

Giriş

Şübhəsiz, Əhli-Beyt (ə) məktəbinin nəfis inci xəzinələrindən olan və ardıcılılarının vasitəsilə qorunub saxlanılan mədəni-maarif mirası islami maarifin müxtəlif yönlərində olan hərtərəfli bir məktəbdir. Bu məktəb qeyd olunan zülal çeşməsinə mümkün qədər su içməyə qabiliyyəti olan istedadlı insanları tərbiyə etmiş, İslam ümmətinə bu məktəbin yolunu gedən böyük alimlər və dahi şəxsiyyətlər təqdim etmişdir. Bu böyük alimlər də mütəmadi olaraq əsrlər boyu – həm islam cəmiyyətinin daxilində, həm də xaricində – müxtəlif ideologiyalar və məzhəblər müqabilində düzgün mövqe seçərək, onlara ən dolğun və qənaətbəxş cavablar vermişlər.

"Ümumdünya Əhli-Beyt (ə)" cəmiyyəti öhdəsinə aldığı bu məsuliyyətli vəzifəni yerinə yetirmək və İslamla müxalif olan müxtəlif firqə və məzhəb başçıları tərəfindən risalət hüduqları və onun həqiqətlərinə qarşı yönələn ardıcıl hücumlar qarşısında onu müdafiə etmək üçün Əhli-Beyt (ə) və bu haqq məktəbin davamçılarının üslubunu davam etdirmək əzmindədir.

Bu xüsusda Əhli-Beyt (ə) məktəbi alimlərinin dəyərli kitablarında mövcud olan təcrübələr öz növbəsində misilsizdir. Çünki onlar əql və bürhan əsasında olan dərin elmi üsullara arxalanır və boş təəssübkeşlikdən və nəfsani istəklərdən uzaqdır, onun dinləyiciləri mütəxəssis alimlər və mütəfəkkirlərdir ki, onlara sağlam fitrətin qəbul etdiyi və əqlin bəyəndiyi bir tərzdə xitab edir.

"Ümumdünya Əhli-Beyt (ə)" cəmiyyəti həqiqət aşıqları üçün bu məktəb alimlərinin, yaxud bu şərəfli məktəbin ardıcılı olmaq və Allahın nemət verdiyi şəxslərin yazdığı müasir zəngin elm və mərifət xəzinəsini onlara təqdim etmək üçün yeni bir mərhələni qarşıya qoymuşdur. Bundan əlavə, qədim şiə alimlərinin də bu məqsədlə yazdığı nəfis əsərlər onların ixtiyarına verilir ki, haqq axtaranlar üçün bir hədiyyə olmuş, "Ümumdünya Əhli-Beyt (ə) cəmiyyəti"nin bəşərin əqli səviyyəsinin yüksələrək təkamülə çatdığı, ruhun çox sürətlə inkişaf etdiyi bir əsrdə bütün dünyaya təqdim etmək istədiyi həqiqətlərə yol açılmış olsun.

Əbiz oxuculardan xahiş edirik ki, özlərinin dəyərli tənqid və təkliflərini yazıb bizə göndərsinlər. Eləcə də, bütün alimləri, müəllif və mütərcimləri, mədəni-maarif mərkəzlərini dəvət edirik ki, əsl İslam mədəniyyətinin yayılmasında öz köməklərini əsirgəməsinlər.

Allah-taaladan aciz surətdə istəyirik ki, bu azacıq işi bizdən qəbul etsin, bizi Özünün xüsusi nəzərləri sayəsində və yer üzündəki höccətinin – İmam Məhdi (əc)-in himayəsində qərar versin!

Bu dəyərli kitabın müəllifi Həzrət Ayətullah Cəfər Sübhani və onu Azərbaycan dilinə tərcümə edən M. Əlizadə cənablarına, eləcə də kitabın çapa hazırlanmasında zəhmət çəkən bütün şəxslərə, xüsusilə tərcümə bölməsinin əməkdaşlarına dərin minnətdarlığımızı bildiririk.

Ümumdünya Əhli-Beyt (ə) cəmiyyətinin mədəni-maarif şöbəsi

MÜQƏDDİMƏ

Təhlilçilərin fikrincə, insan cəmiyyəti hərəkətsiz və durğun bir dəryaya bənzəyir. Zamanın ötüb keçməsi ilə onun bir hissəsi quruya bilər, çox

hallarda isə uzun dövrün keçməsi nəticəsində tamamilə məhv ola bilər. Bu sakit və durğun dəryanı hərəkətə gətirən, dalğalandıran şey yalnız şiddətli tufanlar və mülayim hava cərəyanlarıdır. Tufan və külək gəmilərin müqəddəratını həll edən dalğalar yaradır. Bu dalğaların da bəziləri dənizi yarıb insanları təhlükəyə salır, bəziləri isə onlara həyat bəxş edir.

Dahi insanlar və tarixi şəxsiyyətlər də bəşəriyyətin dalğa mənbəyidir: gah insanları həlak edib bədbəxtliyə sürükləyir, gah da əbədi səadətə və həyata doğru aparır. Sözsüz ki, ilahi rəhbərlər, Allahın peyğəmbərləri, həmçinin onların pak və görkəmli nümayəndələri cəmiyyətdə dalğa mənbəyidir. Onlar özlərinin misilsiz hidayət dalğaları ilə cəmiyyət gəmisini əql, məntiq və ilahi çağırış yolu ilə əbədi həyata, nıcat sahilinə və əbədi xoşbəxtliyə doğru aparır, ilahi və insani əsaslara arxalanan bir mədəniyyət qururlar. Mənəvi çirkinliklərlə, eybəcərliklərlə mübarizə səhnəsində xariqələr yaradan insanlar öz ilahi hidayət üsulları ilə insan cəmiyyətlərinə şərəf və kəraməti hədiyyə etmişlər. Tarixin şəhadət verdiyi kimi, vəhy nurunun parlادığı hər yerdə insan zəkası və məntiqi çiçəklənmiş, bəşər mədəniyyəti tərəqqiyə yüksəlmişdir.

İslam Peyğəmbəri (s) insanların varlıqlarını əhatə edən bütpərəstlik və cəhalət zülmətində işıq saçan bir nur idi. O, həmin dövrün iflic vəziyyətdə olan cəmiyyətinə insaniyyət səciyyəsini aşladı və hamının təsdiq etdiyi kimi, mədəniyyətlər içərisində misli görünməmiş ən gözəl və ən bəhrəli bir mədəniyyətin əsasını qoydu. Əgər dünya müsəlmanları o həzrətin islam cəmiyyəti üçün açdığı yolla hərəkət edərək ixtilaflardan, ikitirəliklərdən, yersiz təəssüblərdən əl çəksəydilər, şübhəsiz, 14 əsrin keçdiyi müasir dövrdə islamın əzəmətli və bərəkətli mədəniyyət ağacından ən şirin və ən ləzzətli meyvələr dəyər, zülm və fəsadla dolu olan dünyada öz əzəmətlərinin keşikçisi oldular. Amma çox təəssüflər olsun ki, Peyğəmbəri Əkrəm (s)-in kədərli vəfatından sonra düşmənçilik, kin-küdurət, ehtiraslara uymaq, məqam və mənəb uğrunda mübarizə və s. kimi hislər müsəlmanların bəzisinə qalib gəldi və ilahi hidayət yolunda böyük və son dərəcə təhlükəli olan bir azğınlıq yaratdı, düzgün rəhbərlik xəttinə öldürücü zərbələr vurdu. Görəsən, o dövrün cəmiyyətindəki belə xoşagəlməz halların mənşəyi nə idi? Hansı səbəblərə görə tüğyançılıq və nankorluq yolunu seçdilər?

Bunların hamısı Peyğəmbəri Əkrəm (s)-in müxtəlif yerlərdə və müxtəlif hadisələrlə əlaqədar ümmətə təqdim etdiyi imamla müxalifət etmələri nəticəsində baş vermişdi. Bu nankorluqların və müxalifətlərin qəmli-kədərli aqibəti bu oldu ki, bütün möminlərin, təqvalıların, alimlərin, siyasətçilərin, təcrübəliyələrin başçısı və bir sözlə, Peyğəmbər (s)-dən sonrakı ən böyük ilahi rəhbər 25 il evdə oturdu və bu müddət ərzində yenicə ayaq üstə durmuş islam cəmiyyətində təfriqələrin qarşısını ala bildi.

Tam əminliklə demək olar ki, o dövrdə Əli (ə) tanınmamış, o böyük imamın fəzilətlərinin hətta cüzi bir hissəsi belə, lazımınca dərk edilməmişdi. O həzrət siyasət səhnəsindən 25 il kənara çəkildi və həzrətin öz ifadəsi ilə "bu illəri boğazında sümük, gözündə tikan qalan bir adam kimi" yaşadı. Ümmətin Peyğəmbəri (s)-in rəhbərlik etdiyi düz yoldan azmasının tamamilə aşkar olduğu, müsəlmanların öz itirdiklərini bir daha tapmaq üçün hazır

olduqları vaxt özlərinin həqiqi rəhbəri və dahi xilaskarları olan ləyaqətli bir şəxsiyyətin soracağına getdilər ki, o, əyintilərə son qoyub Peyğəmbər (s)-in gətirdiyi şəkildə ədalətli bir hökumət qursunlar. Bu müqəddəs məqsədin həyata keçməsi üçün Əli (ə)-la beyət etdilər, o həzrət də Allahın buyurduğu **"ədalət hökumətinin qurulmasına zəminə yarandıqda ayağa qalxmaq lazımdır"** fərmanı əsasında onların beyətini qəbul etdi. Amma cəmiyyətdəki əyintilər o qədər dərin köklərə malik idi ki, onun düzgün şəkildə qaydaya salınması yollarını azanlarla cihad etmədən qeyri-mümkün idi. Buna görə də kamil iman nümunəsi olan alicənab şəxsin-Əli (ə)-in xilafəti sırf daxili müharibələrlə keçdi. Müharibə nakisinslərlə-əhd-peyman pozanlarla başlayıb mariqinlərin-dindən çıxanların kökünü kəsməklə qurtardı və nəhayət daxili düşmənlərin əli ilə şəhid edildi; Allahın evində (Kəbədə) doğulduğu kimi, Allah evində də (Kufə məscidində) şəhid edildi.

BU KİTAB HAQQINDA

Əmirəl-möminin Əliyyəbnə Əbi Talib (ə)-in həyatını beş hissəyə bölmək olar:

- 1-Təvəllüddən bəsətə qədər;
- 2-Bəsətdən hicrətə qədər;
- 3-Hicrətdən Peyğəmbər (s)-in vəfatına qədər;
- 4-Peyğəmbər (s)-in vəfatından xilafətə qədər;
- 5-Xilafətdən şəhadətə qədər.

Bu beş fəsildə İmam Əli (ə)-in adi həyatı mötəbər sənədlər əsasında əks etdirilmiş, heç bir mübaliğəyə və əsassız şübhələrə yer verilməmiş, həmçinin əsil və mötəbər mənbələrə istinad edilərək nəticə alınmışdır.

Peyğəmbəri Əkrəm (s)-in həyatının tam bir dövrünü bəyan edən "Füruği əbədiyyət" ("Əbədiyyət nuru") kitabını nəşr etdikdən sonra qərara aldım ki, dünya şiələrinin fəxr etdikləri ilk rəhbərin-həzrət Əliyyəbnə Əbitəlib (ə)-in da həyatını həmin kitabın tərtibatı əsasında çap etdirim. Xoşbəxtlikdən bu işə müvəffəq oldum və o həzrətin həyatının dörd hissəsi iki cildə nəşr olundu. Amma İslam İnqilabının azad siyasi fəzasında bəzi ateist və azğın ideologiyaların yaranması mənim fikrimi bu bələlərlə, xüsusilə marksizmlə mübarizəyə sərf etdi və bu kimi işlər məni təqvalıların rəhbərinin-həzrət Əli (ə)-in müqəddəs yolunda xidmət etməkdən saxladı. Amma bir müddətdən sonra yenidən fürsət tapıb o həzrətin həyatının ən həssas və ən maraqlı dövrlərini əhatə edən beşinci və altıncı hissələri yazmağa başladım. Beləliklə o böyük imamın həyatını mötəbər sənədlər əsasında təhlil edərək dövrün mədəni-maarif tələblərinə uyğun şəkildə təqdim etdim.

QEYDLƏR

Burada bir neçə məsələni qeyd etmək istərdim. Bu kitabda İmam Əli (ə)-in adi və şəxsi həyatından bəhs olunur, amma o həzrətin elm, təqva, zöhd və sair kimi fəzilətləri, habelə, xütbə, risalə və məktubları, nəsihət və qısa kəlamları, dəlil əsasında olan elmi mübahisə və fikir mübadilələri, onun səhabə və dostlarının həyatları, möcüzəli işləri və kəramətləri, insanı heyrətə gətirən qəzavətləri və s. kimi məsələlər bu kitabda araşdırılmamışdır. (Bu

mövzuların hər biri ayrıca kitabda bəyan olunmuşdur.)

Açıqca etiraf edirəm ki, bu kitabda o həzrətin nurani həyatının hətta yarısını belə, qələmə ala bilməmişəm. Lakin iftixar edirəm ki, Əli (ə)-in aşıqları sırasına daxil olmuşam, bu dəyərsiz işlə belə, o həzrətin kəramətinə ümidim vardır.

Axırda "Ümumdünya Əhli-beyt (əleyhimussalam) cəmiyyəti"nə təşəkkür edirəm ki, bu kitabı çox gözəl və könüloxşayan şəkildə çap edərək Əhli-beyt (ə) aşıqlarının, bu məsum və pakizə sülaləni sevənlərin ixtiyarında qoymuşdur.

Cəfər Sübhani

Qum, İmam Sadiq (ə) müəssisəsi, 1419

BİRİNCİ BÖLMƏ

BİRİNCİ FƏSİL

BÖYÜK ŞƏXSİYYƏTLƏR VƏ ONLARIN DOST-DÜŞMƏNLƏRİ

Dünyanın böyük şəxsiyyətləri barəsində müxtəlif, çox vaxt da ziddiyyətli baxışlar yaranır; bəzi vaxtlar elə dostlar olur ki, bu dahi insanların yolunda candan-başdan keçir, pərvanə kimi öz varlığını onlara fəda edib, dostluq xatirinə ən ağır böhtanlara və ən çətin işkəncələrə dözürlər. Bunun əksinə olaraq, elə inadkar və kinli düşmənlər də tapılır ki, heç vaxt öz düşmənçiliyindən əl çəkmək və səmimiyyət yolunu seçmək istəmirlər. Bu kimi şəxslərə qarşı dostluq və düşmənçilik bəzən elə şiddətli və güclü olur ki, heç bir sərhəd tanımır, mövcud zaman və məkan həddlərini aşaraq sonrakı məkan və zamanlara da gəlib çatır. Belə bir nüfuzun gücü və təsir dərəcəsi insan şəxsiyyətinin əzəmət və ülviliyi ilə tam mütənasibdir. Dünyanın böyük şəxsiyyətləri arasında heç kəs Əli (ə) qədər ziddiyyətli mühakimələrə məruz qalmamış, cəzəmət və dəfətmə səhnəsində iki əks qütbün diqqət mərkəzində olmamışdır. Dahi şəxsiyyətlər arasında bu cəhətdən yalnız həzrət İsa əleyhissəlamı Əli (ə) kimi hesab etmək olar. Çünki, həzrət İsa (ə) da dostluq və düşmənçilik səhnəsində bir-biri ilə tamamilə zidd olan iki dəstənin diqqətini özünə cəlb etmişdir. Məhz bu səbəbə görə də, bu iki ilahi rəhbər arasında bir növ oxşarlıq müşahidə olunur. Dünya məsihələrinin əksəriyyətinin təsəvvürüncə Həzrət İsa (ə) elə həmin cisim şəklinə düşən "Allah"dır və öz bəndələrini ata (Həzrət Adəm (ə)) tərəfindən irs qoyulmuş günahlardan qurtarmaq üçün yer üzünə gəlmiş və nəhayət, çarmıxa çəkilmişdir. Məsihələrin nəzərində İsa ilahiləşmiş insandan başqa bir şəxsiyyət deyil. Bunun əksinə olaraq yəhudilər bu fikrə tamamilə zidd olan bir mövqedə dayanır: onlar həzrət İsanı iftira və yalançılıqda ittiham edib, qələmin yazmaqda həya etdiyi ən çirkin töhmətləri onun pak və iffətli anasının (Məryəmin) adına vururlar.

Belə təzadlar Əli (ə) barəsində də həmişə mövcud olmuşdur. Bir dəstə dar düşüncəli, dərinlərdən dərk edə bilməyən, həmçinin ona dərin məhəbbət

bəsləyənlər möminlərin sərvərini allahlıq dərəcəsinə qədər yüksəltmiş, həyatı boyu ondan müşahidə olunan kəramətlərini onun "Allah" olmasına bir dəlil gətirmişlər. Çox təəssüflə qeyd etməliyik ki, bu dəstə müqəddəs "Ələvi" (Əliyə mənsub olan) adını özlərinə götürmüşlər. Hələ indinin özündə də çoxları bu məslək ardınca gedirlər. Əfsuslar olsun ki, indiyə kimi şiələrin təbliğat aparatı bu dolğun emosiyadan istifadə edərək Əli (ə)-in həqiqi simasını onlara tanıtdırmamış və onları Əli (ə)-in şəxsən özünün fədaisi olduğu tövhid və təkallahlıq yoluna hidayət edə bilməmişdir. Bu qrupun müqabilində isə Imam (ə)-in zahiri xilafətinin ilk günlərindən etibarən başqa bir dəstə ürəklərində o həzrətə qarşı ədavət, kin-küdurət bəsləyərək, bir müddətdən sonra "xəvaric" və "nəvasib" adlı qruplaşmalar şəklində zahir oldular. Peyğəmbər (s) Əli (ə)-in hakimiyyəti zamanı inhirafçı və azğın cinahların zahir olacağından tamamilə agah idi. Həzrət öz sözlərindən birində Əli (ə)-a belə buyurmuşdu: **"İki dəstə sənin barəndə həlak olacaq: Sənin fəzilətlərin barəsində həddi aşanlar və səninlə düşmənçilik edənlər."**

Həzrət Əli (ə) ilə həzrət İsa (ə) arasında daha bir oxşarlıq vardır ki, o da dünyaya gəldikləri yerlə əlaqədardır. İsa (ə) "Beytül-ləhm" adlı müqəddəs bir yerdə (bu yer Beytül-müqəddəs deyil) dünyaya gəldiyindən sair Bəni-İsrail peyğəmbərlərindən bir növ əlavə bir fəzilətə malik idi. Azadlıq sevrələrin mövlası Əli (ə) da müqəddəs Məkkə diyarında, Allah evində–Kəbədə möcüzəli bir şəkildə dünyaya gəlmiş və elə Allah evində də (Kufə məscidində) şəhadət şərbətini içmişdir, "hüsnü-mətlə" müqabilində "hüsnü-xitama" malik olmuşdur. (Yəni mövludu gözəl olduğu kimi, xətmə (şəhadəti) də gözəl olmuşdur.) Bu da ki, tarixdə misli görünməmiş hadisədir.

ƏLİ (Ə)-İN ÜÇSAHƏLİ ŞƏXSİYYƏTİ

Psixoloqların fikrincə, hər bir fərdin şəxsiyyətinin formalaşmasında üç mühüm amil əsas rol oynayır ki, bunların da hər biri şəxsiyyətin vücuda gəlib möhkəmlənməsində müstəsna əhəmiyyətə malikdir. Bu, insanın ruhiyyəsi, xüsusiyyətləri və təfəkkür tərzini kimi üç tilin birləşməsindən əmələ gələn üçbucağa oxşayır. Deyilən üç amil aşağıdakılardır: 1-Irsiyyət, 2-Təlim-tərbiyə, 3-Yaşadığı mühit (şərait).

İnsanın yaxşı və ya pis sifətləri, eləcə də ali və ya alçaq, rəzil xasiyyətləri bu üç amilin vasitəsi ilə formalaşmış inkişaf edir. İrsiyyət barəsində bunu demək kifayətdir ki, bizim təkə qiyafə və bədən quruluşu kimi zahiri sifətlərimiz övladlarımıza irsi keçmir, həm də valideynlərin batini sifətləri və əxlaqi ruhiyyələri də irsi olaraq onlara nəql olunur.

İnsan şəxsiyyətinin formalaşmasında digər iki amil-təlim-tərbiyə və mühit, Yaradanın insan zatında əmanət qoyduğu ali-insani səciyyətlərin çiçəklənməsində, eləcə də uşağın valideyndən irsi olaraq apardığı xüsusiyyətlərin inkişaf etməsində mühüm rol oynayır. Müəllim bir uşağın, yaxud bir sinfin müqəddəratını tam mənada dəyişə bilər. Çox hallarda mühit tərbiyyəsi aşağı səviyyədə olan fərdləri saflaşdırır, yaxud pak fərdləri əxlaqsızlığa uğrada bilər. İnsan şəxsiyyətinin formalaşmasında bu iki amilin təsiri o qədər aydındır ki, bu barədə əlavə izaha ehtiyac duyulmur. Əlbəttə,

bunu da yaddan çıxarmayaq ki, (insanın əxlaqının düzgün formalaşmasında) bu üç amildən sonra insanın öz iradəsi və istəyi az əhəmiyyət daşıyır.

Əli (ə)-a irsən yetişən şəxsiyyət Əli (ə)-in Əbu Talib kimi bir atanın sülbündən dünyaya gəlməsidir. Əbu Talib "Bətha" (Məkkə) vilayətinin böyüyü və Haşimi qəbiləsinin rəisi idi. Onun bütün varlığı başdan-başa mehribanlıq, bəxşiş, səxavət, emosiya, mehr-məhəbbət, tövhid ayininin yolunda olan fədakarlıq və fədailikdən ibarət idi. Peyğəmbər (s)-in babası Əbdül-Müttəlib vəfat edəndə o həzrətin səkkiz yaşı var idi. O gündən etibarən düz qırx iki il sonraya qədər Əbu Talib həmişə Peyğəmbərin yanında olmuş, onun keşiyində dayanmağı öz öhdəsinə götürmüş və onun tövhid ayinini yaymaqdan ibarət olan müqəddəs hədəfləri yolunda fədakarlıq etmişdi. Bu həqiqət Əbu Talibin divan şeirlərinin çoxunda əks etdirilmişdir: O cümlədən:

**"Pak və xoşxilqət insanlar gərək bilsinlər ki, Məhəmməd (s),
Musa (ə) və Isa (ə) kimi bir peyğəmbərdir."**

Başqa bir şərdə demişdir:

"Məgər bilmirsiniz ki, Məhəmməd (s) Musa (ə) kimidir

Və onun peyğəmbərliyi səmavi kitabların sərlövhəsində yazılmışdır?!"

Bütünlüklə Bəni-Haşim tayfasının qızmar və susuz bir dərədə iqtisadi mühasirəyə alınmasına gətirib çıxaran belə bir fədakarlıq məqsədə çatmaq istəyindən, mənəviyyətə olan dərin məhəbbətdən başqa bir şey ola bilməzdi. Çünki, qohumluq əlaqələri və sair maddi amillər insanda belə bir isar (candan keçmək) ruhiyyəsini yarada bilməz. Əbu Talibin öz qardaşoğlusunun ayininə (islama) iman gətirməsi barədə olan dəlillər o qədər çoxdur ki, bütün tədqiqatçıların nəzər-diqqətini özünə cəlb etmişdir. Təəssüflər olsun ki, bəziləri yersiz cəhalətdən doğan təəssübkeşlik üzündən Əbu Talib barəsində tərəddüddə qalmış, başqa bir qrup isə cürətlənərək onu qeyri-müsəlman bir şəxs kimi tanıtdırmışdır. Halbuki əgər tarix və hədis kitablarında Əbu Talibin islami qəbul etməsi barəsində olan dəlillərin bir qismi başqa bir şəxs haqqında olsaydı, həmin şəxsin iman gətirib islami qəbul etməsi barəsində əsla şəkk-şübhəyə yer qalmazdı. Amma bilmirik ki, nə üçün bu qədər aşkar dəlillər "bəzi"lərinin qəlblərini işıqlandıra bilməmişdir!

ƏLİ (Ə)-İN ANASININ ŞƏXSİYYƏTİ

Onun anası Haşimin oğlu Əsədin qızı Fatimə (Fatimə binti Əsəd) və peyğəmbərə iman gətirən ilk qadınlardan biridir. O, besətdən qabaq İbrahim (ə)-in ayininə itaət edirdi. O, həmin ismətli qadındır ki, doğum ağrısı şiddətlənəndə Kəbənin divarına yaxınlaşır və belə deyir: **"İlahi, Sənə, Sənin tərəfindən göndərilən peyğəmbərə, nazil olan kitablara və həmçinin bu evi tikənin—cəddim İbrahimin sözlərinə tam imanım vardır. Pərvərdigara, bu evi tikənin ehtiramına və mənim bətnimdə olan uşağın xatirinə bu uşağın təvəllüdünü (doğuşunu) mənim üçün asan et!"**

Bir neçə an keçmədi ki, Fatimə möcüzəli şəkildə Allah evinə daxil oldu və orada uşağı dünyaya gətirdi. Bu böyük və fəzilətli hadisəni tarix, hədis və ənsab elminin alimləri öz kitablarında nəql etmişlər. Sünnü alimlərinin

arasında da bir çoxları bu həqiqəti aydın şəkildə göstərmiş, onu Əli (ə) üçün misilsiz bir fəzilət hesab etmişlər. Hakim Nişapuri deyir: **"Əli (ə)-in təvəllüdünün Kəbənin daxilində olması mütəvatir şəkildə bizə gəlib çatmışdır."** Tanınmış müfəssir Alusi Bağdadi yazır: **"Əli (ə)-in təvəllüdünün Kəbədə olması dünya millətləri arasında yayılıb məşhurlaşmış və indiyə kimi heç kim belə bir fəzilətə nail olmamışdır."**

PEYĞƏMBƏR (S)-İN QUCAĞINDA

Imam (ə)-in həyatını beş mərhələyə böldükdə Peyğəmbərin besətindən əvvəlki dövr onun ömrünün birinci mərhələsini təşkil edir. Bu hissədə Imam (ə)-in həyatı on ildən artıq olmamışdır. Çünki Əli (ə) dünyaya gələndə Peyğəmbər (s)-in təvəllüdündən otuz ildən artıq vaxt keçməmişdi və o, qırx yaşında ikən peyğəmbərliyə məbus oldu. Bu dövrdə Imam (ə)-in həyatında ən unudulmaz hadisə onun şəxsiyyətinin formalaşması və şəxsiyyət üçbucağının ikinci tərəfinin Peyğəmbər (s)-in vasitəsi ilə vücuda gəlməsidir. Hər insan üçün ömrün bu hissəsi həyatın ən xatirəli və qiymətli anlarından sayılır. İnsanın bu yaş dövrü, üzərində çəkiləcək hər cür rəsmi qəbul etməyə hazır olan ağ bir vərəq kimidir. Həyatın bu mərhələsi tərbiyəçilər və müəllimlər üçün ən yaxşı bir fürsət yaradır ki, Yaradanın uşağın təbiətində əmanət qoyduğu əxlaqi fəzilətləri və saf mənəviyyəti inkişaf etdirib çiçəkləndirsinlər, onu insaniyyət, əxlaqi dəyərlər və səadətli həyatın yolları ilə tanış etsinlər. İslamın əziz Peyğəmbəri (s) də Əli (ə)-in təvəllüdündən sonra bu ali məqsəd üçün onun tərbiyəsini şəxsən öz öhdəsinə aldı. Əli (ə)-in anası onu Peyğəmbərin hüzuruna gətirdikdə o həzrətin uşağa qarşı sonsuz məhəbbət bəslədiyini gördü. Peyğəmbər (s) ondan xahiş etdi ki, Əli (ə)-in beşiyini onun yatağının yanına qoysun. Buna görə də, elə ilk günlərdən başlayaraq, İmamın həyatı Peyğəmbərin xas nəvazişi və lütfü ilə birgə idi. Peyğəmbər yalnız beşiyi (uşaq yatanda) yırğalamırdı, həm də günün bəzi vaxtlarında onun bədənini yuyur və süd içirir, ayılında isə onunla mehribanlıqla xeyli söhbət edirdi. Hərdən də onu bağrına basıb deyərdi: "Bu uşaq mənim qardaşımdır. O, gələcəkdə mənim vəsim, köməkçim, canişnim və qızımın həyat yoldaşı olacaqdır." Əli (ə)-a olan məhəbbətinə görə heç vaxt ondan ayrılmaz və hər vaxt ibadət etmək üçün Məkkədən çıxıb getsəydi, Əli (ə)-ı kiçik qardaş, yaxud sevimli bir övlad kimi özü ilə aparardı. Onu bu cür gözdən yayındırmamaqda Peyğəmbərin məqsədi bu idi ki, Əli (ə)-in şəxsiyyət üçbucağının ikinci tərəfi olan təlim-tərbiyəsi onun vasitəsi ilə formalaşsın və Peyğəmbərdən başqa heç kəs bu işə təsir göstərməsin. Əmirəl-möminin (ə) öz sözlərində Peyğəmbərin (s) təqdirəlayiq xidmətlərini xatırlayıb deyir: **"Siz, ey Peyğəmbər dostları! Mənim Allahın Peyğəmbəri ilə olan yaxın qohumluğumdan və o həzrətin yanında olan xüsusi məqamımdan (ehtiramımdan) tamamilə xəbərdarsınız və bilirsiniz ki, mən onun mehr-məhəbbət və nəvaziş dolu qucağında böyümüşəm. Körpə uşaq olanda o məni qucağına alır, öz yatağının yanında məni himayə edərdi. Mən onun gözəl ətrini iyləyərdim, o da mənə yemək yedizdirərdi."** Allah-Təala dinin böyük rəhbərinin Peyğəmbərin evində böyüyüb onun nəzarəti altında tərbiyə olunmasını

istədiyinə görə, Peyğəmbərin nəzər-diqqətini bu işə yönəldir.

İslam tarixçiləri yazırlar: "Məkkədə misli görünməmiş quraqlıq oldu. Peyğəmbərin əmisi Əbu Talibin uşaqları çox olduğuna görə, ağır iqtisadi şəraitlə üzləşdi. Peyğəmbər Əbu Talibə nisbətən sərvətli olan əmisi Abbasla söhbət etdi, belə razılaşdılar ki, hər biri Əbu Talibin övladlarından birini öz evinə aparsın və bu çətin günlərdə Əbu Talibin işini bir qədər asanlaşdırsınlar. Buna görə də Abbas Cəfəri, Peyğəmbəri-Əkrəm (s) isə Əlini öz evinə apardı."

Bu dəfə Əli (ə) kamil surətdə Peyğəmbərin ixtiyarına keçərək, onun ali-insani fəzilətlərindən və gövhərlə dolu olan əxlaq xəzinəsindən çoxlu bəhrələr götürdü və Peyğəmbərin (s) rəhbərliyi altında ən yüksək kamal dərəcələrinə çatmağa müvəffəq oldu. İmam (ə) öz sözlərində Peyğəmbərin bu günlərə xas nəzarətinə işarə edib buyurur: **"Mən anasının dalınca gedən bala dəvə kimi Peyğəmbərin ardınca gedirdim. O hər gün özünün əxlaqi fəzilətlərindən birini mənə öyrədir və əmr edirdi ki, ona itaət edim."**

ƏLİ (Ə) HƏRA MAĞARASINDA

İslam Peyğəmbəri risalətə məbus olmamışdan qabaq hər ilin bir ayını Həra mağarasında ibadətə məşğul olur, ayın axırında dağdan enib birbaşa Məscidül-Hərama gedərək, Allah evinin ətrafına yeddi dəfə dolanar, sonra öz mənzilinə qayıdardı.

Burada belə bir sual qarşıya çıxır ki, görəsən Peyğəmbər (s) dərin məhəbbət bəslədiyi Əli (ə)-i özü ilə o gözəl ibadət və sitayiş yerinə aparırdımı, yoxsa bu müddət ərzində onu tərk edirdi?!

Mövcud əlamətlər göstərir ki, Peyğəmbər (s) Əli (ə)-i öz evinə apardıqı vaxtdan etibarən bir gün də olsun belə, onu tək buraxmamışdı. Tarixçilər yazırlar: **"Əli həmişə Peyğəmbərlə birgə idi, belə ki, hər vaxt Peyğəmbər şəhərdən çıxıb dağa ibadət etməyə gedirdisə, onu da özü ilə aparırdı."** İbni Əbil-Hədid yazır: "Düzgün hədislər göstərir ki, Cəbrail ilk dəfə Peyğəmbərə nazil olub ona risalət məqamını müjdə verəndə Əli onun yanında idi." Həmin gün Peyğəmbərin ibadət üçün Həra dağına getdiyi ayın günlərindən biri idi. Əli (ə) özü bu barədə buyurur: **"Peyğəmbər hər il Həra mağarasında ibadətə məşğul olurdu və məndən başqası onu görmürdü."** Bu cümlənin Peyğəmbərin Həra dağında risalətdən sonrakı dövrünü göstərməsi də mümkündür, amma qeyd olunan əlamətlər, eləcə də Peyğəmbərin Həra mağarasında əsas etibarilə peyğəmbərliyə seçilməzdən qabaqkı dövrlərdə olması sübut edir ki, bu məsələ ondan qabaqkı dövrə aiddir.

Əli (ə) özünün ruhi və nəfsani pakizəliyi və həmçinin Peyğəmbərin onu müntəzəm surətdə tərbiyə etməsi nəticəsində elə uşaqlıq dövründən özünün həssas qəlbi, iti gözü və qulağı ilə adi adamların görə bilmədiyi şeyləri görür, eşidə bilmədiyi səsləri eşidirdi. Bu barədə İmam (ə)-in özü buyurur: **"Mən elə uşaqlıq çağlarında Həra dağında Peyğəmbərin yanında olanda, ona tərəf gələn vəhy və risalət nurunu görür, ondan nübüvvətin pak ətrini iyləyirdim."**

İmam Sadiq (ə) buyurur: **"Əmirəl-möminin bəsətdən qabaq islam**

Peyğəmbərinin risalət nurunu görür və vəhy mələyinin səsini eşidirdi." Peyğəmbər (s) vəhyin gəldiyi heyrətli və unudulmaz anlarda Əli (ə)-a buyurdu: *"Əgər mən peyğəmbərlərin xatəmi (axırincısı) olmasaydım, sən məndən sonra nübüvvət (peyğəmbərlik) məqamına layiq olacaqdın, amma sən mənim vəsim və varisim, müttəqilərin rəhbəri və övsiyaların sərvərisən."*

Əli (ə) uşaqlıq çağlarında qeybi səsləri eşitməsi haqda belə buyurur: *"Peyğəmbərə vəhy nazil olan zaman bir nalə səsi eşiddim. Ərz elədim ki, "bu nalə nədir?" Buyurdu ki, "bu, şeytanın naləsidir. Səbəbi də budur ki, mənim besətimdən sonra yer üzündə pərəstiş olunmaqdan naümid oldu."* Sonra Peyğəmbər üzünü mənə tutub dedi: *"Mən eşitdiyimi sən də eşidirsən, mən gördüyümü sən də görürsən, bir fərq ilə ki, sən peyğəmbər yox, mənim vəzirim və köməkçimsən."*

İKİNCİ BÖLMƏ

(İMAM ƏLİ (Ə)-İN PEYĞƏMBƏR (S)-İN BESƏTİNDƏN SONRA VƏ HİCRƏTDƏN ƏVVƏLKİ HƏYATİ)

BİRİNCİ FƏSİL

İSLAMA İMAN GƏTİRƏN İLK ŞƏXS

Əli (ə)-in həyatının ikinci hissəsini besətdən sonra və hicrətdən əvvəlki dövr təşkil edir. Bu dövr on üç ildən artıq olmamışdır. Əli (ə) bütün bu müddət ərzində Peyğəmbərin (s) hüzurunda olmuş və müəyyən vəzifələri öhdəsinə almışdı. Bu dövrün həssas və maraqlı məsələləri İmam (ə)-a nəşib olmuş bir çox iftixarlardır. Belə ki, bu iftixarlar tarix boyu Əli (ə)-dan başqa heç kəsə nəşib olmamışdır. Onun ilk iftixarı islamı hamıdan əvvəl qəbul etməsi, daha dəqiq desək, qəbul etmiş olduğu çoxdankı müsəlmançılığını aşkar etməsi idi. İslamı qəbul edib tövhid ayininə iman gətirməkdə qabaqcıl olmaq Quranın təkid etdiyi işlərdəndir. Quran aşkar şəkildə elan edir ki, islamı qəbul etməkdə qabaqcıl olan şəxslər Haqq-Taalanın razılığını kəsb etməkdə və ilahi rəhmətə nail olmaqda da qabaqcıldirlar. Quran "islami qəbul etməkdə qabaqcıl olmaq" mövzusuna o qədər əhəmiyyət vermişdir ki, hətta Məkkənin fəth olunmasından əvvəl iman gətirib Allah yolunda öz mal və canlarından keçənləri, məkkəlilərə qələbə çaldıqdan sonra iman gətirib cihad edənlərdən üstün tutmuşdur. İslamın ilk çağlarındakı müsəlmanlara və Mədinəyə mühacirət etməzdən əvvəl islamı qəbul edənlərə gəldikdə isə, onlara daha artıq üstünlük verilir.

Izah: Məkkə şəhəri hicrətin səkkizinci ilində fəth edilmişdi və islam Peyğəmbəri (s) besətdən on səkkiz il sonra büt-pərəstlərin sığındıqları Məkkə şəhərini fəth etmişdir. Məkkənin fəth edilməsindən əvvəl iman gətirənlərin imanlarına ona görə üstünlük verilir ki, onlar hələ islamın Ərəbistan yarımadasında hakimiyyətə çatıb qüvvəyə minmədiyi, hələ də büt-pərəstlərin mərkəzlərinin alınmaz bir qala sayıldığı və müsəlmanların mal və canlarını

növbənöv təhlükələr qarşısında təhdid olduğu bir vaxtda iman gətirmişdilər. Peyğəmbərin Məkkədən Mədinəyə hicrət etməsi, Ovs və Xəzrəc qəbilələrinin, eləcə də Mədinə ətrafındakı qəbilələrin islamı qəbul etmələri nəticəsində müsəlmanların nisbi qüdrət əldə edərək hərbi əməliyyatların çoxunda qələbə çalmalarına baxmayaraq, təhlükə tamamilə aradan qaldırılmamışdı. İslamı qəbul edib mal və candan keçməyin yüksək bir dəyərə malik olduğu halda, sözsüz ki, Qüreyşin qüdrətindən başqa bir qüdrətin, barışmaz və düşmən qüvvələrindən başqa bir qüvvənin olmadığı bir şəraitdə imanı aşkar edib islamı qəbul etmək daha artıq və daha yüksək bir dəyərə malik olmalıdır. Məhz bu səbəbdən də Məkkədə və Peyğəmbərin dostları arasında islamı hamıdan əvvəl qəbul etmək heç bir fəzilətlə müqayisə oluna bilməyən iftixarlardan hesab olunurdu. Ömər özünün xilafəti dövründə islamın ilk çağlarında işkəncəyə məruz qalmış altıncı müsəlmandan-Xəbbabdən soruşdu ki, Məkkə müşrikləri sənə necə rəftar etmişdi? O, öz köynəyini çıxarıb kürəyindəki yanıqları və işkəncə izlərini xəlifəyə göstərdi və dedi ki, dəfələrlə mənə dəmir zireh geyindirir, saatlarla Məkkənin qızmar havasında, yandırıcı günün altında saxlayırdılar, bəzən od qalayıb mənə odun üzərinə atır və od sönənə qədər onun üstündə o tərəfə-bu tərəfə sürüyürdülər.

Bəli, doğrudan da ən böyük fəzilət və mənəvi üstünlük islam yolunda hər cür əzab-əziyyət və işkəncələrə canla-başla sinə gərərək bu cətinliklərə səmimi qəlbədən qəbul edən şəxslərə məxsusdur.

İSLAMİ QƏBUL ETMƏKDƏ HEÇ KİM ƏLİ (Ə)-DAN QABAĞA DÜŞMƏMİŞDİR

Hədisçilər və tarixçilərdən çoxu yazırlar ki, Peyğəmbər (s) bazar ertəsi günü risalətə (peyğəmbərliyə) məbus oldu və Əli (ə) o günün sabahı ona iman gətirdi. Rəsuli-Əkrəmin özü Əli (ə)-in hamıdan əvvəl islamı qəbul etməsini aşkar şəkildə elan edib səhabələrin ümumi yığıncağında belə buyurdu: *"Qiyamət günü (Kövsər) hovuzunda mənimlə görüşəcək ilk şəxs islamı qəbul etməkdə ən qabaqcıl olanınız Əli ibni Əbu Talibdir."*

Əli (ə)-in islamı hamıdan qabaq qəbul etməsi ilə bağlı Peyğəmbəri-Əkrəmdən, Əmirəl-möminin Əli (ə)-in özündən, eləcə də sair din rəhbərlərimizdən nəql olunan rəvayət və hədislər, həmçinin hədisçilərin və tarixçilərin bu məsələ barəsindəki rəyləri o qədər çoxdur ki, onların hamısını bu kitabda yerləşdirmək qeyri-mümkündür. Elə buna görə də, bu barədə təkcə imamın öz sözlərini və bir tarixi hadisəni nəql etməklə kifayətlənirik. Əmirəl-möminin Əli (ə) buyurur: *"Mən Allahın bəndəsi, Peyğəmbərin (siğə) qardaşı və Siddiqi-əkbərəm. Məndən sonra bu sözü (Siddiqi-əkbər olmağı) yalançı və iftiraçıdan başqa bir kəs özünə aid etməz. Mən camaatdan yeddi il qabaq, Rəsulullah ilə namaz qılmışam. Mən onunla namaz qılan ilk şəxsəm."*

İmam öz nəzərini başqa yerdə belə buyurur: *"O günlər islam dini Peyğəmbərin və Xədicənin evindən başqa bir yerə yol tapmamışdı. Mən də bu ailənin üçüncü şəxsi idim."*

Başqa yerdə İmam özünün islamı hamıdan əvvəl qəbul etməsini belə

bəyan edir: *"İlahi, mən Sənə tərəf gələn, Sənin əmrini eşidib, Peyğəmbərinin dəvətini qəbul edən ilk şəxsəm. Məndən qabaq islam Peyğəmbərindən başqa, heç kim namaz qılmırdı."*

ƏFİF KINDİNİN DEDİKLƏRİ

Əfif Kindi deyir: Bir gün libas və ətir almaq üçün Məkkəyə daxil olub, Məscidül-Həramda Abbas ibni Əbdül-Müttəlibin yanında oturdum. Günəş səmada ən yüksək nöqtəyə qalxanda bir kişi gəlib səməyə baxdı, sonra üzünü Kəbəyə tərəf dayandı. Bir az keçməmiş bir cavan oğlan onun yanına gəlib sağ tərəfində dayandı. Daha sonra bir qadın məscidə daxil oldu və o iki nəfərin arxasında durdu. Bu vaxt onların hər üçü namaz qılıb ibadət etməyə başladılar. Mən Məkkə bütperəstləri arasında belə bir mənzərəni—bu üç nəfərin öz hesab-kitablarını cəmiyyətdən ayıraraq Məkkə əhalisinin sitayiş etdikləri bütələrə deyil—yeganə Allaha sitayiş etdiklərini görüb heyrətləndim. Üzümü Abbasa tutub dedim:

(Böyük (qəribə) bir işdir! O da həmin sözləri təkrar etdi və sonra dedi:— Bu üç nəfəri tanıyırsanmı? Dedim: Yox. Abbas dedi:—Əvvəlcə daxil olan və qabaqda dayanan mənim qardaşım oğlu Məhəmməd ibni Əbdüllahdır. İkincisi mənim başqa qardaşımın oğlu Əli ibni Əbu Talibdir. Üçüncüsü isə Məhəmmədin həyat yoldaşıdır. O (Məhəmməd) iddia edir ki, dini Allah tərəfindən ona nazil olmuşdur. Hal-hazırda səmanın altında bu üç nəfərdən başqa heç kəs bu dinə iman gətirməmişdir.

Burada belə bir sual qarşıya çıxır: Əgər Əli (ə) Peyğəmbərin (s) bəşətindən sonra ona iman gətirən ilk şəxsdirsə, bu halda Əli (ə) bəşətdən qabaq nəyə sitayiş edirdi? Bu sualın cavabı əvvəldə deyilənlərə diqqət yetirməklə aydın olur. Yəni, burada "iman gətirmək" dedikdə məqsəd bəşətdən qabaq Əli (ə)-in ruhunun bütün yönləri ilə işləmiş və bir an da olsun belə, ondan ayrılmayan qədim imanını aşkara çıxarmasıdır. Çünki Peyğəmbəri-Əkrəm (s)-in Əli (ə)-i ardıcıl və mütəmadi olaraq himayə etməsi nəticəsində vahid olan Allaha iman kökləri onun ruhunun dərinliklərində yer açmış və vücudu başdan-ayağa iman və ixlasla dolmuşdu. O günə qədər Peyğəmbər (s)-ə risalət məqamı verilmədiyinə görə, lazım gəldi ki, Peyğəmbər (s) bu məqama çatandan sonra Əli (ə) onunla olan bağlılığını daha da möhkəmləndirib Peyğəmbərin risalətini qəbul etməklə öz imanını aşkar etsin. Qurani-Məciddə "iman" və "islam" mövcud əqidəni aşkar etmək mənasında çox işlənmişdir. Məsələn, Allah-Taala İbrahim (ə)-a islamı qəbul et-deyə əmr etdikdə, o deyir: *"Aləmlərin Rəbbinə təsliməm."*¹ Quranda Peyğəmbərin dilindən onun öz barəsində deyilir: *"Mənə əmr olunubdur ki, aləmlərin Rəbbi qarşısında təslim olam."*²

Qeyd olunan ayələrdə və həmçinin, bu kimi başqa yerlərdə islamı qəbul etmək dedikdə, məqsəd şübhəsiz ki, ibtidai imanı kəsb etmək deyil, insanın ruhuna nüfuz etmiş islam və imanını aşkar etmək nəzərdə tutulur. Çünki Peyğəmbər bu ayənin nazil olmasından qabaq və hətta bəşətdən də öncə tam

¹ "Bəqərə" surəsi, ayə:131

² "Mumin" surəsi, ayə:66

mənada bir müvəhhid (tək olan Allaha imanlı) və Allah dərgahına təslim olan bir şəxs idi. Buna görə də deməliyə ki, iman gətirməyin iki mənası var: 1) İlk əvvəldən insanın ruhuna nüfuz etmiş olan batini imanı aşkar etmək ki, bəstənin ikinci günündə Əli (ə)-in iman gətirməsi də məhz bu mənada. 2) Sonradan iman qazanmaq və islama ilkin yönəlmə. Peyğəmbərin (s) səhabələrinin çoxunun imanı bu qəbildən idi.

MƏMUNUN İSHAQ İLƏ ELMİ MÜBAHİSƏSİ

Məmun öz xilafəti dövründə siyasi şəraitin tələbinə görə (yaxud ola bilsin ki, əqidəsinə əsasən) özünün zahirdə şiə olmasını və Əli (ə)-in yüksək məqamda olmasını qəbul edirdi. Bir gün dövrün qırx nəfər alimini, o cümlədən İshaqı dəvət etdiyi bir elmi məclisdə (yığıncaqda) üzünü onlara tutub dedi:—Allah Peyğəmbərinin risalətə məbus olunan günü ən yaxşı əməl nə idi?

İshaq cavab verdi:—Allaha və Onun Peyğəmbərinə iman gətirmək.

Məmun yenə soruşdu:—İslamı qəbul etməkdə qabaqcıl olmaq ən yaxşı əməllər sırasında deyildimi?

İshaq dedi:—Bəs necə! Quran buyurur: "*Əssabiqunəs-sabiqun, ulaikəl-muqərrəbun.*" Bu ayədəki "sibqət"dən məqsəd elə islamı qəbul etməkdə qabaqcıl olmaqdır.

Məmun soruşdu:—Bir kəs İslamı qəbul etməkdə Əli (ə)-dan qabağa keçmişdimi, yoxsa kişilərdən Peyğəmbərə iman gətirən ilk şəxs elə Əlidir?

İshaq dedi:—Əli Peyğəmbərə iman gətirən ilk şəxsdir, amma o, iman gətirdiyi vaxt uşaq idi və uşaq ikən iman gətirməyə yüksək qiymət vermək olmaz. Ancaq Əbu Bəkr sonralar iman gətirməsinə baxmayaraq, allahpərəstlərin sırasına qoşulanda kamil bir şəxs olduğundan, onun o yaşdakı imanı və etiqadı başqa dəyəərə malik idi.

Məmun soruşdu:—Əli necə iman gətirdi? Peyğəmbər onu islama dəvət etdi, yoxsa Allah tərəfindən ona əmr olundu ki, tövhid ayinini və islam dinini qəbul etsin? Heç vaxt demək olmaz ki, Əli islamı Allah tərəfindən olan vəhy əsasında qəbul etmişdir, çünki belə fərz etdikdə, onun imanı Peyğəmbərin imanından üstün sayılmalıdır. Çünki Peyğəmbərin iman gətirməsi Allah tərəfindən birbaşa ona əmr olunma yolu ilə deyil, Cəbrailin vasitəsi və yol göstərməsi ilə olmuşdur. Əli Peyğəmbərin dəvəti nəticəsində iman gətirdiyi halda, sual olunur ki, Peyğəmbər bu işi (dəvəti) özbaşına görmüşdü, yoxsa Allahın göstərişi ilə? Heç vaxt demək olmaz ki, Peyğəmbər Allahın əmri və izni olmadan Əlini islama dəvət etmişdir, hökmən deməliyə ki, Əlinin islama dəvət olunması Peyğəmbər tərəfindən və Allahın əmri ilə olmuşdur. Hikmət sahibi olan Allah əmr edərmi ki, Onun Peyğəmbəri iman gətirməyi və gətirməməyi bərabər olan, (imanı qəbul etmək üçün) hazırlığı və qabiliyyəti olmayan bir uşağı islama dəvət etsin?! Buna görə də demək lazımdır ki, İmamın uşaqlıq çağlarında şüur və dərrakəsi elə bir səviyyədə idi ki, onun imanı yaşlı adamların imanı ilə bərabər idi.

Məmun bu bərədə başqa bir cavab da versəydi, daha yaxşı olardı. Bu cavab vilayət və itaət məsələlərində geniş məlumatı olan şəxslər üçün daha

münasibdir. Onun xülasəsi belədir: İlahi övliyalara adi bir şəxs kimi baxmamalı, onların uşaqlıq çağlarını başqalarının uşaqlıq çağları ilə eyniləşdirməməli, dərrakə və düşüncə qabiliyyətini başqaları ilə bir səviyyədə bilməməliyik. Peyğəmbərlərin də arasında elələri olmuşdur ki, hətta uşaqlıq çağlarında belə, ali məfhumlu həqiqətləri dərk etmiş, kamal və düşüncənin ən ali və yüksək dərəcələrinə nail olmuşlar. Çünki, həmin dövrdə Allah tərəfindən onlara hikmətli sözlər və yüksək ilahi mərifətlər öyrədilməsi üçün ləyaqət və qabiliyyətləri varmış. Qurani-Kərim həzrət Yəhya (ə) barəsində belə buyurur: **"Ey Yəhya, kitabı tam qüdrətlə götür (bu, onun tam möhtəvasına əməl etməyə bir kinayədir); Biz ona uşaq olduğu zaman hikmət verdik."**¹

Bəziləri demişlər ki, bu ayədə "hikmət"dən məqsəd "nübüvvət"dir. Bəziləri də ehtimal verirlər ki, məqsəd ilahi mərifətlərdir. Hər iki halda, ayənin məfhumu göstərir ki, ilahi övliya və peyğəmbərlər bir sıra istedadlar və fəvqəladə qabiliyyətlər əsasında xəlq olunur və onların uşaqlıq çağları başqa uşaqlardan tamamilə fərqlənir. Həzrət Məsih (ə) öz təvəllüdünün ilk günlərində Allahın əmri ilə danışmağa başlayıb deyir: "Mən Allahın bəndəsiyəm, mənə kitab verilmişdir və ilahi peyğəmbərəm." Məsum rəhbərlərin tərcümeyi-hallarında oxuyuruq ki, onlar uşaqlıq çağlarında ən çətin əqli, fəlsəfi və fiqhi məsələlərə cavab verirlər. Bəli, dahilərin işlərini öz işlərimizlə müqayisə etməməli, öz uşaqlarımızın idrak və düşüncə səviyyələrini peyğəmbərlərin və ilahi rəhbərlərin uşaqlıq çağındakı idrakları ilə eyniləşdirməməliyik.

İKİNCİ FƏSİL

ƏLİ (Ə)-İN FƏZİLƏTLƏRİNİN YAYILMASININ QADAĞAN OLUNMASI

Bəşəriyyət tarixində Əli (ə) kimi çox az şəxsiyyət tapmaq olar ki, dost-düşmən əl-ələ verib onun fəzilətlərini və ali-insani sifətlərini ört-basdır etdiyi halda, onun fəzilət və kəraməti bütün aləmi bürüsün. Düşmən ona qarşı ədavət və kin bəsləmiş, bədxahlıq üzündən onun yüksək məqam və mənzilətini gizlətməyə çalışmışdır. Dost isə, ona qarşı səmimi qəlbdən məhəbbət bəsləyir, amma öldürülüb, əziyyətə düçar olmaq qorxusundan, ona qarşı olan məhəbbət və dostluğunu gizlətmək və onun barəsində bir söz də olsun belə, dilinə gətirməməkdən başqa çıxış yolu tapmamışdır.

Əməvi sülaləsinin Əli (ə) və onun övladlarının fəzilətlərini və əsərlərini məhv etmək üçün göstərdikləri namərdcəsinə səylər heç vaxt unudulmaz. Əli (ə)-la dostluqda müttəhim olan şəxs barəsində o dövrün rüsvayçı hökumət üsul idarəsi ətrafında toplaşmış tör-töküntü ünsürlərdən ikisinin bu dostluğa şahidlik etməsi kifayət idi: dərhal həmin adamın adını dövlət işçiləri siyahısından silir və onun beytül-maldan olan maaşını kəsirdilər. Müaviyə özünün vali və əyalət hakimlərinə yazdığı bir məktubda onlara belə deyir: "Əgər bir nəfərin Əli və onun sülaləsinin dostlarından olması sübuta

¹ "Məryəm" surəsi, ayə:12

yetsə, onun adını dövlət qulluqçuları siyahısından çıxarıb maaşını kəsin və bütün imtiyazlardan məhrum edin."

Başqa bir məktubda daha çox təkidlə əmr etmişdir ki, Əli sülaləsi ilə dostluğu aşkar edilən hər bir kəsin burun və qulaqlarını kəsib, evlərini viran edin. Bu fərman nəticəsində İraq əhalisinə, xüsusilə də Kufəliklərə o qədər təzyiqlər göstərildi ki, şişlərdən heç biri Müaviyənin məxfi məmurlarının qorxusundan öz sirrini, hətta yaxın dostlarına belə, sirri açmamasına dair əvvəlcədən and içdirməyincə deyə bilmirdi.

Əskafi "Nəqzül-Osmaniyyə" kitabında yazır: Abbasi və Əməvi dövlətləri Əlinin fəzilətlərinin yayılmasının qarşısını almaq üçün ciddi-cəhd göstərirdilər. Bu məqsədlə fəqihləri, qaziləri və hədisçiləri çağıraraq, onlara fərman verirdilər ki, Əlinin fəzilətləri barəsində bir kəlmə belə danışmasınlar. Buna görə də, mühəddislərdən (hədis söyləyənlərdən) bir qrupu məcbur olmuşdular ki, imamın fəzilətlərini kinayə ilə və üstü örtülü şəkildə nəql edib desinlər: "Qüreyşdən olan bir kişi belə etdi."

Müaviyə üçüncü dəfə olaraq özünün islam vilayətlərindəki siyasi nümayəndələrinə yazdı ki, Əli şişlərinin şahidliyini heç bir yerdə qəbul etməyin. Amma o, bu səy və təzyiqlərlə Əli (ə) sülaləsinin fəzilətlərinin yayılmasının qarşısını ala bilmədi. Buna görə də dördüncü dəfə valilərə yazdı: "Osmanın fəzilət və yaxşılıqlarını söyləyənlərə hörmət edib, adlarını mənə yazın ki, onların etdikləri xidmətlərin əvəzini verim və onları çoxlu mükafatlarla qiymətləndirim." Belə bir müjdə bütün şəhərlərdə Osmanın fəzilətlərini nəql etməklə qondarma və yalan hədis bazarlarının açılıb rəvnəqlənməsinə və fəzilət nəql edən ravilərin üçüncü xəlifə barəsində hədis düzəltməklə bol sərvətlər qazanmasına səbəb oldu. İş o yerə çatdı ki, hətta Müaviyənin özü də əsassız və rüsvayçı fəzilətlərin yayılmasından narahat oldu və bu dəfə əmr verdi ki, Osmanın da fəzilətlərinin söylənilməsinin qarşısı alınsın və birinci və ikinci xəlifənin və həmçinin digər səhabələrin fəzilətlərini söyləməyə səy göstərsinlər, əgər bir hədisçi Əbu Turab barəsində bir fəzilət söyləsə, dərhal onun oxşarını Peyğəmbərin başqa dostları haqqında da düzəldib yaysınlar. Çünki bu iş Əli şişlərinin dəlillərini təsirsizləşdirmək üçün daha yaxşıdır.

Mərvan ibni Həkəm başqaları kimi deyirdi ki, Osmanı heç kim Əli qədər müdafiə etmədi. Buna baxmayaraq, İmam (ə)-a lənət demək onun dilinin əzbəri idi. Bir kəs ona etiraz edib "Əli barəsində belə etiqadın varsa, bəs nə üçün onu pisləyirsən?" - deyə soruşanda cavab verirdi ki, bizim hökumətimizin bünövrəsi yalnız Əlini alçaldıb, onu söyüb lənətləməklə möhkəmlənə bilər.

Bəziləri Əli (ə)-in misilsiz və parlaq xidmətlərinə, əzəmət və paklığına inandığı halda və məqam və mövqelərini hiylə etmək üçün Əli (ə) və onun övladları barəsində nalayiq sözlər deyirdilər. Ömər ibni Əbdül-Əziz deyir: – Atam Mədinənin hakimi, bacarıqlı natiq və söz ustası idi. Namazın xütbəsini kamil fəsaht və bəlağətlə oxuyardı. Amma Şam hökumətinin göstərişinə əsasən məcbur qalıb namazın xütbələri arasında Əli və onun övladlarını lənətləyirdi. Həmişə bu mərhələyə çatanda gözlənilmədən çəşir və rəngi dəyişilir, nitqinin ahəngini və səlissliyini itirirdi. Səbəbini atamdan

soruşduqda cavab verdi ki, mənim Əli barəsində bildiyimi başqaları bilsəydi, heç kəs bizə tabe olmazdı. Mən Əlinin yüksək məqamını bilə-bilə ona nalayiq sözlər deyirəm. Mən Mərvanın yüksək mövqeyini qorumaq üçün bu işi görməyə məcburam.

Üməyyə övladlarının (Bəni-Üməyyənin) qəlbləri Əli (ə)-a qarşı ədavətlə dolmuşdu. Xeyrixah adamlardan bir dəstəsi Müaviyəyə bu işdən əl çəkməsini tövsiyə edəndə demişdi: "Bu işi o qədər davam etdirəcəyik ki, uşaqlarımız bu fikirlə böyüsünlər, böyüklərimiz də bu fikirlə qocalsınlar!"

Əli (ə)-ı lənətləyib ona nalayiq söz demək minbərlərdə, moizə, xitabə, dərs və hədis məclislərində, Müaviyənin üsul-idarəsində xidmət edən mühəddis və xətiblər arasında düz altmış il davam etdi və çox təsir buraxdı. Bir gün Həccac bir kişinin üstünə qışqıraraq ona qarşı kobudluq etdi. Əzdi qəbiləsindən olan bu kişi üzünü Həccaca tutub dedi:–Ey Əmir! Bizimlə belə danışma, biz fəzilət sahibiyik.

Həccac ondan fəzilətlərinin nə olduğu barədə soruşduqda cavab verdi:–Bizim fəzilətlərimizdən biri budur ki, əgər bir kəs bizimlə qohum olmaq istəsə, əvvəlcə ondan soruşuruq ki, görək Əbu Turabın dostlarındandır, yoxsa yox. Əgər ona azacıq məhəbbət bəsləmiş olsa, heç vaxt onunla qohum olmarıq. Bizim Əli övladları ilə olan ədavətimiz o qədər dərin ki, qəbiləmizdə Həsən, yaxud Hüseyin adlı bir kişi, Fatimə adlı bir qız tapılmaz. Əgər bizim qəbilənin bir üzvünə desən ki, Əlidən bezar ol, dərhal onun övladlarından da bezar olar.

Bəni-Üməyyənin göstərdiyi təzyiqlər nəticəsində Əli (ə)-ın fəzilətlərini gizlətmək və inkar etmək, eləcə də o həzrətin barəsində deyilən iftiralardan düz olduğunu təsəvvür etmək ürəklərdə o qədər dərin kök salmışdı ki, onlar bu işləri müstəhəb (görülməsində savab olan), hətta bəzən əxlaqi bir vacib hesab edirdilər. Ömər ibni Əbdül-Əziz islam cəmiyyətindəki bu rüsvayçı ləkəni aradan qaldırmaq qərarına gələndə əməvilərin təsiri altında təbiiyə alanların naləsi ərşə qalxdı. Onlar deyirdilər ki, xəlifə "islami sünne"ni məhv etmək istəyir! Bütün bunlara baxmayaraq, islam tarixi şəhadət verir ki, Bəni-Üməyyənin namərdcəsinə olan tədbirləri puça çıxdı və onların ardı-arası kəsilmədən göstərdikləri səylər tamamilə əks-nəticə verdi. Belə ki, Əli (ə)-ın başdan-ayağa fəzilət olan vücudu Əməvi xətiblərinin təlqinləri və yanlış təsəvvürlərinin arxasından gün kimi nur saçmağa başladı. Düşmənin israr və inkarı nəinki ayıq qəblərdə Əli (ə)-a olan məhəbbəti və onun mövqeyini azalda bilmədi, üstəlik onların bu işləri o həzrətin barəsində daha artıq tədqiqat aparılmasına, İmam (ə)-ın şəxsiyyətinin siyasi oyunlardan uzaq üfüqlərdə dəyərləndirilməsinə səbəb oldu. Hətta Əli sülaləsinin düşməni olan Əbdüllah ibni Zübeyrin nəvəsi Amir öz övladına tövsiyə edir ki, Əli barəsində nalayiq danışmaqdan əl çəksin, çünki Bəni-Üməyyə tayfası altmış il müddətində minbərlərdə onun barəsində nalayiq sözlər dedi, amma bunun Əlinin məqam və mövqeyinin yüksəlməsindən və oyaq qəlbləli insanların ona tərəf cəzb olunmasından başqa bir nəticəsi olmadı.

İLK KÖMƏKÇİ

Əli (ə)-ın fəzilətlərinin gizlədilməsi və o həzrətin barəsində olan aşkar

həqiqətlərin qərəzli şəkildə təhlil edilməsi təkcə Bəni-Üməyyənin dövründə olmamışdır, əksinə, bəşəriyyətin kamil insan nümunəsi olan Əli (ə) düşmənlər və qərəzçilər tərəfindən həmişə hücumlara məruz qalmışdır. Hətta təəssübkeş yazıçılar belə Əli (ə) sülaləsinin hüququnu tapdalamaqdan çəkinməmişlər. İslamın əvvəlindən on dörd əsr keçməsinə baxmayaraq, indi də özlərini "ziyalı", "azad" və "yeni nəslin rəhbəri" hesab edənlər zəhərli qələmləri ilə Əməvilərin mənfur məqsədlərinə kömək edir, Əli (ə)-in fəzilətlərinin üstünə pərdə çəkmək istəyirlər. Belə bir aşkar dəlilə diqqət yetirin: İlahi vəhy ilk dəfə Həra mağarasında Peyğəmbəri-Əkrəm (s)-in qəlbinə nazil oldu və onu nübüvvət və risalət məqamı ilə iftixarlandırdı. Vəhy mələyi onu risalət məqamı ilə agah etməsinə baxmayaraq, risaləti təbliğ etməyin vaxtını müəyyən etməmişdi. Buna görə də Peyğəmbər (s) üç il müddətində islamı ümumi şəkildə təbliğ etməkdən çəkindi. O, qabiliyyətli və ləyaqətli şəxslərlə xüsusi görüş təşkil etməklə sayı çox da olmayan bir qrupu yeni ilahi ayinə hidayət edə bildi. Nəhayət, vəhy mələyi nazil oldu və Allah tərəfindən belə bir fərman gətirdi ki, Peyğəmbər öz ümumi təbliğini yaxın qohum-əqrəbalarını dinə dəvət etməklə başlasın: **"Öz yaxın adamlarını (qohumlarını) ilahi əzabdan qorxut və öz mehr-məhəbbət qanadını imanlı şəxslərin başına çək. Əgər səninlə müxalifətçilik etsələr, de ki, mən (sizin bəd) əməllərinizdən bezəram."**¹

Aşkar və ümumi dəvət ona görə qohum-əqrəbalardan başlanmalı idi ki, hər hansı ilahi və ya ictimai bir rəhbərin yaxın adamları ona iman gətirməsə və ona tabe olmasalar, onun dəvəti başqalarına heç vaxt təsir etməz. Çünki, hər bir adamın qohum-əqrəbası onun sirlərindən, vəziyyət və əhvalından, gözəl xüsusiyyətlərindən və eyblərindən agahdırlar. Buna görə də nübüvvət və risalət iddiaçısının qohum-əqrəbasının iman gətirməsi onun öz dəvətində doğruçu olmasının bir nişanəsi hesab olunur. Bunun əksi də düzdür, yəni qohum-əqrəba ondan üz döndərsə, bu, iddiaçının öz iddiasında sadıq olmamasını göstərir. Buna görə də Peyğəmbər (s) Əli (ə)-a göstəriş verdi ki, Bəni-Haşimin böyük şəxsiyyətlərindən qırx beş nəfərini nahar süfrəsinə dəvət etsin və qonaqlar üçün ətli xörək və süd hazırlasın. Qonaqların hamısı müəyyən olunmuş vaxtda Peyğəmbərin hüzuruna tələsdilər. Nahar yeyildəndən sonra Peyğəmbərin əmisi Əbu Ləhəb yüngül və atmaca sözlərlə məclisin dəvət məsələsinə dair əsas məqsədinin müzakirə olunmasına mane oldu. Heç bir müsbət nəticə alınmadan məclis sona çatdı və qonaqlar yeməkdən sonra Rəsulullah (s)-in evini tərk etdilər. Peyğəmbər (s) qərara aldı ki, o günün sabahı başqa bir ziyafət təşkil edib Əbu Ləhəbdən başqa onların hamısını öz evinə dəvət etsin. Yenə də Əli (ə) Peyğəmbərin (s) göstərişi ilə yemək və süd hazırladı, Bəni-Haşimin görkəmli və tanınmış şəxsiyyətlərini Peyğəmbərin sözlərinə qulaq asmaq üçün nahara dəvət etdi. Qonaqların hamısı yenidən müəyyən olunmuş vaxtda məclisə gəldi. Peyğəmbər (s) yeməkdən sonra öz sözlərinə belə başladı: "Həqiqəti camaata göstərən şəxs onlara yalan deməz. Mən (qeyri-mümkün olan fərzə görə) başqalarına yalan desəm də, heç vaxt sizə yalan demərəm, başqalarını

¹ "Şüəra" surəsi, ayə:214-216

aldatsam da, sizi heç vaxt aldatmaram. Ondan başqa məbud olmayan Allaha and içirəm ki, mən Onun sizə və bütün dünya xalqlarına tərəf göndərilmiş elçisiyəm. Ağah olun ki, yatdığınız kimi ölüb, durduğunuz kimi də diriləcəksiniz. Yaxşı əməl sahibləri öz əməllərinin mükafatına, pis əməl sahibləri öz əməllərinin cəzasına çatacaqlar, əbədi cənnət yaxşı iş sahibləri üçün, əbədi cəhənnəm isə pis əməl sahibləri üçün hazırdır. Camaat içərisində heç kim öz əhli üçün mənim sizin üçün gətirdiyimdən yaxşı bir şey gətirməmişdir: Mən sizin üçün dünya və axirət xeyrini gətirmişəm. Allah mənə fərman vermişdir ki, sizi Onun vəhdaniyyətinə (yeganəliyinə) və öz risalətimə dəvət edəm. Bu yolda sizdən kim mənə kömək edər ki, (nəticədə) mənim qardaşım, vəsim (canişinim) və mənim sizin aranızdakı nümayəndəm olsun?!"

Bu sözləri deyib bir az dayandı ki, oradakılardan hansı birinin onun çağırışına müsbət cavab verəcəyini görsün. Həmin vaxt məclisdə heyrət dolu bir sükut hökm sürürdü. Hamı başını aşağı salmış, dərin fikrə dalmışdı. O günə kimi yaşı on beşi keçməyən Əli (ə) gözlənilmədən sükutu pozaraq ayağa qalxdı və üzünü Peyğəmbərə (s) tutub dedi: "Ey Allahın Peyğəmbəri, bu yolda mən sənə kömək edərəm." Sonra əlini Peyğəmbərə tərəf uzatdı ki, fədakarlıq əhd-peymanı olaraq onun əlini sıxsın. Peyğəmbər (s) ona göstəriş verdi ki, əyləşsin. Sonra öz sualını yenidən təkrar etdi. Yenə də Əli (ə) ayağa qalxıb öz hazırlığını elan etdi. Bu dəfə də Peyğəmbər (s) ona dedi ki, otursun. Üçüncü dəfə də Əli (ə)-dan başqa heç kəs ayağa qalxmadı—ayağa duran və müqəddəs amallarında Peyğəmbərə arxa olacağını elan edən şəxs yalnız Əli idi. Bu vaxt Peyğəmbər (s) öz əlini Əli (ə)-in əlinə verib, Haşimi tayfasının ağsaqqallarının iştirak etdikləri məclisdə özünün Əli (ə) barəsindəki tarixi kəlamını buyurdu: **"Ey mənim qohumlarım və yaxın adamlarım! Bilin ki, Əli mənim qardaşım, sizin aranızdakı vəsim və xəlifəmdir (canişinimdir)."** "Siyreyi-Hələbiyy"nin müəllifinin nəql etdiyinə əsasən, Peyğəmbər bu cümləyə əlavə olaraq iki mətləbi də artırdı: **"Həmçinin mənim vəzirim və varisimdir."**

Beləliklə, islamın ilk vəsisi sonuncu ilahi peyğəmbərin vasitəsi ilə, həm də risalətin elan olunmasının əvvəlində və az saylı qrupdan başqa heç kəsin iman gətirmədiyi bir dövrdə təyin olundu. Peyğəmbərin eyni bir gündə həm öz peyğəmbərliyini, həm də Əli (ə)-in imamətini elan etməsindən imamətin mövqeyini və məqamını aşkar şəkildə başa düşmək və həmçinin, bu iki məqamın (risalət və imamət) bir-birindən ayrı olmadığını dərk etmək mümkündür. Başqa sözlə, imamət nübüvvətin təkmilləşdiricisi və tamamlayıcısıdır.

BU TARİXİ SƏNƏDİN MƏNBƏYİ

Şiə və qeyri-şiə hədisçi və təfsirçilərindən bir qrupu yuxarıdakı hədisi-sənəd və möhtəvasına heç bir irad tutmadan—söyləmiş və bu hədisi Imam (ə)-in fəzilət və tərifəlayiq xidmətlərinin göstəricisi hesab etmişlər. Yalnız tanınmış sünnü yazıçısı ibni Teymiyyə Dəməşqi (bu şəxsin Əhli-beyt və risalət sülaləsinin fəzilətləri barəsində olan hədislərdəki zidd nəzəriyyələri gün kimi aydınlaşmışdır) bu sənədi rədd etmiş, onu cəli (saxta və qondarma)

hədis hesab etmişdir. O, bu hədisi qondarma hesab etməkdən əlavə, həm də özünəməxsus təfəkkür tərzinə əsasən, İmam (ə)-in sülaləsinin fəzilət və xidmətləri barəsində olan hədislərin əksəriyyətini–mütəvatir olduğu halda– əsassız və qondarma hesab edir. Bu yazıçı öz ustadının (adını da qeyd etmir) "Tarixi-kamil" kitabındakı haşiyələrini söyləməklə deyir: "O, bu hədisi qondarma hesab edir." (Deyəsən o, öz ustadı İbni Teymiyyənin fikirlərinin təsiri altında olmuş, yaxud da hədisin sənədinin əvvəlki üç xəlifənin hakimiyyəti ilə müxalif olduğunu gördüyü üçün, onu qondarma hesab etmişdir). Sonra onun özü bu hədisin məzmununu çox təəccüblü şəkildə yozur və deyir ki, İslamın əvvəllərində İmam (ə)-in vəsi olmasının sonralar Əbu Bəkrin xilafəti ilə heç bir ziddiyyəti yoxdur, çünki o gün Peyğəmbərin canişini olsun deyər, Əlidən başqa bir müsəlman yox idi.

Belə adamlarla mübahisə aparmağın heç bir xeyri yoxdur; bizim iradımız bu hədisi özlərinin bəzi kitablarında kamil surətdə, bəzi kitablarında isə ixtisarla və müəmmalı şəkildə (bu özü də bir növ həqiqəti gizlətməkdir) söyləyən, yaxud bu hədisi kitabın ilk çapında dərc edən, lakin sonrakı çaplarda mühitin göstərdiyi təzyiq nəticəsində ixtisara salan şəxslərdir. Belə olan halda deyilməlidir ki, Əli (ə)-in hüququnun pozulmasının əsası Peyğəmbərin (s) vəfatından sonra qoyulmuş, indi də davam edir. İndi isə mətləbi ətraflı şəkildə şərh edirik.

TARIXİ HƏQİQƏTLƏRİN ÖRT-BASDIR EDİLMƏSİ

Böyük İslam tarixçisi Məhəmməd İbni Cərir Təbəri öz tarixində ("Tarixi-Təbəri"də) bu tarixi fəziləti mötəbər sənədlərlə nəql etmişdir. Amma öz təfsirində *"və ənzir əşirətəkəl-əqrəbin"* ayəsinə yetişdikdə, onun sənədini o qədər müəmmalı şəkildə söyləmişdir ki, ona yersiz təəssübkeşlikdən başqa bir səbəb tapmaq olmaz.

Əvvəldə qeyd etdik ki, Peyğəmbər (s) qonaqlığın sonunda məclisdəkilərə xitab edərək soruşdu: *"Fə əyyukum yuvaziruni əla ən yəkunə əxi və vəsiyyəi və xəlifəti?"*

Təbəri Peyğəmbərin verdiyi bu sualı belə nəql etmişdir: "Fə əyyukum yuvaziruni əla ən yəkunə əxi və kəza və kəza?"

Aydındır ki, "vəsiyyəi" və "xəlifəti" kimi iki kəlmənin ixtisara salınması və onların yerinə şübhəli və mənası aydın olmayan sözlərin ("kəza və kəza", yəni "filan cür", "filan cür" sözlərinin) deyilməsində məqsəd təəssübkeşlik, xəlifələrin mövqeyini və məqamını müdafiə etməkdən başqa bir şey olmamışdır. O yalnız Peyğəmbərin verdiyi sualı təhrif etməmiş, üstəlik hədisin ikinci hissəsi olan "innə haza əxi və vəsiyyəi və xəlifəti" (yəni Əmirəl-möminin Əli (ə)-in qanuni xilafəti üçün aşkar dəlil olan "canişinim və xəlifəmdir") sözlərinin yerinə bir növ müəmmalı və düzgün olmayan "kəza və kəza" kəlmələrini işlətməmişdir. Tarixinin bünövrəsini "Tarixi-Təbəri" təşkil edən İbni Kəsir Şami bu sənədə çatanda dərhal "Tarixi-Təbəri"ni buraxıb, onun təfsirdəki üslubundan istifadə edir və elə onun kimi də müəmmalı sözlərə əl atır. Bunlardan da pisi, Misrin adlı-sanlı müasir ziyalısı Doktor Məhəmməd Hüseyn Heykəlin öz "Həyatı-Məhəmməd" kitabında yol verdiyi təhrifdir. Bu təhriflə o, öz kitabının dəyər və

etibarlılığına güclü zərbə vurmuşdur. Çünki əvvəla, Peyğəmbər (s)-in o məclisin axırındakı iki həssas cümləsindən yalnız sual cümləsini nəql etmiş, amma Peyğəmbər (s)-in Əli (ə)-a buyurduğu ikinci cümləni, yəni "Sən mənim qardaşım, canişinim və xəlifəmsən"-cümləsini tamamilə ixtisara salmış və ümumiyyətlə ondan söz açmamışdır. İkincisi, o, qeyd olunan kitabın ikinci və üçüncü nəşrində daha da cürətlənmiş, hətta əvvəldə bir hissəsini nəql etdiyi hədisi kökündən çıxarmışdır. Təəssübkeş insanlar onu elə həmin hissəni də nəql etdiyinə görə danlamış, nəticədə onu vadar etmişlər ki, tarix tənqidçilərinin əlinə başqa bir sənəd versin, öz kitabına başqa bir ləkə salsın.

ƏSKAFİDƏN BİR SÖZ

Əskafi özünün məşhur kitabında Əli (ə)-ın öz atasının, əmilərinin, həmçinin Bəni-Haşimin görkəmli şəxsiyyətlərinin hüsurunda Peyğəmbər (s)-lə bağladığı fədakarlıq əhd-peymanı və Peyğəmbərin onu öz xəlifəsi və canişini adlandırması kimi tarixi fəzilət bərəsində belə deyir: "İmam (ə) uşaqlıq çağlarında, uşağın yaxşını-pisi lazımınca ayırd edə bilmədiyi bir dövrdə iman gətirmişdir" deyənlər bu tarixi sənəd bərəsində nə deyirlər? Görəsən, Peyğəmbər (s)-in çoxsaylı bir qonaqlıq üçün nahar bişirmək zəhmətini bir uşağın öhdəsinə qoyması mümkündürmü? Yaxud azyaşlı bir uşağa deyərmi ki, onları qonaqlığa dəvət etsin? Görəsən, Peyğəmbərin həddi-bülüğa çatmayan bir uşağı öz nübüvvət vəzifəsində sirdaş bilməsi, əlini onun əlinə qoyub onu öz qardaşı, camaat arasındakı canişini və nümayəndəsi kimi təqdim etməsi düzgün bir işdirmi? Şübhəsiz ki, yox! Əksinə, bunu qeyd etmək lazımdır ki, o vaxt Əli (ə) fiziki idrak cəhətindən inkişaf edib elə bir həddə çatmışdı ki, bu işlərin hamısını görmək üçün ləyaqətli idi.

Məhz buna görə də o, başqa uşaqlarla ünsiyyətdə olmamış, onların sıralarına daxil olmamış və onlarla oynamamışdır. Peyğəmbərlə fədakarlıq və xidmət etmək əhd-peymanını bağlayandan sonra, öz sözündə möhkəm idi və həmişə sözləri əməlləri ilə uyğun gəlirdi. O, həyatının bütün mərhələlərində Peyğəmbər (s)-in munisi idi. Həmin məclisdə Peyğəmbər (s)-in nübüvvətinə iman gətirən ilk şəxs olmaqla bərabər, həm də Qüreyş başçıları Peyğəmbərdən öz dediklərinin doğru olmasını və Allahla olan əlaqəsinin sübut etməsi üçün möcüzə göstərməsini istədikləri vaxtda (onlar deyirdilər ki, ağac kökündən qopub gəlsin və onların qarşısında dayansın) Əli (ə) inkar edənlərin qarşısında öz imanını aşkar edən yeganə şəxs idi.

Əmirəl-möminin (ə) möcüzə istəyənlərin macərəsini öz xütbələrinin birində nəql edib buyurur: "...Peyğəmbər onlara dedi:—Əgər Allah belə etsə, Onun tək olmağına və mənim peyğəmbərliyinə iman gətirəcəksinizmi? Hamılıqla bəli" - dedilər. Bu vaxt Peyğəmbər (s) dua etdi və Allah da onun duasını qəbul etdi: Ağac yerindən qopub hərəkət etdi və Peyğəmbər (s)-in qarşısında dayandı. Möcüzə istəyənlər inadkarlıqla küfr yolunu seçərək, Peyğəmbəri təsdiq etmək əvəzinə, onu cadugər hesab etdilər. Amma mən Peyğəmbərin yanında dayanmışdım. Üzümü ona tutub dedim: Ey Peyğəmbər! Mən sənə risalətinə iman gətirən ilk şəxsəm və etiraf edirəm

ki, ağac bu işi Allahın əmri ilə görmüş, sənin peyğəmbərliyini təsdiq edib sözünü böyük saymışdır. Bu vaxt mənim sözlərim onlara çox ağır gəldi və dedilər ki, səni Əlidən başqa bir kəs təsdiq etməyəcəkdir."

ÜÇÜNCÜ FƏSİL

MİSİLSİZ FƏDAKARLIQ

Hər bir insanın rəftar və əməlləri onun təfəkkür tərzinin və əqidəsinin məhsuludur, candan keçib fədakarlıq etmək imanlı insanların nişanələrindəndir. Əgər hər hansı insan bir şeyə olan imanını müəyyən bir həddə çatdırıb, onu öz can və malından üstün hesab edərsə, onda hökmən o şeyin yolunda canından keçib bütün varlığını ona fəda edəcəkdir. Qurani-Məcid bu həqiqəti aşağıdakı ayədə əks etdirmişdir: **"Möminlər Allaha və Onun Peyğəmbərinə iman gətirib Ona heç vaxt şəkk etməyən, öz mal və canları ilə Allah yolunda çalışanlardır. Onlar həqiqətən öz imanlarında sadıqdırlar."**¹

Besətin başlanğıcında müsəlmanlar öz ali məqsədlərinə çatmaq üçün ən çətin işkəncələrə və əzab-əziyyətlərə dözüdürlər. Düşmənlərin tövhid ayinine yönəlməsinə mane olan şey ata-babalarının xurafat və yanlış əqidələri, məbudların (bütələrin) məqamını hiyf etmək, qəbilə və sinfi imtiyazlarla iftixar etmək və irsi olaraq bir-birinə keçən qəbilə düşmənçilikləri və kinləri idi. Bu amillər Peyğəmbər (s)-in Məkkəni fəth etdiyi günə qədər islamın Məkkədə və onun ətraf məntəqələrində yayılmasına maneçilik törədirdi. Bu maneələr yalnız qüdrətli islam ordusunun vasitəsi ilə aradan qaldırıldı. Qüreyş müşriklərinin müsəlmanlara göstərdiyi təzyiqlər nəticəsində onların bir qrupu Həbəşyə (indiki Həbəşistana), bir qrupu isə Yəsribə (indiki Mədinəyə) hicrət etdilər. Bəni-Haşim tayfasının, xüsusilə Əbu Talibin Peyğəmbəri və Əlini himayə etməsinə baxmayaraq, Cəfər ibni Əbu Talib məcbur oldu ki, besətin beşinci ilində bir neçə müsəlmanla birlikdə Məkkədən Həbəşyə getsin və hicrətin yeddinci ilinə (Xeybərin fəthinə) qədər orada qalsın. Besətin onuncu ilində Peyğəmbərin ən böyük himayəçisi və müdafiəçisi olan Əbu Talib vəfat etdi. Əziz əmisinin vəfatından bir-iki gün keçməmiş mehriban həyat yoldaşı və Peyğəmbərin müqəddəs hədəfi yolunda mal və canını heç vaxt əsirgəməyən Xədicə də vəfat etdi. Bu iki böyük himayəçinin vəfatı ilə Məkkədə müsəlmanlara qarşı təzyiqlər şiddətləndi, bunun nəticəsində onların iztirabları daha da artdı. İş o yerə çatdı ki, besətin on üçüncü ilində Qüreyş başçıları ümumi bir yığıncaqda qərara aldılar ki, Peyğəmbəri həbs etmək, yaxud öldürmək və ya sürgün etməklə tövhid çağırışının qarşısını alsınlar. Qurani-Məcid onların bu üç planını xatırladıb buyurur: **"Yada sal o vaxtı ki, kafirlər sənin əleyhinə hiylə qurdular və belə qərara gəldilər ki, səni ya zindənda saxlasınlar, ya öldürsünlər, ya da sürgün etsinlər. Onlar məkr (hiylə) işlədirdilər, Allah da onların məkrlərini özlərinə qaytarırdı, Allah**

¹ "Hucurat" surəsi, ayə: 15

***hamıdan yaxşı tədbir tökəndir.*"¹**

Qüreyş başçıları qərara aldılar ki, hər qəbilədən bir nəfər seçilsin, gecə yarısı hamılıqla Peyğəmbərin evinə hücum edib onu tikə-tikə doğrasınlar. Beləliklə, həm müşriklər onun təbliğatından rahat olacaq, həm də onun qanı ərəb qəbilələrinin hamısının boynuna düşəcək, nəticədə, daha Bəni-Haşim tayfası bu işdə şərik olan bütün qəbilələrlə mübarizəyə qalxıb intiqam ala bilməyəcəkdi.

Vəhy mələyi Peyğəmbəri müşriklərin məkrli planından xəbərdar edib ilahi əmri ona çatdırdı: gərək tez bir zamanda Məkkəni tərk edib, Yəsribə gedəsən. Müəyyən olunmuş gecə gəlib çatdı. Məkkəni qaranlıq bürümüşdü. Silahlı məmurların hərəsi bir tərəfdən Peyğəmbərin evinə tərəf irəliləyirdilər. Peyğəmbər onların xəbəri olmadan müəyyən bir yolla evdən elə çıxmalı idi ki, baxanda onun evdə, öz yatağında yatmış olduğunu təsəvvür etsinlər. Bunun üçün canından keçən bir nəfər Peyğəmbərin yatağında yatmalı, onun yaşıl örtüyünü üstünə çəkməli idi ki, onu qətlə yetirmək fikrində olanlar hələ evdən çıxmadığını təsəvvür etsinlər. Nəticədə onların diqqətləri yalnız Peyğəmbərin evinə yönələcək, küçələrdə və Məkkədən çöldəki yolda maneçilik törətməyəcəkdi. Amma görəsən kim öz canından keçib Peyğəmbərin yatağında yatar?! Belə fədakar insan yalnız Peyğəmbərə hamıdan əvvəl iman gətirib bəsətin əvvəlindən pərvanə kimi onun başına dolanan bir şəxs olmalı idi. Bəli, bu ləyaqətli şəxs Əli (ə)-dan başqası ola bilməzdi və belə bir iftixar ancaq ona nəsib olmalıydı. Buna görə də Peyğəmbər üzünü Əliyə tutub dedi: ***"Qüreyş müşrikləri mənim qətlimə fərman vermiş və belə qərara almışlar ki, kütləvi şəkildə evimə hücum edib məni yataqda ikən öldürsünlər. Buna görə, Allah tərəfindən mənə əmr olunub ki, Məkkəni tərk edim. Gərək bu gecə mənim yatağında yatıb o yaşıl örtüyə bürünəsən ki, onlar hələ də evdə olduğumu və yatağında rahat yatdığımı təsəvvür edib məni təqib etməsinlər."***

Əli (ə) Rəsulullah (s)-in əmrinə itaət edib, gecə yarısına qədər onun yatağında uzandı. Qırx nəfər əli qılıncı qatıl Peyğəmbərin evini mühasirəyə almışdı. Onlar qapının deşiyindən içəri baxır və vəziyyəti nəzarət altında saxlayırdılar. Güman edirdilər ki, Peyğəmbər öz yatağındadır. Evi elə nəzarət altına almışdılar ki, hətta ən kiçik bir hərəkət belə, onların gözlərindən yayınmırdı. Fikirləşirdilər ki, Peyğəmbər bu qədər güclü nəzarət altında evi heç vaxt tərk edə bilməz.

Peyğəmbərin həyatını qələmə alanların çoxu yazır ki, o həzrət "Yasin" surəsini (səkkizinci və doqquzuncu ayələrini) oxuya-oxuya evi mühasirəyə alanların yanından elə keçdi ki, heç kimin xəbəri olmadı. Bu işin baş verməsinin mümkünlüyü inkaredilməzdir. Hər vaxt Allah Öz Peyğəmbərinə qeyri-adi və möcüzə yolu ilə nicat vermək istəsə, buna heç nə mane ola bilməz. Amma çoxlu dəlillər göstərir ki, Allah Öz Peyğəmbərinə möcüzə yolu ilə nicat vermək istəmirdi. Əks halda, Əli (ə)-ın Peyğəmbər (s)-in yatağında yatması, Peyğəmbərin də "Sovr" mağarasında gizlənilib sonra min bir zəhmətlə Mədinəyə yola düşməsi lazım gəlməzdi. Bəziləri də deyirlər ki,

¹ "Ənfal" surəsi, ayə: 30

Peyğəmbər (s) evdən çıxanda onların hamısını yuxu tutmuşdu və Peyğəmbər də bundan istifadə etdi. Amma bu fikir həqiqətdən uzaqdır və ağıllı bir adam heç vaxt inanmaz ki, münasib fürsətdə Peyğəmbəri öldürmək üçün evi mühasirəyə alan qırx nəfər qatil öz vəzifələrinə bu qədər səhlənkər yanaşalar və hamısı rahatca yuxuya gedələr. Amma bu da mümkündür ki, çoxlarının yazdığı kimi, Peyğəmbər həmin qırx nəfər evi mühasirəyə almazdan qabaq evdən çıxmış olsun.

VƏHY EVİNƏ YÜRÜŞ

Əlləri qılıncın qəbzəsində olan Qüreyş məmurları hamılıqla vəhy evinə yürüş edib yataqda ikən Peyğəmbərin qanını axıtmaq üçün hazır vəziyyətdə durmuşdular. Onlar qapının deşiyindən Peyğəmbərin yatağına baxır və şadlıqdan yerə-göyə sığmırdılar. Elə təsəvvür edirdilər ki, tezliklə son arzularına çatacaqlar. Amma Əli (ə) qəlbi inamla dolu, xatircəm halda Peyğəmbərin yerində uzanmışdı. Çünki bilirdi ki, Allah Öz Peyğəmbərinə nicat vermişdir.

Düşmənlər əvvəlcə qərara almışdılar ki, gecə yarısı Peyğəmbərin evinə hücum etsinlər, lakin müəyyən səbəblərə görə fikirlərini dəyişdilər və qərara aldılar ki, səhər açılan vaxt evə daxil olub Peyğəmbəri qətlə yetirsinlər. Gecənin qara pərdələri çəkildi, səhərin işığı üfünün sinəsini yardı. Məmurlar qılınclarını siyirmiş halda Peyğəmbərin evinə hücum etdilər, amma Peyğəmbərin yatağına yaxınlaşdıqda Əli (ə)-ı onun yerində gördülər. Qəzəb və təəccüb onların bütün vücudlarını bürüdü. Əli (ə)-dan soruşdular: "Məhəmməd haradadır?" Əli (ə) buyurdu: "Məgər onu mənə tapşırmışdınız ki, məndən də istəyirsiniz?"

Bu vaxt daha da hiddətlənib Əli (ə)-a tərəf həmlə etdilər, onu çəkə-çəkə Məscidül-Hərəməyə tərəf apardılar. Amma orada bir az saxladıqdan sonra buraxdılar. Qəzəbdən boğazları qurumuş halda qərara aldılar ki, dayanmadan Peyğəmbərin yerini öyrənsinlər.

Qurani-Məcid Əli (ə)-ın bu misilsiz şücaəti və fədakarlığından söz açır, bütün əsr və dövranlarda əbədi qalsın deyər, onun bu fədakarlığını tərifləyir və onu ölümünü gözünlün qarşısına alaraq, Allahın razılığını qazanmaq üçün tələsənlərdən hesab edir: *"Camaatdan bəzisi var ki, Allahın razılığı yolunda öz canından keçir. Allah Öz bəndələrinə qarşı şafqətli və mehribandır."*¹

BƏNİ-ÜMƏYYƏ ƏSRİNİN CİNAYƏTKARLARI

Təfsirçilərin çoxu qeyd olunan ayənin nazil olma səbəbini (şəni-nüzulunu) "Leylətul-məbit" hesab edir və deyirlər ki, bu ayə məhz həmin hadisə ilə əlaqədar olaraq Əli (ə)-ın barəsində nazil olmuşdur. Əməvi əsrinin cinayətkarlarından biri olan Səmrət ibni Cündəb dörd yüz min dirhəm (qızıl pul) alıb bu ayənin Əli (ə) barəsində nazil olduğunu inkar etdi və ümumi yığıncalarda dedi ki, bu ayə (Əli (ə)-ın qatili olan) Əbdürrəhman ibni

¹ "Bəqərə" surəsi, ayə:207

Mülcəmin barəsində nazil olmuşdur. O bu həqiqəti inkar etməklə kifayətlənmədi, üstəlik münafıqlar barəsində olan başqa bir ayənin Əli (ə) barəsində nazil olduğunu dedi. Ayə belədir: **"Camaatdan bəzisinin sözləri səni təəccübləndirir və Allahu öz qəlbində olana şahid tutur. (Sən onun sözlərinin zahirinə aldanma, çünki) o ən qatı düşməndir."**¹ Belə bir cinayətkar tərəfindən həqiqətin bu cür təhrif olunması qeyri-adi bir iş deyildir. Ziyad İraqın valisi olanda o, Bəsrənin icra hakimi idi. Peyğəmbər (s)-in Əhli-Beytinə düşmənçilik etdiyindən Əli (ə)-la dostluq edən min nəfəri öldürdü. Ziyad ondan "Niyə və hansı cürətlə bu qədər adamı öldürdün və təsəvvür etmədin ki, onların arasında günahsızlar da ola bilərdi?" - deyə soruşduqda cavabında həyasızlıqla dedi: "Mənim onlardan iki qat çoxunu öldürməkdən də qorxum yox idi!"

Səmrətin gördüyü nalayiq işləri sadalamaqla qurtarmaz. O, Peyğəmbər (s)-in buyurduğu **"öz xurma ağaclarınıza baş çəkmək üçün camaatın həyatına daxil olanda gərək icazə alasmız"** göstərişini rədd etmişdi. Hətta xurmasını bir neçə qat artığına Peyğəmbərə satmaq istəməyib öz xurmasına baş çəkmək üçün heç vaxt icazə almayacağına israr edirdi. Peyğəmbər (s) bu hadisəni müşahidə edəndən sonra ev sahibinə dedi: **"Get, bu kişinin ağacını yerindən çıxarıb tulla."** Səmrətə isə belə buyurdu: **"Sən ziyankar bir insansan, islam isə bir nəfərin başqasına ziyan vurmasına icazə vermir."**

Bəli, bu təhriflər qısa müddət ərzində sadələvh adamlara təsir etdi, amma zamanın keçməsi onun yaramaz əməllərini ifşa etdi və tədqiqatçılar şübhələrin arxasından islam tarixindəki həqiqətləri üzə çıxartdılar, təfsirçilər və hədis yazanlar bu ayənin Əli (ə)in barəsində nazil olmasını təsdiq etdilər.

Bu tarixi hadisə göstərir ki, Şam əhalisi o qədər əməvilərin zəhərli təbliğatlarının təsirinə məruz qalmışdılar ki, dövlət işçilərinin ağzından çıxan hər bir sözü "ləvhi-məhfuz" (yəni doğruluğunda şübhə olmayan bir söz) kimi təsəvvür edirdilər. Şam əhlinin Səmrət kimilərinin sözlərinə inanmalarından aydın olur ki, onların islam tarixindən hətta azacıq belə məlumatları yox idi. Çünki bu ayə nazil olanda Əbdürrəhman hələ dünyaya gəlməmiş, Hicaz mühitinə ayaq basmamış və Peyğəmbəri görməmişdi ki, ayə də onun barəsində nazil olmuş olsun.

YERSİZ TƏƏSSÜBLƏR

Peyğəmbərin evinin Qüreyş qatilləri tərəfindən mühasirə olunduğu gecədə Əli (ə)-ın göstərdiyi fədakarlıq inkar ediləsi, yaxud kiçik cəvələndiriləsi bir iş deyildir. Bu tarixi hadisənin əbədləşdirilməsi üçün Qurani-Məcid "Bəqərə" surəsinin 207-ci ayəsində onu qeyd etmişdir. Böyük təfsirçilər də bu hadisə ilə əlaqədar nazil olan ayənin təfsirində onun Əli (ə)-ın şənində nazil olmasını qeyd etmişlər. Amma gözlərində cəhalət pərdəsi, ürəklərində Əli (ə)-a qarşı ədavət və kin olan şəxslər əl-ayağa düşərək, bu böyük və tarixi fəziləti tam başqa cür təfsir etmiş, onun əzəmət və fədakarlıq dərəcəsini azaltmaq istəmişlər. Sünnülərin tanınmış alimlərindən biri olan

¹ "Bəqərə" surəsi, ayə:204

Cafiz belə deyir: "Əlinin Peyğəmbərin yerində yatmasını heç vaxt itaət və böyük fəzilət hesab etmək olmaz, çünki Peyğəmbər ona təminat vermişdi ki, əgər onun yerində yatarsa, ona heç bir ziyan dəyməyəcək."

Cafizdən sonra ibni Teymiyyə Dəməşqi bu sözlərə əlavə edib deyir: "Əli başqa yolla da bilirdi ki, öldürülməyəcək, çünki Peyğəmbər ona demişdi ki, sabah Məkkədə müəyyən bir yerdə dayanıb elan etsin ki, hər kəsin Məhəmmədin yanında əmanəti varsa, gəlib götürsün. Əli Peyğəmbərin ona buyurduğu işdən yaxşıca başa düşmüşdü ki, əgər o həzrətin yerində yatarsa, ona heç bir zərər toxunmayacaq və sağ-salamat qalacaqdır."

Cavab

Mövzunu araşdırmazdan əvvəl mütləq bir incə məsələni qeyd etməliyik: Cafiz, ibni Teymiyyə və bu iki nəfərin yolunu gedənlər (bunların hamısının Peyğəmbər Əhli-beytinə qarşı kin bəsləməsi məşhurdur) bir fəziləti inkar etmək üçün özləri də bilmədən Əli (ə)-in üstün bir fəzilətini isbat etmişlər. Çünki Əli (ə) Peyğəmbər (s) tərəfindən onun yerində yatmaq barədə tapşırıq aldıqda o, iman nöqtəyi-nəzərindən iki haldan xaric deyildi: Ya onun Peyğəmbərin düzdən danışan olmasına olan imanı adi səviyyədə idi, ya da Peyğəmbərin doğruçu olmasına fəvqəl-adə tərzdə iman gətirmişdi. Birinci halda demək olmaz ki, Əli (ə) salamat qalacağını qəti şəkildə bilirdi. Çünki iman və etiqad nöqtəyi-nəzərindən nisbətən aşağı səviyyədə olanlar üçün heç vaxt Peyğəmbər (s)-in danışığından onun sözlərinin doğru olmasına yəqin hasil olmaz və bu halda əgər onun yatağında yatarsa, çoxlu təşvişə, nigarançılığa və iztiraba düşər olacaqdı. Əgər Əli (ə) iman nöqtəyi-nəzərindən yüksək bir dərəcədə olsa və Peyğəmbər (s)-in sözlərinin doğruluğu onun qəlbində gün kimi aydın olsa, onda Əli (ə) üçün daha yüksək bir fəziləti isbat etmiş olarıq. Çünki hər hansı bir insanın imanı özünün ən yüksək mərtəbəsinə çatsa və Peyğəmbərdən eşitdiklərinin düzgün və sadıq olduğu onun üçün gün kimi aydın olsa, həmçinin Peyğəmbər ona "əgər mənim yatağında yatsan, sənə heç bir xətdər toxunmayacaq", - desə və o da zərrə qədər belə, xətdər ehtimalı vermədən onun yerində yatsa, onda heç bir şey belə bir fəzilətlə əsla müqayisə oluna bilməz.

İndi isə tarix səhifələrini vərəqləyək. İndiyə kimi belə fərz olunurdu ki, Peyğəmbər (s) Əli (ə)-a öldürülməyəcəyini demişdi, amma əgər tarixə müraciət etsək, görəcəyik ki, bu məsələ Cafizin və ibni Teymiyyənin tərəfdarlarının güman etdikləri kimi deyil və heç də bütün tarixçilər bu hadisəni o iki nəfərin yazdığı kimi qeyd etməmişlər. "Təbəqati-kübra" kitabının müəllifi hicrət hadisəsini ətraflı şəkildə şərh edib yazmışdır, halbuki, Cafizin bəhanə olaraq dediyi cümlədən, Peyğəmbərin Əliyə dediyi: "Mənim yerimdə yat, sənə heç bir xətdər toxunmayacaq" cümləsindən heç bir əsər-əlamət yoxdur. Yalnız o kitabın müəllifi deyil, doqquzuncu əsrin məşhur tarixçisi Məqrizi də özünün "Əmtaül-əsmə" adlı kitabında bu hadisəni Vaqidi kimi nəql etmiş və Peyğəmbərin Əliyə "sənə heç bir xətdər yetişməyəcək" - deyə buyurduğunu heç vaxt deməmişdir. Amma, bəziləri, məsələn, ibni Hişam özünün "Siyərə" kitabında (1-ci cild, səh. 483) və Təbəri öz tarixində (2-ci cild, səh. 99) belə bir şeyi qeyd etmişlər. İbni Əsir özünün "Tarixi-kamil" kitabında (2-ci cild, səh. 372) və başqaları onu nəql etmiş,

hamısı da "Sireyi ibni Hişam"dan, yaxud "Tarixi-Təbəri"dən nəql etmişlər. Bunlara əsasən, Peyğəmbər (s)-in belə bir şeyi deməsi heç də inandırıcı deyil və əgər demiş olsa da, hər iki məsələni (xətər dəyməməsi və camaatın əmanətlərinin qaytarılması) elə həmin ilk gecədə deməsi heç cür məlum deyil. Bu hadisənin şiə alimləri və tarixçiləri, habelə sünnü tarix (siyrə) yazanlarının bəzisi tərəfindən başqa cür nəql olunması müdəmizə şahiddir.

Məşhur şiə alimi mərhum Şeyx Tusi özünün "Əmali" adlı kitabında Peyğəmbərin salamat qurtarması ilə nəticələnən hicrət hadisəsinin davamını belə yazır: "Hicrət gecəsi ötüb getdi. Əli (ə) Peyğəmbərin (s) gizləndiyi yerdən xəbərdar idi və Peyğəmbərin səfərinə lazım olan vasitələri tədarük görmək üçün gecə ikən onunla görüşməli idi. Peyğəmbəri-Əkrəm (s) üç keçə "Sovr" mağarasında qaldı. Gecələrin birində Əli (ə) və Xədicənin oğlu Hind ibni Əbu Halə mağaraya gedib Peyğəmbərlə görüşdülər. Peyğəmbər Əliyə aşağıdakı göstərişləri verdi:

1) Mən və mənim səfər yoldaşım üçün iki dəvə hazırla. (Bu vaxt Əbu Bəkr dedi: "Mən əvvəldən bu iş üçün iki dəvə hazırlamışdım." Peyğəmbər buyurdu ki, bu iki dəvənin pulunu ödəyəcəyim halda səndən qəbul edərəm. Sonra Əliyə buyurdu ki, dəvələrin pulunu ödəsin.)

2) Mən Qüreyşin əmanətdarıyam, elə indi də camaatın əmanətləri mənim evimdədir. Sabah Məkkədə müəyyən olunmuş bir yerdə dayanıb uca səslə elan et ki, hər kəsin Məhəmmədin yanında əmanəti varsa, gəlib aparsın.

3) Əmanətləri qaytarandan sonra özün də hicrət etmək üçün hazırlaşmısan. Mənim məktubum sənə çatan kimi qızım Fatiməni, öz anan Fatiməni və Zübeyr ibni Əbdül-Müttəlibin qızı Fatiməni özünlə gətir. Əgər Haşimdən də bir kəs hicrət etmək istəsə, onların da səfər etmələri üçün hazırlıq gör. (Sonra buyurdu:) "Bundan sonra sənə təhdid edən hər bir xətər aradan qaldırılmışdır və sənə heç bir xətər toxunmayacaq."

Axırıncı bu cümlə məhz ibni Hişamın "Siyrə"sində və Təbərinin öz tarixində qeyd etdikləri cümlədir. Buna əsasən, Peyğəmbərin Əliyə təminat verməsi hicrət gecəsi yox, sonrakı gecələrdə olmuşdur. Eləcə də Əliyə əmanətləri qaytarmaq haqqında verdiyi fərman "Leylətül-məbit"də yox, ikinci, yaxud üçüncü gecədə olmuşdur. Əgər sünnü tarixçilərinin bəzilərinin bu hadisəni nəql etməsindən Peyğəmbərin hicrət etdiyi gecədə Əliyə təminat verdiyi və həmçinin, həmin gecədə əmanətləri qaytarmaq haqqında göstəriş verdiyi anlaşılırsa, onda onların bu nəzərini başqa cür yozmaq olar. Mümkündür ki, onların məqsədləri hadisənin əslini və gerçəkləşməsini nəql etmək imiş və bu işin və Peyğəmbərin etdiyi vəsiyyətin zaman və məkanının qeyd olunması çox da əhəmiyyətli bir məsələ olmamışdır. Hələbi öz "Siyrə"sində yazır: "Peyğəmbərin mağarada olduğu gecələrdən birində Əli onun hüzuruna gəldi. O gecə Peyğəmbər Əliyə göstəriş verdi ki, camaatın əmanətlərini qaytarıb onun borclarını ödəsin."

"Əd-Dürrül-Mənsur" kitabının müəllifi nəql edir ki, hicrət gecəsindən sonra Əli Peyğəmbərlə görüşmüşdü.

İMAM ƏLİ (Ə)-İN FƏDAKARLIĞINA DAİR İKİ AŞKAR DƏLİL

İki tarixi məsələ şahadət verir ki, Əli (ə)-in o gecədəki işini fədakarlıqdan başqa bir şey adlandırmaq olmaz və o həzrət həqiqətən Allah yolunda öldürülüb şəhid olmağa tam mənada hazır idi. O tarixi sənədlər aşağıdakılardır:

Əli (ə)-in bu tarixi hadisə ilə əlaqədar olaraq dediyi və Süyutinin də öz təfsirində nəql etdiyi şərlər o həzrətin Peyğəmbərin yolunda candan keçməsinə və fədakarlığına dair aşkar bir şahiddir:

"Mən öz canımı yer üzünün ən yaxşı bir şəxs—Allah evini və Hicri-İsmayılı təvaf edən ən yaxşı bir şəxs üçün sipər etdim,

O möhtərəm şəxs Məhəmməd idi. Kafirlər onu qətlə yetirmək üçün tədbir tökdükləri vaxt mən bu işi gördüm.

Amma mənim Allahım onu düşmənlərin hiyləsindən xilas etdi.

Mən onun yerində gecələdim və düşmənlərin hücumunu gözləyirdim, özümü ölümə və əsir olmağa hazırlamışdım."

Sünnü və şiə alimləri nəql etmişlər ki, o gecə Allah Özünün iki böyük və müqərrəb mələyinə—Cəbrail və Mikailə xitab edərək buyurdu: "Əgər mən sizin birinizə həyat, digərinizə ölüm hökmü versəm, hansınız ölümü qəbul edib həyatı o birinizə verərsiniz?" Bu zaman onlardan heç biri ölümü qəbul edərək, digərinin yolunda canından keçməyə razı olmadı. Sonra Allah-Taala onlara belə buyurdu: *"Yerə enin və Əlinin ölümü necə qəbul edib özünü Peyğəmbərə fəda etdiyini görün, sonra onu düşmənlərinin şərindən saxlayın."*

Zamanın keçməsi ilə bəzilərinin bu böyük fəzilətin üstünə pərdə çəkməsinə baxmayaraq, islamın əvvəllərində Əli (ə)-in bu əməli dost-düşmənin nəzərində ən böyük bir fədakarlıq sayılırdı. Ömərın fərmanı ilə (xəlifə təyin etmək üçün) təşkil olunan altı nəfərlik şurada Əli (ə) bu böyük fəziləti xatırlayaraq şura üzvlərinə dəlil gətirdi və dedi: *"Siz şura üzvlərini Allaha and verirəm, deyın görüm Peyğəmbər Hərə mağarasında olanda məndən başqa kim ona yemək apardı?! Məndən başqa kim onun yerində yatıb özünü ona gələn bəlalara sipər etdi?!"*

Bir ağızdan dedilər: "Allaha and olsun, səndən başqası olmayıbdır!"

Mərhum Seyyid ibni Tavusun Əli (ə)-in fədakarlığı barədə gözəl bir təhlili var ki, onu İsmailin fədakarlığına və həmçinin, onun atasının əmrinə sözsüz təslim olmasına oxşadaraq Əli (ə)-in fədakarlığının ən yüksək bir fədakarlıq olduğunu isbat etmişdir.

ÜÇÜNCÜ HİSSƏ

İMAM ƏLİ (Ə)-İN HİCRƏTDƏN SONRA VƏ PEYĞƏMBƏRİN VƏFATINDAN ƏVVƏLKİ DÖVRDƏ HƏYATİ

BİRİNCİ FƏSİL

BU DÖVRÜN XÜLASƏSİ

Imam Əli (ə)-in Məkkədən Mədinəyə hicrət etməsindən sonrakı dövr (Peyğəmbərin hicrətindən sonra) onun həyatının üçüncü hissəsini təşkil edir. Kitabın bu fəslindəki bütün mətləblər Əli (ə)-in həyat kitabında qızılla yazılmış bir sıra sətirlərdən, çox böyük və nəzərə çarpan hadisələrdən ibarətdir. İmamın həyatının bu dövrdəki mühüm və həssas hadisələri iki bölmədən təşkil olunub:

DÖYÜŞ MEYDANLARINDA FƏDAKARLIQ

Peyğəmbər (s) Mədinədə yaşadığı dövr ərzində müşriklər, yəhudilər və daxili qiyamçılarla iyirmi yeddi dəfə "qəzvə" (döyüş) aparmışdır. Müsəlman siyrə yazanların diliyə, islam ordusunun sərkərdəliyini Peyğəmbərin şəxsən öhdəsinə alıb özü də qoşun bölmələri ilə birlikdə hərəkət etdiyi və həm də onlarla birlikdə Mədinəyə qayıtdığı müharibə və cihadlara "qəzvə" deyilir. Bu qəzvlərdən əlavə, həzrət Peyğəmbərin əmri ilə əlli beş dəfə "səriyyə" baş vermişdir. "Səriyyə" dedikdə, islam qoşunlarının bir qisminin qiyamçıların və çevriliş etmək istəyənlərin məkrli planlarının qarşısını almaq üçün Mədinədən hərəkət etdikləri və ordunun sərkərdəliyinin islam qoşununun görkəmli şəxsiyyətlərindən birinə həvalə olunduğu müharibələr nəzərdə tutulur. Əmirəl-möminin Əli (ə) Peyğəmbərin (s) qəzvlərinin iyirmi altısında iştirak etmişdir. O yalnız "Təbuk" qəzvosunda Peyğəmbərin əmri ilə Mədinədə qalmış və müharibədə iştirak edə bilməmişdir. Çünki həmin vaxt Mədinədəki münafıqların Peyğəmbərin şəhərdə olmamasından istifadə edib qiyam etmələri və islam mərkəzində (Mədinədə) hakimiyyəti əllərinə alması ehtimalı var idi. İmamın rəhbərlik etdiyi səriyyələrin sayı dəqiq şəkildə məlum deyil, amma onlardan bəzilərinə burada ətraflı şəkildə şərh edəcəyik.

İmam (ə)-in gördüyü unudulmaz, misilsiz və tarixi işlərdən–vəhy kitabının (Quranın) yazılması, vəhy kitabının və tarixi-siyasi sənədlərin çoxunun tənzim edilməsi, islama dəvət və təbliğat məzmunlu məktublarnın yazılması və s...-ni qeyd etmək olar. Əmirəl-möminin Quranın bütün ayələrini (istər Məkkədə, istərsə də Mədinədə nazil olan ayələri) Peyğəmbər (s)-in sağlığında tam diqqətlə yazır və buna görə də vəhy katiblərindən və Quran hafizlərindən idi. Həmçinin, o həzrət siyasi və tarixi sənədlərin və təbliğ məktublarnının tənzim olunmasında islamın ilk katibi sayılırdı. İndi də bu tarixi-siyasi sənədlər və məktublarnın çoxu siyrə kitablarında yazılıb saxlanmışdır. Hətta tarixi bir müqavilə olan "Hüdeybiyyə" sülhü Peyğəmbər (s)-in imlası və Əli (ə)-in dəsti-xətti ilə yazılmışdır.

İmamın elmi və qələm xidmətləri qeyd olunanlarla qurtarmır. O, Peyğəmbərin sünnəsinin və əsərlərinin qorunub-saxlanmasında çoxlu səylər etmişdi. Müxtəlif vaxtlarda Peyğəmbərin (s) əhkam, fərizə, adab, sünnə, qeybi xəbər və s. hadisələr barəsində olan kəlamlarını qeyd edirdi. Nəticədə Peyğəmbərdən eşitdiklərini altı cildlik kitab şəklində yazıb yadigar qoymuşdu. İmam şəhid olduqdan sonra bu kitabların hamısı onun övladlarının əlində ən qiymətli bir xəzinə kimi saxlanılırdı. Əmirəl-möminindən sonrakı din rəhbərləri başqalarına dəlil gətirmək lazım olanda

bu kitablara istinad edirdilər. İmam Sadiq (ə)-in ən yaxın tələbələrindən biri olan Zürrə bu kitabların bəzisini onun əlində görmüş, onların xüsusiyyətlərini söyləmişdir.

İMAM ƏLİ (Ə)-İN HİCRƏTİ

Peyğəmbər (s) hicrət etdikdən sonra, Əli (ə) ondan məktub gəlməsini gözləyirdi. Az bir müddətdən sonra Əbu Vaqid Leysi Məkkəyə gəldi. O, Peyğəmbərdən bir məktub gətirib Əli (ə)-a təqdim etdi. Həmin məktubda Peyğəmbər hicrətin üçüncü gecəsi mağarada Əliyə şifahi şəkildə dediklərini bir daha yazıb göstəriş vermişdi ki, nübüvvət ailəsinin qadınları Mədinəyə hərəkət etsinlər və Əli (ə) da Mədinəyə getmək istəyən zəif və gücsüzlərə kömək etsin.

İmam Əli (ə) Peyğəmbərin (s) camaatın əmanətləri barəsində olan vəsiyyətinə çox dəqiq şəkildə əməl etdi, sonra özünə və yaxın adamlarına Mədinə səfəri üçün lazım olan vəsaitləri tədarük görməyə başladı. Mühacirət etmək üçün hazır olan möminlərə xəbər göndərdi ki, məxfi şəkildə Məkkədən çıxsınlar və İmamın karvanı onlara gəlib çatana kimi şəhərin bir neçə kilometrliyində yerləşən "Zu-Tuva" adlı bir yerdə gözləsinlər. Amma Əli (ə) onlara belə bir xəbər göndərməsinə baxmayaraq, özü günorta çağı səfərə çıxdı və Ümmü Əymənin oğlu Əymənin köməyi ilə qadınları kəcavələrə mindirib Əbu Vaqidə dedi:–Dəvələri asta sür, çünki qadınlar dəvənin sürətli getməsinə dözə bilməzlər.

İbni Şəhr Aşub yazır: Abbas Əli (ə)-in bu fikrindən xəbərdar oldu və bildi ki, o günorta çağı, düşmənlərin gözü qarşısında Məkkəni tərk edib, qadınları da özü ilə aparmaq istəyir. Buna görə də dayanmadan özünü Əli (ə)-a çatdırıb dedi:–Məhəmməd (s) Məkkəni gizləncə tərk etdi, Qüreyş başçıları da onu tapmaq üçün Məkkənin bütün nöqtələrini və onun ətrafını axtarırdı, sən bu qədər adamla və düşmənlərin gözü qarşısında Məkkədən necə çıxacaqsan?! Bilmirsənmi ki, səni tutub saxlayacaqlar?!

Əli (ə) əmisinə belə cavab verdi: "Gecə mağarada Peyğəmbərlə görüşdüyüm vaxt mənə, Haşimi qadınları ilə birlikdə mühacirət etməyimə dair göstəriş verdi, sonra mənə müjdə verdi ki, bundan sonra mənə daha xətər yetişməyəcək. Mənim öz Allahıma etimadım və Məhəmməd (s)-in sözünə imanım var, onun yolu mənim yolumdur. Buna görə də elə gündüz, Qüreyşin gözü qarşısında Məkkəni tərk edirəm."

Sonra məzmunu yuxarıda qeyd edilənlərdən ibarət olan bir şer oxudu. Bundan əlavə, Leysi dəvələri aparacağı öhdəsinə alaraq Qüreyş onlara çatmazdan qabaq karvanı şəhərdən çıxarmaq üçün dəvələri qovanda İmam (ə) onu tələsməyə qoymadı və dedi: "Peyğəmbər buyurmuşdur ki, bu yolda mənə heç bir xətər yetişməyəcək." Sonra isə dəvələri sürməyi öz öhdəsinə alıb belə bir rəcəz oxudu:

"İşlərin idarə olunması yalnız Allahın əlindədir, ona görə də hər bədgüman şəxsi özündən uzaq et, çünki aləmlərin Rəbbi hər bir ehtiyac üçün kafidir."

QÜREYS ƏLİ (Ə)-İ TƏQİB EDİR

Imamın karvanı "Zəcnan" məntəqəsinə yaxınlaşanda uzaqdan yeddi nəfər niqablı süvari görüldü. Onlar atlarını sürətlə karvana tərəf çapmağa başladılar. Əli (ə) qadınlar üçün baş verə biləcək hər hansı xoşagəlməz hadisənin qarşısını almaq üçün Vaqid və Əymənə göstəriş verdi ki, dərhal dəvələri yatızdırıb ayaqlarını bağlasınlar. Sonra qadınları dəvədən endirmək üçün kömək etdi. Bu vaxt niqablı süvarilər qılınclarını siyirmiş halda gəlib çatdılar. Qəzəbdən boğazları qurumuş halda kobud sözlər deməyə başladılar:—Sən təsəvvür edirsən ki, bu qadınlarla birlikdə bizim əlimizdən qaça bilərsən?! Hökmən geri qayıtmalısan!

Əli (ə) dedi:—Qayıtmasam nə olacaq?

Dedilər:—Ya səni zorla qaytararıq, ya da başını özümüzlə apararıq!

Bunu deyib dəvələri hərəkət etdirmək üçün yaxınlaşdılar. Əli (ə) öz qılıncı ilə onların qabağa gəlməsinə mane oldu. Onlardan biri Əli (ə)-in üstünə qılınc çəkdi. Əli (ə) onun qılıncını geri qaytardı, sonra gözləri qəzəblə dolmuş halda onların üstünə hücum edib qılıncını Cinah adlı birisinin üstünə endirdi. Az qalmışdı ki, qılınc onun çiyinə ensin, amma onun atı birdən sıçrayıb geri çəkildi və Imam (ə)-in qılıncı atın arxa tərəfinə endi. Bu vaxt Əli (ə) uca səslə onlara belə xəbərdarlıq etdi:—Mən Mədinəyə yola düşmüşəm, Allah Rəsulunun hüzuruna çatmaqdan başqa bir məqsədim də yoxdur. Hər kəs tikə-tikə doğranıb qanının axılmasını istəyirsə, onda mənim ardınca gəlsin, yaxud mənə yaxınlaşsın!

Bunu deyəndən sonra Əymənə və Əbu Vaqidə əmr etdi ki, qalxıb dəvələrin ayaqlarını açsınlar və öz yollarına davam etsinlər. Düşmənlər hiss etdilər ki, Əli (ə) onlarla axıra kimi vuruşmağa hazırdır. Çünki onlar öz gözləri ilə yoldaşlarından birinin necə ölüm təhlükəsinə düşdüyünü görmüşdülər. Buna görə də fikirlərindən dönüb Məkkəyə tərəf yola düşdülər. Imam (ə) da Mədinəyə tərəf öz yoluna davam etdi. Zəcnan dağının yaxınlığında bir gecə-gündüz istirahət etdi və gözlədi ki, hicrət edən başqa şəxslər də gəlib onlara çatsınlar. Əli (ə) və onun səfər yoldaşlarına qoşulandıqlardan biri də ömrünün axırına kimi Peyğəmbərin xanədanından ayrılmayan iffətli qadın-Ümmü Əymən idi.

Tarixdə qeyd olunur ki, Əli (ə) bu yolun hamısını piyada gəldi, heç bir mənzildə Allahın zikri mübarək dilindən düşmədi. O bütün yol boyu namazı həmsəfərləri ilə birlikdə qıldı. Təfsirçilərin bəzisi deyir ki, aşağıdakı ayə bunların barəsində nazil olmuşdur: **"O kəslər ki, Allahu (bütün hallarda:) ayaqüstə, oturan yerdə və ya böyrü üstə yatmış halda yad edib göylərin və yerin xilqəti (yaratışı) barəsində fikirləşir və deyirlər ki, "İlahi, Sən bu böyük xilqətin nizam-intizamını məqsədsiz və səbəbsiz yerə, boş-boşuna yaratmamısan."**¹

Əli (ə) və onun həmsəfərləri Mədinəyə çatandan sonra Peyğəmbər (s) onların görüşünə tələsdi. Peyğəmbər (s)-in gözü Əli (ə)-a sataşanda gördü ki, ayaqları şişmişdir və ayağından qan damcıları axır. Sonra Əli (ə)-i qucaqladı və sevincindən gözləri yaşla doldu.

¹ "Ali-Imran" surəsi, ayə:191

İKİNCİ FƏSİL

İKİ BÖYÜK FƏZİLƏT

Əgər hər hansı bir ictimai məsələdə şübhə edilsə, yaxud o məsələni isbat etmək üçün təcrübəyə, dəlilə və sübuta ehtiyac duyulsa, onda ictimai bağlılıq və ittihadın lüzumu və onun dolğun mənafeyi barəsində şəkkə yol verilməz. Heç vaxt pərakəndəlik və ikitirəliliyin faydalı və yaxşı bir iş, vəhdət və birliyin isə ziyanlı və pis bir iş olduğunu söyləyən bir adam tapılmaz. Çünki vəhdət və birliyin cəmiyyətə verdiyi ən kiçik fayda—kiçik və pərakəndə vəziyyətdə olan qüvvələri birləşdirməkdir. Bunun nəticəsində də böyük bir qüvvə meydana gəlir ki, bu da cəmiyyətin müxtəlif sahələrində dərin müsbət dəyişikliklər və islahatlar istiqamətində bir hərəkətin yaranmasına səbəb ola bilər. Böyük sədlərin arxasında dəniz şəklində cəmlənən sular məhz kiçik çayların bir-birinə qovuşması nəticəsində meydana gəlir. Bu xırda çaylar təklikdə nə elektrik enerjisi istehsalı üçün, nə də əkinçilik üçün bir o qədər də münasib və yararlı deyildir. Amma onların bir-birinə qovuşması nəticəsində minlərlə kilovatt elektrik enerjisi istehsal etmək, minlərlə hektar əkin sahəsini suvarmaq qüdrəti olan bir dəryaça yaranır. Məqsədə çatmaqda, ictimai çətinlikləri həll etməkdə və düzgün proqramlaşdırmada təkəcə maddi qüvvələrdən deyil, həm də ayrı-ayrı fərdlərin əqli və mənəvi qüvvəsindən istifadə etmək olar. Müşavirə etmək və fikir mübadiləsi aparmaqla müşküllərin həlli yollarını tapıb böyük çətinlikləri dəf etmək olar. Buna görə də ictimai işlərdə müşavirə və müzakirə mövzusunun əhəmiyyəti islam dininin əsl və dəyərli proqramlarında daha yaxşı gözə çarpır.

Qurani-Kərim də işlərinin əsasını müşavirə və fikir mübadiləsi təşkil edən şəxsləri haqq axtaran və həqiqət görənlər kimi təqdim edir: *"... O kəslər ki, öz Pərvərdigarlarının çağırışına müsbət cavab verib namaz qılar və işlərini öz aralarında məşvərət əsasında icra edərlər; və onlara ruzi verdiyimiz şeylərdən paylayarlar."*¹

QARDAŞLIQ

"İslam qardaşlığı" dinimizin ictimai əsaslarından biridir. İslam Peyğəmbəri (s) bu qardaşlıq əlaqəsini möhkəmləndirmək üçün bacardıqca çalışmışdır. Mühacirlər Mədinəyə gəldikdən sonra ilk dəfə olaraq qardaşlıq siğəsi Peyğəmbərin vasitəsilə ənsarın iki şəxsi, yəni Ovs və Xəzrəc qəbilələri arasında bağlandı. Mədinədə uzun illər boyu bir-biri ilə qanlı müharibə aparən bu iki qəbilə Peyğəmbərin göstərdiyi səylər nəticəsində qardaş oldular və qərara aldılar ki, artıq olub-keçənləri unutsunlar. Bu qardaşlıq əqdinin (müqaviləsinin) oxunması ilə islam ordusunun müşriklər önündəki iki ümdə sütununu təşkil edən Ovs və Xəzrəc qəbilələri baş verən qırğınları və bir-birlərinə etdikləri təcavüzləri unudub, ədavəti və düşmənçiliyi sülh və səfa-səmimiyyətlə əvəz etdilər.

¹ "Şura" surəsi, ayə:38

İkinci dəfə, Peyğəmbəri-Əkrəm (s) buyurdu ki, onun köməkçiləri–istər ənsar olsun, istərsə də mühacir–bir-biri ilə qardaş olsunlar və hər biri özü üçün bir nəfəri qardaş seçsin. Çox hallarda iki mühacir bir-biri ilə, yaxud bir mühacir bir ənsarla qardaşlıq əqdi bağladılar və qardaşlıq rəmzi olaraq bir-birinin əllərini sıxdılar. Bu yolda siyasi-mənəvi bir qüvvə onların üzərinə kölgə salırdı. İslam tarixçiləri və hədisçiləri yazırlar: Bir gün Peyğəmbər ayağa qalxıb dostlarına buyurdu: **"Allah yolunda bir-birinizlə (iki-iki) qardaş olun."**

Peyğəmbərin fərmanı ilə (həmin gündə) bir-biri ilə qardaşlıq əqdi bağlayanların adları tarixdə qeyd olunmuşdur. Məsələn, Əbu Bəkr Ömər ilə, Osman Əbdürrəhman ibni Ovf ilə, Təlhə Zübeyr ilə, Übeyy ibni Kəb ibni Məsud ilə, Əmmar Əbu Hüzeyfə ilə, Salman Əbu Dərda ilə və s. qardaşlıq əqdi bağlamış və bu əqdlər Peyğəmbər tərəfindən təsbit olunmuşdur. Bir neçə nəfərin arasında bağlanmış bu qardaşlıq əqdi, Qurani-Məcidin islam dünyası miqyasında elan etdiyi və bütün möminləri bir-birinin qardaşı hesab etdiyindən tam başqa bir qardaşlıqdır.

ƏLİ (Ə) PEYĞƏMBƏR (S)-İN QARDAŞIDIR

Peyğəmbər (s) "Məscidün-Nəbi"də olanların hərəsi üçün bir qardaş təyin etdi. Əli (ə) tək qaldı və onun üçün qardaş təyin olunmadı. Bu vaxt o, gözləri yaşla dolmuş halda Peyğəmbər (s)-in hüzuruna gəlib dedi:–Dostlarından hər biri üçün bir nəfər qardaş təyin etdin, amma mənəmlə bir kəsin arasında qardaşlıq əqdi bağlamadın.

Bu zaman Peyğəmbəri-Əkrəm (s) Əli (ə) ilə olan əqidə və ideya bağlılığını bildirən öz tarixi kəlamını söylədi: **"Sən həm bu dünyada, həm də axirətdə mənim qardaşımsan. Məni peyğəmbərliyə seçən Allaha and olsun ki, səni yalnız özümə qardaş seçmək üçün axıra saxladım. Sən həm dünyada, həm də axirətdə mənim qardaşımsan."**

Bu kəlam Əli (ə)-in Peyğəmbər (s)-lə olan mənəviyyət, paklıq və dini məqsədlərlə bağlı olan ixlas və sədaqət mövqeyini aşkar şəkildə sübut edir.

Sünnü alimlərindən olan və "Ər-Riyazün-nəzirət" kitabının müəllifi bu həqiqəti etiraf etmişdir. Buradan "mübahilə" ayəsinin (Ali-Imran, 61) əsası aydın olur. Təfsir alimlərinin hamısı demişlər ki, ayədəki "ənfusəna" kəlməsindən məqsəd Əli ibni Əbu Talibdir. Belə ki, Qurani-Məcid onu (Əli (ə)-ı) nəfsi-Peyğəmbər (Peyğəmbərin nəfsi və özü) hesab etmişdir. Çünki ruhi və fikri cazibələr nəinki bir-biri ilə həmfikir olan iki şəxsi bir-birinə doğru çəkmir, həm də bəzi vaxtlar iki nəfəri bir nəfər kimi göstərir. Varlıq aləmində mövcud olan hər şey öz həmcinsini (öz növündən olanı) cəzb, müxalifini isə dəf edir. Bu (cəzb-dəf) təkə yerə və səma cisimlərinə məxsus deyil. Dünyanın böyük şəxsiyyətləri də cəzb-dəf etməyin məkanıdır. Onlar bəzi adamları özlərinə cəzb edir, bəzilərini isə dəf edirlər. Bu cür cəzb etmə və dəf etmə ruhi təzad, yaxud uyğunluq əsasında qurulmuşdur. Bir qrupu öz dövrəsinə yığan, başqa bir qrupu isə özündən kənarlaşdıran da məhz həmin uyğunluq və təzaddır. İslam fəlsəfəsində bu məsələ belə ifadə olunur: **"Sinxsiyyət və uyğunluq oxşar şeylərin bir yerə yığılma səbəbidir."**

İMAM (Ə)-İN BAŞQA BİR FƏZİLƏTİ

"Məscidün-Nəbi" tikiləndən sonra Peyğəmbər (s)-in dostları məscidin ətrafında özləri üçün ev tikdilər. Bu evlərin bir qapısı məscidə açılırdı. Peyğəmbər (s) Allahın fərmanı əsasında göstəriş verdi ki, Əli ibni Əbu Talibin evindən başqa bütün evlərin məscidə tərəf açılan qapılarını bağlasınlar. Bu iş Peyğəmbərin dostlarının çoxuna ağır gəldi. Buna görə Peyğəmbər minbərə çıxıb buyurdu: **"Böyük Allah mənə əmr etmişdir ki, Əlinin evinin qapısından başqa məscidə açılan bütün qapılar bağlansın. Mən heç vaxt bir qapının bağlanması, yaxud başqa bir qapının açılı saxlanması haqda özümdən göstəriş vermərəm. Bu kimi məsələlərdə mən Allahın fərmanına itaət edirəm."**

O gündən etibarən Peyğəmbərin dostları bu işi Əli (ə) üçün böyük bir fəzilət hesab etdilər. Hətta ikinci xəlifə sonralar deyirdi: "Kaş Əliyə nəsib olan üç fəzilət mənə nəsib olaydı. O fəzilətlər aşağıdakılardır:

1) Peyğəmbər (s) öz qızını ona ərə verdi.

2) Əlinin evindən başqa qapısı məscidə açılan bütün evlərin qapıları bağlandı.

3) Xeybər müharibəsində Peyğəmbər bayrağı Əliyə verdi."

Əli (ə) ilə başqaları arasında olan fərq bu idi ki, onun məscidlə olan əlaqəsi heç vaxt kəsilməmişdi. O, Allah evində (Kəbədə) doğulmuşdu. Buna görə də ilk gündən etibarən məscid onun evi olmuşdu və belə bir fəzilət ondan başqa heç kəsə nəsib olmamışdı. Bundan əlavə, Əli (ə) məscidin işlərinə ciddi şəkildə və hər zaman riayət edirdi, amma başqaları çox az hallarda məscidlə əlaqədar işlərə lazımınca riayət edirdilər.

ÜÇÜNCÜ FƏSİL

BƏDR DÖYÜŞÜNÜN MİSİLSİZ QƏHRƏMANI

Öz dəvəsinin qulaqlarını kəsib burnunu yarmış, palanını döndərüb tərsinə qoymuş Zənzəm adlı bir nəfərin qorxulu və tükürpədicisi nərəsi Qüreyş başçılarının diqqətini özünə cəlb etdi. O öz köynəyini öndən və arxadan cırmışdı, qulaqlarından və burnundan qan axan bir dəvənin üstündə durub qışqırırdı: "camaat, müşklə yüklənmiş dəvələr Məhəmməd və onun dostları tərəfindən təhlükədədir! Onlar istəyirlər ki, bu sərvətin hamısını Bədr çölündə müsadirə etsinlər. Fəryada yetişin! Kömək edin!"

Ara verməyən bu nalə və haray-həşirlər, Qüreyşin bütün dilavər və şücaətli cavanlarının öz ev-eşiklərini və işlərini buraxıb onun ətrafına yığılmasına səbəb oldu. Zənzəmin yalvarışı və naləsi, həmçinin dəvənin insanı rıqqətə gətirən vəziyyəti camaatın ağılı başından çıxarmışdı. Camaatın əksəriyyəti, Qüreyş karvanına nicat vermək üçün Məkkədən Bədr çölünə tərəf yola düşməyi qərara aldı.

Peyğəmbər heç vaxt bir kəsin mal-dövlətinə göz dikib onların sərvətini nahaq yerə müsadirə etməz. (Peyğəmbərin şəni belə işlərdən çox-çox uzaqdır!) Amma görəsən Peyğəmbərin belə bir qərara gəlməsinin səbəbi nə idi? Bu işi görməkdə Peyğəmbərin iki məqsədi vardı:

1) Qoy Qüreyş başçıları bilsinlər ki, onların ticarət yolları islam

qüvvələrinin ixtiyarına keçmişdir. Əgər onlar islamın təbliğ olunub yayılmasına maneçilik törətsələr və müsəlmanları söz azadlığından məhrum etsələr, onların həyat damarları islam qüvvələri tərəfindən kəsiləcək. Çünki natiq nə qədər güclü olsa və nə qədər ixlas və mətinlik göstərsə də belə, təbliğ və söz azadlığına nail olmayınca, öz vəzifəsini lazımınca yerinə yetirə bilməyəcəkdir.

Məkkə mühitində Qüreyş başçıları islamın təbliğ olunmasında və camaatın təkallahlığa yönəlməsində ən böyük mane idi. Onlar bütün qəbilələrə həcc mövsümündə Məkkəyə daxil olmaq icazəsi vermişdilər, amma islam rəhbəri və müsəlmanlar üçün Məkkəyə daxil olmağı tamamilə qadağan etmişdilər. Hətta əgər bacara bilsəydilər, Peyğəmbəri də öldürəcəkdilər. Halbuki həcc günlərində camaat Hicazın hər yerindən Allah evinin ətrafına yığırdılar. Bu günlər də tövhid və pak bir ilahi ayinin təbliği üçün ən yaxşı bir fürsət idi.

Məkkədən Mədinəyə köçüb gedə bilməyən müsəlmanlar Qüreyşin ardıcıl əzab-əziyyətlərinə məruz qalırdılar; həm onların, həm də mühacirət edən, amma mal-dövlətlərini özləri ilə apara bilməyənlərin malları həmişə Qüreyş tərəfindən təhlükədə idi. Peyğəmbər (s) Qüreyşin ticarət karvanını müsadirə etməklə hər növ azadlığı müsəlmanlardan alıb onları daim əzab-əziyyətə düşür edənləri və onların mal-dövlətini müsadirə etməkdən çəkinməyənləri yaxşıca tənbeh etmək istəyirdi. Buna görə də, Peyğəmbər (s) hicrətin ikinci ilinin Ramazan ayında 313 nəfər ilə Qüreyşin karvanında olan malları müsadirə etmək üçün Mədinədən çıxdı və Bədr quyularının yanında dayandı. Məkkəyə doğru qayıdan Qüreyş karvanının yolu Bədr kəndindən keçirdi. Karvanbaşı Əbu Süfyan Peyğəmbərin belə bir qərarından xəbərdar idi və Zənzəmin vasitəsi ilə bu məsələni Məkkədə Qüreyş başçılarına xəbər vermiş və onlardan istəmişdi ki, özlərini karvanın köməyinə yetirsinlər. Zənzəmin yaratdığı səhnə Qüreyş dilavərlərinin və cəngavərlərinin karvanın xilas edilməsi və işin müharibə ilə qurtarması üçün ayağa qalxmalarına səbəb oldu. Qüreyş başçıları hərbi təlim görmüş, çoxlu müharibələrdə iştirak etmiş və o dövrün silahları ilə təchiz olunmuş doqquz yüz nəfərlə birlikdə Bədr çölünə tərəf hərəkət etdilər. Amma mənzilə çatmazdan əvvəl Əbu Süfyanın göndərdiyi başqa bir qasid vasitəsi ilə xəbər çatdı ki, karvan öz yolunu dəyişmiş, dolayısı yolla müsəlmanlar olan yerin həndəvərindən çıxaraq, özünü xilas etmişdir. Bununla belə, onlar bünövrəsi hələ möhkəmlənməmiş islam hökumətini məhv etmək üçün öz yollarına davam etdilər və hicrətin ikinci ilinin Ramazan ayının on yeddisində sübh çağı tərənin arxasından Bədr çölünə axışdılar. Müsəlmanlar Bədrin şimal keçidində Əl-üdvətü-dünya dərəsinin ətəyində özlərinə mövqə seçib karvanın keçməsinə gözləyirdilər. Elə bu vaxt xəbər çatdı ki, Qüreyş dilavərləri ticarət mallarını qorumaq üçün Məkkədən çıxmış və Əl-üdvətül-qüsva dərəsinin yüksək bir nöqtəsində özlərinə mövqə seçmişlər.

Peyğəmbərin ənsarla olan müqaviləsi müharibə müqaviləsi deyil, müdafiə müqaviləsi idi. Onlar Əqəbədə Peyğəmbərlə əhd-peyman bağlamışdılar ki, əgər düşmən Mədinəyə yürüş etsə, Peyğəmbəri müdafiə edəcəklər, Mədinədən xaricdə isə onun düşmənləri ilə işləri yoxdur. Buna

görə də, Peyğəmbər (s) ənsarın cavanları və bir qrup mühacirdən təşkil olunmuş hərbi şurada ümumi rəy sorğusu keçirdi. Bu şurada müzakirə olunan məsələ bir tərəfdən bəzilərinin şücaətli, digər tərəfdən isə bəzilərinin qorxaq olmasını aşkara çıxardı. Əvvəlcə Əbu Bəkr ayağa qalxıb dedi:– Qüreyşin böyükləri və dilavərləri bu ordunun təchiz olunmasında iştirak etmişlər. Qüreyş heç vaxt bir dinə iman gətirməmiş, bir an belə xar və zəlil olmamışdır. Biz isə kifayət qədər hazırlıqla çıxmamışıq. (Yəni, məsləhət görürəm ki, bu yolla Mədinəyə qayıdaq.)

Ömər də ayağa qalxıb dostunun sözlərini təkrar etdi. Bu vaxt Miqdad ayağa qalxıb dedi:–Allaha and olsun ki, biz Bəni-İsrailin Musaya: *"Ey Musa, sən və Allahın gedib cihad edin, biz də burada oturmuşuq"* dediyi sözləri yox, bunun əksini deyirik: *"Sən öz Pərvərdigarının mərhəməti sayəsində cihad et, biz də sənin önündə vuruşacağıq."*

Təbəri yazır: "Miqdad danışmaq üçün ayağa qalxanda Peyğəmbərin (o iki nəfərin sözlərindən narahat olduğuna görə) qəzəbdən sifəti tutulmuşdu, amma Miqdadın kömək etmək barədə ümidilə dolu olan sözləri sona çatdıqda həzrətin sifəti açıldı."

Səd Məaz da ayağa qalxıb (Qırmızı dənizə işarə edərək) dedi:–Siz haraya ayaq qoysanız, biz də sizin ardınızca hərəkət edəcəyik. Bizi hara məsləhət görürsünüzsə, ora da göndərin.

Bu vaxt Peyğəmbərin üzündə şadlıq və sevinc izləri görünməyə başladı. Onlara müjdə olaraq buyurdu:–Mən Qüreyşin qətlgahını görürəm.

Sonra islam qoşunu Peyğəmbər (s)-in rəhbərliyi ilə yola düşdü və Bədr sularının yaxınlığında özlərinə mövqə seçdilər.

HƏQİQƏTİN GİZLƏDİLMƏSİ

Tarixçilərdən bir qrupu (Təbəri, Məqrizi və s.) həqiqət günəşini kin pərdəsi ilə ört-basdır etməyə çalışmış və Şeyxeynin (Əbu Bəkr və Ömər)in sözlərinin mətnini Vaqidinin "Məğazi"də yazdığı kimi nəql etmək istəməmişlər. Onlar iddia edib deyirlər ki, Əbu Bəkr ayağa qalxdı və yaxşı danışdı, Ömər də ayağa qalxıb yaxşı danışdı. Amma bu məşhur tarixçidən soruşmaq lazımdır ki, əgər onlar həmin şurada yaxşı söz demişdilər, bəs nə üçün onların dediyi sözləri nəql etməkdən boyun qaçırırsınız?! Halbuki Miqdad və Sədin sözlərini olduğu kimi təfəsilatı ilə nəql edirlər. Əgər onlar yaxşı söz demişdilər, onda nə üçün Peyğəmbərin rəngi dəyişdi?! Özü də Təbəri bu məsələni açıqcasına qeyd etmişdir.

İndi artıq Əli (ə)-in bu döyüşdəki mövqeyini araşdırmağın vaxtı gəlib çatmışdır.

HAQQ VƏ BATİL QOŞUNLARININ QARŞI-QARŞIYA DAYANMASI

Müsəlmanlar və Qüreyş cəngavərləri döyüş hazırlığına başladılar. Bir neçə kiçik hadisə müharibə alovunu şölələndirdi. Əvvəlcə təkbətək döyüş gedirdi. Hindin (Əbu Süfyanın arvadının) atası Ütbə, onun böyük qardaşı Şeybə və Ütbənin oğlu Vəlid hay-küy qopararaq, meydanın ortasına gəldi və

mübariz tələb etdilər. Müsəlman qoşunundan əvvəlcə ənsarın dilavərlərindən üç nəfər onlarla döyüşmək üçün meydana girib özlərini təqdim etdilər. Amma Məkkə döyüşçüləri onlarla vuruşmaqdan imtina edib qışqırdılar: "Ey Məhəmməd, bizim tayfadan və bizimlə döyüşməyə layiq olanları döyüşə göndər!"

Peyğəmbər Übeydə ibni Haris ibni Əbdül-Müttəlibə, Həmzəyə və Əli (ə)-a əmr etdi ki, ayağa qalxıb düşməyə cavab versinlər. İslamın üç sərkərdəsi üzləri niqablı halda döyüşə yollandı. Onlar özlərini təqdim etdikdə Ütbə hər üçünü mübarizəyə qəbul etdi və dedi:–Hamınız bizimlə döyüşə layiq adamlarsınız.

Burada Vaqidi kimi bəzi tarixçilər yazırlar: "Ənsar dilavərlərindən üç nəfərin meydana getmək üçün hazırladığı vaxt Peyğəmbər onları mübarizəyə getməkdən saxladı və ənsarın islamın ilk döyüşündə iştirak etməsini istəmədi. Həmçinin, bu işlə hamıya bildirdi ki, tövhid ayini o qədər əzizdir ki, özünün ən əziz və ən yaxın adamlarını bu mübarizəyə göndərməyə hazırdır. Buna görə də Bəni-Haşimə xitabən buyurdu:–Ayağa qalxıb batil ilə döyüşün! Onlar Allah nurunu söndürmək istəyirlər!"

Bəziləri deyirlər ki, bu döyüşdə hər döyüşçü öz yaşdı ilə qarşılaşdı. Onların içində ən cavanı olan Əli (ə) Müaviyənin dayısı Vəlid ilə, yaşda ortancıl olan Həmzə Müaviyənin ana babası olan Ütbə ilə və onların içində ən yaşlı olan Übeydə isə Şeybə ilə döyüşə başladılar. Amma ibni Hişam yazır ki, Şeybə Həmzə ilə, Ütbə isə Übeydə ilə üzbəüz idi. İndi bu iki fikirdən hansının doğru olduğunu araşdıraq. Aşağıdakı iki mətləbi nəzərə alsaq həqiqət aydın olar:

1) Tarixçilər yazırlar ki, Həmzə və Əli öz rəqiblərini elə ilk anlarda öldürdülər, amma Übeydə və onun rəqibi bir-birinə zərbə endirirdilər. Hər ikisi bir-birini yaralamışdı, amma biri digərinə qələbə çala bilmirdi. Əli və Həmzə öz rəqibini öldürdükdən sonra Übeydənin köməyinə gəlib onun rəqibini də öldürdülər.

2) Əmirəl-möminin Müaviyəyə yazdığı məktubda buyurur: **"Bir gündə sənin babana (Müaviyənin anası Hindin atası Ütbəyə), dayına (Ütbənin oğlu Vəlidə) və qardaşına (Hənzələyə) endirdiyim qılınc indi də mənim yanımdadır."** (Yəni, o qüvvə elə indi də varımdır.)

Başqa bir yerdə buyurur: **"Ey Müaviyə, məni qılıncları qorxudursan?! Halbuki mənim qılıncımın sən qardaşının, dayının və babanın başına enməsindən ağahsan və bilirsən ki, hamısını bir gündə öldürmüşəm."**

Bu iki məktubdan aydın olur ki, həzrət Əli (ə)-ın Müaviyənin müşrik babasını öldürməkdə əli olmuşdur. Digər tərəfdən, Həmzə və Əli (ə) öz rəqiblərini heç bir kömək almadan həlak etmişdilər. Əgər Həmzə Müaviyənin babası Ütbə ilə vuruşmuş olsaydı, onda Əli (ə) deyə bilməzdi ki, "Ey Müaviyə, sən babanı mənim qılıncımın zərbəsi ilə həlak etmişdir." Deməli şübhə yoxdur ki, Şeybə Həmzənin, Ütbə də Übeydənin rəqibi imiş. Həmzə və Əli öz rəqiblərini öldürdükdən sonra, Ütbəyə tərəf gedərək və onu da öldürdülər.

DÖRDÜNCÜ FƏSİL

ƏLİ (Ə) PEYĞƏMBƏR (S)-İN KÜRƏKƏNİDİR

Əli (ə) Allahın əmri və islamın gözəl qanununa əsasən gəncliyinin tufanlı dövründə öz həyat gəmisinə sakitlik və aramlıq bəxş etmək qərarına gəlir. Amma onun kimi bir şəxsiyyət həyat yoldaşı seçərkən heç vaxt nisbi və müvəqqəti bir rahatlıqla kifayətlənərək, həyatının başqa üfüqlərini nəzərindən yayındıra bilməzdi. Buna görə də elə bir həyat yoldaşı tapmaq istəyirdi ki, iman, təqva, elm, bilik, dünyagörüş, nəciblik və əsil-nəsəb baxımından misilsiz olsun. Əli (ə) üçün belə bir həyat yoldaşı anadan olduğu dövrdən o vaxta kimi bütün xüsusiyyətlərindən tam agah olduğu şəxsdən—Peyğəmbərin (s) qızı Fatimeyi-Zəhra (ə)-dan başqa heç kəs ola bilməzdi.

HƏZRƏTİ ZƏHRA (Ə)-İN ELÇİLƏRİ

Əli (ə)-dan qabaq Əbu Bəkr və Ömər Peyğəmbər (s)-in qızı ilə evlənmək üçün hazır olduqlarını elan etmiş, lakin hər ikisi Peyğəmbərdən bu cavabı eşitmişdilər: "Zəhranı ərə vermək üçün ilahi vəhyi gözləyirəm." O iki nəfər Həzrəti Zəhra (ə) ilə evlənməkdən ümitsiz olduqda Ovs qəbiləsinin rəisi Səd-Məaz ilə söhbət etmişdilər və dərk etdilər ki, Əli (ə)-dan başqa bir kəs Zəhra (ə) ilə evlənməyə layiq deyil, eləcə də Peyğəmbər (s)-in nəzərdə tutduğu adam ondan başqası deyil. Buna görə də birlikdə Əli (ə)-ı axtarmağa başladılar və nəhayət onu ənsardan olan bir nəfərin bağında tapdılar. Əli (ə) öz dəvəsi ilə xurmaları suvarırdı. Onlar Əliyə üz tutub dedilər:—Qüreyşin əyan-əşrafi Peyğəmbər (s)-in qızına elçiliyə gediblər. Peyğəmbər (s) onlara cavab verib ki, Zəhranın işi Allahın iznindən asılıdır. Biz ümidvarıq ki, əgər sən (malik olduğun xidmətlər və fəzilətlərlə belə) Fatimə üçün elçilik etsən, münasib cavab eşidəcəksən. Əgər sənin mal-dövlətin az olsa, biz sənə kömək etməyə hazırıq.

Bu sözləri eşidən Əli (ə)-ın gözləri sevinc yaşları ilə doldu. O dedi:—Mənim Peyğəmbər (s)-in qızına meyl və məhəbbətim var.

Bunu deyib işindən əl çəkdi və Peyğəmbərin evinə tərəf yollandı. (O vaxt Peyğəmbər Ümmü Sələmənin yanında qalırdı). Evin qapısını döyəndə Peyğəmbər dərhal Ümmü Sələməyə dedi:—Qalx ayağa və qapını aç. Bu, Allahın və Onun Rəsulunun sevdiyi bir şəxsdir.

Ümmü Sələmə deyir: "Peyğəmbər (s)-in tərifiyə bu şəxsi tanımaq şövqü mənə elə təsir etmişdi ki, qapını açmağa gedəndə az qalırdı ki, ayaqlarım bir-birinə dolaşsın. Mən qapını açdım və Əli (ə) evə daxil olub Peyğəmbər (s)-in hüzurunda əyləşdi. Amma həyası və Peyğəmbərin məhzərinin əzəməti onun bir söz deməsinə mane olurdu. Ona görə də, başını aşağıya salmışdı. Ortalığa sükut çökmüşdü. Nəhayət, Peyğəmbər (s) sükutu pozub dedi:—Elə bil bir iş üçün gəlmisən?"

Əli (ə) cavab verdi:—Mənim risalət ailəsi ilə olan qohumluğum və həmçinin bu din yolunda sabitqədəm olmağım, islamın inkişaf etməsində etdiyim cihad və söylərim Sizə aydındır.

Peyğəmbər buyurdu:—Sənin məqamın bu deyilənlərdən də yüksəkdir.

Əli (ə) dedi:—Məsləhət görürsünüzmü ki, Fatiməni mənə əqd edəsiniz? Əli (ə) evlənmə təklifini irəli sürdükdə öz təqvasına və parlaq xidmətlərinə arxalanır və bu yolla hamıya öyrədir ki, üstün olmağın meyarı gözəllik,

sərvət və mənəbə yox, yalnız və yalnız təqvardır.

Peyğəmbəri-Əkrəm (s) qadının da azad şəkildə özünə həyat yoldaşı seçmə haqqını bəyan edərək Əli (ə)-a belə cavab verdi:–Sizdən qabaq başqaları da qızıma elçiliyə gəlmişdilər. Mən onların istəkləri barəsində qızımınla məsləhətləşdim, amma Fatimənin üzündə onlara qarşı şiddətli narazılıq hiss etdim. İndi sizin istəyiniz barədə onunla məsləhətləşib, sonra nəticəni sizə xəbər verərəm.

Peyğəmbər (s) Zəhra (ə)-ın evinə daxil oldu. Zəhra (ə) ayağa qalxıb əbanı atasının çiyindən götürdü və (Peyğəmbərin) ayaqqabılarını çıxarıb mübarək ayaqlarını yudu. Sonra dəstəməz alıb Peyğəmbər (s)-in hüzurunda əyləşdi. Peyğəmbər öz qızı ilə söhbətə belə başladı:–Əbu Talibin oğlu Əlinin islamdakı fəzilət və məqamı bizə aydındır. Mən Allahdan istəmişdim ki, səni Öz məxluqunun içində ən yaxşı adama qismət etsin. Hal-hazırda o, sənə elçiliyə gəlmişdir. Bu barədə nə deyirsən?

Zəhra (ə) dərin bir sükuta daldı, amma üzünü Peyğəmbər (s)-dən döndərmədi və hətta azacıq narazılıq belə onun üzündə zahir olmadı. Rəsuli-Əkrəm (s) ayağa qalxıb buyurdu: **"Allahu əkbər! Qızımın susması onun razılıq əlamətidir."**

RUHİ, ƏXLAQİ VƏ FİKRİ HƏMDƏMİ

İslam dinində hər bir müsəlman başqaları ilə bərabərdir və bir müsəlmanla ailə quran müsəlman qadın öz şəxsiyyətində olan kişi ilə həyat əhd-peymanı bağlayır. Amma ruhi, mənəvi və fikri nöqtəyi-nəzərdən araşdırdıqda, qadınların çoxunun bəzi kişilərin–və əksinə, tayı olmadığı aydın olur. Ali, insani və əxlaqi səciyyəyə, həmçinin dərin elmə və biliyə malik olan nəcib və şərəfətli müsəlman kişilər ruhiyyə və əxlaqi səciyyəyə onlara tay və oxşar olan qadınlarla ailə qurmalıdırlar. Bu qanun yüksək əxlaqi fəzilətlərə, dərin düşüncə və biliyə malik olan ismətli və təqvalı qadınlara da aiddir. Evlənilib ailə qurmaqda olan ümdə məqsəd–yəni, həyat boyu ruhi aramlıq, arxayınlıq və rahatlıq bu məsələyə riayət etmədən təmin olunmaz və bu halda həyat mühitinə bir növ əxlaqi uyğunluq, ruhi bərabərlik və cazibə hakim olmayınca qurulan ailə lazımı davamlılıqdan bəhrələnməyəcək. Bu deyilənləri nəzərə almaqla Peyğəmbər (s)-ə xitab olunan ilahi kəlamın mahiyyəti aydın olar: **"Əgər Əlini yaratmasaydım, yer üzündə sənənin qızın Fatiməyə layiq bir adam tapılmazdı."**

Aydındır ki, onun şəxsinə layiq olmaq məqam və ruhi cəhətdəndir.

İZDİVAC VƏ NİKAHIN XƏRCİ

O zaman Əli (ə)-ın varı-yoxu yalnız qılıncı və zirehli paltarları idi. Bunların vasitəsi ilə Allah yolunda cihad edirdi. Bir dəvəsi də var idi ki, onunla Mədinə bağlarında işləyir, nəticədə daha ənsara qonaq olmağa ehtiyac qalmırdı. Elçilik və əqd oxunma mərasimindən sonra əziz həyat yoldaşı üçün zəruri olan mənzil avadanlığı təşkil etməyin və Peyğəmbərin qızı ilə olan müştərək həyata başlamağın yollarını araşdırdı. Peyğəmbər (s) razılaşdı ki, Əli (ə) öz zirehli paltarlarını satıb onun bir hissəsini Fatimə (ə)-in kəbin haqqı kimi Peyğəmbərin ixtiyarında qoysun.

Zireh dörd yüz dirhəmə satıldı. Peyğəmbər (s) onun bir qədərini Bilala verdi ki, Zəhra (ə) üçün ətir alsın. Qalanını isə Əmmar Yasir və öz dostlarından bir neçəsinə verdi ki, Əli və Zəhra üçün ev əşyaları alsınlar.

Zəhra (ə)-in cehizlərindən islamın böyük qadınının həyat şəraitini yaxşıca dərk etmək olar. Peyğəmbər (s)-in göndərdiyi adamlar bazardan qayıtdılar. Onların Zəhra (ə) üçün aldıkları şeylər aşağıdakılar idi:

- 1) Bir köynək (7 dirhəm),
- 2) Bir örpək (1 dirhəm),
- 3) Bütün bədəni örtməyən bir qara dəsmal,
- 4) Taxta və xurma lifindən hazırlanmış təxt,
- 5) Biri xurma lifindən, biri isə yundan olan iki döşək,
- 6) Dörd ədəd balıq: ikisi yundan, ikisi isə xurma lifindən,
- 7) Pərdə,
- 8) Hicri həsir,
- 9) Əl daşı (taxılı üyütmək üçün),
- 10) Böyük təst,
- 11) Su məşgi (dəridən),
- 12) Süd üçün taxta kasa,
- 13) Su üçün taxta qab,
- 14) Aftafa,
- 15) Böyük mis qab,
- 16) Bir neçə kuzə,
- 17) Gümüş qolbağı.

Peyğəmbərin dostları aldıkları şeyləri gətirib təqdim etdikdə, o həzrət qızının ev vəsaitlərinə baxa-baxa buyurdu: **"İlahi, qab-qacaqlarının çoxunu saxsı təşkil edənlərin həyatını mübarək et!"**

ZƏHRA (ƏLEYHA SALAM)-İN MEHRİYYƏSİ

Peyğəmbər (s)-in qızının mehriyyəsi beş yüz dirhəm idi ki, hər dirhəm bir misqal gümüşə bərabər idi. Peyğəmbəri-Əkrəm (s)-in əziz qızının toy mərasimi çox sadə keçirildi. Nikahdan bir ay keçəndən sonra Peyğəmbərin zövcələri Əli (ə)-a dedilər:–Niyə həyat yoldaşını öz evinə aparmırsan?!

Əli (ə) bu iş üçün hazırlaşdığını bildirdi. Ümmü Əymən Peyğəmbərin (s) hüzuruna gedib dedi:–Əgər Xədicə sağ olsaydı, qızı Fatimənin toy mərasimində çox sevinər, şad olardı.

Peyğəmbər (s) Xədicənin adını eşitdikdə kövrəldi, gözləri yaşla doldu və buyurdu:–Hamı məni təkzib edən bir vaxtda o məni təsdiq etdi və Allahın dinini yaymaqda mənə kömək etdi, öz mal-dövləti ilə islamın genişlənməsinə yardımçı oldu.

Ümmü Əymən dedi:–Fatiməni bəxt evinə yola salmaqla hamını sevindirin!

Rəsuli-Əkrəm (s) göstəriş verdi, otaqlardan birini Zəhranın toy gecəsi üçün hazırlayıb bəzədilər. Gəlini bəy evinə aparmağın vaxtı gəlib çatdı. Peyğəmbəri-Əkrəm (s) Zəhranı yanına çağırırdı. Həzrət Zəhra (ə) üzündən xəcalət təri axan bir halda atasının hüzuruna gəldi. Xəcalətin şiddətindən ayaqları əsirdi, az qalırdı ki, yerə yığılsın. Bu vaxt Peyğəmbər (s) onun üçün

dua edib buyurdu: **"Allah dünya və axirətdə səni xətəlardan hişz etsin!"**

Sonra Zəhranın üzünü açaraq onun əlini Əlinin əlinə verib onu (Əlini) təbrik etdi və buyurdu: **"Ya Əli, Allah sənin Rəsulullahın qızı ilə olan izdivacını mübarək etsin. Fatimə necə yaxşı həyat yoldaşdır!"**

Sonra isə üzünü Fatiməyə tutub dedi: **"Əli çox gözəl həyat yoldaşdır!"**

Bunu deyib hər ikisinə göstəriş verdi ki, Allah evinə tərəf yollansınlar. Sonra Səlman kimi görkəmli bir şəxsiyyətə göstəriş verdi ki, Zəhra (ə) minən dəvənin yüyənini tutsun. O həzrət bununla əziz qızının yüksək məqamını bildirmək istəyir. Bəylə-gəlin bəy otağına gedəndə hər ikisi xəcalətdən gözlərini yerə dikmişdilər. Peyğəmbər (s) otağa daxil oldu və əlində olan qabdakı sudan təberrük olaraq qızının başına və bədəninə səpib hər ikisinə belə dua etdi: **"Pərvərdigara, bu mənim qızımdır və camaatın içində mənə ən sevimli olan bir kəsdir. Pərvərdigara, bu da mənim qardaşım və camaatın içində mənə ən əziz olan bir şəxsdir. İlahi, bunların məhəbbət tellərini daha da möhkəmləndir!"**

BEŞİNCİ FƏSİL

ƏMİRƏL-MÖMİNİN ƏLİ (Ə)-İN ÜHÜD DÖYÜŞÜNDƏKİ FƏDAKARLIĞI

Bədr döyüşündə məğlub olduğuna görə Qüreyşin ruhiyyəsi ölmüşdü. Bu böyük maddi və mənəvi məğlubiyyətin əvəzini çıxmaq və öldürülənlərin intiqamını almaq üçün qərara aldılar ki, tam döyüş təchizatı ilə yaraqlanmış və ərəblərin əksər qəbilələrinin təcrübəli cəngavərlərindən təşkil olunmuş bir ordu ilə Mədinəyə tərəf hərəkət etsinlər. Buna görə də Əmr-As və bir neçə nəfərə əmr olundu ki, Kənanə və Səqif qəbilələrini özləri ilə birlikdə aparsınlar və müsəlmanlarla döyüşdə onlardan istifadə etsinlər. Onlar müsəlmanlarla qarşılaşmaq üçün üç min nəfər cəngavər toplaya bilmişdilər. İslam kəşfiyyətçiləri Peyğəmbər (s)-i Qüreyşin qərarından və onların müsəlmanlarla döyüşmək üçün hərəkət etmələrindən xəbərdar etdi. Rəsuli-Əkrəm (s) düşmənlə qarşılaşmaq üçün hərbi şura təşkil etdi. Şura üzvlərinin əksəriyyətinin rəyi bu oldu ki, islam qoşunu Mədinədən çıxıb şəhərdən kənardə düşmənlə döyüşsünlər. Peyğəmbər (s) cümə namazını qıldıqdan sonra sayı min nəfərdən çox olan bir qoşunla Mədinəni Ühüd dağının ətəklərinə getmək üçün tərk etdi. İki qoşun hicrətin üçüncü ili, şəvval ayının yeddisində sübh çağı öz mövqelərini möhkəmlətdi. İslam qoşunu arxa tərəfdən təbii bir maneə, yəni Ühüd dağı ilə əhatə olunan bir yeri özlərinə mövqe seçmişdi. Amma dağın ortasında xüsusi bir yarıq var idi. Düşmənin dağın ətrafında dövrə vurub o yarığın ortasından keçməsi və müsəlmanların mövqeyinə hücum etməsi gözlənilirdi. Peyğəmbər ehtimal verilən bu təhlükənin qarşısını almaq üçün Əbdüllah Cübeyri əlli nəfər oxçu ilə birlikdə düşmənin bu yoldan nüfuz etməsinin qarşısını ala biləcəkləri bir təpədə yerləşdirdi və əmr etdi ki, heç vaxt–hətta müsəlmanlar qələbə çalsalar və düşmənlər qaçmağa üz qoysalar belə–bu nöqtəni əldən verməsinlər. Peyğəmbər bayrağı ona görə Müsəbin əlinə verdi ki, həm o, həm də Qüreyşin bayraqdarı Əbdüd-Dar qəbiləsindən idi.

Döyüş başladı və müsəlmanların göstərdiyi rəşadətlər nəticəsində Qüreyş ordusu ağır tələfat verərək qaçmağa üz qoydu. Təpənin üstündəki oxçular elə təsəvvür etdilər ki, artıq orada qalmağa ehtiyac yoxdur. Buna görə də, Peyğəmbər (s)-in bu barədəki təkidli göstərişinə baxmayaraq, qənimət yığmaq üçün gözətçi qülləsini tərk etdilər. Şücaətli bir cəngavər olan Xalid ibni Vəlid döyüşün əvvəlindən bilirdi ki, bu təpəni almaq qələbənin açarıdır. Bir neçə dəfə oradan islam cəbhəsinin arxasına nüfuz etmək istəmiş, amma keşikçilərin atdığı oxlarla qarşılaşıb geri qayıtmışdı. Bu dəfə keşikçilərin yerini boş görüb qəfil bir həmlə ilə arxadan silahsız və xəbərsiz müsəlmanlara hücum etdi. Müsəlmanların arasında qərribə bir hərəmərclik yarandı və bu zaman Qüreyşin qaçmış ordusu yenidən döyüş meydanına döndü. Bu vaxt islamın bayraqdarı Müsəb ibni Ümeyr düşmən əsgərləri tərəfindən öldürüldü. Üzü örtülü olduğuna görə qatil onun Peyğəmbər olduğunu güman edərək qışqırdı: "Ahay, bilin ki, Məhəmməd öldürüldü!"

Peyğəmbərin ölüm xəbəri müsəlmanların arasında ildırım sürəti ilə yayıldı və bir neçə nəfər istisna olmaqla, təqribən hamısı qaçmağa üz qoydular. İslamın məşhur siyrəyazanı ibni Hişam belə yazır:—Ənəs ibni Malikin əmisi Ənəs ibni Nəzr deyir: "İslam ordusunun təzyiq altında, çıxılmaz vəziyyətdə qaldığı, Peyğəmbərin ölüm şayiəsi yayıldığı vaxt müsəlmanların əksəriyyəti öz canını qurtarmaq fikrinə düşdü, hərəsi qaçıb bir tərəfdə gizləndi. Mən gördüm ki, mühacir və ənsardan bir qrupu (Ömər ibni Xəttab, Təlhə və Übeydullah da onların arasında idi) bir tərəfdə oturaraq, canlarını qurtarmaq fikrindədir. Etirazlı bir səslə onlara dedim: "Niyə burada oturmusunuz?" Dedilər: "Peyğəmbər öldürülüb, daha döyüşməyin faydası yoxdur!" Mən onlara dedim: "Əgər Peyğəmbər öldürülübsə, daha yaşamağın mənası yoxdur. Ayağa qalxın və o öldürülən yolda siz də şəhid olun. Əgər Məhəmməd öldürülübsə, onun Allahı diridir." Mən gördüm ki, sözlərim onlarda heç bir təsir buraxmır, özüm silah götürüb döyüşə atıldım."

Ibni Hişam deyir: Bu döyüşdə Ənəs yetmiş yerdən yaralanmışdı. Onun cənazəsini bacısından başqa heç kəs tanıya bilmədi. Müsəlmanlardan bir qrupu o qədər peşman olmuşdu ki, canlarını qurtarmaq üçün münafiq bir şəxs olan Əbdüllah ibni Übeyyə yaxınlaşıb onun vasitəsi ilə Əbu Süfyandan sığınacaq diləmək barədə tədbir töküdü. Bir qrupu da dağlara pənah aparmışdı.

Bir nəfər 608-ci hicri ilində Bağdad şəhərində böyük alim olan Məhəmməd ibni Muid Ələvinin yanında Vaqidinin "Məğazi" kitabından dərs öyrənirdi. Bir gün mən də o dərsdə iştirak etdim. Söz Məhəmməd ibni Məsləmənin aşkar nəql etdiyi bu cümlələrə: Ühüd döyüşü günü öz gözləri ilə görmüşdür ki, müsəlmanlar qaçıb dağa dırmaşırdılar. Peyğəmbər onları adları ilə çağırır və buyururdu: "Bura gəl, ey filankəs!" Amma heç kəs Peyğəmbərin çağırışına cavab vermirdi" - çatanda mənə dedi:—"Filankəs" dedikdə məqsəd Peyğəmbərdən sonra məqam və mənəbi ələ keçirən şəxslərdir və ravi qorxduğuna görə onların adlarını deməkdən çəkinmişdir. "Onların adlarını aşkar şəkildə qeyd etmək istəməmişdir."

FƏDAKARLIQ MƏQSƏDƏ OLAN İNAMIN NİŞANƏSİDİR

Candan keçmək və fədakarlıq məqsədə olan imanın nişanəsidir. Həmişə bir insanın məqsədə çatmaq yolunda iman və etiqadının dərəcəsini onun məqsəd yolunda göstərdiyi fədakarlığın səviyyəsi ilə müəyyən etmək olar. Həqiqətən, hər hansı bir insanın etiqadının dərəcəsini müəyyənləşdirməkdə ən ali və düzgün meyar onun öz məqsədi yolunda candan keçməsi ilə düz mütənasibdir. Quran bu həqiqəti belə bəyan edir:

"Möminlər Allaha və Onun Rəsuluna iman gətirən, öz imanlarında şəkk etməyən, Allah yolunda öz malları və canları ilə cihad edənlərdir. Həqiqətən, onlar öz iddialarında doğruudurlar."¹

Ühüd döyüşü mömini qeyri-mömindən seçmək üçün ən yaxşı meyar, eləcə də iman iddiaçılarının əksəriyyətinin iman dərəcəsini təyin etmək üçün ən yaxşı bir ölçü idi. Bu döyüşdə müsəlmanlardan bir qrupunun qaçması o qədər təəssüfləndirici idi ki, hətta öz övladlarının ardınca döyüş meydanına gələn, yaralılara tibbi yardım göstərən və susuzlara su verən müsəlman qadınlar Peyğəmbəri müdafiə etməyə məcbur olmuşdular. Nəsibə adlı bir qadın iman iddiaçılarının meydanıdan qaçmalarını müşahidə etdikdə əlinə qılınc alıb Peyğəmbəri müdafiə etməyə başladı. Peyğəmbər döyüş meydanından qaçaraq aradan çıxanlar qarşısında bu qadının göstərdiyi fədakarlığı gördükdə onun barəsində tarixi bir cümlə buyurdu: **"Nəsibənin məqamı filankəs və filankəsin məqamından yüksəkdir."**²

Ibni Əbil-Hədid yazır ki, ravi Peyğəmbərə xəyanət edərək onun Peyğəmbərin aşkar şəkildə qeyd etdiyi adamların adlarını dilə gətirməmişdir. Bu şəxslərin müqabilində isə bütün islam tarixində böyük fədakarlıq nümunəsi olan və Ühüd döyüşündə müsəlmanların sonradan qazandıqları qələbələrin səbəbi olan bir sərkərdənin cəmərdliyini tarix etiraf edir. Bu baş sərkərdə, həqiqi fədakar, müttəqilərin ağası və möminlərin əmiri Əli (ə)-dir. Döyüşün əvvəllərində Qüreyş ordusunun qaçmağa üz qoymasının əsas səbəbi bu idi ki, onların doqquz nəfərdən ibarət bayraqdarları bir-birinin ardınca Əli (ə)-in vasitəsi ilə öldürülmüşdü. Bu da Qüreyş qoşununun ürəyinə dəhşətli qorxu salmış, müqavimət qüdrətini onların əllərindən almışdı.

İMAM (Ə)-İN FƏDAKARLIĞININ ŞƏRHİ

İslam tarixində baş verən hadisələri təhlil edən müasir Misir yazıçıları Əli (ə)-in haqqını ona layiq ola biləcək şəkildə, yaxud heç olmazsa tarixlərdə yazılıb saxlanıldığı kimi bəyan etməmiş, onun göstərdiyi fədakarlığı başqaları ilə eyni səviyyədə tutmuşlar. Buna görə də biz o həzrətin fədakarlıqlarını qısa şəkildə, eyni zamanda onların öz tarixi mənbələrindən istifadə etməklə burada əks etdirməyi zəruri hesab edirik:

1-Ibni Əsir öz tarixində yazır:–Peyğəmbər (s) hər tərəfdən Qüreyş

¹ "Hüçürat" surəsi, ayə:15

² "Şərhi-Nəhcül-bəlağə" (Ibni Əbil-Hədid), 14-cü cild, səh.266

qoşununun dəstələrinin hücumuna məruz qaldı. Hər bir dəstə Peyğəmbərə həmlə etdikdə Əli (ə) da Peyğəmbərin fərmanı ilə onların üstünə həmlə edirdi, bəzilərini öldürməklə onların dağınıq şəklə düşməsinə səbəb olurdu. Bu hadisə Ühüddə bir neçə dəfə təkrar olundu. Bu fədakarlıqla əlaqədar vəhy elçisi nazil oldu və Peyğəmbər (s)-in yanında Əli (ə)-in rəşadət və fədakarlığını tərifləyib dedi: "Onun göstərdiyi bu igidlik fədakarlığın ən yüksək həddidir."

Allahın Rəsulu da onun sözünü təsdiq edib dedi: **"Mən Əli ilə, Əli də mənimlədir."** Sonra meydana bir səs eşidildi: **"La fəta illa əli, la seyfə illa Zulfəqar", yəni Zulfəqar kimi bir qılınc, Əli kimi bir cəmərəd şəxs yoxdur.**

Ibni Əbil-Hədid bu hadisəni daha da ətraflı şəkildə şərh edərək yazır: "Peyğəmbəri öldürmək üçün hücum edən dəstə əlli nəfərdən ibarət idi, Əli (ə) da piyada olduğu halda, onları pərən-pərən salırdı."

Sonra isə Cəbrailin nazil olması hadisəsini nəql edib deyir: Tarixi cəhətdən heç bir şəkk olmayan bu məsələdən əlavə, mən Məhəmməd ibni İshaqın "Gəzəvat" kitabının bəzi nüsxələrində cəbrailin gəlməsi hadisəsini görmüşəm. Hətta bir gün öz müəllimim Əbdül-Vəhhab Sükeynədən bu hadisənin doğru olub-olmaması barədə soruşdum. O dedi ki, bəli, bu doğrudur. Mən ona dedim ki, bəs nə üçün bu doğru xəbəri "Sihahi-Sittə"nin (yəni sünnülərin mötəbər sayılan altı kitabının) müəllifləri qeyd etməmişlər? Cavab verdi ki, "Sihah"ın müəllifləri səhih hədislərimizdən çoxunu dərc etməkdə özlərini xəbərsizliyə vurmuşlar.

2-Əmirəl-möminin Əli (ə) "Rəsül-yəhud" (yəhudi başçıları) üçün öz səhabələrindən bir qrupunun iştirak etdiyi bir çıxışda öz fədakarlıqlarını belə şərh edir:—Qüreyş qoşunu bizim üstümüzə sel kimi həmlə edən bir vaxtda ənsar və mühacirlər öz evlərinə tərəf üz qoydular. Mənim yetmiş yaram ola-ola o həzrəti müdafiə etdim.

Bunu deyib əbasını qaldırdı, əlini hələ də əsər-ələmətləri qalmaqda olan yaralarının üstünə çəkdi. Hətta Şeyx Səduqun "Xisal"da nəql etdiyinə əsasən, Əli (ə) Peyğəmbər (s)-i müdafiə edərək o qədər rəşadət və fədakarlıq göstərdi ki, axırda qılıncı sındı. Peyğəmbər (s) öz qılıncını—Zulfəqarını ona verdi ki, Allah yolunda cihadı davam etdirsin.

3-Ibni Əbil-Hədid yazır: Peyğəmbərin köməkçilərinin əksəriyyəti qaçmağa üz qoyan vaxt o həzrətə qarşı təzyiqlər çoxaldı. Bəni-Kənanə və Bəni-Əbdi Mənaf qəbilələrindən bir qrupu Peyğəmbərə hücum etdi. Onların arasında dörd nəfər adlı-sanlı qəhrəman var idi. Əli (ə) pərvanə kimi Peyğəmbərin ətrafına dolanır və düşmənin ona yaxınlaşmasının qarşısını alırdı. Əlli nəfərdən artıq olan bir dəstə Peyğəmbəri öldürmək qəsdinə düşmüşdü. Yalnız Əli (ə)-in şiddətli həmlələri onları dağıdırdı. Amma onlar başqa bir nöqtəyə yığılıb yenidən həmlə edirdilər. Bu həmlələrdə əvvəlcə o dörd nəfər qəhrəman və daha on nəfər (onların adları tarixdə qeyd olunmamışdır) öldürüldü. Cəbrail Əli (ə)-in göstərdiyi bu fədakarlıqlar üçün Peyğəmbəri təbrik etdi. Peyğəmbər də buyurdu: "Əli məndən, mən də Əlidənəm."

4-Keçmiş müharibələrdə bayraqdar çox böyük bir rütbəyə malik idi və bayraq həmişə cəsür, qorxmaz və qüvvəli şəxslərə tapşırılırdı. Bayraqdarın

güclü, müqavimətli olması başqa cəngavərlərin də yüksək ruhiyyədə olmasına səbəb olurdu. Əsgərlərə ruhi zərbə dəyməsin deyə, əksər hallarda bir neçə nəfər bayraqdar təyin olunurdu ki, əgər biri öldürülsə, digəri bayrağı əlinə alsın. Qüreyş başçıları müsəlmanların Bədr döyüşündəki igidlik və şücaətindən agah idi. Buna görə də öz cəsur əsgərlərindən çoxunu bayraqdar təyin etmişdi. Qüreyşin bayraqdarlıq işini öhdəsinə alan ilk şəxs Təlhə ibni Tüleyhə idi. Əli (ə)-in qılınc zərbəsi ilə öldürülən ilk şəxs də o idi. O öldürüləndən sonra Səid ibni Təlhə, Osman ibni Təlhə, Şafe ibni Təlhə, Haris ibni Əbu-Təlhə, Əziz ibni Osman, Əbdüllah ibni Cəmilə, İratə ibni Şərəhbil və Sovəb növbə ilə bayrağı götürmüş və hamısı da Əli (ə)-in qılınc zərbəsi ilə öldürülmüşdü. Bunların öldürülməsi ilə Qüreyş ordusu qaçmağa başladı və beləliklə, müsəlmanların ilk qələbəsi məhz Əli (ə)-in fədakarlığı nəticəsində əldə edildi.

Mərhum Şeyx Müfid özünün "İrşad" kitabında İmam Sadiq (ə)-dan nəql edir ki, Qüreyşin bayraqdarları doqquz nəfər idi və hamısı da bir-birinin ardınca və Əli (ə)-in zərbəsi ilə öldürüldü. İbni Hişam özünün "Siyrə" kitabında adları çəkilənlərdən əlavə, bir neçə adamın adını da çəkərək qeyd etmişdir ki, onlar ilk həmlədə Əli (ə)-in zərbəsi ilə öldürülmüşdür.

ALTINCI FƏSİL

İSLAMIN ŞİRKƏ QƏTİ QƏLƏBƏSİ

Bütpərəst ərəblərin qoşunu çəyirtkə kimi axışaraq müsəlmanların altı gün qabaqca qazdıqları dərin xəndəyin kənarında endilər. Onlar elə təsəvvür edirdilər ki, müsəlmanlarla Ühüd çölündə olduğu kimi qarşılaşacaqlar. Amma bu dəfə müsəlmanlardan heç bir əsər-əlamət görməyərək öz yollarına davam etdilər. Nəhayət, gəlib Mədinə şəhərinin darvazasına çatdılar. Mədinənin zərbə endirilə biləcək nöqtələrində qazılmış dərin xəndəkləri görüb heyrətə daldılar. Onların sayı on min nəfərdən artıq idi, amma islam mücahidlərinin sayı üç min nəfərdən çox deyildi.

Mədinənin mühasirəsi təqribən bir ay çəkdi. Düşmən əsgərləri hər vaxt xəndəyi keçmək fikrinə düşsəydilər, xəndəkdən az bir məsafədə qazılmış sənəklərdə özlərinə mövqe seçmiş mühafizəçilərin şiddətli müqaviməti ilə qarşılaşırdılar. Hər iki tərəf gecə-gündüz bir-birinə ox atır, heç biri digərinə qələbə çala bilmirdi. Bu vəziyyətin belə davam etməsi düşmən qoşununa çox baha otururdu. Çünki havanın soyuqluğu və yemin azlığı minik heyvanlarının canını təhdid edirdi. Az qalırdı ki, döyüş ruhiyyəsini itirsinlər, yorğunluq və süstlük onların ruhiyyələrini öldürsün. Buna görə də, qoşun başçıları öz qorxmaz və güclü əsgərlərini xəndəkdən keçirməkdən başqa bir çıxış yolu görmürdülər. Qüreyş ordusunun qəhrəmanlarından altı nəfər öz atlarını xəndəyin ətrafında sürətlə çapıb dar bir yerdən keçərək, meydana daxil oldular. Bu altı nəfərdən biri ərəblərin məşhur pəhləvanı olan Əmr ibni Əbdüvəd idi. O, Ərəbistan yarımadasında ən güclü və ən şücaətli döyüşçü idi, min nəfər cəngavərə bərabər sayılırdı. O, poladdan hazırlanmış zirehli paltar geymişdi, müsəlmanların qarşısında şir kimi nəərə çəkib deyirdi: "Cənnət iddiaçıları haradadırlar?! Sizin içərinizdə bir nəfər yoxdurmu ki,

məni cəhənnəmə göndərsin, yaxud mən onu cənnətə göndərim?!" Onun sözləri ölümə çağırış idi. Bu pəhləvanın ardıcıl nərələri qəlblərə ölüm saçan bir qorxu salmışdı. Sakin qulaqlar tıxanmış, dillərin cavab vermək qabiliyyəti alınmışdı. İkinci dəfə olaraq, bu ərəb pəhləvanı atın yüyənini buraxdı və müsəlmanların qarşısında özünü vüqarlı göstərərək lovğalandı və mübariz istədi. Hər dəfə onun mübariz tələb etmək səsi eşidiləndə yalnız bir nəfər gənc ayağa qalxıb meydana getmək üçün Peyğəmbərdən icazə istəyirdi, amma hər dəfə o həzrətin müqaviməti ilə qarşılaşırdı. O gənc Əli (ə) idi. Peyğəmbər onun istəklərinə belə cavab verirdi: "Əyləş, bu Əmrdir!" Əmr üçüncü dəfə nərə çəkib qışqırdı: "Qışqırmaqdan səsım tutuldu! Sizin aranızda meydana gələcək bir nəfər yoxdurmu?!" Bu dəfə də Əli (ə) yalvararaq Peyğəmbərdən döyüşə getmək üçün icazə istədi. Peyğəmbər (s) buyurdu:—Bu mübariz tələb edən Əmrdir.

Əli (ə) dedi:—Eybi yoxdur.

Nəhayət, Peyğəmbər onunla razılaşıdı, öz qılıncını ona verdi, əmnaməsini onun başına bağladı, sonra ona belə dua etdi: **"Pərvərdigara, Əlini pis hadisələrdən hiş et! İlahi, Bədr döyüşündə Übeydəni, Ühüddə Həmzəni məndən aldı. İlahi, Əlini xətlərdən hiş elə!"** Sonra isə "Ənbiya" surəsinin 89-cu ayəsini tilavət etdi.

Sonra bu tarixi cümləni buyurdu: **"İmanın hamısı ilə küfrün hamısı qarşı-qarşıya dayanmışdır."** Əli (ə) imanın, Əmr isə şirk və küfrün təmsilçisi idi. Mümkündür, bu cümləni deməkdə Peyğəmbər (s)-in məqsədi imanla küfr arasındakı məsafənin çox az olmasını və həmçinin bu döyüşdə iman qüvvələrinin məğlub olacağı təqdirdə şirkin mövqeyinin bütün dünya səviyyəsində möhkəmlənəcəyini göstərməkdir.

İmam (ə) itirilmiş vaxtın əvəzini çıxmaq üçün sürətlə meydana getdi və ərəb pəhləvanlarının qafiyə vəznində oxuduğu bir rəcəz oxudu. Onun məzmunu belə idi: "Tələsmə! Güclü bir kişi sənə cavab verməyə gəlmişdir."

Əli (ə) zirehli paltar geymişdi, gözləri dəbilqənin altından parlayırdı. Ərəb pəhləvanı Əli (ə)-la tanış olduqdan sonra onunla döyüşməkdən çəkindi. Dedi:—Atan mənim dostlarımdan idi, mən onun oğlunun qanını tökmək istəmirəm.

İbni Əbil-Hədid yazır: Mənim tarix müəllimim Əbül-Xeyr tarixin bu hissəsini tədris edəndə belə dedi:—Əmr Bədr döyüşündə iştirak etmiş, Əlinin igidlik və şücaətlərini yaxından görmüşdü. Buna görə də bəhanə gətirərək, belə bir qəhrəmanla qarşılaşmaqdan qorxurdu.

Nəhayət, Əli (ə) ona dedi:—Sən mənim ölümümə görə qüssələnmə! Mən öldürülsəm də, qələbə çalsam da xoşbəxt olacağam, yerim cənnətdə olacaq. Amma hər halda cəhənnəm sənə intizarındadır.

Bu vaxt Əmr gülümsəyib dedi:—Qardaşoğlu! Bu, ədalətli bölgü deyil, qoy cənnət də, cəhənnəm də hər ikisi sənə olsun!

Əli (ə) bu vaxt onun Allaha etdiyi nəzri yadına saldı: "Qüreyşdən hər kəs ondan iki şey istəsə, birini qəbul edəcək."

Əmr dedi:—Bəli, belədir.

Əli (ə) dedi:—İlk istəyim budur: İslamı qəbul et.

Ərəb pəhləvanı dedi:—Bu istəkdən vaz keç. Çünki sənənin dininə ehtiyacım

yoxdur.

Əli (ə) dedi:–Sən gəl döyüşdən əl çəkib öz yurduna qayıt və Peyğəmbərin işini başqalarına tapşır. Əgər o qələbə çalsa, Qüreyş üçün bir səadətdir. Yox, əgər öldürülsə, sənin arzun döyüşsüz həyata keçər.

Əmr cavabda dedi:–Hətta Qüreyş qadınları belə söz deməzlər. Məhəmməd əlimə düşən halda necə qayıdım? İndi artıq öz əhdimə əməl etməyin vaxtı çatıb, çünki mən Bədr döyüşündən sonra nəzir eləmişəm ki, Məhəmməddən intiqam almayınca başıma yağ sürtməyəm.

Bu dəfə Əli (ə) dedi:–Belə isə döyüşə hazırlaşmaqdan başqa bir çarən yoxdur. Gərək işin düyünlərini qılınc zərbələri ilə açaq.

Bu vaxt yaşlı pəhləvan qəzəbin şiddətindən qızmış polada döndü. Əli (ə) piyada olduğu üçün o da yerə endi və atın ayaqlarını qılıncdan keçirtirdi. Qılınc Əli (ə)-a hücum edib o həzrətin başına şiddətli bir zərbə endirdi. Əli (ə) onun zərbəsini qalxanla dəf etdi, lakin qalxan iki yerə bölündü, dəbilqəsi də sındı və başı yaralandı. Həmin vaxt fürsəti itirməyib onun başına güclü bir zərbə endirdi və yerə sərdi. Sürətli qılınc zərbələri və meydanda qalxan toz-torpaq hər iki qoşunun bu döyüşün nəticəsini yaxından görməsinə mane olurdu. Birdən Əli (ə)-ın təkbir (Allahu əkbər) səsi ucaldı. İslam qoşunundan şadlıq səsi yüksəldi. Müsəlmanlar bildi ki, Əli (ə) ərəb pəhləvanına qələbə çalaraq onun şərəfini müsəlmanlardan dəf etmişdir. Bu adlı-sanlı pəhləvanın öldürülməsi xəndəyi keçən və döyüşün nəticəsini gözləyən digər beş pəhləvanın: Əkrəmə, Hübeyrə, Nofəl, Zərrar və Mirdasın qaçmasına səbəb oldu. Onlardan dörd nəfəri xəndəyi keçib öz qoşunlarına tərəf gedə bildi və Qüreyşi öz böyük qəhrəmanlarının öldürülməsindən xəbərdar etdi. Amma Nofəl atla qaçanda xəndəyə düşdü. Əli (ə) xəndəyə girib bir zərbə ilə onu öldürdü. Bu pəhləvanların öldürülməsi müharibə odunun sönməsinə və qəbilələrin hər birinin öz vətənlərinə qayıtmaq fikrinə düşməsinə səbəb oldu. Çox keçmədən havanın soyuqluğu və (atlar və dəvələr üçün) yemin azlığı kimi çətinliklərin olması ilə qarşılaşan on min nəfərlik ordu geri qayıtdı. Ən güclü düşmən tərəfindən təhdid olunan islamın əsası və bünövrəsi Əli (ə)-ın fədakarlığı və qəhrəmanlığı sayəsində qorunub saxlandı.

BU FƏDAKARLIĞIN DƏYƏRİ

Bu döyüşün incəliklərindən, müsəlmanların rıqqətli vəziyyətlərindən, onların adlı-sanlı Qüreyş pəhləvanının nəvələrindən yaranan qorxularından tam xəbərdar olmayanlar belə bir fədakarlığın həqiqi dəyərini heç vaxt dərk edə bilməzlər. Amma islam tarixinin bu hissəsini diqqətlə oxuyan, onu düzgün və möhkəm üslub əsasında, məntiqlə araşdırıb təhlil edən hər bir tədqiqatçı üçün bu yüksək fədakarlığın dəyəri gizli qalmaz. Bu cür mühakimə yürüdərəkən bunu bilmək kifayətdir ki, əgər Əli (ə) düşmənlə mübarizə etmək üçün meydana getməsəydi, müsəlmanların heç birində təcavüzkar düşmənlə qarşılaşmaq cürəti olmayacaqdı. Mübariz bir ordu üçün ən böyük zəllilik və ar budur ki, düşmənin mübariz tələb edən çağırışına müsbət cavab verilməyə və qoşunun canını qorxu bürüyə. Əgər düşmən döyüşmək fikrindən dönsəydi və mühasirə sınından sonra öz yerlərinə qayıtsaydılar da belə, bu rüsvayçılıq möhürü əbədi olaraq, islamın

müdafiə tarixində qalacaqdı. Əgər Əli (ə) bu döyüşdə iştirak etməsəydi, yaxud öldürülsəydi, Səl dağının ətəyində Peyğəmbərin ətrafına yığışan, ərəb pəhləvanının nərəsindən yarpaq kimi titrəyən əsgərlərin əksəriyyəti dağa çıxıb qaçmağa üz tutacaqdılar. Necə ki, bu hadisə eynilə Ühüd və Hüneyn döyüşlərində də baş vermişdi (bu hadisələr tarixdə əks etdirilmişdir). Meydanda qalıb mübarizə edən və Peyğəmbəri qoruyan bir neçə nəfər istisna olmaqla, qalanları qaçıb Peyğəmbəri tək qoydular. Əgər İmam (ə) bu mübarizədə məğlub olsaydı, təkcə Səl dağının ətəyində islam bayrağı altında Peyğəmbər (s)-in ətrafına yığışan əsgərlər yox, üstəlikdə xəndəyin qazıldığı ərazi boyunca qısa məsafələrdə mövqə tutan mühafizəçi əsgərlər də səngərləri buraxıb hərəsi bir tərəfə qaçacaqdı. Əgər Əli (ə) bu döyüşdə Qüreyş pəhləvanlarının təcavüzünün qarşısını almasaydı, yaxud bu yolda öldürülsəydi, düşmən əsgərlərinin xəndəyin müdafiə xəttindən keçmələri çox asan və labüd idi. Nəticədə düşmən qoşununun nəzər-diqqəti islam ordusunun qərargahına yönələcək və meydanın sonuna qədər hücum edəcəkdilər. Bunun da nəticəsi şirkin tövhid əhlinə qələbə çalması və islam nurunun söndürülməsindən başqa bir şey olmayacaqdı. Buna əsasən, Peyğəmbər (s) ilahi vəhydən ilham alaraq, Əli (ə)-ın o gündəki fədakarlığını belə qiymətləndirdi: **"Əlinin Xəndək günü düşməyə endirdiyi zərbə səqəleynin (cin və insanların) ibadətindən əfzəldir."**

Bu cür qiymətləndirmənin səbəbi tamamilə aydındır: əgər bu fədakarlıq olmasaydı, şirk ayini bütün dünyanı tutardı və daha heç bir (ilahi) məşəl qalmayacaqdı ki, səqəleyn (cin və insanlar) onun dövrəsinə yığışıb Allaha sitayiş etsinlər.

Qeyd edilməlidir ki, İmam (ə) öz misilsiz şücaət və fədakarlığı ilə bütün dünya müsəlmanlarını, tövhid ayini ardınca gedənləri öz əməlinə borclu etdi. Başqa sözlə desək, keçmiş əsrlərdən bəri islam və iman Əli (ə)-ın fədakarlığına borclu olmuşdur. Bu fədakarlıqdan əlavə, Əli (ə)-ın cəmərdliyi o qədər yüksək olmuşdur ki, Əmrini öldürəndən sonra onun qiymətli zirehinə əl vurmadı, onun cəsədini və paltarlarını olduğu kimi meydanda qoyub getdi. Buna görə də Əmrin bacısı onun başı üstünə gəlib belə deyir: "Sənin üçün heç vaxt ağlayıb göz yaşı tökməyəcəyəm, çünki kərim bir şəxsin əli ilə öldürülmüşsən—sənin qiymətli paltarlarına və döyüş silahlarına əl vurmamışdır."

YEDDİNCİ FƏSİL

XEYBƏR DÖYÜŞÜ VƏ BÖYÜK İMTİYAZ

Necə oldu ki, düşmən öz dili ilə Əli (ə)-ın iftixarlarını açıb şərh elədi? Və necə oldu ki, o həzrətə qarşı nalayiq sözlər demək üçün təşkil olunmuş bir məclis onun təriflənməsinə çevrildi? İmam Həsən (ə)-ın şəhid olması Müaviyəyə elə öz sağlığında oğlu Yəzidin xilafətinə zəmin hazırlamağa, Məkkədə, Mədinədə yaşayan böyük səhabələrdən, Peyğəmbərin dostlarından Yəzid üçün beyət almaq və nəticədə onların Yəzidin əlini "islam xəlifəsi" və "Peyğəmbərin canişini" kimi sıxıb beyət etmələrinə fürsət verdi. Həmin məqsədlə Müaviyə Allah evinin ziyarətinə getmək üçün

Şamdan yola düşdü. O, Hicazın dini mərkəzində qaldığı dövr ərzində Peyğəmbər (s)-in dostları və səhabələrlə görüşüb söhbət etdi, təvafi qurtardıqdan sonra cahiliyyət dövründə Qüreyş başçılarının yığıncaq yeri olan "Darün-Nədvə"də bir az istirahət edib Səd Vəqqas və digər islam şəxsiyyətləri ilə danışıqlara başladı. Çünki o vaxt Yezidin xilafət və canişinlik məsələsi bu şəxslərin razılığını cəlb etmədən mümkün deyildi. Müaviyə Darün-Nədvədə onun üçün qoyulmuş taxtın üstündə oturdu, Səd Vəqqası da öz yanında oturdu. O, məclisdə Əli (ə)-a nalayiq sözlər demək üçün münasib şəraitin yarandığını gördü. Allah evinin yanında və Əli (ə)-ın gözəl və parlaq keçmişindən, fədakarlıq və rəşadətindən tam mənada agah olan səhabələrin hüzurunda, bu işi görmək o qədər də asan deyildi. Çünki onlar unutmamışdılar ki, bir müddət əvvəl Kəbə daxildən və xaricdən batil məbudlarla, bütlərlə dolu idi və onların hamısı Əli (ə)-ın əli ilə məhv edilmişdi. Əli (ə) Peyğəmbər (s)-in fərmanı ilə onun mübarək çiyinə çıxmış, həm Müaviyənin özünün, həm də onun ata-babalarının uzun illər boyu sitayiş etdikləri bütləri əzəmətin ən yüksək zirvəsindən zillətin ən alçaq nöqtəsinə salmış və hamısını sındırmışdı. İndi Müaviyə istəyirdi ki, özünü zahirdə tövhidə inanan, Allaha pərəstiş edən bir adam kimi göstərib, tövhid yolunun ən böyük qəhrəmanını tənqid etsin və ona qarşı nalayiq sözlər desin. Halbuki Əli (ə)-ın fədakarlıqları sayəsində tövhid əqidəsi qəlblərə kök atıb çiçəklənmişdi.

Səd Vəqqas batində Imam (ə)-ın düşmənlərindən idi, o və imamın bariz iftixarlarına, mənəvi məqamlarına həsəd aparırdı. Osmanın misirli qiyamçılar vasitəsi ilə öldürüldüyü vaxt hamı bir nəfər kimi və yüksək rəğbətlə Əmirəl-möminin Əli (ə)-ı xilafətə seçdilər. Yalnız bir neçə nəfər onunla beyət etməkdən imtina etdi. Səd Vəqqas da onlardan biri idi. Əmmar Səd Vəqqası Əli (ə)-la beyətə dəvət edəndə ona sərt bir cavab verdi. Əmmar bu əhvalatı Əli (ə)-a çatdırdıqda Həzrət buyurdu: **"Həsəd onun bizimlə beyət və həmkarlıq etməsinə mane olmuşdur."**

Sədin Imam (ə)-la ədavəti o qədər çox idi ki, ikinci xəlifə fərman verərək altı nəfərlik şura üzvlərini təyin etdikdə və Səd Vəqqası, onun əmioğlusunu və eyni zamanda Osmanın bacısının əri Əbdürrəhman ibni Ovfu şura üzvü kimi seçdikdə şuradan kənardakı şəxslər dedilər ki, Ömər Səd və Əbdürrəhmanı şuraya qəbul etməklə üçüncü dəfə olaraq Əli (ə)-ı xilafətdən uzaqlaşdırmaq istəyir.

İmamla olan keçmiş ədavətinə baxmayaraq, Səd Müaviyənin Əli (ə)-a qarşı nalayiq sözlər dediyini gördükdə Müaviyəyə dedi:—Məni öz taxtında oturdub hüzurumda Əliyə nalayiq sözlər deyirsən?! Allaha and olsun, əgər Əlinin malik olduğu üç fəzilətdən biri məndə olsaydı, bu vəzifənin mənə qismət olmasından daha yaxşı olardı:

1) Peyğəmbər (s) onu Mədinədə öz yerinə canişin qoyub özü Təbuk döyüşünə getdi və Əliyə belə buyurdu. **"Sənin mənimlə olan münasibətin Harunun Musa ilə olan münasibəti kimidir. Bir fərqlə ki, məndən sonra daha heç bir peyğəmbər yoxdur."**

2) Peyğəmbər (s) Nəcran başçıları ilə mübahiləyə başlayacağı gün Əli, Fatimə, Həsən və Hüseyinin əlindən tutub dedi: **"İlahi, bunlar mənim Əhli-**

beytimdir."

3) Müsəlmanlar Xeybər qalalarının mühüm hissələrini fəth etmişdilər, amma onların pəhləvanlarının ən böyük qalası və mərkəzi sayılan Qəmus qalası səkkiz gün mühasirədə qaldı, islam mücahidləri o qalanı fəth edə bilmədilər. Peyğəmbərin şiddətli başağrısı onun şəxsən müharibədə iştirak edib qoşuna rəhbərliyi öz öhdəsinə almasına mane olurdu. Hər gün bayrağı islam ordusunun sərkərdələrindən birinin əlinə verirdi, onlar da heç bir nəticə əldə etmədən, əliboş geri qayırdılar. Bir gün bayrağı Əbu Bəkrə verdi, sonrakı gün Ömərə verdi, amma hər ikisi işi sona yetirmədən Peyğəmbərin hüzuruna qayıtdılar. Bu cür vəziyyətin davam etməsi Peyğəmbər üçün çox çətin və ağır idi. Buna görə də buyurdu: **"Sabah bayrağı elə bir şəxsin əlinə verəcəyəm ki, heç vaxt döyüşdən qaçmaz və düşmənlərə arxa çevirməz. O elə bir şəxsdir ki, Allah və Onun Rəsulu o şəxsi sevir. Allah bu qalanı o şəxsin əli ilə fəth edəcəkdir."** Peyğəmbər (s)-in buyurduğu sözləri Əli (ə)-a nəql etdikləri vaxt o həzrət üzünü Allah dərghahına tutub dedi: **"Pərvərdigara, Sənin ata etdiyinin qarşısını heç kim ala bilməz, Sənin məhrum etdiyinin şeyi ata edə biləcək bir kəs tapılmaz."**

Səəd davam etdi: Günəş çıxan zaman Peyğəmbərin dostları onun çadırını dövrəyə aldılar ki, bu iftixarın kimə nəsib olacağına şahidi olsunlar. Peyğəmbər çadırdan çıxdıqda, hamı boynunu həzrətə sarı uzatdı. Mən həzrətin qarşısında durdum ki, bəlkə bu iftixar mənə qismət oldu. Şeyxeyn (Əbubəkr və Ömər) hamıdan çox arzulayırdılar ki, bu şərəf onlara qismət olsun. Birdən Peyğəmbər buyurdu: "Əli haradadır?" O, həzrətə deyildi ki, Əlinin gözü ağrıdığına görə istirahət edir. Səlmət ibni Əkvə Peyğəmbərin buyurduğuna əsasən Əlinin çadırına getdi, əlindən yapışaraq onu Peyğəmbərin hüzuruna gətirdi. Peyğəmbər onun sağalması üçün dua etdi, dua da dərhal qəbul olundu. Sonra ona özünün zirehli paltarını geyindirdi, Zülfüqarı belinə bağladı və bayrağı onun əlinə verib bir daha xatırlatdı ki, döyüşdən əvvəl onları islam dininə dəvət etsin. Əgər islamı qəbul etməsələr, onlara desin ki, tərki-silah olunub cizyə (vergi) verməklə islam bayrağı altında azad surətdə yaşayıb öz dinlərində qala bilərlər. Əgər bunlardan heç birini qəbul etməsələr döyüşə hazır olsunlar. Sonra buyurdu: **"Əli, bil ki, əgər Allah-Taala bir nəfəri sənin vasitənlə düz yola (islama) hidayət etsə, (bu iş) sənin qırmızı dəvələrə sahib olub onları Allah yolunda infaq etməyindən daha yaxşıdır."**

Səəd Vəqqas bizim burada geniş şəkildə şərh etdiyimiz hadisəni qısa şəkildə nəql edib etiraz əlaməti olaraq Müaviyənin məclisini tərk etdi.

İSLAMIN XEYBƏRDƏ PARLAQ QƏLƏBƏSİ

Bu dəfə müsəlmanlar Əmirəl-möminin Əli (ə)-in rəşadət və fədakarlığı sayəsində nəzərə çarpacaq qələbələrə nail oldular. (Məhz buna görə Əli (ə)-i "Xeybərin fəthi" adlandırırlar.) Əli (ə) öz ardınca gələn əsgərlərlə birlikdə qalanın yaxınlığına çatıb islam bayrağını yerə sancdı. Bu vaxt qaladakı pəhləvanların hamısı çölə çıxdılar. Mərhəbin qardaşı Haris nəərə çəkib Əli (ə)-in üstünə atıldı. Onun nəərəsi elə dəhşətli idi ki, Əli (ə)-in arxasında olan əsgərlər ixtiyarsız olaraq dala çəkildilər. Haris qəzəbli şir kimi Əli (ə)-a

hücum etdi, amma çox keçmədən cansız cəsədi torpağa sərildi. Qardaşının ölümü Mərhəbə çox ağır təsir elədi və intiqam almaq üçün meydana gəldi. O tərədən-dırnağa kimi silahlanmışdı, əynində polad zireh, başında daşdan bir papaq vardı, daş papağın üstündən başına dəbilqə qoymuşdu. Hər iki pəhləvan rəcəz oxumağa başladılar. İslam və yəhudi qəhrəmanlarının qılınc və nizə zərbələri baxanların qəlbinə çox qərribə bir vahimə salmışdı. Birdən islam qəhrəmanının kəsici qılıncı Mərhəbin başına endi və onu yerə sərtdi. Mərhəbin arxasında dayanmış digər yəhudi pəhləvanları qaçmağa başladılar. Müqavimət göstərmək istəyənlər isə Əli (ə)-la təkbətək döyüşə girdilər və hamısı da dərhal canlarını tapşırdılar. Artıq qalaya daxil olmağın vaxtı gəlib çatmışdı. Qapının bağlı olması İmamın və əsgərlərin qalaya daxil olmasına maneçilik törədirdi, amma İmam (ə) ilahi bir qüvvə ilə Xeybər darvazasını yerindən qoparıb yolu əsgərlərin üzünə açdı. Beləliklə, sonuncu fəsad yuvasını və təhlükə ocağını məhv etdi, müsəlmanları bu iyrənc və təhlükəli ünsürün şərindən qurtardı (bu ünsürlər həmişə islam və müsəlmanlarla düşmənçilik edirdilər.)

ƏMİRƏL-MÖMİNİN ƏLİ (Ə)-LA RƏSULİ-ƏKRƏM (S)-İN NMÜNASİBƏTİ (NİSBƏTİ)

Səd Vəqqasın Müaviyənin yanında Əmirəl-möminin Əli (ə) barəsində xatırladığı üç fəzilətdən biri haqqında ətraflı söhbət etdik, digər iki fəzilət barəsində də qısaca söz açmağımız daha yaxşı olardı. İmam (ə)-ın fəzilətlərindən biri budur ki, bütün döyüşlərdə Peyğəmbərlə yanaşı və onun bayraqdarı olmuşdur. Təkcə Təbuk qəzvəsində iştirak etməmiş, Peyğəmbərin fərmanı əsasında Mədinədə qalmışdır. Çünki Peyğəmbər bilirdi ki, o həzrət Mədinədən xaric olandan sonra münafıqlar üsyan etməyi, ictişaş salmağı qərara almışlar. Buna görə də Əli (ə)-a buyurdu: **"Sən mənim Əhli-Beytimin, qohum-əqrəbamın və mühacirlərin himayəçisi olmalısən. Bu işə sən və məndən başqa heç kimin səlahiyyəti yoxdur."** Əmirəl-möminin Əli (ə)-ın Mədinədə qalması münafıqların məkrli planını pozdu. Buna görə də Əli (ə)-ın Mədinədən çıxması üçün başqa bir tədbir fikrinə düşdülər. Onlar şayiə yaydılar ki, "Peyğəmbərlə Əlinin münasibəti pozulmuş, Əli də yolun uzaq olması, istinin şiddəti səbəbi ilə Allah yolunda vuruşmaqdan imtina etmişdir." Hələ Peyğəmbər (s) Mədinədən çox da uzaqlaşmamışdı ki, bu şayiə şəhərdə yayıldı. İmam (ə) onların bu töhmətinə cavab vermək üçün Peyğəmbər (s)-in hüzuruna gəlib əhvalatı ona söylədi. Peyğəmbər (s) tarixi cümləsini (Səd arzu edirdi ki, kaş bu cümlə onun barəsində deyilmiş olaydı) buyurub Əli (ə)-a təsəlli verdi. Həzrət buyurdu: **"Mənimlə sən münasibətinin Harunun Musa ilə münasibəti kimi olmasına razı deyilsənmi?! Amma bir fərqlə ki, məndən sonra heç bir peyğəmbər yoxdur."**

Alimlərin terminində bu hədisə "Hədisül-mənzilət" deyilir. Bu hədis əbədi olaraq xətm olunan peyğəmbərlikdən başqa, Harunun malik olduğu bütün fəzilətləri Əli (ə) üçün isbat edir. Bu hədis islamda mütəvatir sayılan hədislərdəndir, hədisçilər və siyrə yazanlar onu öz kitablarında qeyd etmişlər. Səd Vəqqasın xatırladığı üçüncü məsələ Peyğəmbər (s)-in Nəcran

məsihiləri ilə etdiyi mübahiləsidir. Onlar məsihiyyətin batil əqidələri barəsində Peyğəmbərlə müzakirə apardıqdan sonra islamı qəbul etmək istəmədilər, amma mübahilə (yəni, yalançının lənətlənməsi üçün Allaha dua etmək) üçün hazırlıqlarını bildirdilər. Mübahilə vaxtı gəlib çatdı. Peyğəmbər öz yaxın adamlarının arasından yalnız dörd nəfəri seçdi ki, bu tarixi hadisədə iştirak etsinlər. Bu dörd nəfər Əli, Fatimə, Həsən və Hüseyin (əleyhimüssalam) idilər. Çünki bütün müsəlmanların arasında bu dörd nəfərdən də pak, möhkəm imanlı şəxs yox idi. Peyğəmbər (s) evindən mübahilənin icra ediləcəyi yerə qədər olan məsafəni xüsusi bir vəziyyətdə keçib getdi. O həzrət Hüseyin (ə)-ı qucağına almış, Həsən (ə)-in əlindən tutmuşdu, Əli (ə) və Fatimə (ə) onun ardınca gəlirdilər. Peyğəmbər (s) mübahilə yerinə daxil olmazdan qabaq onlara dedi:—"Mən nə vaxt dua etsəm, siz də "amin" deyin." Peyğəmbər (s) və digər dörd nəfərin nurani üzləri (onlardan üçü Peyğəmbərin mübarək vücut şəcərəsinin şaxələri idilər) Nəcran məsihilərini elə vəlvələyə saldı ki, onların baş yepiskopu dedi:—"Biz elə üzləri müşahidə edirik ki, əgər mübahilə üçün Allah dərgahına üz tutsalar, bu biyaban yandırıcı cəhənnəmə dönər və əzabın şölələri Nəcrana qədər gedib çatar." Buna görə də mübahilə fikrindən dönüb cizyə verməyə razı oldular. Ayişə deyir: "Peyğəmbər (s) mübahilə günündə özü ilə olan dörd nəfəri əbasının altına çəkib bu ayəni tilavət etdi: ***"Həqiqətən Allahın istəyi budur ki, bütün pisləkləri siz Əhli-beytdən uzaqlaşdırsın və sizi pak-pakizə etsin."***

Zəməxşəri yazır: "Mübahilənin sərgüzəşti və bu ayənin məfhumu "Əshabi-kisa"nın (yəni, Ali-Əbanın; Əhli-beytin) fəzilətini göstərən ən böyük şahid, islam dininin haqq olmasına dair ən yaxşı bir sənəd sayılır.

SƏKKİZİNCİ FƏSİL

DÜŞMƏN YETİŞDİRƏN ƏDALƏT

Əli (ə) ilahi qanunları icra etməkdə çox dəqiq, tələbkar və ciddi idi. Onun həyatında yaltaqlıq və yalana əsla yol verilməzdi. Peyğəmbəri-Əkrəm (s)-in həyatında müqəddəs bir hədəfi izləyən və ona çatmaq üçün gecə-gündüz çalışan şəxslər öz məqsədləri ilə əlaqədar olan işlər qarşısında bitərəf, laqeyd mövqe seçə bilməzlər. Belə insanlar öz məqsədlərinə nail olduqdan sonra bəzilərinin məhəbbətini qazanır, bəzilərinə isə qəzəbləndirirlər. Bu yolda qəlbləri pak, batinləri təmiz olan şəxslər onun ötkəmliyinə və ədalətli mühakimə yürütməsinə məftun olurlar; amma laqeyd və məsləksiz insanlar onun ədalətindən, göstərdiyi təzyiqlərdən narahat olurlar. Həm yaxşı, həm də pislə qızınan, müsəlman və qeyri-müsəlmanla keçinən, heç kimin qəzəb və kinini qazanmaq istəməyən şəxslər düzgün məqsədli və haqq məsləkli ola bilməzlər. Çünki belə şəxslərin bütün düşüncələri sazişçilik, nifaq və ikiüzlülükdən başqa bir şey deyildir.

Əmirəl-möminin Əli (ə)-in hakimiyyəti dövründə bir nəfər öz yaşadığı məhəllin icra hakimini tərifiyləyib dedi ki, bütün siniflər ondan razıdır. İmam (ə) buyurdu: ***"Məlum olur ki, o, adil bir insan deyil, çünki hamının razılığı onun sazişkarlığını, nifaqının və düzgün hökm etməyə qadir olmadığını"***

göstərir. Əgər belə olmasaydı, hamı ondan razı olmazdı."

Əmirəl-möminin Əli (ə) zahid (dünya malına aldanmayan) mühakiməçilərin və pakqəlbli fəqirlərin məhəbbətini qazanan, bunun müqabilində isə dünya hərislərinin və qanunpozan şəxslərin qəlblərində qəzəb və kin-küdurət şöləsini alovlandıran şəxslərdəndir. Əli (ə)-in qayda-qanuna və üsullara (ictimai prinsiplərə) riayət etməkdə çox ciddi, tələbkar olmasının, eləcə də ədalətinin əks-sədası yalnız onun hakimiyyəti dövrünə məxsus deyil. Baxmayaraq ki, yazıçıların və söz ustalarının çoxu imamın ədalətli mühakiməsindən və zahidliyindən söz açanda, çox vaxt o həzrətin hakimiyyəti dövründəki hadisələrə istinad edirlər, çünki bu ali insani fəzilətin aşkara çıxması üçün lazım olan şərait məhz o həzrətin hökuməti dövründə daha artıq yaranmışdı. Buna baxmayaraq, risalət əsrindən etibarən İmam (ə)-in ədaləti, qəzavəti, həmçinin onun qanunlara çox dəqiq şəkildə riayət edib ciddiyyətli olması xalq kütlələrinin dilində əzbər olmuşdu. Buna görə də İmam (ə)-in yürütdüyü mühakimələrə dözə bilməyən şəxslər yerli-yersiz olaraq ondan Peyğəmbər (s)-ə şikayət edirdilər, həmişə də Peyğəmbərin mənfə cavabını və "Əli ilahi qanunlara riayət edərək heç nə tanımır" deyə buyurduğunu eşidirdilər. İmam (ə)-in həyatının risalət dövründəki tarixində baş vermiş bir neçə hadisə müddəamıza sübutdur. Biz burada nümunə olaraq iki hadisəni qeyd edirik:

1) Hicrətin onuncu ilində əziz Peyğəmbər (s) Allah evini ziyarət etmək əzmində idi. O, Əli (ə)-ı bir qrup müsəlmanla birlikdə Yəmənə ezam etdi. Ona əmr olunmuşdu ki, Yəməndən qayıdanda Nəcran məsihilərinin mübahilə günündə söz verdikləri parçaları onlardan alıb Rəsuli-Əkrəmə (s)-ə çatdırsın. O, göstərişi yerinə yetirdikdən sonra xəbər tutdu ki, Peyğəmbər Allah evinə tərəf yola düşmüşdür. Buna görə də öz yolunu dəyişib Məkkəyə yola düşdü. Həzrət Əli (ə) sürətlə Məkkəyə doğru irəliləyirdi ki, tez bir zamanda Peyğəmbərə çatsın. Buna görə də parçaları öz zabitlərindən birinə tapşırıb əsgərlərdən uzaqlaşdı. Nəhayət, Məkkənin yaxınlığında Peyğəmbərin hüzuruna çatdı, onunla görüşdükdə Peyğəmbər son dərəcə xoşhal oldu. Onu ehram paltarında görüb necə niyyət etdiyini soruşdu. Əli (ə) dedi: ***"Mən ehram bağlayanda dedim: Mən elə Peyğəmbərin ehram bağladığı niyyətlə ehram bağlayıram."***

Yəmənə və Nəcrana etdiyi səfərdən, gətirdiyi parçalardan Peyğəmbərə məlumat verdikdən sonra Peyğəmbərin əmri ilə öz əsgərlərinə tərəf yollandı ki, onlarla birlikdə Məkkəyə qayıtsın. Əli (ə) əsgərlərə çatanda gördü ki, onun canişini olan zabit bütün parçaları əsgərlərin arasında bölmüş, onlar da parçaları ehram paltarını kimi bədənələrinə örtmüşlər. Əli (ə) öz zabitinin yersiz hərəkətindən bərk narahat oldu və ona dedi:—Nə üçün parçaları Peyğəmbərə təhvil verməmiş əsgərlərin arasında bölüşdürmüşsən?

Zabit dedi:—Sizin əsgərləriniz israr etdilər ki, mən parçaları əmanət olaraq onların arasında bölüşdürəm və Həcc mərasimindən sonra onlardan alam.

Əli (ə) onun üzrünü qəbul etməyib dedi:—Sənə belə bir ixtiyar verilməmişdi!

Sonra əmr etdi ki, bölünmüş parçaların hamısını bir yerə yığıb Məkkədə

Peyğəmbərə təhvil versinlər. Həmişə ədalətdən, nizam-intizamdan, inzibətçılıqdan əziyyət çəkən, işlərin qanun əsasında deyil, öz istəklərinə uyğun olaraq cərəyan etməsini istəyənlər Peyğəmbər (s)-in hüzuruna gəlib Əli (ə)-in çox ciddiyyətli və tələbkar olmasından, inzibətçiliyindən şikayət edirdilər. Amma bilmirdilər ki, bir qanunu pozmaq və yersiz güzəştlər bir sıra daha böyük qanunsuzluqlara gətirib çıxaracaqdır. Əli (ə)-in fikrincə "Xətakar (xüsusilə öz xətasını kiçik və əhəmiyyətsiz sayan) bir şəxs vəhşi, ipə-sapa yatmayan və cilovu buraxılmış atı minən bir süvariyə bənzəyir. Şübhəsiz, belə bir minik heyvanı öz sahibini dərələrin dərinliklərində sərt qayalara çıxır və məhv edəcəkdir." Belə bir təşbihdən Imam (ə)-in məqsədi budur ki, hər bir günah iş - nə qədər kiçik olursa olsun, əgər kiçik sayılsa, arxasınca başqa günahları da çəkib gətirəcəkdir. Bu da insanı günahlara qərq edib oda salmayınca ondan əl çəkməz. Buna görə də məhz ilk gündən etibarən zahidliyi özünə bir yol seçib islam qanunları və üsulları ilə hər cür müxalifətçilikdən çəkinməli idi.

Peyğəmbər (s) Əli (ə)-in işlərindən, onun ilahi qanunlardakı ciddiyyət və tələbkarlığından tamamilə xəbərdar olduğuna görə, dostlarından birini çağıraraq dedi ki, onlara çatdırın: "Əli (ə)-in barəsində bədxahlıqdan əl çəkin, çünki, o, ilahi qanunları icra etməkdə çox dəqiq və ciddidir, həyatında heç vaxt yaltaqlıq və yalana yol verməz."

2) Xalid ibni Vəlid Qüreyşin güclü pəhləvanlarından, bacarıqlı sərkərdələrindən biri idi. O, hicrətin yeddinci ilində Məkkədən Mədinəyə mühacirət edib müsəlmanlara qoşuldu. Amma tövhid dininə iman gətirməzdən qabaq yenidən əsası qoyulmuş islam hökumətinin məhv edilməsi üçün Qüreyş tərəfindən törədilən müharibələrdə dəfələrlə iştirak etmişdi. Ühüd döyüşündə gecə ikən müsəlmanlara qəfil hücum edib onların arxasından meydana daxil olmuş, islam mücahidlərini həmləyə məruz qoymuşdu. O, islamı qəbul edəndən sonra da Əli (ə)-la olan ədavət və düşmənçiliyini unutmamışdı, həm də Imam (ə)-in misilsiz şücaətinə və güclü qollarına həsəd aparırdı. Peyğəmbər (s) vəfat edəndən sonra xəlifənin göstərişinə görə Əli (ə)-ı qətlə yetirmək qərarına gəlmişdi, amma bəzi səbəblərə görə bu işə müvəffəq olmadı. Əhməd ibni Hənbəl özünün "Müsnəd" kitabında yazır: "Peyğəmbəri-Əkrəm başçısı Əli olan bir qrupu Yəməməyə göndərdi. Xalid də onların arasında idi. İslam qoşunu Yəmənin bir məntəqəsində Zeyd qəbiləsi ilə döyüşüb qələbə çaldı, qənimət ələ keçirdi. İmamın qənimətləri bölüşdürməkdə seçdiyi üslub Xalidin xoşuna gəlmədi. Buna görə də Peyğəmbər (s)-lə Əli (ə)-in arasında soyuqluq yaratmaq üçün Peyğəmbərə bir məktub yazıb Bəridəyə verdi ki, təcili olaraq Peyğəmbərə çatdırın. Bəridə deyir: "Təcili olaraq özümü Mədinəyə çatdırdım və məktubu Peyğəmbərə verdim. O həzrət məktubu dostlarından birinə verdi ki, onun üçün oxusun. Məktub sona çatdıqda birdən Peyğəmbər (s)-in üzündə qəzəb nişanələrinin zahir olduğunu gördüm. Belə bir məktubu gətirdiyim üçün çox peşman oldum. Özümə bəraət qazandırmaq üçün dedim ki, Xalidin göstərişi ilə belə bir işi görmüşəm, mənim yüksək rütbəli şəxslərin əmrinə tabe olmaqdan başqa bir çarəm yox idi. Sözü qurtardıqdan sonra bir neçə dəqiqə məclisdə sükut hökm sürdü. Birdən Peyğəmbər (s) sükutu pozub

dedi:—"Əli barəsində bədgümanlıq etməyin! "O məndən, mən də ondanam. O məndən sonra sizin rəhbərinizdir." Mən öz işimdən çox peşman oldum və Peyğəmbərdən xahiş etdim ki, məni bağışlasın. Peyğəmbər buyurdu ki, Əli gəlməyincə mən belə bir işə razı olmaram və sənə Allahdan istiğfar (bağışlanmaq) istəmərəm. Birdən Əli (ə) gəlib çatdı və mən ondan xahiş etdim ki, Peyğəmbərdən, mənim barəmdə (Allahdan) istiğfar etməsini xahiş etsin. Bu hadisədən sonra Bəridə Xalid ilə dostluğunu kəsib ixlas və hörmət əlini Əli (ə)-a tərəf uzatdı. Hətta Peyğəmbərin vəfatından sonra da o, Əbu Bəkrlə beyət etmədi. O, Əbu Bəkrdən hesabat istəyib onu rəsmiyyətlə tanımayan on iki şəxsdən biri idi.

DOQQUZUNCU FƏSİL

PEYĞƏMBƏR (S)-İN XÜSUSİ QASIDI VƏ NÜMAYƏNDƏSİ

Əli (ə) Allahın əmri ilə Həcc mövsümündə "Bəraət" ("Tövbə") surəsini, başqa sözlə, büt-pərəstliyin kökünü kəsən xüsusi qətnaməni bütün ərəb qəbilələri üçün oxudu. İslam tarixi göstərir ki, Peyğəmbər (s) hətta öz risalətini elan etdiyi bir gündə özündən sonra Əli (ə)-in canişinliyinin və xilafətini də elan etmişdi. Peyğəmbər (s) iyirmi üç illik risaləti müddətində hərdən işarə və kinayə ilə, dəfələrlə isə aşkar şəkildə Əli (ə)-in ümmətin rəhbərliyinə layiq olmasını camaata deyir, vəfatından sonra Əli (ə)-la çəkişmələrinə və müxalifətçilik etmələrinə ehtimal verdiyi şəxslərə öyüd-nəsihət edib bəzən onları ilahi əzabla qorxudurdu. Hətta, Bəni-Amir qəbiləsinin rəisi Peyğəmbər (s)-ə "Onun ayinini son nəfəsədək müdafiə etməyə bu şərtlə hazırdır ki, özündən sonra rəhbərliyi ona tapşırırsın" - deyər, təklif edəndə Peyğəmbər cavabda buyurmuşdu: **"Bu iş Allahın ixtiyarındadır. Allah hər kəsi bu iş üçün seçsə, o mənim canişinim olacaqdır."**

Yəmənlin hakimi də Bəni-Amir qəbiləsinin rəisinin təklifinə oxşar bir təklif irəli sürəndə yenə də Peyğəmbər (s) əsəbiləşib onun təklifini rədd etdi. Bununla belə, Peyğəmbər (s) müxtəlif yerlərdə, müxtəlif ibarətlərlə Əli (ə)-ı öz canişini kimi təqdim edərək ümmətə xəbərdarlıq edirdi ki, Allah Əlini canişinliyə və xilafət üçün seçmişdir və o, (Peyğəmbər) bu işdə ixtiyar sahibi deyildir. Burada həmin hadisələrdən bir neçə nümunəni qeyd edirik:

1) Besətin əvvəlində, Peyğəmbər (s) öz qohum-əqrəbasını islama dəvət etmək barədə Allah tərəfindən fərman alanda bir yığıncaq təşkil etmiş və elə o məclisdə Əli (ə)-ı öz canişini, vəziri və xəlifəsi elan etmişdi.

2) Peyğəmbər (s) Təbukaya yola düşəndə Əli (ə)-in onunla olan münasibətinin Harunun Musa ilə olan münasibəti kimi olduğunu bəyan və təkid etmişdi ki, "Əli, nübüvvətdən başqa Harunun malik olduğu bütün mənəblərə malikdir.

Bəridəyə və digər islam şəxsiyyətlərinə demişdi: **"Məndən sonra Əli ümmətin ən layiqətli rəhbəridir."**

3) Qədir Xumda səksən min nəfərlik (yaxud daha çox) bir yığıncaqda Əli (ə)-in əlindən tutub onu camaata təqdim edərək onların bu barədəki

vəzifəsini müəyyənləşdirdi.

4) Qeyd etdiyimiz bu aşkar dəlillərdən əlavə, Peyğəmbər (s) bəzi mühüm siyasi işləri Əli (ə)-a tapşırır və bu yola islam cəmiyyətinin fikirlərini Əlinin rəhbərliyinə yönəltmək üçün hazırlayırdı. Nümunə olaraq bir hadisəni araşdıraq:

İyirmi ildən artıq idi ki, islamın şirk və ikiallahlıq barəsində olan məntiqi Hicaz məntəqəsində və müşrik ərəb qəbilələri arasında yayılmışdı. Onların təqribən hamısı islamın büt və büt-pərəstlər barəsində olan nəzərindən xəbərdar idilər və bilirdilər ki, büt-pərəstlik ata-babalardan irs qalan batil təqliddən başqa bir şey deyildir. Onların batil məbudları o qədər zəhil və xardırlar ki, yalnız başqaları barəsində bir iş görməkdə aciz deyildirlər, üstəlik, bir zərəri dəf etməyə, yaxud özlərinə bir fayda verməyə belə qadir deyildirlər. Belə alçaq və yaramaz məbudların sitayiş olunmağa ləyaqəti yoxdur. Peyğəmbər (s)-in sözlərinə saf vicdanla və pak qəlblə qulaq asan şəxslər öz həyatlarında dərin dəyişikliklər yaratdılar, büt-pərəstlikdən tövhidə və təkallahlığa doğru yönəldilər. Xüsusilə, Peyğəmbər (s)-in Məkkəni fəth etdiyi və dini təbliğatçıların azad bir mühitdə islamı təbliğ və bəyan etməyə başladıkları vaxt camaatın əksəriyyəti büt-ləri sındırmağa başladı, tövhid çağırışı Hicazın əksər yerlərində ucaldı. Amma keçmişdəki yanlış adətlərdən əl çəkmək onlar üçün çox ağır olan təəssübkeş və cahil bir qrup, vicdan əzabına düçar olmalarına baxmayaraq, öz çirkin adətlərini tərk etmir, xurafatların arxasınca gedirdilər. Artıq elə bir vaxt gəlib çatmışdı ki, Peyğəmbər (s) hər növ büt-pərəstlik nişanələrini və qeyri-insani hərəkətləri hərbi qüvvə ilə məhv etməli, gücdən istifadə etməklə ictimai və əxlaqi pozğunluqların ən ümdə mənşəyi olan və insaniyyətə bir növ təcavüz sayılan büt-pərəstliyin kökünü kəsməli, Allahın və Onun Rəsulunun büt-pərəstlikdən bezarlığını Minada, "Qurban" bayramı günündə müsəlmanların Hicazın bütün məntəqələrindən gələrək iştirak etdikləri böyük bir yığıncaqda elan etməli, həmçinin o həzrətin özü, yaxud başqa bir şəxs Allah və Onun Peyğəmbərinin müşriklərdən bezarlığını xəbər verən "Bəraət" surəsinin ilk ayələrini o böyük yığıncaqda oxumalı, uca səslə Hicaz büt-pərəstlərinə elan etməli idi ki, onlar dörd ay müddətində öz vəziyyətlərini aydınlaşdırmalıdırlar, belə ki, əgər tövhid dininə iman gətirsələr müsəlmanların cərgəsinə keçərək onlar kimi islamın maddi və mənəvi imtiyazlarından bəhrələnəcəklər, yox əgər öz inadkarlıq və tərsliklərində qalsalar, dörd aydan sonra müharibəyə hazırlaşmalıdırlar və bilməlidirlər ki, harada tutulsalar öldürüləcəklər. "Bəraət" surəsinin ilk ayələri nazil olan vaxt Peyğəmbər (s)-in Həcc mərasimində iştirak etmək fikri yox idi. Çünki ondan qabaqkı—Məkkənin fəth olduğu il Həcc mərasimində iştirak etmiş və qərara almışdı ki, gələn ilki Həccdə iştirak etsin. (Sonralar bu Həcc Həccətül-vida adlandı.) Buna görə də ilahi xəbəri çatdırmaq üçün hökmən bir nəfər seçməli idi. Əvvəlcə Əbu Bəkr hüzuruna çağırılıb "Bəraət" surəsinin ilk ayələrini ona öyrətdi, bu ayələri Qurban bayramı günündə onlara (müşriklərə) oxumaq üçün qırx nəfərlə birlikdə Məkkəyə göndərdi. Əbu Bəkr Məkkəyə yola düşdükdə, gözlənilmədən ilahi vəhy nazil oldu və Peyğəmbərə əmr olundu ki, bu ayələri gərək ya Peyğəmbərin özü, ya da

onun tərəfindən olan bir şəxs camaata çatdırsın. Bu iki nəfərdən qeyrisinin bu iş üçün səlahiyyəti yoxdur. İndi görək vəhyin dediyi kimi, Peyğəmbərin Əhli-Beytindən olan və bu işə ləyaqəti olan kimdir? Çox keçmədən Peyğəmbəri-Əkrəm (s) Əli (ə)-ı çağıraraq ona fərman verdi ki, Məkkəyə yola düşüb Əbu Bəkrə çatsın, ayələri ondan alıb desin ki, Allah vəhy ilə Peyğəmbərə əmr etmişdir ki, bu ayələri camaata ya onun özü, yaxud onun Əhli-Beytindən olan bir şəxs oxusun. Məhz buna görə də bu işin yerinə yetirilməsi ona həvalə olunmuşdur. Əli (ə) Peyğəmbər (s)-in xüsusi dəvəsinə minib Cabir və Peyğəmbərin dostlarından bir qrupu ilə birlikdə Məkkəyə doğru yola düşdü, o həzrətin sözlərini Əbu Bəkrə çatdırdı, o da ayələri Əli (ə)-a təhvil verdi.

Əmirəl-möminin Əli (ə) Məkkəyə daxil oldu. Zilhiccənin onunda cəməreyi-Əqəbəninin yuxarisına çıxıb uca səslə "Bəraət" surəsinin ilk on üç ayəsini oxudu, Peyğəmbər (s)-in dörd maddədən ibarət olan qətnaməsini iştirak edənlərin hamısına eşitdirdi. Bütün müşriklər başa düşdülər ki, islamı qəbul edib-etməmək xüsusunda öz vəzifələrini müəyyənləşdirmək üçün onlara yalnız dörd ay möhlət verilib. Quran ayələri və Peyğəmbərin qətnaməsi müşriklərin fikirlərinə qəribə bir təsir etdi və dönüş nöqtəsi oldu. Hələ dörd ay tamam olmamış onlar dəstə-dəstə islam dininə iman gətirdilər. Hicrətin onuncu ili sona çatmamış Hicazda şirkin kökü tamamilə kəsildi.

YERSİZ TƏƏSSÜBLƏR

Əbu Bəkr özünün geri çağırılmasından xəbərdar olduqda tam narahatçılıqla Mədinəyə qayıtdı, Peyğəmbərə gileylənib dedi:—Necə oldu ki, məni bu iş (ilahi ayələri təbliğ edib qətnaməni oxumaq) üçün layiq gördün, amma bir az keçməmiş məni bu məqamdan uzaqlaşdırdın?! Bu barədə ilahi fərman gəlibdirmi?! Peyğəmbər (s) mehribanlıqla buyurdu ki, ilahi mələk gəldi və mən və ya məndən olan şəxsdən başqa bir kəsin bu işə ləyaqəti olmadığını dedi. Əli (ə)-in fəzilətlərinin təhlilində xüsusilə inhirafa yol verən təəssübkeş tarixçi və yazıçılardan bəziləri Əbu Bəkrin bu işdən geri çağırılmasını və Əli (ə)-in qeyd olunan məqama seçilməsini belə izah edib deyirlər ki, Əbu Bəkr şəfqət və mehribanlıq siması, Əli (ə) isə qüdrət və şücaət məzhəridir. "Bəraət" surəsinin ilk ayələrinin təbliğ olunması və qətnamənin oxunmasının şücaətə və ruhi qüdrətə ehtiyacı var idi və bu xüsusiyyət də Əli (ə)-da daha çox idi.

Bu cür yozum yersiz təəssübkeşlikdən başqa bir şey deyildir. Çünki əvvəldə qeyd etdiyimiz kimi, Peyğəmbər (s) bu işin səbəbini başqa cür bəyan etdi və buyurdu ki, bu iş üçün onun özündən və ondan olan bir şəxsdən başqa qeyrisinin ləyaqət və səlahiyyəti yoxdur.

İbni Kəsir öz təfsirində hadisəni başqa cür təhlil etmişdir. O yazır: "Ərəblərdə belə bir qayda var ki, nə vaxt bir nəfər müqaviləni pozmaq istəsəydi, onun pozulması ya onun şəxsən özü, yaxud da onun yaxın adamlarından birinin vasitəsi ilə olardı. Bundan başqa hallarda müqavilə öz qüvvəsində qalırdı. Buna görə də Əli (ə) bu iş üçün seçildi.

Bu cür izahın yetərli olmaması tam aydındır. Çünki Peyğəmbər (s)-in Əli (ə)-ı ayələri və qətnaməni oxumağa göndərməkdə əsas məqsədi hansısa

bağlanmış olan müqaviləni pozmaq deyildi ki, öz yaxın adamlarından birini bu işə göndərsin, əksinə "Tövbə" surəsinin dördüncü ayəsi göstərir ki, müqavilə müddəti sona çatana qədər onun maddələrinə tam şəkildə əməl edənlərin müqaviləsinə ehtiram qoyulacaq. Buna görə də hətta əgər müqavilə pozanların müqaviləsini qarşılıqlı olaraq pozmaq məsələsi qarşıya çıxsaydı da belə, bu tamamilə ikinci dərəcəli bir məsələ idi. Əsil məqsəd bu idi ki, bütpərəstlik qeyri-qanuni bir iş, bağışlanılmaz bir günah kimi tanıtdırılsın. Əgər bu tarixi hadisə barəsində tam bitərəf şəkildə mühakimə yürütmək istəsək, onda deməliyik ki, Peyğəmbər (s) Allahın əmri əsasında və elə öz həyatı dövründə Əli (ə)-ı siyasi məsələlərə, islam hökumətinə aid olan işlərə qoşurdu ki, müsəlmanlar Peyğəmbərin vəfatından sonra siyasət və hökumət işlərində məhz Əli (ə)-a müraciət etməyin vacib olduğunu dərk etsinlər. Peyğəmbərdən sonra bu işlər üçün Əli (ə)-dan başqa ləyaqətli bir şəxs yox idi. Çünki onlar görürdülər ki, Allah tərəfindən Məkkə müşriklərinin şərini dəf etmək üçün (bu hökumət işlərindən idi) seçilən şəxs yalnız Əli (ə)-dır.

ONUNCU FƏSİL

MÜSƏLMANLARIN GƏLƏCƏYİ ÜÇÜN BİR TƏDBİR

İslamın dünya səviyyəli hərəkəti Qüreyşin və Ərəbistan yarımadasında olan bütün bütpərəstlərin müxalifətçiliyi və düşmənçiliyi ilə başladı. Onlar bu ilahi məşəli cürbəcür hiylələrlə söndürmək üçün təşəbbüs göstərirdilər, amma çox çalışıb az nəticə əldə etdilər. Onların son ümidləri bu idi ki, bu hərəkətin sütunları Peyğəmbərin vəfat etməsi ilə yıxılacaq, ondan qabaq yaşamış bəzi şəxslərin hərəkəti kimi sönəcəkdir. Quran ayələrinin çoxunda onların qurduqları məkrli planlar və hiylələr əks edilmişdir. Quran Peyğəmbərin vəfatı ilə əlaqədar bütpərəstlərin nəzəriyyələrini aşağıdakı ayədə əks etdirərək buyurur: **"Deyirlər ki, Peyğəmbər şairdir, biz onun ölümünü gözləyirik. De: gözləyin, mən də sizinlə birlikdə gözləyirəm. Görəsən xam xəyallarımı onları belə bir fikrə vadar edir?! Xeyr, onlar azğın camaatdır."**¹

Hələlik düşmənin bütün hiylələrinin bir-birinin ardınca ifşa olunub zərərsizləşdirilməsinin və islamın nüfuzunun qarşısının alınma bilməsinin qeyri-mümkünlüyü ilə işimiz yoxdur. Biz bu məsələni araşdırırıq ki, görəsən hərəkətin möhkəmliyinə Peyğəmbərin vəfatından sonra necə təminat vermək olar ki, o həzrətin vəfatı bu hərəkətin tənəzzülünə səbəb olmasın? Bu barədə iki mümkün nəzər (variant) mövcuddur ki, hər ikisini araşdırırıq:

a) İslam cəmiyyəti nəzəri və əqli cəhətdən elə bir inkişaf həddinə çatmalı idi ki, Peyğəmbər (s)-in vəfatından sonra, bünövrəsi yenidən qoyulmuş islam hərəkətinə, o həzrətin həyatda olduğu kimi rəhbərlik edə bilsinlər, onu hər cür əyintilərdən, inhiraflardan saxlaya bilsinlər, eləcə də gələcək cəmiyyət və nəsilləri düz yola sövq edə bilsinlər. Peyğəmbər (s)-in vəfatından sonra cəmiyyətə hərtərəfli şəkildə rəhbərlik etmək müəyyən şərtlər daxilində

¹ "Tur" surəsi, ayə:30-32

mümkün idi.

Amma təəssüflər olsun ki, əksər şəxslər bu şərtlərə malik deyildi. Hələlik bu şərtləri sadalamağın vaxtı deyil, amma qısa şəkildə demək lazımdır ki, bir millətin içində dərin dəyişiklik və hərtərəfli bir inqilabi hərəkatın yaranması bir-iki günlük, yaxud beş-on illik iş deyildir. Öz hərəkatını bütün dövrlərdə sabit bir ayin şəklinə salmaq istəyən inqilab banisi qısa müddətdə bu məqsədə nail ola bilməz. Inqilabın davamlı olub insanların qəlbinə nüfuz etməsi, (eləcə də hərəkatın banisinin vəfat etməsindən sonra o hərəkatın davamçılarının geri çəkilməməsi, ata-babalarının yanlış əxlaq, adət-ənənə və qanunlarına qayıtmaması bir və ya bir neçə ləyaqətli şəxsə bağlıdır ki, bu şəxs, yaxud şəxslər hərəkatın rəhbərliyini ələ alsınlar, cəmiyyəti dahiyənə rəhbərlik və müntəzəm təbliğatlarla hər cür xoşagəlməz, azğın yollara yönəlməkdən qorusunlar, nəticədə bir nəsil keçəndən sonra həyatlarının ilk günündən etibarən islam əxlaqı və ədəbi ilə tərbiyə olunan gənc nəsil keçmiş nəslin yerini tutsun.

İlahi hərəkatlar arasında islam özünə məxsus bir səciyyəvi xüsusiyyətlərə malik olmuşdur və hərəkatın möhkəmlənib davam etməsi üçün belə ləyaqətli şəxslərin mövcud olması zəruri idi. Çünki islam dini dünyanın ən geridə qalmış və ictimai, əxlaqi, bəşər və sair kimi mədəni inkişaf nöqtəyindən nəzərdən ifrat dərəcədə məhrumiyətdə yaşayan bir cəmiyyətin içərisində meydana gəlmişdi. Dini ayinlər içərisində Həcc mərasimindən başqa bir şeylə tanış deyildilər (bu da ata-babalarından irs qalmışdı.) İsa (ə) və Musa (ə)-in təlimləri onların ölkələrinə nüfuz etməmişdi, Hicaz əhalisinin əksəriyyəti onlardan xəbərsiz idilər. Bunun müqabilində isə cahiliyyət dövrünün yanlış əqidələri və adət-ənənələri onların qəlblərinə nüfuz etmiş, ruhları ilə qarışmışdı. Bu cür millətlər arasında hər hansı dini hərəkatın asanlıqla baş verməsi mümkündür, amma bunların arasında onu saxlayıb davam etdirmək yorulmaz səylər və ciddi keşikçilik tələb edir ki, onları hər cür inhıraf, əyinti və tənəzzüldən saxlasın.

Ühüd və Hüneyn döyüşlərinin təkanverici səhnələri və insanı rıqqətə gətirən hadisələri, məsələn, döyüşün qızğın vaxtında islam havadarlarının Peyğəmbərin ətrafından qaçıb dağılışması, onu döyüş meydanında tək qoyması və s. aydın şəkildə göstərir ki, səhabələr əql və iman cəhətindən elə bir həddə çatmamışdılar ki, Peyğəmbər (s) cəmiyyət işlərinin idarəsini onların özlərinə tapşırınsın və onlar da düşmənin axırıncı hiyləsini (Peyğəmbər (s)-in ölümünü gözləməklərini) ifşa etsinlər. Bəli, rəhbərlik işinin onların özlərinə tapşırılması Peyğəmbərin nəzərini doğrulda bilməzdi. Başqa bir çıxış yolu tapmaq lazım idi.

b) Hərəkatın möhkəmlənib davam etməsi üçün ən düzgün yol bu idi ki, islami hərəkata rəhbərlik etmək üçün iman və üsul-füruya olan etiqad nəzərindən Peyğəmbər (s) kimi olan ləyaqətli bir şəxs Allah tərəfindən seçilsin ki, güclü iman, dərin elm və xətəllərdən paklıq sayəsində inqilabın rəhbərliyini öhdəsinə alsın və onun davam etməsinə zəmanət verə bilsin. Bu da məhz şiə ideologiyasının doğru və möhkəm olmasını iddia etdiyi nəzəriyyədir. Mövcud tarixi şahidlər sübut edir ki, Peyğəmbər (s) onuncu hicri ilində zilhiccənin on yeddisində "Həccətül-vida"dan qayıdanda bu

mühüm müşkülü həll etdi, özünün Allah tərəfindən təyin olunan canişinini və vəsisini təyin etməklə islamın qalib davam etməsinə təminat verdi.

İMAMƏT BARƏSİNDƏ İKİ NƏZƏRİYYƏ

Şiə alimlərinin nəzərinə, xilafət Allah tərəfindən islam cəmiyyətinin ən ləyaqətli və ən bilikli şəxsinə verilən ilahi bir mənəbdir. Peyğəmbərlə İmam arasında olan aydın fərq budur ki, Peyğəmbər şəriətin əsasını qoyan, vəhyin nazil olduğu şəxsdir, həm də kitab sahibidir. İmam bu işlərdən heç birinə malik olmasına baxmayaraq, hökumət işləri və rəhbərlikdən başqa, Peyğəmbərin firsətinin olmaması və ya şəraitin qeyri-münasib olması səbəbi ilə bəyan etməyə müvəffəq olmadığı və öz canişininin öhdəsinə qoyduğu dini məsələləri ümmət üçün bəyan edib aydınlaşdırır. Buna görə şiələrin nöqtəyi-nəzərindən xəlifə yalnız dövrün hakimi, dinin rəhbəri, qanunların icraçısı, hüquqları qoruyub bərpa edən və ölkə sərhədlərinin keşikçisi deyil, o həm də müəmmalı və çətin dini məsələləri aydınlaşdıran, dinin banisi tərəfindən–müəyyən səbəblərə görə–bəyan olunmayan hökmləri və qanunları təkmilləşdirən şəxsdir.

Amma sünnü alimlərinin nəzərinə, xilafət camaat tərəfindəndir və həm də çox adi bir mənəbdir. Bu məqamın (xilafətin) məqsədi zahiri hökuməti və müsəlmanların maddi işlərini qoruyub hifz etməkdən başqa bir şey deyildir. Dövrün xəlifəsi ümumxalq kütləsinin rəyinə əsasən və siyasi, məhkəmə və iqtisadi işləri idarə etmək üçün seçilir. Amma başqa işlər, eləcə də Peyğəmbər (s)-in dövründə bəzi səbəblərə görə geniş şəkildə bəyan olunmayan hökmlər islam alimlərinə aiddir, onlar da bu cür çətinlikləri ictihad (öz rəylərinə istinad etmək) yolu ilə həll edirlər.

Xilafətin həqiqi mənası barəsində mövcud olan bu iki müxtəlif nəzər əsasında müsəlmanların arasında iki müxtəlif cənah yarandı, onlar iki dəstəyə bölündülər. Bu ixtilafı indi kimi qalmaqdadır. Birinci nəzəriyyəyə əsasən, İmam bəzi işlərdə Peyğəmbərlə şərikdir, Peyğəmbər üçün lazım olan şərtlər İmam üçün də lazımdır. Bu şərtlər aşağıdakılardır:

1) Peyğəmbər məsum (pak) olmalıdır. Yəni bütün ömrü boyu günah iş görməməli, dini hökmləri və həqiqətləri bəyan etməkdə, camaatın dini və etiqadi suallarına cavab verməkdə səhvə və xətəyə düçar olmamalıdır. İmam da belə olmalıdır. Hər iki müddəanın da dəlili eynidir.

2) Peyğəmbər din və şəriətdə ən bilikli şəxs olmalı və dini məsələlərdən heç biri onun üçün məchul qalmamalıdır. İmam da Peyğəmbər zamanında bəyan olunmayan şəriət məsələlərini bəyan və təkmil edən şəxs olduğu üçün dini hökmlərdə və məsələlərdə ən bilikli şəxs olmalıdır.

3) Nübüvvət seçki yolu ilə yox, nəsb yolu ilə–yəni, Allah tərəfindən təyin olunmaqla–olmalıdır. Peyğəmbəri Allah caamata tanıtmalıdır və məhz Onun tərəfindən peyğəmbərliyə təyin olunmalıdır. Camaat arasında da yalnız peyğəmbərdir ki, məsumu qeyri-məsumdan seçir, qeybi inayətlər sayəsində elə bir məqama çatır ki, dinin bütün incəliklərinə vaqif olan şəxsi tanıyır. Bu üç məsələ Peyğəmbər barəsində şərt olduğu qədər onun canişini olan İmamda da şərtidir.

Amma ikinci nəzəriyyəyə əsasən, nübüvvətin ismət, ədalət, elm, şəriətə

tam agahlıq, Allah tərəfindən təyin olunma qeyb aləmi ilə əlaqə və s. kimi şərtlərin heç biri imamətdə lazım deyil. Əgər öz ağılına istinad etmək və başqa müsəlmanlarla müşavirə aparmaq sayəsində islamın şan-şöhrətini və əzəmətini qorusa, ümmət içərisində cəza tədbirlərini icra etməklə əmin-amanlığı bərqərar etsə və cihad vasitəsilə islam ərazilərini genişləndirsə, elə bunlar onun xəlifə olmasına kifayətdir.

İndi biz imamətin Allah tərəfindən təyin olunan bir məqamı, yoxsa seçki yolu ilə olan bir məqam olmasını, eləcə də peyğəmbərin öz canişinini şəxsən təyin etməsinin zəruri olmasını yoxsa cəmiyyətin öhdəsinə qoymalı olmasını bir sıra ictimai hesablamalarla araşdıracağıq, əziz oxucular görəcəklər ki, Peyğəmbər (s) zamanının ictimai, mədəni və xüsusilə siyasi şəraiti Peyğəmbər (s)-in öz sağlığında canişinlik müşkülünü həll etməsini və bu məsələni cəmiyyətin ixtiyarına qoymamasını tələb edirdi. Şəkk yoxdur ki, islam dini ümumbəşəri və axırncı dindir. Peyğəmbər (s) həyatda olduğu müddət ərzində ümmətə rəhbərlik etmək onun öhdəsində idi. Onun vəfatından sonra isə rəhbərlik məqamı hökmən cəmiyyətin ən ləyaqətli şəxsinə tapşırılmalı idi.

Peyğəmbər (s)-dən sonra rəhbərlik məqamının seçki ilə, yoxsa təyin edilməklə olması barədə iki nəzəriyyə mövcuddur: Şiələrin etiqadına əsasən ümmətə rəhbərlik Allah tərəfindən təyin olunan bir məqamdır və Peyğəmbərin canişini hökmən Allah tərəfindən təyin olunmalıdır. Halbuki sünnülərin etiqadına görə bu məqam seçki yolu ilə olmalıdır və ümmət gərək Peyğəmbərdən sonra ölkə işlərini idarə etmək üçün bir nəfəri seçsin. Hər iki nəzəriyyə tərəfdarları öz müddələrinin isbatı üçün müxtəlif dəlillər gətirmişlər. (Bu dəlillər əqid kitablarında qeyd olunmuşdur.) Burada araşdırılmalı olan əsas məsələ risalət əsrinə hakim olan şəraitin təhlil olunmasıdır. Bu da öz növbəsində iki nəzəriyyədən birini isbat edə bilər. Risalət əsrində islamın daxili və xarici siyasəti Peyğəmbər (s)-in canişininin Allah tərəfindən və məhz Peyğəmbərin özünün vasitəsi ilə təyin olunmasını tələb edirdi. Çünki islam cəmiyyəti həmişə ciddi bir xətlə, yəni xaricdən Roma və İran imperiyaları, eləcə də daxildəki münafıqlar tərəfindən müharibə, fəsad və anarxiya törənməklə təhdid olunurdu. Həmçinin, ümmətin mənafeyi də bunu tələb edirdi ki, Peyğəmbər (s) siyasi bir rəhbər təyin etməklə bütün cəmiyyəti xarici düşmənlər qarşısında vahid bir cəbhədə birləşdirsin və daxili ixtilafların da ona kömək etdiyi düşmənin nüfuz edib hakim olması zəminini aradan qaldırsın.

Bu təhlükəli üçbucağın bir tərəfini yarımadaının şimalında yerləşən Roma imperatorluğu təşkil edirdi və Peyğəmbər bu barədə həmişə nıqaran idi. Roma barədə fikirlər ölüm anlarına qədər onun fikrindən çıxmıdı. Müsəlmanlar ilk dəfə hicrətin səkkizinci ilində Fələstin diyarında məsihi dinindən olan Roma ordusu ilə qarşılaşdılar. Bu hərbi toqquşma Cəfər Təyyar, Zeyd ibni Harisə və Əbdüllah ibni Fəvahə kimi islamın üç böyük sərkərdəsinin şəhid olması və islam qoşununun məğlubiyyəti ilə nəticələndi. İslam qoşununun geri çəkilməsi Qeysər ordusunun cürətlənməsinə səbəb oldu. Təzə qurulmuş islam dövlətinin paytaxtının hər an hücumə məruz qalması gözlənilirdi. Buna görə də hicrətin doqquzuncu ilində Peyğəmbər

(s) böyük bir ordu ilə Şam sərhədlərinə doğru hərəkət etdi ki, hər növ hərbi toqquşmalarda özü şəxsən qoşuna rəhbərlik etsin. Başdan-başa əzab-əziyyətlə dolu olan bu səfərdə islam ordusu öz qədimki heysiyyətini yenidən tapıb siyasi həyatını yeniləşdirə bildi. Amma bu nisbi qələbə Peyğəmbəri qane etmədi. Odur ki, öz xəstəliyindən bir neçə gün qabaq islam ordusunun Üsamə ibni Zeydin sərkərdəliyi ilə Şam sərhədlərinə gedib döyüşə hazır olmağını əmr etdi. Üçbucağın ikinci tərəfi İran imperatorluğu idi. İran şahı Xosrov qəzəbin şiddətindən Peyğəmbər (s)-in göndərdiyi məktubu cırmış, onun göndərdiyi şəxsi təhqir edərək saraydan və hətta ölkədən qovmuş, Yəmənün valisinə yazmışdı ki, Peyğəmbəri tutsun, imtina edəcəyi təqdirdə onu öldürsün.

Xosrov Pərvizin Peyğəmbər (s) zamanında ölməsinə baxmayaraq, uzun illər İranın müstəmləkəsi olan Yəmənün istiqlaliyyət məsələsi Xosrov sülaləsinin gözündən yayınmırdı. Təkəbbür və lovğalıq İran siyasətçilərinə belə bir qüdrətli dövlətin varlığını qəbul etməyə icazə vermirdi. Üçüncü təhlükə münafıqlar tərəfindən gözlənilən təhlükə idi. Onlar müsəlmanlar arasında həmişə "casus" kimi çalışırdılar. Hətta Peyğəmbərə Təbuk-Mədinə yolunda sui-qəsd də hazırlamışdılar. Onlardan bəziləri öz aralarında deyirdilər ki, Peyğəmbərin ölməsi ilə islam hərəkəti sona yetəcək və hamılıqla rahat olacaqlar.

Peyğəmbər (s)-in vəfatından sonra Əbu Süfyan hiyləyə əl atdı. O, Əli (ə)-la beyət etməklə müsəlmanları bir-birinə düşmən olan iki cinaha parçalamaq, "suyu bulandırıb balıq tutmaq" istəmişdi. Amma Əli (ə) Əbu-Süfyanın çirkin niyyətindən xəbərdar olduğu üçün onun sözünü rədd edib buyurdu: "Allaha and olsun, sənün fitnə-fəsad salmaqdan başqa bir məqsədin yoxdur! Fitnə odunu şölələndirmək sənün təkəbbür bu günkü işin deyil, əksinə, dəfələrlə şəhər (ictişaş) yaratmaq istəmişən. Bil ki, mənün sənə ehtiyacım yoxdur."

Münafıqların təxribatçılıq qüdrətləri çox güclü idi, belə ki, "Ali-İmran", "Nisa", "Maidə", "Ənfal", "Tövbə", "Ənkəbut", "Əhzab", "Məhəmməd" (s), "Fəth", "Mücadilə", "Hədiqə", "Munafıqun" və "Həşr" surələrində bu barədə çoxlu mətləblər qeyd olunmuşdur. Görəsən, islamın pusqusunda durmuş bu cür qüvvəli düşmənlərin varlığı ilə belə, Peyğəmbərin özündən sonra yenidən əsas qoyulmuş islam cəmiyyəti üçün dini, siyasi və s. rəhbər təyin etməməsi düzgün və məntiqli bir iş olardı mı?

İctimai hesablamalar aşkar şəkildə göstərir ki, Peyğəmbər rəhbər təyin etməklə özündən sonra hər növ ixtilafın yaranmasının qarşısını almalı, möhkəm və davamlı bir müdafiə xətti yaratmaqla iman vəhdətini təmin etməli idi. Hər cür xoşagəlməz hadisənin, həmçinin Peyğəmbərin vəfatından sonra hər dəstənin "əmir bizdən olmalıdır"—deməyinin qarşısını almaq layiqli bir rəhbər təyin etməkdən başqa bir yolla mümkün deyildi. Bu ictimai hesablama bizə "Peyğəmbərin özündən sonra rəhbər təyin etməsinin vacibliyi" nəzəriyyəsinin tam düzgün olmasını göstərir. Bəlkə də Peyğəmbər məhz bu və digər səbəblərə görə, bəsətin ilk günlərindən həyatının son anlarına qədər dəfələrlə canişinlik məsələsindən söhbət açmış, öz canişinini—həm risalətin əvvəlində, həm də axırında—təyin etmişdir. İndi isə bunun hər

iki qismini bəyan edirik.

BİRİNCİ NƏZƏRİYYƏNİN HAQQ OLDUĞUNU İSBAT EDƏN ƏQLİ VƏ FƏLSƏFİ DƏLİLLƏR

İctimai hesablamaları nəzərə almasaq da, Peyğəmbər (s)-dən gəlib çatan xəbər və rəvayətlər şiə alimlərinin nəzəriyyəsini təsdiq edir. Peyğəmbər (s) risaləti dövründə dəfələrlə öz vəsisi və canişinini təyin etməklə, imamət mövzusunun seçki və ümumxalq rəyinə müraciət etmək dairəsindən xaric etmişdir. O yalnız ömrünün axırında deyil, həm də risalətin başlanğıcında, yüz nəfərdən artıq adamın iman gətirmədiyi bir dövrdə öz canişinini camaata tanıtdırmışdı. Özünün yaxın qohum-əqrəbasını ilahi əzabdan qorxudub, onları ümumi dəvətdən qabaq islamı qəbul etməyə dair (Allah tərəfindən) məmur olduğu bir gündə Bəni-Haşimin başçılarından 45 nəfərin iştirak etdiyi məclisdə belə buyurdu: "Sizin aranızda mənə kömək edəcək ilk şəxs, mənim sizin içinizdəki vəsim və canişinim olacaqdır." Əli (ə) onların arasından ayağa qalxıb onun Peyğəmbəri təsdiq edən vaxt Peyğəmbər orada olanlara üz tutub demişdi: "Bu cavan mənim qardaşım, vəsim və canişinimdir."

Təfsirçilər və hədis alimləri arasında bu hədis "Hədisi yovmüd-dar" və ya "Hədisi bədəd-dəvət" adı ilə məşhurdur. Peyğəmbər (s) təkcə risalətin əvvəlində yox, eləcə də müxtəlif yerlərdə:—həm səfərdə, həm də qeyri yerlərdə—Əli (ə)-in vilayət (rəhbərlik) və canişinliyini aşkar şəkildə demişdir, amma onların heç biri əzəmət, aşkarlıq, qətiyyət, ümumiyyət nöqtəyi-nəzərindən "Hədisi Qədir"ə çata bilməzlər. İndi isə Qədir hadisəsini təfsilatı ilə zikr edirik.

QƏDİR-XUM HADİSƏSİ

Qədir-Xum hadisəsi

Hicrətin onuncu ilində Peyğəmbər (s) Həcc mərasimini icra etmək üçün Məkkəyə yola düşdü. Bu dəfə belə bir vacib əməlin yerinə yetirilməsi əziz Peyğəmbərin ömrünün axırını ilinə təsadüf edirdi. Buna görə də onu "Həccətül-vida" (vida Həcc) adlandırırlar. Həcc mərasiminin qayda-qanunlarını dəqiq öyrənmək və Peyğəmbərlə həmsəfər olmaq həvəsi ilə onunla yoldaş olanların sayı təxminən 120 min nəfərə çatdı. Həcc mərasimi sona çatdı. Əzəmətli bir cəmiyyət o həzrəti müşayiət edən bir halda Mədinəyə tərəf yola düşdü. Məkkədə ona qoşulan şəxslərdən başqa hamı onun yanında idi. Karvan Qədir-Xum adlı susuz bir səhraya (Cöhfədən üç millik məsafədədir) çatanda vəhy mələyi nazil oldu, Allah tərəfindən Peyğəmbərə dayanmaq əmri verdi. Peyğəmbər (s) də əmr etdi ki, hamı dayansın, arxadakılar da gəlib çatsınlar. Karvandakılar Peyğəmbərin susuz bir məntəqədə, özü də günün hərərətinin yandırıcı və yerin qızmar olduğu günorta çağı, gözlənilməz və zahirdə yersiz görünən bu dayanmasından heyrətləndilər. Camaat öz-özünə deyirdi: "Allah tərəfindən böyük bir əmr gəlmişdir. Fərmanın böyük olması barədə elə bu kifayətdir ki, Peyğəmbərə əmr olunub ki, münasib olmayan bu şəraitdə hamını saxlayıb Allahın

fərmanını çatdırsın."

Allahın əmri aşağıdakı ayədə Peyğəmbərə nazil oldu: **"Ey Peyğəmbər, Rəbbinin tərəfindən sənə nazil olanı camaata çatdır. Əgər bu işi etməsən, Allahın risalətini yerinə yetirmiş olarsan. Allah səni camaatdan (onların şərrindən) qoruyacaq."**¹

Ayənin məzmununa diqqət yetirdikdə, aşağıdakı məsələlər aydın olar: Əvvəla, Peyğəmbərə təbliğ etmək əmr olunan fərman elə böyük və əzəmətlidir ki, əgər (qeyri-mümkün olan fərzlə) onu çatdırmaqda o həzrət qorxu hiss etsəydi və çatdırmasaydı, onda öz ilahi risalətini yerinə yetirməmiş, natamam qoymuş sayılardı. Onun risaləti məhz bu məmuriyyəti yerinə yetirməklə tamamlanacaqdı. Başqa sözlə desək, "ma unzilə iləykə" sözündən məqsəd heç də Quran ayələrinin və islam qayda-qanunlarının məcmusu deyildir. Çünki məlumdur ki, əgər Peyğəmbər (s) ilahi qayda-qanunların məcmusunu təbliğ etməsəydi, öz risalətini yerinə yetirməmiş olacaqdı. Bu halda bu məsələ tam aşkardır və ayə nazil olmasına heç bir ehtiyac yoxdur.

Deməli, məqsəd xüsusi bir əmrdir ki, onun təbliğ olunması risalətin təkmil olunması sayılır ki, bu təbliğ olunmayınca mühüm vəzifə olan risalət özünün kamillik dərəcəsinə çatmaz. Buna görə də, bu əmr islamın mühüm prinsiplərindən biri olmalıdır. Bu üsul digər islami əsl və qaynaqlarla qarşılıqlı əlaqədə olmalı, Allahın birliyi və Peyğəmbərin risalətindən sonra ən mühüm məsələ sayılmalıdır.

İkincisi, Peyğəmbər (s) ictimai şəraitin tələbi ilə ehtimal verirdi ki, bu məmuriyyətin yerinə yetirilməsi yolunda camaatdan ona bir zərər deyə bilər. Allah da onun iradəsini qüvvələndirmək üçün buyurur: **"Allah sənə camaatın şərindən qoruyar."**

İndi isə islam təfsirçilərinin əmr olunan mövzunu təyin etməkdə verdikləri ehtimallardan hansının ayənin məzmununa daha yaxın olduğunu araşdıraq. Şiə hədisçiləri, eləcə də böyük sünnü hədisçilərindən otuz nəfəri bu fikirdədir ki, yuxarıdakı ayə Qədir-Xumda nazil olmuşdur və bu ayədə Allah Peyğəmbər (s)-ə əmr etmişdir ki, Əli (ə)-ı "möminlərin mövlası" və ixtiyar sahibi kimi tanıtdıraraq xalqa təqdim etsin.

Peyğəmbər (s)-dən sonra Imam (ə)-ın canişinliyi, vilayəti və rəhbərliyi çox böyük və mühüm əhəmiyyət kəsb edən bir məsələ idi. Məhz buna görə də, onun çatdırılması risalətin təkmilləşdirilməsi və onun bəyan olunmasından çəkinmək risalət işində nöqsan idi. Həmçinin Peyğəmbər (s) ictimai və siyasi şərait baxımından qorxuya yol verməyə haqlı idi, çünki yaşı otuz üçü keçməyən Əli (ə) kimi bir şəxsin canişin və vəsi olması yaşca ondan çox böyük olanlara çox ağır gəlirdi.

Bundan əlavə, Peyğəmbərin ətrafında olanlardan çoxunun yaxın adamlarının (kafirlərin) qanı döyüslərdə Əli (ə)-ın vasitəsilə tökülmüşdü. Ona görə də belə bir fərdin camaata rəhbər təyin edilməsi onlara çox ağır gələcəkdi. Üstəlik Əli (ə) Peyğəmbər (s)-in əmioğlusu və kürəkəni olduğundan onun xilafətə təyin olunması dardüşüncəli adamların nəzərində

¹ "Maidə" surəsi, ayə: 67

bir növ qohumluq təəssübü kimi qiymətləndiriləcəkdə. Amma bu kimi qeyri-münasib şəraitlərə baxmayaraq, Allahın hikmətli iradəsi bu oldu ki, islamın davam etməsinə təzminat versin, Öz Peyğəmbərinin cahanşümul risalətini ondan sonra bir rəhbər və yol göstərən təyin etməklə kamilləşdirsin. İndi "Qədir" hadisəsini şərh edirik:

Zil-hiccənin on yeddisində günortanın qızmar günəşi Qədir-Xum diyarına saçırdı. Tarixdə sayı 70 mindən 120 minə qədər qeyd edilən izdihamlı bir dəstə Peyğəmbərin əmri ilə o yerdə mənzil salıb o gündəki böyük tarixi hadisənin intizarını çəkirdilər. İsti şiddətli olduğundan əbalarının bir hissəsini başlarına, bir hissəsini isə ayaqlarının altına salmışdılar. O həssas anlarda azan səsi çölü bürüdü, müəzzinin təkbir səsi ucaldı. Hamı zöhr namazı qılmaq üçün hazırlaşdı. Peyğəmbər zöhr namazını o əzəmətli cəmiyyətlə birgə qıldı. Qədir diyarında o günə kimi belə əzəmətli bir cəmiyyət görünməmişdi. Sonra camaatın arasına gəlib dəvələrin yüklərindən düzəldilmiş bir minbərə çıxdı və uca səslə belə bir xütbə oxudu:

"Sitayış yalnız Allaha məxsusdur. Ondan kömək istəyirik, Ona iman gətirmişik, Ona təvəkkül edirik və öz nəfslərimizin şərinə, əməllərimizin pisliliyindən o Allaha pənah aparırıq ki, yolunu azanlar üçün Ondan başqa heç bir hidayətçi və yolgöstərən yoxdur və Onun hidayət etdiyi şəxsi heç kəs azdırma bilməz. Şəhadət veririk ki, Ondan başqa heç bir məbud yoxdur və Məhəmməd Allahın bəndəsi və elçisidir. Ey camaat! Yaxın vaxtlarda mən haqqın dəvətinə "ləbbeyk" deyib sizin aranızdan gedəcəyəm. Mən də məsuləm, siz də məsulsunuz. Mənim barəmdə nə fikirləşirsiniz?"

Peyğəmbərin səhabələri dedilər:—Şəhadət veririk ki, sən Allah dinini təbliğ etdin, bizə qarşı xeyirxah olub nəsihət verdin, bu yolda çox çalışdın. Allah sənə gözəl mükafat versin!

Camaat sakitləşəndən sonra Peyğəmbər yenidən buyurdu:—Siz şəhadət vermirsinizmi ki, Allahdan başqa bir məbud yoxdur və Məhəmməd Allahın bəndəsi və Onun Peyğəmbəridir, (eləcə də şəhadət vermirsinizmi ki,) cənnət, cəhənnəm, ölüm haqdır və qiyamət günü şəksiz gəlib çatacaq, Allah bütün insanları dirildəcəkdir?!

Dedilər:—Bəli! Bəli! Şəhadət veririk.

Peyğəmbər yenə buyurdu:—Mən sizin aranızda iki qiymətli əmanət yadigar qoyuram, görüm onlarla necə rəftar edəcəksiniz?!

Bir nəfər soruşdu:—Bu iki qiymətli şeydən məqsəd nədir?

Peyğəmbər buyurdu:—Siqli-əkbər (böyük əmanət) Allahın Kitabıdır. Onun bir tərəfi Allahın əlində, o biri tərəfi isə sizin əlinizdədir. Onun kitabına sarılın ki, yolunuzu azmayasınız. Siqli-əsgər isə mənim Əhli-beytimdir. Allahım mənə xəbər vermişdir ki, bu iki əmanət qiyamət gününə kimi bir-birindən ayrılmayacaq. Ey camaat, Allahın Kitabından və mənim Əhli-beytimdən qabağa keçməyin və o ikisindən geri qalmayın ki, məhv olarsınız.

Bu vaxt Peyğəmbər Əli (ə)-in əlindən tutub yuxarı qaldırdı, o qədər qaldırdı ki, onun qolunun altı hamıya göründü. Hamı Əli (ə)-ı Peyğəmbər (s)-in yanında görüb tanıdı. Onlar dərk etdilər ki, bu yığıncaq Əli (ə)-a aid olan bir məsələ barəsindədir. Hamı xüsusi bir maraqla Peyğəmbər (s)-in

sözlərinə qulaq asmağa hazırlaşdı. Peyğəmbər buyurdu:–Ey camaat! Möminlərə qarşı onların özlərindən də artıq ixtiyar sahibi olan kimdir?

Peyğəmbər (s)-in səhabələri dedilər:–Allah və Onun Peyğəmbəri daha yaxşı bilir.

Peyğəmbər buyurdu:–Allah mənim mövlam, mən də möminlərin mövlasıyam və onlara, onların özlərindən artıq ixtiyar sahibiyəm. Ey camaat, mən hər kəsin mövlası və rəhbəriyəmsə, Əli də onun mövlası və rəhbəridir.

Peyğəmbər axırncı bu cümləni üç dəfə təkrar edib sonra belə dua etdi: "Pərvərdigara, Əlini sevən hər kəsi sev, Əli ilə düşmənçilik edən hər kəsə düşmən ol! İlahi, Əlinin dostlarına kömək, düşmənlərini xar və zəlil et. Pərvərdigara, Əlini haqqın mehvəri qərar ver!

Sonra əlavə etdi:–Gərək burada olanlar burada olmayanlara xəbər verib başqalarını bu işdən xəbərdar etsinlər.

Hələ əzəmətli yığıncaq sona çatmamışdı ki, vəhy mələyi nazil olub Allahın bu gün Öz dinini kamilləşdirib, Öz nemətini bütün möminlərə bol etməsini Peyğəmbərə müjdə verdi. Bu vaxt Peyğəmbər (s)-in təkbir səsi ucaldı və buyurdu:–Allaha şükür edirəm ki, Öz dinini kamil etdi və Öz nemətini sona çatdırdı, mənim risalətimdən və məndən sonra Əlinin vilayətindən (rəhbərliyindən) razı oldu.

Peyğəmbər öz yerindən aşağı endi, səhabələr dəstə-dəstə gəlib Əli (ə)-ı təbrik edir, onu "özlərinin və hər bir mömin kişi və qadının mövlası" - deyə çağırırdılar. Bu vaxt Peyğəmbərin şairi Həssan ibni Sabit ayağa qalxdı, bu böyük tarixi hadisəni gözəl bir şer şəklində salaraq ona əbədilik rəngi verdi. Onun məşhur qəsidəsinin yalnız iki beytinin tərcüməsini veririk:

"Peyğəmbər Əliyə buyurdu: Qalx ayağa, mən səni özümdən sonra camaatın rəhbəri və yol göstərəni seçirəm.

Mən hər kəsin mövlasıyamsa, Əli də onun mövlasıdır. Camaat, sizə vacibdir ki, Əlinin həqiqi dostları və düzgün ardıcılıarı (havadarları) olasınız."

Qeyd edilənlər sünnülərin tarixi mənbələrindən gəlib çatanların xülasəsidir. Bu hadisə şiə kitablarında daha geniş şəkildə bəyan olunmuşdur. Mərhum Təbərsi "Ehticac" kitabında Peyğəmbər (s)-dən geniş bir xütbə nəql edir ki, maraqlananlar o kitaba müraciət edə bilərlər.

QƏDİR HADİSƏSİ HEÇ VAXT UNUDULMAYACAQ

Allahın hikmətli iradəsi bu olmuşdur ki, bütün əsrlərdə Qədir hadisəsi qəlblərdə və tarix səhifələrində canlı şəkildə həkk olunub qalsın, hər bir əsr və zamanda islam yazıçıları təfsir, hədis, kəlam və tarix kitablarında ondan söz açsınlar, dini təbliğatçılar moizə və xitabə məclislərində onun barəsində söhbət açıb bu hadisəni İmam (ə)-ın inkar olunmaz fəzilətləri sırasında qeyd etsinlər. Təkcə xətiblər və natiqlər deyil, həm də şairlərin çoxu bu hadisədən ilham alaraq, vilayət sahibinə olan ixlası şölələndirib, ən gözəl hissələri müxtəlif surətlərdə və müxtəlif dillərdə yadigar qoymuşlar. Buna görə də Qədir hadisəsi kimi alimlərin, hədisçilərin, təfsirçilərin, mütəkəllimlərin, filosofların, xətiblərin, şairlərin, tarixçilərin və siyrə yazanların diqqət

mərkəzində olan, onun barəsində bu qədər diqqət yetirilən çox az hadisə tapmaq olar.

Qədir hədisinin əbədi olmasının səbəblərindən biri də məhz bu hadisə ilə əlaqədar Quranda iki ayənin nazil olmasıdır. Nə qədər ki, Quran var, bu tarixi hadisə də əbədi qalacaq və xatirələrdən silinməyəcəkdir. Qədim dövrlərdə bütün islam cəmiyyəti onu dini bayramlardan hesab edirdi. Şiələr indi də həmin günü bayram edir, başqa islam bayramlarında keçirilən mərasimləri elə həmin gün də keçirirlər. Tarix səhifələrinin araşdırılmasından gözəl şəkildə məlum olur ki, zil-hiccənin on yeddinci günü müsəlmanlar arasında "Qədir bayramı" adı ilə məşhur olmuşdur. Hətta İbni Xulləkan Müstəla İbni Müstənsərin barəsində yazır: "487-ci hicri ilində Qədir bayramı günü (zil-hiccənin on yeddisi) camaat onunla beyət etdi." Əl-Übeydi, Əl-Müstənsəru Billah barəsində yazır: "O, 487-ci hicri ilində zilhiccə ayının axırına 12 gecə qalmış vəfat etdi. Bu gecə (zil-hiccənin on yeddisi) Qədir bayramı gecəsi idi." Təkcə İbni Xulləkan deyil, həmçinin, Məsudi və Süaləbi də bu gecəni islam ümməti arasında məşhur olan gecələrdən saymışlar. Bu islam bayramının kökü Qədir gününə gedib çatır. Çünki o gündə Peyğəmbər (s) mühacirə, ənsara və öz həyat yoldaşlarına göstəriş verdi ki, Əli (ə)-ın yanına gedib, onun belə bir fəzilət və məqama layiq olmasını təbrik etsinlər. Zeyd İbni Ərqəm deyir: "Ənsardan Əli ilə (beyət etmək) üçün əl verən ilk şəxslər Əbu Bəkr, Ömər, Osman, Təlhə və Zübeyr oldu. Təbrik və beyət mərasimi günbatana kimi davam etdi."

Bu tarixi hadisənin əhəmiyyəti barədə bunu qeyd etmək kifayətdir ki, Qədir hədisini 110 nəfər hədisçi nəql etmişdir. Əlbəttə, bu, hədisçilərdən yalnız 110 nəfərin bu hadisəni nəql etməsi demək deyil. Təkcə sünnü mənbələrində 110 nəfərin adı gözə dəyir. Peyğəmbər (s) bu sözləri yüz min nəfərlik bir yığıncaqda demişdi, amma onların çoxu Hicazın ucqar yerlərindən gəlmişdi və oralarda heç bir hədis nəql olunmamışdır. Onların bəziləri də bu hadisəni nəql etmişlər, amma tarixdə yazılıb saxlanmağa müvəffəq olmamışdır. Əgər tarixdə yazılmış olsaydı belə, bizə gəlib çatmamışdır. İkinci hicri əsrdə (bu, "Tabein" əsridir) onlardan 89 nəfəri bu hədisi nəql etmişlər. Sonrakı əsrlərdəki mühəddislərin hamısı sünnü alimləri olmuş və onlardan 360 nəfəri bu hədisi öz kitablarında nəql etmiş, çoxları da o hədisin səhih və mətəbər olmasını etiraf etmişlər. Üçüncü hicri əsrdə 92 nəfər, dördüncü əsrdə 43 nəfər, beşinci əsrdə 24 nəfər, altıncı əsrdə 20 nəfər, yeddinci əsrdə 21 nəfər, səkkizinci əsrdə 18 nəfər, doqquzuncu əsrdə 16 nəfər, onuncu əsrdə 14 nəfər, on birinci əsrdə 12 nəfər, on ikinci əsrdə 13 nəfər, on üçüncü əsrdə 12 nəfər və on dördüncü əsrdə 20 nəfər alim bu hədisi nəql etmişdir. Bəziləri də təkcə hədisi nəql etməklə kifayətlənməmiş, onun sənəd və məfhumu barəsində ayrıca kitablar yazmışlar. Böyük islam tarixçisi Təbəri "Əl-vilayətü fi-təriqi hədisil-Ğədir" adlı bir kitab yazmış və qeyd olunan hədisi yetmişdən artıq yolla Peyğəmbər (s)-dən nəql etmişdir. İbni Əqdə Kufi özünün "Vilayət" risaləsində bu hədisi 105 nəfərdən nəql etmişdir. Əbu Bəkr Məhəmməd İbni Ömər Bağdadi (Cüani adı ilə məşhurdur) bu hədisi 21 yolla nəql etmişdir. Bu tarixi hadisə barəsində ayrıca kitab yazanların sayı iyirmi altı nəfərdir. Şiə alimləri bu böyük tarixi

hadisə barəsində çoxlu qiymətli kitablar yazmışlar. Onların hamısından üstünü tarixi kitab olan "Əl-Ğədir"dir. Bu kitab məşhur islam alimi Əllamə Mücahid Ayətullah Əmininin gözəl və iqtidarlı qələmi ilə yazılmışdır. İmam (ə)-in həyatının bu dövrünün yazılmasında o şərif kitabdan geniş şəkildə istifadə olunmuşdur.

DÖRDÜNCÜ HISSƏ

İMAM ƏLİ (Ə)-İN PEYĞƏMBƏR (S) VƏFAT EDƏNDƏN SONRAKİ DÖVRDƏKİ HƏYATI

BİRİNCİ FƏSİL

İYİRMİ BEŞ İL MƏNALİ SÜKUT

Əmirəl-möminin Əli (ə)-in Peyğəmbər (s)-in sağlığındakı həyatının mühüm hadisələrinin araşdırılması sona çatdı. Hərçənd bu bölmədə geniş təhlil və kamil axtarış aparılmadı və Əli (ə)-in bu dövrdə qarşılaşdığı, lakin əhəmiyyət baxımından ikinci dərəcəli məsələlər sayılan hadisələrin çoxu deyilməmiş qaldı, amma imamın şəxsiyyətini formalaşdıran və imanının möhkəmliyini, ruhunun əzəmətini göstərən böyük hadisələr ardıcılıqla qeyd olundu. Bu hadisələri araşdırdıqda o həzrətin insani fəzilətləri və əxlaqi səciyyələri ilə kifayət qədər tanış olduq. İndi isə İmam (ə)-in həyatının dördüncü bölməsini təhlil edirik. Əli (ə)-in həyatının üç mərhələsi şərəfli ömrünün 35 ilini təşkil edirdi. İmam bu qısa müddət ərzində islamın ən böyük qəhrəmanı, ən bacarıqlı bir rəhbəri və parlaq bir şəxsiyyəti kimi tanınmışdı.

İslam aləmində Peyğəmbər (s)-in vəfatından sonra heç kəs fəzilət, ictimai-mənəvi mövqə, elm, bilik, Allah yolunda cihad, kasıblara, yoxsullara kömək etmək baxımından Əli (ə)-la müqayisə olunması deyildi. Hər yerdə Peyğəmbərin Əliyə qarşı olan dərin mehr-məhəbbətindən, onun şücaətindən, qəhrəmanlığından, fədakarlığından və candan keçməsindən söhbət gedirdi. Buna görə, ilkin qaydaya görə Əli (ə) Peyğəmbər (s)-in vəfatından sonra da dinin mehəri və islam cəmiyyətinin əsil mərkəzi olmalı idi. Amma tarixdə bunun tam əksini görürük. Belə ki İmam (ə) həyatının dördüncü mərhələsində (təqribən 25 il) yaranmış xüsusi şəraitlə əlaqədar ictimai səhnədən xüsusi bir tərzdə kənara çəkilərək sükut yolunu seçdi; nə cihadda iştirak etdi, nə də cəmiyyətdə rəsmi şəkildə bir söz dedi. Qılıncdan əl çəkib şəxsi vəzifələri yerinə yetirməklə, şagird yetişdirməklə məşğul oldu. Əvvəllər cəmiyyətin içində olan, islam dünyasının ikinci şəxsiyyəti və müsəlmanların böyük arxası sayılan belə bir şəxsiyyət üçün bu uzun sükut və guşənişinlik çox da asan deyildi. Özünə hakim olub keçmişlə təzadlı olan yeni şəraitlə uyğunlaşmaq üçün böyük ruh lazım idi. İmam (ə)-in bu dövrdəki fəaliyyətləri aşağıdakılarla xülasələnir:

1) Allaha ibadət (həm də Əli (ə) kimi bir şəxsə layiq olan ibadət). Hətta İmam Səccad (ə) öz əziz cəddinin ibadətləri qarşısında özünün heyrətləndirici ibadətini çox az sayırdı.

2) Quran təfsiri, ayələrdəki müşkülləri həll etmək, İbni Abbas kimi

şagirdlər tərbiyə etmək (o, Əli (ə)-dan sonra ən böyük təfsirçi sayılırdı).

3) Başqa millətlərin və dinlərin alimlərinin suallarına cavab vermək. Xüsusilə, Peyğəmbər (s) vəfat edəndən sonra islam barəsində tədqiqat aparmaq üçün Mədinəyə gələn yəhudi və məsihilər elə suallar qarşıya qoyurdular ki, onlara Əli (ə)-dan başqa heç kəs cavab verə bilmirdi (O həzrətin Tövrat və İncili dəridən bilməsi sözlərindən məlum idi). Əgər bu çətinliklər Əli (ə)-ın vasitəsi ilə aradan qaldırılmasaydı, islam cəmiyyəti böyük xarlıqlara düşər olardı. İmam (ə) bütün suallara tutarlı və qətiyyətli cavab verdikdə Peyğəmbər (s)-in yerində oturmuş xəlifələri heyrət bürüyür və təəccüblənirdilər.

4) Əvvəllər qarşıya çıxmayan, barəsində Quran göstərişi və Peyğəmbər (s)-dən hədis nəql olunmayan yeni-yeni hadisələrin çoxunun hökmünü bəyan etmək. Bu, İmam (ə)-ın həyatının ən mühüm və həssas işlərindən biri idi. Əgər səhabələr arasında Əli (ə) kimi elmi bir şəxsiyyət olmasaydı, (Peyğəmbər (s)-in buyurduğu kimi, Əli (ə) ümmətin ən bilikliyi, hökm və qəzavət işlərinə ən yaxşı şəkildə yiyələnən bir şəxs idi) islamın əvvəllərində bir çox məsələlər həll olunmayaraq açılmaz bir düyün kimi qalacaqdı. Qarşıya çıxan təzə məsələlər Peyğəmbər (s)-in vəfatından sonra camaatın içində onun kimi bir məsum və xəbərdar şəxsin olmasını, nəticədə islamın bütün üsul və fərusuna kifayət qədər alim olub, onu hərtərəfli və geniş elmi şərhini verən, ümməti xoşagəlməz istiqamətlərə meyl etməkdən, qiyasa və gümana əməl etməkdən saxlayan bir şəxsin varlığını tələb edirdi. Bu da Peyğəmbər (s)-in bütün dostlarının təsdiq etdiyi kimi, Əli (ə)-dan başqa heç kim deyildi. İmam (ə)-ın qəzavətlərinin bir qismi, Quran ayələrindən maraqlı və misilsiz şəkildə istifadə etməsi tarix və hədis kitablarında əks etdirilmişdir.

5) Xəlifələr bəzi siyasi məsələlərdə çətinliyə düşüb çıxılmaz vəziyyətdə qalanda İmam (ə) yeganə etimadlı bir məşvərətçi idi. O, müdrikliklə müşkülləri həll edib işin nəticəsini müəyyənləşdirirdi. Bu məşvərətlərin bəziləri "Nəhcül-bəlağə"də və tarix kitablarında nəql olunmuşdur.

6) Mənəviyyatda irəliləmək üçün ruhi hazırlıqları və batinləri pak olan insanlar yetişdirib tərbiyə edirdi ki, o həzrətin rəhbərliyi və təcrübəsi sayəsində mənəvi kamal zirvələrini fəth edib, zahiri gözlə görünməyən şeyləri bəsirət və qəlb gözü ilə görsünlər.

7) Yoxsulların çoxunun güzəranını təmin etmək üçün işləyib çalışmaq. İmam (ə) bu dövrdə öz əli ilə bağ salır, kəhriz qazır, sonra isə onları Allah yolunda vəqf edirdi.

Bunlar İmam (ə)-ın 25 il ərzindəki gözə çarpan işgüzar fəaliyyətləri idi. Amma təəssüflə qeyd etmək lazımdır ki, islamın böyük tarixçiləri İmam (ə)-ın həyatının bu mərhələsinə lazımi əhəmiyyət verməmiş, bu dövrdə Əli (ə)-ın həyatının xüsusiyyətlərini və incəliklərini düzgün şəkildə qələmə almamışlar. Halbuki onlar Bəni-Üməyyə və Bəni-Abbasın zalım hakimlərinin həyatlarını çox diqqətlə, ətraflı şəkildə qələmə almış, heç nəyi əsirgəməmişlər. Məgər İmam (ə)-ın iyirmi beş illik həyatının xüsusiyyətlərinin müəmmalı bir məsələ olaraq qalması, lakin cəfakar tarixçilər, yaxud cinayətkar yazıçılar tərəfindən Abbasi xəlifələrinin,

Müaviyənin və Mərvanın övladlarının eys-ışrət məclislərini incəliklərinə qədər yazıb saxlamaları, bu məclislərdə xəlifələrin və müğənnilərin arasında oxunan şerləri, bihudə sözləri və s. öz kitablarında islam tarixi adı ilə dərc etmələri təəssüf yeri deyilmi?! Onların həyatının təkcə bu hissəsini qələmə almamışlar, üstəlik xidmətçilərin və nöqərlərin həyatını, mal-qaralarının sayını, bər-bəzəklərinin xüsusiyyətlərini, onların qadınlarının və məşuqələrinin necə bəzənmələrini belə, bəyan etmişlər. Amma Allah övlialarının və haqq insanların (elə insanların ki, əgər onların fədakarlıqları olmasaydı, bu ləyaqətsiz insanlar heç vaxt xilafət və ağılığa sahib ola bilməzdilər) həyatlarını qələmə alanda sanki qələmləri zəncirlənir və tələsən bir yolçu kimi tarixin bu fəslini sürətlə ötüb sona çatdırmaq istəyirlər.

BU HİSSƏDƏKİ İLK TARİXİ HADİSƏ

Bu fəslin ilk unudulmaz hadisəsi Peyğəmbər (s)-in mübarək başı Əli (ə)-in sinəsində ikən ruhunun əbədiyyətə qovuşmasıdır. Əli (ə) bu hadisəni özünün tarixi xütbələrinin birində belə şərh edir: *"Peyğəmbər (s)-in həyat tarixinin mühafizəçiləri olan dostları yaxşı bilirlər ki, mən bir an belə, Allaha və Onun Peyğəmbərinə qarşı itaətsizlik etməmişəm. Qəhrəmanların qaçdığı və geriye çəkildiyi müharibədə Peyğəmbərin yolunda öz canımı əsirgəmədim. Peyğəmbər (s), başı mənim sinəmdə olan bir halda canını Allaha tapşırdı, mənim əlimin üstündə ruhu bədənindən ayrıldı, mən təbərrük üçün əlimi üzümə çəkdim. Sonra bədənində qüsl verdim. (Bu işdə) mələklər mənə kömək edirdilər. Mələklərin bir dəstəsi yerə enir, bəziləri göyə gedirdilər. Peyğəmbərin cənazəsinə namaz qılanda onların qarışıq səsləri daim eşidilirdi. Nəhayət, onu öz qəbrinə qoyduq. Peyğəmbərin həm sağlığında, həm də vəfat etdiyi vaxt heç bir kəs ona məndən yaxın deyildi."*

Peyğəmbər (s)-in vəfatı bəzilərini sükuta dalmağa, bəzilərini isə məxfi şəkildə fəaliyyət etməyə vadar etdi. Peyğəmbər (s)-in vəfatından sonra müsəlmanların qarşılaşdıqları ilk hadisə Ömər tərəfindən onun vəfatının təkzib olunması idi. O, Peyğəmbər (s)-in evinin qarşısında hay-küy qoparıb "Peyğəmbər vəfat etmişdir" - deyənləri hədələyirdi. Abbas və Ümmü Məktum Peyğəmbərin ölməsinin mümkünlüyünü göstərən ayələri nə qədər oxudularsa da, faydası olmadı. Nəhayət, onun dostu Əbu Bəkr özünü çatdırıb məsələdən agah olan kimi qabaqca başqalarının oxuduqları ayələri oxumaqla Öməri sakitləşdirdi.

Əli (ə) Peyğəmbər (s)-ə qüsl verir, səhabələrdən bir qrupu da ona kömək edirdilər. Onlar qüsl-kəfən işlərinin qurtarmasını gözləyir və Peyğəmbər (s)-in pak cənazəsinə namaz qılmaq üçün hazırlaşır dılar. Elə bu vaxt Peyğəmbər (s)-ə canişin seçmək üçün "Bəni Saidə" qəbiləsinin səqifəsi (kölgəliyi) adlı yerdə hay-küy qoparıldı. Səqifədə hadisələrin gedişi ənsarın əlində idi. Amma mühacirdən olan Əbu Bəkr, Ömər və Əbu Übeydə belə bir yığıncağın təşkil olunmasından xəbərdar olduqda, Peyğəmbər (s)-in cəsədinin qüsl üçün hazırlandığı vaxtda Səqifəyə, ənsarın yığıncağına getdilər. Uzun-uzadı mübahisələrdən (və bəlkə də çarpışmalardan) sonra Əbu Bəkr "Rəsulullahın xəlifəsi" seçildi. Halbuki mühacirlərdən üç nəfərdən

başqa heç kəs onun bu məqama seçilməsindən xəbərdar deyildi. Əli (ə)-in Peyğəmbər (s)-i dəfn etmək üçün hazırlaşdığı və Səqifədə yığıncağın davam etdiyi vaxt mahir siyasətçi və hiyləgər bir şəxs olan Əbu Süfyan müsəlmanların arasında ixtilaf salmaq məqsədilə Əli (ə)-in qapısını döyüb dedi:—Əlini ver, mən səninlə beyət edim və sənin əlini müsəlmanların xəlifəsi rəmzi olaraq sırım. Çünki mən səninlə beyət etsəm, Əbdü-Mənaf övladlarından heç biri sənin əleyhinə çıxmaz. Əgər Əbdü-Mənaf övladları səninlə beyət etsə, Qüreyşdən heç kəs səninlə beyət etməkdən imtina etməz, nəhayət, bütün ərəblər səni xəlifəliyə qəbul edərlər.

Amma Əli (ə) Əbu Süfyanın sözlərinə əhəmiyyət vermədi, onun mənfur və çirkin niyyətindən agah olduğu üçün buyurdu: Mən hələlik Peyğəmbər (s)-in dəfn işləri ilə məşğulam.

Əbu Süfyanın təklifindən qabaq Əli (ə)-in əmisi Abbas da beyət rəmzi olaraq, öz qardaşoğlunun əlini sıxmaq istədi, amma o həzrət onun da təklifini qəbul etmədi. Bir az keçməmiş təkbir səsi eşidildi. Əli (ə) hadisənin nə yerdə olduğunu Abbasdan soruşdu. Abbas dedi:—Demədimmi ki, beyət almaqda səndən qabağa keçəcəklər?! Demədimmi ki, əlini ver səninlə beyət edim?! Sən istəmədin, başqaları səndən qabağa düşdülər.

Görəsən, Abbasın və Əbu Süfyanın təklifləri uzaqgörənlik idimi? Əgər Əli (ə) Abbasın təklifini qəbul edərək Peyğəmbər (s)-in vəfatından dərhal sonra böyük şəxsiyyətlərdən bir qrupunu beyət üçün dəvət etsəydi, şübhəsiz Səqifə məsələsi ləğv olunacaq, yaxud ümumiyyətlə, təşkil olunmayacaqdı. Çünki başqaları islam xilafəti kimi çox mühüm bir məsələni xüsusi bir qrupa aid olan kiçik bir mühitdə müzakirə edib bir nəfəri bir-iki rəylə rəhbər seçməyə heç vaxt cürət etməzdilər. Bununla belə, Peyğəmbərin əmisinin təklifi ilə bir neçə şəxsiyyətin Əli (ə) ilə xüsusi şəkildə beyət etməsi həqiqətgörənlikdən uzaq olardı, tarix Əbu Bəkrə beyət barəsində yürütdüyü mühakiməni bu beyət barəsində də yürüdərdi. Çünki Əli (ə)-in rəhbərliyi iki haldan xaric deyildi: Ya o Allah tərəfindən olan hökm ilə rəhbərliyə təyin olunmuşdu, yaxud da təyin olunmamışdı. Birinci halda beyət almağa ehtiyac yox idi və xilafətə özünü namizəd göstərmək (və bu mənəbi tutmaq) üçün rəy toplamaq bir növ Allah tərəfindən təyin olunmaya etinasızlıq sayılırdı. Bu da xilafət məsələsini ilahi mənəb və rəhbərin Allah tərəfindən təyin olunmasından çıxarıb seçkili yola salırdı. Nəinki məsum bir imam, hətta adi bir pak və həqiqi şəxs heç vaxt öz ictimai mövqe və məqamını qoruyub saxlamaq üçün həqiqəti təhrif etməz, həqiqətin üstünə pərdə çəkməz. İkinci halda, Əli (ə)-in xilafətə seçilməsi elə Əbu Bəkrin xilafətinin tayı olacaqdı. Əbu Bəkrin ən səmimi dostu olan Ömər sonralar onun xilafətə necə seçilməsi haqqında deyirdi: **"Əbu Bəkrin rəhbərliyə seçilməsi hesab-kitabsız bir iş idi ki, Allah ümməti onun şərinə saxladı."**

Daha mühüm məsələ budur ki, Əbu Süfyanın bu təklifdə az da olsa belə, hüsnü-niyyəti yox idi. Onun müsəlmanlar arasında ixtilaf salmaq, təfriqə və çəkişmə yaratmaq, bu qarışıqlıqlardan istifadə edərək, ərəbləri cahiliyyət dövrünə qaytarmaq və gənc islamın bünövrəsini sarsıtmaqdan başqa bir məqsədi yox idi. O, Əli (ə)-in evinə daxil olub o həzrətin mədhinə bir neçə beyt şer oxudu. O şerlərin tərcüməsi belədir:

"Ey Haşim övladları! Təym və Ədi qəbilələrinin sizin danılmaz qanuni haqqınıza tamah gözü düşməsin deyə, sükutu sındırın. Xilafət sizə aiddir və sizə bağlıdır. Xilafətə Əlidən başqa heç kimin ləyaqəti yoxdur."

Amma Əli (ə) kinayə ilə onun çirkin niyyətinə işarə edib deyir: "Sən bizim istəmədiyimiz bir məqsədi güdürsən."

Təbəri yazır: Əli onu məzəmmət edib dedi: "Sənin fitnə-fəsad törətməkdən başqa bir niyyətin yoxdur. Sən uzun müddət islama qarşı bədxah olmusan. Sənin nəsihət və öyüdünə, süvari və piyadana mənim ehtiyacım yoxdur."

Əbu Süfyan Peyğəmbər (s)-in canişinliyi barədə olan ixtilafı dərk edib onu belə qiymətləndirdi: "Elə bir tufan görürəm ki, qandan başqa heç nə onu söndürə bilməz."

Əbu Süfyan bunu çox dəqiq qiymətləndirmişdi. Belə ki, əgər Haşim tayfasının fədakarlığı və güzəştləri olmasaydı, ixtilaf tufanını ölüm-dirim müharibəsindən başqa bir şey söndürə bilməzdi.

KİN-KÜDURƏTLİ İNSANLAR

Cahil ərəb qəbilələrinin çoxu kin və intiqamçılıqda məşhur olmuşdular. Cahil ərəblərin tarixində kiçik hadisələrin ardınca həmişə böyük müsibətlər törənməsinin səbəbi budur ki, onlar intiqam almaq fikrindən heç vaxt əl çəkməmişlər. İslamın sayəsində cahilənə qayda-qanunlardan müəyyən qədər əl çəkmələrinə, sanki yenidən dünyaya gəlmələrinə baxmayaraq bu cür hissiyyatların kökü tamamilə kəsilməmişdi, onların ruhunda buraxdığı təsirin izləri hələ də qalırdı. İslamı qəbul etdikdən sonra da intiqamçılıq hissi az-çox gözə çarpırdı. Belə ki, ənsarın güclü adamlarından biri və xilafətin ənsar cəbhəsinə keçməsinin tərəfdarı olan Hübab ibni Münzər Səqifə yığıncağında Ömərə dedi:—"Biz sizin rəhbərliyinizlə müxalif deyilik və bu işə həsəd aparmırıq. Amma rəhbərliyin şirkin məhv edilməsi və islamın yayılması üçün döyüş meydanlarında övladlarını, atalarını, qardaşlarını öldürdüyümüz adamların əlinə düşməsindən qorxuruq. Çünki, mühacirlərin yaxın adamları bizim cavanlarımız vasitəsilə öldürülmüşdür. Əgər onlar hakimiyyətə gəlsələr, bizim vəziyyətimiz ağır olacaq."

İbni Əbil-Hədid yazır: "Mən 610-cu hicri ilində Əhməd ibni Əbdül-Əziz Cövhərinin yazdığı "Səqifə" kitabını ibni Əbu Zeyd Nəqib Bəsrinin yanında oxuyurdum. Söhbət Hübab ibni Münzərin sözlünə çatanda ustadım dedi: "Hübabın uzaqqörənliyi çox düzgün və ağlabatan idi və onun qorxdığı şey Müslüm ibni Əqəbənin Mədinəyə həmləsində baş verdi (bu şəhər Yezidin fərmanı ilə mühasirəyə alındı) və Bəni-Üməyyə Bədr döyüşündə öldürülənlərin intiqamını ənsar övladlarından aldı." (Sonra başqa bir məsələni də qeyd edib dedi:) Hübabın verdiyi ehtimalı öncə Peyğəmbər də vermişdi. O həzrət də bəzi ərəblərin o həzrətin öz ailəsinə qarşı olan intiqamçılıq hissindən və kin-küdurətindən qorxurdu. Çünki onların yaxın adamlarının çoxunun qanının müharibə meydanlarında Bəni-Haşim cavanlarının vasitəsi ilə axıldığını, eləcə də rəhbərliyin başqalarının əlinə keçdiyi təqdirdə, kin-küdurət onları Peyğəmbər sülaləsinin qanını tökməyə sövq edəcəyini bildirdi. Buna görə də, həmişə Əlinin barəsində müxtiləf

tövsiyələr edib onu ümmətin rəhbəri və öz vəsisi kimi tanıtdırırdı ki, Peyğəmbər sülaləsinin malik olacaqları məqam və mövqeyin təsiri nəticəsində Əhli-beytin və Əlinin qanı qorunsun. Amma nə etmək olar? Qəzavü-qədər hadisələrin gedişini dəyişdirdi, hakimiyyət başqalarının əlinə keçdi, Peyğəmbər (s)-in nəzərdə tutduğu tədbirlər əməli olaraq həyata keçmədi və hamıya məlum olan xoşagəlməz hadisələr baş verdi, onun övladlarının pak qanları axıdıldı."

Nəqib Bəsrinin sözlərinin şiə nöqteyi-nəzərindən düzgün olmamasına baxmayaraq (çünki bizim əqidəmizə görə Peyğəmbər (s) Allahın fərmanı ilə Əli (ə)-ı ümmətə rəhbər təyin etmişdi) Əli (ə)-in seçilməsinin səbəbi onun və Əhli-beytin qanının qorunması üçün deyildi, əksinə, Əli (ə)-in ləyaqətli olması ona belə bir məqam və mövqeyi rəva görmüşdü. Amma eyni halda onun (Nəqib Bəsrinin) təhlili tamamilə düzgündür. Əgər rəhbərlik Əli (ə) və onun övladlarının əlində olsaydı, heç vaxt qəmli Kərbəla hadisəsi baş verməz, Imam (ə)-in övladları Bəni-Üməyyə və Bəni-Abbas cəlladları tərəfindən məzlumcasına qətlə yetirilməz və Peyğəmbər övladlarının qanı bir ovuc "müsəlman"ın əli ilə axıdılmazdı.

MƏNA DOLU SÜKUT

Məlum olduğu kimi, Peyğəmbər (s)-in vəfatı ilə islam cəmiyyəti və Peyğəmbər sülaləsi qəribə bir böhranla qarşılaşdı. Hər an xilafət və rəhbərlik məsələsi üstündə müsəlmanların arasında müharibə odunun şölələnməsi və nəticədə islam cəmiyyətinin tənəzzülə uğraması, habelə yenicə müsəlman olmuş ərəblərin cahiliyyət və bütperəstlik dövrünə qayıtmaları gözlənilirdi. Islam, bünövrəsi yenicə qoyulmuş cavan bir hərəkət idi, hələ onun kökləri qəlblərə lazımınca nüfuz etməmişdi və camaatın (nəzərə çarpacaq dərəcədə) əksəriyyəti islamı səmimi qəlbədən qəbul etməmişdilər.

Hələ Əli (ə) və Peyğəmbər (s)-in vəfalı dostlarının çoxu qüsl və dəfn işindən qurtarmamışdılar ki, səhabələrdən iki qrupu xilafət iddiasına başlayıb hay-küy qopardılar. Bu iki qrup aşağıdakılardan ibarət idi:

1) ənsar, xüsusilə Xəzrəc qəbiləsindən olanlar. Bunlar mühacirdən əvvəl Bəni-Saidə səqifəsinə yığılıb qərara almışdılar ki, rəhbərlik işini Xəzrəc qəbiləsinin rəisi Səd ibni Übadəyə tapşırıb onu Peyğəmbər (s)-in canişini təyin etsinlər. Amma ənsarın müxtəlif qəbilələri arasında vəhdət olmadığına görə və ənsar qəbilələri arasında, xüsusilə Ovs və Xəzrəc arasında olan qədim kin və düşmənçiliklər tamamilə unudulmadığına görə, ənsar xilafət uğrunda mübarizə səhnəsində daxili müxalifətlə qarşılaşdı. Səd Xəzrəcdən olduğuna görə Ovs qəbiləsi onun rəhbər olması ilə müxalifətçilik etdi, ona bu yolda kömək etmədilər, üstəlik rəhbərliyin mühacirdən olan bir nəfərə verilməsinə maraqlı olduqlarını bildirdilər.

2) mühacirlər və onların başında Əbu Bəkrə onun həmfikirləri. Bu qrup Səqifədə tam azlıq təşkil etmələrinə baxmayaraq, qeyd olunan səbəblər üzündən Əbu Bəkrə rəy verdilər və nəticədə Səqifə yığıncağından qalib çıxaraq məscidə qədər olan yolda da özlərinə tərəfdar və rəy toplaya bildilər. Eləcə də Əbu Bəkr Peyğəmbər (s)-in xəlifəsi ünvanı ilə onun minbərinə çıxıb camaatı itaət və beyət üçün dəvət edə bildi.

ÜÇÜNCÜ CİNAH VƏ XİLAFƏT MƏSƏLƏSİ

O iki cinahın qarşısında böyük ruhi tutuma və mənəvi bir qüdrətə malik olan üçüncü bir cinah mövcud idi. Bu cinah Əmirəl-möminin Əli (ə), Bəni-Haşimin görkəmli şəxsiyyətləri və islamın həqiqi ardıcıllarından ibarət idi. Bunlar xilafəti Əli (ə)-a məxsus bilir və onu rəhbərlik üçün hər cəhətdən başqalarından daha ləyaqətli hesab edirdilər. Onlar hələ Peyğəmbər (s)-in dəfn mərasimi sona çatmamış iki cinah–mühacir və ənsarın xilafət üstündə dava-dalaş saldığını öz gözləri ilə müşahidə edirdilər. Bu cinah da öz müxalifətçiliyini təkcə mühacir və ənsara deyil, hətta bütün müsəlmanlara çatdırmaq, Əbu Bəkrin qeyri-qanuni, Peyğəmbər (s)-in əmri ilə müxalif olan və qanunsuz müşavirə üsulu ilə seçildiyini göstərmək üçün etiraz əlaməti olaraq Fatimeyi Zəhra (ə.s)-in evində yığışib, orada oturdular və onların yığıncağında iştirak etmədilər. Amma sonradan xilafətin müxalifləri oranı tərk edib, məscidə getməyə məcbur oldular. Belə bir şəraitdə üçüncü cinahın vəzifəsi çox ağır idi. Çünki Imam (ə) öz gözləri ilə müşahidə edirdi ki, islam xilafəti və rəhbərlik öz təbii və qanuni mehvrindən çıxır ki, bunun ardınca çoxlu işlərdə hərə-mərclik yaranacaqdır. Buna görə Imam (ə) başa düşdü ki, sükut edib heç bir şey deməmək artıq qanuni şəklə düşməyə başlayan bu qanunsuz işə bir növ qanunilik verməkdir. Imam (ə) kimi bir şəxsiyyətin sükutu həm o vaxtın adamları, həm də gələcək nəsillər üçün hazırkı xilafət iddiaçısının haqq olmasına sübut kimi cümlənə bilirdi. Ona görə də, sükutu pozaraq özünün ilk vəzifəsini icra etməyə başladı. Belə ki, xütbə söyləməklə özünün haqq olmasını bəyan etdi və Peyğəmbər (s) məscidində ondan, icbari şəkildə beyət etməsini tələb etdikləri vaxt üzünü mühacirlərə tutub dedi:

"Ey mühacirlər! Əsası Həzrət Məhəmməd (s) tərəfindən qoyulan hökuməti, onun öz təbii axarlarından çıxarmayın və öz evlərinizə daxil etməyin! Allaha and olsun, Peyğəmbərin ailəsi bu işə daha artıq ləyaqətlidir. Çünki onların arasında Quranın məfhumlarına, dinin üsul və firusuna tam şəkildə yiyələnən və Peyğəmbərin sünnələri ilə agah olan bir şəxs var. O, islam cəmiyyətini daha yaxşı idarə edər, fəsadın qarşısını ala və qənimətləri ədalətlə bölə bilər. Belə bir şəxsin varlığı ilə başqalarına növbə çatmaz. Öz həvayi-nəfsinizə uymayın, əks halda Allah yolundan azıb həqiqətdən uzaqlaşacaqsınız."

Imam bu xütbədə özünün xilafətə hamıdan artıq ləyaqətli olmasını isbat etmək üçün Quran və Peyğəmbər sünnəsi barədə olan öz dərin elminə və cəmiyyəti ictimai ədalət əsasında idarə etmək üçün malik olduğu ruhi qüvvəyə arxalanmışdı. Burada özünün Peyğəmbər (s)-lə olan qohumluq əlaqəsinə işarə etməsi də sadəcə olaraq mühacirlərin gətirdiyi dəlillərə cavab vermək məqsədi daşıyırdı. (mühacirlər öz əsil-nəsəblərinin Peyğəmbərə çatmasını xilafətə keçmək üçün əsas hesab edirdilər.) Şiə rəvayətlərinə görə Əmirəl-möminin Əli (ə) Bəni-Haşimdən olan bir neçə nəfərlə Əbu Bəkrin yanına gedib özünün xilafətə hamıdan artıq layiq olmasını bizim qeyd etdiyimiz əsaslarla–Kitab və sünnəyə olan dərin elmi, islamı qəbul etməkdə başqalarından qabaqcıl olması, cihadda rəşadət və mətinliyi, kəlamda fəsaahəti, ruhi şücaəti əsasında sübut etdi və buyurdu:

"Mən həm Peyğəmbər (s)-in həyatında, həm də onun vəfatından sonra

onun məqam və mənəsinə (seçilməkdə) daha layiqəm. Mən onun canişini, vəzirini, sirlərinin və elmlərinin xəzinəsinə. Siddiqi-Əkbər və Faruqi-Əzəm mənəm! Mən ona iman gətirən və bu yolda onu təsdiq edən ilk şəxsəm. Mən müşriklərlə cihadda hamınızdan şücaətli, Allahın Kitabı və Peyğəmbər (s)-in sünnəsində hamınızdan bilikli, üsul və fəru dində hamınızdan agah, sözdə hamınızdan fəsahtli, çətinliklər qarşısında hamınızdan güclü və səbirliyəm. Nə üçün bu işdə mənəmlə münaqişəyə, çəkişməyə başlamısınız?!"

Əmirəl-möminin Əli (ə) başqa bir xütbədə xilafətin ölkə işlərini idarə etməkdə ən bacarıqlı, ilahi qanunlarda ən bilikli bir adama məxsus olduğunu bəyan edərək buyurur: "Ey camaat, hökumət (və rəhbərlik) üçün ən ləyaqətli adam—idarəçilik işlərində ən bacarıqlı və ilahi qanunlarda ən bilikli olan şəxsdir. Əgər bu şərtlərə malik olmayan bir adam xilafət fikrinə düşərsə, ondan haqqa tabe olub boyun əyməsi tələb olunacaqdır; əgər o, fitnə-fəsad törətməyini davam etdirsə, öldürüləcəkdir."

Təkcə Əli (ə)-in yox, həm də onun bəzi müxaliflərinin məntiqi belədir. Bu müxaliflər bəzən ayıq vicdanla danışdı Əli (ə)-in xilafətə hamıdan artıq layiq olmasını etiraf edir, başqalarını ondan qabağa salmaqla böyük bir haqqı məhv etmiş olduqlarını bildirirdilər. Əbu Übeydə Cərrah Əli (ə)-in Əbu Bəkrə beyət etməkdən imtina etməsindən agah olduqda imama dedi: "Rəhbərliyi Əbu Bəkrə tapşır. Əgər sağ qalsan və ömrün uzun olsa, sən rəhbərlik işinə hamıdan artıq ləyaqətlisən. Çünki sən fəzilətlərin, qüvvəli iman, geniş elmin, dərrakən və həqiqətgörənliyin, islamı qəbul etməkdə hamıdan qabaqcıl olmağın, Peyğəmbər (s)-lə yaxın qohumluğun və onun kürəkəni olmağın hamıya bəllidir."

Əmirəl-möminin Əli (ə) öz haqqını geri almaqda təkcə öyüd-nəsihətlə kifayətlənmədi, bəzi tarixçilərin yazdığına görə, gecələr əziz Peyğəmbər (s)-in qızı Fatimeyi-Zəhra (ə.s) və özünün iki oğlu Həsən və Hüseyinlə birlikdə ənsarın başçıları ilə görüşüb söhbət edirdi ki, xilafəti öz həqiqi yoluna qaytarsın. Amma təəssüflər olsun ki, onlardan lazımi cavab əldə edə bilmədi. Onlar bəhanə gətirib deyirdilər ki, əgər Əli başqalarından qabaq xilafət fikrinə düşmüşdüsə, bizdən beyət etmək üçün xahiş edərdi, biz də heç vaxt onu qoyub başqası ilə beyət etməzdik. Əli (ə) onlara belə cavab verdi: **"Peyğəmbər (s)-in cənəzəsini evin bir küncündə qoyub xilafətə keçmək və beyət almaq fikrinə düşmək düzgün bir işdirmi?!"**

Peyğəmbər (s)-in qızı Əli (ə)-in sözünü qüvvətləndirərək buyurdu: **"Əli öz vəzifəsinin nə olduğunu başqalarından daha yaxşı bilir. Əli (ə)-in haqqını əlindən alanların hesabı Allah ilədir."**

Bu, İmam (ə)-in təcavüzkarlar qarşısında haqqı bəyan edib ənsarın böyüklərindən kömək istəmək yolu ilə öz haqqını almaq üçün gördüyü ilk tədbir idi. Amma tarix şəhadət verir ki, Əli (ə) bu yolla heç bir müsbət nəticə əldə edə bilmədi və onun haqqı tapdalandı. İndi belə bir sual yaranır ki, belə bir həssas və təhlükəli vəziyyətdə İmam (ə)-in vəzifəsi nə idi? Görəsən onun vəzifəsi təkcə sakit oturub tamaşa etmək idimi, yoxsa qiyam edib, hərəkət yaratmaq? İmam (ə) üçün yalnız bir çıxış yolu var idi: Əmirəl-möminin Əli (ə)-in Peyğəmbər (s) məscidində mühacir və ənsardan bir qrupuna etdiyi nəsihətlər və xatırlatmalar həqiqəti aşkara çıxardı və bütün müsəlmanlara

höccəti tamamlayaraq bəhanə yollarını tamamilə bağladı. Amma xəlifə və onun havadarları xilafət aparatından ikiəlli yapışmaqda israr edərək, öz qüdrətlərini genişləndirmək qərarına gəldilər. Zamanın keçməsi həm Imam (ə)-in zərərinə tamam olurdu, həm də get-gedə xilafətin əsaslarını camaatın fikir və qəblərində daha da möhkəmləndirirdi. Tədricən camaat belə bir hökuməti rəsmən tanıyır və onunla ünsiyyət tapırdılar. Keçən hər bir an Peyğəmbər ailəsinin ziyanına və dövrün hökumətinin xeyrinə tamam olduğu belə bir həssas şəraitdə Əli (ə) kimi bir şəxsiyyətin vəzifəsi nə idi?! Imamın qarşısında iki yol var idi: ya risalət ailəsinin görkəmli şəxsiyyətləri, özünün həqiqi dostları və havadarlarının köməyi ilə qiyam edib əldən getmiş haqqı qaytarmaq, ya da sükut edərək bütün ictimai işlərdən kənara çəkilmək və öz şəxsi və əxlaqi vəzifələri ilə məşğul olmaq. Sonra qeyd edəcəyimiz şahidlər göstərirdi ki, Imam (ə)-in o cür şəraitdə qiyam etməsi əsası təzə qoyulmuş islam cəmiyyətinin xeyrinə deyildi. Məhz buna görə də, ikinci yolu seçmək Imam (ə) üçün lazım və vacib idi.

PEYĞƏMBƏR (S) ÜMMƏTİN DİNDƏN ÇIXACAĞINDAN NİGARAN İDİ

1) Quran ayələri göstərir ki, Peyğəmbər (s) öz sağlığında islam cəmiyyətinin gələcəyi ilə əlaqədar çox narahat idi və bəzi xoşagəlməz hadisələri müşahidə etməklə bir, yaxud bir neçə dəstənin onun vəfatından sonra cəhalət dövrünə qayıdıb ilahi qanunları yaddan çıxartması ehtimalı onun fikrində qüvvətlənirdi. Ühd döyüşündə Peyğəmbərin öldürülməsi şayiəsi yayılanda bu ehtimal onun zehmində daha da gücləndi. Peyğəmbər (s) öz gözləri ilə görmüşdü ki, müsəlmanların təqribən hamısı qaçmağa üz qoyaraq dağlara və uzaq yerlərə pənah aparırdılar, bəziləri qərara almışdılar ki, münafıqların başçısı Əbdüllah ibni Übəyyin vasitəçiliyi ilə Əbu Süfyandan aman (sığınacaq) istəsinlər. Onların dini əqidələri o qədər zəifləmişdi ki, hətta Allah barəsində belə bədgüman olaraq bağışlanılmaz səhvə yol verdilər. Qurani-Məcid bunu belə bəyan edir: ***"Peyğəmbərin köməkçilərindən bir dəstəsi öz canlarının hayına elə qalmışdılar ki, Allah barəsində cəhalət dövrünə məxsus olan batil gümanlar edir və deyirdilər: Görəsən bizə bir çarə varmı?!"***¹

Qurani-Kərim başqa bir ayədə Peyğəmbərin (s) vəfatından sonra onun köməkçilərinin ixtilafa düşmələrindən və müxtəlif dəstələrə parçalanmalarından xəbər verərək buyurur: ***"Məhəmməd yalnız bir peyğəmbərdir ki, ondan qabaq da peyğəmbərlər gəlmişdilər. O ölsə, yaxud öldürülsə, siz cəhalət fikir və əqidələrinə qayıdacaqsınız?! Hər kəs geriyyə qayıtsa Allaha heç bir zərər yetirməz. Allah şükür edənlərə yaxşı mükafat verəcək!"***²

Bu ayə Peyğəmbər (s) səhabələrini "cahiliyyət əsrinə qayıdan" və "sabitqədəm və qədirbilən" kimi iki qrupa bölməyi işarə ilə göstərir və

¹ "Ali-Imran" surəsi, ayə:153

² "Ali-Imran" surəsi, ayə:144

çatdırır ki, Peyğəmbəri-Əkrəm (s) vəfat edəndən sonra müsəlmanların ixtilafa düşmələri və ikitirəliyə düçar olmaları mümkündür.

2) Bəni-Saidə səqifəsində yığışan qrupun əməlləri göstərir ki, o gün neçə-neçə sirlər ifşa olunmuş, qohumluq və qəbilə təəssübləri və (Peyğəmbər (s)-in köməkçilərinin danışıqları əsnasında) cəhalət dolu fikirlər özünü bir daha göstərmişdir. Bununla məlum olurdu ki, hələ islam tərbiyəsi onların çoxunun ruhuna nüfuz etməmişdir. İslamı qəbul etmək və iman gətirmək sadəcə onların cahiliyyət sifətlərini örtən bir pərdə olmuşdur. Bu tarixi hadisənin araşdırılmasından məlum olur ki, o yığıncaqda, çıxışlarda və hay-küydə əsil məqsəd şəxsi mənfəət qazanmaqdan başqa bir şey olmayıb. Orada hər kəs çalışırdı ki, ümmətin ən ləyaqətli fərdinə məxsus olan xilafəti öz əlinə keçirsin. O yığıncaqda qarşıya qoyulmayan məsələ islamın və müsəlmanların mənafeyi, habelə rəhbərlik məsələsini özünün müdrik və ağıllı tədbirləri, dərin biliyi, böyük ruhu və gözəl əxlaqı ilə islamın təlatümlü dəryaya düşmüş gəmisini nicat sahilinə çatdırma biləcək bir ləyaqətli fərdə tapşırmaq idi. İslami əqidənin qəlblərə nüfuz etmədiyi, cahiliyyət təqlidlərinin və adətlərinin hələ aradan qalxmadığı bir şəraitdə hər cür daxili müharibələr, cəbhələşmələr və qruplaşmalar cəmiyyətin süqutuna və camaatın çoxunun şirkə və bütperəstliyə qayıtmasına səbəb olacaqdı.

3) Əli (ə)-in Səqifə hadisəsinin əvvəllərində buyurduğu sözlər gün kimi aydındır. İmam öz sözlərində islama, birliyin əhəmiyyətinə, ixtilaf və təfriqənin pis və acınacaqlı aqibətinə işarə etmişdir. Məsələn, Əbu Süfyan Əli (ə)-in əlini beyət ünvanı ilə sıxmaq və bu yolla da özünün məkrli tədbirlərinə və murdar məqsədlərinə nail olmaq istəyəndə İmam (ə) üzünü cəmiyyətə tutub buyurdu: "Fitnə dalğalarını nicat gəmiləri ilə yarı! İxtilaf, ikitirəlilik və təfriqə salmaqdan uzaq olun! Lovğalıq nişanələrini başınızdan çıxarın! Əgər danışısam, deyəcəklər ki, rəhbər olmağa hərisdir, əgər sakit otursam, deyəcəklər ki, ölümdən qorxur. Allaha and olsun, Əbu Talibin oğlunun ölümə olan məhəbbəti uşağın ana döşünə olan məhəbbətindən çoxdur. Sükut etməyim xas bir agahlığa və elmə görədir ki, onun dərinliklərinə varmışam. Əgər siz də mənim kimi xəbərdar olsaydınız, quyu ipi kimi iztirablı və titrəyişli olardınız."

İmam (ə)-in söz açdığı elm məhz ixtilafın və ikitirəliklərin qorxunc nəticələrindən agah olması idi. O bilirdi ki, qiyamlar və daxili müharibələr islamın məhv olması və camaatın cəhalət əqidələrinə qayıtmaları bahasına tamamlanacaqdır.

4) Peyğəmbər (s)-in vəfat xəbəri islamı yenidən qəbul etmiş qəbilələrin arasında yayılanda onların bir qrupu dindən çıxıb ata-babalarının ayinlərinə qayıtdılar, əməli olaraq mərkəzi dövlət ilə müxalifətçiliyə başladılar və islam vergilərini verməkdən boyun qaçırdılar. Mərkəzi hökumətin gördüyü ilk tədbir könüllü və mətin müsəlmanlardan bir qrupunu mürtədlərlə döyüş üçün səfərbər etmək oldu ki, bəlkə yenidən mərkəzi hökumətə itaət edib islam qanunlarına tabe olalar və nəticədə başqa qəbilələrin də beynində təzə-təzə yer açmağa başlayan irtidat (dindən çıxmaq) fikri kökündən kəsilsin. Bəzi qəbilələrin dindən çıxmasından əlavə, Yəməmədə başqa bir fitnə də baş qaldırdı: Müsəylmə, Səccah, Tüləyhə kimi yalançı peyğəmbərlər zahir

olmağa başladı. Mühacir və ənsarın arasında olan vəhdətin pozulduğu, ətraf qəbilələrin dindən dönməyə başladığı, Nəcd və Yəməmə vilayətlərində yalançı peyğəmbərlərin zahir olmağa başladıkları bir şəraitdə İmam (ə)-in da müxalifətə başlaması, öz dəstəsi ilə birlikdə qiyam etməsi heç vaxt düzgün bir iş olmazdı. İmam (ə) Misir xalqına yazdığı məktubların birində bu məsələyə işarə edərək buyurur: *"Allaha and olsun, mən heç vaxt ərəblərin xilafəti Peyğəmbər (s) ailəsindən alacağını və ya məni xilafətdən kənarlaşdıracaqlarını fikirləşməzdim. Məni təəccübləndirən şey yalnız budur ki, camaat başqasına üz tutdu və beyət əlaməti olaraq, onun əlini sıxdılar. Buna görə də, mən əl saxladım. Gördüm ki, bir qrup adam islamdan üz döndərmiş və Məhəmməd (s)-in dinini məhv etmək istəyirlər. Qorxdum ki, əgər islamın və müsəlmanların köməyinə yetişməsəm, onun bünövrəsində sarsıntı və virançılıq görəm. Bunun da müsibəti və qəm-qüssəsi mənim üçün ilğim, yaxud bulud kimi ötəri olan bir-iki günlük hökumətdən böyükdür. Buna görə də, bu hadisə ilə qarşılaşmamaq üçün ayağa qalxıb müsəlmanlara kömək etdim, nəhayət, batil məhv oldu, dinclik islamın ətəyinə, ağışuna qayıtdı."*

Osmanın xilafətinin əvvəllərində, xəlifə təyin etmək üçün yaradılan şura Osmanın xeyrinə rəy verəndə İmam (ə) şura üzvlərinə xitabən dedi: *"Hamınız bilirsiniz ki, mən xilafət üçün hamıdan artıq ləyaqətliyəm. Amma müsəlmanların işi öz qaydasında olan vaxta qədər, hərçənd mənə zülm olunsu belə xilafəti boşlayacağam. Mənim hökumətə qarşı etinasızlığımın səbəbi bu yolda olan savab və mükafatı dərk etməyimdər."*

Ibni Əbil-Hədid yazır: Əli (ə) siyasətdən kənara çəkildiyi günlərin birində əllərini bir-birinin üstünə qoyub oturmuşdu. Əziz həyat yoldaşı Fatimeyi-Zəhra (ə) onu, qiyam edib öz haqqını almağa təhrik etdi. Həmin vaxt müəzzinin "əşhədu ənnə Muhəmmədən rəsulullah" səsi ucaldı. İmam üzünü Fatimeyi-Zəhraya tutub dedi:—İstəyirsənmi ki, bu səs yer üzündən kəsilsin?!

Fatimə "Heç vaxt!" - deyə cavab verdi. İmam (ə) buyurdu:—Elə isə bunun çarəsimənim seçdiyim yoldur.

Məsələ çox əhəmiyyət kəsb etdiyinə görə, onun ətrafında bir qədər söhbət edib İmam (ə)-in silahlı qiyam edəcəyi təqdirdə bunun nəticələrini düzgün sənədlər əsasında araşdırırıq.

MƏQSƏDİN YÜKSƏK DƏYƏRİ

İctimai məsələlər arasında əhəmiyyət nöqtəyi-nəzərindən çox az məsələ cəmiyyəti idarə etmə və rəhbərliklə müqayisə oluna bilər. Rəhbərliyin şərtləri çox dəqiq və mühüm olduğundan, böyük bir cəmiyyətdə yalnız bir neçə nəfərdə tapıla bilər. Bütün rəhbərliklər arasında ilahi rəhbərlərin şərtləri və vəzifələri cəmiyyətdə rəhbərliyə seçki yolu ilə çatanların vəzifə və şərtlərindən qat-qat ağır və böyükdür. İlahi və mənəvi rəhbərliklərdə hədəf və məqsəd, vəzifə və mövqeyi qoruyub saxlamaqdan daha dəyərlidir və rəhbər məhz o məqsədi həyata keçirmək üçün seçilir. Əgər məqsədinə çatmasa, məramın əsasını hifz etmək üçün rəhbərlikdən əl çəkib hədəfi öz mövqe və məqamından müqəddəs hesab etməlidir. Əmirəl-möminin (ə) da

Peyğəmbər (s) vəfat etdikdən sonra bu mühüm məsələ ilə qarşılaşdı. Çünki rəhbərlikdən onun məqsədi Hicazda Peyğəmbər (s) tərəfindən əkilmiş cavan islam ağacını becərib boya-başa çatdırmaq idi. Bu təzə əkilmiş ağac zamanın keçməsi ilə qollu-budaqlı, barlı-bəhrəli olmalı, onun budaqları bütün dünyanın üzünə kölgə salmalı və insanlar onun kölgəsində dincəlib bərəkətli meyvələrindən bəhrələnməli idi. Imam (ə) Peyğəmbər (s)-in vəfatından sonra hiss etdi ki, elə bir şəraitdədir ki, əgər hökuməti ələ keçirmək və öz məqamını hiifz etmək üçün israr etsə, Peyğəmbər (s)-in çəkdiyi zəhmətlər və o həzrətin müqəddəs hədəfi yolunda tökülən pak qanlar hədəərə gedəcəkdir.

QƏDİM KİN-KÜDURƏTLƏR VƏ DÜŞMƏNÇİLİKLƏR

O zaman islam cəmiyyəti elə fikir ayrılığına və iki tirəliyə düçar olmuşdu ki, daxili bir müharibə və azacıq qan axıdılması həm Mədinənin daxilində, həm də xaricində partlayışlara səbəb olurdu. Mədinədə və onun xaricində yaşayan qəbilələrin çoxu Əli (ə)-a qarşı laqeyd olub, ürəklərində ona qarşı dərin kin bəsləyirdilər. Çünki elə Əli (ə) bu qəbilələrin küfr bayraqlarını məhv, onların pəhləvanlarını zillətlə məğlub etmişdi. Bunlar sonralar nə qədər islamla əlaqələrini möhkəmləndirib Allahpərəstliyə və islama sığınsaydılar belə, batində islam mücahidlərinə qarşı olan ədavət və kinləri sönməmişdi. Əgər belə bir şəraitdə Imam (ə) zorla və silahlı qiyama əl ataraq öz haqqını almaq fikrinə düşsəydi, onda bu iş aşağıdakılarla nəticələnəcəkdirdi:

1) Bu qiyamda Imam (ə) özünün dostlarının və əzizlərinin çoxunu itirəcəkdirdi. (Onların o həzrətin imamətinə və rəhbərliyinə qəlbən etiqaqları var idi). Əlbəttə, əgər bu şəxslərin şəhid olması ilə haqq öz yerinə qayıtsaydı, o zaman onların hədəfə çatmaq yolunda etdikləri fədakarlıqlar o qədər də təəssüflü olmazdı. Amma deyəcəyimiz kimi, bu şəxslərin öldürülməsi ilə belə haqq öz sahibinə qayıtmayacaqdı.

2) Təkcə Əli (ə) öz əzizlərini itirməyəcəkdirdi, üstəlik Bəni-Haşimin, Əli (ə)-in həqiqi dostlarının və əzizlərinin qiyamı Imam (ə)-in xilafətinə razı olmayan səhabələrin çoxunun öldürülməsinə və nəticədə mərkəzdə müsəlmanların qüdrətinin zəifləməsinə səbəb olardı. Bu qrupun rəhbərlik məsələsində Imam (ə)-a qarşı əks mövqe seçməsinə baxmayaraq, digər işlərdə o həzrətlə heç bir ixtilafı yox idi və şirkin, büt-pərəstliyin, məsihiyyətin və yəhudiyyətin qarşısında vahid bir qüvvə sayılırdılar.

3) Müsəlmanların zəifləməsi nəticəsində islamın hələ tamamilə kök salmadığı ucqar yerlərdəki qəbilələr mürtədlərə və islam müxaliflərinə qoşularaq vahid bir dəstə təşkil edərdilər. Belə olduqda müxaliflərin qüdrəti, həmçinin mərkəzdə düzgün bir rəhbərliyin olmaması nəticəsində tövhid nurunun sönməsi gözlənilirdi.

Əmirəl-möminin Əli (ə) da bu ağır və dərdli həqiqətləri yaxından duyduğuna görə sükut etməyi silahlı qiyamdan üstün sayırdı. Yaxşı olardı ki, bu məsələni Imam (ə)-ın öz dilindən eşidək: Əbdüllah ibni Cünadə deyir:–Mən Əlinin xilafətinin ilk günlərində Məkkədən Mədinəyə gəldim. Gördüm ki, hamı Peyğəmbər məscidində yığışb İmamın gəlməsini gözləyir.

Bir azdan sonra Əli qılıncını belinə bağlamış halda evindən çıxdı. Hamının gözü ona dikilmişdi. Nəhayət o, xitabə kürsüsünə çıxıb Allaha həmd-səna edərək öz sözlərinə belə başladı: "Ey camaat, agah olun ki, Peyğəmbəri-Əkrəm (s) bizim aramızdan gedəndə heç kəs onun qurduğu hökumət barəsində bizimlə müxalifət etməməli, ona tamah salmamalı idi. Çünki biz onun varisi, canişini və Əhli-beytiyik. Amma bunun əksinə olaraq Qüreyşdən bir qrup bizim haqqımıza göz dikərək xilafəti bizdən alıb özlərinə məxsus etdilər. Allaha and olsun, əgər müsəlmanlar arasında ixtilaf və ikitirəlik yaranması, küfrün, bütperəstliyin islam ölkələrinə yenidən qayıtması və islamın məhv olub aradan getməsi qorxusu olmasaydı, bizim vəziyyətimiz gördüyünüz kimi olmazdı."

Kəlbi deyir: Əli (ə) Təlhə və Zübeyr kimi əhd pozanların qiyamını yadırtmaq üçün Bəsrəyə yola düşəndə aşağıdakı şərhə bir xütbə buyurdu: **"Allah Peyğəmbər (s)-i qəbzi-ruh edəndə Qüreyş öz başına olaraq qabağa keçib bizi öz haqqımızdan məhrum etdi. Amma mən gördüm ki, bu işdə səbir etmək müsəlmanların arasında təfriqə salmaqdan, onların qanını tökməkdən yaxşıdır. Çünki camaat yenicə islamı qəbul etmişdi və din, südlə dolu köpüklənmiş bir kuzəyə oxşayırdı, azacıq başısoyuqluq onu turşuda, ən kiçik bir fərd onu devirə bilərdi."**

İbni Əbil-Hədid həm Əli (ə)-ı sevir, həm də xəlifələrin təəssübünü saxlayırdı. O, səhabələrin Əmirəl-möminin Əli (ə)-a bəslədiyi dərin kin və düşmənçiliklər barədə yazır: "Təcrübə isbat etmişdir ki, zamanın keçməsi kinlərin unudulmasına, həsəd şöblələrinin sönməsinə və kinlə dolu qəlblərin soyumasına səbəb olur. Zamanın keçməsi bir nəslin ölməsinə və başqa bir nəslin onun yerində oturmasına səbəb olur, nəticədə qədim kinlər əvvəlki nəsilədən sonrakı nəslə bir qədər solğun şəkildə keçir. Əli xilafətə keçəndə Peyğəmbərin vəfatından iyirmi beş il keçirdi, buna görə də bu qədər uzun müddət ərzində kinlərin və ədavətlərin unudulması gözlənilirdi. Lakin bu intizarın əksinə olaraq, Əlinin müxaliflərinin ruhiyyələri 25 ilin keçməsi ilə azacıq belə dəyişməmiş, Peyğəmbər dövründə və onun vəfatından sonra ona qarşı bəslədikləri kin və ədavət azalmamışdı. Hətta Qüreyşin, islam döyüşlərindəki qanlı hadisələrin şahidi olmayan, İmamın Bədr, Ühüd və s. döyüşlərində Qüreyşə qarşı olan qəhrəmanlıqlarını görməyən övladları, yeniyetmələri və cavanları öz ata-babaları kimi inadla Əliyə qarşı ədavət aparır, ürəklərində ona qarşı kin bəsləyirdilər. Belə bir şəraitdə əgər İmam (ə) Peyğəmbər (s)-in vəfatından dərhal sonra xilafət kürsüsünə arxalanıb ümmətin idarə olunması işlərini ələ keçirsəydi, onun müxaliflərinin qəlbinə od salar və partlayışlar baş verərdi ki, bunların da nəticəsi islamın və müsəlmanların məhv olmasına, cəhalətin islam ölkələrinə yenidən qayıtmasına səbəb olardı."

İmam (ə) çıxışlarının birində silahlı qiyamın törədəcəyi nəticələrə işarə edərək buyurur: **"Peyğəmbərin vəfatından sonra öz işim barəsində fikirləşdim. Qüreyşin cəbhələşməsi qarşısında öz Əhli-beytimdən başqa bir köməkçi görmədim. Onların ölümünə razı olmadım, çöp düşmüş bir gözünü yumdum, sümük qalmış bir boğazla yeyib-içdim, nəfəs yolunun tutulmasına, zəhərdən acı olan hadisələrə səbir etdim."**

MÜSƏLMANLARIN BİRLİYİ

Müsəlmanların birliyi İmam (ə)-in ən böyük arzularından idi. O, gözəl şəkildə bilirdi ki, bu birlik Peyğəmbər (s) zamanında dünya imperatorlarının və böyük dövlətlərin ürəklərinə dəhşətli bir qorxu düşməsinə və islamın sürətlə inkişaf edib yayılmasına səbəb olmuşdu. Amma bu vəhdət, rəhbərlik məsələsinə görə pozulsaydı, müsəlmanlar müxtəlif çətinliklərə və ixtilaflara düşər olacaqdı. Xüsusilə, bunu nəzərə alaraq ki, islamın himayəsində olan bir qrup qüreyşli islama öldürücü zərbələr vurmaq üçün bəhanə axtarırdı. Mühacirlərin içərisində Səhl ibni Əmr, Haris ibni Hişam, Əkrəmə ibni Əbu-Cəhl və s. kimi fitnəkarlar var idi ki, uzun müddət müsəlmanların, xüsusilə, ənsarın uzunmüddətli və qatı düşmənləri sayırdılar. Amma sonralar bəzi səbəblərə görə zahirdə küfr və bütpərəstlikdən əl çəkib islama iman gətirmişdilər. Ənsar Səqifədə məğlub olduqdan sonra İmam (ə)-in himayədarlığına qalxdıqları və camaatı ona itaət etməyə dəvət etdikləri vaxt bu fitnəkarlar həddindən artıq narahat olub xilafət aparatından tələb etdilər ki, ənsardan olan Xəzrəc qəbiləsini beyətə dəvət etsin, əgər beyətdən boyun qaçırırsalar, onlarla mübarizəyə qalxsın.

Adları qeyd olunan üç nəfərdən hər biri böyük bir yığıncaqda çıxış etdi. Əbu Süfyan da onlara qoşuldu. Onların müqabilində ənsardan olan Sabit ibni Qeys adlı məharətli söz ustası mühacirləri tənqid atəşinə tutub onlara cavab verdi. Mühacir və ənsarın arasında xitabə və şər şəklində olan davadalaş bir müddət davam etdi.

İbni Əbil-Hədid öz şərhində hər iki tərəfin sözlərini qeyd etmişdir. Bu vəziyyətləri nəzərə almaqla, İmam (ə)-in nə üçün sükutu silahlı qiyamdan üstün sayması və hansı tədbir və təmkinlə islamın tufana düşmüş gəmisini nicat sahilinə çıxarması aydın olur. Əgər İmam (ə) müsəlmanların birliyini istəməsəydi, ixtilafın dəhşətli və acınacaqlı aqibətini qabaqcadan görməsəydi rəhbərlik məqamının başqalarının olmasına heç vaxt icazə verməzdi. Elə Səqifə günlərində Əli (ə)-in yaxın adamlarından olan bir nəfər onun məhdində şər oxudu. Onun tərcüməsi belədir:

"Mən heç vaxt təsəvvür etməzdim ki, ümmətin rəhbərliyini Haşim ailəsindən və İmam Əbül-Həsəndən alsınlar.

Məgər Əli sizin qibləniyə namaz qılan ilk şəxs deyilmi?!

Məgər sizin içinizdə Qurani və Peyğəmbər sünnəsini hamıdan yaxşı bilən o deyilmi?!

Məgər o Peyğəmbərə ən yaxın olan bir şəxs deyildimi?!

Məgər o həmin şəxs deyilmi ki, Peyğəmbərə qüsl-kəfən edəndə Cəbrail ona kömək etdi?!"

Əli (ə) onun şerlərindən xəbərdar olduqda bir qasid göndərdi ki, onu çağırırsın, şər deməyi dayandırın. Sonra buyurdu: **"İslamın təhlükədən amanda qalması bizim üçün hər şeydən xoşdur."**

Siffeyn müharibəsində Bəni-Əsəd qəbiləsindən olan bir kişi İmam (ə)-dan soruşdu: "Qüreyş sizi xilafət məqamından necə kənar etdi?!"

Əli (ə) onun yersiz sualından narahat oldu, çünki İmam (ə)-in əsgərlərinin bəziləri xəlifələrin haqq olmasına inanırdı və bu sualın o vaxt verilməsi onların arasında ixtilaf yaranmasına səbəb ola bilərdi. Ona görə də

İmam (ə) öz narahatçılığını aşkar edəndən sonra buyurdu: "Peyğəmbər (s)-lə olan qohumluğuna və hər bir müsəlmanın soruşmaq haqqı olduğuna görə sənəin sualına qısa şəkildə cavab verirəm. Ümmətə rəhbərlik bizim haqqımız idi, bizim Peyğəmbərlə olan əlaqəmiz başqalarından daha möhkəm idi. Lakin bəziləri onun paxıllığını çəkdi, bəziləri də ona göz yumdular. Bizimlə onların arasında hakim Allahdır və hamının qayıdış yeri Allaha tərəfdir."

Qeyd olunanlar Əmirəl-möminin Əli (ə)-in sükutunun səbəbləri idi. Belə ki, İslamın əsasının qorunması üçün öz haqqından əl çəkdi və iyirmi beş il zəhərdən acı olan qurtumları içdi.

İKİNCİ FƏSİL

XƏLİFƏLƏRİN HÖKUMƏTİ VƏ ƏMİRƏL-MÖMİNİN ƏLİ (Ə)-İN MƏNTİQİ

"Nəhcül-bəlağə"yə şərh yazan sünnü tədqiqatçıları və alimləri İmam (ə)-in xilafətə hamıdan artıq ləyaqəti olması barədə sözlərini növbə ilə araşdırmış, onların məcmusundan belə nəticəyə gəlmişlər ki: "bu sözlərdə İmam (ə)-in məqsədi Peyğəmbər (s) tərəfindən onun xilafətinə dair olan hədisləri nəzərə almadan və onlara əsaslanmadan özünün xilafətə, hamıdan artıq ləyaqəti olmasını isbat etmək olmuşdur. Başqa sözlə, Əli (ə)-in qohumluq nəzərindən Peyğəmbər (s)-ə ən yaxın adam, elm və bilikdə hamıdan yüksəkdə olduğuna, həmçinin, ədalətə riayət etməkdə, siyasi məlumat və dövləti idarə etməkdə Peyğəmbər (s)-in səhabələrinin ən layiqlisi sayıldığına görə, qayda üzrə ümmət onu xilafətə seçməli idi. Lakin ümmət başçıları ondan qeyrisini seçdikləri üçün bu zülmədən şikayətlənərək deyirdi: *"Mən xilafətə və vilayətə (rəhbərliyə) başqalarından daha layiqəm!"*

İmam (ə)-in özünün dediyi kimi Peyğəmbər (s)-in vəfatından sonra ondan alınan haqq şəri bir haqq deyildi ki, şəriət sahibi tərəfindən verilmiş olsun və başqalarının ondan qabağa çəkilməsi şəriət qanunları ilə bir növ müxalifət sayılsın. Əksinə, məqsəd təbii bir haqdır və hər bir insana vacibdir ki, layiqli bir adam olduğu halda, başqasını seçməsin və cəmiyyətin idarə olunmasını ən bilikli, ən bacarıqlı və ən bəsirətli şəxsə tapşırınsın. Lakin əgər bir neçə nəfər bəzi səbəblərə görə bu qanuna əməl etməyib işi elm, qüdrət, ruhi və cismi şərait cəhətindən lap aşağı mərtəbədə olan bir şəxsə tapşırsalar, layiqli olan şəxs gileylənib deməlidir: *"Allaha and olsun, Allah Peyğəmbər (s)-in ruhunu qəbz edən gündən bu günə qədər mən öz haqqımdan məhrum olmuşdum."*

İmam (ə) bu sözü Təlhə və Zübeyr onunla müxalifətə qalxıb Bəsrəni özlərinə qərar gah seçəndə demişdi."

Cavab: Bu mətləb gümandan başqa bir şey deyil. İmam (ə)-in sözlərinin məcmusunu heç vaxt "zatən ləyaqətli olmaq" kimi qiymətləndirmək olmaz və belə bir ləyaqət o həzrətin xəlifələrə ciddi həmlələri üçün bir sənəd sayıla bilməz. Çünki: əvvəla, İmam (ə) öz sözlərinin bəzində Peyğəmbər (s)-in vəsiyyətini əsas götürmüşdü. O cümlədən, nübüvvət ailəsini təqdim edəndə

belə buyurur: *"Peyğəmbər ailəsi (Əhli-beyti) onun sirrini saxlayanlar, fərmanlarının pənahgahı, hikmətlərinin və elmlərinin xəzinəsi, kitabının və dininin sütunlarıdır. Ümmətdən olan heç kəs onlarla müqayisə oluna bilməz. Onlar dinin əsasları, iman və yəqinin sütunlarıdır. Haqq yolundan uzaq düşənlər onlara sarı qayidar, geridə qalanlar (gəlib) onlara qoşular. İmamətin xüsusiyyətləri (elm, təlim və s. imamət nişanələri) onların yanındadır və Peyğəmbərin vəsiyyəti onların barəsindədir, onlar Peyğəmbərin varisləridir."*

"Peyğəmbərin vəsiyyəti onların barəsindədir" deməkdə İmam (ə)-in məqsədi nədir? Bu cümlədəki "vilayət" kəlməsindən məlum olur ki, vəsiyyətdən məqsəd məhz onların vilayətə (rəhbərliyə) və xilafətə edilən vəsiyyətidir. Bu da, həm "Qədir" günündə, həm də başqa vaxtlarda ətraflı şəkildə bəyan olunmuşdur. İkincisi, başqa şəraitlər (məsələn: seçki yolu) yaranmayınca, ləyaqətli olmaq heç vaxt bir haqq yaratmır. Halbuki İmam (ə) sözlərində özünün aşkar haqqına istinad edir və açıqlayıb deyir ki, Peyğəmbər (s)-dən sonra onun haqqı tapdalanmışdır. Başqa sözlə, əgər islama rəhbərlik məsələsi məşvərət, müzakirə, yaxud ümumi rəy əsasında həll olunacaqdısa, bu halda bir şəxs belə bir vəzifəyə seçilməyincə (hətta əgər başqalarına nisbətən hər bir cəhətdən fəzilətli və üstün olsa belə) özünü haqq sahibi saya, nəticədə, camaat ondan üz döndərdiyi təqdirdə bunu bir növ zülm və əzab adlandırıb onun yerinə seçilən şəxsə qarşı etiraz edə bilməz. Halbuki İmam (ə)-in öz xütbələrindəki bəyan tərzinin bunların tam əksinədir. O, özünü xilafətin qanuni sahibi bilir və ondan üz döndərilməsini özünə qarşı bir növ zülm və əzab sayır, Qüreyş qəbiləsini onun hüququnu pozanlar kimi təqdim edir. Belə ki, buyurur: *"Pərvərdigara, Qüreyşin və onlara kömək edənlərin qarşısında dayanmaqda mənə kömək et! Çünki onlar mənimlə olan əlaqələrini kəsdilər, mənim böyük məqamımı kiçik saydılar, qanuni haqqım olan xilafət barəsində mənimlə mübarizə etmək üçün müttəfiq oldular."*

Məgər belə qəti həmlələri sadəcə "ləyaqətli olmaq"la izah etmək olarmı?! Əgər xilafət məsələsi ümumi rəy əsasında və səhabənin böyüklərinin nəzəri ilə həll olunmalı idisə, onda İmam (ə) "Onlar mənim aşkar haqqım barəsində mənimlə mübarizəyə qalxdılar" sözünü nə əsasla deyir?!

Siffeyndə Əli (ə)-la Müaviyə arasında müharibə odu şölələnəndə bir nəfər həzrət Əmirəl-möminin Əli (ə)-in yanına gəlib dedi:–Siz xilafətə başqalarından daha ləyaqətli olduğunuz halda, Qüreyş sizi bu məqamdan necə məhrum etdi?

İmam (ə) onun yersiz sualından narahat oldu, lakin ona mülayim cavab verdi (vəziyyət də elə bunu tələb edirdi) və buyurdu: *"Bəziləri ona paxıllıq etdilər, bəziləri də ona göz yumdular. Allah bizimlə onların arasında hakimdir, hamı Ona tərəf qayıdacaqdır."*

Səqifə hadisəsindən sonra bir gün Əbu Übeydə ibni Cərrah İmam (ə)-a dedi:–Ey Əbu Talibin oğlu, xilafətə necə də məhəbbətin var və necə də ona hərisən!!

İmam (ə) cavabda buyurdu:–Allaha and olsun, siz xilafətə məndən də

çox hərisiniz, halbuki, şərait və mövqe cəhətindən ondan (xilafətdən) çox uzaqsınız, mən isə ona daha çox yaxınam. Mən öz haqqımı tələb edirəm, siz isə mənimlə öz haqqım arasında bir maneəsiniz və məni ondan məhrum edirsiniz.

Xəlifələrin xilafətinin bu cür tənqid edilməsinin heç vaxt "zati layaqət" yolu ilə izah etmək düzgün olmaz. Bu ifadələrin hamısı göstərir ki, Imam (ə) xilafəti özünün qanuni haqqı bilirdi və ondan hər növ uzaq düşməyi haqdan ayrılmaq hesab edirdi. Belə bir haqq Allah tərəfindən təyin olunma yolundan başqa yolla bir kəs üçün isbat oluna bilməz. Həmçinin, bu cür ifadələri səlahiyyətli və üstün olmaq yolu ilə də heç vaxt izah etmək olmaz. Imam (ə)-in sözlərini bu yolla təfsir edənlər öz düzgün olmayan əqidələrinə bir əsas seçmişlər. Əlbəttə, Imam (ə) bəzi vaxtlar özünün ləyaqətli və səlahiyyətli olmasına arxalanmış, bu barədə nəssi (ilahi göstərişi) nəzərə almamışdır. O cümlədən bir yerdə buyurur: **"Peyğəmbər (s) canını, başı mənim sinəmdə olan halda tapşırırdı. Mən ona qüsl verəndə mələklər mənə kömək edirdi. Evin ətrafından nalə ucaldı. Mələklər dəstə-dəstə enir, namaz qılıb göyə gedirdilər. Mən onların səsinə eşidirdim. Bəs kim Peyğəmbərin həyatında və öləndən sonra onun canişini olmağa ləyaqətli idi?"**

"Şiqşiqiyyə" xütbəsində (Imam (ə)-in məşhur xütbələrindəndir) Həzrət öz ləyaqət və səlahiyyətini camaatın nəzərinə çatdırıb deyir: **"Allaha and olsun, Əbu Quhafənin oğlu xilafəti köynək kimi bədəninə keçirdi, halbuki, xilafət dəyirmanının mənim vücudumun mehvərinə fırlanmasını bilirdi. Mənim dağa bənzər vücudumdan elm seli axır. Heç kəsin fikri mənim dərk və fikir zirvəmə çatmaz."**

Bəzi vaxtlarda da əsil nəşəbə və qohumluğa istinad edərək, deyir: **"Bizim əsil-nəşəbimiz üstündür və Rəsuli-Əkrəmlə yaxın qohumluğumuz var."**

Əlbəttə, Imam (ə) Səqifədəkilərin məntiqi ilə qarşılaşması üçün özünün Peyğəmbər (s)-lə olan qohumluğuna istinad edirdi. Belə ki, onlar Peyğəmbər (s)-lə olan qohumluqları özlərinin xilafətə seçilmələrinə bir əsas hesab edirdilər. Buna görə də, Imam (ə) onların məntiqindən agah olduqda onları tənqid edərək buyurdu: **"İhtəccu bişşəcərəti və əzaus-səmərətə" Ağacla dəlil gətirdilər, amma onun meyvəsini tələf etdilər.**

ÜÇÜNCÜ FƏSİL

ƏLİ (Ə)DAN NECƏ BEYƏT ALINDI?

İslam tarixinin bu hissəsi ən kədərli və ən acı hissələrdəndir ki, düşünən və agah şəxslərin qəlbini şiddətlə dərdə salıb yandırır. Tarixin bu hissəsi sünnü alimlərinin kitablarında çox qısa və yığcam, şiə alimlərinin tarixində isə çox geniş şəkildə yazılmışdır. Əziz oxuculardan bəziləri vəhy evinə edilən təcavüzü sünnü tarixçilərinin və hədisçilərinin öz dilindən eşitmək istəyə bilirlər. Buna görə də, bu hissəni onların öz mənbələrinə istinad edərək yazırıq ki, şəkk edənlər və çətin inanan şəxslər bu acı hadisəyə inansınlar. Burada məşhur sünnü tarixçisi İbni Qüteybənin "Əl-imamətu vəs-

siyasət" kitabında yazdığının tərcüməsini nəql edirik. (Sonralar bunu təhlil edib araşdıracağıq.) Sünnü tarixçiləri bu fikirdədirlər ki, hələ Səqifə beyətindən çox keçməmiş xilafət aparatı qərara aldı ki, Əli (ə)-dan, Abbasdan, Zübeyrdən və Bəni-Haşimdən olan digər şəxslərdən Əbu Bəkrin xilafəti üçün beyət alsın və nəticədə, onun xilafəti birlik rəmzi olsun, hər cür müxalifət və maneə xilafət yolu üstündən götürülsün. Səqifə hadisəsindən sonra Bəni-Haşim qəbiləsi, eləcə də mühacirlərdən və Əli (ə)-in dostlarından bir dəstə etiraz əlaməti olaraq, Fatimə (ə)-in evində yığışib oturmuşdular. Onların Peyğəmbər (s) dövründə xüsusi bir ehtirama malik olan Fatimə (ə)-in evinə yığışmaları xilafət aparatının vəhy evinə yürüş edərək oradakıları zorla məscidə gətirib beyət almaq fikrini həyata keçirməsinə mane olurdu. Amma nəhayət, qüdrət artırmaq hərisliyi öz işini gördü: Vəhy evinin ehtiramı pozuldu. Əbu Bəkr, başda Ömər olmaqla bir qrup adama əmr etdi ki, nəyin bahasına olursa olsun, Fatimə (ə)-in evinə yığışanları çıxarıb hamısından beyət alsın. O, Üsəyd ibni Həzir, Səlmə ibni Səlamət, Sabit ibni Qeys və Məhəmməd ibni Məsləmənin də olduğu bir qrupla Fatimə (ə)-in evinə gəldi ki, oradakıları xəlifə ilə beyət etməyə dəvət etsin, əgər imtina etsələr, onları zorla evdən çıxarıb məscidə gətirsinlər. Xəlifənin məmuru evin qarşısında uca və kobud səslə qışqırıb dedi ki, tez olun, xəlifə ilə beyət etmək üçün evdən çıxın. Amma onun harayının heç bir nəticəsi olmadı və onlar evdən çıxmədilər. Bu vaxt məmur odun gətirilməsini tələb etdi ki, evi yandırıb, sonra isə oradakıların üstünə uçurtsun. Amma məmurun yanındakılardan biri bu işə mane olmaq üçün irəli gəldi və dedi:– Peyğəmbərin qızı Fatimə orada olan bir halda evi hansı cürətlə yandırırsan?!

O, tam soyuqqanlıqla cavab verdi ki, Fatimənin evdə olması bu işə mane ola bilməz!

Bu vaxt Fatimə (ə) qapının dalına gəlib dedi:–Sizin kimi pis bir mövqedə dayanan bir cəmiyyət tanımıram! Siz Rəsulullah (s)-in cənazəsini bizim aramızda qoyub özbaşına xilafət barəsində qərar qəbul etdiniz. Nə üçün öz hakimiyyətinizi zorla bizə qəbul etdirir və bizim haqqımız olan xilafəti özümüzlə qaytarmırsınız?!

İbni Qüteybə yazır: Bu vaxt xəlifənin məmuru oradakıları çıxarmaq fikrindən döndü və xəlifənin yanına gəlib hadisəni xəbər verdi. Xəlifə bilirdi ki, o evdə yığışib oturan mühacir və Bəni-Haşimin görkəmli şəxsiyyətlərinin müxalifətçiliyi ilə onun hökumətinin əsasları möhkəmlənə bilməz. Bu dəfə öz qulamı Qonfuza əmr etdi ki, gedib Əli (ə)-ı məscidə gətirsin. O da qapının dalına gəlib Əli (ə)-ı çağırırdı və dedi:–Allah Rəsulunun xəlifəsinin əmrinə görə məscidə gəlin!

İmam (ə) bu sözü eşitdikdə dedi:–Nə tez Allahın Rəsuluna iftira yaxırsan?! Peyğəmbər (s) nə vaxt onu özünə canişin təyin etdi ki, o da Allah Rəsulunun xəlifəsi olsun?!

Qulam ümitsiz halda qayıdıb eşitdiklərini xəlifəyə xəbər verdi. Evə yığışanların xilafət aparatının ardıcıl dəvətləri qarşısında göstərdikləri müqavimət xəlifəni bərk hiddətləndirdi. Nəhayət Ömər ikinci dəfə bir dəstə adamlarla Fatimə (ə)-in evinə gəldi. Fatimə (ə) mühacirlərin səsini eşitdikdə qapının arxasında uca səslə nalə edib dedi:–"Atacan, ey Allahın

Peyğəmbəri! Gör səndən sonra Xəttabın və Əbu Qühafənin oğlu tərəfindən necə əzab-əziyyətlərlə qarşılaşdıq!"

Hələ də atasının matəmində olan Fatimə (ə)-in ah-naləsi ilə ürəkyaandıran idi ki, hətta Ömərlə birlikdə gələnlərdən bəziləri Zəhra (ə)-in evinə hücum əmrini yerinə yetirməkdən imtina edərək ağlar halda qayıtdılar. Amma Bəni-Haşimdən və Əli (ə)-dan beyət almaq üçün israr edən Ömər bir neçə nəfərlə o həzrəti zorla evdən dartıb çölə çıxardılar, məscidə gətirib israr etdilər ki, hökmən Əbu Bəkrlə beyət etməlisən. İmam (ə) buyurdu:—Əgər beyət etməsəm nə olacaq?

Dedilər:—Öldürüləcəksən!

Əli (ə) dedi:—Allahın bəndəsini və Rəsuli-Əkrəm (s)-in qardaşını nə cürətlə öldürəcəksiniz?!

Əli (ə)-in xilafət aparatı qarşısında göstərdiyi kəskin müqavimət nəticəsində ondan əl çəkdilər. İmam (ə) fürsətdən istifadə edərək, Peyğəmbər (s)-in qəbrinə yaxınlaşdı və zülmədən şikayətlənərək Harunun Musa (ə)-a dediyi cümləni dilinə gətirib dedi:—*"Qardaş, səndən sonra bu qövm məni gücsüz saydı və az qalır ki, məni öldürsünlər."*¹

VƏHY EVİNƏ OLUNAN HÜCUM BARƏSİNDƏ TARİXİN MÜHAKİMƏSİ

Səqifədən sonrakı hadisələr islam tarixinin və Əmirəl-möminin Əli (ə)-in həyatının ən acı və ən kədərli hadisələrindən idi. Bu barədə bəziləri tərəfindən həqiqətin əks etdirilməsi bu hadisənin əsl səbəbkarlarına və onu təşkil edənlərə təəssüblə yanaşan şəxslərin "inciməsinə" səbəb oldu. Onlar heç olmazsa istəyirdilər ki, əlləri bu işə bulaşmasın, paklıq və müqəddəslikləri qorunub saxlansın, Eləcə də haqqı gizlətmək və hadisələri əksinə cilvələndirmək həm tarixə, həm də gələcək nəsillərə xəyanət sayılırdı. Azad bir yazıçı bu xəyanətin rüsvayçılığını öz üzərinə götürmür və kiminsə nəzər-diqqətini cəlb etmək üçün haqqı tapdalamırdı.

Əbu Bəkr xilafətə seçildəndən sonra ən böyük tarixi hadisə vəhy evinə—Fatimə (ə)-in evinə hücum, həm də etiraz əlaməti olaraq bu evə yığışanlardan beyət almaq məqsədi ilə məscidə aparmaq məsələsi idi. Bu mövzunun düzgün şəkildə şərh olunub qiymətləndirilməsi üçün üç mövzunun düzgün olub-olmamasını mötəbər mənbələrə əsaslanmaqla araşdırırıq, sonra isə hadisələrin nəticələri barəsində insafli mühakimə yürütmək lazımdır. Bu üç mövzu aşağıdakılardır:

1) Xəlifə məmurlarının Fatimə (ə)-in evini yandırmaq qərarına gəlmələri düz bir işdirmi? Və onlar bu işdə hara kimi irəlilədilər?

2) Əmirəl-möminin Əli (ə)-ı faciəli bir vəziyyətdə məscidə, beyət almaq üçün aparmaları düzgün bir iş idimi?

3) Bu hadisə zamanı Peyğəmbər (s)-in əziz qızının hücum edənlər tərəfindən zərbə alması və nəticədə bətnindəki uşağın düşməsi düz bir iş idimi?

¹ "Əraf" surəsi, ayə:150

Bu üç məsələ bu hadisənin ən ümdə və həssas qismlərindəndir və biz sünnü alimlərinin mənbə və sənədlərinə istinad edərək bunları araşdırırıq:

İslamın mütərəqqi və dəyərli təlimlərinə əsasən, heç bir müsəlmanın (əvvəlcədən icazə almadan) başqasının evinə daxil olmağa haqqı yoxdur və əgər ev sahibi qonaqları qəbul etməyib üzr istəsə, gərək onun üzrünü qəbul edib incimədən geri qayıtsın. Qurani-məcid bu əxlaqi göstərişdən əlavə, səhər-axşam Allahın adı zikr olunan və Ona pərəstiş edilən hər bir evi möhtərəm sayır: **"Pak insanların səhər-axşam Allaha təsbih deyib Onu təqdis etdikləri evlərin təzim və təkrim olunmasına Allah fərman vermişdir."**¹

Bu evlərə hörmət qoyulması onlarda yerinə yetirilən ibadət və pərəstişə, həmçinin onlarda Allahın təsbihinə və təqdisinə məşğul olan insanların ehtiramına görədir. Əks halda, kərpic və suvağın heç vaxt ehtiramı olmamış və olmayacaqdır da. Qurani-Kərim bütün müsəlmanların evləri içərisində Peyğəmbər (s)-in evi barəsində müsəlmanlara xüsusi bir göstəriş verib buyurur:

"Ey iman gətirənlər, Peyğəmbərin evlərinə icazəsiz daxil olmayın!"²

Şəkk yoxdur ki, Fatimə (ə)-in evi möhtərəm və yüksək məqamli evlər sırasındadır ki, orada Zəhra və onun övladları Allaha pərəstiş edirdilər. Ayişənin, yaxud Həfəsənin evinin Peyğəmbər evi olmasını iddia etmək olmaz. Amma o Həzrətin əziz qızının, başqa sözlə, dünya qadınlarının ən əzizinin evi hökmən Peyğəmbər (s) evidir. İndi görək xilafət məmurları Peyğəmbər (s) evinin hörmətini nə dərəcədə saxlamışlar.

Xilafətin ilk günlərində baş verən hadisələrin araşdırılması sübut edir ki, xəlifə məmurlarının hamısı bu ayələri ayaq altına salmış, Peyğəmbər (s) evinin şən və hörmətinə ümumiyyətlə riayət etməmişlər. Sünnü tarixçilərinin çoxu vəhy evinə edilən həmləni müəmmalı, az qismi isə müəyyən qədər aydın şəkildə yazmışlar. Xəlifələrə xüsusi təəssübü olan Təbəri yalnız bunu yazır ki, Ömər bir qrup adamlarla Zəhra (ə)-in evinin qabağına gəlib dedi:—"Allaha and olsun, içəridə yığışib oturanlar beyət üçün evi tərk etməsələr, evi yandıracağam!" Amma ibni Qüteybə Dinəvəri həqiqətin dərinliklərinə varıb deyir ki, xəlifənin məmuru təkcə bu sözü demədi, həm də əmr etdi ki, evin ətrafına odun yığsınlar, sonra dedi:—"Ömərin canı əlində olan Allaha and olsun, ya evi tərk etməlisiniz, ya da onu yandıracağıq!" Ona "Peyğəmbər (s)-in əziz qızı Fatimə evin içindədir" - deyiləndə, "Eybi yoxdur!"- deyə cavab verdi.

"İqdül-Fərid" in müəllifi həqiqəti bir az da açaraq yazır: "Xəlifə Ömərə əmr etdi ki, evə yığışanları çıxartsınlar, əgər müqavimət göstərsələr, onlarla döyüşsün. Buna görə də, Ömər od gətirdi ki, evi yandırsın. Bu vaxt Fatimə (ə) ilə qarşılaşdı. Peyğəmbərin qızı ona dedi:—Ey Xəttabın oğlu, bizim evi yandırmağa gəlmisən?!"

O dedi:—Bəli! Amma başqaları kimi xəlifə ilə beyət etsəniz yandırmaram.

¹ "Nur" surəsi, ayə:36

² "Əhzab" surəsi, ayə:53

Şiə alimlərinin kitablarına müraciət etdikdə hadisəni daha aydın və aşkar şəkildə dərk edərik. Süleym ibni Qeys öz kitabında vəhy evinə olan hücum hadisəsini ətraflı şəkildə qələmə almış, həqiqəti faş etmişdir. O yazır: "Xəlifənin məmuru od qaladı və zorla qapını açıb evə daxil oldu, lakin Fatimə (ə)-in müqavimətinə rast gəldi."

Görkəmli şiə alimi mərhum Seyid Mürtezə bu hadisəni geniş şəkildə araşdırmışdır. O, həzrət Sadiq (ə)-dan nəql edir ki, Əli (ə) beyət etmədi, nəhayət, qalın tüstü onun evini bürüdü.

Elə buradaca o hadisə barəsində olunan ilk sualı yekunlaşdırıb, mühakimə yürütməyi düşünən qəlblərin öhdəsinə qoyur, sünnülərin mötəbər mənbələrinə istinad edərək hadisənin ardını qələmə alırıq:

ƏLİ (Ə)-İ MƏSCİDƏ NECƏ APARDILAR?

İslam tarixinin bu bölməsi əvvəlki hissə kimi acınacaqlı və kədərlidir. Çünki heç vaxt təsəvvürə belə gəlməzdi ki, Əli (ə) kimi bir şəxsiyyəti belə bir acınacaqlı vəziyyətdə məscidə aparalar və qırx ildən sonra Müaviyə Əli (ə)-a tənə vurub onu tənqid etmək üçün bunu nəql etsin. O, Əmirəl-möminin Əli (ə)-a yazdığı məktubda İmam (ə)-in xilafət aparatına qarşı göstərdiyi müqavimətdən söz açıb sonra deyir: "... hətta xilafət aparatı səni minilməyən dəvə kimi cilovlayıb, beyət üçün məscidə tərəf çəkdi."

Əli (ə) Müaviyənin məktubuna yazdığı cavabda işarə ilə bunu qəbul etmiş, onu öz məzlumiyyətinin əlaməti hesab edib buyurmuşdur: "Deyirsən ki, mən minilməmiş dəvə kimi beyət etmək üçün dartılıb aparılmışam. Allaha and olsun, məni tənqid etmək istəmişən, lakin məni tərifləmişən. Məni rüsvay etmək istəmişən, lakin özünü rüsvay etmişən. Hər hansı bir müsəlmanın məzlum olmasının (zülmə məruz qalmasının) heç bir eybi yoxdur."

Əli (ə)-a qarşı edilən hörmətsizliyi təkcə ibni Əbil-Hədid deyil, həm də ondan qabaq ibni Əbdi-Rəbbihi "Əqdül-Fərid" kitabında, (2-ci cild, səh. 285) və ondan da sonra "Sübhül-əşə" kitabının müəlifli (1-ci cild, səh. 128) nəql etmişdir. Qəribə burasındadır ki, ibni Əbil-Hədid "Nəhcül-bəlağə"yə yazdığı şərhində İmam (ə)-in iyirmi səkkizinci məktubunun şərhinə çatdıqda o həzrətin və Müaviyənin məktublarını nəql edir, hadisənin düzgünlüyünə şəkk etmir, amma kitabın əvvəlində iyirmi altıncı xütbəni şərh edib qurtardıqda hadisəni kökündən inkar edib deyir: "Bu cür mətləbləri yalnız şiələr nəql etmiş, onlardan qeyrisi nəql etməmişdir."

HƏZRƏT ZƏHRA (Ə.S)-A QARŞI HÖRMƏTSİZLİK

Üçüncü sual bu idi: Əli (ə)-dan beyət alınarkən Peyğəmbər (s)-in əziz qızına da hörmətsizlik olundumu və ona zərər yetişdimi? Şiə alimlərinin nəzərinə görə, bu sualın cavabı əvvəlki iki sualın cavabından daha acınacaqlıdır. Çünki Əli (ə)-ı məscidə aparmaq istəyəndə Fatimə (ə)-in müqaviməti ilə rastlaşdılar. Fatimə (ə) öz əziz ərinin aparılmasına mane olanda çoxlu ruhi və fiziki zərbələr aldı. Dildə onları bəyan etmək, qələmdə isə yazmaq qüdrəti yoxdur. Lakin sünnü alimləri xəlifələrin mövqelərini qorumaq üçün tarixin bu bölməsini ixtisara salmışlar. Hətta ibni Əbil-Hədid

də öz şərhində bunu yalnız "şiiələrin nəql etdikləri məsələlər" sırasında nəql etmişdir. Görkəmli şiiə alimi məhrum Seyyid Mürtəza yazır: "İşin əvvəlində hədisçilər və tarix yazanlar Peyğəmbər (s)-in qızına qarşı edilən hörmətsizliyi nəql etməkdən çəkinmirdilər, bu məsələ onların arasında məşhur idi və hamı bilirdi ki, xəlifənin məmuru var gücü ilə evin qapısını Fatimə (ə)-a çırpdı və onun bətnində olan uşağı siqt oldu. Qonfuz Ömər'in əmri ilə Zəhra (ə)-ı qamçının altına saldı ki, Əli (ə)-dan əl çəksin. Lakin sonralar bu cür məsələlərin nəql edilməsinin xəlifələrin məqam və mövqeyi ilə münasib olmadığını gördükdə onu nəql etməkdən çəkildilər."

Seyyid Mürtəzanın öz müddəasına gətirdiyi şahid budur: "Çoxlu nəzarətin olmasına baxmayaraq yenə də onların bəzi kitablarında bu əhvalat gözə dəyir. Şəhristani mötəzilənin rəisi İbrahim ibni Səyyardan (Qutam adı ilə məşhurdur) belə nəql edir: "Ömər beyətə gələndə qapını Fatimənin böyrünə çırparaq onun bətnində olan uşağı siqt elədi, sonra əmr etdi ki, evi içində olanlarla birlikdə yandırsınlar. Halbuki evdə Əli, Fatimə, Həsən və Hüseyndən başqa heç kim yox idi."

ZƏHRA (Ə)-İN MƏQAMI PEYĞƏMBƏR (S)-İN O BİRİ QIZI ZEYNƏBİN MƏQAMINDAN ÜSTÜN İDİ

Peyğəmbərin qızı Zeynəbin əri Əbul-As müharibələrin birində müsəlmanlara əsir düşdü, lakin sonralar başqa əsirlər kimi azad olundu. Əbul-As söz verdi ki, Məkkəyə qayıdılanda sonra Peyğəmbərin qızının Mədinəyə qayıtması üçün səfər tədarükünü görsün. Peyğəmbər (s) Zeyd ibni Harisə və ənsardan olan bir qrup müsəlmana göstəriş verdi ki, Məkkədən səkkiz mil məsafədə dayansınlar və Zeynəbin kəcavəsi ora çatdıqda, onu Mədinəyə gətirsinlər. Qüreyş Zeynəbin Məkkədən çıxmasından xəbər tutdu, qərara aldılar ki, onu yoldan qaytarsınlar. Cəbbar ibni Əsvəd bir dəstə ilə özünü Zeynəbin kəcavəsinə çatdırdı və öz nizəsini kəcavəyə vurdu. Bu zərbə nəticəsində Zeynəbin bətnində olan uşaq düşdü və Məkkəyə qayıtdı. Peyğəmbər (s) bu xəbəri eşitdikdə çox narahat oldu, hətta Məkkənin fəthində onun (Cəbbarın) qanını halal hesab etdi. İbni Əbil-Hədid yazır: "Mən bu mətləbi ustadım Əbu Cəfərə oxuduqda buyurdu: "Əgər Peyğəmbər, öz qızı Zeynəbi qorxudub onun uşağının düşməsinə səbəb olan bir kəsin qanını halal etmişdirsə, onda sağ olsaydı, qızı Fatiməni qorxudub, onun oğlu Möhsünün siqt olmasına səbəb olan şəxs qanını hökmən halal edərdi."

İNSANLARIN İNSANLAR ÜZƏRİNDƏKİ HAKİMİYYƏTİ

Xəlifələrin xilafətini "insanların insanlara hakimiyyəti", yaxud "məşvərət" (şura) şəklində izah etmək istəyənlər aşağıdakı iki dəstədən biridir:

1) Birinci dəstə həmişə islami prinsipləri müasir fikirlər və hazırkı elmi meyarlarla uyğunlaşdırmaq, bununla da qərblilərin və qərbsayağı olanların nəzər-diqqətini islama cəlb etmək və belə göstərmək istəyənlər ki, insanların insanlar üzərində hakimiyyəti yeni bir fikir olmamış, əksinə 14 əsr bundan

qabaq islamda da mövcud imiş, Peyğəmbər (s) vəfat edəndən sonra onun ətrafındakılar xəlifə seçkisində bunu həyata keçirmişlər. Bu dəstənin məsələyə pak niyyətlə yanaşmasına baxmayaraq, təəssüflə islami məsələlərdə tədqiqat aparmaq üçün özlərini əziyyətə salmır, mütəxəssislərə də müraciət etmir, nəticədə bir sıra əsassız ideyalara və aldadıcı mətləblərə arxalanaraq haray-həşir qoparırlar.

2) İkinci dəstə bəzi səbəblərə görə şüəliyə və ruhaniyyətə qarşı kin bəsləyir və bəzi vaxtlar gizli təhriklər nəticəsində sünnüləşməyə meyl göstərilər, cürbəcür əxlaqi fəsadlar və əqidə pozğunluqları ilə mübarizə etmək əvəzinə, mömin, lakin sadələvh cavanlara qoşulub onların şüəliyə olan etiqadlarını sarsıdırlar. Əvvəlki dəstənin buraxdığı səhvlər islah oluna bilər. Onlara düzgün və etimad oluna biləcək sənədlər təqdim olunduqda öz yanlış fikir və səhv yollarından qayıdırlar. Ona görə də, onlarla pis rəftar etmək rəva deyildir. Onlara edilə biləcək ən yaxşı xidmət həmişə onlarla əlaqədə olmaq və elmi, nəzəri əlaqələri kəsməməkdir. Amma ikinci dəstənin islah və hidayət olunması çox çətinidir. Çünki kinli olmalarından əlavə, din barəsində düzgün və kifayət qədər məlumatları yoxdur. Buna görə də onları düz yola hidayət etmək üçün göstərilən səylər əksər hallarda faydasız olur. Mühüm məsələ sadələvh və az məlumatlı cavanların onların qurduğu tələlərə düşməmələri üçün çalışmaq, tələyə düşdükləri təqdirdə isə dərhal onların qəlblərindəki şübhə və iradları təmizləməkdir. Məgər əql və şəriət icazə verərmi ki, hakim partiyanın məmurları evlərə yürüş edib orada yığışanları beyət etmək üçün süngü gücü ilə məscidə aparalar?! Görəsən, seçkili cəmiyyətin mənası budurmu ki, hakim partiyanın rəisi müxaliflərdən və bitərəflərdən zorla beyət almaq üçün bir qrup adamı məmur etsin və beyət etmədikləri təqdirdə onlarla vuruşsun?!

Tarix şəhadət verir ki, o dövrə hakim olan partiya üzvləri içərisində daha çox beyət almaq və rəy toplamaq üçün Ömər hamıdan çox israr edir və bu yolda hətta silaha da əl atırdı. Zübeyr də Fatimə (ə)-in evinə yığışanlardan biri idi. Bu zaman onun risalət ailəsi ilə olan əlaqəsi gərginləşməmişdi. Məmurlar evdəkilərə həddindən artıq təzyiqli göstərdikdə Zübeyr qılıncını siyirib çölə çıxdı və dedi:—"Heç vaxt beyət etməyəcəyəm! Beyət etməməyim bir yana, üstəlik gərək hamınız Əli ilə beyət edəsiniz!"

Zübeyr islamın adlı-sanlı qəhrəmanlarından, şücaətli və mahir cəngavər idi. Onun qılınc zərbələri başqa zərbələrdən seçilirdi. Buna görə də, məmurlar təhlükə hiss edib hamılıqla onun üstünə cumdular və qılıncını əlindən aldılar. Beləliklə də böyük bir qırğının qarşısı alındı.

Ömər bu qədər israrının, başqa sözlə "canfəşanlılığının" səbəbi nə idi?! Görəsən, doğrudanmı bu meydana pak niyyətlə girişmişdi, yoxsa Əbu Bəkr ilə onun arasında bir sövdələşmə var idi?! Əmirəl-möminin Əli (ə) məmurların təzyiqinə məruz qaldığı və ölümlə təhdid edildiyi vaxt Ömərə xitabən dedi: "Ömər, (xilafət südünü) yaxşı sağ ki, çünki onun yarısı səninkidir. Xilafəti Əbu Bəkr üçün möhkəm bağla ki, sabah sənə qaytarsın."

Əgər doğrudan da Əbu Bəkr üçün beyət alınması, seçki əsasında olmuşdusa və "əmrühüm beynəhum şura" ayəsinin aşkar nümunəsi idisə, onda nə üçün o, ömrünün son anlarında üç işi görməməsini arzu edirdi? O

deyirdi: 1) Kaş Fatimənin evinin ehtiramını saxlayıb ona həmlə əmrini verməyəydim, hətta qapını məmurların üzünə bağlasaydı belə. 2) Kaş Səqifədə xilafət yükünü çiynimə götürməzdim və onu Ömər və Əbu Übeydənin öhdəsinə qoyar, özüm isə vəzirliyi və müavinliyi qəbul edəydim. 3) Kaş Əl-Fəcat ləqəbi ilə məşhur olan Əyas ibni Əbdüllahı yandırmayıdım.

Təəssüfləndirici bir haldır ki, məşhur şair Məhəmməd Hafiz İbrahim Misri (1351-ci hicri ilində vəfat etmişdir) özünün "Öməriyyə" qəsidəsində ikinci xəlifəni mədh etmiş, onun Fatimə (ə)-a qarşı etdiyi hörmətsizliyi tərifləmişdir:

"Ömər Əliyə dediyi sözləri yada sal. Dinləyicini əzizlə, danışana təzim et.

Əliyə dedi ki, əgər beyət etməsən evini yandıraram və icazə vermərəm ki, orada qalasan.

Bu sözləri deyəndə həzrət Məhəmməd Mustafanın qızı evdə idi.

Bu sözü Ömərən başqası deyə bilməzdi. O, rəhbər, Ədnan ərəbinin sərkərdəsi və onun himayəçisi idi."

Bu şüursuz şair, ilahi ərşi lərzəyə gətirən bir cinayəti xəlifə üçün fəxr saymaq istəyir. Görəsən, Peyğəmbər (s)-in əziz qızının Ömər yanında azacıq olsa belə, hörmətinin olmaması və onun Əbu Bəkrə rəy toplamaq məqsədi ilə evi və Peyğəmbər (s)-in qızını yandırması bir iftixardır?! Gülünc vəziyyətdir ki, "İqdül-Fərid" kitabının müəllifi yalandan belə nəql edir: "Əli (ə)-ı məscidə gətirdikləri vaxt xəlifə ona dedi:–Bizim rəhbərliyimiz sənə xoşuna gəlmədi?"

Əli (ə) dedi:–Niyə ki gəlməsin!? Əksinə, mən özümə söz vermişdim ki, Peyğəmbər (s)-in vəfatından sonra Quranı bir yerə yığmayınca çiynimə əba salmayam. Buna görə də, başqalarından geri qaldım və sonra beyət etdim."

Halbuki onun özü və başqaları Ayişədən nəql edirlər ki, Fatimə (ə)-ın sağ olduğu altı ay müddətində Əli (ə) beyət etmədi və yalnız onun vəfatından sonra xəlifə ilə beyət etdi. (O həzrətin "Nəhcül-bəlağə"dəki sözləri bu həqiqətə dair aşkar bir şahiddir). Bu müddət ərzində təkcə Əli (ə) deyil, üstəlik Səqifə hadisəsində adlarını şərh etdiyimiz şəxslər də xəlifə ilə beyət etmədilər. Əli (ə)-ın vilayətinin ən böyük köməkçisi Salman Əbu Bəkrin xilafəti haqqında belə dedi: "Elə bir adamın xilafətini qəbul etdiniz ki, yalnız yaş cəhətindən sizdən böyükdür. Siz öz Peyğəmbərinizin Əhli-beytini bir kənara qoydunuz. Halbuki əgər xilafəti öz mehvərindən çıxarmasaydılar, heç vaxt ixtilaf yaranmazdı və hamınız haqq xilafətin meyvələrindən bəhrələndiniz.

DÖRDÜNCÜ FƏSİL

ƏLİ (Ə) VƏ FƏDƏK, FƏDƏKİN İQTİSADI DƏYƏRİ

Xəlifə seçmək uğrunda Səqifə münaqişələri sona yetdi və Əbu Bəkr xilafəti ələ aldı. Əli (ə) öz vəfalı dostları ilə siyasət səhnəsindən kənara çəkildi, ümumxalq fikrini xəbərdar etdikdən sonra ümmətin birliyi qorunsun deyə, müxalifətçilik yolunu seçmədi və Quranın dərin məfhumlarını təlim və

təfsir etmək, düzgün qəzavət, əhli-kitab (yəhudi və məsihi) alimləri ilə elmi mübahisə və s. yolu ilə öz şəxsi və ictimai xidmətlərini davam etdirdi. Imam (ə) xalq arasında çoxlu insani səciyyələri, kəmalalara malik idi və rəqiblərinin bunları ondan almaları heç vaxt mümkün deyildi. O, Peyğəmbər (s)-in kürəkəni və əmioğlusunu, onun haqq canişini, islamın adlı-sanlı mücahidi, fədakar bir insan və Peyğəmbər (s) elminin qapısı idi. Heç kəs onun islamı hamıdan qabaq qəbul etməsini, dərin elmini, Quran, hədis, üsuli-din, fərui-din və səmavi-kitablar barədə olan misilsiz elmini inkar edə, yaxud bu fəzilətləri ondan ala bilməzdi. Imam (ə)-in xüsusi bir imtiyazı da vardı ki, gələcəkdə xilafət aparatı üçün maneə törədə bilərdi, o da Fədəkdən ona yetişən gəlir və iqtisadi qüdrət idi. Buna görə də xilafət aparatı bu qüdrəti Imam (ə)-in əlindən almağı məsləhət gördü, çünki bu digər imtiyazlar kimi deyildi ki, onu Imam (ə)-dan almaq mümkün olmasın.

FƏDƏKİN XARAKTERİSTİKASI

Fədək Xeybər yaxınlığında, Mədinədən 140 kilometrlik məsafədə yerləşən münbit və məhsuldar bir kəndin adı idi. Ora Hicaz yəhudilərinin Xeybər qalalarından sonra sığınacaq yerləri idi. Peyğəmbər (s) yəhudi qüvvələrini Xeybərdə, Vadil-Qürada və Timada məğlub etdikdən və Mədinənin şimalında hiss olunan boşluğu islamın hərbi qüvvələri ilə doldurduqdan sonra bu vilayətdə islam və müsəlmanlar üçün təhlükə, islama zidd hərəkətlərin ocağı sayılan yəhudi dövlətinə son qoymaq üçün Fədək böyüklərinin yanına Mühit adlı bir səfir göndərdi. Kəndin rəisi Yuşə ibni Nun sülhü və təslim olmağı müharibədən üstün hesab etdi. O yerin sakinləri söz verdilər ki, hər il məhsullarının yarısını Peyğəmbər (s)-ə versinlər və islam bayrağı altında yaşayıb müsəlmanların əleyhinə hiylələrə əl atmasınlar. İslam hökuməti də qarşılıqlı olaraq onların məntəqəsinin təhlükəsizliyini təmin etməyi öhdəsinə aldı. İslamda hərbi döyüşlər nəticəsində alınan vilayətlər ümummüsəlmanlara aiddir və onlar şəriət hakiminin əli ilə idarə olunur. Amma hərbi hücum və müharibə olmadan müsəlmanların ixtiyarına keçən vilayətlər şəxsən Peyğəmbər (s)-ə, ondan sonra da imama aiddir və islam qanunlarında müəyyən olunmuş şəkildə və xüsusi yerlərdə işlənməlidir. Bu yerlərdən biri də budur ki, Peyğəmbər və Imam öz yaxın adamlarının bütün maddi ehtiyaclarını layiqli şəkildə ödəməlidir.

FƏDƏK PEYĞƏMBƏR (S)-İN FATİMƏ (Ə)A VERDİYİ HƏDİYYƏDİR

Şiə hədisçiləri və təfsirçiləri və sünnü alimlərdən bir qrupu yazırlar: "Və ati zəl-qurba həqqəh" ayəsi nazil olanda Peyğəmbər (s) öz qızı Fatiməni çağıraraq Fədəki ona verdi. Bu hadisəni nəql edən şəxs Peyğəmbər (s)-in böyük səhabələrindən biri olan Əbu Səid Xidridir. Şiə və sünnü təfsirçilərinin hamısı qəbul edirlər ki, bu ayə Peyğəmbər (s)-in qohumları və yaxın adamlarının barəsində nazil olmuşdur. O həzrətin qızı (ayədəki) Zil-qurba (ən yaxın adamlar) üçün ən bariz nümunədir.

Hətta şamlı bir kişi Imam Zeynüləbdin (ə)-a "özünü təqdim et" deyəndə o həzrət özünü şamlılara tanıtdırmaq üçün yuxarıdakı ayəni tilavət etdi. Bu məsələ müsəlmanların arasında o qədər aşkar idi ki, şamlı kişi bunu başı ilə təsdiq edərək o həzrətə dedi: "Həzrət Rəsul ilə olan xas qohumluq və yaxınlığa görə Allah Peyğəmbərə əmr etdi ki, sizin haqqınızı versin." Bu ayənin həzrət Zəhra (ə) və onun övladlarının barəsində nazil olmasını bütün müsəlmanlar, lakin Peyğəmbərin məhz bu ayə nazil olan vaxt Fədəki öz əziz qızına bağışlamasını isə bütün şiə alimləri və bəzi sünnü alimləri qəbul edir.

NƏ ÜÇÜN PEYĞƏMBƏR (S) FƏDƏKİ ÖZ QIZINA BAĞIŞLADI?

Məlum olduğu kimi və həmçinin Peyğəmbər (s)-in və onun övladlarının həyat tarixinin şəhadət verdiyi kimi, onlar heç vaxt dünyaya bağlı olmamışdır. Onların nəzərində dəyəri olmayan şey məhz dünya sərvəti idi. Bununla belə, Peyğəmbər (s) Fədəki öz qızına bağışladı və onu Əli (ə)-in övladlarına məxsus etdi. Burada belə bir sual meydana çıxır ki, nə üçün Peyğəmbər (s) Fədəki öz qızına bağışladı? Bu sualın cavabında aşağıdakıları qeyd etmək olar:

1. Peyğəmbər (s)-in vəfatından sonra müsəlmanların rəhbəri (o həzrətin təkrar və aşkar şəkildə buyurduğu əsasda) Əmirəl-möminin Əli (ə) olmalı idi və bu məqamın ağır büdcəyə ehtiyacı var idi. Əli (ə) xilafət işlərini idarə etmək üçün Fədəkin gəlirindən lazımı şəkildə istifadə edə bilirdi. Xilafət aparatı sanki Peyğəmbər (s)-in bu uzaqgörənliyindən xəbər tutmuşdu, buna görə də elə ilk günlərdə Fədəki Peyğəmbər övladlarının əlindən aldı.

2. Peyğəmbər ocağının kamil məzhəri, onun yeganə qızı, eləcə də gözlərinin nuru olan Həzrət Həsən (ə) və Hüseyin (ə) o həzrətin vəfatından sonra şərəflə yaşamalı, Rəsuli-Əkrəmin və onun övladlarının şərəf və heysiyyəti qorunub saxlanılmalı idi. Bu məqsədin təmin olunması üçün Peyğəmbər (s) Fədəki öz qızına bağışladı.

3. Peyğəmbəri-Əkrəm (s) bildirdi ki, bəziləri ürəklərində Əli (ə)-a qarşı kin bəsləyirlər. Çünki onların yaxın adamlarından çoxu döyüş meydanlarında Əli (ə)-in qılıncı ilə öldürülmüşdü. Bu kini məhv etməyin yollarından biri bu idi ki, Imam (ə) maddi yardım göstərməklə onların qəlbini ələ alsın, onların duyğularını, atıfələrini özünə cəlb etsin, bütün yoxsullara və fəqir-füqərəyə kömək etsin, bu yolla onun xilafəti yolunda olan ruhi maneələr aradan qaldırılsın. Peyğəmbər (s) zahirdə Fədəki Zəhra (ə)-a bağışlamışdı, lakin onun gəliri vilayət sahibinin ixtiyarında idi. Belə ki, ondan öz məişətləri üçün zəruri olan şeyləri təmin etməkdən əlavə, islamın və müsəlmanların xeyrinə də istifadə etməli idi.

FƏDƏKİN GƏLİRİ

Tarixə müraciət etməklə yuxarıda qeyd olunan üç cəhətin hamısı insan zehmində qüvvətlənir, çünki Fədək münbit və məhsuldar bir məntəqə idi və Əli (ə)-a öz məqsədlərini əməli olaraq həyata keçirmək yolunda kömək edə bilirdi.

Məşhur tarixçi Hələbi öz siyrəsində ("Siyreyi Hələbiyyə"də) yazır: "Əbu Bəkr Fədəkin Peyğəmbərin qızının əlində qalmasına meyilli idi. Hətta o, Fatimənin mülkiyyət sahibi olmasını bir vərəqədə yazıb təsdiq etmişdi; amma Ömər həmin vərəqənin Fatiməyə verilməsinə mane oldu, üzünü Əbu Bəkrə tutub dedi:–Sabah Fədəkin gəlirinə çox ehtiyacın olacaqdır. Ərəb müşrikləri müsəlmanların əleyhinə qiyam etsələr, müharibə xərclərini haradan əldə edəcəksən?"

Deməli, Fədəkin gəliri o qədər idi ki, hətta düşmənlə döyüş xərclərinin bir hissəsini təmin edə bilirdi. Bu cəhətdən Peyğəmbər (s)-in bu iqtisadi potensialı Əli (ə)-in ixtiyarında qoyması zəruri idi.

Ibni Əbil-Hədid yazır: "Mən Fədək barəsində imamıyyə məzhəbinin alimlərindən birinə belə dedim: "Fədək kəndi o qədər də böyük deyildi. Bir neçə xurma ağacından başqa bir şeyi olmayan belə bir kiçik məntəqənin o qədər də əhəmiyyəti yox idi ki, Fatimənin müxalifləri ona tamah salsınlar." O, mənə dedi:–"Sən bu barədə səhv edirsən. Oranın xurmalarının sayı Kufənin hal - hazırdakı xurmalarından heç də az deyildi."

Söz yoxdur ki, Peyğəmbər ailəsi bu məhsuldar məntəqədən ona görə məhrum edildi ki, Əmirəl-möminin oranın gəlirini xilafət aparatı ilə mübarizəyə istifadə etməsin. Buna görə də təkcə Fatiməni Fədəkdən yox, ümumiyyətlə, Bəni-Haşimi və Əbdül-Müttəlib övladlarını da öz qanuni hüquqlarından (qənimətlərin xümsündən) məhrum etmişdilər."

Həmişə öz maddi yaşayışını və güzəranını təmin etmək fikrində olub kasıbçılıqla yaşayan şəxslər heç vaxt mövcud siyasi şəraitlə mübarizə etmək fikrinə düşməzlər. İmam Musəbni Cəfər (ə) bir hədisdə Fədəkin sərhədlərini belə müəyyənləşdirmişdir: ***"Fədək bir tərəfdən Ədən, bir tərəfdən Səmərqənd, bir tərəfdən Afrika, bir tərəfdən də dənizlər və adalar ilə sərhədlənir."***

Aydınır ki, Fədək Xeybərin bir hissəsi idi və o qədər də böyük deyildi. İmam Kazim (ə)-in məqsədi bu idi ki, təkcə Fədək yox, həm də o həzrətin sözlərində dörd tərəfdən sərhədləri müəyyən olunan geniş miqyaslı islam ölkələrinə hökumət Əhli-Beytdən alınmışdır.

Qütbüddin Ravəndi yazır: "Peyğəmbər Fədəki iyirmi dörd min dinara icarəyə verdi." Bəzi hədislərdə yetmiş min dinar da nəql edilmişdir. Qiymətlər fərqi onun illik gəlirinin müxtəlif olması ilə əlaqədardır.

Müaviyə xilafətə çatanda Fədəki üç nəfərin arasında bölüşdüdü: Onun üçdə birini Mərvan ibni Həkəmə, üçdə birini Ömər ibni Osmana, qalan üçdə birini isə öz oğlu Yezidə verdi. Mərvan xilafətə çatdıqda onların hamısını öz mülkünə qatdı."

Bu cür bölüşdürülmədən görünür ki, Fədək mühüm bir məntəqə idi ki, Müaviyə onu hər biri böyük bir tayfanın nümayəndəsi olan üç nəfərin arasında bölüşdürmüşdü.

Fatimə (ə) Fədək barəsində Əbu Bəkrə mübahisə edəndə və öz müddəasını isbat etmək üçün şahidlərini onun yanına aparanda o, Peyğəmbər (s)-in qızına belə cavab verdi: "Fədək Peyğəmbərin şəxsi mülkü deyil, müsəlmanların sərvəti idi ki, onun gəliri ilə ordunu təchiz edir, düşmənlərlə döyüş üçün göndərir və Allah yolunda da xərcləyirdi."

Peyğəmbər (s)-in Fədəkin gəliri ilə ordunu səfərbər etməsi, yaxud onu Bəni-Haşimin və səfillərin arasında bölüşdürməsi göstərir ki, Xeybər bu məntəqəsinin gəliri çox imiş, buna görə də ordunu səfərbər etməyə kifayət edirdi.

Ömər yəhudiləri Ərəbistan yarımadasından çıxartmaq istəyəndə onlara xəbərdarlıq etdi ki, öz yerlərini islam dövlətinə təhvil verib pulunu alsınlar və Fədəki tərk etsinlər. Peyğəmbər (s) ilk gündən Fədəkdə sakin olan yəhudilərlə müqavilə bağlamışdı ki, oranın yarısını öz ixtiyarlarında saxlayıb digər yarısını Peyğəmbərə versinlər. Buna görə də ibni Teyhanı, Fərvəni, Hübabı və Zeyd ibni Sabiti Fədəkə göndərdi ki, onun qəsb olunmuş miqdarının dəyərini (qiymət qoyduqdan sonra) oranın yəhudilərinə versinlər. Onlar yəhudilərin payına əlli min dirhəm qiymət qoydular. Ömər bu məbləği İraqdan gələn malların hesabından verdi.

FƏDƏKİN İŞGAL OLUNMASININ SƏBƏBLƏRİ

Peyğəmbərin köməkçilərindən bir qrupunun Əbu Bəkrin xilafətinə havadarlıq etməsi onun qələbə çalması üçün ilk ümid yeri idi və nəticədə ənsarın ən qüvvəli şəxəsi sayılan Xəzrəclilər başqa qolların onlarla müxalifətçilik etməsi nəticəsində mübarizə səhnəsindən çıxdılar. Başda Əli (ə) olmaqla Bəni-Haşim də (əvvəllər qeyd edilən səbəblərə görə) ümumxalq fikrini ayıltıqdan sonra hakim qüvvələr qarşısında silahlı qiyamdan və qruplaşmadan çəkildilər. Lakin Mədinədəki bu nisbi qələbə xilafət üçün kifayət deyildi, Məkkənin də Himayəsinə ehtiyac duyulurdu. Başda Əbu Süfyan olmaqla Bəni-Üməyyə tayfası Əbu Bəkrin xilafətini rəsmi şəkildə tanımayan ən güclü rəqib idi. Bunlar gözləyirdilər ki, Əbu Süfyanın fikrindən, xilafəti qanuni və rəsmi olaraq qəbul etməsindən agah olsunlar. Çünki Peyğəmbər (s)-in vəfat xəbəri Məkkəyə çatanda oranın İtab ibni Üseyd ibni As adlı cavan valisi (yaşı iyirmidən keçmişdi) camaatı bu xəbərdən agah etdi, lakin Peyğəmbərin (s) canişini və xilafət barəsində camaata heç bir söz demədi. Halbuki hər iki hadisə eyni vaxtda baş vermişdi, deməli elə eyni vaxtda da xəbər verilmişdi. Bu iki hadisənin birinin xəbərinin Məkkəyə gəlib çatması, amma o biri hadisədən heç bir xəbər olmaması heç də inanılmaz deyil. Məkkənin Əməvi valisinin müəmmalı sükutunun səbəbi öz tayfa rəisinin (Əbu Süfyanın) fikrindən agah olmaq, sonra da onun fikrinə uyğun olaraq hərəkət etmək idi. Bu həqiqətlərə diqqət yetirməklə xəlifə başa düşmüşdü ki, onun müxalif qruplar qarşısında hakimiyyətini davam etməsi üçün müxaliflərin əqidələrini və fikirlərini cəlb etməlidir və onların rəylərini, fikirlərini və hətta qəlblərini müxtəlif yollarla özünə cəlb etməyincə rəhbərliyi davam etdirmək çox çətin olacaqdır. Nəzər-diqqəti cəlb olunmalı və əsas rol oynayan adamlardan biri Bəni-Üməyyə tayfasının rəisi və Əbu Bəkr hökumətinin müxalifləri sırasında olan Əbu Süfyan idi. O, Əbu Bəkrin rəhbərliyi öz əlinə aldığı kimi eşidəndə, etiraz əlaməti olaraq dedi:—"Bizim Əbu Fazil ilə nə işimiz!"

Əbu Süfyan həmin adam idi ki, Mədinəyə gələndən sonra Əli (ə) və Abbasın evinə gedib hər ikisini silahlı qiyama təşviq etdi və dedi:—"Mən Mədinəni piyada və süvarilərlə dolduraram. Siz qiyam edin və rəhbərliyi

əlinizə alın!"

Əbu Bəkr onu susdurmaq və əqidəsindən döndərmək üçün özü ilə gətirdiyi sərvəti onun özünə bağışladı və bir dinar da olsun belə götürmədi. Bununla da kifayətlənməyib onun oğlu Müaviyəni Şama vali seçdi. Oğlunun hakimiyyətə çatması xəbəri Əbu Süfyana çatanda dərhal dedi:—"Əbu Bəkr sileyi-rəhim etmişdir (yəni qohumlarını yada salmışdır)!" Halbuki əvvəllər Əbu Süfyanın Əbu Bəkrlə qohum olmasına əsla etiqadı yox idi.

Əbu Süfyan kimi əqidələri pulla alınmalı olan şəxslərin sayı-hesabı yoxdur və burada bəyan olunub qurtara bilməz. Çünki Əbu Bəkrlə beyət Bəni-Saidə Səqifəsində, mühacirlərin iştirakı olmadan baş vermişdi. Mühacirlərdən də yalnız üç nəfər, yəni xəlifə və onun iki nəfər həmfikri (Ömər və Əbu Übeydə) orada idilər. Aydınır ki, bu cür beyət (mühacirləri artıq baş vermiş bir işin qarşısında qoymaq) bəzilərinə qəzəbləndirdi. Buna görə də xəlifə müəyyən yollarla onların narazılıqlarını aradan qaldırmalı idi. Bundan əlavə, xəlifə ənsar, xüsusilə, ilk gündən beyət etməyən və Səqifəni tam qəzəblə tərk edən Xəzrəclilərə məhəbbət göstərməli, ürəklərini ələ almalı idi. Xəlifə təkcə adamların vicdanlarını ələ almadı, üstəlik bir qədər mal-dövləti ənsarın arvadları arasında bölüşdürdü. Zeyd ibni Sabit Bəni-Ədi qəbiləsinin qadınlarından birinin payını onun evinə aparanda o qadın soruşdu: "Bu nədir?" Zeyd dedi:—"Xəlifənin qadınlara, o cümlədən sənə ayırdığı paydır!" O qadın tam ayıqlıqla başa düşdü ki, bu pul dini rüşvətdir. Ona görə də "dinimi satın almaq üçün rüşvət verirsən?! Allaha and olsun, heç nəyi qəbul etmərəm!" -deyə onu rədd etdi.

DÖVLƏT BÜDCƏSİNDƏ KƏSİR

Peyğəmbər (s) xəstə olan müddətdə ixtiyarında olan əmlakın hamısını bölüşdürdü və beytül-mal (büdcəsi) boşaldı. Peyğəmbərin nümayəndələri onun vəfatından sonra az miqdar sərvətlə Mədinəyə gəlir, yaxud da onu etimadlı adamların vasitəsi ilə göndərirdilər. Lakin bu azacıq gəlir pul sərf edib müxalifləri ələ almaq istəyən bir hökumət üçün kifayət deyildi. Digər tərəfdən, ətraf qəbilələr müxalifətçilik edərək xəlifə məmurlarına zəkat verməkdən boyun qaçırırdılar. Buna görə də hökumətin iqtisadiyyatına ağır bir zərbə dəyirdi. Buna görə də, hakim dəstənin rəisi çıxış yolunu yalnız bunda görürdü ki, dövlət büdcəsini təmin etmək üçün əl-ayağa düşərək bəzi şeyləri müsadirə etsin. Belə olan halda Fədəkdən yaxşı bir şey yox idi. Belə ki, o da Peyğəmbərdən bir hədis nəql etməklə (onu yalnız xəlifə nəql etmişdi) Fatimə (ə)-in əlindən çıxdı, onun külli miqdardakı gəliri hökumətin əsaslarını möhkəmləndirmək üçün istifadə olundu. Ömər bu həqiqəti etiraf edərək Əbu Bəkrə belə demişdi: "Sabah Fədəkin gəlirinə kəskin ehtiyacın olacaqdır. Ərəb müşrikləri müsəlmanların əleyhinə qiyam etsələr, onda müharibə xərclərini haradan təmin edəcəksən?"

Xəlifə və onun həmfikirlərinin sözləri və əməlləri də bu mətləbi təsdiq edir. Belə ki, Fatimə (ə) Fədəki ondan tələb etdikdə cavab verdi ki: "Peyğəmbər sizin yaşayış xərcinizi ondan təmin edir, gəlirin qalanını da müsəlmanların arasında bölüşdürürdü. Bu halda sən onun gəliri ilə nə edəcəksən?"

Fatimə (ə) buyurdu: "Mən də onun yolunu gedəcəyəm, onun qalanını müsəlmanların arasında bölüşdürəcəyəm."

Fatimənin (ə) xəlifəni çıxılmaz vəziyyətdə qoymasına baxmayaraq, o dedi:–Mən də elə sənənin atan gördüyü işi görəcəyəm.

Əgər Fədəki ələ keçirməkdə xəlifənin məqsədi təkə bir ilahi hökmü (yəni Peyğəmbər (s)-in ailəsinin xərcləri ödəndikdən sonra Fədəkin yerdə qalan gəlirinin müsəlmanlar üçün məsrəf edilməsini) yerinə yetirmək olsaydı, onda bu işi onun yerinə Quranın buyurduğu kimi, hər növ günahdan və itaətsizlikdən uzaq olan Peyğəmbər (s)-in qızı ilə onun ərinin yerinə yetirməsi arasında nə kimi fərq vardı?! Xəlifənin Fədəkin gəlirinin öz ixtiyarında qalmasına israr etməsi göstərir ki, o öz hökumətini möhkəmləndirmək üçün bu gəlirə göz dikmişdi.

FƏDƏKİN İŞĞAL OLUNMASININ BAŞQA BİR AMİLİ

Əvvəldə qeyd olunduğu kimi, Fədəkin işğal olunmasının başqa bir səbəbi də Əmirəl-möminin Əli (ə)-in iqtisadi qüdrətindən törənən qorxu idi. İmam (ə) rəhbərlik üçün lazım olan bütün şərtlərə malik idi, çünki onun elmi, təqvası, parlaq keçmişi, Peyğəmbər (s)-lə olan yaxınlığı və o həzrətin Əli (ə) barəsindəki tövsiyələri inkar olunmaz idi. Əgər hər hansı bir şəxs bu şərtlərlə yanaşı, maddi qüdrətə də malik olsaydı və hələ möhkəmlənməmiş xilafət aparatı ilə rəqabət etsəydi, onda xilafət böyük bir böhran və təhlükə ilə qarşılaşacaqdı. Əgər Əli (ə)-da olan digər şərait və imkanları ondan almaq, onun vücudunda olan əlverişli şəraitlərlə mübarizə etmək mümkün olmasaydı belə, Əli (ə)-in iqtisadi qüdrətini onun əlindən almaq mümkün idi. Buna görə də Peyğəmbər (s) ailəsinin və Əli (ə)-in mövqeyini zəiflətmək üçün Fədəki əsil sahibinin əlindən alaraq bu sülaləni özlərindən asılı vəziyyətə saldılar. Bu həqiqət Ömər in xəlifə ilə olan söhbətindən tam aydın şəkildə sezilir. O, Əbu Bəkrə dedi:–"Adamlar dünya quludur və dünyadan başqa bir hədəfləri yoxdur. Sən xümsü və qənimətləri Əlidən al, Fədəki onun ixtiyarından çıxart. Əgər camaat onu əliyalın görsə, onu buraxıb sənə meyl edəcəklər."

Müddəamızın başqa bir dəlili də budur ki, xilafət aparatı Peyğəmbər (s) ailəsinə təkə Fədəkdən məhrum etmədi, üstəlik döyüş qənimətlərinin (Quranın aşkar şəkildə dediyi kimi) Peyğəmbər (s)-in qohumlarına məxsus olan beşdə birindən də məhrum etdi, Peyğəmbər (s) vəfat etdikdən sonra bu paydan bir dinar da olsun onlara verilmədi.

Tarix yazanlar çox vaxt təsəvvür edirlər ki, Fatimə (ə)-in dövrün xəlifəsi ilə olan ixtilafı təkə Fədək barəsində idi. Halbuki o üç məsələdə xəlifə ilə müxalifət edirdi:

- 1) Peyğəmbəri-Əkrəm (s)-in ona bağışladığı Fədək;
- 2) Peyğəmbər (s)-dən ona yetişən miras;
- 3) "Zil-qürba" payı.

Bu, Quranın aşkar şəkildə buyurduğu kimi, qənimətlərin beşdə birinin (xumsun) sər f olunduğu yerlərdən biridir.

Ömər deyir: "Fatimə Fədəki və Zil-qürba payını xəlifədən istəyəndə xəlifə boyun qaçırdı və onları vermədi."

Ənəs ibni Malik yazır: "Fatimə (ə) xəlifənin yanına gəldi və xüms ayəsini (bu ayədə Peyğəmbərin qohumları üçün pay müəyyən olunmuşdur) oxudu. Xəlifə dedi:–Sən oxuduğun Quranı mən də oxuyuram. Mən heç vaxt Zil-qürba payını sənə vermərəm. Ondan sizin yaşayış xərclərinizi verə bilərəm və qalanını da müsəlmanlar üçün lazım olan yerlərə sərf edə bilərəm.

Fatimə dedi:–Allahın hökmü bu deyildir. Xüms ayəsi nazil olanda Peyğəmbər (s) buyurmuşdu: "Məhəmmədin ailəsinə müjdə olsun ki, Allah (Öz fəzl və kərəmindən) onları ehtiyacsız etdi."

Xəlifə dedi:–Ömərə və Əbu Übeydəyə müraciət edərəm, əgər sənin sözlənlə razılaşsalar, bütün Zil-qürba payını sənə verməyə hazırım.

O iki nəfərdən (bu barədə) sual olunduqda onlar da xəlifənin fikrini qüvvətləndirdilər. Fatimə bu vəziyyətdən çox təəccübləndi və başa düşdü ki, onlar bir-biri ilə əlbirdir. Xəlifənin işi yalnız "Nəss qarşısında ictihad" (yəni Quranın hökmü ola-ola öz şəxsi nəzərini yürütmək) idi. Quran tam aşkar şəkildə buyurur ki, qənimət xümsünün bir hissəsi Zil-qürbaya (Peyğəmbərin ən yaxın adamlarına) məxsusdur, amma xəlifə Peyğəmbərdən bu barədə bir şey eşitmədiyini bəhanə gətirərək ayəni bir növ təkzib etməyə başlayıb dedi:–Məhəmmədin övladlarına yaşayış xərclərini təmin edəcək miqdarda verilməli, qalanı isə islam yolunda istifadə olunmalıdır.

Bu səylərin səbəbi yalnız Imam (ə)-in əlindən dünya malını alıb, onu özlərinə möhtac etmək idi ki, hökumət əleyhinə qiyam etmək fikrini əməli olaraq həyata keçirə bilməsin. Şiə fiqhində Peyğəmbər (s)-in canişinlərindən nəql olunan rəvayətlər göstərir ki, Zil-qürba payı Peyğəmbərin yaxın adamlarının şəxsi mülküdür. Çünki Quranın Zil-qürba üçün belə bir pay nəzərdə alması buna görə idi ki, bu ünvanın sahibləri Peyğəmbər (s)-dən sonra rəhbərlik və imamət məqamına malik olacaqdılar. Buna görə də gərək Allahın, Peyğəmbərin və zil-qürbanın payı (bu, qənimət xümsünün yarısını təşkil edir) Peyğəmbər (s)-in yaxın adamlarına (bunlar həm də müsəlmanların rəhbəri və vəlisidirlər) çatmalı və onların nəzarəti altında məsrəf olunmalıdır. Xəlifə yaxşıca bilirdi ki, Fatimə (ə) Zil-qürba payını tələb etdikdə öz şəxsi malını deyil, Zil-qürba ünvanına malik olan şəxslərə yetişəcək payı istəyir ki, onu alsın və müsəlmanların rəhbəri kimi onların işlərinə sərf etsin. Peyğəmbər (s)-dən sonra belə bir şəxs Əli (ə)-dan başqa heç kəs deyildi. Bu payı da ona vermək bir növ xilafətdən geri çəkilmək və Əmirəl-möminin Əli (ə)-ın rəhbərliyini etiraf etmək demək idi. Buna görə də Fatimə (ə)-a xitabən dedi:–Mən zil-qürba payını heç vaxt sizin ixtiyarınıza qoymaram, sizin yaşayış xərcləriniz təmin olunduqdan sonra qalanını islam yolunda sərf edəcəyəm.

FƏDƏK FİRQƏLƏRİN ÇƏKİŞMƏSİNDƏ VƏ ONLARIN TƏZADLI SİYASƏTLƏRİ DÖVRÜNDƏ

Xilafətin ilk günlərində Fədəkin ələ keçirilməsində, həmçinin Peyğəmbər (s)-in əziz qızının sərvətinin müsadirə olunmasından məqsəd hakim dairələrin iqtisadi bünövrəsini qüvvətləndirmək və həqiqi xəlifəni dünya malından məhrum etmək idi. Lakin islam hökuməti genişləndən sonra,

böyük fəthlər nəticəsində bol sərvət sel kimi xilafət mərkəzinə axdı. Bu zaman xilafət aparatı artıq özünü Fədəkin gəlirindən ehtiyacsız görürdü. Digər tərəfdən, zamanın keçməsi ilə xəlifələrin islam cəmiyyətindəki xilafət əsasları möhkəmlənirdi. Atıq heç kim həqiqi xəlifə olan Əmirəl-möminin Əli (ə)-in Fədəkin gəliri ilə müxalifətçilik fikrinə düşüb onların qarşısında cəbhə yaratmasını güman etmirdi.

Başqa xəlifələrin dövründə Fədəkin ələ keçirilməsinin əsas səbəblərinin (yəni xilafət aparatının iqtisadi bünövrəsini möhkəmlətmək) tamamilə aradan qaldırılmasına baxmayaraq Fədək məntəqəsi və onun gəliri əvvəldə olduğu kimi hakimiyyətə gələn hər xəlifənin siyasəti və sərvətinə tabe idi və xəlifə Fədək barəsində özünün Peyğəmbər (s) ailəsinə olan münasibətinə uyğun şəkildə qərara gəlirdi. Peyğəmbər (s) ailəsi ilə mənəvi əlaqələrini tamamilə kəsənlər Fədəkin öz həqiqi sahiblərinə qaytarılması ilə kəskin şəkildə müxalifət edir, onu hökumətin ümumi və xalis gəliri hesab edirdilər, hərdən də onu özünün, yaxud öz tərəfdarlarından birinin şəxsi mülkünə qatırdılar. Amma Peyğəmbər (s) ailəsinə az-çox məhəbbət bəsləyən, yaxud zamanın və siyasətin tələbi ilə Fatimə (ə)-in övladlarının könlünü almaq istəyənlər başqa bir xəlifə tərəfindən siyasət dəyişilməyə qədər onu Zəhra (ə)-in övladlarına qaytarırdılar. Buna görə də Fədəkin heç vaxt sabit bir vəziyyəti yox idi, o, müxtəlif çəkişmələrə və təzadlı siyasətlərə tabe idi. Hərdən öz həqiqi sahiblərinə qaytarılırdı, amma çox vaxt müsadirə olunurdu. Bir sözlə, bu, həmişə islamın həssas və müşkül məsələlərindən biri olmuşdur.

Xəlifələrin dövründən Əli (ə)-in zamanına kimi Fədək sabit bir vəziyyətdə idi. Onun gəlirindən azacıq bir məbləğ yaşayış xərclərini təmin etmək üçün Peyğəmbər (s)-in ailəsinə verilir, qalanı isə sair ümumi əmlak kimi xəlifələrin nəzarəti altında sərf olunurdu. Müaviyə hakimiyyəti ələ keçirdikdən sonra onu üç nəfərin arasında bölüşdü: Bir hissəsini Mərvana, bir hissəsini Ömər ibni Osmana, bir hissəsini də oğlu Yəzidə verdi. Beləliklə, Fədək əldən-ələ dolandı, nəhayət, Mərvan ibni Həkəm öz xilafəti dövründə qalan iki hissəni də pulla alıb öz mülkünə qatdı, sonra da onu oğlu Əbdül Əzizə bağışladı, o da öz oğlu Ömər ibni Əbdül-Əzizə hədiyyə etdi. Ömər ibni Əbdül-Əziz xilafətə çatanda Bəni-Üməyyənin islam cəmiyyətindəki rüsvayçı ləkələrinin çoxunu təmizləməyi qərara aldı. Buna görə də Peyğəmbər (s) ailəsinə olan meylinə görə əsil sahiblərinə qaytardığı (və zülm ilə alınmış) şeylərdən birincisi Fədək idi. O, Fədəki Həsən ibni Əlinin, (İmam Həsənin oğlunun) başqa rəvayətə görə isə həzrət Səccadın (ə) ixtiyarına verdi. Belə ki, Mədinənin valisi Əbu Bəkr ibni Ömərə bir məktub yazaraq fərman verdi ki, Fədəki Fatimə (ə)-in övladlarına qaytarsın. Mədinənin valisi bəhanə gətirərək cavabında yazdı: "Mədinədə Fatimənin çoxlu övladı var, hər biri də ayrıca bir ailədə yaşayır. Mən Fədəki onların hansına qaytarım?"

Ömər ibni Əbdül-Əziz məktubun cavabını oxuduqda bərk narahat oldu və dedi:—"Əgər sənə bir inəyin başını kəsməyi əmr etsəm, Bəni-İsrail kimi "o inəyin rəngi necədir?" - deyə bəhanə gətirəcəksən. Mənim məktubum sənə çatan kimi Fədəki Fatimə övladları arasında bölüşdür.

Xəlifənin ətrafında olanların hamısı Bəni-Ümyyədən idi və xəlifənin bu hökmündən bərk narahat olub dedilər: "Sən bu əməlinlə Şeyxeyni (Əbu Bəkr və Ömər) xataya saldın!"

Çox keçmədi ki, Ömər ibni Qeys bir dəstə adamla Şama daxil oldu və xəlifənin bu işini tənqid etdi. Xəlifə onların cavabında belə dedi:–Siz çox cahil və nadan adamsınız. Mənim bildiyimi siz də eşitmisiniz, lakin unutmusunuz. Mənim müəllimim Əbu Bəkr ibni Məhəmməd Ömər ibni Həzm atasından, o da babasından nəql etmişdir ki, əziz Peyğəmbər (s) buyurub: "Fatimə mənim canımın bir parçasıdır, onun qəzəblənməsi mənim qəzəblənməyimin, onun şad olmağı mənim şad olmağımın səbəbidir." Fədək xəlifələrin dövründə hökumətin xalis və ümumi əmlakı sayılırdı, sonra Mərvana tapşırıldı, o da atam Əbdül Əzizə bağışladı. Atam vəfat edəndən sonra irsən mənə və qardaşlarıma yetişdi. Qardaşlarım öz paylarını mənə bağışladılar. Mən də onu Rəsuli-Əkrəmin hədisinə görə Zəhranın övladlarına qaytardım."

Ömər ibni Əbdül-Əziz vəfat edəndən sonra Mərvan övladları bir-birinin ardınca rəhbərliyi ələ keçirdilər, hamısı da Ömər ibni Əbdül-Əzizin əksinə hərəkət etdilər. Fədək Mərvanın övladlarının xilafəti müddətində onların ixtiyarında idi və Peyğəmbər (s) övladları ondan tamamilə məhrum idilər. Əməvi dövlətinin süqut etməsindən və Abbasi dövlətinin yaranmasından sonra Fədəkin maraqlı taleyi var idi: İlk Abbasi xəlifəsi Səffah Fədəki Əbdüllah ibni Həsənə qaytardı. Ondən sonra Mənsur onu geri aldı. Mənsurun oğlu Mehdi atasının əksinə olaraq Fədəki Fatimə (ə) övladlarına qaytardı. Mehdi vəfat edəndən sonra onun Musa və Harun adlı iki oğlu biri digərindən sonra xilafəti ələ keçirdilər və Fədəki Peyğəmbər (s) ailəsindən alıb öz ixtiyarlarına keçirdilər, nəhayət, Harunun oğlu Məmun xilafətə keçdi. Bir gün Məmun zorla alınan (qəsb olunan) əmlakı sahiblərinə qaytarmaq və şikayətlərə rəsmən baxmaq üçün məzlumların yazdıqları məktubları araşdırırdı. Həmin gün əlinə keçən ilk məktub özünü Fatimə (ə)-in vəkili və nümayəndəsi adlandıran bir nəfərin yazdığı məktub idi. O, Fədəkin Peyğəmbər (s) ailəsinə qaytarılmasını tələb edirdi. Xəlifə bu məktuba baxdıqda gözləri yaşla doldu. Əmr etdi ki, məktubu yazanı çağırınsınlar. Bir müddətdən sonra qoca bir kişi xəlifənin məclisinə daxil oldu, Fədək barəsində Məmunla söhbətə başladı. Bir qədər söhbətdən sonra xəlifə qane oldu və fərman verdi ki, Fədəkin Zəhra (ə)-in övladlarına qaytarılması üçün Mədinənin valisinə məktub yazsınlar. Məktub yazıldı, xəlifə onu imzaladı və icra olunmaq üçün Mədinəyə göndərildi. Fədəkin Peyğəmbər (s) ailəsinə qaytarılması şiələrin sevincinə səbəb oldu. Dibil Xüzai bu barədə bir qəsidə oxudu. Onun ilk beytinin tərcüməsi belədir:

"Zəmanənin üzü güldü, çünki Məmun Fədəki Haşim övladlarına (onun həqiqi sahiblərinə) qaytardı."

Məmunun 210-cu h.q. ildə Mədinənin valisi Qeys ibni Cəfərə yazdığı bu məktub çox maraqlıdır. Onun xülasəsi belədir: "Möminlərin əmiri (yəni xəlifə), Allah dinində və islam xilafətində sahib olduğu yüksək mövqə və Peyğəmbər ailəsi ilə olan qohumluq səbəbi ilə Peyğəmbər sünnəsini qoruyan və o həzrətin hökmlərini icra edən ən ləyaqətli şəxsdir. Əziz Peyğəmbər

Fədəki öz qızı Fatiməyə bağlamışdı. Bu məsələ gün kimi aydındır və Peyğəmbər övladlarından heç birinin onda ixtilafı yoxdur. Bundan əlavə, heç kim bunun əksini, təsdiq edilməyə qabil olacaq şəkildə iddia etməmişdir. Buna görə də möminlərin əmiri məsləhət görür ki, Allah rızasını qazanmaq, ədaləti bərqərar etmək və haqqı üzə çıxarmaq üçün onu Allah Peyğəmbərinin varislərinə qaytarsın, Onun əmrini icra etsin. Buna görə də öz qulluqçularına və katiblərinə əmr verdi ki, bu məsələni dövlət dəftərlərində yazsınlar. Hərgah Peyğəmbərin vəfatından sonra Həcc mərasimində səslənib "Hər kəs Peyğəmbərdən sədəqə, bəxşiş, yaxud vədə kimi bir şeyi iddia etsə bizə xəbər versinlər" - desəydilər, onda müsəlmanlar onun sözlərini qəbul edirdilər. O ki, qaldı Peyğəmbərin əziz qızının sözünə, onun sözü hökmən təsdiq olunmalıdır. Möminlərin əmiri Mübarək Təbəriyə əmr verdi ki, Fədəki bütün hüddud və hüquqları ilə birlikdə Fatimənin varislərinə qaytarsın. Fədək kəndində olan qulamları, taxılı və başqa şeyləri Məhəmməd ibni Yəhya ibni Həsən ibni Zeyd ibni Əli ibni Hüseyne və Məhəmməd ibni Əbdüllah ibni Həsən ibni Əli ibni Hüseyne qaytarsın. Bil ki, bu fikirdə möminlərin əmiri Allahdan ilham almışdır və Allah onu Özünə və Peyğəmbərə tərəf yaxınlaşmağa müvəffəq etmişdir. Bu məsələni sənin tərəfindən vəzifələrini yerinə yetirənlərə çatdır və Fədəki bərpa və abad etməyə, onun gəlirinin çoxalmasına çalış."

Mütəvəkkil xilafətə seçilənə qədər Fədək Zəhra (ə) övladlarının əlində idi. Mütəvəkkil Peyğəmbər (s) ailəsinin qatı düşmənlərindən olduğuna görə Fədəki Zəhra (ə) övladlarından aldı və Əbdüllah ibni Ömər in mülkünü əkinçilik üçün seçdi. Fədək məntəqəsində on bir xurma ağacı var idi, onları Peyğəmbəri-Əkrəm (s) öz mübarək əli ilə əkməmişdi. Camaat Həcc günlərində o xurma ağaclarının meyvəsini təberrük olaraq çox baha qiymətə alırdı. Bunun özü də Peyğəmbər (s) ailəsinə yaxşı bir kömək idi. Əbdüllah bu məsələdən çox narahat idi, Bəşiran adlı bir nəfəri Mədinəyə göndərdi ki, o xurma ağaclarını kəssin. O da çox xəbəsləklə öz məmuriyyətini yerinə yetirdi, lakin Bəsrəyə qayıtdıqda şil oldu. O vaxtdan etibarən Fədək Peyğəmbər (s) ailəsindən əbədi olaraq alındı və zülmkar hökumətlər onun Zəhra (ə)-in varislərinə qaytarılmasından imtina etdilər.

BEŞİNCİ FƏSİL

ÜMUMXALQIN NƏZƏRİNDƏ FƏDƏK

Fədəkin qəsb olunmasından və Peyğəmbər (s)-in əziz qızının bu işə etirazından on dörd əsr keçir. Bəziləri belə təsəvvür edə bilər ki, bu hadisə barəsində düzgün mühakimə yürütmək çox çətin bir işdir. Çünki uzun zamanın keçməsi hakimin bu sənədin möhtəvasından tam şəkildə xəbərdar olması və onun vərəqlərini diqqətlə oxuyub, ədalətli hökm çıxarması üçün bir maneədir. Hətta təhrifçi xain əllərin ona tərəf uzanıb, mənasını bir-birinə qarışdırması da mümkündür. Lakin hakimin işinə aydınlıq gətirə biləcək şey budur: Qurani-Kərimə, Peyğəmbər (s)-in hədislərinə, ixtilafı olan tərəflərin etiraflarına və iddialarına müraciət etməklə yeni bir sənəd tənzim etmək və onun əsasında islamın dəyişilməz və qəti üsullarını nəzərə almaqla

mühakimə yürütmək olar.

İndi bu məsələni bir qədər izah edək: İslamın qəti və danılmaz qanunlarından biri budur ki, müsəlmanların müharibə və hərbi əməliyyat aparılmadan fəth etdikləri məntəqələr islam hökumətinin ixtiyarına keçir və ümumi əmlakdan, başqa sözlə "xalisə"dən sayılır, bu da Allah Peyğəmbərinə (s) məxsusdur. Bu cür ərazilər Peyğəmbər (s)-in şəxsi mülkü deyil, başda Peyğəmbər (s) olmaqla islam dövlətinindir. Peyğəmbərdən sonra bu cür əmlakın ixtiyarı və ondan istifadə etmək haqqı Peyğəmbərin yerində olan və onun kimi müsəlmanların rəhbərliyini öhdəsinə alan şəxsə verilir. Qurani-Məcid bu islami qanunu "Həşr" surəsinin 6-7-ci ayələrində belə bəyan edir:

"Siz, Allahın fəth olunmuş məntəqələrin mal-dövlətindən Öz Peyğəmbərinə qaytardığı və ona aid etdiyi şeylərdə təsərrüf etmək üçün (əziyyətdə və məşəqqətdə düşməmişiniz və) heç də at və dəvə qovmamısınız, lakin Allah Öz peyğəmbərlərini hər kəsə istəsə hakim edər və Allah hər şeyə qadirdir. Allahın bu məntəqələrin mal-dövlətindən Öz Peyğəmbərinə aid etdiyi hər şey Allaha, Peyğəmbərə, onun yaxın adamlarına, yetimlərə, miskinlərə (fəqir və yoxsullara) və yolda qalanlara aiddir..."

Peyğəmbər (s)-in ixtiyarında olan əmlak aşağıdakılardan ibarətdir:

1. Xüsusi mal-dövlət.

Peyğəmbər (s)-in şəxsən malik olduğu mal-dövlət tarix və siyrə kitablarında "Peyğəmbər (s)-in xüsusi mülkü" adı ilə ətraflı şəkildə qeydə alınıb əks etdirilmişdir. Bu cür mülkün ixtiyarı Peyğəmbər (s) həyatda ikən onun özünə aid idi. O vəfat edəndən sonra irs qanuna uyğun olaraq o həzrətin varislərinə keçir. Amma əgər Peyğəmbər (s)-in varisinin onun şəxsi mülkündən məhrum olması isbat olunsa, bu halda onun şəxsi malı sədəqə adı ilə müstəhəqlərin arasında bölüşdürülməli, yaxud da islam yolunda xərclənməlidir. Gələn bölmələrdə bu mövzu barəsində geniş şəkildə söhbət açacaq, irs qanununda Peyğəmbər (s)-in varisləri ilə başqa şəxslərin varisləri arasında heç bir təfəvütün olmamasını isbat edəcəyik. Birinci xəlifənin Peyğəmbərin varislərini irsdən məhrum etməkdə istinad etdiyi rəvayət—əgər düz olduğunu fərz etsək—başqa mənası vardır və xilafət aparatı o mənadan xəbərsiz olmuşdur.

2. "Xalisə." İslam hökumətinə məxsus olan və Peyğəmbər (s)-in müsəlmanların qəyyumu kimi təsərrüf edib islamın və müsəlmanların mənafeyi yolunda xərclədiyi əmlak və mal-dövlət "Xalisə" adlandırılır. Fiqh kitablarında "fey" adlı bir bölmə vardır ki, ondan "cihad" babında, bəzi vaxtlar da "sədəqat" babında bəhs olunur. "Fey" ərəb lüğətində "qayıtmaq" mənasındadır və məqsəd qan tökülmədən və müharibə aparılmadan islam hökumətinin ixtiyarına keçən məntəqələrdir ki, onların sakinləri müəyyən şərtlər daxilində islam hökumətinə tabe olurlar. İslam ordusunun hücumu və heç bir çətinlik olmadan Peyğəmbər (s)-in ixtiyarına keçən bu cür ərazilər islam hökumətinə aid idi və islam əsgərlərinin onda heç bir haqqı yox idi. Peyğəmbər (s) oradan gələn gəliri islamın mənafeyi istiqamətində sərf edir, bəzən də müstəhəqq fərdlərin arasında bölüşdürürdü ki, ondan istifadə etməklə, öz iş və fəaliyyətlərinə arxalanmaqla məişət xərclərini təmin etsinlər. Peyğəmbər (s) əksər hallarda bu ərazilərin gəlirindən, bəzi hallarda

isə qənimətlərin xümsündən bəxşiş edirdi.

Yaxşı olardı ki, Peyğəmbər (s)-in bu qəbildən olan ərazilər xüsusundakı üslubundan bir neçə nümunəni qeyd edək: Bəni-Nəzir üç yəhudi tayfasından təşkil olunmuşdu, onların Mədinənin yaxınlığında evləri, bağları və əkin sahələri var idi. Peyğəmbər (s) Mədinəyə köçəndə Ovs və Xəzrəc qəbilələri ona iman gətirdilər, lakin qeyd olunan üç tayfa öz dinlərində qaldılar. Peyğəmbəri-Əkrəm (s) müqavilə bağlayaraq Mədinədə və onun ətrafında sakin olanların birliyi üçün ciddi şəkildə çalışdı. Nəhayət, hər üç tayfa Peyğəmbərlə müsəlmanların əleyhinə hər növ hiylədən uzaq olub onların mənafeələrinin əksinə tədbir görməmək barədə müqavilə bağladılar. Amma onların hər üçü gizlədə və aşkarda müqaviləni pozdular, islam dövlətini yıxmaq, hətta Peyğəmbər (s)-i öldürmək üçün heç bir hiylə və xəyanəti əsirgəmədilər. O cümlədən, Peyğəmbər (s) bir iş üçün Bəni-Nəzir məhəlləsinə getmişdi. Onlar Peyğəmbər (s)-i qətlə yetirmək, ona sui-qəsd etmək istəyirdilər. Buna görə də Peyğəmbər (s) onların hamısını Mədinəni tərk etmək məcburiyyətində qoydu, sonra isə onların evlərini və əkin sahələrini mühacir və bəzi ənsar yoxsullarının arasında bölüşdürdü. İslam tarixində bu cür ərazilərdən istifadə edərək ev sahibi olan şəxslərin bəzilərinin adları qeyd olunmuşdur. Mühacirlərdən Əli (ə), Əbu Bəkr, Əbdürrəhman ibni Ovf, Bilal, ənsardan isə Əbu Düccanə, Səhl ibni Hənif, Haris ibni Səmə bu qəbildən idi.

FƏDƏK XALİSƏ ƏMLAKDAN İDİ

Hədisçilərin və siyrəyazanların hamısı bu fikirdədirlər ki, Fədək xalisə əmlakı sırasında idi. Çünki Fədək müharibə yolu ilə fəth olunmamışdı, xeybərdəkilərin məğlub olması xəbəri Fədək kəndinə çatanda oranın əhalisi razılaşdılar ki, Peyğəmbər (s)-lə sülh edib Fədək ərazisinin yarısını ona versinlər və əvəzində öz dini mərasimlərini yerinə yetirməkdə tam şəkildə azad olsunlar, islam hökuməti də onların təhlükəsizliyini təmin etsin. Bu məsələ barəsində islam alimləri arasında ixtilaf yoxdur.

Peyğəmbər (s)-in əziz qızının Fədək barəsində Əbu Bəkrlə apardığı müzakirələrdən aydın olur ki, hər iki tərəf Fədəkin xalisədən olmasını qəbul etmişdilər və onların ixtilafı, sonradan bəyan ediləcəyi kimi, başqa bir məsələdədir.

PEYĞƏMBƏR (S) FƏDƏKİ FATİMƏ (Ə)A BAĞIŞLAMIŞDI

Şiə alimləri və sünnü hədisçilərindən bir qrupu bu fikirdədirlər ki, "və ati zəl-qurba həqqəh" ayəsi nazil olduqda Peyğəmbər (s) Fədəki öz qızı Fatiməyə (ə) bağışladı. Bu hədisin sənədi böyük səhabə olan Əbu Səid Xidri və İbni Abbasa gedib çatır. Sünnü hədisçilərindən aşağıda adları qeyd edilənlər bu hədisi nəql etmişlər:

1) Cəlaləddin Süyuti (909-cu hicri ilində vəfat etmişdir), O, özünün məşhur təfsirində yazır: "Qeyd olunan ayə nazil olanda Peyğəmbər Fatiməni çağırırdı və Fədəki ona verdi. (O sonra yazır:) Bu hədisi Bəzar, Əbu Yəli, ibni

Əbu Hatəm və ibni Mərdveyh tanınmış səhabə olan Əbu Səid Xidridən nəql etmişlər. (O yenə yazır:) İbni Mərdveyh İbni Abbasdan nəql etmişdir ki, qeyd olunan ayə nazil olduqda Peyğəmbər Fədəki Fatimənin mülkiyyətinə keçirdi."

2) Əlaiddin Əli ibni Hisam (Müttəqi Hindi adı ilə məşhurdur və 976-cı hicri ilində vəfat etmişdir) O da qeyd olunan hədisi nəql edərək yazır: "İbnün-Nəccar və Hakim kimi hədisçilər öz tarixlərində bu hədisi Əbu Səiddən nəql etmişlər."

3) Əbu İshaq Əhməd ibni Məhəmməd ibni İbrahim Nişapuri (Sələb adı ilə məşhurdur, 427-ci (yaxud 437-ci) hicri ilində vəfat etmişdir.) O, özünün "Əl-kəşfü vəl-bəyan" adlı təfsirində bu hadisəni nəql etmişdir.

4) Məşhur tarixçi Bilazəri. (279-cu hicri ilində vəfat etmişdir) O, Məmunun Mədinə valisinə yazdığı məktubu nəql etmişdir. O məktubun bir qismi belədir:

"Rəsulullah (s) Fədək məntəqəsini Fatiməyə bağışladı. Bu məsələ o qədər aşkardır ki, Rəsulullahın (s) ailəsinin heç vaxt onda ixtilafı olmayıb. O (Fatimə) ömrünün axırına kimi Fədəkə sahiblik iddiasında idi."

5) Əhməd ibni Əbdül-Əziz Cövhəri ("Əs-Səqifə" kitabının müəllifidir). O yazır: "Ömər ibni Əbdül-Əziz xilafətə çatanda sahiblərinə qaytardığı qəsb olunmuş ilk şey Fədək idi ki, onu Həsən ibni Həsən ibni Əliyə qaytardı." (Bu cümlədən başa düşülür ki, Fədək Peyğəmbər (s)-in əziz qızının mülkü idi.)

6. İbni Əbil-Hədid bundan əlavə, ayənin Fədək barəsində nazil olmasını Əbu Səid Xidridən nəql etmişdir. O bunu nəql edərkən Seyyid Mürtəzanın "Şafi" kitabındakı sözünə istinad etməsinə baxmayaraq, əgər Seyyid Mürtəzanın sözləri onun üçün mötəbər olmasaydı, hökmən onu tənqid edərdi. Bundan əlavə, o, "Nəhcül-bəlağə"nin şərhində bu mövzunun tədqiqatına ayırdığı fəsildə Bağdadın qərb mədrəsəsinin ustadı ilə apardığı müzakirədən aydın olur ki, o, Peyğəmbər (s)-in Fədəki öz əziz qızına bağışlamasına inanırmış.

7) Hələbi. O özünün "Siyrə" adlı kitabında Peyğəmbərin qızının iddia qaldırmasını və onun şahidlərinin adlarını qeyd edərək demişdir: "Dövrün xəlifəsi Fədəkin qəbaləsini (sənədini) Zəhranın adına yazdı, lakin Ömər onu götürüb çıxdı."

8. Məsudi. O, özünün "Murucuz-zəhəb" adlı kitabında yazır. "Peyğəmbərin qızı Fədək barəsində Əbu Bəkrlə müzakirə apardı və ondan tələb etdi ki, Fədəki ona qaytarsın, Əlini, Həsəni, Hüseyini və Ümmü Əyməni özünün şahidləri kimi göstərdi."

9. Yaqut Həməvi yazır: "Fatimə Əbu Bəkrin yanına getdi və dedi: "Peyğəmbər Fədəki mənə bağışlamışdır." Xəlifə şahid istədi və... (nəhayət yazır:) Ömər ibni Əbdül-Əzizin xilafəti dövründə Fədək Peyğəmbərin ailəsinə qaytarıldı, çünki müsəlmanların iqtisadi vəziyyəti çox yaxşı idi."

Səmhudi "Vəfaül-vəfa" kitabında Fatimə (ə)-ın Əbu Bəkrə etdiyi müzakirəni nəql edib sonra yazır: "Əli və Ümmü Əymən Fatimənin xeyrinə şahidlik etdilər və dedilər ki, Peyğəmbər Fədəki öz sağlığında Fatiməyə bağışlayıbdir." Sonra yazır: "Ömər ibni Əbdül-Əzizin xilafəti dövründə

Fədək Zəhranın ailəsinə qaytarıldı."

Bir nəfər şamlı kişi Əli ibni Hüseyin (ə) ilə görüşüb dedi ki, özünü tanıtdır. İmam (ə) buyurdu: "Bəni İsrail" surəsində "və ati zəl-qurba həqqəh" ayəsini oxumusanmı?

Şamlı kişi təsdiq edərək dedi:—Qohumluğa görə idi ki, Allah Öz Peyğəmbərinə əmr etdi ki, onların haqqını versin.

Şiə alimlərindən Küleyni, Əyyaşi, Səduq və s. bu ayənin Peyğəmbər (s)-in qohum-əqrəbası barəsində nazil olmasını nəql edərək qeyd etmişlər ki, bu ayə nazil olandan sonra Peyğəmbər (s) Fədəki öz qızı Fatimə (ə)-a bağışladı. Bu barədə böyük şiə tədqiqatçısı mərhum Seyyid Haşim Bəhreyni Əmirəl-möminin, həzrət Səccad, həzrət Sadıq, İmam Kazim və İmam Riza (əleyhimüssəlam) kimi din rəhbərlərindən gəlib çatan on bir mötəbər hədis nəql etmişdir. Deməli, bu ayənin Peyğəmbər (s) ailəsi barəsində nazil olmasında demək olar ki, fikir ayrılığı yoxdur. Amma bu ayənin nazil olmasından sonra Peyğəmbər (s)-in Fədəki Zəhra (ə)-a verməsini şiə hədisçiləri və sünnülərin böyük şəxsiyyətlərindən bir qrupu nəql etmişdir. Hər iki tərəfin danışığını, onların məqam və mövqelərini, həmçinin sənədləri araşdırmaq həqiqəti ayırd etməkdə çox mühüm rol oynayır. Bu sənəddə şikayətçi və iddiaçı Peyğəmbər (s)-in əziz qızı həzrət Zəhra (ə)-dır ki, onun məqamı, mövqeyi, paklığı və isməti hamıya məlumdur. Şikayətə baxan isə hakim partiyanın rəisi və dövrün xəlifəsi Əbu Bəkrdir. Belə ki, Peyğəmbər (s)-dən sonra qüdrəti ələ almış, bəziləri qorxudan, bəziləri isə tamahkarlıq məqsədi ilə onun ətrafına yığışmışdı. Peyğəmbər (s)-in vəfatından on gün keçməmiş Zəhra (ə)-a xəbər çatdı ki, xəlifə məmurları onun işçilərini Fədəkdən çıxarmış, oranın tam ixtiyarını öz əllərinə almışlar. O gündən etibarən Zəhra (ə) öz haqqını geri almaq məqsədi ilə Bəni-Haşimdən olan bir qrup qadınla xəlifənin yanına getdi və onunla aşağıdakı məzmununda danışmaq apardı:

Fatimə:—Nə üçün mənim işçilərimi Fədəkdən çıxarmısan? Nə üçün mənim haqqımı əlimdən almısan?

Xəlifə:—Mən sənə atandan eşitmişəm ki, peyğəmbərlər özlərindən sonra heç nəyi irs qoymurlar.

Fatimə:—Fədəki atam öz sağlığında mənə bağışlamışdı və mən elə o vaxt onun (Fədəkin) sahibi idim.

Xəlifə:—Dediklərinə şahidlərin varmı?

Fatimə:—Bəli, varımdır. Mənim şahidlərim Əli və Ümmü Əyməndir.

O iki nəfər Zəhra (ə)-ın istəyi ilə onun Peyğəmbər (s) zamanında Fədəkin sahibi olduğuna şəhadət verdilər. Tarixçilərin çoxu Zəhra (ə)-ın şahidi kimi yalnız Əli və Ümmü Əymənin adını qeyd etmişlər. Lakin bəziləri yazırlar ki, Həsən və Hüseyin (əleyhiməssəlam) da şəhadət verdilər. Bu həqiqəti Məsudi və Hələbi nəql etmişlər. Hətta Fəxri Razi yazır ki, Peyğəmbərin qulamlarından biri də Zəhranın haqq olmasına dair şəhadət verdi, lakin onun adını qeyd etməmişdir. Amma Bilazəri o qulamın adını qeyd edərək deyir: "O, Peyğəmbərin qulamu Ribah idi."

Tarix nöqtəyi-nəzərindən iki cür nəqlin bir-biri ilə heç bir ziddiyyəti yoxdur, çünki, tarixçilərin nəql etdiyi kimi, xəlifə iddianı sübut etmək üçün

bir qadın və bir kişinin şəhadətini kafi bilməyibdir. (Gələcəkdə bu barədə bəhs edəcəyik.) Buna görə də mümkündür ki, Peyğəmbər (s)-in əziz qızı Həsəneyni (Imam Həsən və Imam Hüseyini) və Rəsuli-Əkrəm (s)-in qulamını şahidlərin sayını təkmil etmək üçün gətirmiş olsun. Şiə hədisləri nəzərindən Peyğəmbər (s)-in qızı qeyd olunan şahidlərdən əlavə, Əsma Binti- Ümeysi də gətirmişdi. Həmçinin bizim hədislərimizdə var ki, Peyğəmbər (s) Zəhra (ə)-ın Fədəkə sahib olmasını bir məktubda və yazılı şəkildə təsdiq etmişdi, təbii olaraq Zəhra (ə) o məktuba istinad etmişdir. Əmirəl-möminin Əli (ə) şəhadət verdikdən sonra xəlifəni, onun yol verdiyi səhvədən xəbərdar etdi. Çünki, xəlifə elə bir adamdan şahid istəyirdi ki, Fədək onun öz mülkiyyətində idi və mülkiyyət sahibindən şahid istəmək islami mühakimə qaydalarının əksinə idi. Buna görə də xəlifəyə buyurdu:— Əgər mən bir müsəlmanın əlində olan bir şeyin mənim olmasını iddia etsəm, onda kimdən şahid tələb edərsən? İddiaçı olduğum halda məndən şahid istəyərsən, yoxsa o şəxs ki, mal onun ixtiyarında və mülkiyyətindədir, ondan şahid istəyərsən?

Xəlifə dedi:—Belə olan halda mən səndən şahid tələb edəyəm.

Əli (ə) buyurdu:—Uzun müddətdir ki, Fədək bizim ixtiyarımızda və mülkiyyətimizdədir. Əgər indi müsəlmanlar Fədəkin ümumi maldan olmasını deyirlərsə, onlar şahid gətirməlidirlər, biz yox!

Xəlifə Imam (ə)-in güclü məntiqi qarşısında susdu.

XƏLİFƏNİN CAVABLARI

Tarixdə xəlifənin həzrət Zəhra (ə)-a verdiyi cavablar müxtəlif surətlərdə nəql edilmişdir. Fədək məsələsi Peyğəmbər (s)-in əziz qızı tərəfindən dəfələrlə irəli çəkdiyinə görə inanmalıyıq ki, xəlifə hər dəfə bir cür cavab vermişdir. İndi onun verdiyi cavabları qeyd edirik:

1. Zəhra (ə)-ın şahidləri onun lehinə şəhadət verən vaxt Ömər və Əbu Übeydə də xəlifənin lehinə şəhadət verib dedilər: "Peyğəmbər öz ailəsinin xərclərini təmin etdikdən sonra Fədəkin qalan gəlirini ümumi işlərə sərf edirdi. Əgər Fədək onun qızının mülkü idisə, bəs nə üçün onun gəlirinin bir hissəsini başqa yerlərə sərf edirdi?"

Şahidlərin arasında ixtilaf yarandığından, xəlifə yerindən qalxıb deyilənlərin hamısının düzgün olduğunu elan etdi və dedi:—Hər iki tərəfin şahidləri düz deyir, mən hamının şəhadətini qəbul edirəm. Həm Əli və Ümmü-Əymən doğru deyir, həm də Ömər və Əbu Übeydə. Çünki, Zəhranın ixtiyarında olan Fədək Peyğəmbərin mülkü idi, onun gəlirindən öz ailəsinin yaşayış xərclərini təmin edir, artıq qalanını isə müsəlmanların arasında bölüşdürürdü. Mən də Peyğəmbərin etdiyi kimi edirəm.

Fatimə (ə) buyurdu:—Mən də oranın artıq qalan gəlirini islam yolunda xərcləməyə hazırım.

Xəlifə dedi:—Sənin əvəzinə özüm bu işi görəcəyəm.

2. Xəlifə Fatimə (ə)-in iddiasını isbat etmək üçün onun şahidlərini kafi hesab etmədi və dedi:—Bir kişi və bir arvadın şahidliyi heç vaxt qəbul olunması deyil: ya iki nəfər kişi, ya da bir kişi və iki arvad şəhadət verməlidir.

Şiə hədislərinə görə xəlifənin Peyğəmbər (s)-in əziz qızının gətirdiyi

şahidləri qəbul etməməsi çox ağır və kədərli dərddir. Çünki o, Əli, Həsən və Hüseyin (əleyhimüssəlam)ın şəhadətini (Fatimə (ə)-in əri və övladları olduğuna görə) qəbul etmədi. Eləcə də həzrət Zəhra (ə)-in kənizi olduğuna görə Ümmü Əymənin şəhadətini və həmçinin əvvəllər Cəfər ibni Əbu Talibin arvadı olduğuna görə Əsma binti Ümeysin şəhadətini etibarsız saydı, nəticədə Fədəki Fatimə (ə)-a qaytarmaq istəmədi.

3. Xəlifə Fatimə (ə)-in iddiasını isbat etmək üçün onun gətirdiyi şahidləri kafi bildi və onun adına bir qəbalə yazdı, amma sonradan onu, Ömər in israrı ilə nəzərə almadı.

Ibrahim ibni Səid Səqəfi "Əl-Ğarat" kitabında yazır: Şahidlər şəhadət verdikdən sonra xəlifə qərara aldı ki, Fədəki Peyğəmbərin qızına qaytarsın. Sonra dəridən olan bir vərəqdə qəbaləni Fatimənin adına yazdı. Fatimə onun evindən çıxıb gedərkən yolda Ömərlə qarşılaşdı. Ömər hadisədən xəbərdar olduqda qəbaləni ondan alıb xəlifənin yanına gəldi və etirazla dedi:–Fədəki nə üçün Fatiməyə vermisən?! Halbuki Əli öz xeyrinə şəhadət verir, Ümmü-Əymən də ki, qadındır.

Sonra məktuba tüpürdü və cırdı. Bu hadisə xəlifənin iradəsinin sağlam olmasını deyil, onun iradəsinin zəif və hərdəmxəyal, onun yürütdüyü mühakimənin şəxsi meyllərə nə qədər tabe olmasını göstərir. Amma Hələbi yuxarıdakı hadisəni başqa cür nəql edir və deyir:–Xəlifə Fatimənin mülkə sahibliyini təsdiq etdi. Gözlənilmədən Ömər daxil olub dedi:–Bu məktub (yazı) nədir?

O dedi:–Bu vərəqdə Fatimənin malikiyyətini təsdiq etmişəm.

Ömər dedi:–Fədəkin gəlirinə sənənin çox ehtiyacın vardır. Əgər müşrik ərəblər müsəlmanların əleyhinə qiyam etsələr, müharibə xərclərini haradan təmin edəcəksən?! (Sonra məktubu alıb cırdı.)

Burada Fədək hadisəsi barəsində olan tədqiqat sona çatdı və üstündən təqribən 1400 il keçən bir hadisənin sənədi yenidən tənzim olundu. İndi isə islamın məhkəmə qanunlarının bu hadisə barəsində necə hökm etdiyini araşdıraq.

FƏDƏK MƏSƏLƏSİ BARƏSİNDƏ YEKUN MÜHAKİMƏ

Fədəkin işi barəsində yekun mühakimə sonrakı fəslə keçirilir, orada ki, Peyğəmbər (s)-in əziz qızının Fədəkdən məhrum edilməsinin islam qəzavət tarixinin səhifələrində haqqın ilk dəfə tapdalanması olmasını isbat edəcəyik. Lakin burada bir məqamı qeyd etmək istəyirik: Keçmiş bəhslərdə aydın dəlillərlə isbat etdik ki, "və ati zəl-qurba həqqəh" ayəsi nazil olduqdan sonra Peyğəmbər (s) Fədəki Zəhrayı-Əthər (ə)-a bağışladı. Çoxlu sünnü alimlərdən əlavə, şiə alimləri də bu mətləbi aşkar şəkildə bəyan etmiş, böyük hədisçilərdən Əyyaşi, Ərbəli, Seyyid Bəhreyni və s. bu barədə olan şiə hədislərini öz kitablarında toplamışlar. Nümunə olaraq bir hədisi nəql edirik. Həzrət Sadiq (ə) buyurur: "və ati zəl-qurba həqqəh" ayəsi nazil olanda Peyğəmbər (s) Cəbraildən soruşdu: "Zəl-qurba" deməkdə məqsəd kimdir?" Cəbrail dedi:–"Sənənin qohumların." Bu vaxt Peyğəmbər (s) Fatiməni və onun övladlarını çağıraraq Fədəki onlara bağışladı, sonra buyurdu: "Allah mənə əmr etmişdir ki, Fədəki sizə tapşırım."

BİR SUALİN CAVABI

Belə bir sual yarana bilər ki, "Isra" surəsi Məkkədə nazil olan surələrdəndir, Fədək isə hicrətin yeddinci ilində müsəlmanların ixtiyarına keçmişdir. Məkkədə nazil olan ayə bir neçə il sonra baş verəcək hadisənin hökmünü necə açıqlayır? Bu sualın cavabı aydındır. Surələrin Məkki və ya Mədəni olması bütövlükdə deyil, ayələrinin əksəriyyətinin Məkkədə, yaxud Mədinədə nazil olması deməkdir. Çünki Məkki surələrinin çoxunda Mədəni ayələri mövcuddur və əksinə, Mədəni surələrinin çoxunda Məkki ayələri mövcuddur. Ayələrin təfsir və şəni-nüzuluna (nazil olma səbəbinə) müraciət etməklə bu məsələ daha da aydın olar. Bundan əlavə, ayənin məzmunu göstərir ki, o, Mədinədə nazil olmuşdur. Çünki, Peyğəmbəri-Əkrəm (s)-in Məkkədə o qədər də maddi imkanı yox idi ki, qohumlarının, yoxsulların və yolda qalanların haqqını versin. Təfsirçilərin nəql etdiyinə görə, təkcə "Isra" surəsinin 26-cı ayəsi olan bu ayə deyil, 32, 33, 37, 81-83-cü ayələri də Mədinədə nazil olmuşdur. Buna görə də surənin Məkki olması sözügedən ayənin Mədinədə nazil olması ilə heç də təzadlı deyildir.

FƏDƏK SƏNƏDİNİN BAŞQA VƏRƏQLƏRİ

Belə bir sual yaranır ki, Fədək məsələsinin tamamilə aydın olmasına baxmayaraq, nə üçün Peyğəmbər (s)-in əziz qızının lehinə rəy verilmədi? Keçən fəsildə Fədəkin sənədi mötəbər islam sənədləri əsasında bəyan olundu və hər iki tərəfin dəlilləri aydın şəkildə əks etdirildi. İndi gərək onun möhtəvası barəsində düzgün mühakimə yürüdülsün. Bu sənəd hər hansı məhkəmədə araşdırılsa və hər hansı bir bitərəf hakimin nəzarəti altında baxılsa, nəticəsi Fədəkin Fatimə (ə)-in mülkiyyətinə aid edilməsindən başqa bir şey olmayacaq. İndi isə onun sənədini araşdırırıq:

1. Xəlifənin həmfikirlərinin onunla apardıqları danışıqlardan məlum olur ki, Fədəkin müsadirə edilməsi əsas etibarilə xilafəti qoruyub himayə etmək, müxaliflərin qarşısında hakimiyyətin təməllərini möhkəmlətmək məqsədi daşıyırdı və "peyğəmbərlərin irs qoymaması" məsələsi Fədəkin müsadirə olunmasına zahirədən dini rəng vermək üçün idi. Müddəamızın şahidi budur ki, Zəhra (ə)-in sözləri və gətirdiyi dəlillər xəlifəyə təsir etdikdə, qərara aldı ki, Fədəki ona qaytarsın, hətta Fatimə (ə)-in adına bir qəbalə də tərtib etdi. Lakin gözlənilmədən Ömər məclisə daxil oldu və hadisədən xəbərdar olduqda xəlifəyə dedi: **"Əgər sabah ərəblər sənənin hökumətinlə müxalifətçilik etsələr, onlarla müharibə xərclərini nə ilə təmin edə bilərsən?!"** Bu danışıq heç bir gizli şey olmadan müsadirənin həqiqi səbəbini aydınlaşdırır və tarixdə hər hansı bir bəhanənin yolunu bağlayır.

2. İslam tarixçiləri və hədisçiləri nəql edirlər ki, "və ati zəl-qurba həqqəh" ayəsi nazil olanda Peyğəmbər (s) Fədəki Fatiməyə bağışladı. Bu hədislərin sənədi tanınmış səhabə olan Əbu Səid Xidriyə gedib çatır. Görəsən xəlifə Əbu Səidi çağıraraq həqiqəti ondan soruşmalı deyildimi?! Əbu Səid kiçik bir adam deyildi ki, xəlifə onu tanımasın, yaxud onun dediklərinə şəkk etsin. Heç vaxt demək olmaz ki, islamın etibarlı hədisçiləri Əbu Səid barəsində belə bir yalan söyləmiş olsunlar. Çünki hədisi nəql edənlərin etibarlı şəxslər olmasından əlavə, onların sayı o qədərdir ki, sağlam əql

onların yalan düzəltmək üçün müqəddimə qurmalarını qeyri-mümkün hesab edir. Əbu Səid bir hədis mənbəyi idi və ondan çoxlu hədislər nəql olunmuşdur. Hətta Əbu Harun Əbdi və Əbdüllah Əlqəmə kimi Əhli-beyt düşmənləri belə, Əbu Səidə müraciət etdikdən sonra öz düşmənçiliklərindən əl çəkmişdilər.

3. Təkcə İslamda deyil, hətta dünya məhkəmə normaları nöqtəyindən nəzərdən bir kəs bir mülkdə təsərrüf etsə, əksi isbat olunmayana kimi onun malı sayılır. Bir şeyin sahibi olmayan bir şəxs başqasının ixtiyarında olan bir şeyə malik olmasını iddia etsə, iki adil (ədalətli) şəxs onun həmin şey üzərindəki sahiblik hüququna şəhadət verməlidir. Əks halda məhkəmə ixtiyar sahibini əsl malik kimi tanıyacaq. Şübhəsiz, Fədək Peyğəmbər (s)-in qızının mülkiyyətində idi və xəlifə tərəfindən onun müsadirə olunması hökmü çıxarılan zaman belə, həzrət Zəhra (ə)-in işçiləri orada işləyirdilər. Həzrət Zəhra (ə)-in Fədəkdə bir neçə illik ixtiyar sahibi olması və onun vəkil və işçilərinin orada olması onun həmin mülkə sahib olmasına aydın bir dəlil idi. Bununla belə, xəlifə Fatimə (ə)-in ixtiyar sahibi olmasına məhəl qoymadı və onun işçilərini çıxartdı. Daha acınacaqlı hal budur ki, xəlifə mülk sahibi olmayan iddiaçıdan şahid tələb etmək yerinə, Peyğəmbər (s)-in qızından, özündən qeyrisinin mülkiyyətini inkar edən bir şəxsdən şahid tələb edirdi. Halbuki islamın məhkəmə qanunlarına görə, ona qarşı qaldırılan iddiaları inkar edən mülk sahibindən deyil, mülk sahibi olmayan iddiaçıdan şahid tələb olunmalıdır.

Əvvəllər qeyd olunduğu kimi Əmirəl-möminin Əli (ə) həmin vaxt xəlifənin səhv və xəta etməsini onun özünə anladı. Bundan əlavə, tarix də Fatimə (ə)-in ixtiyar sahibi, əsl malik olduğunu isbat edir. Əmirəl-möminin Əli (ə) Bəsrə valisi Osman ibni Hünəyfə yazdığı məktubların birində belə deyir: **"Bəli, səmanın kölgə saldığı yerlərdən yalnız Fədək bizim əlimizdə idi. Bəziləri ona paxıllıq etdilər, bəziləri də (İmamın özü və ailəsi) ona göz yumdular. Allah necə də yaxşı hakim və qazidir!"**

Qarşıya belə bir sual çıxı bilər: Peyğəmbər (s)-in qızı özünün Fədək üzərində ixtiyar sahibi, özündən qeyrisinin isə mülkiyyətini inkar edən olduğuna görə, onun iddiaçı qarşısındakı vəzifəsi yalnız and içərək onları ifşa etmək idi. Bəs nə üçün xəlifə ondan şahid istəyəndə o həzrət and içməyib bir neçə nəfəri şahid olaraq özü ilə məhkəməyə apardı?! Bu sualın cavabı Əmirəl-möminin Əli (ə)-dan nəql etdiyimiz sözlərdən aydın olur. Çünki Peyğəmbər (s)-in qızı xilafətin göstərdiyi təzyiq nəticəsində şahid gətirməyə razı oldu. Halbuki Peyğəmbər (s) ailəsi Fədəkdən istifadə etdiyi ilk anlarından etibarən şahid gətirməyə heç bir ehtiyac duymurdu. Hətta əgər Peyğəmbər (s)-in qızının xəlifə tərəfindən şahid istənilmədiyi halda şahid gətirməsi fərz olunsa onda bu işin səbəbi bu ola bilərdi ki, Fədək kiçik yer, yaxud Mədinəyə yaxın olan bir qəsəbə deyildi ki, müsəlmanlar Fatimə (ə)-in vəkil və malik olmasından tam şəkildə xəbərdar olalar. Fədək Mədinənin 140 kilometrliyində yerləşdiyinə görə Fatimə (ə) xəlifənin onun malikiyyətini və ixtiyar sahibi olduğunu isbat etmək üçün şahid istəyəcəyini ehtimal verdiyinə görə şahid yığmağa başlamış, onları məhkəməyə gətirmişdi.

4. Şübhə yoxdur ki, Fatimə (ə) "Təthir" ayəsinin hökmü ilə hər növ günah və böhtandan pakdır. Ayişənin özü "Təthir" ayəsinin Əhli-Beyt barəsində nazil olduğunu nəql etmişdir. Sünnü alimləri öz kitablarında bu ayənin Fatimə, onun əri və övladları (əleyhimüssəlam) barəsində nazil olduğunu təsdiq edirlər. Əhməd ibni Hənbəl özünün "Müsnəd"ində belə nəql edir: "Bu ayə nazil olduqdan sonra hər vaxt Peyğəmbər sübh namazını qılmaq üçün mənzildən çıxırdısa Fatimənin evindən keçəndə "əs-səlat" deyir və bu ayəni oxuyurdu. Bu iş altı ay davam etdi."

Bununla belə, görəsən xəlifənin Fatimə (ə)-dan şahid tələb etməsi düzgün bir iş idi?! Halbuki xəlifənin özündən başqa Zəhra (ə)-a qarşı heç bir iddiaçı yox idi. Görəsən xəlifənin Zəhra (ə)-ın hər növ günahdan uzaq olması və paklığı haqda olan Quran ayəsinə kənara qoyub ondan şahid tələb etməsi düz bir işdirmi?! Biz "nə üçün qazi öz elminə əməl etmədi?" demirik. Çünki elmin şahiddən güclü və möhkəm olmasına baxmayaraq, elm də şahid kimi səhv və xəyata düşər olur və yəqinin xətası zənn və gümanın xətasından azdır. Biz deyirik ki, nə üçün xəlifə Quranın Zəhra (ə)-ın günah və xətadan uzaq olmasına dair göstərişinə (halbuki bu, xəyata və səhvə yol verilməyən elmdir!) məhəl qoymadı?!

Əgər Quran xüsusi şəkildə Zəhra (ə)-ın mülkiyyətini göstərsəydi, xəlifə ondan şahid tələb edə bilərdimi?! Sözsüz ki, yox. Çünki, ilahi vəhyin əksinə olaraq hər hansı bir sözün deyilməsi qəbul ulunası deyildir. Həmçinin məhkəmədə qazi Quranın Zəhra (ə)-ın isməti (günahsızlığı) barədə olan göstərişi müqabilində ondan şahid istəyə bilməz, çünki o, "Təthir" ayəsinin hökmünə əsasən məsumdur və heç vaxt yalan danışmaz. Biz hakimin öz şəxsi elminə əməl edə bilməsi, yaxud əməl edə bilməməsi barədə bəhsə kərişmirik, çünki bu, geniş bir məsələdir və islam fəqihləri onun barəsində "Qəza" kitablarında söz açmışlar. Lakin xatırladıq ki, xəlifə aşağıdakı iki ayəyə istinad etməklə Fədəkin sənədini xətm olunmuş elan edib, Peyğəmbər (s)-in qızının xeyrinə hökm çıxara bilərdi:

a) **"Camaatın arasında qəzavət (hökm) edəndə ədalətlə qəzavət edin."**

b) **"Yaratdıqlarımızdan bir dəstəsi haqq yola gedir və haqq əsasında qəzavət edirlər."**¹

Bu iki ayənin hökmünə görə məhkəmə qazisi haqq və ədalət əsasında qəzavət etməlidir. Deməli, Peyğəmbər (s)-in qızı pak olduğuna və dilinə heç vaxt yalan söz gəlmədiyinə görə, onun iddiası eynilə ədalət və həqiqətdir, məhkəmə də onu qəbul etməlidir. Amma görəsən, xəlifə nə üçün islamın məhkəmə üsulundan olan bu iki ayənin əksinə olaraq Fatimə (ə)-ın lehinə rəy vermədi?

Təfsirçilərin bəzisi ehtimal verirlər ki, bu iki ayədə məqsəd məhkəmə qazisinin məhkəmə qanunları və üsulları əsasında, haqq-ədalətlə qəzavət etməsidir, hətta əslində ədalətin əksinə olsa da belə; lakin ayənin təfsirində verilən bu ehtimal çox zəifdir, ayənin zahiri mənası da məhz əvvəlcə deyilənlərdir.

5. Xəlifənin həyat tarixinin araşdırılması göstərir ki, o, çox vaxt

¹ "Əraf" surəsi, ayə:180

iddiaçıların sözünü şahidsiz qəbul edirmiş. Məsələn, Əli Xəzrəmi tərəfindən bir qədər beytul-mal Mədinəyə gətiriləndə Əbu Bəkr camaata dedi:—"Hər kəsin Peyğəmbərdən alacağı varsa, yaxud o həzrət ona bir şey vədəsi veribsə, gəlib götürsün."

Cabir xəlifənin yanına gəlib "Peyğəmbər vədə vermişdi ki, mənə filan qədər kömək edəcək" - deyəndə, Əbu Bəkr ona 1500 dirhəm pul verdi.

Əbu Səid deyir: "Əbu Bəkr tərəfindən belə bir xəbər yayılanda bir dəstə adam onun yanına getdi və müəyyən məbləğdə pul aldı. Onlardan biri də Əbu Bişr Mazini idi. O, xəlifəyə "Peyğəmbər mənə demişdi ki, nə vaxt ona mal gətirsələr onun yanına gedim" - deyəndə, Əbu Bəkr ona 1400 dirhəm pul verdi. İndi soruşmaq lazımdır ki, xəlifə nə üçün bu kimi iddiaçıların sözünü qəbul edib onlardan şahid istəmir, lakin Peyğəmbər (s)-in qızı barəsində inad göstərir, onun şahidi və dəlili olmamasını bəhanə sayaraq sözünü qəbul etmək istəmir?! Ümumi əmlak barəsində bu qədər "səxavətli" olan, hətta Peyğəmbər (s)-in sadəcə ehtimal olunan borclarının ödənilməsinə əməl edilməsinə müsbət münasibət göstərən bir qazi nə üçün o həzrətin qızına qarşı bu qədər zülm edir?! Xəlifəni Peyğəmbər (s)-in qızının sözünü təsdiq etməyə qoymayan iş məhz İbni Əbil-Hədidin öz ustası və Bağdadın müderrisi Əli ibni Fardan nəql etdiyi mətləbdir. O, deyir: Mən ustadıma dedim:—Zəhra öz iddiasında doğru idimi?

Dedi:—Bəli.

Dedim:—Xəlifə onun düz danışan bir qadın olduğunu bilirdimi?

Dedi:—Bəli.

Dedim:—Nə üçün xəlifə onun danılmaz haqqını özünə qaytarmadı?

Bu vaxt ustadım gülümsəyib vüqarla dedi:—Əgər o gün onun sözünü qəbul edərək doğru danışan bir qadın olduğuna görə şahid istəmədən Fədəki ona qaytarsaydı, sabah bu mövqedən öz əri Əlinin xeyrinə istifadə edib deyəcəkdi ki, xilafət Əliyə məxsusdur. Bundan sonra da xəlifə çıxılmaz vəziyyətdə qalıb xilafəti Əliyə tapşıracaqdı. Çünki, onu (özünün bu işi ilə) doğruçu bilirdi, lakin münafişəyə son qoyulsun deyər, onu öz danılmaz haqqından məhrum etdi.

FƏDƏKİN SƏNƏDLƏRİNDƏ NÖQSAN YOX İDİ

Bu qədər aşkar sənədlərlə belə, nə üçün və hansı dəlilə görə Fədək barəsində düzgün və layiqincə mühakimə yürüdülmədi?! Müsəlmanların xəlifəsi ümmətin hüquqlarının keşikçisi, onların mənafeyinin himayəçisi olmalı idi. Əgər Fədək doğrudan da ümumi əmlakın bir hissəsi idisə və müvəqqəti olaraq Peyğəmbər öz ailəsindən olan bir nəfərin ixtiyarında qoymuşdusa, onda Peyğəmbər (s)-in vəfatından sonra müsəlmanların rəhbərinə tapşırılmalı və onun nəzarəti altında müsəlmanların ümumi işləri üçün xərclənməli idi. Bunu hamı qəbul edir. Lakin millətin hüquqlarını qorumaq və ümumi mənafeyini himayə etmək o demək deyil ki, onlar fərdi azadlıqdan məhrum edilsin, şəxsi mülkiyyətləri tapdalansın, fərdlərin xüsusi əmlakı ümumi əmlak kimi müsadirə olunub milli əmlak elan olunsun.

İslam dini ictimaiyyəti möhtərəm saydığı kimi, qanuni yolla əldə edilən fərdi mülkiyyətə də hörmət qoyur. Xilafət ümumi əmlakın hiyf olunması və

tələf olduqda qaytarılması üçün çalışdığı kimi, islamın rəsmi şəkildə qəbul etdiyi hüquqların və əmlakın qorunması üçün də çalışmalıdır. Ümumxalq əmlakını ümumi məsələ və üsullara riayət etmədən ayrı-ayrı şəxslərə vermək bir növ ictimaiyyətin hüququnun tapdalanması və zorakılıq sayıldığı kimi, islamın düzgün qanunları əsasında bir şeyə malik olan şəxsləri qanuni mülkiyyətdən məhrum etmək də bir növ ictimaiyyətin hüququna qarşı təcavüz və zorakılıq sayılır. Əgər Peyğəmbər (s)-in qızının Fədəkə sahib olması barəsində olan iddiası məhkəmə qanunlarına uyğun idisə və öz iddiasını isbat etmək üçün lazımi şahidləri vardsa, eləcə də məhkəmə hakiminin nəzərinə görə sənəd nöqsansız idisə, belə olan təqdirdə qazinin haqqı aşkar etməkdən, yaxud sənədin möhtəvasının əksinə olaraq öz təmayülünü aşkar etməkdən çəkinməsi ictimaiyyətin rifahının ziddinə olan bir əməl, islam ayinində məzəmmət olunan böyük bir günahdır.

Sənədin xüsusi hissələri isbat edir ki, onda heç bir nöqsan olmamışdır və islam məhkəmə qanunlarına görə xəlifə Peyğəmbər (s)-in qızının lehinə rəy verməli idi. Ona görə ki, əvvəla, tarixçilərin nəql etdiyinə uyğun olaraq Zəhra (ə) tərəfindən şahidlər gətiriləndən sonra xəlifə qərara aldı ki, Fədəki onun həqiqi sahiblərinə qaytarsın. Buna görə də Zəhra (ə)-in Fədək üzərindəki mülkiyyət hüququnu bir vərəqə üzərində təsdiq edib Zəhra (ə)-a verdi, lakin Ömər hadisədən xəbərdar olduqda xəlifəyə etiraz etdi və vərəqəni alıb çıxdı. Əgər Fatimə (ə)-in şahidləri onun iddiasını isbat etmək üçün kafi deyildisə və sənədin "nöqsanı" vardsa, onda xəlifə heç vaxt onun lehinə rəy verməz və onun mülkə sahib olmasını rəsmi şəkildə təsdiq etməzdi.

İkincisi, Fatimə (ə)-in haqlı olduğuna şəhadət verənlər bunlar idi: 1. Əmirəl-möminin Əli (ə), 2. Həzrət Həsən (ə), 3. Həzrət Hüseyin (ə), 4. Peyğəmbər (s)-in qulamu Ribah, 5. Ümmü Əymən 6. Əsma Binti-Ümeys.

Görəsən bu şahidlər Fatimə (ə)-in iddiasını isbat etmək üçün kafi deyildimi?! Hətta həzrət Zəhra (ə)-nın öz iddiasını isbat etmək üçün Əli (ə) və Ümmü-Əyməndən başqa bir kəsi məhkəməyə gətirmədiyini fərz etsək belə, görəsən bu iki nəfər onun iddiasını isbat etmək üçün kafi deyildimi?! Halbuki bu iki şahiddən biri Əmirəl-möminin Əli (ə)-dır. O, Qurani-Məcidin hökmünə ("Təthir" ayəsinə) uyğun olaraq hər növ günahdan pak və təmizdir, Peyğəmbər (s)-in buyurduğuna görə, **"Əli haqq ilə, haqq da Əli ilədir. O, haqqın mehvəridir, haqiqətin çarxı onun ətrafına dövr edir."** Amma xəlifə İmam (ə)-in şahidliyini "gərək iki kişi, yaxud bir kişi və iki qadın şəhadət verələr", - deyə bəhanə gətirib qəbul etmədi.

Üçüncüsü, əgər xəlifənin haqdan boyun qaçırmasının səbəbi Fatimə (ə)-in gətirdiyi şahidlərin müəyyən olunmuş həddən az olması idisə, bu halda islam məhkəmə qanunlarına görə xəlifə ondan and içməyi tələb etməli idi. Çünki, islam məhkəməsində mülkiyyət və borc məsələlərində bir şahid və bir andıçmə ilə hökm etmək olar. Nə üçün xəlifə bu qanunu icra etməkdən boyun qaçırdı və münaqişənin artıq həll olunub bitmiş olduğunu elan etdi?!

Dördüncüsü, xəlifə bir tərəfdən Fatimə (ə)-in və onun şahidlərinin (Əli (ə) və Ümmü-Əymənin) sözlərini, digər tərəfdən isə Ömər və Əbu Übeydənin iddiasını təsdiq etdi. (Onlar şəhadət vermişdilər ki, Peyğəmbər

(s) Fədəkin gəlirini müsəlmanların arasında bölüşdürürdü). Sonra hökm edərək dedi: "Hamı düz deyir, çünki Fədək ümumi malın bir hissəsi idi və Peyğəmbər oranın gəlirindən öz ailəsinin yaşayışını təmin edir, qalanını isə müsəlmanların arasında bölürdü." Halbuki xəlifə Ömər və Əbu Übeydinin sözlərində daha çox diqqət etməli idi, çünki onlar Fədəkin ümumi əmlakın bir hissəsi olmasına deyil, təkcə Peyğəmbər (s)-in oranın gəlirinin artıq qalanının müsəlmanların arasında bölməsinə şəhadət verdilər. Bunun Zəhra (ə)-in mülkiyyəti ilə heç bir ziddiyyəti yoxdur. Çünki Peyğəmbər (s)-in öz qızı tərəfindən oranın gəlirinin artıq qalanını müsəlmanların arasında bölməyə icazəsi var idi. Aydınır ki, Fədəki almaq üçün xəlifənin bu cür mühakiməsi və onun batini istəyi səbəb olmuşdu ki, o, yalnız gəlirin müsəlmanlar arasında bölünməsinə şəhadət verən o iki nəfərin şahidliyini Zəhra (ə)-in malik olmamasına dair bir dəlil gətirsin. Halbuki o iki nəfərin şəhadətinin Zəhra (ə)-in iddiası ilə heç bir ziddiyyəti yox idi.

Daha maraqlısı budur ki, Zəhra (ə) özünün Fədək bərəsindəki üslubunun elə Peyğəmbər (s)-in üslubu olacağına təminat vermişdi. Əgər Fədək doğrudan da ümumi əmlakın bir hissəsi olsaydı, həzrət Zəhra (ə)-in razılığını cəlb etməyə nə ehtiyac var idi? Əgər şəxsi mülkü olsaydı, bu zaman malikin öz mülkünü təhvil verməkdən imtina etməsi oranı zorla ələ keçirmək üçün bir əsas ola bilməzdi. Hətta xəlifənin belə ixtiyarı olmadığını fərz etsək belə, o, mühacir və ənsarın diqqətini özünə cəlb etmək və onları razı salmaqla bu məntəqəni Fatimə (ə)-a verə bilərdi. Nə üçün belə etmədi? Peyğəmbər (s)-in sağlığında bu hadisənin oxşarı baş vermişdi və o həzrət müsəlmanların nəzərini cəlb etməklə bu işi həll etmişdi. Belə ki, "Bədr" döyüşündə Peyğəmbər (s)-in kürəkəni (Zeynəbin əri) Əbül-As əsir düşdü. Peyğəmbər (s) buyurdu ki, hər kəsin qohum-əqrəbasından əsir düşəni varsa, müəyyən məbləğdə pul ödəməklə onu azad edə bilər. Əbül-As Məkkənin şərəfətli şəxsiyyətlərindən idi və besətdən qabaq Peyğəmbər (s)-in qızı ilə evlənmişdi. Amma besətdən sonra öz arvadının əksinə olaraq islamı qəbul etməmişdi. O, "Bədr" döyüşündə müsəlmanların əleyhinə döyüşdə iştirak etmiş və əsir düşmüşdü. O vaxt onun arvadı Zeynəb Məkkədə idi. Zeynəb ərinin azad olunması üçün anası Xədicənin toy gecəsində ona bağışladığı boyunbağı "fidyə" (əsirlikdən qurtarmaq üçün verilən pul) kimi göndərdi. Peyğəmbər (s)-in gözü qızının göndərdiyi boyunbağıya sataşanda ağladı. Çünki bu boyunbağı Xədicənin göstərdiyi fədakarlıqları, ən çətin anlarda Peyğəmbərə kömək etməsini, öz mal-dövlətini islamın inkişafı üçün xərcləməsini o həzrətin yadına saldı. Peyğəmbər (s) ümumi əmlakın ehtiramı saxlansın deyərək, səhabələrinə buyurdu:—Bu boyunbağı sizə aiddir və onun ixtiyarı sizin əlinizdədir. Əgər istəsəniz, onun boyunbağısını qaytarın və Əbül-Ası da fidyə almadan azad edin.

Peyğəmbər (s)-in dostları bu təklifi qəbul etdilər. İbni Əbil-Hədid yazır: "Bu hadisəni ustadım Əbu Cəfər Bəsrri Ələvi üçün oxudum. O təsdiq etdikdən sonra əlavə etdi:—Məgər Fatimənin məqamı Zeynəbin məqamından üstün deyildimi?! Yaxşı olmazdımı ki, xəlifə Fədəki qaytarmaqla Fatimənin qəlbini şad etsin? Hətta Fədək müsəlmanların ümumi əmlakı olsaydı da belə.

Mən dedim:—"Peyğəmbərlər heç nəyi irs qoymurlar" - rəvayəti əsasında

Fədək müsəlmanların ümumi malı idi. Necə mümkün ola bilərdi ki, müsəlmanların malını Peyğəmbər (s)-in qızına versinlər?!

Ustadım dedi:–Məgər Zeynəbin Əbül-Ası azad etmək üçün göndərdiyi boyunbağı müsəlmanların malı deyildimi?!

Dedim:–Axı Peyğəmbər şəriət sahibi idi, hər hansı hökmün icrasında rəhbərlik onun əlində idi, lakin xəlifələrdə bu ixtiyar yox idi.

Cavabda dedi:–Mən demirəm ki, xəlifələr Fədəki zorla müsəlmanlardan alıb Fatiməyə verməli idilər. Mən deyirəm ki, nə üçün dövrün xəlifəsi Fədəki qaytarmaq barədə müsəlmanların razılığını cəlb etmədi? Nə üçün Peyğəmbər kimi durub səhabələrin içində "camaat, Zəhra sizin Peyğəmbərinizin qızıdır. O istəyir ki, Peyğəmbər zamanında olduğu kimi Fədək xurmalıqları yenə də onun ixtiyarında olsun. Səmimi qəlbdən Fədəki ona qaytarmaq istəyirsinizmi?" - demədi?!

Ibni Əbil-Hədid axırda yazır: "Mən ustadımın gözəl və məntiqi bəyanı qarşısında cavab tapa bilmədim, onun sözünü qüvvətləndirmək əlaməti olaraq dedim:–Əbül-Həsən Əbdül-cəbbar da xəlifələrə belə etiraz edir və deyir ki, onların rəftarı şəriətə uyğun olsaydı belə, Zəhranın ehtiram və məqamını nəzər almamışdılar."

ALTINCI FƏSİL

PEYĞƏMBƏRLƏR ÖZLƏRİNDƏN SONRA İRS QOYMURLARMİ?

BU BARƏDƏ QURANIN SÖZÜ

Əbu Bəkr Peyğəmbər (s)-in qızını onun atasından qalan irsdən məhrum etmək üçün bir hədisə istinad etmişdi ki, o hədisin məzmunu xəlifənin nəzərinə görə belə idi: "Peyğəmbərlər özlərindən sonra heç bir şeyi irs qoymurlar və onlar öləndən sonra qalan miraslar sədəqədir." Xəlifənin istinad etdiyi hədisin mətnini nəql etməzdən öncə bu məsələni Quran nöqtəyi-nəzərindən araşdırmaq lazımdır. Çünki Quran düzgün hədisi batil hədisdən ayırd etmək üçün ən yaxşı bir meyardır. Əgər Quran bu məsələni təsdiq etməsə, belə bir hədisi (hərçənd ki, nəql edən Əbu Bəkrdir) düzgün hesab edə bilmərik, əksinə onu hədis quraşdıranların artırdığı bir şey olduğunu bilməliyik. Qurani-Kərimin və islamda irs nöqtəyi-nəzərindən peyğəmbərlərin övladlarının, yaxud varislərinin irs qanunundan istisna edilməsinin heç bir əsası yoxdur və bəzi şəxsləri irs ayələrinə istisna etmək üçün qəti bir dəlil mövcud olmayınca, külli irs qanunları bütün fərdlərin, o cümlədən peyğəmbərlərin övladlarının və varislərinin də barəsində nüfuzlu olub qüvvədə qalır. Ümumiyyətlə belə bir sual yaranır ki, axı peyğəmbərlərin övladlarına niyə irs yetişməməlidir? Nə üçün onların vəfat etmələri ilə evləri və yaşayış avadanlıqları əllərindən alınmalıdır? Peyğəmbərin varislərinin günahı nədir ki, o vəfat edəndən sonra hamısı dərhal öz evindən çölə çıxarılsın? Peyğəmbərin varislərinin irsdən məhrum edilməsini əql qəbul etmir, buna baxmayaraq bizə vəhy nahiyəsindən peyğəmbərlərin özlərindən sonra heç nəyi irs qoymamaları, onların

özlərindən sonra qoyduqlarının milli və ümumi əmlak elan olunması haqda qəti və düzgün bir dəlil gəlib çatsa, bu halda qeydsiz-şərtsiz olaraq bu hədisi qəbul etməli, əqlin qəbul etməməsini nəzərə almamalı və irs ayələrini düzgün hədis vasitəsi ilə bəzilərinə məxsus etməliyik. Amma görəsən Peyğəmbər (s)-dən belə bir hədis gəlib çatmışdır?! Xəlifənin nəql etdiyi hədisin doğru olub-olmamasını müəyyən etmək üçün ən yaxşı yol hədisin Quran ayələri ilə müqayisə edilməsidir, əgər Quran onu təsdiq etsə, qəbul etməliyik, əks halda isə, ona etina etməməliyik. Quranda iki yerdə peyğəmbərlərin övladlarının vərasəliyindən söz getmiş, onların irs aparmaları danılmaz bir məsələ sayılmışdır. İndi bu məsələni isbat edən ayələri qeyd edirik:

1. Yəhyanın Zəkəriyyadan irs aparması.

"Mən öləndən sonra öz əmioğlanlarımdan qorxuram, arvadım da doğmur. Mənə Öz tərəfindən bir övlad ata et ki, məndən və Yəqub ailəsindən irs aparsın və ey Rəbbim, onu bəyənmişlərdən et."¹

Bu ayəni inad və qərəzçilikdən uzaq olan hər hansı bir insana təqdim etsəniz, deyəcəkdir ki, həzrət Zəkəriyyə onun varisi olsun deyə, Allahdan ona bir övlad verməsini istədi. Çünki özünün digər vərasələrindən qorxur, əmlak və sərvətinin onlara çatmasını istəmirdi. (Onun nə üçün qorxdığını sonralar izah edəcəyik.) Bu sözün (yərisuni sözünün) əsil mənası elə mal-dövlətdən irs aparmaqdır. Əlbəttə, bu söz mal-dövlət vərasəliyindən qeyri yerdə-məsələ, elm, nübüvvət və s.-də işlənməməsi demək deyildir. Məqsəd budur ki, ikinci mənaya dair tam aşkar bir dəlil olmayınca elm və nübüvvət yox, elə həmin mal irsi nəzərdə tutulacaqdır.²

İndi "yərisuni və yərisu min Ali Yəqubə" deməkdə məqsədin nübüvvət və elm deyil, mal-dövlət irsinin olmasını göstərən dəlilləri qeyd edirik.

1. "Yərisu" və "yərisuni" sözlərindən başa düşülür ki, məqsəd başqa şey deyil, elə mal-dövlət irsidir və onun əksinə dair qəti bir dəlil mövcud olmasa, başqa bir mənəni ifadə etməyəcək. Əgər siz Quranda bu kəlmə ilə həmcins olan bütün sözlərə diqqət yetirsəniz, bu sözün Quranın hər yerində ("Fətir" surəsinin 32-ci ayəsindən başqa) mal-dövlət varisliyi bərasində işlədildiyini görərsiniz. Bunun özü qeyd etdiyimiz bu iki sözün elə məşhur olan mənada işlədilməli olduğuna ən yaxşı bir dəlildir.

2. Nübüvvət və risalət ilahi feyzdır, bu bir sıra ruhi qüdrətin, səylərin və fədakarlıqların sayəsində böyük və alicənab insanlara nəsib olur. Bu feyz heç kimə, hətta Peyğəmbərin öz oğlu olsa belə, səbəbsiz olaraq verilmir. Buna əsasən, Zəkəriyyə Allahdan onun nübüvvətinin varisi olacaq bir övlad istəyə bilməzdi. Bunu Qurani-Kərim sübut edir:

"Allah Öz risalətini harada qərar verəcəyini daha yaxşı bilir."³

¹ "Məryəm" surəsi, 5-6-cı ayələr

² Həmin söz bəzi vaxtlar xüsusi dəlillər əsasında elm irsi üçün işlənir. Misal olaraq "Fətir" surəsinin 32-ci ayəsini göstərmək olar: "Bu kitabı bəndələrimizdən seçdiyimiz şəxslərə irs verdik". Aydın ki, burada "kitab" sözü mal irsi yox, Quranın həqiqətlərindən ağıllıq irsi mənasına olmasına bir dəlildir.

³ "Ənam" surəsi, ayə:124

3. Həzrət Zəkəriyyə Allahdan təkə övlad istəmədi, həm də öz varisinin pak və bəyənilmiş olmasını istədi. Məqsəd yalnız mal-dövlətdə varislik olduğu halda həzrət Zəkəriyyənin onun barəsində "onu bəyənilmiş qərar ver" - deyə dua etməsi düzgün bir iş olar. Çünki çox vaxt mal-dövlətin varisinin qeyri-sağlam bir fərd olması mümkündür. Amma əgər məqsəd nübüvvətdə varislik olsa, onun barəsində belə dua etmək əsla düzgün olmaz. Bu iş, eynilə Allahdan bir məntəqə üçün peyğəmbər göndərərək onu pak və bəyənilmiş etməsini istəməyə oxşayar. Aydındır ki, Allah tərəfindən risalət və nübüvvət məqamına çatan bir peyğəmbər barəsində bu cür dua etmək əbəs bir işdir.

4. Həzrət Zəkəriyyə dua edən vaxt deyir: "Mən öz mal - dövlətimdən və öz əmioğlanlarımdan qorxuram." Onun qorxusunun səbəbi nə idi? Görəsən o, özündən sonra nübüvvət və risalət məqamının ləyaqətsiz şəxslərə çatmasından qorxur və buna görə də Allahdan özü üçün ləyaqətli bir övlad istəyirdimi?! Sözsüz ki, bu ehtimal rədd olunur, çünki Allah nübüvvət və risalət məqamını heç vaxt ləyaqətsiz şəxslərə verməz ki, o sonra buna görə qorxuya düşmüş olsun. Yaxud görəsən, o öləndən sonra öz din və ayininin yaddan çıxarılaçağından, onun qövminin də xoşagəlməz yollara düşəcəyindən qorxurdumu?! Belə bir qorxuya da yer yox idi, çünki Allah heç vaxt bəndələrini hidayət nemətindən məhrum etməz. O, həmişə bəndələr üçün höccətlər göndərir və onları öz başlarına buraxmır. Bundan əlavə, əgər məqsəd elə nübüvvət məsələsi olsaydı, bu halda Zəkəriyyə övlad istəməməli idi, əksinə Allahdan onlar üçün cəhəlat dövrünə qayıtmaqdan xilas etsin deyərək, peyğəmbərlər göndərməsini istəməsi—istər onun nəslindən və onun varisindən olsun, istərsə də başqa nəsil—kafi olardı. Halbuki Zəkəriyyə özünün varisi olmasını dua etməklə kifayətlənir.

İKİ SUALA CAVAB

Qeyd etdiyimiz ayə barəsində sünnü alimlərindən bəzilərinin işarə etdiyi kimi, iki sual, yaxud iki etiraz qarşıya çıxır. İndi biz bu iki sualı araşdırırıq:

a) Həzrət Yəhya öz atası sağ ikən peyğəmbərliyə çatmışdı, lakin atasından əvvəl şəhid olduğu üçün ondan irs aparmamışdı. Buna əsasən, gərək "yərisuni" kəlməsi mal-dövlətdə varislik yox, "nübüvvətdə varislik" kimi təfsir olunmalıdır.

Cavab: Hər bir halda—istər məqsəd mal-dövlətdə varislik olsun, istərsə də nübüvvətdə - bu etiraza cavab verilməlidir. Çünki nübüvvətdə varisliyin mənası atasının vəfatından sonra nübüvvət məqamına çatmasıdır. Deməli, bu sual ayənin təfsirində olan hər iki nəzəriyyəyə aiddir və "mal-dövlətdə varisliyə" məxsus deyil. Cavabımız budur ki, Yəhyanın Zəkəriyyədən irs aparması onun dua edib-etməməsi ilə bağlı deyildi. Onun duası təkə bu idi ki, onun varisi olsun deyərək, Allah ona pak bir övlad versin. Allah onun duasını qəbul etməsinə baxmayaraq bu övladı istəməklə həzrət Zəkəriyyə öz məqsədinə (Yəhyanın ondan irs aparmasına) nail olmadı. Ayədə gələn üç cümləni izah edək:

1) *"Mənə bir övlad bəxş et"*

2) *"Məndən və Yəqubun ailəsindən irs aparsın."*

3) **"İlahi, onu bəyənilmiş qərar ver."**

Bu üç cümlənin birincisi və üçüncüsü Allahdan istənilir və həzrət Zəkəriyyənin duasını təşkil edir. Yəni o, Allahdan istəyir ki, ona bəyənilmiş bir övlad versin, lakin bu istəyin son məqsədi varislik məsələsidir. Varislik məsələsi duanın bir hissəsi deyildi və Zəkəriyyənin Allahdan istədiyi həyata keçdi, amma onun son məqsədi təmin olunmadı. Yəni onun malını, yaxud nübüvvəti irs aparmış olsun deyə, övladı özündən sonra diri qalmadı. Vərəsəliyin duaya daxil olmamasına və onun istəyinə uyğun olan bir ümid olmasına dair aydın bir dəlil budur ki, duanın və Zəkəriyyənin istəyinin mətni başqa surələrdə bu şəkildə gəlmiş və orada varislikdən söz getməmişdir.

"Bu vaxt Zəkəriyyə öz Rəbbini çağırub dedi:–Pərvərdigara, mənə öz tərəfindən pakizə bir övlad ata et, həqiqətən Sən (bəndələrinin) duasını eşidənsən."¹

Göründüyü kimi, bu duada vərəsəlik duanın bir qismi deyil və "zürriyyə" (övlad) istəməklə xülasələnir. "Məryəm" surəsində "zürriyyə" kəlməsinin yerinə "vəliyyə" kəlməsi, "təyyibətən" kəlməsinin yerinə isə "rəziyyə" kəlməsi işlənmişdir.

b) Qeyd olunan ayədə Zəkəriyyənin övladı gərək iki nəfərdən: Zəkəriyyədən və Yəqub ailəsindən irs aparsın. Belə ki, buyrulur: **"Yərisuni və yərisu min Ali Yəqubə"** Özü ilə Yəqub ailəsinin məcmusundan irs aparmaq nübüvvət vərəsəliyindən başqa bir şey ola bilməz.

Cavab: Ayə Zəkəriyyənin oğlunun bütünlüklə Yəqub ailəsinin varisi olmasını çatdırmır, bir şeyin "bəzisini, bir qədərini" ifadə edən **"min"** hərfi göstərir ki, Yəqub ailəsinin hamısından yox, bəzisindən irs aparmaq nəzərdə tutulur. Bu mətləbi sübut etmək üçün onun, öz anasından, yaxud Yəqub silsiləsindən olan başqa bir fərddən irs aparması kifayətdir. Amma Yəqub dedikdə məqsədin kim olması və Yəqub ibni İshaqı, yoxsa başqası olmasına gəldikdə isə, hələlik bu kimi suallar bizim bəhsimizə aid deyildir.

b) Süleymanın Davuddan irs aparması.

"Süleyman Davuddan irs apardı."²

Şəkk yoxdur ki, bu ayədə Süleymanın Davuddan mal-dövlət və səltənəti irs aparması nəzərdə tutulur. Amma məqsədin "elm vərasəti" olması iddiası iki cəhətdən rədd olunur: Əvvəla, "vərisə" kəlməsi bütün terminlərdə elə mal-dövlətdən irs aparmağı ifadə edir, onun elm vərasəti kimi təfsir olunması əsil mənasının əksinədir və qəti bir dəlil olmasa, bu mənada götürmək düzgün olmayacaqdır. İkincisi, iktisabi (kəsb olunan) elmlər müəllimin vasitəsi ilə şagirdə nəql olunur və məcazi mənada "filankəs öz müəlliminin elmlərinin varisidir" deyilməsi düzgündür, amma nübüvvət və ilahi elmlər iktisabi və irsi olmayan bir nemətdir, Allah onu hər kəsə istəsə verər. Buna görə də qəti bir dəlil olmayınca vərasəti bu kimi elm və mərifət, məqam və mənəbə yozmaq düzgün olmaz. Çünki, sonrakı peyğəmbər nübüvvəti və elmi atasından yox, Allahdan almışdır. Bundan əlavə, bu

¹ "Ali-İmran" surəsi, ayə:8

² "Nəml" surəsi, ayə:16

ayədən əvvəlki ayədə Allah Davud və Süleyman barəsində belə buyurur:

"Biz Davuda və Süleymana elm, bilik verdik və hər ikisi dedilər: Allaha həmd olsun ki, bizi Özünün imanlı bəndələrinin çoxundan fəzilətli etdi."¹

Məgər ayənin zahiri mənası bu deyildir ki, Allah hər ikisinə elm və bilik bəxş etdi. Yəni Süleymanın elmini Allah bəxş etmişdi və o irsi deyildi. Bu ayə ("Nəhl" surəsi, 16) və əvvəlki ayə ("Məryəm" surəsi, 6) aydın şəkildə isbat edir ki, qabaqkı peyğəmbərlər barəsində ilahi şəriət onların övladlarının onlardan irs aparması əsasında olmamışdır, əksinə onların da övladları başqaları kimi, bir-birindən irs aparırmışlar. Yəhya və Süleymanın atalarından irs aparmalarını göstərən ayələrin bəyan etdiyinə görə Peyğəmbər (s)-in əziz qızı atasının vəfatından sonra məsciddə söylədiyi xütbədə bu iki ayəyə istinad etməklə onların iddalarının tam əsassız olduğunu sübut etdi və buyurdu:

"Allahın Kitabı hakimdir, ədalətlidir, danışandır və (haqla-batili) ayırandır. O, buyurur: **"O (Yəhya) məndən (yəni Zakəriyyadan) və Yəqub ailəsindən irs aparsın"** və **"Süleyman Davuddan irs apardı."**

ƏBU BƏKRİN PEYĞƏMBƏR (S)-DƏN NƏQL ETDİYİ HƏDİS

Quran ayələri barəsində aparılan bəhsdə isbat olundu ki, peyğəmbərlərin varisləri onlardan irs aparırlar və onların irsi vəfatlarından sonra sədəqə kimi yoxsulların arasında bölüşdürülmür. İndi gəlin sünnü alimlərinin nəql etdikləri və beləliklə də birinci xəlifənin Peyğəmbər (s)-in qızının ata irsindən məhrum etməsinə bəraət qazandırdıqları hədisi araşdıraq. Əvvəlcə hədis kitablarında mövcud olan hədisləri nəql edirik, sonra onların məfhumu barəsində mühakimə yürüdəcəyik.

1. "Biz peyğəmbərlər qızıl, gümüş, yer və irs qoymuruq. Biz inam, hikmət, elm və hədisi irs qoyuruq."

2. "Peyğəmbərlər irs üçün bir şey qoymurlar." (Yaxud: onlara irs yetişmir.)

3. "Peyğəmbər irs üçün bir şey qoymur." (Yaxud: ona irs yetişmir.)

4. "İrs üçün bir şey qoymuruq. Bizdən qalan şeylər sədəqədir."

Bunlar sünnü mühəddislərinin nəql etdikləri hədislərdir. Birinci xəlifə Fatimə (ə)-in atasından irs aparmasının qarşısını aldıqda dördüncü hədisə istinad edirdi. Bu barədə Əbu Hüreyrənin nəql etdiyi beşinci bir hədis də vardır. Lakin onun hədislərinin nə vəziyyətdə olması məlum olduğu üçün, onu nəql etmirik (hətta "Əs-Səqifə" kitabının müəllifi Əbu Bəkr Cövhəri bu hədisin həqiqətdən çox-çox uzaq olduğunu etiraf etmişdir) və qeyd olunan dörd hədisi araşdırıb təhlil edirik.

Birinci hədis barəsində onu deməliyik ki, məqsəd peyğəmbərlərin özlərindən sonra heç nəyi irs qoymaması deyil, bunu çatdırmaqdır ki, Peyğəmbərin vəzifəsi öz şərəfli ömrünü qızıl-gümüş yığmağa, bağ-bağat

¹ "Nəml" surəsi, ayə:15

salmağa sərf etmək, sonra isə onları öz varisləri üçün irs qoyub getmək deyil. Onlardan yadigar qalan şey qızıl və gümüş deyil, hikmət, elm, sünnədir. Bu mətləb isə "Əgər bir peyğəmbər öz ömrünü camaatı hidayət edib onlara yol göstərmək üçün sərf etsə və tam zahidliklə, qənaətlə keçinsə, onda onun vəfatından sonra "peyğəmbərlərin heç nəyi irs qoymamaları" hökmünə görə gərək onun qoyub getdiyi mal-dövlət dərhal onun varislərindən alınsın və sədəqə verilsin"—fikrinin tam əksidir. Daha dəqiq desək, hədisdə məqsəd budur ki, peyğəmbərlərin ümməti, yaxud varisləri onların vəfatından sonra mal-dövlət və sərvət irsinin intizarını çəkməməlidir. Çünki onlar bu iş üçün deyil, dini, şəriəti, elmi və hikməti camaatın arasında yayıb bunları özlərindən yadigar qoymaq üçün gəlmişlər.

Şiə alimlərinin Imam Sadiq (ə)-dan bu məzmununda nəql etdikləri bir hədis təsdiq edir ki, Peyğəmbər (s)-in məqsədi elə bu imiş. Imam Sadiq (ə) buyurur: "Alimlər peyğəmbərlərin varisləridir. Çünki peyğəmbərlər özlərindən dinar və dirhəm irs qoymurlar, onlar (camaat üçün) öz hədislərini yadigar qoyurlar."

Bu hədis və buna oxşar olan sair hədislərdə məqsəd budur ki, mal-dövlət toplamaq peyğəmbərlərə layiq bir iş deyildir. Onlara layiq olan iş öz ümmətləri üçün elm və iman qoyub getməkdir. Buna görə də bu, "əgər bir peyğəmbər özündən sonra bir şeyi irs qoyub getsə, onu varisinin əlindən tutub almaq lazımdır" kimi iddia üçün bir sənəd ola bilməz. Deməli, ikinci və üçüncü hədisdə də qısa və yığcam nəql olunduğuna baxmayaraq, məqsəd elə budur. Həqiqətdə Peyğəmbər (s) yalnız bir hədis buyurmuşdur, amma sonralar nəql edilərkən dəyişdirilmiş və qısa şəkildə nəql olunmuşdur.

Bura qədər ilk üç hədisi düzgün şəkildə təfsir edib onların Quranla olan ixtilafını aradan qaldırdıq. (Belə ki, Qurani-Məcid peyğəmbərlərin övladlarının onlardan irs aparmasını xəbər verir). Mühüm məsələ dördüncü hədisdir. Çünki qeyd etdiyimiz izahlar bu hədisi təfsir edə bilməz. Bu hədisdə aşkar şəkildə deyilir ki, bir peyğəmbərin, yaxud peyğəmbərlərin qoyub getdikləri mal-dövlət gərək "sədəqə" olaraq zəbt olunsun. İndi belə bir sual qarşıya çıxır: əgər hədisdə məqsəd bu hökmün bütün peyğəmbərlərə şamil olmasındırsa, bu halda onun məzmunu Quran ilə müxalif olar və etibardan düşər. Yox, əgər məqsəd bu hökmün təkəcə islam Peyğəmbərinə şamil olmasındırsa və o, bütün peyğəmbərlərin arasında belə bir müstəsna xüsusiyyətə malikdirsə, bu halda Quranın ayələri ilə külli şəkildə müxalif və zidd olmasa belə, Quranın irs və onun varislər arasında bölünməsi qaydası (bu qayda külli və ümumidir, islam Peyğəmbərinə də şamildir) barəsində olan çoxlu ayələri qarşısında bu hədisə əməl etmək onunla şərtlənəcəkdir ki, qeyd olunan hədis, onunla Quran ayələrini məxsuslaşdırmaq mümkün olacaq bir həddə düzgün və mötəbər olmalıdır. Lakin xəlifənin istinad etdiyi bu hədis bir neçə cəhətdən etibarsızdır:

1. Peyğəmbər (s) səhabələri içərisində bu hədisi heç kəs deyil, yalnız birinci xəlifə nəql etmişdir. (Səhabələrdən heç kim bu hədisi nəql etməmişdir.) Onun bu hədisi təklikdə nəql etməsi əbəs deyildir və bu, danılmaz bir tarixi məsələdir. Hətta ibni Həcər təkəcə onun bu hədisi nəql etməsini onun ələmiyyətinə (elmdə hamıdan üstün olmasına) dair bir dəlil

gətirmişdir. Bəli, tarixdə yeganə hal budur ki, Əli (ə)-ın Peyğəmbərin mirası barəsində Abbasla etdiyi mübahisə zamanı Ömər onların arasında mühakimə yürütdükdə birinci xəlifənin nəql etdiyi hədisə istinad etdi və o məclisdə beş nəfər həmin hədisin doğruluğuna şəhadət verdi.

Ibni Əbil-Hədid yazır: "Peyğəmbərin vəfatından sonra Əbu Bəkr bu hədisi nəql etməkdə tənha idi və ondan başqa heç kəs bu hədisi nəql etməmişdi. Yalnız bəzən deyilirdi ki, Malik ibni Ovs da o hədisi nəql etmişdir. Amma Ömər xilafəti dövründə mühacirlərin bəzisi onun doğruluğuna şəhadət vermişdir."

Bundan başqa görəsən birinci xəlifənin yalnız özünün iddiaçısı olduğu halda, özündən başqa bir kəsin xəbəri olmayan bir hədisi şahid gətirməsi düzgündürmü? Burada deyilə bilər ki, qazi məhkəmədə öz elminə (yəqininə) əməl edərək öz şəxsi elmi əsasında münaqişəni həll edə bilər. Habelə deyilə bilər ki, xəlifə bu hədisi Peyğəmbərin özündən eşitdiyinə görə öz elminə etimad edərək övladın mirasına aid olan ayələri məxsuslaşdıraraq onun əsasında qəzavət edə bilər. Amma xəlifənin Fədəki əvvəlcə verib, yenidən qaytarması kimi bir-birinə zidd olan işləri və tərəddüdü sübut edir ki, o, qeyd olunan hədisin düzgünlüyünə tam əmin deyilmiş. Buna əsasən, xəlifənin Fatimə (ə)-ın ata mirasını onun əlindən almaqda öz elminə əməl edərək Peyğəmbərdən eşitdiyi hədislə Allah Kitabına təxsis vurmasını necə iddia etmək olar?!

2. Əgər Peyğəmbərin özündən sonra qalan mal-dövlət Allahın hökmü əsasında milliləşdirilib müsəlmanların rifahı üçün sərf olunmalı idisə, onda nə üçün Peyğəmbər (s) bu məsələni özünün yeganə varisinə deməmişdi?! Görəsən Peyğəmbəri-Əkrəm (s)-in ilahi hökmü-öz qızına aid olduğu halda-ondan gizlətməsi, yaxud ona dediyi halda onun bu sözə etina etməməsi əqlə sığarmı?! Belə bir şey heç vaxt mümkün ola bilməz. Çünki Peyğəmbər (s)-in isməti (məsum olması) və onun əziz qızının günahdan uzaq olması onların barəsində belə bir ehtimal verilməsinə mane olur.

Fatimə (ə)-ın inkar etməsini də belə bir qanunun düzgün olmamasına dair bir sübut gətirməmişik. Qeyd olunan hədis də siyasi səbəblərə görə Peyğəmbər (s)-in əsil varisini öz haqqından məhrum etmək istəyənlərin beyninin məhsulu və onların şəxsi nəzərləridir.

3. Əgər xəlifənin nəql etdiyi hədis düzgün və etibarlı olsaydı, onda nə üçün Fədək məsələsi qrupların çəkişməsinə və təzadlı siyasətlərə düçar olurdu və hər xəlifə öz hakimiyyəti dövründə onunla müxtəlif tərzdə rəftar edirdi?! Tarixə müraciət etməklə məlum olur ki, xəlifələrin hakimiyyəti dövründə Fədəkin vəziyyəti heç vaxt sabit olmamışdır: Bəzi vaxtlar əsil sahiblərinə qaytarılmış, bəzi vaxtlar da müsadirə edilmişdir. Ümumiyyətlə, bu, hər bir əsrdə həssas bir məsələ, islami bir müşkül kimi qarşıya çıxarmış. Əvvəllərdə qeyd olunduğu kimi, Ömər xilafəti dövründə Fədək Əli (ə) və Abbasa qaytarıldı. Osmanın xilafəti dövründə Mərvanın mülkünə qatıldı. Müaviyənin xilafəti dövründə isə (Həsən ibni Əli (ə)-ın vəfatından sonra) Fədək üç nəfərin (Mərvan, Ömər ibni Osman, Yəzid ibni Müaviyə) arasında bölüşdürüldü. Mərvanın xilafəti dövründə hamısı onun ixtiyarına keçdi. Mərvan da onu öz oğlu Əbdül Əzizə bağışladı. O da öz oğlu Ömərə hədiyyə

etdi. Ömər ibni Əbdül-Əziz öz rəhbərliyi dövründə onu Zəhra (ə)-in övladlarına qaytardı. Yəzid ibni Əbdül-Məlik xilafətə çatanda onu Fatimə (ə)-in övladlarından aldı və bir müddət Bəni-Mərvan ailəsində (onların xilafəti süqut edənə qədər) əldən-ələ keçdi.

Abbasilərin xilafəti dövründə Fədək xas bir hərəkatə malik idi. Əbül-As Səffah onu Əbdullah ibni Həsən ibni Əli (ə)-a qaytardı, Əbu Cəfər Mənsur onu geri aldı. Məhdi Abbasi onu Fatimə (ə) övladlarına qaytardı. Musa ibni Məhdi və onun qardaşı onu geri aldı. Nəhayət, xilafət Məmunə çatanda Fədəki qaytardı. Mütəvəkkil xəlifə olanda onu öz həqiqi sahiblərindən geri aldı. Əgər Peyğəmbər (s) övladlarının irsdən məhrum olması haqda olan hədis həqiqi və düzgün olsaydı, heç vaxt Fədəkin belə təəssüflü və müəmmalı taleyi olmazdı.

4. Peyğəmbəri-Əkrəm (s)-in Fədəkdən savayı başqa mirasları da var idi, lakin birinci xəlifənin göstərdiyi təzyiqlər Peyğəmbər (s)-in irsinin məcmusundan yalnız Fədək üzərinə yönəlmişdi. Peyğəmbər (s)-dən sonra irs qalan şeylərdən biri onun zövcələrinin evləri idi ki, elə həmin vaxt onların əlində qaldı və xəlifə onlara əhəmiyyət vermədi, evlərin vəziyyətini aydınlaşdırmaq üçün onların soruşuna heç kimi göndərmədi ki, nəticədə o evlərin Peyğəmbər (s)-in öz mülkü olmasını, yoxsa, o həzrət öz sağlığında onları öz zövcələrinə bağışlaması məlum olsun. Əbu Bəkr nəinki bu barədə təhqiqat aparmadı, üstəlik öz cənazəsinin Peyğəmbər (s)-in pak qəbrinin yanında dəfn olunması üçün qızı Ayişədən icazə aldı, çünki o, öz qızını Peyğəmbər (s)-in varisi hesab edirdi. Əbu Bəkr nəinki Peyğəmbər (s)-in zövcələrinin evlərini müsadirə etmədi, heç Peyğəmbər (s)-in üzüyünü, əmmaməsini, qılıncını, atını və paltarlarını da Əli (ə)-dan almadı, onların barəsində bir söz də demədi.

İbni Əbil-Hədid irs barəsindəki bu ayrı-seçkilikdən o qədər heyrətlənir ki, ona bəraət qazandırmaq üçün özündən bir dəlil düzəltmək istəyir, lakin onun gətirdiyi dəlillər o qədər əsassız və gülüncdür ki, nəql edib araşdırmağa dəyməz.

Görəsən irsdən məhrum olmaq təkcə Peyğəmbər (s)-in qızına məxsus idi, yoxsa onun bütün varislərinə şamil idi, yaxud ümumiyyətlə, heç cür məhrumiyyət mövcud deyilmiş və siyasi səbəblər Fatimə (ə)-ı irsdən məhrum etmişdi?

5. Əgər islam şəriətində Peyğəmbər (s)-in varislərinin onun mirasından məhrum edilməsi vacib və qəti bir hökm idisə, onda nə üçün Fatimə (ə) "Təthir" ayəsinin hökmünə görə hər növ aludəlikdən uzaq olduğu halda, öz odlu xütbəsində belə buyurur:

"Ey Əbu Quhafənin oğlu! Məgər Allahın Kitabında yazılıbdırmı ki, sənə öz atandan irs qalsın, mən isə atamdan irs aparmayam?! Qəribə bir şey deyirsən! Qəsdən Allahın Kitabını boşlayıb, ona arxa çevirdinizmi?! Təsəvvür etdiniz ki, mən atamın qoyub getdiyi mal-dövlətdən irs aparmıram və mənimlə atam arasında bağlılıq yoxdur Allah bu barədə sizin üçün xüsusi bir ayə nazil etmiş və o ayədə atamı irs qanunundan çıxarmışdırmı? Yoxsa deyirsiniz ki, iki din ardıcılıqları bir-birindən irs aparmırlar?! Mən və atam bir dində deyilikmi?! Yoxsa siz Quranın ümum

və xüsusunu atamdan və əmioğlundan yaxşı bilirsiniz?! Bu cilovlanmış və yəhərlənmiş miniyi götür ki, bunlar qiyamət günü səninlə üzbəüz olacaq. Əlbəttə, Allah ən yaxşı qazi, Məhəmməd (s) ən yaxşı rəhbərdir. Qiyamət mənim və sənin üçün ən yaxşı vədəgahdır. Qiyamət günü batilə uyanlar ziyankar olacaqlar!"

Qeyd etdiyimiz hədisin doğru və qəti olmasına ehtimal vermək–bu odlu xütbənin mövcudluğu ilə–düzgün bir işdirmi?! Bu necə qanundur ki, sırf şəkildə Peyğəmbər (s)-in əziz qızı ilə və onun əmioğlusuna aiddir və onların özləri bundan xəbərsizdir, hədisin aid olmadığı başqa bir şəxs isə ondan aqahdır! Bu mövzunun axırında bəzi mətləbləri qeyd edirik:

a) Peyğəmbər (s)-in qızının dövrün xəlifəsi ilə olan münaqişəsi dörd şey barəsində idi:

1) Peyğəmbəri-Əkrəm (s)-in mirası.

2) Fədək (Peyğəmbər (s) sağlığında onu qızına bağışlamışdı və ona ərəbcə "nihlə" deyilir).

3) Zəvil-qürba payı. ("Ənfal" surəsinin 41-ci ayəsində gəlmişdir).

4) Hökumət və vilayət (rəhbərlik).

Həzrət Zəhra (ə)-in xitabəsində bu dörd şeyə işarə olunmuşdu. Buna görə də bəzi vaxtlar "irs", bəzi vaxtlar isə "nihlə" sözünü işlətmışdi. İbni Əbil-Hədid bu mövzu barəsində geniş şəkildə bəhs etmişdir. ("Nəhcül-bəlağə"nin şərh, 16-cı cild, səh. 230)

b) Bəzi şiə alimləri (məsələn, Seyyid Mürtəza) "la nuvərrisu ma tərəkna sədəqəh" hədisini elə təfsir etmişlər ki, Peyğəmbər (s)-in qızının irs aparması ilə heç bir ziddiyyəti yoxdur. Onlar deyirlər ki, "nuvərrisu" ərəb ədəbiyyatı baxımından məlum feldir, "ma" mövsulun məfuludur. "Sədəqə" sözü isə ya "hal", ya da ki "təmyiz" olduğuna görə mənsubdur. Bu halda hədisin mənası belə olacaq: "Sədəqə olaraq qoyduğumuz şeyi irs qoymuruq." Söz yoxdur ki, Peyğəmbər (s)-in sağlığında sədəqə kimi olan şey irs yetişəsi deyildi. Bu mətləb isə "Peyğəmbər (s) heç vaxt özündən bir şey irs qoymur" sözündən tamamilə fərqlənir. Amma bu təfsirdə bir irad vardır. Çünki bu mətləb təkcə Peyğəmbər (s)-ə məxsus deyil, belə ki, hər bir müsəlman şəxs də öz sağlığında bir şeyi sədəqə versə, yaxud vəqf etsə, o irs deyildir və heç vaxt övladına çatmaz.

v) Fatimə (ə)-in sözlərinin məcmusu–istər o həzrətin xitabəsində, istərsə də xəlifə ilə mübahisəsində göstərir ki, o, mövcud vəziyyətdən çox narahat və öz müxaliflərinə qarşı qəzəbli idi, həyatda olduğu müddətdə onlardan razı olmamışdı.

FATİMƏ (Ə)-İN QƏZƏBİ

Qeyd olunduğu kimi, Fatimə (ə)-in Əbu Bəkrlə olan münaqişəsi müsbət bir nəticə vermədi, Fədək o həzrətdən alındı və Zəhra (ə) xəlifəyə qarşı qəzəbli olan bir halda dünyadan getdi. Bu məsələ tarixi cəhətdən o qədər aydındır ki, onu heç vaxt inkar etmək olmaz. Sünnü aləminin məşhur hədisçisi Buxari yazır: "Xəlifə Peyğəmbər (s)-dən nəql etdiyi hədisə istinad edərək Fədəki Fatimədən aldıqda, Fatimə ona qəzəb etdi və vəfat edənə qədər bir daha onunla danışmadı."

Ibni Qüteybə "Əl-imamətu vəs-siyasət" kitabında (1-ci cild, səh.14) yazır: Ömər Əbu Bəkrə dedi:—"Gəl gedək Fatimənin yanına, çünki biz onu qəzəbləndirmişik." Onlar Zəhranın evinin qapısına gəlib daxil olmaq üçün icazə istədilər. Amma o, daxil olmağa icazə vermədi. Nəhayət Əlinin vasitəçiliyi ilə evə daxil oldular, lakin Zəhra üzünü o iki nəfərdən döndərdi və salamlarını almadı. Onun halını soruşduqdan və Fədəki ona verməmələrinin səbəbini dedikdən sonra Zəhra onların cavabında dedi:—"Sizi and verirəm Allaha, siz Peyğəmbərin *"Fatimənin razılığı mənim razılığım, onun qəzəbi mənim qəzəbidir. Fatimə mənim qızımdır, hər kəs onu çox istəsə, məni çox istəmişdir, hər kəs onu razı etsə, məni razı etmişdir, hər kəs Zəhranı qəzəbləndirsə, məni qəzəbləndirmişdir"* deyə buyurduğunu eşitməmişsinizmi?" Bu vaxt hər ikisi təsdiq etdilər və dedilər ki, bəli, biz bunu Peyğəmbərdən eşitmişik. Zəhra (ə.s) yenə dedi:—"Mən Allahı və mələkləri şahid tuturam ki, siz məni qəzəbləndirmisiniz və məni razı etməmişsiniz. Peyğəmbərlə görüşəndə sizin əlinizdən ona şikayət edəcəyəm!"

Əbu Bəkr dedi:—Mən Peyğəmbərin və sənin qəzəbindən Allaha pənah aparıram! (Bu vaxt ağlamağa başladı.)

Zəhra (ə.s) dedi: Allaha and olsun, mən hər namazdan sonra sənə nifrin edirəm!

Əbu Bəkr ağlar halda Zəhranın evini tərk etdi. Camaat onun ətrafına yığışdı. O dedi:—Sizin hər biriniz gecəni öz halalımızla və tam rahatlıqla keçirirsiniz, halbuki məni belə bir işə saldınız. Sizin beyətinizə mənim ehtiyacım yoxdur. Məni xilafət məqamından götürün!"

İslam hədisçilərinin hamısı Peyğəmbər (s)-in belə buyurduğunu nəql etmişlər: *"Fatimə mənim ciyərimin parasıdır. Hər kəs onu qəzəbləndirsə, məni qəzəbləndirmişdir."*

"Allahın salamu ona olsun: anadan olduğu gün, vəfat etdiyi gün və (qiyamətdə) diriləcəyi gün."

YEDDİNCİ FƏSİL

İMAM (Ə) VƏ ŞURA

Peyğəmbər (s)-in vəfatından sonra xəlifə seçkisi həmişə eyni qaydada olmamışdı: onların hər biri xüsusi bir formada seçilmişdi. Məsələn, Əbu Bəkr ənsarın köməyi və onların böyük bir qrupunun Bəni-Saidə Səqifəsində yığılması ilə seçildi və sonra mühacirlərdən ya icbari, ya da ixtiyari surətdə beyət alındı. Ömər şəxsən Əbu Bəkr tərəfindən xilafətə seçildi, Osman isə üzvləri ikinci xəlifə tərəfindən təyin edilən altı nəfərlik şura yolu ilə seçildi. Seçki üslubunda mövcud olan fərqlər xilafətin seçkili olmaması və imamın camaat tərəfindən seçilməsi barədə Peyğəmbər (s)-dən heç bir göstərişin gəlib çatmadığını sübut edir. Əks halda Peyğəmbər (s)-in vəfatından sonra xəlifələrin bir-birinə zidd olan müxtəlif yollarla seçilməsinin, Peyğəmbər (s)-in göstərişinə etina etməmələrinin və camaatın sakit qalaraq seçki üsuluna qarşı etiraz etməmələrinin heç bir mənası yox idi. Bu ziddiyyət göstərir ki, islamda rəhbərlik və imamət məqamı Allah tərəfindən təyin

edilən bir mənəbdir. Lakin o tayfanın başçıları bu məsələdə, başqa məsələlərdə olduğu kimi, Peyğəmbər (s)-in aşkar göstərişinə etina etməyib, camaatı seçki yolu ilə rəhbər seçməyə sövq etdilər. Camaat tərəfindən rəhbər seçilməsi tamamilə yeni bir iş olduğuna görə və bu səhnəni idarə edənlərin bu zəmində səriştəsiz olmasına görə rəhbər seçkisi müxtəlif yollarla keçirildi.

ƏBU BƏKR DUZ-ÇÖRƏK HAQQINI ÖDƏYİR

Əbu Bəkrin xilafətə seçilməsində Ömər çox çalışdı. Bu işdə onun əsas məqsədi Əbu Bəkrin vəfatından sonra (o, yaşca Ömərdən böyük idi) xilafətə çatmaq idi. İşin əvvəlində Əmirəl-möminin Əli (ə) Ömərə üz tutub dedi: **"(Inəyi) yaxşı sağ, çünki, onun bəhrəsi sənə çatacaq. Bu gün (xilafəti) onun üçün möhkəm bağla ki, sabah onu sənə qaytarsın."**

Əbu Bəkr də nankorluq etmədi və ölüm yatağına düşəndə Osmanı çağırıb göstəriş verdi ki, onun vəsiyyətini belə yazsın: "Bu, Əbdüllah ibni Osmanın¹ dünya həyatının axırında, axirət mərhələsinin ilk anlarında müsəlmanlar üçün yazdığı əhdnamədir: Elə bir saatda ki, mömin fikir, iş və yaxşılıq, kafir isə təslim olma halındadır." Xəlifənin sözü bura çatanda huşdan getdi. Osman xəlifənin vəsiyyətnaməni tamamlamazdan əvvəl öldüyünü güman etdiyinə görə əhdnaməni özü tamamladı və belə yazdı: "Özündən sonra Xəttabın oğlunu canişin təyin etdi." Bir azdan xəlifə ayıldı, Osmanın yazdığını gördükdə soruşdu:—Mənim vəsiyyətimi nə üçün belə yazdın?

Osman dedi:—Bilirdim ki, ondan başqasını istəmirsiniz.

Əgər bu hadisə quraşdırılmış olsaydı belə, yenə də demək olar ki, Ömər seçilməsində Osmanın rolu təsirsiz deyildi və bir səriştəli siyasətçi kimi öz rolunu gözəl şəkildə ifa etmişdi. Sonrakı illərdə Ömər "haqtanıyan" oldu və Osmanı özündən sonra xəlifə seçdi, duz-çörək haqqının əvəzini verdi.

TAYFALAR ARASINDA AYRI-SEÇKİLİK VƏ SİNFİ İXTİLAFLAR

İslamın böyük iftixarlarından biri, eləcə də hal-hazırda dünyanın məhrum və məzlum təbəqələrinin islama yönəlməsinin səbəbi hər növ ayrı-seçkiliyin məhkum edilməsidir. Onun nüfuzlu şüarı budur: "Allah yanında sizin ən əziziniz ən təqvalı (pərhizkar) olanınızdır."

Peyğəmbər (s)-in dövründə silahlı qüvvələrinin və dövlət qulluqçularının maaşı və xüsusi bir gəliri yox idi, onların məişət xərcləri müharibə qənimətlərindən təmin olunurdu. Müşriklərlə aparılan müharibələrdə əldə edilən qənimətlərin beşdə biri çıxıldıktan sonra ordu qüvvələri arasında bölüşdürülür və bu zaman ayrı-ayrı şəxslərin islamdakı xidmətləri, onların irqləri və Peyğəmbər (s)-lə olan qohumluqları nəzərə alınmırdı. Birinci xəlifənin dövründə də iş eyni qayda ilə davam etdi, lakin ikinci xəlifənin

¹ Bu, Əbu Bəkrin əsl adıdır.

vaxtında dəyişdi. İslamın yayılıb genişlənməsi nəticəsində xəlifə islam qulluqçuları və ordu qüvvələrinə maaş vermək üçün bir idarə yaratdı. Amma maaşın miqdarını təyin edən zaman təqva, hərbi və siyasi hazırlıq, keçmiş xidmətlər, yaxud heç olmazsa islamdan başqa bir şeyin əsas olmaması əvəzinə tayfa və əsil-nəsəb əsas götürüldü. Bu idarədə ərəblər əcəmdən, Qəhtan ərəbi Ədnan ərəbindən, Müzər ərəbi Rəbiə ərəbindən, Qüreyş qeyri-Qüreyşdən, Bəni-Haşim Bəni-Üməyyədən üstün sayılırdı və onlara çox maaş verilir. Məşhur tarixçilərdən ibni Əsir, Yəqubi, Cürçi Zeydan və s. öz tarixlərində islamın dövlət və hərbi qulluqçuları üçün müəyyən olunmuş maaşlar barədə fərqli rəqəmlər göstərmişlər. Maaşlar arasındakı fərq heyrətləndiricidir. Məşhur sərmayədar olan Abbas ibni Əbdül-Müttəlibin illik maaşı on iki min dirhəm olduğu halda, bir misirli hərbiçinin illik maaşı üç yüz dirhəmdən çox deyildi. Peyğəmbər (s)-in zövcələrinin hər birinin illik maaşı altı min dirhəm idi, halbuki bir yəmənli hərbiçinin illik maaşı dörd yüz dirhəmə çatmırdı. Müaviyə və onun atası Əbu Süfyanın illik maaşı beş min dirhəm idi, halbuki mühacirət etməyən, adi bir məkkəli adamın illik maaşı altı yüz dirhəm idi.

Xəlifə özünün bu işi ilə Peyğəmbər (s) və Quran tərəfindən ləğv olunan ayrı-seçkiliyi yenidən dirçəltdi, islam cəmiyyətini ədalətsiz sinfi ixtilafıya düşür etdi. Çox keçmədən islam cəmiyyətində dəhşətli sinfi imtiyazlar və ziddiyyətlər yarandı, mal-dövlət yığanlar, dünyapərəstlər xəlifənin himayəsi altında qızıl-gümüş yığmağa və zəhmətkeşlər, fəhlələr istismar olunmağa başladı. Xəlifə valilərin və dünyapərəstlərin bir qrupunun - Səd Vəqqas, Əmr-As, Əbu Hüreyrə kimi - mal-dövlətini müsadirə edərək həmişə çalışırdı ki, sinfi ziddiyyətlər həddindən artıq dərinləşməsin. Buna baxmayaraq onun iqtisadi nəzəriyyələri və əməli tədbirləri ilk əvvəldən səhv və yersiz imtiyazlar əsasında olduğuna görə, mal-dövlətin müsadirə olunması heç bir fayda vermədi və qarşıdakı əngəli götürmədi, işi gələcəkdə ayrı-seçkilik ruhuna malik olan bir rəhbərlik üçün daha da asanlaşdırdı, ayrı-seçkilikdə ona tam səlahiyyət verdi. O dövrün mal-dövlət sövdəgərləri al-verin rəvnəqlənməsi nəticəsində qul alır və onları işləməyə, həmçinin həm öz yaşayışlarını idarə etməyə, həm də öz ərbaclarına illik, yaxud aylıq məbləğ ödəməyə məcbur edirdilər. Yazıq qul da bu məbləği ödəmək üçün səhərdən-axşama kimi vurnuxub cana gəlirdi.

İRANLI FƏHLƏNİN XƏLİFƏDƏN İMDAD DİLƏYİ

Əbu Lölə ləqəbi ilə tanınan Firuz İrani, Müğeyrə ibni Şöbənin qulunu idi. O öz güzəranını təmin etməkdən əlavə, hər gün iki dirhəm də Müğeyrəyə verməli idi. Bir gün Əbu Lölə bazarda Öməri gördü, ondan kömək istəyib dedi:—Müğeyrə mənim üçün ağır vergi qoymuşdur!

Onun zirəkliyindən xəbərdar olan xəlifə soruşdu:—Nə bacarırsan?

Dedi:—Dülgərlik, nəqqaşlıq və dəmirçilik.

Xəlifə etinasızlıqla dedi:—Bu qədər sənət müqabilində bu pul çox deyildir. Eşitmişəm ki, sən külək ilə işləyən dəyirman düzəldə bilirsən. Mənim üçün belə bir dəyirman düzəldə bilərsənmi?

O, xəlifənin sözlərindən çox narahat oldu və onu qətl ilə təhdid edib

dedi:–Sənin üçün elə bir dəyirman düzəldərəm ki, nə şərqdə, nə də ki, qərbdə misli olmaz!

Xəlifə iranlı fəhlənin bu cür cəsarətindən narahat oldu və onun yanındakı şəxsə dedi:–Bu iranlı qul məni qətl ilə hədələyir!

O, öz xilafətinin axırlarında başa düşmüşdü ki, islam cəmiyyətinin ruhu aludə olmuşdur və cəmiyyətdə zülm, istismar bir bəla kimi sürətlə inkişaf etməkdədir. Ona görə də camaata vədə verirdi ki, sağ qalarsa bir il cəmiyyətin içərisində gəzib-dolaşacaq, onların işlərinə yaxından baş çəkəcək. Çünki şikayətlərin çoxunun ona gəlib çatmadığını bilirdi.

Doktor Əliverdi nəql edir ki, ikinci xəlifə deyirmiş: "Ayrı-seçkilik salmaq və birini digərindən üstün tutmaqda qəlblərin bir-biri ilə ülfət bağlamasından başqa bir məqsədim yox idi. Əgər yeni ildə sağ qalsam, hamının arasında bərabərlik bərqərar edəcəyəm, ayrı-seçkiliyi aradan qaldırıb Peyğəmbər və Əbu Bəkr edən kimi, ağıla qaranın, ərəblə əcəmin arasında fərq qoymayacağam."

Lakin xəlifə sağ qalmadı, əcəl onun arzularına çatmasına mane oldu: Firuzun qılıncı onun ömrünü xətm etdi. Amma əsası onun tərəfindən qoyulan üsul üçüncü xəlifənin dəhşətli ayrı-seçkiliyinin əsasını təşkil etdi, islam hökumətini kütlələrin qəzəb dalğasının hədəfinə çevirdi. Firuzun qılıncı zəhmətkeş kütlələrin qəzəbinin nişanəsi idi. Əgər xəlifə Firuzun əli ilə öldürülməseydi belə, onsuz da sabah ona tərəf çoxlu qılıncılar uzanacaqdı.

Bizim yazıqlar və xətiblər elə təsəvvür edirlər ki, islam cəmiyyətindəki sinfi ziddiyyətlər və ayrı-seçkiliklərin əsası Osmanın hakimiyyəti dövründə qoyulmuşdur, halbuki, onun dövründə ayrı-seçkilik sadəcə olaraq özünün ən yüksək həddinə çatmışdı, bu da camaatın onun hökuməti əleyhinə qiyam etmələrinə səbəb oldu. Amma ayrı-seçkiliyin əsası ikinci xəlifənin dövründə qoyulmuşdu. Bəli, Peyğəmbər (s)-dən sonra ilk dəfə olaraq bu nəğmələri zümzümə edən və tüstüsü həm özünün, həm də qeyrilərinin gözünə dolan şəxs ikinci xəlifə idi. O, həmişə deyirdi: "Ərəbin bir-birini əsir etməsi çirkin bir işdir, çünki Allah geniş əcəm ölkələrini əsir almaq üçün hazır etmişdir." Ondən da çirkin iş bu idi ki, o, şəriət qanunlarını pozur və deyirdi: "Əcəm övladları atadan qalan şeylərini o vaxt irs apara bilərlər ki, ərəb ölkəsində dünyaya gəlmiş olsunlar." Onun tərəfindən qoyulan ayrı-seçkiliyin nümunələrindən biri bu idi ki, əcəmin Mədinədə yaşamağına heç vaxt icazə vermirdi. Müğeyrənin qulu Firuz da qabaqlar aldığı icazəyə görə Mədinədə yaşayırdı. Elə bu və buna oxşar ayrı-seçkiliklər nəticəsində, xəlifə üç nəfər iranlının–Firuz, Hürmüzan şahzadəsi və Əbu Lölönün qızı Cəfinənin tədbiri ilə öldürüldü. O, Firuzun qılıncı zərbəsi ilə yaralandı və üç gündən sonra dünyadan getdi. Haqdan dönməyin acı meyvəsini dadmış xəlifənin həyatının son anları olan həssas dəqiqələrdə düzgün və qətiyyətlə fikirləşəcəyi və daha da ağır olan məsuliyyətləri qəbul etməyəəcəyi, müsəlmanlar üçün ləyaqətli bir rəhbər seçəcəyi gözlənilirdi. Lakin təəssüflər olsun ki, bu həssas anlarda elə bir şura təşkil etdi ki, bu yolla islam cəmiyyətinin bir daha ləyaqətli bir rəhbərdən məhrum edilməsi və millətçi bir adamın seçilməsi qəti oldu. Hətta ikinci xəlifənin özü deyirdi ki, əgər Osman rəhbərliyi ələ keçirsə, öz qohumlarını camaatın boynuna mindirəcək. Amma bütün bu məsələlərdən

agah olduğu halda əmr etdi ki, şura təşkil olunsun. Bu şura barəsində İmam (ə) ("Şiqşiqiyyə" xütbəsində) buyurur:

"Bu şuradan Allaha pənah aparırım!"

Biz tam bitərəfliklə şuranın bütün hadisələrini nəql edirik, sonra isə çox ağır və acınacaqlı vəziyyət yaradaraq İslam hökumətinin Bəni-Üməyyə tərəfindən yüz il müddətində ələ alınmasına, sonradan isə Bəni-Abbasın onu öz mülkü etməsinə səbəb olan bu tarixi hadisə barəsində mühakimə yürüdəcəyik.

ŞURA ÜZVLƏRİNİN SEÇİLMƏSİ

Xəlifənin ölümü yaxınlaşırdı və onun özü də həyatının son anlarını keçirdiyini hiss edirdi. Ətrafdan özünə canişin təyin etməklə əlaqədar söz-söhbət eşidilirdi. Ayişə Hüzeyfənin oğlu Əbdüllahın vasitəsi ilə xəbər göndərərək dedi ki: "Məhəmmədin ümmətini çobansız qoymasın və tezliklə özü üçün bir canişin təyin etsin, çünki o, törənəcək fitnə-fəsaddan qorxur."

Ömər oğlu da atasına elə bu sözü dedi və əlavə etdi: "Əgər sən öz sürünün çobanını geri çağırırsan, istəməzsənmi ki, qayıdan kimi bir nəfəri öz yerində qoysun və sürünü canavardan qorusun?!"

Xəlifəyə baş çəkməyə gələnlər də bu məsələyə toxunur və bəziləri deyirdi ki, oğlu Əbdüllahı özünə canişin seçsin. Xəlifə öz oğlunun ləyaqətsizliyindən agah idi, üzr gətirib deyirdi: "Xəttab nəslinə üçün xilafət məsuliyyətini boynuna alan bir nəfər kifayətdir." Sonra dedi ki, Peyğəmbər (s) dünyadan gedəndə "razı olduğu altı nəfəri" çağırırlar, müsəlmanlar xəlifə seçməyi onların öhdəsinə qoysun. Bu altı nəfər: Əli (ə), Osman, Təlhə, Zübeyr, Səd Vəqqas və Əbdürrəhman ibni Ovfdan ibarət idi. Bu şəxslər xəlifənin yatağının dövrəsinə yığışdıqda o, qaş-qabaqlı və tutqun sifətlə onlara baxıb dedi:—"Görünür ki, hamınız məndən sonra rəhbərliyi ələ almaq istəyirsiniz!" Sonra Əli (ə)-dan başqa hamısına bir-bir xitab edib bəzi-bəzi sözlər dedi və müəyyən dəlillər gətirməklə heç birinin xilafəti öhdəsinə almaq üçün ləyaqəti olmadığını bildirdi. Sonra Əli (ə)-a üz tutdu və o həzrətin həyatı boyu zarafatçı olmasından başqa bir "zəif nöqtə" tapa bilmədi. Sonra əlavə etdi ki, əgər o rəhbərliyi əlinə alsaydı, aydın, haqq və aşkar üsul əsasında ümmətə rəhbərlik edəcək. Axırda Osmana dedi:—"Belə görürəm ki, Qüreyş səni rəhbərliyə seçmişdir və nəhayət, sən Bəni-Üməyyəni və Bəni-Əbi Müeyti camaata hakim və beytül-malı onlara məxsus etmişən. O vaxt qəzəblənmiş ərəb tayfaları sənə qarşı qiyam edib səni evində öldürürlər. Əgər belə bir hadisə baş versə, mənim sözümlü yada sal. (Sonra şura üzvlərinə üz tutub dedi:) Əgər bir-birinizə kömək etsəniz, özünüz və övladlarınız xilafətin meyvəsindən dərəcəksiniz, amma əgər bir-birinizə həsəd edib qəzəblənsəniz Müaviyə xilafəti qəsb edəcək.

Ömər oğlunun sözləri sona çatanda Məhəmməd ibni Məsləməni çağıraraq dedi:—"Məni dəfn edib qayıtdıqdan sonra əlli nəfər silahlı ilə bu altı nəfəri xilafət üçün dəvət et, hamısını bir evə yığaraq silahlılarla birlikdə evin qapısında dayan, qoy onlar öz aralarında bir nəfəri xilafətə seçsinlər. Əgər onlardan beş nəfəri bir fikrə gəlsələr və bir nəfəri də müxalifət etsə, onun boynunu vur. Əgər dörd nəfər bir olsa və iki nəfər müxalifət etsə, o ikisini öldür. Əgər

iki bərabər dəstəyə bölünsələr, haqq Əbdürrəhman olan tərəfdədir. Bu halda o biri üç nəfəri də bunlarla razılaşımağa dəvət et. Əgər razılıq hasil olmasa, ikinci dəstəni aradan götür. Əgər üç gün keçəndən sonra şura üzvləri arasında fikir birliyi yaranmasa, altısını da edam et və qoy müsəlmanlar özlərinə rəhbər seçsinlər.

Camaat Ömər in dəfn mərasimindən qayıtdıqda Məhəmməd ibni Məsləmə əlli nəfər silahlı ilə şura üzvlərini bir evə yığdı və onları Ömər in göstərişindən agah etdi. İlk iş bu oldu ki, Əli (ə)-la yaxşı münasibətdə olmayan Təlhə Osmanın xeyrinə olaraq kənara çəkildi. Çünki Əli (ə) və Osman olan yerdə heç kəsin onu xilafətə seçməyəcəyini bilirdi, buna görə də Osmanın xeyrinə kənara çəkilərək Əli (ə)-in seçilməsi və müvəffəqiyyət ehtimalını azaltmağı məsləhət gördü. Təlhənin Əli (ə)-la olan ixtilafının səbəbi bu idi ki, o, Əbu Bəkr kimi Təym qəbiləsindən idi. Əbu Bəkr xilafətə seçildəndən sonra Təym və Bəni-Haşim qəbilələrinin münasibətləri şiddətlə gərginləşdi və uzun müddət davam etdi.

Zübeyrlə Əli (ə) dayıoğlu-bibioğlu idi. O, həzrətlə olan qohumluğuna görə İmam (ə)-in xeyrinə, Səd Vəqqas da Əbdürrəhmanın xeyrinə kənara çəkildi. (Hər ikisi Zöhrə qəbiləsindən idi.) Nəhayət, şura üzvlərindən üç nəfər qaldı ki, hər üçü iki rəy toplamışdı. Bu üç nəfərdən hər hansı biri bir nəfərə tərəf meyl etsəydi, qələbə onun idi. Bu vaxt Əbdürrəhman üzünü Əli (ə) və Osmana tutub dedi:–Sizin hansınız öz haqqını digərinə verməyə və onun xeyrinə kənara çəkilməyə hazırdır?

Hər ikisi sükut etdi və heç nə demədi. Əbdürrəhman sözünə davam etdi:–Sizi şahid tuturam ki, mən özümü xilafət səhnəsindən çıxarıram ki, ikinizdən birini seçəm. (Sonra üzünü Əli (ə)-a tutub dedi:) Səninlə bu şərtlə beyət edirəm ki, Allahın Kitabına və Peyğəmbər (s)-in sünnəsinə əməl edib Şeyxeynin yolunu gedəsən.

Əli (ə) onun axırıncı şərtini qəbul etmədi və dedi:–Mən sənin beyətini bu şərtlə qəbul edirəm ki, Allahın Kitabı, Peyğəmbər (s)-in sünnəsi və öz ictihadım və elmim əsasında əməl edəm.

Əbdürrəhman Əli (ə)-dan mənfi cavab eşitdikdə Osmana xitab edərək həmin sözləri təkrar etdi. Osman dərhal dedi:–Bəli! (Yəni, şərtləri qəbul edirəm!).

Bu vaxt Əbdürrəhman əlini Osmanın əlinə vurdu və onu "möminlərin əmiri" kimi salamladı, sonra isə iclasın nəticəsini çöldə şuranın rəyini gözləyən müsəlmanlara xəbər verdi. Əli (ə) elə ilk əvvəldən şuranın necə nəticələnəcəyindən xəbərdar idi. Hətta İbni Abbas da şura üzvlərinin tərkibindən xəbərdar olandan sonra üçüncü dəfə olaraq, Əli (ə)-in xilafətdən qəti şəkildə məhrum olacağını demişdi. Ona görə də Əbdürrəhman ibni Ovfun Osmanla beyət etməklə öz rolunu gözəl şəkildə ifa etdiyi vaxt Əli (ə) ona dedi:–Sən ümid edirsən ki, Osman ömrünün axırında xilafəti sənə təhvil verəcək, buna görə də onu seçdin. Ömər də Əbu Bəkr elə bu ümidlə seçmişdi. Amma mən ümidvaram ki, Allah sizin aranızda təfriqə salsın.

Tarixçilər qeyd edirlər ki, çox keçmədən Əbdürrəhmanla Osman arasında münasibət kəskin şəkildə gərginləşdi və Əbdürrəhman ölənə kimi bir-biri ilə danışmadılar. Bu deyilənlər ikinci xəlifənin təyin etdiyi altı

nəfərlik şura barədə qısa məlumat idi. Bu hadisələrlə əlaqədar qəzavət etməzdən qabaq, İmam (ə)-ın bu barədə olan fikrini əks etdiririk. İmam (ə) "Şişiyyə" xütbəsində ("Nəhcül-bəlağə"nin üçüncü xütbəsi) belə buyurur:

"Ömər öldüyü zaman xilafət işini şuranın ixtiyarına verdi. O, təsəvvür edirdi ki, mən də onun üzvləri kimiyəm. İlahi, o şuradan Sənə pənah aparıram! Əbu Bəkrlə olan vaxtdan bu gün bunlarla bir sırada olana qədər nə vaxt mənim haqq olmağında şəkk olunub?! Amma çarəsizlikdən eniş-yoxuşlarda onlarla razılaşdım və şurada iştirak etdim. Lakin şura üzvlərindən biri (Təlhə, yaxud Səd Vəqqas) mənə qarşı olan ədavətinə görə məndən üz döndərdi və mənim rəqibimin xeyrinə olaraq kənara çəkildi, digəri də (Əbdürrəhman) xəlifə ilə olan qohumluğuna görə adlarının çəkilməsi yaxşı olmayan iki nəfərlə birlikdə (yəni Təlhə və Zübeyr) xəlifənin xeyrinə səs verdilər."

"Nəhcül-bəlağə"də Ömər in təşkil etdiyi şura barəsində bundan artıq söz getməmişdir. Lakin əziz oxucularımız siyasət səhnəsinin oyunbazlarının cinayətlərindən, xəlifənin qərəzçiliyindən və ziddiyyətli sözlərindən daha yaxşı agah olsunlar deyə, bəzi məsələləri qeyd edirik.

ÖMƏRİN TƏŞKİL ETDİYİ ŞURANIN TƏHLİL EDİLİB ARAŞDIRILMASI

Bu təhlildə hadisənin həssas nöqtələri üzərində dayanıb cüzi məsələləri nəql etməyəcəyik:

1. Müxtəlif qrupların ikinci xəlifəyə, özü üçün canişin seçməyi təklif etməsi göstərir ki, ümumxalq kütləsi fitri olaraq dərk edirdi ki, müsəlmanların rəisi öz sağlığında islam cəmiyyətinin gələcək rəhbərini seçməlidir, çünki əks halda cəmiyyəti başdan-başa fitnə-fəsad tutması və nahaq qanlar axıdılması mümkündür. Bununla belə, sünnü alimləri hansı əsasla görə "Peyğəmbər (s) canişin təyin etmədən vəfat etdi"—deyə iddia edirlər?!

2. Canişinin xəlifənin öz tərəfindən seçilməsi təklifi göstərir ki, Peyğəmbər (s) vəfat edəndən sonra "Şura hökuməti" əsassız bir tədbir idi və əvvəllər heç vaxt belə bir iş olmayıb. Əks halda, Peyğəmbər (s) tərəfindən şura təşkil etmək barədə aşkar əmr verilmiş olsaydı, onda ikinci xəlifəyə hansı dəlilə görə canişin təyin etmək təklifi irəli sürülmüşdü? Şura ilə olan hökumət, Allah tərəfindən İmam təyin olunmasını nəzərə almadıqda bəşərin seçə bildiyi ən ağıllı hökumət üsuludur. Bu növ hökumət hazırkı dövrdə dillər əzbəri olmuşdur və onun tərəfdarları, hay-küy qoparmaqla demək istəyirlər ki, islamda hökumətin əsası mütləq şəkildə və hətta Peyğəmbər (s)-in vəfatından sonra belə, şura növlü hökumətdir. Maraqlıdır ki, belə bir hökumət islam tarixində heç vaxt qurulmamışdır. Görəsən, "Peyğəmbər (s)-in dostları və səhabələrinin hamısı xəta və səhv edərək o həzrətin əmrinə etina etməmişlər" - deyə iddia etmək olarmı?

3. Ömər camaatın tələblərinə verdiyi cavabda dedi:—"Əgər Əbu Übeydə sağ olsaydı, onu özümə canişin seçərdim, çünki Peyğəmbərdən eşitmişəm ki, o bu ümmətin əminidir (əmanətdarıdır) və əgər Əbu Hüzeyfənin qulamu Salim sağ olsaydı, onu özümə canişin seçərdim, çünki, Peyğəmbərdən

eşitmişəm ki, o, Allahın dostudur."

O vaxt Ömər dirilərin fikrində olmaqdan daha çox ölümlərin fikrində idi, bu da ölüpərəstlikdən əlavə, həm də onun əsrində yaşayan dirilərə qarşı hörmətsizlik idi. Bundan da əlavə, əgər Əbu Übeydə və Salimin seçilməsində Peyğəmbərin onları ümmətin əmini və Allahın dostu adlandırması əsas sayılırdısa, onda Ömər nə üçün Əli (ə) barəsində bir söz demədi, halbuki Peyğəmbər (s) onun barəsində **"Əli haqq ilə, haqq da Əli ilədir"** - deyə buyurmuşdu.

Ömər Əli (ə)-in məqamı, onun pak ruhiyyəsi və fəzilətləri, misilsiz qəzavətləri, fədakarlıqları və Kitaba, sünnəyə olan dərin və misilsiz elmindən hamıdan artıq agah olduğu halda, nə üçün Əli (ə)-in adını dilinə gətirmədi və heç vaxt bir nəfərin kinini və həsədini qaldırmayan ölümləri yada saldı?!

4. Əgər imamət məqamı ilahi bir məqam olaraq peyğəmbərlik vəzifələrinin davamıdırsa, onda gərək imamı tanımaqda ilahi göstərişə əməl olunsun və əgər ictimai bir məqamdırsa, gərək onu tanımaqda ümumxalq rəyi nəzərə alınsın. Amma üzvləri şəxsən xəlifə tərəfindən təyin olunan şura yolu ilə Imam seçmək nə ilahi göstəriş əsasında, nə də ümumi rəy sorğusu əsasında. Əgər sonrakı xəlifəni əvvəlki xəlifə təyin edəcəkdirsə, nə üçün işi altı nəfərlik şuraya həvalə edirlər?!

Sünnələrin nəzərinə görə Imam ictimaiyyət tərəfindən, yaxud məşvərət əhlinin rəy birliyi yolu ilə seçilməlidir və keçmiş xəlifənin rəyinin bu işdə azacıq olsa belə, dəyəri yoxdur. Lakin onların bu işə nə üçün haqq donu geyindirib altı nəfərlik şuranın qanununun icrasını vacib hesab etmələri məlum deyil. Əgər imamı seçmək ümmətin haqqıdırsa xəlifə hansı dəlilə görə o haqqı camaatdan alıb üzvlərini özü təyin etdiyi bir şuranın ixtiyarına qoyur?

5. Şuranın üzvlərinin yalnız bu altı nəfərdən təşkil olunmasının səbəbi məlum deyil. Əgər onların seçilməsinin səbəbi Peyğəmbər (s)-in vəfat etdiyi vaxt onlardan razı olması idisə, onda bu razılıq Əmmarın, Hüzeyfə Yəmanın, Əbu Zərin, Miqdadin, Übeyy ibni Kəbin və s. barəsində də var idi. Məsələn, Peyğəmbər (s) Əmmarın barəsində buyurur: "Əmmar haqq ilə, haqq da onunladır, o, haqqın mehəridir və haqq onun vücudunda dövr edir."

Əbu Zərin barəsində buyurur: "Yer Əbuzər kimi doğruçu olan bir kəsi ağışuna almamış və səma ondan doğruçu bir kəsə kölgə salmamışdır."

Bununla belə, görəsən Ömər nə üçün bunları şuraya üzv olmaqdan məhrum etdi və əksəriyyəti Əli (ə)-a qarşı pis münasibətdə olan şəxsləri seçdi?! Onların arasında yalnız Zübeyr o həzrəti istəyirdi, qalan dörd nəfər onun əleyhinə idi. Zübeyrin də rəyi gələcəkdə Əli (ə)-in zərərinə tamam olurdu. Çünki Zübeyr o günə kimi özünü Əli (ə) ilə bir səviyyədə görmürdü, amma bu işdən sonra onunla bir sırada oldu və Osmanın qətlə yetirilməsindən sonra xilafət iddiasına düşdü.

Əgər şurada üzv olmaqda Bədr, Ühüd döyüşlərində iştirak etmək, yaxud mühacir olmaq əsas sayılırdısa, onda bu xüsusiyyətlər başqa şəxslərdə də var idi. Nə üçün onların içərisində bu altı nəfər seçildi?

6. Xəlifə iddia edirdi ki, Peyğəmbər (s) vəfat edəndə onlardan razı idi, buna görə də məhz onları şuraya üzv seçmişdir. Halbuki o, şura üzvləri barəsində olan söhbətində Təlhəni başqa cür təqdim etdi və ona dedi: "Hicab ayəsi nazil olanda sən bir söz dedin ki, Peyğəmbər sənə qəzəbləndi, vəfat etdiyi günə kimi sənə qarşı qəzəbli idi."

Görəsən, bu iki nəzərdən hansı biri qəbul olunmalıdır? Xəlifə şura üzvlərini tənqid edəndə elə sözlər dedi ki, onların əksəriyyətinin nəinki xilafət üçün, hətta şura üçün üzv olmaq səlahiyyətini də şübhə altına salırdı. Məsələn, Zübeyrin barəsində dedi: "Sən bir gün insansan, bir gün şeytan!" Görəsən belə bir şəxs xilafət şurasında iştirak edə və ya islam xəlifəsi ola bilərmi?! Əgər o, şura günündə şeytani bir niyyətlə məclisdə iştirak edirdisə, onu şeytani fikirlərdən saxlayan nə idi? Osmanın barəsində dedi: "Sən xəlifə olsan, Bəni-Üməyyəni və Bəni-Əbi Müeyti camaatın çiyinə çıxaracaqsan." və s. Belə bir ruhiyyəyə malik olan və qohumluq təəssübünə görə haqdan dönmən bir şəxsin şurada üzv, yaxud xəlifə olmağa ləyaqəti varmı?

7. Xəlifə haradan bilirdi ki, Osman xilafətə seçiləcək və qohum-əqrəbasını camaatın çiyinə mindirəcək, bir gün gələcək ki, camaat onun əleyhinə qiyam edəcək (və sonra ona dedi ki, bu anlarda onu yad eləsin)? Xəlifə bu uzaqgörənliyi, yaxud "qeyb" xəbərlərini haradan bilirdi? Məsələ tamamilə aydındır, çünki o, sadəcə olaraq şura üzvlərini elə seçmişdi ki, Osmanın seçilməsi və Əli (ə)-in məhrumiyyəti labüd idi.

8. Ömər Əli (ə)-in barəsində nə qədər çalışdısa, onda bir eyb tapa bilmədi. Yalnız bir söz dedi ki, sonralar Əmr As da onu bəhanə gətirib deyirdi: "Əli çox zarafatçıdır." Ömər İmam (ə)-in geniş qəlbli, güzəştə gedən olmasını və maddi şeylərə etinasız yanaşmasını zarafatçı olmaq kimi təsəvvür edirdi. Bir rəhbərin malik olacağı şey ilk növbədə haqqı icra etməkdə ciddi, qətiyyətli və möhkəm, camaatın hüquqlarını qorumaqda isə iradəli olmaqdır. İmam (ə) bu xüsusiyyətlərə malik olan ən üstün şəxs idi. Hətta ikinci xəlifə bu həqiqəti etiraf edib demişdi: "Əgər sən rəhbərliyi əlinə alsan, camaatı aşkar haqqa və aydın yola doğru rəhbərlik edəcəksən."

9. Nə üçün Ömər Əbdürrəhman ibni Ovfa "veto" haqqı verdi və "rəylər bərabər olan surətdə Əbdürrəhman olan tərəf qələbə çalır" - dedi? Bir kəs deyə bilər ki, xəlifənin bundan başqa çarəsi yox idi. Çünki rəylər bərabər olan halda "bərabərlik" müşkülü həll olunmalı idi, xəlifə də Əbdürrəhmana "veto" haqqı verməklə bu müşkülü aradan qaldırdı. Bunun cavabı aydındır. Çünki Əbdürrəhmana bu üstünlüyün verilməsinin səbəbi Osmanın qələbə qazanma ehtimalını artırmaqdan başqa bir şey deyildi. Əbdürrəhman Osmanın bacısının əri idi və aydındır ki, bu məsələdə qohumluq amilini yaddan çıxarmayacaqdı, hətta pak təbiətli bir şəxs olmasını fərz etsək belə, qohumluq hissi istər-istəməz onun rəyinə təsir edəcəkdə. Bu müşkülü həll etmək üçün Ömər başqa bir qrupun rəyini son qərar kimi qəbul edib deyə bilərdi ki, əgər iki dəstə bərabər şəkildə rəy toplasa, axırıncı rəy Səd Vəqqasın qohumu və Osmanın bacısının əri Əbdürrəhmanla yox, Peyğəmbər (s)-in pak dostlarından olan bir qrupun razılaşdığı tərəf ilə olacaqdır.

10. Ömər aldığı yaraların şiddətli ağrısından qıvrılıb-açılan halda məclisdəkilərə deyirdi: "Məndən sonra ixtilafa yol verməyin və

ikilitirəlilikdən uzaq olun, əks halda xilafət Müaviyənin olacaq, hakimiyyəti sizdən alacaq." Bununla belə, o, Osmanın yaxın qohumu olan Əbdürrəhmana "veto" haqqı vermişdi. Osman və Müaviyə–hər ikisi Bəni-Üməyyəyə şəcərəsinin napak və xəbis meyvəsidir. Osmanın xilafəti sonralar Müaviyənin hakimiyyətinin möhkəmlənməsinə səbəb oldu.

Xəlifə bəzi valilərin mal-dövlətini müsadirə edir və onları məqamlarından çıxarırdı, lakin Müaviyə hökumətinə əsla toxunmur, onu Şamda mal-dövlət yığmaqda, öz hökumətinin əsaslarını möhkəmləndirməkdə azad buraxırdı. Halbuki onun, dövrün əksər valilərinin üslubu olan sadə bir vali kimi vəzifəsini yerinə yetirmədiyini, onun sarayının Qeysər və Kəsrinin nümayəndələrinin saraylarından heç də geri qalmadığını bilirdi. Görəsən, demək olmazmı ki, bu işdə başqa bir məqsəd də var imiş, o da islamdan qabaq Bəni-Haşimlə qan düşməni olan Bəni-Üməyyənin mövqeyini möhkəmlətmək imiş. Bəli, əsas məqsəd bu idi ki, Bəni-Haşim nə vaxtsa islam mərkəzində (Mədinədə) hakimiyyəti və qüdrəti əlinə keçirsə və camaat da onlara tərəf meyl etsə, onda qüdrətli bir xarici dövlət müntəzəm surətdə onlara maneçilik törətsin. (Elə belə də oldu).

11. Ömər özünün azadlıq tərəfdarı olmasını aşkar etmək üçün deyirdi: "Oğlum Əbdüllaha rəy verməyin, çünki onun həтта öz arvadını boşamağa belə, ləyaqəti yoxdur." Lakin buna baxmayaraq onu şuranın məşvərətçisi seçdi və dedi: "Əgər şura üzvləri bərabər rəy toplusalar, hər iki tərəf oğlum Əbdüllaha təslim olsunlar. Amma Həsən ibni Əli və Əbdüllah İbni Abbasın şuranın üzvü, yaxud məşvərətçisi olmasına icazə vermədi və dedi ki, onlar iclasda dinləyici kimi iştirak edə bilərlər.

12. Ümumiyyətlə, Ömər Əbu Bəkr kimi Əli (ə)-ı canişinlik üçün seçsəydi və bu yolla da çoxlu fəsadın qarşısını alsaydı nə olardı?! Bu halda Müaviyədən Mərvana qədər Bəni-Üməyyədə nə özbaşınalıq etməyə qüdrət, nə cürət və nə də ki, cürət etməyə fürsət olardı. Həmçinin beytül-malı qarət edərək öz mülkünə qatmaq, ayrı-seçkilik salmaq, camaatın xilafət hakimlərinin rəftarı, eləcə də islam qayda-qanunlarının ayaqlar altında tapdalanan cahiliyyət adət-ənənələrinin dirçəlməsi nəticəsində etiqadın sarsılması və s. kimi məsələlərin heç biri qarşıya çıxmazdı. İmam (ə)-ın fövqəl-adə əqli, fiziki və əxlaqi qüdrəti, düşmənçiliyin aradan qalxmasına sərf olunan bir o qədər şücaəti və səyləri islamın ali-insani qanunlarının, dəyərlərinin genişlənilib yayılması, müxtəlif millət və tayfaların qəlblərinin islama cəlb edilməsi yolunda sərf olunsaydı, şübhəsiz, dünyaya və insanlığa tam başqa üfüqlər, parlaq bir gələcək ümidi verərdi.

13. Təəccüblüdür! Ömər bir tərəfdən Əbdürrəhmanı imanı yer üzündəki insanların yarısının imanından çox olan bir mömin hesab edir, digər tərəfdən isə bu Qüreyş sərmayədarını "Ümmətin Fironu" adlandırır. Tarixin sübut etdiyinə əsasən, həqiqətdə Əbdürrəhman ibni Ovf Qüreyşin məşhur sərmayədarı və möhtəkir bir şəxs idi. O, öləndən sonra külli miqdarda sərvət irs qoymuşdu. Məsələn, min baş inəyi, üç min baş qoyunu, yüz baş atı var idi, Mədinənin Cərf məntəqəsini iyirmi öküzlə əkib-becəriridi. Onun dörd arvadı var idi, öləndə arvadlarının hər birinə səksən min dinar (qızıl pul) irs çatmışdı. Bu məbləğ onun sərvətinin səkkizdə birinin dördüdə biri (otuz ikidə

biri) idi ki, arvadlarına çatmışdı. Xəstə ikən öz arvadlarından birini boşayanda onun irsiyyəsinə səksən üç min dinarla razılaşmışdı. Bu halda belə bir şəxsin imanının yer üzünün adamlarının yarısının imanından çox olmasını demək olarmı?!

14. Əbdürrəhman Osmanın seçilməsində hiyləyə əl atdı. Əvvəlcə Əli (ə)-a təklif etdi ki, Allahın Kitabına, Peyğəmbərin sünnəsinə və Şeyxeynin yoluna uyğun olaraq əməl etsin. O bilirdi ki, əgər Şeyxeynin tutduğu yol Quran və Peyğəmbər sünnəsi ilə uyğun olsa, bu halda müstəqil bir iş deyil və onunla müxalifət olunsa heç bir dəyəərə malik olmayacaq. Amma israr edirdi ki, Əli (ə)-la beyət gərək bu üç şərt əsasında olsun. O bilirdi ki, Əli (ə) axırncı şərti heç vaxt qəbul etməyəcək. Buna görə də o həzrət bu şərti qəbul etmədikdə Əbdürrəhman mövzunu öz arvadının qardaşı Osmanla müzakirə etdi, o da dərhal qəbul etdi.

15. Hökumət İmam (ə) üçün əsl məqsəd yox, ilahi qanunların icra olunması üçün bir vasitə idi. Halbuki onun rəqibi üçün vasitə deyil, əsl məqsəd idi. Əgər İmam (ə) xilafətə Osmanın baxdığı niyyətlə baxsaydı, zahirdə Əbdürrəhmanın şərtini qəbul edib əməldə ondan boyun qaçırması çox asan bir iş olardı. Lakin bu işi görmədi, çünki o, haqqı heç vaxt batil yolla ələ gətirmək istəmirdi.

16. İmam (ə) elə ilk əvvəldən ikinci xəlifənin hiyləsindən və namizədlərin mənfur niyyətlərindən agah idi. Buna görə də şuranın tərkibindən və şərtlərindən agah olduqda əmisi Abbasa dedi: "Bu dəfə də biz xilafətdən məhrum olduq." Təkcə İmam (ə) deyil, Əbdüllah İbni Abbas da şuranın belə bir tərkibindən agah olduqda dedi: "Ömər istəyir ki, Osman xəlifə olsun."

17. Ömər Məhəmməd ibni Məsləməyə göstəriş verdi ki, əgər azlıqda olanlar çoxluqda olanlarla razılaşmasalar, dərhal onları edam et, şuranın rəydə bərabər olan cinahı Əbdürrəhmanın olduğu cinahla razılaşmasa, onları dərhal öldür və əgər namizədlər üç gün müddətində canişin təyin etməkdə razılaşmasalar, hamısını qılıncdan keçir. Afərin bu hüriyyətdə!! Dünyanın harasında azlıqda olanlar çoxluqda olanların qarşısında öldürülməlidir?!

İslam cəmiyyətinin rəhbərliyi düz on il belə bir daşürəkli şəxsin əlində idi. Onun nə düzgün bir tədbiri var idi, nə də insani mürüvvəti və duyğusu. Buna görə də onun barəsində deyirdilər: **"Ömər in qamçısı Həccacın qılıncından qorxunc idi."**

Osmanın xilafətə seçilməsi Bəni-Üməyyəyə o qədər azadlıq, qüdrət və cürət verdi ki, Osmanla bir nəsildən olan Əbu Süfyan bir gün Ühüd şəhidlərinin qəbristanlığına getdi və islamın böyük sərkərdəsi olan Həmzənin qəbrini (Həmzə Əbu Süfyan və onun dostları ilə olan müharibədə şəhid olmuşdu) təpikləyib dedi: "Əba-Yəli, dur ayağa! Üstündə döyüşdüyümüz şey bizim əlimizə düşmüşdür." Osmanın xilafətinin ilk günlərində qohum-əqrəbası onun evinə gəlmişdilər, həmin qoca dinsiz (Əbu Süfyan) oradakılara üz tutub dedi: **"Xilafəti əldən-ələ ötürün, öz işçilərini Bəni-Üməyyədən seçin, çünki hakimiyyətdən başqa bir hədəf yoxdur—nə cənnət var, nə də cəhənnəm!"**

SƏKKİZİNCİ FƏSİL

ƏLİ (Ə)-İN NƏZƏRİNDƏ ƏHLİ-BEYT (Ə)-İN İLAHİ VƏZİFƏSİ

Əli (ə)-in Peyğəmbər (s)-in vəfatından sonrakı iyirmi beş illik həyatında həssas və ibrətamiz hissələr vardır. Bunların bəzilərini əvvəllər qeyd etmişdik, bəzilərini də indi qeyd edəcəyik. Bunlardan aşağıdakıları göstərmək olar:

1. İmam (ə)-in xəlifələrin müqabilində tutduğu mövqe və onlarla rəftarı.
2. Müsəlmanlara islam hökmlərini öyrətmək.
3. İmam (ə)-in ictimai fəaliyyətləri.

İmam (ə)-in xəlifələrin qarşısında seçdiyi mövqeyi bəyan etməzdən əvvəl gərək o həzrətin Peyğəmbər (s) ailəsi, yaxud İmamın öz sözü ilə desək, "Ali-Məhəmməd" barəsində fikirlərini bəyan edək ki, Əli (ə)-in xəlifələrlə həmkarlıq etməsinin islamın inkişaf edib yayılması istiqamətində olması aydın olsun. Bu həmkarlıq İmam (ə)-in onları haqqın mehväri və həqiqi rəhbər hesab etməsi demək deyildi. O həzrət onlarla həmkarlıq etməklə onların siyasi və elmi müşküllərini həll edir və Peyğəmbər (s) ailəsini haqq ustadları və həqiqi rəhbərlər hesab edirdi. Hətta buyururdu: **"Bu ümmətdən heç kəs Peyğəmbər (s) ailəsi ilə müqayisə oluna bilməz və onların nemətindən bəhrələnən kəs heç vaxt onlarla bərabər ola bilməz."**

İmam (ə) başqa yerdə Ali-Məhəmməd (s)-in elmi fəzilətlərinin bir hissəsinə işarə edərək buyurur: **"Peyğəmbərin Əhli-beyti onun gizli sirlərinin keşikçisi, fərmanlarına itaət edənlər, onun elm xəzinələri və kitabının mühafizəçiləridir. Onlar islam ölkəsini zəlzələlərdən qoruyan dağlardır. Peyğəmbər onların vasitəsi ilə öz arxasını möhkəmlətdi və özünə rahatlıq bəxş etdi."**

Həzrət Əli (ə) başqa bir yerdə onları dinin əsası və mütləq sütunu hesab edir və buyurur ki, onların rəftar və əməllərinə baxmaqla tüğyançıları həddini aşmaqdan saxlamaq, haqq karvanından geri qalanları ona çatdırmaq olar.

Başqa bir yerdə buyurur: **"Peyğəmbərinizin Əhli-beytinə baxın və onların yolu ilə gedin, çünki onların ardınca getmək sizi həqiqət yolundan çıxarmaz və azğınlığa qaytarmaz. Əgər bir yerdə dayansalar, siz də dayanın, ayağa qalxsalar, siz də qalxın. Heç vaxt onlardan qabağa keçməyin, əks halda düz yoldan azarsınız; onlardan geri də qalmayın, əks halda həlak olarsınız."**

İmam (ə) Peyğəmbər (s) Əhli-beytini tanımağı Allah və Peyğəmbərə mərifətlə yanaşı bilir və buyurur: **"Sizin hər hansı biriniz Allahın, Onun Peyğəmbərinin və risalət Əhli-beytinin haqqını tanıyan halda yatağında ölsə, şəhid kimi dünyadan getmişdir."**

İmam (ə)-in sözlərinin bu hissəsində risalət haqqını tanımağı Allahın və onun Rəsulunun haqqını tanımaqla yanaşı qeyd etməsi islam hədisçilərinin Peyğəmbər (s)-dən nəql etdikləri hədisin məzmununu göstərir. O hədis belədir: **"Hər kəs öz zəmanəsinin imamını tanımayan bir halda ölsə, cahiliyyət ölümü ilə dünyadan getmişdir."**

İmam (ə) başqa bir yerdə hər bir əsr və zamanda ilahi feyzin davam etməsinə işarə edərək buyurur: **"Peyğəmbər ailəsinin məsəli səma ulduzları**

kimidir: Əgər biri batsa, digəri çıxacaqdır."

İmam (ə) risalət ailəsinin xüsusiyyətlərinin vəsfində və bəyanında çox sözlər demişdir, amma onların hamısını qeyd etməyə imkan yoxdur. Nümunə olaraq, bir neçəsini də qeyd edirik. Həzrət onların adları barəsində buyurur: ***"Atam-anam o kəslərə fəda olsun ki, onların adları göylərdə tanınmış, yerdə isə naməlum qalmışdır."***

İmamın indi qeyd edəcəyimiz sözünün bütünlüklə haqq yolu gedənlər üçün olmasına baxmayaraq onların ən yaxşı nümunələri Əhli-beytdir: ***"(Onlar) dinin həqiqətini, üsul və firusunu eşitməklə yox, tam əql ilə və ona əməl etməklə tanımışlar; çünki elm raviləri (rəvayətçiləri) çox, ona əməl edənlər isə azdır."***

İmam (ə) aşağıda qeyd edəcəyimiz kəlamda onların yüksək məqamlarını tərifləmişdir, başqa yerdə isə onların vilayət və rəhbərliklərini aşkar etmiş, onları ümmətin valiləri və hakimləri, Peyğəmbər (s)-in haqq canişinləri, onun malik olduğu mənəblərin (nübüvvətdən başqa) varisləri kimi tanıtdırmışdır: ***"Vilayət və imamət xüsusiyyətləri (elm və möcüzə) onlarındır, Peyğəmbər (s)-in vəsiyyəti onların barəsindədir və onlar Peyğəmbərin varisləridir."***

Başda Əli (ə) olmaqla Peyğəmbər (s) ailəsinin məqamı aydın olandan sonra İmam (ə)-in xəlifələrə qarşı rəftarını mötəbər və əsil tarixi sənədlərə istinad etməklə şərh edirik.

İMAM (Ə) XƏLİFƏLƏRİN YEGANƏ QƏZAVƏT VƏ ELM MƏNBƏYİ İDİ

İmam (ə)-in xilafətdən kənar edildiyi iyirmi beş il müddətində sükut etməsi mütləq sükut, yəni rəhbərlik işlərinə ümumiyyətlə müdaxilə etməməsi mənasına deyildi. Xilafət məqamı və siyasi rəhbərliyin başqaları tərəfindən qəsb edilməsinə, fərdlərin vəzifəyə təyin edilməsi, yaxud vəzifədən çıxarılması, həmçinin islam dövlətinin əmlakının başqalarının ixtiyarında olmasına baxmayaraq, ümmətin yeganə müəllimi İmam Əliyyəbnü Əbu-Talib (ə) idi və bütün siniflər onun elmi qarşısında baş əyirdilər. İmam (ə)-in bu dövrdəki ən böyük xidmətlərindən biri bu idi ki, o, islamın yenidən qurulan məhkəmə sistemində rəhbərlik edirdi. Hər vaxt bu sistemdə bir çətinlik qarşıya çıxsa, dərhal məsələni o həzrətə xəbər verib onun həlli yollarını araşdırmasını istəyirdilər. Bəzi vaxtlar da bir kəs ona müraciət etmədən, İmam (ə)-in özü dövrün xəlifəsinə (o, həm də qəzavət işlərini öhdəsinə almışdı) düzgün istiqamət verir, hökm verməkdə yol verdiyi səhvləri ona başa salırdı. O həzrət özünün möcüzəli və qəti qəzavətləri ilə Peyğəmbər (s) səhabəsinin zehnlərində təəccüb dalğası yaradırdı.

İmam (ə) onların xilafətini rəsmi şəkildə qəbul etmir, özünü Allahın hökmü əsasında Peyğəmbər (s)-in canişini, cəmiyyətin idarə işləri və ümmətin rəhbərliyi üçün ən ləyaqətli şəxs bilirdi, lakin buna baxmayaraq, hər yerdə islamın və müsəlmanların mənafeyi məsələsi qarşıya çıxsa, hər növ xidməti, köməyi, hətta canından keçməyi və fədakarlığı belə əsirgəmir, müşkülləri həll etmək üçün tələsərdi. İmam (ə)-in məqam və şəni uca, ruhu

isə böyük idi, bəziləri kimi deyildi ki, xilafəti ondan aldıkları təqdirdə bir daha məmləkətin heç bir işində müdaxilə etməsin, heç bir müşkülün həll edilməsində tədbir görməsin, nəticədə islam cəmiyyətini hərc-mərclik, narazılıq bürüsün və xilafət aparatı süstlüyə düşər olub süqut etsin. İmam (ə) belə bir şəxs deyildi. O, islam övladı idi və islamın ağuşunda boya-başa çatmışdı, o, Peyğəmbər (s) tərəfindən əkilən islam ağacının boya-başa çatmasında çoxlu əziyyətlərə qatlaşmış və bu yolda qan vermişdi. Əli (ə)-in imanı və pak vicdanı islamın müşkülləri, müsəlmanların çətin işləri qarşısında susaraq hər növ müdaxilədən çəkinməyə icazə vermirdi. İslamın dünyada yayılıb möhkəmlənməsi, ümməti dinin təlimləri, üsul və fərisindən aqah etmək, təzə zühur etmiş bu din barəsində tədqiqat aparmaq üçün Mədinəyə gələn dəstə-dəstə yəhudi və məsihi alimlərinin yanında islamın əzəmətini hifz etmək və s. kimi məsələlər İmam (ə) üçün əsas məqsəd idi. Mümkün olan və xilafət aparatı ona maneçilik törətmədiyi vaxta qədər yol göstərməyi və rəhbərliyi əsirgəmirdi. Üstəlik bu işlərdən daha da sevinirdi. İmam (ə) Malik Əştərin vasitəsilə Misir camaatına göndərdiyi məktubda bu həqiqəti açıb göstərmiş və özünün xəlifələrlə həmkarlıq etməsinin səbəbini belə bəyan etmişdir: **"Mən əvvəldə əl saxladım (və onları özlərinə tapşırıdım), nəhayət gördüm ki, bəziləri islamdan dönrək camaatı Məhəmməd (s)-in dinini məhv etməyə dəvət edirlər. Qorxdum ki, əgər islamın və müsəlmanların köməyinə çatmasam, islamda elə bir itki, yaxud viranlıq görəcəyəm ki, mənim üçün onun müsibəti ilğüm kimi itib gedən bir neçə günlük hökumətdən uzaq olmaqdan daha böyükdür."**

Bu məktub İmam (ə)-in pak ruhiyyəsini və islam cəmiyyətinin işlərində müdaxilə etməkdə açıq məntiqini aydın şəkildə əks etdirir. Belə ki, cəmiyyətin idarə olunmasını zorla əlinə keçirən qrupu İmam (ə) rəsmiyyətlə tanıyırdı.

ƏLİ (Ə) PEYĞƏMBƏR (S) TƏRƏFİNDƏN TƏQDİM OLUNUR

Peyğəmbər (s)-in vəfatından sonra, xəlifələrin və o həzrətin dostlarının bəzisinin müşkülləri həll etmək məqsədilə Əli (ə)-a müraciət etmələrinin bir səbəbi də o həzrətin dərin elmi və ədalətli qəzavəti haqqında Peyğəmbər (ə)-dən eşitdikləri hədislər idi. O cümlədən: **"Ümmətin islami sünənə və qəzavət qanunları barədə ən bilikliyi Əli ibni Əbu Talibdir."**

Onlar əziz Peyğəmbər (s)-dən eşitmişdilər ki, o həzrət Zeyd ibni Sabit, Übeyy ibni Kəb kimi şəxsləri tanış edəndə Əli (ə) barəsində buyurmuşdu: **"Sizin içinizdə qəzavət üsullarını ən yaxşı bilən Əlidir."**

Hələ Peyğəmbər (s)-in kəlamının əks-sədası səhabələrin qulaqlarında idi ki, buyurdu: **"Mən elm şəhəriyəm, Əli onun darvazasıdır. Hər kəs bu şəhərə daxil olmaq istəsə, gərək həmin darvazadan gəlsin."**

Belə olan halda xilafət aparatı və Peyğəmbər (s)-in dostları öz müşküllərini niyə İmam (ə) ilə həll etməməli və onun rəyinin nüfuzunu artırmamalı idilər, halbuki, onlar şahid olmuşdular ki, Yəmən əhalisi Peyğəmbər (s)-ə "Bizə elə bir adam göndər ki, dini bizim üçün başa salsın, islam qanunlarını bizə öyrətsin və Allahın Kitabı əsasında qəzavət etsin"–

deyəndə Rəsuli-Əkrəm (s) Əli (ə)-a üz tutub buyurmuşdu: **"Ey Əli, Yəmənə tərəf yola düş və Allah dinini onlara öyrət, onları islam qanunları ilə tanış et və onların arasında Allahın Kitabı ilə qəzavət et.** (Sonra əlini Əli (ə)-in sinəsinə vurub dedi:) **Get, Allah sənin qəlbini haqqa hidayət etsin, sənin dilini səhvədən və xətdən saxlasın!"** Peyğəmbər (s)-in Əli (ə) barəsində etdiyi dua elə qəbul olunmuşdu ki, Imam (ə) buyururdu: **"O zamandan indiyə kimi heç bir çətin məsələdə şəkk etməmişəm."**

PEYĞƏMBƏR (S) DÖVRÜNDƏ ƏLİ (Ə)-İN QƏZAVƏTİ

Əmirəl-möminin Əli (ə) tək-cə xəlifələrin dövründə ən yaxşı hakim və ümmət içərisində haqla qəzavət edən yeganə qazi deyildi, o, həm də Peyğəmbəri-Əkrəm (s)-in dövründə Yəməndə və Mədinədə camaatın ən gözəl qəzavətçisi idi. Rəsuli-Əkrəm (s) onun qəzavətlərini tərifləyərək özündən sonra islam cəmiyyətinin çətin məsələlərdə kimə müraciət etmələrini əməldə bəyan edirdi. İndi Əli (ə)-in Peyğəmbəri-Əkrəm (s)-in öz sağlığında hökm etdiyi və o həzrət tərəfindən təsdiq olunan və bəyənilən qəzavətlərdən nümunə olaraq ikisini qeyd edirik:

1. Əli (ə) Peyğəmbər (s)-in tərəfindən Yəməndə olarkən belə bir hadisə baş verdi: Bir neçə nəfər şiri ovlayıb onu dərin bir çalada mühasirə etmiş, onun ətrafında səngər qurmuşdular. Birdən onlardan birinin ayağı sürüşdü və o, canını qorumaq üçün yanındakının əlindən yapışdı, o da o birisinin və beləliklə hamısı çalaya düşdülər. Şir də onlara həmlə edib yaraladı. Onların hamısı yaranın təsirindən öldülər. Onların yaxın adamlarının aralarında mübahisə düşdü. Imam (ə) hadisədən xəbərdar olduqda buyurdu: "Mən sizin aranızda hökm edərəm, əgər mənim qəzavətimə razı olmasanız, mübahisəni Peyğəmbər (s)-in hüzurunda deyın, o da sizin aranızda qəzavət etsin. (Sonra buyurdu:) O dörd nəfərdən birincisinin qəyyumuna dördüdə bir diyə, ikincinin qəyyumuna üçüdə bir, üçüncünün qəyyumuna yarım diyə, dördüncünün qəyyumuna isə tam bir diyə verilməlidir.

Imam (ə)-dan soruşdular ki, nə üçün birincinin qəyyumuna dördüdə bir diyə verilməlidir?

Imam (ə) cavabda buyurdu:—Çünki ondan sonra üç nəfər ölmüşdür. İkinci şəxsin qəyyumuna üçüdə bir diyə verilməlidir, çünki ondan sonra iki nəfər ölmüşdür. Üçüncü nəfərin qəyyumuna yarım diyə verilməlidir, çünki ondan sonra bir nəfər qətlə yetişmişdir, dördüncü nəfər üçün tam diyə ödənilməlidir, çünki o, öldürülən axırıncı şəxsdir.

Ölənlərin yaxın adamları Imam (ə)-in qəzavətinə razı olmadılar və Mədinəyə gedib əhvalatı Peyğəmbər (s)-ə dedilər. O həzrət buyurdu: **"Qəzavət elə Əlinin qəzavət etdiyi kimidir!"**

Sünnü mühəddisləri Imam (ə)-in bu mövzu barəsindəki qəzavətini qeyd olunduğu kimi nəql etmişlər, lakin şiə hədisçiləri onu başqa cür də nəql etmişlər. Bu nəqlə əsasən, Imam (ə) buyurdu: **"Birinci adam şirə yem olmuşdur və daha onun diyəsi heç kimin öhdəsinə deyil, lakin birincinin qəyyumu ikincinin qəyyumuna diyənin üçüdə bir qədər, ikincinin qəyyumu üçüncünün qəyyumuna yarım diyə, üçüncünün qəyyumu da dördüncünün qəyyumuna tam diyə verməlidir."**

Şiə alimləri əvvəlki hədisi düzgün hesab etmirlər, çünki onun sənəd silsiləsində mötəbər olmayan şəxslər mövcuddur, amma ikinci hədisə tamamilə etibar edirlər.

Bu qəzavətdə mühüm məsələ budur ki, İmam (ə) dördüncü şəxsin qan bahasını əvvəlki üç nəfərin qəyyumları arasında bərabər şəkildə böldü. Beləliklə də, qan bahasının üçdə birini birinci şəxsin qəyyumu ikincinin adamlarına verməli, ikincinin qəyyumu onun üçdə ikisini (öz haqqının üçdə birini birincidən aldığı üçün üstünə qoyub və) üçüncünün adamlarına verməlidir, üçüncünün də qəyyumu tam diyə verməlidir, yəni əvvəlkindən aldığı üçdə iki miqdar diyənin üstünə üçdə birini qoyub bir tam diyə şəkildə dördüncünün qəyyumuna verməlidir. Bu halda dördüncü şəxsin diyəsi bərabər olaraq əvvəlki üç nəfərin arasında bölünmüş olur.¹

2. Peyğəmbər (s) bir dəstə müsəlmanla məsciddə oturmuşdu. İki nəfər içəri daxil oldu və aralarındakı münaqişəni söylədilər və dedilər ki, bir nəfərin öküzü buynuzu ilə vurub digərinin heyvanını öldürmüşdür. Öküzün sahibi öldürülən heyvanın qiymətini verməyə zəmindir, yoxsa zəmin deyil?! Müsəlmanlardan biri dərhal cavab verib dedi:—"Mükəlləf olmayan bir heyvan heç kimin malına zəmin deyil."

Kuleyninin "Kafi"də nəql etdiyinə əsasən, Peyğəmbər (s) Əbu Bəkr və Ömərə dedi ki, bu məsələni həll etsinlər. Hər ikisi dedi:—"Bir heyvan başqasını öldürmüşdür, heyvan üçün də heç bir zəmanət yoxdur." Sonra Əli (ə)-a buyurdu ki, qəzavət etsin. İmam (ə) indiki dövrdə də hüquq orqanlarında istifadə olunan ümumi bir qanun irəli sürməklə müşkülü həll etdi və buyurdu: "Xəsarəti o kəs ödəməlidir ki, o müqəssirdir və heyvan barəsində öz vəzifəsinə əməl etməmişdir. Əgər heyvanın sahibi onu qorumaq üçün kifayət qədər çalışıb yaxşı yerdə saxlamışsa, öküzün sahibi də öz vəzifəsinə əməl etməyərək onu buraxmış olsa, bu halda öküzün sahibi müqəssirdir və ona dəyən xəsarəti ödəməlidir. Amma əgər hədisə bunun əksinə baş vermiş olsa, o zəmin deyildir."

Peyğəmbər (s) ümumi bir qanunla yanaşı olan bu qəzavəti eşitdikdə əllərini göyə qaldırdı və dedi: *"Allaha həmd olsun ki, mənim Əhli-beytimdən peyğəmbərlər kimi qəzavət edən bir şəxs qərar vermişdir."*

Əlbəttə, Əmirəl-möminin Əli (ə)-in Peyğəmbər (s) dövründəki qəzavətləri qeyd etdiyimizlə bitmir. O həzrətin Peyğəmbər (s)-in sağlığında çoxlu heyrətləndirici qəzavətləri olmuşdur ki, tarix və rəvayət kitablarında dərc olunmuşdur.

DOQQUZUNCU FƏSİL

İMAM ƏLİ (Ə) VƏ BİRİNCİ XƏLİFƏNİN SİYASİ ÇƏTİNLİKLƏRİ

Peyğəmbər (s)-in öz dostlarının və səhabələrinin hüzurunda Əmirəl-möminin Əli (ə)-i hərtərəfli şəkildə təqdim etməsi nəticəsində Əli (ə) o həzrət vəfat edəndən sonra elmi və ideoloji baxımdan ümmətin müraciət yeri

¹ "Cəvahirül-kəlam", 6-cı cild, "Diyat" kitabı, "Təzahümü-mucibat" bəhsi

kimi tanındı. Hətta Peyğəmbər (s)-in vəfatından sonra Əli (ə)-ı xilafətdən kənarlaşdıran şəxslər belə, elmi, əqidəvi və hətta siyasi müşküllərdə ondan kömək istəyirdilər. Xəlifələrin Imam (ə)-dan kömək istəmələri qəti və danılmaz tarixi məsələlərdəndir və onların saysız-hesabsız qəti dəlilləri vardır, heç bir insafli adam onu inkar edə bilməz. Bunun özü göstərir ki, Əli (ə) ümmət içərisində kitab, sünnə, üsul, furu və islamın siyasi məsələlərində hamıdan artıq agah (ələm) idi.

İndi isə hər xəlifənin Əli (ə)-dan elm, siyasət barəsində kömək istəmələrindən bir neçə nümunəni qeyd edirik:

ƏBU BƏKRİN ELMİ VƏ SIYASI MÜŞKÜLLƏRİ VƏ ƏLİ (Ə)

Birinci xəlifə siyasət, əqidə və təlim, Quran təfsiri və islam hökmləri kimi məsələlərdə Əli (ə)-a müraciət edərək onun göstərişlərindən tam şəkildə bəhrələnidir. Burada bəzi nümunələri qeyd edirik:

ROMALILARLA MÜHARİBƏ

Təzə təşəkkül tapmış islam hökumətinin ən qatı düşmənlərindən biri Roma imperatorluğu idi, o həmişə islam hökumətini şimal tərəfdən təhdid edirdi. Peyğəmbəri-Əkrəm (s) ömrünün axır anlarına kimi romalılar tərəfindən gözlənilən təhlükəni unutmadı. Hicrətin yeddinci ilində Cəfər ibni Əbu Talibin rəhbərliyi ilə Şam sərhədlərinə bir qoşun bölməsi göndərdi, lakin islam ordusu özünün üç sərkərdəsini itirməklə və heç bir müsbət nəticə alınmadan Mədinəyə qayıtdı. Peyğəmbər (s) bu məğlubiyyətin əvəzini çıxmaq üçün hicrətin doqquzuncu ilində böyük bir ordu ilə Təbukaya yola düşdü, lakin düşmən ordusu ilə qarşılaşmadan Mədinəyə qayıtdı.

Bununla belə, Peyğəmbər (s) həmişə romalıların hücum etmə ehtimalı barəsində fikirləşirdi. Elə buna görə də ömrünün son anlarında, xəstəlik yatağında olarkən, Şam sərhədlərinə getmək üçün ənsar və mühacirdən ibarət bir ordu təşkil etdi. Amma bu ordu müəyyən səbəblərə görə Mədinədən çıxmadı. Peyğəmbər (s) vəfat edəndə islam ordusu Mədinənin bir neçə kilometrliyində düşərgə salmışdı. Peyğəmbər (s)-in vəfatından sonra, Mədinənin böhranlı siyasi fəzası sakitləşəndən və Əbu Bəkr rəhbərliyi ələ keçirəndən sonra, xəlifə Peyğəmbər (s)-in romalılarla müharibəyə verdiyi fərmanı icra edib-etməməkdə tərəddüd edirdi. Buna görə də bir neçə səhabə ilə məşvərət etdi. Onların hər biri bir cür fikir söyləyərək onu qane edə bilmədilər. Nəhayət, Əli (ə)-la məşvərətə başladı. O həzrət Əbu Bəkr Peyğəmbər (s)-in fərmanını icra etmək üçün təşviq etdi, həm də buyurdu ki, əgər romalılarla müharibə edərsə, qələbə çalacaqdır. Xəlifə Imam (ə)-ın təşviq etməsindən çox xoşhal olub dedi:—"Ağzını xeyirə açdın və xeyirə müjdə verdin!"

YƏHUDİLƏRİN BÖYÜK ALİMİ İLƏ MÜBAHİSƏ

Peyğəmbər (s)-in vəfatından sonra yəhudi və məsihi alimlərindən təşkil olunmuş dəstələr müsəlmanların əqidələrini zəiflətmək, ruhiyyələrini

sarsıtmaq üçün islam mərkəzinə gəlir, çox mürəkkəb və müəmmalı suallar verirdilər. O cümlədən, yəhudi əhbarından (alimlərindən) bir qrupu Mədinəyə gəlib birinci xəlifəyə dedilər: Biz Tövratda oxumuşuq ki, peyğəmbərlərin canişinləri onların ümmətlərinin ən bilikli olmalıdır. Sən Peyğəmbərinizin xəlifəsisənsə, de görək Allah haradadır: yerdədir, yoxsa göylərdə?

Əbu Bəkr onları qane edə bilməyən bir cavab verib Allah üçün ərşdə xüsusi bir yer olduğunu söylədi. Bu vaxt yəhudi alimləri ona etiraz edib dedilər: Bu halda gərək yerdə Allah olmasın!

Bu həssas anlarda Əli (ə) islamın dadına çatdı və islam cəmiyyətinin heysiyyətini qoruyub saxladı. O, özünün dərin məntiqi ilə belə cavab verdi: **"Məkanları Allah yaratmışdır və məkanlar heç vaxt Onu əhatə edə bilməz. O hər yerdə vardır, lakin heç vaxt heç bir varlıqla təması və qonşuluğu ola bilməz. Onun hər şeyə elmi əhatəsi vardır və heç nə Onun tədbir dairəsindən xaricdə deyildir."**

Bu cavabda İmam (ə) aydın dəlillərlə Allahın məkanla əhatə oluna bilməməsini isbat etdi və yəhudi alimini elə təcübləndirdi ki, o ixtiyarsız olaraq Əli (ə)-in sözlərinin haqq olmasını və yalnız onun xilafət məqamına layiq olmasını etiraf etdi.

İmam (ə) özünün ilk ifadəsində (məkanları Allah yaratmışdır...) tövhid dəlilindən istifadə etdi və "kainatda Allahdan başqa zatən qədim olan (qədimün biz-zat) varlıq yoxdur və Ondən qeyri hər nə vardırsa, Onun məxluqdur" hökmünə əsasən Allah üçün hər hansı bir məkanın ola bilməsini rədd etdi. Çünki əgər Allah məkanda olsa, gərək məkan əvvəldən Onun vücudu ilə birgə olsun, halbuki, kainatda hər nə varsa, (o cümlədən bütün məkanlar) Onun məxluqdur, buna görə də heç nə Onun zati ilə birgə ola bilməz. Daha aydın desək, əgər Allah üçün bir məkan fərz olunsa, onda gərək bu məkan ya Allahın zati kimi qədim olsun, ya da Onun məxluqu sayılsın. Birinci fərz tövhid dəlili və "varlıq aləmində Allahdan başqa qədim olan heç bir şey yoxdur" qanunu ilə, ikinci fərz isə "fərz olunan məkan Allahın məxluqdur" əslinin hökmünə əsasən isbat edir ki, Onun heç bir məkana ehtiyacı yoxdur. Çünki Allah var idi və bu məkan mövcud deyildi, sonradan onu yaratdı.

Əli (ə) özünün ikinci ifadəsində (O, hər yerdə vardır, lakin heç vaxt heç bir mövcudla təması və qonşuluğu ola bilməz) Allahın sifətlərindən birinə istinad etmişdir. O da budur ki, O, sonsuz (qeyri-məhdud) bir vücuddur, sonsuzluğun qayəsi budur ki, hər yerdə mövcud olsun, elmi cəhətdən hər şeyi əhatə etmiş olsun. Cism olmaması hökmünə əsasən, heç bir mövcudla səthi təmasda və heç nə ilə yanaşı deyil. Görəsən, bu qısa və dolğun mənalı ifadələr Əli (ə)-in dərin elminə, onun ilahi elmdən bəhrələndiyinə dair bir sübut deyilmi?!

Əlbəttə, Əli (ə)-in Allahın sifətləri barəsində yəhudi alimləri ilə apardığı mübahisələr bununla bitmir. Həm sonrakı iki xəlifənin, həm də özünün xilafəti dövründə dəfələrlə onlarla mübahisə aparmışdır.

Əbu Nəim İsfahani Əli (ə)-in qırx nəfər yəhudi alimi ilə müzakirəsini nəql etmişdir. O həzrətin bu mübahisələrdəki sözlərini şərh etmək bu kitaba

sığmaz, bunun üçün müstəqil bir kitab yazılmalıdır. İmam (ə)-in ayrı-ayrı şəxslərlə elmi mübahisə üsulu onların elmi məlumat və ağıllıqlarının səviyyəsinə uyğun olurdu. Bəzi vaxtlar ən dəqiq isbat yollarından istifadə edir, bəzən də təşbih və misal vurma ilə məsələni aydınlaşdırırdı.

MƏSİHI ALİMİNƏ QANEDİCİ BİR CAVAB

Salman deyir: Peyğəmbər (s) vəfat edəndən sonra başda bir yepiskop olmaqla bir dəstə məsihi Mədinəyə gəldi və xəlifəyə sual verdilər. Xəlifə onları Əli (ə)-in hüzuruna göndərdi. Onların İmam (ə)-a verdiyi suallardan biri Allahın harada olması ilə əlaqədar idi. İmam od qaladı və sonra soruşdu: Bu odun üstü haradır?

Məsihi alimi dedi:–Onun hər tərəfi üstü sayılır və odun içi-üstü yoxdur.

İmam buyurdu:–Əgər Allahın yaratdığı odun müəyyən bir tərəfi yoxdursa, heç bir oxşarı olmayan Xəliqin harada olmasını soruşmağın heç bir mənası yoxdur. Məşriq də, məğrib də Onunkudur, hər tərəfə üzünü çevirsən, ora Allahın vəhidir, heç nə ondan gizli və məxfi deyil.

İmam (ə) təkcə müsəlmanların və islamın ideoloji və əqidəvi məsələlərində xəlifəyə kömək etmirdi, üstəlik bəzi vaxtlar xəlifə Quranın ayrı-ayrı kəlmələrinin və lüğətlərinin təfsirində aciz qaldıqda onun köməyinə yetişirdi. Misal üçün, bir nəfər Əbu Bəkrdən *"və fakihətən və əbbən mətaən ləkum və liənamikum"* ayəsindəki "əbb" sözünün mənasını soruşduqda xəlifəni heyrət bürüdü və dedi: "Elmim olmadan Allah kəlamını təfsir etsəm, hara gedə bilərəm?!"

Bu xəbər Əli (ə)-a çatanda buyurdu: "Əbb"-dən məqsəd elə ot-ələf, bitkidir. "Əbb" sözünün ərəb dilində ot-ələf və bitki mənasında olmasına dair elə ayənin özündə aydın bir dəlil vardır. Çünki ayədə *"və fakihətən və əbbən"*dən sonra dərhal buyurulur: *"mətaən ləkum və liənamikum"*, yəni bu ikisi sizin və heyvanlarınızın qida (həyat və ləzzət) mənbəyidir. İnsan üçün ləzzət mənbəyi ola biləcək şey *"fakihə"*, heyvan üçün həyat və ləzzət mənbəyi ola biləcək şey isə "əbb"dir ki, şübhəsiz, səhranın ot-ələfi, bitkiləridir.

ŞƏRABXOR BİR KİŞİ BARƏSİNDƏ ƏLİ (Ə)-İN QƏZAVƏTİ

Birinci xəlifə həm də dinin üsül-fürusunda, əhkamlarda da özünü o həzrətə ehtiyacılı bilirdi. Məmurular şərab içmiş bir kişini xəlifənin yanına gətirdilər ki, onun üçün şərabxorluq həddini (şəriətdə müəyyən olunmuş cəza tədbirini) icra etsin. O iddia etdi ki, şərabın haram edilməsindən xəbərdar deyilmiş və o, elə bir cəmiyyətdə tərbiyə olunmuşdur ki, onlar o vaxta qədər şərabı halal hesab edirmişlər. Xəlifə nə edəcəyini bilmədi. Dərhal bir nəfəri Əli (ə)-in hüzuruna göndərdi və ondan bu çətin məsələni həll etməsini istədi. İmam (ə) buyurdu: Gərək iki nəfər etimadlı şəxs bu şəxsin əlindən tutub mühacirin və ənsarın məclislərinə aparsınlar və onlardan indiyə kimi şərabın haram edilməsi barədə olan ayəni bu kişi üçün tilavət edib-etməmələri barəsində soruşsunlar. Əgər onlar şərabın haram edilməsi barəsində olan

ayəni bu kişi üçün tilavət etdiklərinə dair şəhadət versələr, onda ilahi cəza qanununu onun barəsində icra edin. Əgər tilavət etməmiş olsalar, gərək onu tövbə etdirlərsinlər ki, gələcəkdə dilinə şərab vurmasın, sonra isə azad etsinlər.

Xəlifə İmam (ə)-in göstərişinə əməl etdi və nəhayət, o kişi azad edildi. Düzdür ki, İmam (ə) xəlifələrin hakimiyyəti dövründə sükut etdi və heç bir siyasi məsuliyyəti qəbul etmədi, lakin heç vaxt dini müdafiə etməkdən boyun qaçırmırdı. Tarixdə yazırlar ki, Rəsul-Calut (yəhudilərin rəhbəri) aşağıdakı məsələlər barədə Quranın nəzərini Əbu Bəkrdən soruşdu:

1. Həyatın və canlı mövcudların kökü (əsl) nədir?
2. Cansızlardan bir növ danışanı hansıdır?
3. Həmişə artıb-azalan şey nədir?

Xəbər İmam (ə)-a çatanda buyurdu: Quranın nəzərində həyatın əsası sudur, cansızlardan danışanı yer və göydür ki, Allahın əmrinə itaət etmələrini aşkar etmişdir. Həmişə azalıb-çoxalan şey gecə-gündüzdür.

Göründüyü kimi, İmam adətən öz sözünü isbat etmək üçün Quran ayələrinə istinad edirdi, bu da onun sözlərini daha da möhkəmləndirdi.

ONUNCU FƏSİL

İMAM(Ə-İN İKİNCİ XƏLİFƏYƏ VERDİYİ SİYASİ MƏSLƏHƏTLƏR

İslamın yayılması və müsəlmanların heysiyyətinin hifz edilməsi İmam (ə)-in ən böyük məqsədi idi. Buna görə də özünü Peyğəmbər (s)-in (Allah hökmü əsasında olan) canişini hesab etməsinə baxmayaraq hər vaxt xilafət işində bir çətinlik qarşıya çıxsaydı, özünün dərin elmi və yüksək dünyagörüşü əsasında onu həll edirdi. Buna görə də İmam (ə)-in ikinci xəlifənin dövründə də onun müşaviri olması və çoxlu siyasi, elmi və ictimai çətinlikləri həll etməsini görürük. Ömər'in siyasi məsələlərdə Əli (ə)-in göstərişlərindən istifadə etməsinə dair bir neçə nümunəni qeyd edirik.

İRANIN FƏTHİNDƏKİ MƏŞVƏRƏT

On dördüncü hicri ilində Qadisiyyə məntəqəsində islam ordusu ilə İran ordusu arasında şiddətli döyüş baş verdi. Bu döyüşdə müsəlmanlar qələbə çaldılar və İran ordusunun baş komandanı Rüstəm Fərruxzadın özü və ordusundan çoxu qətlə yetirildi. Bütün İran vilayəti müsəlmanların hərbi-siyasi nüfuzu altına keçdi, Sasani şahlarının hökumət qərargahı olan Mədain müsəlmanların hakimiyyəti altına keçdi. İran sərkərdələri ölkənin daxilinə tərəf geri çəkildilər. Onların hərbi başçıları və müşavirləri islam ordusunun yavaş-yavaş irəliləyib bütün ölkəni əllərinə keçirəcəyindən qorxurdular. Bu təhlükənin qarşısını almaq üçün İran padşahı üçüncü Yezdəgird–Firuzanın sərkərdəliyi ilə ehtimal olunan hər hansı bir həmlənin qarşısını almaq və münasib şəraitdə özləri həmləni başlamaq məqsədi ilə yüz əlli min nəfərlik bir qoşun təşkil etdi. Kufənin hökuməti ixtiyarında olan ordu komandanı Səd Vəqqas (başqa bir rəvayətə görə Əmmar Yasir) Ömərə bir məktub yazdı və onu vəziyyətdən xəbərdar edib əlavə etdi ki, Kufə qoşunu döyüşü başlamağa və düşmən hücum etməmiş onları vahiməyə salmağa hazırdır. Xəlifə

məscidə getdi və səhabənin başçılarını yığıb onları Mədinəni tərk edib Bəsrə ilə Kufə arasında yerləşən bir məntəqədə düşərgə salmaq və oradan orduya rəhbərlik etmək kimi qərarından xəbərdar etdi. Bu vaxt Təlhə ayağa qalxdı və xəlifəni bu işə təşviq etdi, yaltaqlıq hiss olunan bəzi sözlər də dedi. Osman ayağa qalxıb nəinki xəlifəni Mədinəni tərk etməyə təşviq etdi, üstəlik də dedi ki, hamı öz yerlərini tərk edib sənə qoşulsunlar, sən bu böyük ordu ilə düşmənlə qarşılaşa bilərsən. Bu vaxt Əmirəl-möminin Əli (ə) ayağa durub hər iki təklifi tənqid etdi və buyurdu: Çox zəhmətlə və yenicə müsəlmanların ixtiyarına keçən məntəqələr ordusuz qalmamalıdır. Əgər Şam və Yəmən müsəlmanlarını oradan geri çağırısan, Həbəşə ordusu Yəmənə, Roma ordusu isə Şamı işğal edə bilər, Şamda və Yəməndə müsəlmanların başsız qalan arvad-uşaqlarına zərər yetişər. Əgər Mədinədən çıxsan, ətrafdakı ərəblər bu fürsətdən istifadə edib fitnə-fəsad törədə, iğtişaş yarada bilərlər, onun da zərəri qarşılaşacağı fitnənin zərəmindən daha çox olacaq. Ölkənin rəhbərliyi bir-birinə bağlanan sap kimidir, əgər o bir yerdən qırılsa, sair yerlər də dağılacqdır. Əgər sən islam ordusunun sayının azlığından nigarançılıq hissi keçirirsənsə, bil ki, müsəlmanlar, malik olduqları imana görə çoxdurlar. Sən dəyirman daşının ortasındakı mil kimi ol və döyüş dəyirmanının daşını islam ordusu vasitəsi ilə hərəkətə gətir. Sənin döyüşdə iştirak etməyin düşmənlərin cürətlənməsinə səbəb olar, elə fikirləşərlər ki, sən islamın yeganə rəhbərisən və müsəlmanların səndən başqa rəhbərləri yoxdur, əgər onu aradan götürsələr, iş bitmiş olar. Bu fikir onların döyüşə həris olmalarına və qat-qat artıq qələbə kəsb etmələrinə səbəb olar.

Xəlifə İmam (ə)-in sözləri barəsində fikirləşdikdən sonra getmək fikrindən döndü və dedi:–Düzgün rəy Əlinin rəyidir və mən onun rəyini həyata keçirmək istəyirəm.

"BEYTÜL-MÜQƏDDƏSİN FƏTHİ"NDƏ MƏŞVƏRƏT

Beytül-müqəddəsin fəthində də Ömər Əli (ə)-la məşvərət etdi və o həzrətin göstərişinə əməl etdi. Şamı fəth edəndən bir ay sonra qərara aldılar ki, Beytül-müqəddəsə tərəf irəliləsinlər. İslam qoşunlarının sərkədələri Əbu Übeydə Cərrah və Məaz ibni Cəbəl idi. Məaz Əbu Übeydəyə dedi:–Xəlifəyə bir məktub yaz və Beytül-müqəddəsə tərəf irəliləmək barədə nəzərini soruş.

Əbu Übeydə belə də etdi. Xəlifə məktubu müsəlmanlar üçün oxudu və onların bu barədəki rəylərini soruşdu. İmam (ə) Ömərə dedi ki, qoşun sərkədəsinə belə yazsın: Beytül-müqəddəsə tərəf hərəkət edin və oranı fəth edəndən sonra hərəkətdən dayanmayıb Qeysər vilayətinə daxil olun. Əmin olun ki, qələbə sizinlədir və Peyğəmbər (s) bu qələbədən xəbər vermişdir.

Xəlifə dərhal qələm-kağız götürüb Əbu Übeydəyə bir məktub yazdı, onu döyüşərək Beytül-müqəddəsə tərəf irəliləmək üçün təşviq etdi və əlavə etdi ki, Peyğəmbərin əmioğlusu, Beytül-Müqəddəsin sənin əlinlə fəth olunacağını bizə müjdə verib.

İSLAM TARİXİNİN BAŞLANGICININ TƏYİN OLUNMASI

Hər bir millətin özü üçün bir tarix vardır və bütün hadisələri onunla hesablayırlar. Məsih (ə)-in ümməti üçün tarixin başlanğıcı o həzrətin milad günüdür, islamdan əvvəlki ərəblər üçün isə "Amül-fil" (fil ili) tarixin başlanğıcı hesab olunurdu. Bəzi millətlərin ümumi bir tarix başlanğıcı vardır, bəziləri isə hadisələri müəyyən bir əlamətdar hadisə ilə əlaqələndirirlər. Məsələn, "qəhətlik ili", "müharibə ili", "vəba ili" və s. Ömər xilafətinin üçüncü ilinə qədər müsəlmanların məktublarda, müqavilələrdə, dövlət idarələrində istifadə etmələri üçün ümumi bir tarixləri yox idi. Hərbiçilərə yazılan çoxlu məktublarda yalnız onun yazıldığı ayın adı qeyd olunurdu, hansı ildə yazıldığı isə qeyd olunmurdu. Bu isə islam dövlətində bir nöqsan olmaqla yanaşı, həm də məktubu alanlar üçün çətinliklər törədirdi. Çünki çox vaxt bir-biri ilə zidd olan iki məktub sərkərdənin, yaxud hakimin əlinə çatırdı və o, yolun uzaq və tarixin qeyd olunmamasına görə hansının əvvəlcə yazıldığını bilmirdi. Xəlifə islam tarixinin başlanğıcını təyin etmək üçün səhabələri bir yerə yığdı. Onların hər biri bir fikir söylədilər. Bəziləri Peyğəmbəri-Əkrəm (s)-in miladının, bəziləri isə məbəs gününün tarixin başlanğıcı kimi seçilməsini təklif etdilər. Bu vaxt Əli (ə) buyurdu ki, Peyğəmbər (s)-in şirk ölkəsini tərk edib islam ölkəsinə qədəm qoyduğu gün tarixin başlanğıcı olsun. Ömər rəylərin içində Əli (ə)-in fikrini bəyəndi və Peyğəmbər (s)-in hicrətini tarixin başlanğıcı seçdi. O gündən etibarən bütün məktublarda, sənədlərdə və dövlət idarələrində tarix hicri ili ilə yazıldı.

Peyğəmbər (s)-in miladının, yaxud məbəsinin böyük və tarixi bir hadisə olmasına baxmayaraq, bu iki gündə islamda əsaslı irəliləyiş və dönüş nöqtəsi yox idi. Belə ki, Peyğəmbər (s)-in təvəllüd günü hələ islamdan xəbər yox idi, bəsət günü isə islam dövləti mövcud deyildi. Amma hicrət günü müsəlmanların iqtidara çatıb küfrə qələbə çaldığı və islam hökumətinin bünövrəsinin qoyulduğu gün idi. Məhz belə bir gündə Peyğəmbər (s) şirk vilayətini tərk etmiş, müsəlmanlar üçün islam vətəni yaratmışdı.

İMAM (Ə) İKİNCİ XƏLİFƏNİN DÖVRÜNDƏ YEGANƏ FƏTVA VERƏN ŞƏXS İDİ

Peyğəmbər (s)-in vəfatından sonra islamın müxtəlif millət və tayfalar arasında yayılması nəticəsində müsəlmanlar hökmü Allahın Kitabında və Peyğəmbər (s)-in hədislərində gəlməyən bir sıra təzə hadisələrlə qarşılaşdılar. Çünki hökmlərə, furu və üsula aid olan ayələr məhduddur və Peyğəmbər (s)-dən vacib və haramlar barəsində (və ümmətin ixtiyarında) olan hədislər dörd yüzdən artıq deyildi. Buna görə də müsəlmanlar Quranın aşkar hökmü və Peyğəmbərin (s) hədisi mövcud olmayan məsələlərdə çoxlu çətinliklərlə qarşılaşdılar. Bu müşküllər bəzilərini öz əqli və rəyi əsasında əməl etməyə və səhih olmayan meyarlardan istifadə edərək məsələnin hökmünü təyin etməyə vadar etmişdi. Bu şəxslərə "rəy səhabələri" deyirdilər. Onlar kitab və sünnədə qəti şəri dəlillərə istinad etmək əvəzinə

mövzuları zərər (fəsad) və xeyir nöqteyi-nəzərindən qiymətləndirir, Allahın hökmünü zənn və güman əsasında təyin edir və elə bu əsasda da fətva verirdilər.

İkinci xəlifənin bəzi vaxtlar nəssin (Quranın aşkar hökmü və Peyğəmbərin sünnəsi) müqabilində öz şəxsi rəyinə əməl etməsinə baxmayaraq (bunlar tarixdə qeyd olunmuşdur) "rəy səhabələri"yə qarşı etinasız idi və onların barəsində belə deyirdi: "Rəy sahibləri Peyğəmbər sünnəsinin düşmənləridir. Onlar Peyğəmbər hədislərini qoruya bilmədiklərinə görə öz rəyləri əsasında fətva vermiş, özləri yoldan azıb başqalarını da azdırmışlar. Ağah olun və bilin ki, biz itaət edir və özümüzədən başlamırıq, tabe olur və bidət qoymuruq. Biz Peyğəmbər (s)-in hədislərinə istinad edir və yolumuzu azmırıq."

Qeyd etdiyimiz kimi, ikinci xəlifənin bəzi vaxtlar nəssin qarşısında öz rəyinə əməl etməsinə, bəzi yerlərdə isə dəlil olmadığına görə öz şəxsi rəy və nəzərini verməsinə baxmayaraq, çox vaxt Peyğəmbər (s)-in elminin qapısına–həzrət Əmirəl-möminin Əli (ə)-a müraciət edirdi. Peyğəmbər (s)-in aşkar şəkildə buyurduğu kimi, o, nübüvvət elminin xəzinəsi, ilahi hökmlərin varisi və qiyamət gününə qədər ümmətin ehtiyac duyduğu şeylərə alim idi. Ümmətin içərisində ondan bilikli bir adam yox idi. Buna görə də ikinci xəlifə tarixdə qeyd olunduğu kimi, onlarca yerdə İmam (ə)-ın dərin elmindən istifadə etmişdir. Onun dilinin əzbəri aşağıdakı cümlələr olmuşdur:

"Qadınlar Əliyyəni Əbu Talib kimi ikinci bir şəxsi doğmaqda acizdirlər."

"İlahi, məni elə bir müşküldə qoyma ki, orada Əbu Talibin oğlu olmamış olsun."

İndi isə nümunə üçün onlardan bir neçəsini qeyd edək:

1. Bir nəfər öz arvadından Ömərə şikayət edərək dedi ki, o, evlənəndən altı ay sonra uşaq doğmuşdur. Qadın da bunu qəbul edərək bildirirdi ki, əvvəllər heç kimlə əlaqədə olmayıb. Xəlifə hökm verdi ki, gərək arvad daş-qalaq edilsin. Lakin İmam (ə) bu cəza tədbirinin icra olunmasına mane oldu və dedi ki, Quranın nəzərinə qadın altı aylıq uşaq doğa bilər. Çünki hamiləlik və südəmərlik dövrü otuz ay müəyyən edilmişdir.¹ Başqa bir ayədə isə təkə südəmərlik dövrü iki il qeyd olunur.² Əgər otuz aydan iki il çıxsaq, hamiləlik dövrü altı ay olar. Ömər İmam (ə)-ın məntiqini eşitdikdən sonra dedi: "Əgər Əli olmasaydı Ömər həlak olardı."

2. İkinci xəlifənin təşkil etdiyi məhkəmədə beş nəfərin zina etdiyi isbat olundu. Xəlifə onların hamısının barəsində eyni qaydada hökm etdi, lakin İmam (ə) onun hökmünü düzgün hesab etmədi və buyurdu ki, gərək onların vəziyyətləri dərinədən yoxlanılsın. Əgər onların vəziyyətləri müxtəlif olsa, təbii olaraq Allahın hökmü də müxtəlif olacaqdır. Yoxlanışdan sonra İmam (ə) buyurdu: Birinin boynu vurulmalı, ikincisi daş-qalaq edilməli, üçüncüsünə yüz və dördüncüsünə əlli şallaq vurulmalıdır, beşincisini isə tənbeh etmək lazımdır.

Xəlifə İmam (ə)-ın verdiyi hökmün müxtəlif olmasından təəccübləndi və

¹ "Əhqaf" surəsi, ayə:15

² "Loğman" surəsi, ayə:14

səbəbini soruşdu. Imam buyurdu: "Birincisi zimmi (müsəlman ölkəsində yaşayan) kafirdir və kafirin də canı zimmə hökmlərinə əməl etdiyi vaxta qədər möhtərəmdir. Amma zimmə hökmlərini pozduqda onun cəzası qətlidir. İkincisi ərli arvadla zina etmişdir, islamda da onun cəzası daş-qalaq olunmaqdır. Üçüncüsü subay bir cavandır ki, özünü aludə etmişdir. Onun da cəzası yüz şallaqdır. Dördüncüsü bir qulamdır, onun da cəzası azad insanın cəzasının yarısı qədərdir. Beşincisi də dəlidir, gərək tənbeh olunsun."

Bu vaxt xəlifə dedi:—"Ey Əbəl-Həsən! İçərisində sən olmayan cəmiyyətdə heç vaxt olmayım!"

3. Bir qul ayağı zəncirli halda yol gedirdi. İki nəfər o qulamin çəkisi haqqında mübahisə etdilər və hər biri dedi ki, kimin sözü düz olmasa, arvadı üç tələq olsun (yəni boşansın). Onlar qulun sahibinin yanına gəlib dedilər ki, zənciri açsın, onu çəksinlər. O dedi:—"Mən onun çəkisindən agah deyiləm, həm də nəzir etmişəm ki, onu açmayım, açsam gərək onun ağırlığı qədər sədəqə verəm."

Məsələni xəlifəyə dedilər, o belə rəy verdi: "İndi ki, qulamin sahibi zənciri açmaqda üzrlüdür, gərək o iki şəxs öz arvadlarından ayrılınsınlar."

Onlar xəlifədən xahiş etdi ki, şikayəti Əli (ə)-a desin. Imam (ə) buyurdu: "Zəncirin çəkisini bilmək çox asandır."

Sonra dedi, böyük bir teşt gətirdilər, qula da dedi ki, onun içində dayansın. Sonra Imam (ə) zənciri aşağı endirib ona bir ip bağladı, teştı su ilə doldurdu. Sonra zənciri sapla sudan tamamilə çıxana kimi qaldırdı, bu vaxt dedi ki, su əvvəlki səviyyəyə çatana kimi teştı dəmir qırıntıları ilə doldursunlar. Sonra buyurdu ki, dəmir qırıntılarını çəkin. Onların çəkisi elə zəncirin çəkisinə bərabərdir. Beləliklə də hər üç nəfərin vəzifəsi aydın oldu.

4. Səhrada olan bir qadın susuzluğa düşdü və susuzdan ölməmək üçün bir çobandan su istədi. Çoban bu şərtlə ona su verməyə razı oldu ki, o qadın özünü onun ixtiyarında qoysun. İkinci xəlifə bu arvadın hökmü barəsində Əli (ə)-la məşvərət etdi. Həzrət buyurdu ki, arvad bu işə əl atanda müztərr (çarəsiz) idi və müztərr üçün heç bir hökm (cəza tədbiri) yoxdur. Nəql olunan bu və buna oxşar hadisələr Imam (ə)-ın Quran, hədis və bir sözlə bütün islam qanunlarına dərindən agah olduğunu göstərir. Halbuki xəlifə bu qanunlardan xəbərsiz idi.

5. Dəli bir arvad zina etmişdi. Xəlifə onu məhkum etdi, lakin Imam (ə) Peyğəmbər (s)-dən bir hədis nəql etməklə ona bəraət qazandırdı. O hədis budur: **"Qələm (hökm) üç dəstə insandan götürülmüşdür ki, onlardan biri dəlidir (sağalana qədər)."**

6. Hamilə bir qadın zina etdiyini etiraf etdi. Xəlifə əmr etdi ki, onu elə həmin halda daş-qalaq etsinlər. Imam (ə) bu cəza tədbirinin icra olunmasına mane oldu və buyurdu: "Sən onun özü barədə hökm verirsən, bətnində olan uşağa yox!"

7. Bəzi vaxtlar Imam (ə) psixoloji qaydalardan istifadə edərək çətin məsələləri həll edirdi. Bir arvad öz oğlunu atdı və onun anası olduğunu inkar etdi, həm də iddia etdi ki, o, hələ bakirədir. Cavan oğlan isə ısrar edirdi ki, bu qadın onun anasıdır. Xəlifə hökm verdi ki, cavan oğlana, yalan danışdığına görə şallaq vursunlar. Imam (ə) əhvalatdan xəbərdar olduqda

arvaddan və onun qohum-əqrəbasından icazə aldı ki, o arvadı istədiyi şəxsə ərə versin, onlar da Əli (ə)-ı vəkil etdilər. İmam (ə) üzünü oğlana tutub dedi:—"Mən bu qadını sənə nikah edirəm, onun mehriyyəsi 480 dirhəmdir."

Sonra içində elə o miqdarda pul olan kisəni arvadın qarşısına qoydu və oğlana dedi:—"Bu arvadın əlindən tut və üz-gözündə evlənmək nişanəsi olmadan bir daha mənim yanıma gəlmə!" Arvad bu sözü eşidən kimi dedi:—"Allaha pənah, Allaha pənah!! Bu işin nəticəsi oddur! Allaha and olsun, bu mənim oğlumdur."

Sonra isə oğlunu nə üçün inkar etdiyini boynuna aldı.

ON BİRİNCİ FƏSİL

OSMANIN VƏ MÜAVİYƏNİN ELMİ EHTİYAQLARININ ARADAN QALDIRILMASI

İmam (ə)-in xəlifələrə etdiyi elmi kömək və məsləhətləri təkcə Əbu Bəkr və Ömər xilafəti dövrü ilə bitmir. O həzrət dinin himayəçisi və dinə can yandıran bir şəxs kimi müxtəlif xilafət dövrlərində islam və müsəlmanların elmi və siyasi ehtiyaclarını lazımcına təmin edirdi. Üçüncü xəlifə də həmişə Əli (ə)-in dahiyənə göstərişlərindən və dərin zəkasından, dəyərli fikir və məsləhətlərindən bəhrələnirdi. Osmanın İmam (ə)-in fikirlərindən istifadə etməsi çox da qəribə deyildi, təəccüblüsü budur ki, Müaviyə də İmam (ə)-a qarşı olan dərin kin və ədavəti ilə belə, çətin elmi məsələlərdə və müşküllərdə o həzrətdən kömək istəyirdi. O, bəzilərini tanınmaz halda İmam (ə)-in hüzuruna göndərirdi ki, suallarının cavabını öyrənsin. Məsələn, bəzən Roma valisi Müaviyədən bəzi məsələləri soruşur və onların cavabını istəyirdi. Müaviyə öz heysiyyətini qorumaq üçün (çünki o, özünü müsəlmanların xəlifəsi kimi tanıtdırırdı) bəzi adamları Əli (ə)-in yanına göndərirdi ki, cavabı müəyyən bir yolla İmamdan öyrənib Müaviyəyə çatdırsın. Burada üçüncü xəlifənin və Müaviyənin İmam (ə)-a müraciət etmələrindən bir neçə nümunəni qeyd edirik:

1. İslamda qadın hüquqlarından biri budur ki, əgər kişi öz arvadını boşasa və iddəsi qurtarmamış kişi ölsə, iddə vaxtı qurtarmamış və ailə münasibətləri bərqərar olmuş kimi, arvad digər vərəsələr kimi öz ərindən irs aparır. Osmanın xilafəti dövründə bir nəfərin iki arvadı var idi: Biri ənsardan, digəri Bəni-Haşimdən. Bir gün kişi ənsardan olan arvadını boşadı və bir müddətdən sonra öldü. Ənsardan olan arvad xəlifənin yanına gedib dedi:—"Hələ mənim iddə vaxtım tamam olmamışdır, mən öz mirasımı istəyirəm."

Osman hökm verməkdə aciz qaldı və hadisəni İmam (ə)-a xəbər verdi. Həzrət buyurdu: "Əgər ənsardan olan arvad ərinin ölümündən sonra üç dəfə pak olmadığına dair and içsə, onda öz ərindən irs apara bilər."

Osman Bəni-Haşimdən olan arvada dedi:—"Bu qəzavət əmioğlun Əliyə aiddir və mənim bu barədə heç bir hökmüm yoxdur." O dedi:—"Mən Əlinin qəzavətinə razıyam. O and içsin və irs aparsın."

2-Həcc, yaxud ümrə fərizəsini yerinə yetirmək üçün ehram bağlayan bir kişi quruda yaşayan heyvanı ovlaya bilməz.

Qurani-Kərim buyurur:

"Ehramda olduğunuz halda quruda yaşayan heyvanları ovlamaq sizə haramdır."¹

Amma "ehramda olmayan bir adam bir heyvan ovlayarsa, ehramda olan şəxs o heyvanın ətindən istifadə edə bilərmi?" - deyə verilən sualda üçüncü xəlifə Əli (ə)-in göstərişinə itaət etdi. Əvvəlcə xəlifə belə hesab edirdi ki, ehramda olan şəxs ehramda olmayan şəxsin ovladığı heyvanın ətindən istifadə edə bilər. Təsadüfən onun özü də ehram halında idi və onun üçün belə bir xörək hazırlayanların dəvətini qəbul etmək istəyirdi, lakin İmam (ə)-in müxalifəti ilə qarşılaşanda öz fikrindən döndü. Əli (ə) Peyğəmbər (s)-dən bir hadisə nəql edərək onu qane etdi. Hadisə belə olmuşdu: Peyğəmbər (s) ehram halında olanda onun üçün buna oxşar xörək gətirdilər. Həzrət buyurdu: "Biz ehram halındayıq. Bu xörəyi ehram halında olmayan bir adama verin."

İmam (ə) bu hadisəni nəql etdikdə on iki nəfər də onun sözünü təsdiq edərək şəhadət verdilər. Sonra Əli (ə) əlavə etdi: "Rəsuli-Əkrəm (s) təkcə belə əti deyil, ovlanmış quşların yumurtasını da yeməyi nəhy etmişdi."

3. İslamın danılmaz əqidələrindən biri ölümündən sonra kafirə əzab verilməsidir. Osmanın xilafəti dövründə bir nəfər bu əqidəyə etiraz edərək bir kafirin kəllə sümüyünü qəbirdən çıxarıb xəlifənin yanına apardı və dedi:—"Əgər kafir öldəndən sonra odda yanarsa, onda bu kəllə sümüyü isti olmalıdır, halbuki mən əlimi ona vururam və heç bir istilik hiss etmirəm!"

Xəlifə cavab verməkdə aciz qaldı və Əli (ə)-in ardınca adam göndərdi. İmam (ə) bir səhnə yaratmaqla etiraz edən şəxsə münasib bir cavab verdi. Buyurdu ki, ona çaxmaqdaşı gətirsinlər. Onu bir-birinə vurdu və qığılıcım yarandı. Sonra buyurdu: "Daş və dəmirə əlimizi vururuq, amma istilik hiss etmirik, halbuki, hər ikisində elə bir hərarət (enerji) var ki, biz onu yalnız xüsusi şəraitdə hiss edirik. Kafirin qəbirdəki əzabının da bu cür olmasının nə eybi vardır?!"

Xəlifə İmamın cavabından xoşhal oldu və dedi:—"Əgər Əli olmasaydı, Osman həlak olardı."

İndi isə Müaviyənin Əli (ə)-a etdiyi müraciətlərdən bir neçəsini qeyd edək: İslam tarixçiləri Müaviyənin Əli (ə)-dan birbaşa deyil, müəyyən vasitələrlə kömək istəyərək xəcalətini İmam (ə)-in elmi vasitəsi ilə aradan qaldırdığı yerlərdən yeddisini qeyd etmişlər.

Üzeyrə deyir: Bir kişi Müaviyədən bir məsələ soruşdu. Müaviyə dedi:—Bunu Əlidən soruş.

Kişi dedi:—Ondan yox, elə səndən soruşmaq istəyirəm.

Müaviyə dedi:—Peyğəmbər buyurmuşdur: "Əlinin mənimlə münasibəti Harunun Musa ilə olan münasibəti kimidir. Bir fərqlə ki, məndən sonra heç bir peyğəmbər yoxdur." Nə üçün belə bir adamdan soruşmaq istəmirsən?! Ömər də özünün çətin məsələlərini onunla həll edirdi.

İmam (ə)-in şəhid olması xəbəri Müaviyəyə çatanda dedi:—"Elm və fiqh öldü." Müaviyənin qardaşı dedi:—"Gərək bir daha Şam əhli bu sözü səndən

¹ "Maidə" surəsi, ayə:96

eşitməsin!"

İndi isə Müaviyənin Əli (ə)-dan kömək istədiyi məsələləri qeyd edirik:

1. Uzun müddət qəbirləri açıb kəfən aparmağı adət edən adamın hökmü.
2. Birini öldürən, sonra isə onu, arvadı ilə zina edərkən öldürdüyünü iddia edən bir nəfərin hökmü.
3. İki nəfərin bir paltar üstündə mübahisə etməsi. Belə ki, onların biri iki şahid gətirdi ki, paltar onun öz malıdır, digəri isə iddia edirdi ki, onu tanınmaz bir şəxsdən almışdır.
4. Bir nəfər bir qızla evlənmişdi, amma qızın atası onun yerinə başqa qızını bəy evinə göndərmişdi.
5. Roma valisi Müaviyədən kəhkəşanlar, doqquzuncu bürc, göy qurşağı və s. barədə olan bir sıra suallar soruşdu. O, tanınmaz bir adamı İraqa göndərdi ki, sualların cavabını Əli (ə)-dan öyrənsin.
6. Roma valisi qeyd olunan sualların oxşarını yenidən Müaviyədən soruşdu, vergi verməyi özünün o suallardan düzgün cavab almağı ilə şərtləndirdi.
7. Üçüncü dəfə olaraq Romadan Müaviyəyə bir sual gəldi və onun cavabını istədi. Əmr-As bir hiylə ilə onların cavabını Əli (ə)-dan öyrəndi.

ON İKİNCİ FƏSİL

İMAM (Ə)-İN İCTİMAİ XİDMƏTLƏRİ

Əli (ə) xilafətdən uzaqlaşdırıldığı dövrdə islam cəmiyyətinin digər məsələlərindən kənara çəkilmədi. Bu dövrdə İmam (ə) misli görünməyən çoxlu elmi və ictimai xidmətlər etməyə müvəffəq oldu. Əli (ə) bəziləri kimi cəmiyyətə və onların ehtiyaclarına xilafət gözü ilə baxanlardan deyildi ki, əgər əlindən alsaydılar, hər cür məsuliyyətdən boyun qaçırmış olsun. O həzrət siyasi rəhbərlikdən uzaqlaşdırılmasına baxmayaraq, özü üçün müxtəlif məsuliyyətlər hiss edirdi, buna görə də digər xidmətləri yerinə yetirməkdən boyun qaçırmadı, həzrət Yəqubun öz övladlarına etdiyi tövsiyəni örnək götürərək müxtəlif yollarla xidmət səhnəsinə daxil oldu. İmam (ə)-ın üç xəlifə dövründə etdiyi xidmətlərin ən mühümləri aşağıdakılardır:

- a) Yəhudi və məsihi alimlərinin elmi hücumları qarşısında islamın prinsiplərini və əqidə hüdudlarını müdafiə etmək, onların suallarına düzgün cavab vermək, şübhələrini aradan qaldırmaq.
- b) Çətin məsələlərdə, xüsusilə qəzavət işlərində xilafət aparatını hidayət edib ona yol göstərmək.
- v) İctimai xidmətlər (bunları aşağıda qeyd edəcəyik).

1. YETİMLƏRƏ VƏ FƏQİRLƏRƏ YARDİM

Bu barədə yalnız bunu qeyd etmək lazımdır ki ayəsi təfsirçilərin hamısının fikrincə "Bəqərə" surəsinin 274-cü ayəsi Əli (ə)-ın barəsində nazil olmuşdur. (*"Öz mallarını gecə-gündüz, gizləndə və aşkarda (Allah yolunda) fəqirlərə verənlər*) Ayənin onun vəziyyətini Rəsuli-Əkrəm (s)-in dövründə bəyan etməsinə baxmayaraq bu vəziyyət Peyğəmbər (s)-in

vəfatından sonra da davam etmişdi. O həzrət həmişə yetimlərə və fəqirlərə kömək edirdi. Onun böyük və mehriban ruhu ömrünün axırına kimi fəqirlərə yardım etməkdən bir an belə, yorulmadı. Bu barədə çoxlu şahidlər qeyd olunmuşdur və biz müxtəsər olsun deyə, onları qeyd etmirik.

2. QULLARI AZAD ETMƏK.

Qulları azad etmək islamda çox təkidlə qeyd olunan müstəhəb işlərdəndir. Rəsuli-Əkrəm (s)-dən nəql olunub ki, buyurur: *"Hər kəs bir mömin qulu azad etsə, Əziz və Cəbbar olan Allah o bəndənin (qulun) hər bir üzvü əvəzində azad edən bir üzvünü cəhənnəm odundan azad edəcək."*

Əli (ə) digər xidmətləri və fəzilətləri kimi bu sahədə də hamıdan öndə idi, beytül-mal ilə yox, öz qazancı ilə min nəfər qul alıb azad edə bilmişdi. İmam Sadiq (ə) bunu təsdiq edərək buyurdu: "Əli (ə) öz əlinin qazancı ilə min nəfər qul azad etmişdir."

3. ƏKİNÇİLİK VƏ AĞAC ƏKMƏK.

Peyğəmbər (s)-in sağlığında və ondan sonrakı dövrdə Əli (ə)-in məşğuliyyətlərindən biri əkinçilik və ağac əkmək idi. O həzrət öz xidmətlərinin və qazanclarının çoxunu bu yolla təmin edirdi. Bundan əlavə, öz əli ilə abad etdiyi çoxlu mülləkləri vəqf etmişdi. İmam Sadiq (ə) bu barədə buyurmuşdur: "Əmirəl-möminin külüng vurub yerin altında gizlənən nemətləri çıxarırdı." O həzrətdən nəql olunmuşdur ki, "Allah yanında əkinçilikdən gözəl bir iş yoxdur."

Yazırlar ki, bir nəfər həzrət Əli (ə)-in yanında bir "vəsəq" miqdarında xurma gördü.¹ Soruşdu: "Bu qədər xurma dənəsi yığmaqda məqsədiniz nədir?" Buyurdu: "Onların hamısı Allahın izni ilə xurma ağacı olacaq." Ravi deyir ki, İmam (ə) o dənələri əkib, xurma bağı saldı və sonra onu vəqf etdi.

4. KƏHRİZ QAZMAQ

Ərəbistan kimi isti və quraqlıq bir ölkədə kəhriz qazmaq çox əhəmiyyətə malikdir. İmam Sadiq (ə) buyurur: "Peyğəmbəri-Əkrəm (s) ənfaldan olan bir böyük torpağı Əli (ə)-in ixtiyarında qoydu. O həzrət orada kəhriz qazdı, onun suyu dəvə boynu kimi fəvvarə vururdu. İmam (ə) oranın adını "Yənbu" qoydu. Bu kəhrizin bol suyu oranın əhalisinin şad olmasına və gözlərinin işıqlanmasına səbəb oldu. Onlardan biri bu xidmətə müvəffəq olmasına görə Əli (ə)-a müjdə verdi. Həzrət cavabında dedi:—"Bu kəhriz Allah evinin ziyarətçilərinə və buradan keçən yolçulara vəqf olunmuşdur. Heç kəsin onun suyunu satmağa haqqı yoxdur, övladlarım da heç vaxt onu irs apara bilməzlər."

İndi də Məkkə-Mədinə yolu üstündə "Beri-Əli" ("Əli quyusu") adlı bir məntəqə vardır ki, o həzrət orada quyuyu qazmışdır. İmam Sadiq (ə)-in

¹ Bir "vəsəq" altı "sa", hər "sa" da təqribən bir "mən"-dir ki, bir "mən" də təqribən 3 kilodur. Deməli, bir "vəsəq" 18 kilodur.

sözlərindən aydın olur ki, Əmirəl-möminin Əli (ə) Məkkə-Kufə yolunda da çoxlu quyu qazmışdır.

5. MƏSCİD TİKMƏK.

Məscid tikmək və onları təmir etmək Allaha və qiyamətə olan iman nişanələrindəndir. Əmirəl-möminin Əli (ə) çoxlu məscid tikmişdir ki, onların bəzilərinin adı islam tarixində qeyd olunmuşdur. O cümlədən; Mədinədə "Məscidül-fəth", həzrət Həməzənin qəbrinin kənarındakı bir məscid, Miqatda bir məscid, Kufədə bir məscid, Bəsrədə bir məscid o həzrətin tikdiyi məscidlərdəndir.

6. MƏKANLARIN VƏ MÜLKLƏRİN VƏQF EDİLMƏSİ.

Həzrət Əli (ə)-in etdiyi çoxlu vəqflərin və vəqfnamələrin adları tarix və hədis kitablarında qeyd olunmuşdur. Bunların əhəmiyyətində onların illik gəlirinin qırx min dinar olmasını qeyd etmək kifayətdir. Bu da bütünlüklə yoxsullara sərf olunurdu. Bu qədər gəlirin olmasına baxmayaraq, həzrət Əmirəl-möminin Əli (ə) öz məişət və yaşayış xərclərini təmin etmək üçün çarəsizlikdən qılıncını satmağa məcbur olurdu. Peyğəmbər (s) buyurmuşdur: "Hər kəs bu dünyadan getsə, ölümündən sonra əvvəllər özündən qoyduğu bu üç yoldan başqa ona bir şey yetişməz: Onun üçün istiğfar edən saleh övlad, camaatın içərisində qoyduğu gözəl ənənə, özündən sonra da qala biləcək yaxşı iş."

Həzrət Əmirəl-möminin Əli (ə)-in vəqfnamələri islamda vəqf hökmlərinin ilham mənbəyi olmaqla bərabər, həm də o həzrətin ictimai və humanist xidmətlərinə dair möhkəm və parlaq bir sənəd idi. Bu vəqfnamələrdən agah olmaq üçün dəyərli "Vəsailüş-şiə" kitabına (13-cü cild, "Əl-vüquf vəs-sədəqat" bölməsinə) müraciət edin.

İKİNCİ BÖLMƏ

BİRİNCİ FƏSİL

ƏLİ (Ə)-İN XİLAFƏTİ DÖVRÜNDƏ BAŞ VERƏN HADİSƏLƏR

Əli (ə) xilafət və rəhbərlik məqamına seçildikdən sonra çoxlu eniş-yoxuşlarla, şiddətli və xoşagəlməz hadisələrlə qarşılaşdı. Bu hadisələrin ən əsas və mühümlərini qeyd edirik. İlk növbədə mühacir və ənsarın Əli (ə)-in rəhbərliyinə meyl göstərmələrinin səbəblərini bəyan edəcəyik. Çünki bu kimi meyllər keçmiş xəlifələr barəsində olmamış, sonralar da görünməmişdi. Peyğəmbər (s)-in vəfatından sonra Əli (ə)-in tərəfdarları həddindən artıq azlıq təşkil edirdi, mühacir və ənsardan olan saleh insanlardan başqa heç kim onun xilafətinə meyl göstərmədi. Lakin islam xilafətinin əvvəlindən 25 il keçdikdən sonra vəziyyət tam əksinə dəyişildi, ümumxalq kütləsinin diqqəti Əli (ə)-dan başqasına yönəlmədi. Osmanın qətlinədən sonra hamı xas bir şadlıq və sevinclə Əli (ə)-in evinə axışıb çox ısrar ilə onunla beyət etmək

istədi. Bu meyllərin köklərini üçüncü xəlifənin dövründə baş verən acı hadisələrdə axtarmaq lazımdır. Belə ki, bu hadisələr onun qətlinə gətirib çıxartdı, misirli və iraqılı inqilabçılar xilafət işini birdəfəlik həll etməmiş öz vətənlərinə qayıtmamaq barədə qəti qərara gəldilər.

OSMANIN ƏLEYHİNƏ OLAN QİYAMIN KÖKLƏRİ

Qiyamın əsil kökü Osmanın əməvi sülaləsinə (Bəni-Üməyyəyə) qarşı olan məhəbbəti idi. Onun özü bu sülalədən idi və bu mənfur və iyrənc şəxərəni böyüdü, Kitab və sünnəni ayaq altına salmaqda, əvvəlki iki xəlifə ilə müqayisədə, həddini aşmışdı. İkinci xəlifə şura üzvlərini təyin edən vaxt Osmanı tənqid etdi və dedi: "Belə görürəm ki, Qüreyş səni rəhbərliyə seçmişdir, sən də Bəni-Üməyyəni və Bəni-Əbi Müeyti camaata hakim və beytul-malı onların mali etmişən. Bu vaxt qəzəblənmiş ərəblər sənə qarşı qiyam edib səni evində öldürürlər."¹

Bəni-Üməyyə qəbiləsi Osmanın ruhiyyəsiindən agah idi, o, şura yolu ilə xilafətə seçiləndən sonra hamılıqla onun ətrafını tutdular. Çox keçmədi ki, bütün islami mənəblər və məqamlar onların arasında bölüşdürüldü. İş o yerə çatdı ki, Əbu Süfyan Ühüd qəbiristanlığına getdi və Peyğəmbər (s)-in əmisi Həməzənin qəbrini təpikləyib dedi: "Əba Yəli, qalx! Üstündə döyüşdüyümüz şey (yəni xilafət) bizim əlimizə düşdü."

Osmanın xilafətinin ilk çağlarında Bəni-Üməyyə ailəsinin üzvləri bir yerə yığıldı, Əbu Süfyan onlara dedi: "İndi ki, xilafət Təym və Ədi qəbilələrindən sonra sizin əlinizə düşdü, ayıq olun ki, sizin ailənizdən çıxmasın, onu dairəvari şəkildə bir-birinizin əlinizdə dolandırın. Çünki məqsəd hakimiyyət və xilafətdən başqa bir şey deyil; nə cənnət var, nə də cəhənnəm!"²

Oradakılar bu sözlərin xəlifənin heysiyyətinə bir ləkə vuracağından ehtiyat edərək onun yayılmasının qarşısını aldılar, lakin axırda həqiqət aydınlaşdı. İslam xəlifəsinin vəzifəsi Əbu Süfyanı tənbeh edib onun mürtəd olması barədə ilahi cəzanı tətbiq etmək idi, lakin təəssüflə o, nəinki bu işi görmədi, üstəlik dəfələrlə Əbu Süfyana çoxlu qənimətlər də bağışladı.

QİYAMIN SƏBƏBLƏRİ

Osman hicrətin 24-cü ilində Məhərrəm ayının üçündə şura yolu ilə xilafətə seçildi və on iki illik hakimiyyətdən sonra hicrətin 35-ci ilində zil-hiccə ayının on yeddisində Misir və İraq inqilabçıları, eləcə də mühacir-ənsardan olan bir dəstə adam tərəfindən öldürüldü. İslam tarixçiləri öz əsərlərində Osmanın hakimiyyətinin süqutunun və müsəlmanların inqilab etməsinin səbəblərini qeyd etmişlər. Amma bəzi tarixçilər xilafət məqamına ehtiramsızlıq olmasın deyər, bu səbəbləri şərh etməkdən çəkinmişlər.

Aşağıdakı amillər qəzəbli müsəlmanların qiyam və inqilabının əsası idi:

1. İlahi qanunların icrasının ləğv edilməsi;

¹ "Nəhcül-bəlağə"nin şərh, (İbni Əbil-Hədid), 1-ci cild, səh.187

² "Əl-istiyab", -ci cild, səh.690

2. Beytül-malın Bəni-Ümyyəyə tayfası arasında bölüşdürülməsi;
3. Əməvi hökumətinin təsis olunması və ləyaqətsiz adamların islami mənəblərə qoyulması;
4. Peyğəmbər (s) səhabələrindən bir çoxuna əziyyət verilib şəxsiyyətlərinin sındırılması (çünki onlar xəlifə və onun tərəfdarlarının ədalətsiz və nahaq işlərini tənqid edirdilər);
5. Səhabənin bir çoxunun sürgün edilməsi (xəlifə onların varlıqlarını özünün fikir və proqramları üçün bir maneə hesab edirdi).

İLK AMİL: İLAHİ QANUNLARIN İCRASININ LƏĞV OLUNMASI

1. Xəlifə özünün anadan bir olan qardaşını–Vəlid ibni Əqəbəni Kufəyə vali seçdi. Qurani-Məcid onun iki yerdə "fisq" (yaramaz əməl və günah işlər) ilə məşğul olduğunu və islam hökmlərindən boyun qaçırıldığını qeyd etmişdir.¹ Amma xəlifə onun keçmişdəki rüsvayçı əməllərini nəzərə almayaraq onu, islam ölkəsinin böyük bir məntəqəsinə vali seçdi.²

Fasiq bir şəxs üçün əhəmiyyətsiz sayılan şey məhz ilahi qanunlardır. O zaman hakimlər siyasi işləri idarə etməkdən əlavə, cümə və camaat namazlarına pişnamazlıq etməyi də öhdələrinə alırdılar. Bu ləyaqətsiz rəhbər (Vəlid) məst halda sübh namazına pişnamazlıq edərək namazı dörd rəkət qıldı və qusaraq mehrabı batırdı. O qədər sərxoş idi ki, onun üzüyünü barmağından çıxartdıqları zaman xəbəri olmadı. Kufə əhalisi şikayət etmək üçün Mədinəyə yola düşdü və hadisəni xəlifəyə xəbər verdilər. Xəlifə onların sözlərinə azacıq belə etina etmədi, üstəlik onları təhdid edib dedi:– "Nə vaxt görmüsünüz ki, mənim qardaşım şərab içsin?!" Onlar dedilər:– "Biz onun şərab içməsinə görmədik, lakin onu sərxoş halda gördük, onun üzüyünü barmağından çıxartdıq, heç xəbəri də olmadı."

Hadisənin şahidləri islamın qeyrətli kişilərindən idi. Onlar hadisəni Əli (ə)-a və Ayişəyə xəbər verdilər. Osmanın əlindən cana gələn Ayişə dedi:– "Osman ilahi qanunların icrasını qüvvədən salmış və şahidləri təhdid etmişdir!" Əli (ə) Osmanla görüşüb ikinci xəlifənin şura günündə onun barəsində dediyi sözü xatırladaraq dedi:– "Ümyyəyə övladlarını camaatın canına salma! Vəlidi gərək valilik məqamından azad edəsən və onun barəsində ilahi cəzanı tətbiq edəsən!"

Təlhə və Zübeyr də Vəlidin bu vəzifəyə seçilməsinə etiraz etdilər və xəlifədən, ona şallaq vurmasını tələb etdilər. Xəlifə ümumxalq kütləsinin göstərdiyi təzyiqlər nəticəsində xəbis Bəni-Ümyyəyə şəcərəsindən olan Səid İbni Ası Kufəyə vali təyin etdi. O, Kufəyə gəldikdən sonra mehrabı, mənbəri və darül-imaməti yudurtdu, Vəlidi də Mədinəyə göndərdi.

Vəlidin vəzifədən götürülməsi xalq kütlələrini sakitləşdirmək üçün kafi deyildi: Xəlifə şərab içən adam barəsində təyin olunmuş ilahi cəzanı qardaşı

¹ Təfsirçilərin hamısının dediyi kimi, bu iki ayə – "Hücürat" surəsinin 6-cı və "Səcdə" surəsinin 18-ci ayəsi onun barəsində nazil olmuşdur. Sonuncu ayə nazil olandan sonra Həssan ibni Sabit onun barəsində bir şer də qoşmuşdu.

² "Nəhcül-bəlağə"nin şərhi" (İbni Əbil-Hədid) 2-ci cild, səh. 103 (qədim çap).

üçün icra etməli idi. Osman qardaşına olan məhəbbətinə görə ona gözəl paltar geyindirirdi və bir otaqda oturdu ki, müsəlmanlardan biri ilahi cəzanı icra etsin. Vəlid onu cəzalandırmaq və tənbeh etmək istəyənləri hədələyirdi. Nəhayət, Əli (ə) şallağı əlinə alıb qorxmada ona şallaq vurdu və onun hədə-qorxusuna, nalayiq sözlərinə etina etmədi.¹

2. İctimai həyatın əsaslarından biri cəmiyyətdəki fərdlərin canlarını və əmlaklarını təcavüzkarlıqdan qoruyan ədalətli və qanuni bir hakimiyyətdir. Bundan da mühüm olan şey həmin qanunların icra olunmasıdır. Qanunu icra edən şəxs dost-düşmən, yaxın-uzaq tanımamalıdır ki, qanun kağız üzərində qalmasın və ictimai ədalət bərqərar olsun. İlahi şəxsiyyətlər Allah qanunlarını heç bir qorxu olmadan icra edirlər və heç vaxt insani duyğular, qohumluq əlaqələri və fani maddi mənafeələr onlara təsiri edə bilmir. Peyğəmbər (s)-in özü islam qanunlarını icra etməkdə ən qabaqcıl bir şəxs və hamıya nümunə idi.² O həzrətin oğurluq edən qadın Fatimeyi-Məxzumi barəsində buyurduğu qısa bir cümlə onun ictimai ədaləti bərqərar etməkdə seçdiyi yolu aydınlaşdırır.

Fatimeyi-Məxzumi tanınmış bir qadın idi. Oğurluq etməsi Peyğəmbərə isbat olunduqda məhkəmənin çıxardığı hökmü onun barəsində icra etməyi qərara aldı. Bir neçə nəfər vasitəçi olaraq hökmün icra olunmasının qarşısını almaq üçün canfəşanlıq etdilər. Axırda Üsamə ibni Zeydi Peyğəmbərin yanına göndərdilər ki, o həzrət bu tanınmış qadının əlini kəsmək fikrindən dönsün. Rəsuli-Əkrəm (s) bu vasitəçilikdən bərk narahət oldu və buyurdu: "Keçmiş ümmətlərin bədbəxtliklərinin səbəbi bu idi ki, onların arasında yüksək rütbəli bir adam oğurluq etsəydi, onu bağışlayar və görməməzliyə vurardılar, lakin adi bir adam oğurluq etsəydi, onun barəsində Allah hökmünü dərhal icra edərdilər. Allaha and olsun, əgər qızım Fatimə belə bir iş görərsə, onun da barəsində Allah hökmünü icra edəyəm! Allah qanunu qarşısında Fatimeyi-Məxzumi ilə Fatimeyi-Məhəmmədi eyni bir səviyyədədir."³

Əziz Peyğəmbər (s) islam ümmətini məhz bu fikir əsasında tərbiyə edirdi, lakin o həzrətin vəfatından sonra qanunların icra olunmasının tədricən zəifləməsi islam cəmiyyətinə ağır və öldürücü zərbələr vurdu. Xüsusilə də ikinci xəlifənin dövründə millətlər arasında ayrı-seçkilik, ərəblərin başqalarından üstün olması kimi məsələlər ortaya atıldı, amma bu məsələlər inqilab və üsyana səbəb olmadı. Osmanın xilafəti dövründə qanunların icra olunmasında ayrı-seçkilik özünün son həddinə çatmış və o qədər narazılıq yaratmışdı ki, bəzilərinin qəzəb hissələrini xəlifə və onun ətrafındakıların əleyhinə qaldırmışdı. Nümunə olaraq qeyd etmək olar ki, ikinci xəlifə Əbu Lölə adlı bir iranlının (Müğeyrə ibni Şöbənin qulamı) əli ilə öldürüldü. (Qətlin səbəblərini indi qeyd etmək istəmirik.)

¹ "Kamil" (İbni Əsir), 3-cü cild, səh.42; "Əl-Qədir", 8-ci cild, səh.172 (Bilazərinin "Əl-ənsab" kitabından nəqlən); "Müsnədi-Əhməd ibni Hənbəl", 1-ci cild, səh.142; "Sünəni Beyhəqi", 8-ci cild, səh.318; "Usdul-ğabə", 5-ci cild, səh.91

² "Maidə" surəsi, ayə:54

³ "Əl-istiab", 4-cü cild, səh.374

"Əli və şura" adlı bölmədə Ömər in qətlinin səbəblərindən bəzisini qeyd etdik. Şübhəsiz, xəlifənin qətlə yetirilməsi islam qəzavət (məhkəmə) sistemi tərəfindən araşdırılmalı, qatil və onu təhrik edənlər (əgər olsaydı) islam qayda-qanunları və hökmləri əsasında mühakimə edilməli idi. Lakin xəlifənin oğlu, yaxud onun yaxın adamlarından başqa birisinin qatili mühakimə etməsi, yaxud öldürməsi heç də düzgün iş deyildi. Qatilin yaxın adamlarının, yaxud dostlarının da, xəlifənin qətlində iştirak etmələri sübuta yetmədən öldürülməsi isə ümumiyyətlə qanuna ziddir.

Lakin təəssüflər olsun ki, xəlifənin qətlə yetirilməsindən sonra (yaxud can üstündə olan vaxt) onun oğlu Übeydullah, Hürmüzan və Cüfeynə (Əbu Lölönün qızı) adlı iki günahsız adamı atası Ömər in qətlində əli olması ilə müttəhim etdi və öldürdü. Əgər səhabələrdən biri qılıncı onun əlindən almasaydı və onu tutub saxlamasaydı, Mədinədə olan bütün əsirləri qılıncdan keçirəcəkdilər.

Übeydullahın törətdiyi cinayət Mədinədə güclü əks-səda yaratdı. Mühacir və ənsar Übeydullahdan qisas alıb Hürmüzanın və Əbu Lölönün qızının intiqamını almasını tam israrla Osmandan tələb edirdilər.¹

Əmirəl-möminin Əli (ə) Übeydullahdan qisas alınmasına hamıdan çox israr edirdi. O, xəlifəyə belə dedi: "Günahsız öldürülənlərin intiqamını Übeydullahdan al, çünki o, böyük bir günaha batmış, günahsız müsəlmanları öldürmüşdür." Lakin o həzrət Osmanın bu işi görməsindən məyus olduqda üzünü Übeydullaha tutub dedi: "Əgər bir gün əlimə keçsən, Hürmüzanın qisasını səndən alacağam!"²

Osmanın Übeydullahdan qisas almağa laqeyd yanaşmasına narazılıq artdı. Hələ də Hürmüzanın və Əbu Lölönün qızının nahaq yerə tökülən qanı yerdə qalırdı. Xəlifə təhlükə hiss etdiyi üçün Übeydullaha Mədinədən çıxıb Kufəyə getməsinə əmr etdi. Özü də geniş bir torpaq sahəsini onun ixtiyarında qoydu. Oranı "Ömər in oğlunun kiçik Kufəsi" adlandırırdılar.

YERSİZ BƏHANƏLƏR

Müsəlman tarixçiləri üçüncü xəlifə və onun həmfikirlərini müdafiə etmək üçün gülünc bəhanələr nəql edirlər. Biz onlardan bəzilərini qeyd edirik:

a) Osman Übeydullahın barəsində məşvərət edəndə Əmr-As ona belə dedi: "Hürmüzanın qətli baş verəndə rəhbərlik sənə yox, başqasının əlində idi, buna görə də sənə bu barədə heç bir vəzifən yoxdur."

Bu cür bəhanələrin cavabı aydındır. **Əvvəla**, hər bir islam rəhbərinə məzlumun haqqını zalımdan almaq vacibdir; istər zülm onun rəhbərliyi dövründə edilmiş olsun, istərsə də başqasının dövründə. Çünki haqq həmişə sabitdir və zamanın keçməsi, rəhbərin dəyişməsi ilə aradan getmir. **İkincisi**, bu hadisənin baş verdiyi zaman dövrün rəhbəri axtarış aparılmasını əmr etmişdi. Hətta, Übeydullahın Hürmüzanı öldürməsi xəbərini ikinci xəlifəyə verdikləri zaman o, bunun səbəbini soruşdu. Dedilər: "Şayiə yayılıb

¹ "Təbəqat" (İbni Səd) -5ci cild, səh.71 (Beirut çapı)

² "Ənsab" (Bilazəri), 5-ci cild, səh.24

ki, Hürmüzan Əbu Lölöyə göstəriş verib ki, səni öldürsün." Xəlifə dedi:– "Oğlumdan soruşun, əgər bu mətləbə dair şahidi olsa, mənim qanım Hürmüzanın qanının əvəzində olsun, əks halda oğlumdan qisas alın."¹ Görəsən əvvəlki xəlifənin hökmünü icra etmək sonrakı xəlifəyə vacib deyildimi?! Çünki nə Ömər oğlunun şahidi var idi, nə Hürmüzanın onun atasının qətlinə əli var idi, nə də ki, Hürmüzan Əbu Lölöyə belə bir göstəriş vermişdi.

b) Hürmüzanın və Əbu Lölönün kiçik qızının qanı nahaq yerə töküldü, lakin öldürülən bir kəsin varisi olmazsa, onun qəyyumu müsəlmanların xəlifəsi və imamıdır. Buna görə də Osman öz mövqə və məqamından istifadə edərək qatili azad etdi və bağışladı.²

Bu bəhanə də eynilə əvvəlki bəhanə kimi gülüncdür, çünki Hürmüzan bir gündə göyərən göbələk deyildi ki, onun heç bir varisi və yaxın adamı olmasın. Tarixçilər yazırlar ki, o uzun müddət Şüştərin valisi idi.³ Belə bir şəxsin varisi olmaya bilməz, deməli, xəlifə onun varisini axtarıb tapmalı və işi ona tapşırmalı idi. Hətta əgər onun varissiz olması fərz olursa belə, onun hüququ və mal-dövləti ümum müsəlmanlara aid idi. Əgər bütün müsəlmanlar onun qatilini bağışlasaydılar, onda xəlifə ondan qisas almaya bilərdi. Lakin hadisə tamamilə bunun əksinə oldu. "Təbəqat" kitabında nəql olunduğuna görə, bir-iki nəfər istisna olunmaqla bütün müsəlmanlar Übeydüllahdan qisas alınmasını tələb edirdilər.⁴ Əmirəl-möminin çox israrla Osmana deyirdi: "Bu fasiqdən qisas al, çünki o böyük bir günah iş görmüş, günahsız bir müsəlmanı öldürmüşdür!"⁵

Xəlifə Übeydullahı azad etmək üçün şərait yaratmaq istəyəndə İmam Əli (ə) dərhal etiraz edib dedi:–Xəlifənin haqqı yoxdur ki, müsəlmanlara aid olan hüququ nəzərə almasın!⁶

Bundan əlavə, sünnü fiqhinə uyğun olaraq imamın və həmçinin (ata-ana kimi) digər qəyyumların qatildən qisas almağa, yaxud diyə (qan pulu) almağa ixtiyarı vardır, lakin heç vaxt əfv etmək haqları yoxdur.⁷

v) Əgər Übeydüllah öldürülsəydi, islam düşmənləri deyəcəkdilər ki, dünən onların xəlifəsi öldürüldü, bu gün isə onun oğlunu öldürdülər.⁸

Bu bəhanənin də kitab və sünnə nöqtəyi-nəzərindən dəyəri yoxdur, çünki belə bir nüfuzlu şəxsə qisas alınması müsəlmanların başının ucalığı olar və əməli olaraq isbat edərdi ki, onların ölkəsi qanun və ədalət ölkəsidir, müqəssirlər hansı məqam və mənəbdə olursa-olsun, qanuna təslim olurlar, onların məqam və nüfuzları ədalətin icra olunmasına mane ola bilməz.

¹ "Sünəni Beyhəqi", 8-ci cild, səh.61 (Ofset çapı)

² "Sünəni Beyhəqi", 8-ci cild, səh.61 (Ofset çapı)

³ "Qamusur-rical", 9-cu cild, səh.305

⁴ "Təbəqat" (İbni Səd) 5-ci cild, səh.17

⁵ "Ənsab" (Bilazəri), 5-ci cild, səh.24

⁶ "Qamusur-rical", 9-cu cild, səh.305; Şeyx Müfidin "Əl-cəməl" kitabından nəqlən

⁷ "Əl-Qədir", 8-ci cild, səh.141 (Nəcəf çapı) Hənəfinin "Bədayius-sənaye Məlikül-üləma" kitabından nəqlən

⁸ "Tarixi-Təbəri", 5-ci cild, səh.41

Düşmənlər, yalnız rəhbər və icra hakimlərinin ilahi qanunlara etinasız yanaşib nəfsani istəklərini ilahi hökmlərdən üstün saydıqlarını gördükləri vaxt tənə vura bilərlər.

q) Xəlifənin qətlinə Hürmüzanın əli olduğunu deyirlər, çünki Əbdürrəhman ibni Əbu-Bəkr şəhadət vermişdi ki, Əbu Lölönü, Hürmüzanı və Cüfeynəni bir-biri ilə pıçıldaşan zaman görmüşdü. Onlar bir-birindən ayrılanda iki başı olan bir xəncər yerə düşdü, xəlifə də o xəncərlə öldürülmüşdü.¹

Bu cür bəhanələrin islam məhkəməsində dəyəri yoxdur, çünki şəhadət verənin bir nəfər olmasından əlavə aralarında qədimdən dostluq olan və onlardan biri digərinin qızı olan halda, üç nəfərin bir yerə yığılması onların xəlifəyə sui-qəsd hazırlamalarına bir əsas ola bilməz. Ola bilsin ki, Hürmüzan həmin yerdə Əbu Lölönü xəlifəni öldürməkdən çəkindirirmiş. Məgər güman və ehtimal əsasında insanların qanını tökmək olarmı?! Görəsən, ehtimal üzündən olan belə bir sənədlər hər hansı bir məhkəmədə qəbul oluna bilərmə? Amma bu əsassız bəhanələr nəticəsində Hürmüzanın qatili uzun müddət azad yaşadı. (Imam Əli (ə) ona demişdi ki, əgər bir gün əlimə düşsən, Hürmüzanın qisasını səndən alacağam.) Əli (ə) xilafətə çatanda Übeydullah Kufədən Şama qaçdı. Imam (ə) buyurdu: "Bu gün qaçdısa da, bir gün tələyə düşəcəkdir."

Nəhayət o, Siffeyn döyüşündə öldürüldü. (Müxtəlif tarixlərə görə ya Əli (ə)-in, ya Malik Əştərin, ya da Əmmar Yasirin əli ilə öldürülmüşdür.)²

İKİNCİ AMİL: BEYTÜL-MALIN BƏNİ-ÜMƏYYƏ ARASINDA BÖLÜŞDÜRÜLMƏSİ

Peyğəmbər (s)-in canişinliyi və xilafət məqamı çox yüksək və müqəddəs bir məqamdır, belə ki, müsəlmanlar onu nübüvvətdən sonra ən möhtərəm bir məqam hesab edirlər. Onların xilafət məsələsində və həmçinin xəlifənin Allah tərəfindən təyin olunması, yoxsa camaat tərəfindən seçilməsi məsələsində olan ixtilafı xilafət məqamına hörmət qoymalarına mane ola bilməzdi. Məhz xilafət məqamına edilən hörmətə görə Əmirəl-möminin Əli (ə) camaatın bir nümayəndəsi kimi üçüncü xəlifəyə dedi: "Səni and verirəm Allaha, məbada bu ümmətin öldürüləcək rəhbəri olasan! Çünki verilən xəbərlərə görə, bu ümmətdə elə bir rəhbər öldürüləcəkdir ki, onun qətli qiyamətə kimi davam edən bir qırğının başlanğıcı olacaqdır."³

İslam xəlifəsinin mühacir, ənsar və digər müsəlmanlar arasında olan yüksək məqam və mövqeyinə baxmayaraq islamın görkəmli şəxsiyyətlərindən bir qrupu müxtəlif yerlərdə yığılıb mühacir və ənsarın köməyi ilə üçüncü xəlifəni öldürdükdən sonra öz şəhərlərinə qayıtdılar.

Osmanın əleyhinə olan qiyamın amilləri bir-iki deyildi. Bu amillərdən biri ilahi qanunların icrasının ləğv edilməsi idi, digər bir amil də xəlifənin öz qohum-əqrəbasına saysız-hesabsız bəxşiş etməsi idi. Tarix onların hamısını

¹ "Tarixi-Təbəri", 2-ci cild, səh.42

² "Əl-ənsab", 5-ci cild, səh.24

³ "Nəhcül-bəlağə"nin şərh (Əbdüh), 159-cu xütbə

diqqətlə yazıb saxlaya bilməmişdir (hətta Təbəri dəfələrlə qəd edir ki, "Mən camaatın əksəriyyətinin dözə bilməyəcəyindən müsəlmanlar tərəfindən xəlifəyə edilən etiraz və iradların bəzisini yazmaqdan çəkdim.")¹, lakin elə tarixdə yazılıb saxlananlar Osmanın müsəlmanların beytül-malı necə dağıtdığına və israf etdiyinə bir dəlil ola bilər. Onun Beytül-maldan öz ailə üzvlərinə bağışladığı mal-dövlətin və əmlakın miqdarı hesaba gəlməzdir. Onlardan bəzisini qeyd edirik:

O uzun müddət Peyğəmbər (s)-in əziz qızı ilə birinci xəlifənin arasında münaqişəli məsələ olan Fədək kəndini Mərvan ibni Həkəmə bağışladı, bu mülk Mərvan övladları arasında əldən-ələ gəzdi, nəhayət Ömər ibni Əbdül-Əziz onu Fatimə (ə)-in övladlarına qaytardı. Onun Osman tərəfindən Mərvana bağışlanmasının heç bir əsası yox idi. Tarixçilərin çoxu bunu xəlifəyə irad tutmuş və hamısı demişlər ki, "ona tutulan iradlardan biri budur ki, o, Rəsuli-Əkrəmin sədəqəsi olan Fədəki Mərvanın mülkünə keçirdi."²

Kaş xəlifə bununla kifayətlənəydi və öz əmioğlusu və kürəkəninə bundan da artıq bəxşis etməyəydi. Amma çox təəssüf ki, xəlifənin əməvilərə qarşı məhəbbətinin həddi-hüdudu yox idi. O, 27-ci hicri ilində, islam ordusu Afrikadan təxminən iki milyon dinar qənimətlə qayıdanda (bu, Quranda gələn altı yerdə istifadə olunmalıdır³) bunları heç bir əsas olmadan kürəkəni Mərvana bağışladı, beləliklə də ümumxalq fikrini özünə qarşı təhrik etdi. Bəziləri onu tənqid edərək belə bir şer yazdılar:

*"Allah bəndələrinə məxsus olan xümsü nahaq yerə Mərvana bağışladın və öz qohumlarını himayə etdin."*⁴

İSLAMIN BEYTÜL-MAL BARƏSİNDƏ NƏZƏRİ

Hər əməl bir növ əqidə və nəzərdən xəbər verir. Xəlifənin əməli göstərirdi ki, o özünü şəxsən beytül-malın sahibi hesab edir və bu bəxşisləri bir növ sileyi-rəhim və qohumlarına xidmət etmək kimi qələmə verir.

İndi isə beytül-malın barəsində-istər müharibə qənimətləri və zəkat olsun, istərsə də müsəlmanların digər ümumi sərvətləri-islamın nəzərinin nə olduğunu araşdırırıq. Burada Peyğəmbəri-Əkrəm (s)-in və Əmirəl-möminin Əli (ə)-in nəzərini onların sözlərindən bir neçə nümunə gətirməklə əks etdiririk:

1. Peyğəmbəri-Əkrəm (s) qənimətlər barəsində belə buyurmuşdur: "Onun beşdən biri Allahın, beşdə dörd hissəsi isə qoşunundur." Aydındır ki, Allahın heç nəyə ehtiyacı yoxdur. Özünə pay götürməkdə məqsəd budur ki, onun beşdə biri Allahın razılığı olan işlərə sərf olunmalıdır.⁵

2. Peyğəmbəri-Əkrəm (s) Məz ibni Cəbəli Yəmənə göndərəndə ona göstəriş verdi ki, camaata belə desin: "Allah zəkati sizə vacib etmişdir. (Bu,)

¹ "Tarixi-Təbəri", 5-ci cild, səh.108-113, 232

² "Məarif", (İbni Qüteybə) səh.84

³ "Ənfal" surəsi, ayə:41

⁴ "Sünəni-Beyhəqi", 6-cı cild, səh.324

⁵ Yəne orada

Sizin varlıqlarınızdan alınıb, ehtiyaclı olanlarınıza (fəqirlərinizə) verilir."¹

3. Əmirəl-möminin Əli (ə) Məkkəyə təyin etdiyi valiyə yazdı: "Sənin yanında yığılan Allah malına nəzarət et, onu fəqir və və əhli-əyalı olanlara ver. Ehtiyatlı ol ki, mütləq fəqir və ehtiyaclı olan şəxslərə verəsən." Tarixdə yazmışlar ki, iki qadın (biri ərəb, digəri isə azad olunmuş kənis) Əmirəl-möminin Əli (ə)-ın yanına gəlib ehtiyaclı olduğunu dedilər. İmam hər ikisinə 40 dirhəmdən əlavə, müəyyən qədər də ərzaq verdi. Ərəb olmayan qadın payını alıb getdi, lakin ərəb qadın özünün cahiliyyət dövrünə məxsus olan fikirləri əsasında İmam (ə)-a dedi:—Mən ərəb olduğum halda mənə də qeyri-ərəbə verdiyin qədər pay verirsən?!

İmam (ə) cavabında buyurdu:—Mən Allahın Kitabında İshaq övladlarına nisbətən islam övladları üçün heç bir imtiyaz görmürəm.²

Bu kimi aşkar və ilahi hökmlərin olmasına, həmçinin birinci və ikinci xəlifənin seçdiyi üslubların üçüncü xəlifənin yolundan fərqli olmasına baxmayaraq, Osmanın az müddətli xilafəti dövründə bu kimi "ehsan" və "bəxşislər" çox idi, bunları heç cür və heç nə ilə əsaslandırmaq olmaz. Hətta əgər xəlifə özünün "Hatəm ehsanları"nı islamda parlaq keçmişə malik olan saleh insan üçün etsəydi bu qədər etirazlara məruz qalmazdı, lakin çox təəssüflər olsun ki, onun "mərhəmət" və "kərəm" adı altında ehsan etdiyi şəxslərin islamda heç bir fəzilətləri yox idi. Mərvan ibni Həkəm Əmirəl-möminin Əli (ə)-ın ən qəddar düşmənlərindən biri idi. O özünün Əli (ə)-la beyətini pozanda və Cəməl müharibəsində əsir düşəndə Hüseyn (ə)-ın vasitəçiliyi ilə azad olundu. İmam (ə)-ın övladları ona "Mərvan səninlə bir daha beyət edəcək"—deyəndə, İmam (ə) buyurdu: "Onun beyətinə mənim ehtiyacım yoxdur. Məgər Osmanın qətlindən sonra mənimlə beyət etmədimi?! Onun beyəti məkr, hiylə və əhd pozmaqla məşhur olan bir yəhudinin beyəti kimidir. Əgər öz əli ilə beyət etsə, sabah onu məkr və hiylə ilə pozacaq... O, dörd oğlanın atasıdır, islam ümməti ondan və onun övladlarından qanlı günlər görəcək."³

ÜÇÜNCÜ AMİL:

ƏMƏVİ HÖKUMƏTİNİN YARADILMASI

Osmanın xilafətinin əleyhinə olan qiyamın üçüncü amili əməvilərin islamın həssas mərkəzlərinə zülm ilə hakim olmaları idi. Onlar bu hakimiyyətdə qoca-cavana rəhm etmir, yaşı da, qurunu da yandırır dılar. Ümumiyyətlə, üçüncü xəlifənin Bəni-Üməyyəyə qarşı xas bir məhəbbəti var idi. Onun qohumluq təəssübü yüksək həddə çatmışdı. Qohumlarının əməvi dövlətin təşkil edilməsi barədəki istəklərini təmin etmək üçün əql, müsəlmanların xeyri, yaxud zərəri, islam qayda-qanunları və s. Osman üçün heç də əsas meyar deyildi. Buna görə də onun məhəbbətlərinin pərdəsi altında çoxlu qanunsuz əməllər baş verirdi. Qeyd etmək lazımdır ki, xəlifədə

¹ "Əl-əməval", səh.580

² "Nəhcül-bəlağə", 67-ci məktub

³ "Sünəni-Beyhəqi", 6-cı cild, səh.348

müsəlmanlara qarşı məhəbbət əsla yox idi. Onun hisləri və insani duyğuları sadəcə olaraq xas bir şəkildə qohumlarına xidmət edirdi və başqaları da onun qəzəbindən amanda deyildi. Yəni o, əməvi tayfasının şaxələrinə məhəbbət göstərməklə eyni zamanda əbuzərlərə, əmmarlara, əbdüllah ibni məsudlara və s. qarşı zülmkar və qəzəbli idi. O, Əbu Zəri ot-ələfsiz və susuz bir məntəqə olan Rəbəzəyə sürgün etdi. Bu qoca mücahid orada faciəli şəkildə can verdikdə xəlifənin insani duyğuları heç də cuşa gəlmədi. Əmmar xilafət işçilərinin təpikləri və yumruqları altına düşüb huşdan gedəndə xəlifə heç təsirlənmədi də.

Xəlifənin Bəni-Əbi Müeyt sülaləsinə qarşı olan təəssübü gizlədiləsi deyildi, hətta ikinci xəlifə də bunu dərk etmişdi. Buna görə də İbni Abbasa demişdi: "Əgər Osman xilafəti ələ keçirsə, Bəni-Əbi Müeyt övladlarını camaata hakim edəcək və əgər belə etsə, onu öldürəcəklər."

Ömər şüranın təşkil olunmasına dair əmr verəndə və Osmanı da o siyahıya daxil edəndə üzünü ona tutub dedi: "Əgər xilafət sənə olsa, Allahdan qorx və Əbu-Müeyt övladlarını camaata hakim etmə."¹

Osman Vəlidi Kufəyə vali təyin edəndə Əli (ə), Təlhə və Zübeyr Ömərini dediyi sözlərə istinad edib Osmana dedilər: "Məgər Ömər sənə tövsiyə etmədi ki, Bəni-Müeyt və Bəni-Üməyyə övladlarını camaatın boynuna mindirməyəsən?!"²

Lakin qohumluq təəssübü və məhəbbəti bütün meyarlara, tövsiyələrə, xeyrixah düşüncələrə qalib gəldi. İslamın əsas mərkəzləri əməvilərin əlinə düşdü. İş o yerə çatdı ki, bir qrup sərxoş hakimiyyəti ələ aldı, digər bir qrup isə mal-dövlət yığmaqla məşğul oldu.

Həqiqətdə Osman Əbu Süfyanın dediklərinə itaət edirdi. Belə ki, o, Osmanın xilafətə seçildiyi gün onun evinə gəldi və ətrafdakıların hamısının Bəni-Üməyyədən olduğunu başa düşəndə dedi:—"Xilafəti öz aranızda əldən-ələ dolandırın..."³

Əbu Musa Əşəri Kufənin valisi idi. Əməvidən olmayan bir şəxsin belə bir vəzifədə olması xilafətdəkilər üçün dözülməz idi. Buna görə də Şibl ibni Xalid hamısı əməvilərdən ibarət olan bir məxfi yığıncaqda onlara dedi:—"Nə üçün bu böyüklükdə bir məntəqəni Əbu Musaya tapşırırsınız?" Xəlifə soruşdu: "Bəs kimi təklif edirsiniz?" Şibl hələ o vaxt yaşı on altıdan çox olmayan Əbdüllah ibni Amirə işarə etdi.⁴

Məhz bu təfəkkür tərzinin nəticəsində Kufənin valisi Səid ibni As Əməvi minbərə çıxıb deyirdi: "İraq Qüreyş cavanlarının örüşüdür." Əgər tarix səhifələrindən Osman hökumətinin işçilərinin siyahısını çıxarıb bir yerə yığsaq, üçüncü xəlifənin sözünün doğru olması aydınlaşar. O deyirdi: "Əgər cənnətin açarları mənim ixtiyarımda olsaydı, onu Bəni-Üməyyəyə verərdim ki, onların ən axırıncı şəxsi belə, cənnətə daxil olsun."⁵

¹ "Ənsab" (Bilazəri), 5-ci cild, səh.16

² Yenə orada, 5-ci cild, səh.30

³ "İstiab", 2-ci cild, səh.690

⁴ "Kamil" (İbni Əsir); "Ənsab" (Bilazəri); "Tarixi-Təbəri"

⁵ "Müsnəd", (Əhməd ibni Hənbəl) 1-ci cild, səh.62

Belə bir ifratçı və sonsuz məhəbbət nəticəsində camaat xəlifənin təyin etdiyi hakimlərin və onun siyasətçilərinin zülmündən cana gəldi, cəmiyyətdə xəlifənin əleyhinə qiyam fikri gücləndi, axırda Osmanın xilafətini və həyatını xətm etdilər.

Osmanın xilafəti dövründə təkcə Misirdə və Kufədə valilərin dəyişdirilməsi və onun bütün işləri əməvilərə tapşırmaqda olan siyasi üslubunu göstərirdi. Xəlifə hakimiyyətə gələndə Müğeyrə ibni Şöbəni Kufənin valisi vəzifəsindən çıxardaraq Səd Vəqqası onun yerinə qoydu. Bu işdə xəlifənin zahirdə düzgün görünən fikri var idi, çünki İraqın fətəhi Səd Vəqqas pis işlə müttəhim olunan Müğeyrə ilə müqayisə olunması deyildi. Lakin bir ildən sonra onu işdən götürdü və öz ana tərəfdən qardaşı Vəlidi Kufəyə vali təyin etdi. 27-ci hicri ilində Əmr Ası Misirdə vergi yığma işindən götürdü və öz süd qardaşı Əbdüllah ibni Sədi onun yerinə təyin etdi. 30-cu hicri ilində ikinci xəlifənin dövründən Bəsrənin valisi olan Əbu Musa Əşərini vəzifədən götürdü və cavan bir oğlan olan öz dayıoğlu Əbdüllah ibni Amiri vali seçdi.¹ Bütün bunlar göstərir ki, Osman həmişə bir Əməvi hökumətini təsis etmək əzmində idi.

DÖRDÜNC AMİL: PEYĞƏMBƏR (S)-İN DOSTLARININ DÖYÜLÜB TƏHQİR OLUNMASI

Qiyamın amillərindən biri, Rəsuli-Əkrəm (s)-in yaxın səhabələri və dostlarına qarşı edilən hörmətsizlik idi. Bu iş də Osmanın özünün, yaxud onun təyin etdiyi adamların vasitəsi ilə yerinə yetirilirdi. Bu barədə iki nümunə qeyd etməklə kifayətlənirik:

1. ƏBDÜLLAH İBNI MƏSUDUN DÖYÜLÜB TƏHQİR OLUNMASI

Peyğəmbər (s)-in böyük səhabələrindən biri olan Əbdüllah ibni Məsud islam aləmində çox böyük bir məqama malik idi. Səhabələr barəsində yazılan kitablarda qeyd olunur ki, o güclü və möhkəm imana malik idi, Quranı öyrətməklə islami təlimlərin yayılmasına çalışırdı.²

O öz qanı bahasına Quranı Məscidül-həramda, Qüreyşin yığınağının yaxınlığında uca səslə tilavət etməyə, Allah kəlamını Qüreyş qansızlarının qulağına çatdırmağa hazır olan ilk şəxsdir. Belə ki, günorta çağı, Qüreyş başçıları bir yerə yığılıb müzakirəyə məşğul ikən gözlənilmədən Əbdüllah "Məqami-İbrahim"-in qarşısında dayanıb "Ər-Rəhman" surəsinin ilk ayələrini uca səslə oxudu. Qüreyş başçıları bir-birinə baxıb təəccüblə dedilər: "İbni Ümmü Əbd nə deyir?" Biri dedi:—"Məhəmmədə nazil olan Quranı oxuyur!" Bu vaxt hamılıqla ayağa qalxıb Əbdüllahı döyüb-söyməklə, üzünə sillə vurmaqla səsini kəsdilər. Əbdüllah üz-gözündən qan axan halda dostlarına tərəf qayıtdı. Ona dedilər: "Biz elə buna görə sən bu işindən qorxurduq!" Əbdüllah cavab verdi: "Mənim nəzərimdə Allah düşmənləri heç

¹ "Tarixi-Təbəri"; "Kamili-Ibni Əsir"; "Əl-ənsab" (Bilazəri)

² "İstiab", 1-ci cild, səh.373; "Əl-İsabə", 2-ci cild, səh.369; "Usdul-ğabə"

vaxt bu günkü kimi zəlil və xar olmamışdılar. Əgər istəyirsinizsə, sabah da bu işi təkrar edərim!" Dedilər: "Onların eşitmək istəmədikləri şeylərdən elə bu qədər eşitmələri kifayətdir."¹

Bu, böyük bir səhabənin həyatında olan qızıl səhifələrdən biridir. O elə cavanlığının əvvəllərindən etibarən ömrünü tövhidə dəvət etmək, müsəlmanlara Quran öyrətməyə sərf etmişdi. O aşağıdakı ayənin şamil olduğu altı nəfərdən biridir.² **"Gecə-gündüz öz Rəblərini çağırıb Ondan başqa heç kimi istəməyənləri özündən uzaqlaşdırma, onların hesablarından sənin üçün və sənin hesabından onlar üçün bir şey yoxdur. Əgər onları qovsan, zülmkarlardan olarsan."**³

Əbdüllahın tərifində deyiləsi sözlər daha çoxdur və hamısı burada nəql olunma bilməz. Belə bir mömin və fəal səhabəyə qarşı Kufə valisi Vəlidin qanunsuz və şəriətə zidd olan istəklərinə boyun əyməməsinə görə təqsirləndirilərək necə kobud və pis rəftar olunduğunu qeyd etmək yerinə düşərdi. Səd Vəqqas Kufənin valisi idi. Osman onu vəzifədən götrüb öz süd qardaşı Vəlidin onun yerinə qoydu. Vəlid Kufəyə gəldikdən sonra beytül-malı öz ixtiyarına keçirtmək istədi. Onun açarları Əbdüllah ibni Məsudda idi və o, açarları təhvil vermək istəmədi. Vəlid hadisəni Osmana xəbər verdi. Osman Əbdüllah ibni Məsuda bir məktub yazdı və beytül-malın açarlarını Vəlidə təhvil vermək istəmədiyi üçün onu danladı. Əbdüllah xəlifənin göstərdiyi təzyiq nəticəsində açarları hakimə tərəf tulladı və dedi:—Gör nə gündür ki, Səd Vəqqas işdən götürülür və onun yerinə Vəlid təyin olunur! Ən doğru söz Allah kəlamı, ən gözəl yol göstərən Məhəmməd (s)-in hidayəti, işlərin ən pisi isə onların ən təzəsidir ki, islam onların barəsində hökm verməmişdir. Şəri əsası olmayan hər şey bidət, hər bidət zəlalət, hər zəlalət də oddadır!

Əbdüllah bu sözləri dedikdən sonra (Osman onu öz yanına çağırdığı üçün) Mədinəyə yola düşdü. Kufə əhalisi onun ətrafına yığışdı və ona kömək etmək vədəsi verdilər. Bəziləri də bu işdə onlara kömək etdilər. O dedi: "Mən bir haqq olaraq xəlifəyə itaət etməliyəm, mən fitnə qapısını açan ilk şəxs olmaq istəmirəm."

O, Mədinəyə daxil olub birbaşa məscidə getdi və gördü ki, xəlifə minbərdə danışır. Bilazəri yazır: "Osmanın gözü Əbdüllah ibni Məsuda sataşanda camaata dedi:—"Camaat, elə indicə pis iyli, kiçik bir heyvan sizin içinizə daxil oldu. O elə bir canlıdır ki, öz xörəyi üstündə yeriyir və qusub onu bulaşdırır."

Əbdüllah bu sözləri eşitcək dedi:—"Mən elə deyiləm. Mən Peyğəmbər (s)-in səhabəsi, Bədr döyüşünün cəngavəri və "Beyətür-rizvan"da beyət edən şəxsəm."

Bu vaxt Ayişə öz hücrəsindən qışqıraraq dedi:—"Osman! Peyğəmbər səhabəsinə nə üçün elə sözlər deyirsən?!"

¹ "Siyərə" (İbni Hişam), 1-ci cild, səh.337

² "Təfsiri-Təbəri", 7-ci cild, səh.128; "Müstədrək" (Hakim Nişapuri), 3-cü cild, səh.319

³ "Ənam" surəsi, ayə:52

Bu zaman çaxnaşma başlandı. Bu qalmaqalı yatırtmaq üçün xəlifənin əmri ilə Əbdüllahı darta-darta məsciddən çıxartdılar. İbni Zəmə onu yerə vurdu. Sonra Osmanın qulamı onu qaldırıb bərkdən yerə elə çırpdı ki, qabırğaları sındı. Bu vaxt Əli (ə) etiraz edərək dedi:—"Vəlidin yaxdığı iftira ilə Peyğəmbər (s) səhabəsinə belə işkəncə verirsen?!" İmam (ə) Əbdüllahı öz evinə apardı, lakin xəlifə ona Mədinədən çıxmaq icazəsi vermədi. Nəticədə o, 32-ci hicri ilinə (Osmanın qətlindən üç il əvvəl) qədər Mədinədə qaldı və sonra vəfat etdi.¹

Əbdüllah ibni Məsud xəstələnib yorğan-döşəyə düşəndə dost-tanışları onun görüşünə gedirdilər. Bir gün Osman da onun görüşünə gəlmişdi. Osmanla onun arasında aşağıdakı söhbət oldu:

Osman:—Nədən nigaransan?

Əbdüllah:—Günahlarımdan.

Osman: Nə istəyirsən?

Əbdüllah:—Allahın geniş rəhmətini.

Osman:—Həkim çağırımmı?

Əbdüllah:—Həqiqi həkim məni xəstə etmişdir.

Osman:—Höküm verimmi ki, sənin keçmiş maaşlarını versinlər? (İki il idi ki, onun maaşı kəsilmişdi).

Əbdüllah:—Ehtiyacım olan vaxt vermədin, indi ki, ehtiyacım yoxdur, verirsen?!

Osman:—Övladlarına və yaxın adamlarına çatar.

Əbdüllah:—Allah onlara ruzi verər.

Osman:—Allahdan mənim bağışlanmağımı istə.

Əbdüllah:—Allahdan istəyirəm ki, mənim haqqımı səndən alsın.

Əbdüllah ölüm əlamətlərini özündə hiss etdikdə Əmmara (başqa rəvayətə görə Zübeyrə) vəsiyyət etdi ki, Osmanın ona cənazə namazı qılmasına icazə verməsin. Buna görə də gecə ikən ona namaz qılıb torpağa tapşırıdılar. Osman hadisədən xəbər tutduqda Əmmarı çağırıb "nə üçün onu Əbdüllahın vəfatından xəbərdar etməyibdir?"—deyə soruşduqda Əmmar dedi:—"O vəsiyyət etmişdi ki, sən ona namaz qılmayasan." Zübeyr Osmanla Əmmarın söhbətini eşidəndən sonra bu şəri oxudu:

"Səni görürəm ki, ölümündən sonra mənim üçün nalə edirsən.

Halbuki diriliyimdə mənim haqqımı vermədin!"

Böyük Quran qarilərindən biri olan hörmətli səhabəyə qarşı belə zalımcasına rəftar sözsüz ki, cavabsız qalmaqaldı. Əli (ə) onun barəsində buyurdu: "Qurani və sünnəni öyrəndi və axıra çatdırdı. Onun üçün elə bu elm kifayət edər." Əgər xilafət aparatında belə bir qanunsuz əməl olsa, fikirlərdə intiqam hissi ilə yanaşı olan bədbinlik vücuda gələcəkdir. Belə işlərin təkrar olunması dövrün hökuməti əleyhinə qiyam və inqilab fikrini xatirələrdə canlandırır və olmamalı şeylər olur.²

¹ "Hilyətul-övlia", 1-ci cild, səh138

² "Tarixi İbni Kəsir", 7-ci cild, səh163; "Əl-ənsab", 5-ci cild, səh.63

2. ƏMMAR YASİRİN DÖYÜLÜB TƏHQİR OLUNMASI

Təkcə Əbdüllah ibni Məsud deyil, Əmmar Yasir də xəlifə tərəfindən çoxlu əzab-əziyyətlərə və işkəncələrə məruz qalmışdı. Onun döyülüb-təhqir olunmasının səbəbi xəlifənin Beytül-maldakı zinət əşyalarının bəzisini öz ailəsinə götürməsinə etiraz etməsi idi. Bu yol ilə də camaatı qəzəbləndirdi, özünü müdafiə etmək üçün minbərə çıxdı və dedi:–Biz Beytül-maldan ehtiyacımız olan qədər götürür və etiraz edənləri zəlil edirik.

Əli (ə) xəlifəyə dedi:–Sənin bu işinin qarşısı alınacaqdır!

Əmmar dedi:–Allahı şahid tuturam ki, döyüləcək ilk şəxs mən olacağam.

Bu vaxt Osman bağırib dedi:–Ay yekə qarın, mənə qarşı cürət edirsənmi?! Tutun onu!!

Onu tutub o qədər döydülər ki, huşdan getdi. Əmmarın dostları onu Peyğəmbər (s)-in zövcəsi Ümmü-Sələmənin evinə apardılar. Huşa gələndə dedi:–"Allaha şükürlər olsun ki, bu, əziyyətə düşər olduğum ilk dəfə deyil."

Ayişə hadisədən agah olduqda Peyğəmbər (s)-in paltarını, başmaqlarını və tükünü çölə çıxarıb dedi:–"Hələ Peyğəmbərin tükü, paltarı və başmaqları köhnəlməmiş siz onun sünnəsini köhnəldiniz!" Osman Ayişənin sözlərindən qəzəbləndi, lakin ona cavab vermədi. Ümmü Sələmə öz əziz həyat yoldaşının qocaman dostuna qulluq edirdi. Bəni-Məxzum qəbiləsindən Əmmarla sirdaş olan bir neçə nəfər Ümmü Sələmənin evinə gedib-gəlirdilər. Osman buna etiraz etdikdə Ümmü Sələmə ona belə xəbər göndərdi: "Sən özün camaatı bu işə vadar edirsən!"¹

Ibni Qüteybə "Əl-İmamətu vəs-siyasət" kitabında Əmmarın döyülməsini başqa cür nəql etmişdir. Onun xülasəsi belədir: "Peyğəmbərin dostlarından bir neçəsi bir yerə yığılıb xəlifəyə məktub yazaraq onun qanunu ayaq altına salmasını və nöqsanlı cəhətlərini belə xatırlatdılar:

1. Xəlifə bir çox yerdə Peyğəmbərin sünnəsi və Şeyxeyn ilə müxalifət etmişdir.

2. Afrikanın qənimətlərini Mərvan ibni Həkəmə bağışlamışdır. Halbuki bu qənimətlərdə Allah, Peyğəmbər, onun yaxın adamları, yetimlər və miskinlərin payı vardır.

3. Öz arvadı Nailə və qızları üçün Mədinədə yeddi ev tikmişdir.

4. Mərvan Mədinədə Beytül-maldan qəsrlər tikmişdir.

5. Əsas işlər əməvilərə tapşırılmış, müsəlmanların rəhbərliyi Peyğəmbəri görməyən təcrübəsiz cavanların əlinə düşmüşdür.

6. Kufənin valisi Vəlid sərxoş halda sübh namazını dörd rəkət qılmış, sonra üzünü iqtida edənlərə tutub demişdi ki, əgər istəsələr, bir rəkət də əlavə edə bilərəm.

7. Bununla belə, Osman onun barəsində şərab içənin cəzasını icra etməmişdir.

8. Mühacir və ənsarı buraxmışdır və onlarla məşvərət etmir.

9. Padşahlar kimi Mədinənin ətrafındakı torpaq sahələrini qoruq etmişdir.

10. Peyğəmbər dövründə olmayan, cihadlarda iştirak etməyən və indi də

¹ "Əl-ənsab", 5-ci cild, səh.48

dini müdafiə etməyən şəxslərə çoxlu mal-dövlət bağışlamış, geniş əraziləri onların ixtiyarına keçirmişdir. və s...

Bu məktub on nəfər tərəfindən yazıldı, lakin pis nəticələr verəcəyindən qorxduqları üçün onu imzalamadılar və Osmana çatdırın deyə, onu Əmmara verdilər. Əmmar Osmanın evinə gəlib məktubu Mərvan və Bəni-Üməyyədən bir dəstə adam onun ətrafında olan halda xəlifəyə verdi. Xəlifə məktubu oxuyandan sonra onu yazanların kimlər olduğunu bildi, amma gördü ki, onların heç biri qorxudan onun yanına gəlməmişdir. Sonra Əmmara dedi:–Sən mənə qarşı çox cürət etmişən!

Mərvan üzünü xəlifəyə tutub dedi:–Bu qara qul camaatı sənə qarşı cürətləndirib. Əgər onu öldürsən, həm özünün, həm də başqalarının intiqamını almış olarsan.

Osman dedi: "Döyün onu!"

Onu o qədər döydülər ki, huşdan getdi. Sonra huşsuz halda evdən çölə atdılar. Peyğəmbər (s)-in zövcəsi Ümmü-Sələmə vəziyyətdən agah olub onu öz evinə apardı. Əmmar ilə sirdaş olan Bəni-Müğeyrə qəbiləsi hadisədən çox narahat oldular. Xəlifə zöhr namazını qılmaq üçün məscidə gələndə Hüşam ibni Vəlid Osmana dedi:–Əgər Əmmar bu zərbələrin nəticəsində ölsə, əvəzində Bəni-Üməyyə tayfasından bir nəfəri öldürəcəyəm.

Osman dedi: "Sən bu işi görə bilməzsən!"

Bu vaxt Əli (ə) ilə qarşılaşdı, onların arasında kəskin mübahisə başlandı. İxtisara riayət olunsun deyə, onu burada nəql etmirik.¹

BEŞİNCİ AMİL

GÖRKƏMLİ ŞƏXSİYYƏTLƏRİN SÜRGÜN EDİLMƏSİ

Osman Peyğəmbər (s)-in ümməti arasında gözəl əxlaq və təqva ilə tanınan səhabələrdən bir neçəsini Kufədən Şama, Şamdan da Həmsə, Mədinədən Rəbəzəyə sürgün etdi. İslam tarixinin bu hissəsi ən kədərli hissələrdəndir. Bu hissə xilafət aparatında irticaçı bir diktaturanın mövcud olduğunu göstərir. Biz bu hissədə onlara qısa şəkildə işarə edirik və hamının Əbu Zərin sürgün edilməsindən az-çox məlumatı olduğu üçün, Osmanın xilafəti dövründə sürgün olunan digər şəxsiyyətlərin başına gətirilən əhvalatları bəyan edirik²:

MALİK ƏŞTƏR VƏ ONUN DOSTLARININ SÜRGÜN EDİLMƏSİ

Qeyd edildiyi kimi, üçüncü xəlifə xalq kütlələrinin göstərdiyi təzyiqlər nəticəsində Kufənin əxlaqsız valisini (Vəlidi) vəzifədən azad etdi və Səid ibni As Əməvini onun yerinə qoydu və göstəriş verdi ki, Quran qariləri və tanınmış şəxsiyyətlərlə tamamilə ehtiyatla rəftar etsin. Buna görə də təzə vali Suhanın övladları, Səsəə və Zeyd ilə olduğu kimi, Malik Əştər və onun

¹ "Əl-İmamətu vəs-siyasət", 1-ci cild, səh.29

² "Şiədə İslami Şəxsiyyətlər", 1-ci cild, səh8

dostları ilə də danışıqlar aparırdı. Bu danışıqlar nəticəsində Kufənin valisi Malik və onun həmfikirlərinin xəlifənin tutduğu yol ilə müxalif olduqlarını bildi və bu barədə xəlifəyə gizli olaraq məktub yazdı. O, məktubda qeyd etmişdi ki, Kufə qariləri olan Əştər və onun dostlarının varlığı ilə iş görmək olmaz. Xəlifə məktubun cavabında yazdı ki, onları Şama sürgün etsin. Bununla eyni zamanda Malikə də bir məktub yazıb bildirdi ki, "sənin qəlbində elə şeylər var ki, əgər onları üzə çıxartsan, sənin qanın halal olacaqdır. Heç də fikirləşmirəm ki, bu məktubu görməklə öz işindən əl çəkəsən. Belə olmasa, sənə ağır bəla gələr və bu bəladan sonra bir daha sən sağ qalmazsan. Mənim məktubum sənə çatan kimi dərhal Şama yola düş." Xəlifənin məktubu Kufə valisinə çatdıqda o, Kufənin ağsaqqal və saleh şəxslərindən olan on nəfərlik bir qrupu Şama sürgün etdi. Onların içərisində Malik Əştərdən başqa, Suhanın övladları olan Zeyd və Səsəə, Kumeyl ibni Ziyad Nəxəi, Haris Əbdüllah Həmdani və başqaları var idi. Bu Quran qariləri və şücaətli, təqvalı, bacarıqlı söz ustadları səhnəni Şamın valisi Müaviyə üçün də dar etdi. Az qalırdı ki, ümumxalq fikri xilafətin və onun Şamdakı nümayəndəliyinin əleyhinə təhrik olunsun. Buna görə də Müaviyə xəlifəyə bir məktub yazıb onların belə bir mühitdə olmalarını xilafət üçün bir təhlükə hesab etdi. O məktubda belə yazılmışdı: "Sən elə adamları Şama sürgün etmişən ki, onlar bizim şəhərimizi, diyarımızı xarab edib, oranı üsyan mərkəzinə çevirmişlər. Belə güman etmirəm ki, Kufədə baş verən hadisələr Şamın da başına gəlməsin və şamlıların fikri sağlamlıqları və mətin düşüncələri təşvişə düşüb azmasın."

Müaviyənin məktubu xəlifəni işin aqibəti barədə qorxuya saldı. Ona görə də cavabda yazdı ki, onları Həmsə (Şamın ucqar yerlərindən biridir) sürgün etsin. Bəziləri yazmışlar ki, xəlifə onları yenidən Kufəyə qaytarmaq qərarına gəlmişdi, lakin Kufənin hakimi Səid ibni As xəlifəni bu qərarı həyata keçirməkdən saxladı, buna görə də onlar Həmsə sürgün olundular.¹

Üçüncü xəlifənin dövlət məmurları ilə müxalifətçilik üstündə bir diyardan başqa diyara sürgün olunanların haqqı deməkdən və xilafətin inhisarçı aparatını tənqid etməkdən başqa ayrı təqsirləri yox idi. Onlar xəlifədən Rəsuli-Əkrəm (s)-in qoyduğu qanunlara əməl etməsini tələb edirdilər. Xəlifə öz şəninə yaraşmayan tərzdə Kufə valisinin verdiyi xəbərləri qəbul etmək əvəzinə, hadisənin həqiqətindən agah olmaq üçün düzgün və pak niyyətli adamları ora göndərməli, belə bir mühüm işdə sadəcə olaraq bir məmurun verdiyi xəbəri əsas tutmamalı idi.

SÜRGÜN OLUNANLAR KİMLƏR İDİ?

1. Malik Əştər. O, Rəsuli-Əkrəm (s)-in dövründə olmuşdur və rical elmini yazanlardan heç biri onun şəxsiyyətini zəif göstərməmişlər. Əmirəl-möminin Əli (ə) öz sözlərində onu, indiyə kimi heç kəsi vəsf etmədiyi

¹ "Əl-ənsab", 5-ci cild, səh.39; Bu hissə təfsilatı ilə "Tarixi-Təbəri"də (3-cü cild, səh.360-368) 33-cü hicri ilinin hadisələrində gəlmişdir.

şəkildə vəsf etmişdir.¹ Malikin vəfat etməsi xəbəri Imam (ə)-a çatdıqda dərindən təəssüflənib buyurmuşdu: "*Bilirsənmi Malik kim idi?! Əgər dağ olsaydı, onda onun yüksək zirvəsi idi (heç bir quş onun yüksəkliklərinə çatmazdı) və əgər daşdan olsaydı, onda bərk bir daş idi. Malik, sənin ölümün bir dünyanı qəmgin, başqa bir dünyanı isə şad etdi. Ağlayanlar gərək Malik kimilərə ağlasınlar. Görəsən, Malik kimi bir şəxs varmı?!"*²

2. Zeyd ibni Suhan. Onun barəsində Əbu Əmrin "Istiab" kitabında yazdığını nəql etmək kifayətdir: "O, öz qəbiləsində nüfuzlu, fəzilətli və dindar bir şəxsiyyət idi. Qadisiyyə döyüşündə bir əlini itirmiş və Cəməl döyüşündə Əli (ə)-in tərəfində döyüşərkən şəhadət şərbətini içmişdi." Xətib Bağdadi yazır: "Zeyd gecəni ibadətlə, gündüzləri isə orucla keçirirdi."³

3. Zeydin qardaşı Səsəə. O da Zeyd kimi böyük bir şəxsiyyət, söz ustası və dindar idi.

4. Əmr ibni Həmiq Xüzai. O, Peyğəmbər (s)-in dostlarından biri idi və o həzrətdən çoxlu hədis öyrənib hifz etmişdi. Rəsuli-Əkrəm (s)-ə bir qab süd verəndə həzrət onun barəsində dua etdi və buyurdu: "İlahi, onu öz cavanlığından bəhrələndir!"⁴

Bu şəxslə tanışlıq bizi sürgün olunan digər şəxslərin vəziyyətləri ilə tanış edir. Çünki, "insan öz dostunun dinindədir" qanununun hökmünə əsasən, onların hamısı bir fikir və ideya əsasında bir yerə toplaşaraq dövrün xəlifəsi və onun məmurlarının əməllərini tənqid edirdilər. Onların hamısının həyatını və siyasi, mənəvi və elmi məqamlarını bəyan etmək sözün uzanmasına səbəb olar. Müxtəsər olsun deyə, sürgün olunan digər şəxslərin mühüm xüsusiyyətlərini bəyan edirik.

Kəb ibni Əbdüh öz imzası ilə üçüncü xəlifəyə bir məktub yazaraq Kufə hakimlərinin yaramaz işlərindən şikayət etdi və məktubu çatdırmaq üçün Əbu Rəbiyəyə verdi. O, məktubu Osmana verəndə dərhal yoxlanıldı. Osman məktubu bir yerdə yazanların (lakin imzalamayan) və Əbu Rəbiyəyə verənlərin hamısının adlarını soruşdu, lakin o, adları deməkdən boyun qaçırdı. Xəlifə qasidi tənbeh etmək qərarına gəldi, lakin Əli (ə) bu işə mane oldu. Sonra Osman özünün Kufədəki valisi Səid ibni Asa əmr verdi ki, Kəbə iyirmi şallaq vursun, sonra onu Reyə sürgün etsin.⁵

Peyğəmbər (s) səhabəsi Əbdürrəhman ibni Hənbəl Cəmhə Mədinədən Xeybərə sürgün edildi. Onun təqsiri bu idi ki, xəlifə Afrikanın qənimətlərinin xümsünü Mərvana bağışlayanda onun bu işini tənqid etdi və bir şerhlə belə dedi:—"Afrikanın qənimətlərinin xümsünü Mərvana verdin, onu başqalarından üstün tutdun və öz qohumlarını himayə etdin." Osman sağ olan müddətdə bu şəxs Xeybərdə sürgündə idi.⁶

¹ "Nəhcül-bəlağə"nin şərhə (İbni Əbil-Hədid), 6-cı cild, səh.77 (Təzə çap); "Nəhcül-bəlağə", 38-ci məktub

² "Istiab", 1-ci cild, səh.197

³ "Məarif" (İbni Qüteybə), səh.176

⁴ "Tarixi-Bəğdad", 8-ci cild, səh.439

⁵ "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, səh.372-373; "Ənsab", -ci cild, səh 41-43

⁶ "Tarixi-Yəqubi", 2-ci cild, səh.150

OSMANIN MÜHAKİMƏ OLUNMASI VƏ QƏTLİ

BEŞ AMİLİN GÖSTƏRDİYİ ƏKS-TƏSİR

Qeyd etdiyimiz beş amil nəticəsində islam ölkəsinin hər yerini etiraz dalğaları bürüdü. Xəlifə də bütün işçilərini sorğuya tutub onları düzgün islam yolundan azmaqla müttəhim etdi. Səhabələr və sair müsəlmanlar daim xəlifədən tələb edirdilər ki, öz işlərini islah etsin, əks təqdirdə xilafətdən götürüləcəkdir. Etiraz və müxalifət dalğalarının nə qədər böyük olması o vaxt aydın olar ki, etiraz edənlərin bəzilərinin adları və onların sözlərindən bir neçəsi ilə tanış olaq:

1. Əmirəl-möminin Əli (ə)-in Osmanın əməlləri barəsində—istər onun qətlindən əvvəl, istərsə də sonra—çox sözləri vardır. O həzrətin bəzi kəlamları onun xəlifənin işləri barəsindəki fikirlərini açıqlayır. O həzrət mühacir övladlarını şamlılarla döyüşə dəvət etdiyi vaxt buyurmuşdu: *"Ey mühacir övladları! Küfr başçıları, əhزاب tör-töküntüləri və şeytanın dostları ilə mübarizəyə qalxıb, hərəkət edin! Çoxlu xətalari üzərinə çəkən şəxsin (Osmanın) "intiqağını almaq üçün" müharibəyə qalxan Müaviyə ilə döyüşə çıxın! Çərdəyi yaran və insanı xəlq edən Allaha and olsun, başqalarının qiyamət gününə kimi etdikləri günahlar, heç bir şey azaldılmadan onun (Osmanın) boynundadır."*¹

Imam (ə) öz xilafətinin ikinci günündə çıxış edərkən belə buyurdu: *"Osmanın başqalarına verdiyi bütün torpaqlar, Allah malından verdiyi hər bir şey (mal-dövlət) beytül-mala qaytarılmalıdır."*²

Əli (ə)-in bu və digər kəlamları onun xəlifənin işlərinə qarşı olan etirazlı fikirlərini göstərir. Bunların içərisində daha da aydın olan şey o həzrətin "Şişiyyə" xütbesində bəyan etdiyi məsələdir:

*"...Nəhayət (Ömərin ölümündən sonra) qövmün üçüncüsü (Osman) iki tərəfini - yeməklə bayıra çıxmaq yerinin arasındakı məsafəni şişirdib ayağa qalxdı, atasının övladları da onunla əlbir oldular. Onlar Allah malını (beytül-malı) ac dəvənin yaz otunu iştaha ilə yediyi kimi yeyirdilər."*³

2. Peyğəmbər (s)-in zövcəsi Ayişə Osmanın əməllərinə başqalarından çox irad tuturdu. O, Əmmarın Osman tərəfindən döyülüb təhqir olunduğundan xəbər tutan kimi Peyğəmbər (s)-in paltarlarını və başmağını çölə çıxarıb dedi:—Camaat, hələ Peyğəmbər (s)-in paltarı və başmağı köhnəlməmişdir, amma siz onun sünnəsini yaddan çıxarmısınız.

Misirlilərin və bir qrup səhabənin Osmanın evini mühasirəyə aldıkları günlərdə Ayişə Allah Evini ziyarət etmək məqsədi ilə Mədinədən çıxdı. Bu vaxt Mərvan ibni Həkəm, Zeyd ibni Sabit və Əbdürrəhman ibni İtab ona dedilər ki, səfərə çıxma, çünki sən Mədinədə olmağın bəlanı xəlifədən dəf

¹ "Nəhcül-bəlağə"nin şərhı (İbni Əbil-Hədid), 2-ci cild, səh.194

² "Nəhcül-bəlağə"nin şərhı, (Əbdüh) 14-cü xütbə

³ "Nəhcül-bəlağə", 3-cü xütbə

edə bilər. Ayişə onların sözünü rədd etdi, üstəlik dedi:—"İstərdim ki, sənin və kömək etmək istədiyən şəxsin (Osmanın) ayağı daş olsun və hər ikinizi dənizə atım, yaxud onu bir torbaya qoyub və özüm onun əziyyətini çəkib dənizə atım!"¹

Ayişənin Osman barəsində dediyi sözlər qat-qat çoxdur. Elə bunu qeyd etmək kifayətdir ki, nə qədər ki, Osmanın qətlindən və Əli (ə)-la beyətdən xəbərdar deyildi, həmişə Osmana qarşı etiraz edərdi. Lakin həcc mərasimi qurtardıqdan sonra Mədinəyə yola düşüb yolda Sərf adlı bir məntəqədə xəlifənin qətlindən və camaatın Əli (ə)-la beyət etməsindən xəbərdar olan kimi öz mövqeyini tam əksinə dəyişdi və dedi: "Kaş göylər başıma töküləydi! (Bunu deyib tələb etdi ki:) Məni Məkkəyə qaytarın. Çünki Allaha and olsun, Osman məzlumcasına öldürülmüşdür! Mən onun intiqamını alacağam!"

Bu vaxt Osmanın qətl xəbərini gətirən şəxs cürətə gəlib dedi:—"Sən ilk adamsan ki, sözünü dəyişirsən. Əvvəllər deyirdin ki, gərək bu "nəsəl"i (axmaq yəhudi qocanı) öldürsünlər, çünki o, kafir olmuşdur. İndi necə deyirsən ki, o məzlumcasına öldürülmüşdür?!"

Ayişə dedi:—"Onlar xəlifəni tövbə edildikdən sonra öldürmüşlər. Mənim ikinci sözüm birinci sözümdən daha yaxşıdır.

O, Məkkəyə qayıtdıqdan sonra məscidə getdi, "Hicri-İsmail"də bir pərdə asıb orada məskən saldı. Camaat onun ətrafına yığıldı. O dedi:—"Osman günahsız olaraq öldürülmüşdür, mən onun intiqamını alacağam!"²

3. Əbdürrəhman ibni Ovf Osmana qarşı etiraz edənlərdən biri idi. Halbuki Osmanın altınəfərlilik şüradakı qələbəsi onun məkr və hiyləsindən asılı idi. Osman Peyğəmbər (s)-in sünnəsinə və Şeyxeynin üslubuna əməl edəcəyinə dair verdiyi iltizamı pozanda camaat Əbdürrəhmana etiraz edib dedilər: "Bu əyriliklərin hamısı sənin işindir!"

O dedi:—"Mən işin bu yerə çatacağımı əsla gözləməirdim, mən daha onunla danışmaram.

Əbdürrəhman o gündən ömrünün axırına kimi onunla danışmadı. Hətta xəstə olanda Osman onun görüşünə getdi, o isə xəlifənin üzünə belə baxmadı və onunla danışmaq istəmədi.³

Xəlifənin əleyhinə qiyam edərək onun qətli üçün müqəddimə hazırlayanların sayı qeyd olunanlardan daha çoxdur. Bunlardan əlavə, Təlhə ilə Zübeyrin də adını çəkmək mühümdür: çünki onlar xəlifəni hamıdan çox tənqid edirdilər. Sair müxaliflərin adları, onların sözləri, xəlifəni xilafətdən salmaq üçün göstərdikləri səyləri və s. öyrənmək üçün müfəssəl tarix kitablarına baxmaq lazımdır. Çünki məqsədimiz Osmanın xilafətinin süqutunu şərh etmək deyil, camaatın Əli (ə)-la beyət etməsi şəraitlərini bəyan etməkdir.

¹ "Əl-ənsab", 5-ci cild, səh.48

² "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, səh.477

³ "Ənsabül-əşraf", 5-ci cild, səh.48

OSMANIN EVİNİN MÜHASİRƏYƏ ALINMASI

Qiyamın beşlik təşkil edən amilləri öz işini gördü. Osmanın öz xilafəti daxilindəki nöqsanlara və iradlara qarşı laqeyd münasibəti nəticəsində o dövrün Kufə, Bəsrə, Misir kimi mühüm islam mərkəzlərindən bir qrup "əmr be məruf və nəhy əz münkər" adı altında (xəlifəni ilahi Kitab, Peyğəmbər (s) sünnəsi və Şeyxeynin yolu ilə müxalif olan işlərdən çəkirdirmə qrupu) Mədinəyə tərəf yola düşdülər. Onlar Mədinədəki həmfikirləri ilə xəlifənin ya tövbə edib həqiqi islama qayıtması, yaxud da xilafətdən salınması üçün bir çarə seçməyi qərara aldılar. Bilazəri özünün "Ənsabül-əşraf" kitabında yazır: "34-cü hicri ilində xəlifənin tutduğu işlərlə müxalif olanlar üç şəhərdən - Kufə, Bəsrə və Misirdən gəlib Məscidül-Həramda bir yerə yığışdılar və Osmanın işləri barəsində müzakirəyə başladılar. Hamılıqla qərara aldılar ki, xəlifənin nalayiq əməllərinə şahid kimi öz şəhərlərinə qayıtsınlar, bu barədə onlarla həmfikir olan şəxslərlə danışıqlar və gələn il həmin günlərdə Mədinədə bir-biri ilə görüşüb xəlifə barəsində müəyyən bir qərara gəlsinlər. Əgər o özünün yaramaz işlərindən əl çəksə, onu buraxsınlar, əks halda onu işdən çıxartsınlar. Buna görə də, sonrakı il (35-ci hicri ili) başda Malik Əştər olmaqla min nəfərlik bir dəstə Kufədən, başda Həkəm ibni Cəbəlli Əbdü olmaqla yüz əlli nəfər Bəsrədən və Kənanə ibni Büsr Səkkuni Təhbibi və Əmr Bədil Xüzai başda olmaqla dörd yüz nəfərlik (bəlkə də çox) bir qrup Misirdən Kufəyə gəldilər. Xəlifə ilə kəskin müxalifətdə olan mühacir və ənsarın böyük bir qrupu da onlara qoşuldu.¹

Məsudi yazır: "Əbdüllah ibni Məsud, Əmmar Yasir və Məhəmməd ibni Əbu-Bəkr xəlifənin etinasız yanaşmasını gördükdə, Bəni-Zühər qəbiləsi Əbdüllahı, Bəni-Məxzum qəbiləsi isə Əmmarı himayə etmək üçün, eləcə də Təym qəbiləsi də Məhəmməd ibni Əbu-Bəkrə görə və bu üç dəstədən başqa qeyriləri də qiyamçılara qoşulub xəlifənin evini mühasirəyə aldılar. Misirlilər xəlifəyə belə məzmununda bir məktub yazdılar: "Allah-təala heç bir qövmin vəziyyətini onların özləri dəyişməyincə dəyişməz. Allaha, Allaha, yenə də Allaha (and veririk), öz axirət səadətini, xeyrini yaddan çıxartma. Allaha and olsun ki, biz Allah xatirinə qəzəblənir və Allah xatirinə xoşhal oluruq. Sən öz əməllərindən aşkar şəkildə tövbə etməyincə biz öz qılınclarımızı yerə qoymarıq."²

XƏLİFƏNİN QIYAMÇILAR QARŞISINDA VERDİYİ İLTİZAM

Evin mühasirə olunması nəticəsində xəlifə işə ciddi yanaşmalı və mühasirənin yarılması üçün səy göstərməli idi. Lakin o, qiyamın necə böyük bir miqyasda başlanmasından agah deyildi, cəmiyyətin yaxşı şəxslərini bədnam şəxslərdən seçə bilmirdi. O, Müğeyrə ibni Şöbənin, yaxud Əmr Asın vasitəçiliyi ilə bu qiyamın sona yetəcəyini güman etdiyinə görə inqilab dalğasını yatırtmaq üçün evdən iki nəfər yolladı. Qiyamçılar bu mənfur

¹ "Əl-Qədir", 9-cu cild, səh.168

² "Murucuz-zəhəb", 3-cü cild, səh.88 (Beyrut çapı, 1970)

simalarla qarşılaşdıqda onların əleyhinə şüar verdilər. Müğeyrəyə dedilər: "Ey fasiq, ey facir, rədd ol!" Əmr-Asa isə dedilər: "Ey Allahın düşməni, qayıt, sən əmanətdar adam deyilsən!"

Bu vaxt Ömər in oğlu, Əli (ə)-in ehtiramını xatırladı və dedi ki, bu qiyamı yalnız o yatıra bilər. Xəlifə o həzrətə dedi ki, qiyamçıları Allahın Kitabına və Peyğəmbər (s)-in sünnəsinə dəvət etsin. Əli (ə) bu işi görməyi bu şərtlə öhdəsinə aldı ki, o, Əli (ə)-in xəlifə adından verdiyi zəmanətə əməl etsin. Əli (ə) xəlifənin tərəfindən zəmanət verdi ki, xəlifə Allahın Kitabına və Peyğəmbər (s)-in sünnəsinə əməl edəcək. Qiyamçılar da Əli (ə)-in zəmanətini tam xatircəmliklə qəbul etdilər, sonra onunla birlikdə Osmanın yanına gedib onu bərk məzəmmət etdilər. Osman onlarla razılaşdı və qərara alındı ki, bu barədə bir iltizam kağızı da versin. Onun məzmunu belə idi: "Bu, Allah bəndəsi və möminlərin əmiri Osman tərəfindən, onu tənqid edərək irad tutan şəxslərə bir məktubdur. Xəlifə söz verir ki, Allahın Kitabına və Peyğəmbər (s)-in sünnəsinə əməl etsin, məhrumiyyətdə olanlara yardım etsin, qorxanlara əmin-amanlıq versin, sürgün edilənləri öz vətənlərinə qaytarsın, islam ordusunu düşmən torpaqlarında saxlamasın. Əliyyibni Əbu-Talib möminlərin və müsəlmanların himayəçisidir. Osmanın bu sözlərinə əməl etməsi vacibdir."

Zübeyr, Təlhə, Səd Vəqqas, Əbdüllah ibni Ömər, Zeyd ibni Sabit, Səhl ibni Hənif, Əbu Əyyub və s. kimi şəxslər şahid kimi kağızı imzaladılar. Bu məktub 35-ci hicri ilinin Zil-qədə ayında yazıldı və hər qrup onun bir nüsxəsini alıb öz şəhərlərinə yola düşdü. Xəlifənin evinin mühasirəsi yarıldı və onun evinə gediş-gəliş tamamilə azad oldu.¹

Qiyamçılar dağılışandan sonra İmam (ə) yenidən xəlifə ilə görüşdü və ona dedi:—Gərək camaatla danışasan ki, onlar sənin sözlərini eşidib şahadət versinlər. Çünki inqilab dalğası islam ölkələrinin hər yerini bürümüşdür. Başqa şəhərlərdən olan dəstələrin yenidən Mədinəyə axışib gəlməsi heç də gözlənilməz bir şey deyildir. Bu halda yenə mənə deyəcəksən ki, onlarla danış.

Xəlifə Əli (ə)-in bu sözlərinin səmimi qəlbdən olmasını və doğru deməsindən tamamilə xəbərdar idi, ona görə də, evdən çölə çıxıb özünün xoşagəlməz işlərindən peşman olduğunu bildirdi. İmam (ə) birliyin və xilafət məqamının əzəmətinin qorunub saxlanması naminə doğrudan da böyük bir xidmət etdi. Əgər bu işdən sonra Osman o həzrətin göstərişi və hidayəti sayəsində hərəkət etsəydi, onun üçün heç bir çətinlik qarşıya çıxmazdı. Lakin xəlifə zəif iradəli və uzaqgörənməyən bir adam idi, onun həqiqəti görən və düzgün işləyən müşavirləri də yox idi. Mərvan ibni Həkəm kimi hiyləgərlər onun əql və idrak qüvvəsini oğurlamışdılar. Buna görə də, misirlilər dağılışandan sonra o, Mərvanın təhriki nəticəsində yaramaz bir iş gördü. Osman özünün misirlilərlə görüşünü başqa cür əks etdirib onu belə qələmə verməyə səy etdi: Mədinədən Misrə bəzi xəbərlər çatmışdır, ona görə də onlar məsələnin nə yerdə olduğunu öyrənmək üçün bura gəlmişdilər. O xəbərlərin əsassız olduğunu gördükdə öz yerlərinə

¹ "Əl-ənsab", 5-ci cild, səh.62

qayıtdılar.

Bu söz xəlifənin ağzından çıxan kimi müxaliflərin etiraz dalğası yüksəldi, hamısı onun üstünə qışqırıb dedilər: "Allahdan qorx, tövbə et!" Etirazlar elə güclü idi ki, xəlifə qorxub ikinci dəfə olaraq sözünü geri götürdü, üzü qibləyə durub əllərini qaldırdı və dedi:—"İlahi, mən tövbə edib Sənin tərəfinə qayıdan ilk şəxsəm!"¹

İNQILAB RƏHBƏRLƏRİNİN EDAM OLUNMASI HAQDA HÖKM

Misirlilərin qiyamı sona yetmək üzrə idi. Onlar Mədinədən Misrə doğru yola düşmüşdülər. Lakin yol üstündə, Əylə adlı bir yerdə Osmanın qulamını gördülər. O, Misir yolu ilə gedirdi. Misirlilər onun xəlifədən Misir valisi Əbdüllah ibni Əbi Sərhə məktub aparmasına ehtimal verdilər. Buna görə də onun yükünü axtarmağa başladılar. Onun su qabının arasında qalaydan bir lülə tapdılar, onun içində də bir məktub var idi. Məktubda Misir valisinə belə yazılmışdı: "Əmr ibni Bədil Misrə daxil olan kimi onun boynunu vursun, Kənanənin, Ürvənin və Əbu-Ədisin əllərini kəssin və qanına qəltan olandan sonra onları dar ağacından assın. Bu məktub misirliləri dəhşətə gətirdi və hamısı yarıyoldan Mədinəyə qayıtdı, Əli (ə)-la görüşüb məktubu ona verdilər. Əli (ə) məktubu götürüb Osmanın evinə getdi və ona göstərdi. Osman and içdi ki, yazı onun katibinin yazısı, möhür də onun möhürüdür, lakin özünün bundan xəbəri yoxdur. Zahirə belə nəzərə çarpırdı ki, xəlifənin doğrudan da məktubdan xəbəri yoxdur və bu iş onun ətrafındakıların—Mərvan ibni Həkəmin işidir. Xüsusilə də xəlifənin möhürü əvvəllər Həmran ibni Əbanda idi, o, Bəsrəyə gedəndən sonra Mərvanın yanında saxlanılırdı."²

Misirlilər xəlifənin evini mühasirəyə alıb onunla görüşmək istədilər. Onu görcək soruşdular:—Bu məktubu sən yazmısanmı?

Osman Allaha and içdi ki, ondan xəbəri yoxdur. Onların nümayəndəsi dedi:—Əgər belə bir məktub səndən xəbərsiz yazılmışdırsa, onda sənin xilafətə səlahiyyətin yoxdur; belə isə, tezliklə xilafətdən istefa ver!

Xəlifə dedi:—Allahın mənim boyuma biçdiyi paltar (xilafəti) heç vaxt çıxarmaram.

Misirlilərin cürəti Bəni-Üməyyəni narahat etdi. Amma işin həqiqi səbəbini axtarmaq əvəzinə, Əli (ə)-in divarından alçaq divar görmədilər və onu heyətlərin xilafət məqamına qarşı cürətlənmələrinin səbəbkarı hesab etdilər. İmam (ə) onlara etiraz edib dedi:—Bilirsiniz ki, bu işdə mənim heç bir rolum yoxdur. Mən misirlilərin geri qayıtmaları üçün müqəddiməni hazırladım, lakin indi daha mənim əlimdən bir iş gəlməz. (Sonra Allah dərgahına üz tutub dedi:) "İlahi, mən onların sözlərindən və xəlifənin qanının tökülməsindən bezaram! Əgər (xoşagəlməz) bir hadisə baş versə, mənim onda heç bir məsuliyyətim yoxdur."

¹ "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, səh.385 ("Ələm" çapı)

² "Murucuz-zəhəb", 2-ci cild, səh.344

Mövcud şahidlər göstərirdi ki, məktub Mərvanın əli ilə, yaxud onun göstərişi əsasında yazılmışdır. Buna görə də misirlilər Osmandan Mərvanı onlara təhvil verməsini israrla tələb edirdilər. Lakin xəlifə bu fəsad amilini təhvil vermək istəmirdi. Buna görə də, xəlifənin evində qiyamçılar tərəfindən yaradılan mühasirə halqası daha da daraldı və oraya su aparılmasını ciddi şəkildə qadağan etdilər. Xəlifə öz ətrafındakılara dedi:– Nə qədər ki, gec deyil, Əliyə xəbər verin, darül-xilafəyə bir az su göndərsin.

İmam (ə) Bəni-Haşimin köməyi ilə su ilə dolu üç tuluğu xəlifənin evinə göndərdi. Suyu ora çatdırmaq üstündə Bəni-Haşimlə mühasirəçilər arasında dava-dalaş başlandı, nəticədə Bəni-Haşimdən bir neçə nəfər yaralandı, amma axırda suyu evin içinə apara bildilər.

MÜHASİRƏ GÜNLƏRİNDƏ XƏLİFƏNİN MƏKTUB YAZMASI

Osman mühasirə günlərində Müaviyəyə bir məktub yazaraq qeyd etdi ki, Mədinə əhli kafir olmuş, beyəti pozmuşlar, tez bir zamanda döyüşçüləri Mədinəyə göndər. Lakin Müaviyə Osmanın məktubuna əhəmiyyət vermədi və dedi ki, mən Peyğəmbər (s)-in dostları ilə müxalifət etmərəm. Xəlifə başqa məktublar da yazıb Şamda Yəzid ibni Əsəd Bəliyə, Bəsrədə Əbdüllah ibni Amirə göndərdi, bir məktub da o ilin Həcc mərasimində olanlar üçün yazdı. Onlara İbni Abbas başçılıq edirdi. Lakin bu məktubların heç birinin faydası olmadı. Bəziləri xəlifəyə kömək etməyə tələsdilər, lakin Mədinəyə çatmamış onun öldürülməsindən xəbər tutdular.

MƏRVANIN YERSİZ TƏDBİRİ OSMANIN QƏTLİNİ SÜRƏTLƏNDİRDİ

Mühasirəçilər əvvəlcə xəlifənin evinə hücum etmək fikrində deyildilər. Onlar çalışırdılar ki, oraya su və yemək aparılmasın, nəticədə xəlifə və onun əlaltıları mühasirəçilərin tələbləri qarşısında təslim olsunlar. Lakin Mərvanın mübarizəyə qalxıb qiyamçılardan Ürvə Leysi adlı bir nəfəri qılıncı ilə öldürməsi evin içinə hücumun başlanmasına səbəb oldu. Hamilıqla olan bu hücumda xəlifənin tərəfdarlarından üç nəfər: Əbdüllah ibni Vəhəb, Əbdüllah Ovf, Əbdüllah ibni Əbdurrəhman öldürüldü. Hücum edənlər Əmr ibni Həzm Ənsarinin evindən darül-xilafəyə yol açdılar və xəlifəni öldürdülər. Evin içində Osmanın Naqil adlı bir qulamı Malik Əştərin və Əmr ibni Əbidin vasitəsi ilə öldürüldü. Hücum elə şiddətli idi ki, Bəni-Üməyyə (xəlifənin keşikçiləri və xilafət işçiləri) hamilıqla qaçmağa üz qoydular. Peyğəmbər (s)-in zövcəsi Ümmü Həbibə (Əbu Süfyanın qızı) onları öz evində gizlətdi. Buna görə də, bu hadisə tarixdə "Yovmü-dar" adı ilə məşhurdur.

Xəlifə Məhəmməd ibni Əbi Bəkrin, Kənanə Büsr Təhbibinin, Sədan ibni Həmran Muradinin, Əmr ibni Həmiqin və Ümeyr ibni Sabinin əli ilə öldürüldü. Xəlifə öldürülən zaman onun arvadı Nailə özünü yarımcan halda olan ərinin üstünə atdı, nəticədə iki barmaq kəsildi, bu da Osmanın başının bədənindən ayrılmasına mane oldu, lakin hücumçuların sonrakı zərbələri onun həyatına son qoydu. Bir neçə dəqiqədən sonra onun ruhsuz cəsədi evin

bir küncünə düşdü.

DÖRDÜNCÜ FƏSİL:

OSMANIN QƏTLİNDƏN VƏ CAMAATIN ƏLİ (Ə)LA BEYƏT ETMƏSİNDƏN SONRAKİ HADİSƏLƏR

Üçüncü xəlifənin görkəmli səhabələrlə kobud rəftarı, onun yersiz ehsan və bəxşisləri, hökumət işlərini Bəni-Üməyyənin ləyaqətsiz şəxslərinin əlinə tapşırması və s. kimi işlər onun qətlə ilə nəticələndi. 35-ci hicri ilin zilhiccə ayının on yeddisində Osman öz evində misirli və iraqı inqilabçıların əli ilə və həmçinin Peyğəmbər (s)-in səhabələrindən bir qrupunun həmkarlığı ilə öldürüldü. Onun birinci dərəcəli tərəfdarları və himayəçiləri Məkkəyə qaçdılar.¹

Üçüncü xəlifənin qətl xəbəri Mədinə və onun ətrafındakıları heyrətə saldı. Müsəlmanların gələcək rəhbərinin kim olacağı barəsində hər kəs bir cür fikir yürüdü. Səhabələrdən Təlhə, Zübeyr, Səd Vəqqas və s. kimiləri özlərini xilafətə namizəd göstərmişdi və hamıdan çox bunlar xilafət fikrində idilər. Inqilabçılar bildilər ki, xəlifənin qətlindən sonra islam ölkələrində hərə-mərclik olacaq. Buna görə də, qərara aldılar ki, yaranmış boşluğu tez bir zamanda doldursunlar və xəlifə seçib onunla beyət etməmiş vətənlərinə qayıtmasınlar. Onlar keçən bu iyirmi beş il müddətində islam təlimlərinə və Peyğəmbər (s)-in sünnələrinə sadıq qalmış olan bir adam axtarırdılar. Belə bir şəxs də Əli (ə)-dan qeyrisi deyildi. Yerdə qalanların hərəsi bir yolla özünü dünyaya aludə etmişdi. Osmanın bəzi zəif cəhətlərində onunla müştərək idilər. Təlhə, Zübeyr və onun kimi şəxslər üçüncü xəlifənin dövründə öz vaxtlarını mülk ələ keçirib, mal-dövlət yığmağa, müxtəlif şəhərlərdə saraylar tikməyə sərf etmiş, öz əlaqələrini Peyğəmbər (s)-in sünnəsi və hətta Şeyxeynin sünnəsi ilə kəsmişdilər.

Əli (ə)-ın adı hamıdan artıq dillərdə idi və xəlifənin evi inqilabçılar tərəfindən mühasirə olunduğu günlərdə Əmirəl-möminin Əli (ə) hər iki tərəfin etimadlı bir nümayəndəsi idi, o həm də hər iki tərəfin razılığını cəlb etməklə qiyamı yatırmağa hamıdan çox çalışırdı. Lakin Səqifə hadisəsində Əli (ə)-ın siyasi səhnədən çıxmasına səbəb olanların hamısı (bir nəfərdən başqa) olduğu kimi qalmaqda idi. Əgər inqilabçıların nüfuzlu və qüvvəli iradələri, ümumxalq təzyiqləri dəxalət etməsəydi, elə həmin şəxslər İmam (ə)-ı dördüncü dəfə olaraq, səhnədən geri çəkərək xilafəti səhabə şeyxlərindən olan bir nəfərə tapşıracaq, cəmiyyəti həqiqi və ilahi bir hökumətdən məhrum edəcəkdilər. Əgər Osman öz əcəli ilə ölsəydi və Mədinənin vəziyyəti adi qaydada olsaydı, onun xilafəti dövründə mal-dövlət və cah-cəlal sahibi olan səhabələr heç vaxt Əli (ə)-ın hökumətinə rəy verməz və təşkil olunacaq bir şurada onun ziddinə qruplaşacaqdılar. Hətta siyasət səhnəsinin oyunbazları elə hərəkət edə bilirdilər ki, iş heç şuraya da gedib çıxmasın; onlar xəlifəni vadar edə bilirdilər ki, onların bəyəndiyi adamı xilafətə seçsin; (Necə ki, Əbu Bəkr Öməri xilafətə seçmişdi). Onlar bildirdilər

¹ "Tarixi-Təbəri", 5-ci cild, səh.156 ("Bulaq" çapı)

ki, əgər Əli (ə) rəhbər seçilsə, onların mal-dövlətlərini müsadirə edəcək və onların heç birinə vəzifə verməyəcək. Onlar həzrətin belə bir ruhiyyəindən tamamilə xəbərdar idilər. Belə ki, o həzrət Təlhə və Zübeyrə idari işlərə müdaxilə etmək icazəsi vermədikdə onlar dərhal öz əhdlərini pozdular və qanlı "Cəməl" müharibəsini törətdilər. İmam (ə)-ı Səqifədə hökumət səhnəsindən kənarlaşdıran amillərin ümdəsi bunlar idi:

1. Səhabələrin yaxın adamlarının (müşriklərin) Əli (ə)-in əli ilə öldürülməsi.

2. Bəni-Haşimə qarşı başqa qəbilələrin, xüsusilə də Bəni-Üməyyənin bəslədiyi qədim ədavət.

3. Əli (ə)-in ilahi hökmün icrasında dönməz və ciddi olması.

Osmanın qətlindən sonra bu amillər öz yerində qalmaqda idi, üstəlik təsiretmə nəzərindən o amillərdən heç də geri qalmayan bir amil də vardı: o da Peyğəmbər (s)-in zövcəsi Ayişənin onunla müxalifətçilik etməsi idi.

Osmanın xilafəti dövründə Ayişə siyasi bir qüvvə idi. O, dəfələrlə camaatı Osmanın qanını tökməyə təhrik edir və bu məqsədlə hərdən Peyğəmbər (s)-in köynəyini səhabələrə göstərib deyirdi: "Hələ bu köynək köhnəlməmişdir, lakin onun dini bir şəkildən başqa şəkllə salınaraq oyuncağa çevrilmişdir."¹

Ayişə müsəlmanların arasında böyük hörmətə, dərin nüfuza malik idi və Peyğəmbər (s)-dən çoxlu hədis nəql edirdi. Bu onun siyasi tarazlıqda üstünlüyü istədiyi tərəfə meyl etdirə bilməsinə və onunla müxalifətçilik edənlərin əziyyətdə düşməsinə səbəb olurdu. Ayişənin Əli (ə)-la müxalifət etməsinin səbəbləri bunlar idi: **Əvvəla**, Əli (ə) "ifk" hadisəsində Ayişənin boşanmasına dair rəy vermişdi. **İkincisi**, Peyğəmbər (s)-in əziz qızı Fatimənin Əli (ə)-dan bir neçə övladı olmuşdu, lakin Ayişənin Peyğəmbər (s)-dən uşağı olmamışdı. **Üçüncüsü**, Ayişə hiss edirdi ki, Əli (ə) onun atasının xilafətindən narazıdır və onu xilafətin və Fədəkin qasibi hesab edirdi. Bunlardan əlavə, Təym qəbiləsindən olan Təlhə Ayişənin bibisi oğlu, Zübeyr isə onun bacısı Əsmənin əri idi. Bu iki nəfər xilafəti ələ keçirmək üçün tam mənada hazır idilər. Ayişənin Əli (ə)-in hakimiyyətindən narazı olmasının səbəbi Təbərinin nəql etdiyi aşağıdakı hadisədir: "Osman qətlə yetiriləndə Ayişə Məkkədə idi. Həcc mərasimini qurtardıqdan sonra Mədinəyə yola düşdü. Yolda Sərf adlı bir məntəqədə xəlifənin qətlindən və mühacirin və ənsarın Əli (ə)-la beyət etməsindən xəbərdar olduqda o qədər narahat oldu ki, ölüm dilədi və dedi: "Kaş göylər başıma töküləydi!" Sonra elə oradan Məkkəyə qayıtdı və dedi:—"Osman məzlumcasına öldürülmüşdür. Allaha and olsun, mən onun intiqamını almaq üçün qiyam edəcəyəm!" Xəlifənin qətl xəbərini gətirən şəxs cəsarətlənib dedi: "Sən dünənə kimi camaata deyirdin ki, Osmanı öldürün, o kafir olmuşdur! Bəs necə oldu ki, bu gün onu məzlum hesab edirsən?!" O cavab verdi: "Qiyamçılar onu tövbə etdirmişdilər. Sonradan öldürdülər."²

¹ "Tarixi Əbil Fida", 1-ci cild, səh.172

² "Tarixi-Təbəri", 5-ci cild, səh.173 ("Bulaq" çapı)

İNQILABCILARIN ƏLİ (Ə)LA BEYƏT ETMƏLƏRİ

Qeyd edilən amillər dördüncü dəfə olaraq İmam (ə)-i xilafətdən məhrum edə bilərdi, amma inqilabçıların qüdrəti və ümumxalq kütləsinin onlara dayaq durmaları mənfə ünsürləri təsirsizləşdirdi; Peyğəmbər (s)-in dostları kütləvi şəkildə Əli (ə)-in evinə gəlib dedilər ki, xilafət üçün ondan ləyaqətli bir şəxs yoxdur.¹

Əbu Müxnəf "Əl-Cəməl" kitabında yazır: Osman öldürüləndən sonra müsəlmanlardan təşkil olunmuş böyük bir dəstə məscidə yığışdı. Məscid ağzına kimi dolu idi. Məqsədləri xəlifə təyin etmək idi. Mühacir və ənsardan Əmmar Yasir, Əbül-Heysəm ibni Təyhan, Rəfaət ibni Rafe, Malik ibni Əclan, Əbu Əyyub Ənsari və s. kimi böyük şəxsiyyətlər rəy verdilər ki, Əli (ə)-la beyət etsinlər. Hamıdan çox Əmmar Əli (ə) barəsində söhbət edərək axırda dedi:–Siz əvvəlki xəlifənin vəziyyətini gördünüz. Əgər cəld hərəkət etməsəniz, ona oxşar hadisəyə düşər ola bilərsiniz. Əli (ə) bu iş üçün ən ləyaqətli şəxsdir, hamınız onun fəzilətlərindən və keçmişdəki xidmətlərindən xəbərdarsınız.

Bu vaxt camaatın hamısı bir səslə dedi:–Biz onun xilafətinə və vilayətinə razıyıq.

Sonra hamısı yerindən qalxıb Əli (ə)-in evinə tərəf axışdı.²

İmam (ə)-in özü camaatın onun evinə daxil olmasını belə vəsf etmişdir: ***"Onlar karvandakı susuz dəvələrin ayağının ipini açıb buraxdıqda yaranan izdiham kimi mənim üstümə hücum etdilər. Mən elə güman etdim ki, məni öldürmək, yaxud da onların bəziləri bəzilərini mənim hüzuruma dartıb gətirmək istəyirlər."***³

O həzrət "Şiqşiqiyyə" xütbəsində mühacir və ənsarın onun evinə daxil olmasından yaranan izdihamı belə vəsf edir: ***"Onlar kaftarın boynunun tükləri kimi dövrəmə tökülüşdülər və hər tərəfdən mənə tərəf hücum etdilər, hətta Həsən və Hüseyn ayaq altında qaldı, əbamın və paltarımın bir tərəfi cırıldı. Onlar qoyun sürüsü kimi mənim ətrafımı tutmuşdular. Nəhayət, mən onların beyətini qəbul etdim."***⁴

İmam (ə) onların cavabında dedi:–Mən sizin məşvərətçiniz olsam, sizə rəhbərlik etməkdən daha yaxşıdır."

Onlar bunu qəbul etməyib dedilər: Səninlə beyət etməyincə əl çəkməyəcəyik.

İmam (ə) buyurdu: İndi ki, israr edirsiniz, onda gərək beyət mərasimi məsciddə təşkil olunsun, çünki mənimlə beyət etmək gizli və müsəlman kütlələrinin razılığı olmadan ola bilməz.

İmam (ə) camaatın müşayiəti ilə məscidə getdi, mühacir və ənsar onunla beyət etdi. Sonra digərləri də onlara qoşuldular. O həzrətlə beyət edən ilk şəxslər Təlhə və Zübeyr idi. Onlardan sonra başqaları da beyət əlaməti olaraq əl verib onunla görüşdülər. Sayı çox az olan bir neçə nəfərdən başqa

¹ Yenə orada, səh.152

² "Nəhcül-bəlağə"nin şərh, (İbni Əbil-Hədid), 4-cü cild, səh.8

³ "Nəhcül-bəlağə", 53-cü xütbə

⁴ "Nəhcül-bəlağə", 3-cü xütbə

(cəmisi dörd-beş nəfər)¹ hamı o həzrətin xilafətinə və rəhbərliyinə rəy verdi. Camaatın İmam (ə)-la beyət etməsi zil-hiccənin iyirmi beşində baş verdi.²

QANUNİ VƏ TƏBİİ BİR BEYƏT

İslam xilafəti tarixində heç bir xəlifə Əli (ə) kimi əksəriyyət təşkil edən rəylə seçilməmiş, heç kimin rəhbərliyi onun seçilməsi kimi mühacir və ənsardan olan səhabələrin, böyük şəxsiyyətlərin, fəqihlərin və qarilərin rəyi əsasında olmamışdı. Bu yolla xilafəti ələ alan yalnız Əli (ə) olmuşdur. İmam (ə) öz sözlərinin birində onunla beyət etmək üçün misli görünməmiş izdiham və təntənəni belə vəsf edir:

"Başmağın bəndi qırıldı, əba çiyindən düşdü, zəif şəxslər ayaq altında qaldı. Camaatın mənimlə beyət etmək üçün sevincləri o həddə çatmışdı ki, uşaq sevincək oldu, qoca və zəif beyət etməyə gəldi, qızlar beyət mərasimini müşahidə etmək üçün niqablarını üzlərindən götürmüşdülər."³

Əbdüllah ibni Ömər İmam (ə) ilə beyət etmək istəmədi, çünki o, bildirdi ki, xilafət Əli (ə) üçün əsil hədəf və məqsəd deyildir, heç vaxt xilafət üçün əl-ayağa düşmür. Onu yalnız haqqın bərqərar olması, ədalətin icra olunması, zəiflərin və əlsiz-ayaqsızların hüquqlarının özlərinə qaytarılması üçün istəyir. Beyətin ikinci günü (35-ci hicri ili, zilhiccə ayının iyirmi altısı) Əbdüllah İmam (ə)-ı şəkkə və vəsvəsəyə salmaq, onu xilafət fikrindən daşındırmaq məqsədi ilə onun yanına gəlib dedi:–Yaxşı olardı ki, xilafət işini şuraya tapşırısan, çünki hamı sənə xilafətinə razı deyil.

İmam (ə) qəzəblənib dedi:–Vay olsun sənə! Mən onlara demişəm ki, mənimlə beyət etsinlər?! Onların izdihamını görmədinmi? Qalx ayağa və buradan get, ey nadan!

Ömər in oğlu Mədinədəki mühitin əlverişli olmadığını gördükdə Məkkəyə yola düşdü, o, bildirdi ki, Məkkə Allahın əmin-amanlıq hərəmi olduğuna görə İmam (ə) oranın hörmətini həmişə saxlayacaqdır.⁴

Düzgün tarix, həmçinin İmam (ə)-in sözləri göstərir ki, camaatın o həzrətlə beyət etməsində heç cür ikrah və məcburiyyət olmamış və beyət edənlər tam razılıqla (hərçənd müxtəlif məqsədlərlə) Əli (ə)-in əlini İslam rəhbəri kimi sıxmışlar. Hətta özlərini o həzrətə bərabər hesab edən Təlhə və Zübeyr də beyətdən bəhrələnmək ümidi ilə (yaxud ümumxalq rəyi ilə müxalifət etmək qorxusundan) mühacir və ənsarla birlikdə İmam (ə)-a beyət etdilər. Təbəri bu iki nəfərin beyət etməsini iki cür nəql etmişdir. Lakin o öz tarixində onların İmam (ə)-la ixtiyar üzündən beyət etmələrini göstərən

¹ Təbərinin ifadəsi ilə desək, "Osmaniyyə"dən olub, onun havadarları idilər. Onlar aşağıdakılar idilər: Məhəmməd ibni Məsləm, Əbdüllah ibni Ömər, Üsamə ibni Zeyd, Səd Vəqqas, Kəb ibni Malik, Əbdüllah ibni Səlam

Başqaları inanırlar ki, bu şəxslər beyət etdilər, lakin "Cəməl" döyüşündə etmədilər. "Tarixi-Təbəri", 5-ci cild, səh.151

² "Nəhcül-bəlağə"nin şərh (İbni Əbil-Hədid), 4-cü cild, səh.8-9

³ "Şərh "Nəhcül-bəlağə" (Əbdüh), 244-cü xütbə

⁴ "Nəhcül-bəlağə"nin şərh , (İbni Əbil-Hədid), 4-cü cild, səh.10

rəvayətləri ikinci dəstədəki rəvayətlərdən əvvəl gətirmişdir. Bu işdə o böyük tarixçinin birinci dəstədəki rəvayətlərə ikincidəkilərə nisbətən daha çox etimad etdiyini göstərməsi mümkündür.¹

İmam (ə)-in bu barədəki sözləri birinci dəstədəki rəvayətlərin doğruluğunu aşkar şəkildə göstərir. Bu iki nəfər öz əhdlərini pozub böyük bir günaha batdıqları vaxt camaat arasında şayiə yayıldı ki, guya onlar Əli (ə)-la öz meyl və rəğbətləri üzündən beyət etməmişlər. İmam (ə) bu şayiəyə belə cavab verdi: **"Zübeyr elə fikirləşir ki, öz qəlbi ilə yox, əli ilə beyət etmişdir. Yox, belə olmamışdır! O, beyət etdiyini etiraf etdi, (sonra) qohum olduğunu iddia etdi. O ya gərək öz dediyi sözlərə dəlil və şahid gətirsin, ya da pozduğu beyətə yenidən qayıtsın."**²

İmam (ə) Təlhə və Zübeyr ilə müzakirə apardıqda daha dərinə gedib onların beyət üçün israr etmələrini xatırladır və buyurur: **"Mənim heç vaxt xilafətə meylim olmamışdır və onda (xilafətdə) mənim üçün (pis bir) hədəf yox idi. Amma sizlər məni dəvət edərək onu öhdəmə almağa vadar etdiniz."**³

TARİX YALANÇILARI

Seyf ibni Ömər yalan tarix yazanlardan biri idi. O, öz rəvayətində əsassız mətləblər düzəltməklə tarixi təhrif etməyə çalışmışdır. O, bu barədə nəql edir ki, Təlhə və Zübeyr Malik Əştərin qılıncından qorxduqlarına görə beyət etmişdilər.⁴

Bu, Təbərinin əvvəlcə nəql etdiyi rəvayətlə ziddir və Əli (ə)-in sözləri ilə də düz gəlmir. Bundan da əlavə azadlıqla, Əli (ə)-in hökumət üsulu ilə tamamilə müxalifdir. İmam (ə) onunla beyət etməyən bir neçə nəfəri azad buraxdı və onlara etina belə etmədi. Hətta İmam (ə)-a "onların dalınca bir nəfər köndər" deyiləndə, belə buyurdu: "Onların beyətinə mənim ehtiyacım yoxdur."⁵

Xoşbəxtlikdən "Tarixi-Təbəri" kitabı "müsnəd"dir, onun rəvayətlərinin sənədi də məlumdur. Buna görə də, əsassız və saxta rəvayətləri ayırd etmək tamamilə mümkün bir işdir. Əksər vaxtlar üç xəlifənin xeyrinə, Peyğəmbər (s) ailəsinin zərərinə olan bu cür rəvayətlərin ustası Seyf ibni Ömərdir. İbni Həcər Əsqəlani "Təhzi-büt-təhzi-b" kitabında (4-cü cild, səh.296) onun barəsində belə yazır: "O, saxta hədis düzəldən bir adamdır. Onun nəql etdikləri dəyərsizdir və onun nəql etdiyi hədislərin hamısı alimlər tərəfindən rədd olunmuşdur. O, dinsizliklə də müttəhim olunmuşdur."⁶

Amma təəssüflər olsun ki, onun düzəltdiyi saxta rəvayətlər "Tarixi-Təbəri"dən əlavə, "Tarixi ibni Əsakir", "Kamili-İbni Əsir", "Əl-bidayəti və-n-nihayə", "Tarixi ibni Xəldun" kimi digər tarixi kitablarda da

¹ Bu məsələ üç yolla nəql olunmuşdur. "Tarixi-Təbəri", 5-ci cild, səh.152-153

² "Şərhi-Nəhcül-bəlağə", (Əbdüh), 7-ci xütbə

³ Yenə orada, 200-cü xütbə

⁴ "Tarixi-Təbəri", 5-ci cild, səh.157

⁵ "Şərhi "Nəhcül-bəlağə", (İbni Əbil-Hədid), 4-cü cild, səh.9

⁶ "Təhzi-büt-təhzi-b", 4-cü cild, səh.296

yayılmışdır. Onların müəlliflərinin hamısı azacıq tədqiqat aparmadan, birbaşa Təbəriyə tabe olmuş və onun nəql etdiyi şeylərin elə həqiqətin eyni olmasını güman etmişlər.

İXTİLAFLARIN VƏ QİYAMLARIN KÖKÜ

Osmanın on üç illik xilafətindən Əli (ə)-a "irs" çatan bol nemətlər və qənimətlər mühiti müsəlmanların müxtəlif ölkələrdəki müvəffəqiyyətlərindən əldə edilmişdi. Bol nemətin və qənimətin varlığı deyil, onların necə bölüşdürülməsi çətin bir məsələ idi. Çünki Ömər hakimiyyətinin axırlarında və Osmanın bütün hakimiyyəti dövründə Peyğəmbər (s)-in sünnəsi və birinci xəlifənin getdiyi yol tamamilə dəyişdirilmişdi. Qolu qüvvəlilər, yaxud xilafət sülaləsinə bağlı olanlar hərbi qənimətləri özlərinə götürürdülər. Bunun nəticəsində, kəskin sinfi ziddiyyətlər və dərin narazılıqlar yaranmışdı. Peyğəmbər (s)-in dövründə və həmçinin, birinci xəlifənin zamanında on beşinci¹ (yaxud da iyirminci) hicri ilinə qədər qənimətləri və mal-dövləti yığıb saxlamır,² ələ düşən kimi dərhal bərabər şəkildə bölüşdürürdülər. Lakin üçüncü xəlifə öz dövründə "Beytül-mal"ı təsis etdi və ayrı-ayrı şəxslərə onların rütbələrinə uyğun olaraq maaş təyin etdi. Bu iş üçün bir idarə də yaratdı.

İbni Əbil-Hədid müsəlmanların maaşlarının miqdarını belə yazır: Peyğəmbər (s)-in əmisi Abbas üçün ildə 12000 dirhəm, Peyğəmbər (s)-in zövcələrinin hər biri üçün 10000 dirhəm (Ayişəyə bundan əlavə 2000 dirhəm də) verilirdi. Mühacirdən olan Bədr səhabələrinə 5000, ənsardan olan Bədr səhabələrinə 4000, Ühüddən Hüdeybiyyəyə qədərki döyüşlərdə olan səhabələrə 4000, Hüdeybiyyədən sonrakı səhabələrə 3000, Peyğəmbər (s)-in vəfatından sonrakı cihadlarda iştirak edənlərə isə rütbələrinə uyğun olaraq 2000-2500, 200-1500 dirhəm pul verilirdi.³

Ömər iddia edirdi ki, o bu yolla zadəgan sinfini (əyan-əşrafi) islama cəlb etmək istəyir. Lakin ömrünün axıncı ilində deyirdi ki, əgər sağ qalarsa, Peyğəmbər (s)-in mal-dövləti bərabər böldüyü kimi, o da bərabər şəkildə böləcəkdir.⁴

Ömər bu işi ilə islamda sinfi ixtilaflar və ziddiyyətlərin əsasını qoydu, Osmanın dövründə bu ixtilaf daha da kəskinləşdi. Məhz belə bir mühit Əli (ə)-a bir növ "irs" yetişmişdi, o həzrət camaatı Peyğəmbər (s)-in sünnəsinə qaytarmaq, sinfi imtiyazları və ayrı-seçkilikləri aradan qaldırmaq və qənimətləri bərabər şəkildə bölüşdürmək istəyirdi. Təbiidir ki, bu yolda müxtəlif çətinliklərlə qarşılaşırdı. Çünki qənimətlərin bərabər şəkildə bölünməsi bəzilərinin mənafeyinə zərər vururdu.

¹ "Kamil" (İbni Əsir) 2-ci cild, səh.194

² "Tarixi-Yəqubi", 2-ci cild, səh.143

³ "Nəhcül-bəlağə"nin şərh, (İbni Əbil-Hədid), 3-cü cild, səh.154 (Misir çapı)

⁴ Həmin mənbə, 2-ci cild, səh.143

İMAM ƏLİ (Ə)-LA MÜXALİFƏTİN AMİLLƏRİ

İmam Əli (ə) xilafətə seçildikdən sonra müsəlmanların arasındakı ixtilaf və böhranlı vəziyyət görünməmiş bir həddə çatmışdı, belə ki, əvvəlki üç xəlifənin dövründə heç vaxt belə bir kəskin ixtilaf olmamışdı. Düzdür ki, birinci xəlifə ixtilaf və mübahisəli şəkildə seçildi və rəhbərlik məqamını Allah tərəfindən təyin olunan bir məqam olduğuna inananların etirazları ilə qarşılaşdı, lakin çox keçməmiş vəziyyət yaxşılaşdı və müxalif qruplar islamın ali məqsədləri naminə sükut edərək öz haqlarından keçdilər. Qalan iki xəlifənin seçilməsində də müəyyən qədər ixtilaf olmasına baxmayaraq qısa müddət ərzində hay-küy yatdı və hər iki xəlifə vəziyyəti nəzarət altına aldılar. Amma Əli (ə)-in seçilməsindən sonra bəziləri onunla açıq-aşkar müxalifətə qalxaraq islam ümmətində dərin bir təfriqə əmələ gətirdilər. Onların Əli (ə)-in hökuməti ilə müxalifətçilik etmələrinin əsaslı səbəbləri var idi. Belə ki, müxaliflərin yaxın adamlarının bir qrupu cihadlarda Əli (ə)-in əli ilə öldürülmüşdü. O cümlədən, beyət günlərində Vəlid ibni Ütbə Əli (ə)-a dedi:—"Atam Bədr günündə sənin əlinlə öldürüldü, dünən də qardaşım Osmanı himayə etmədin. Səid ibni Asın atası da Bədr günündə sənin əlinlə öldürüldü və Mərvanı Osmanın yanında ağılkəm bir adam hesab etdin."

Lakin müxaliflərin bəhanəsinin amili əsas etibarlı ilə iki məsələ idi:

1. Beytül-malın bölüşdürülməsindəki mövcud ayrı-seçkiliyin ləğv olunması.

2. Əvvəlki xəlifənin qoyduğu ləyaqətsiz valilərin işdən götürülməsi. Bu iki məsələ dünyapərəstlərin və cah-cəlal içində yaşayanların İmam (ə)-in əleyhinə qiyam etmələrinə səbəb oldu ki, özlərinin qanunsuz şəkildə yığıqları mal-dövlətin müsadirə edilməsinə imkan verməsinlər. İmam (ə) öz hakimiyyəti dövründə camaatı Peyğəmbəri-Əkrəm (s)-in dövründəki yaşayışa qaytarmaq, rəhbərlik işində o həzrətin tətbiq etdiyi üsulları qeydsiz-şərtsiz olaraq həyata keçirmək istəyirdi. Lakin Peyğəmbər (s) dövründə olan zahidlik və pərhişkarlıq artıq camaatın arasından yığışdırılmış, ümumi əxlaq qeyri-adi olmuş, Peyğəmbər (s)-in sünnəsi unudulmuş, cəmiyyətdəki ayrı-seçkilik camaatın ruhuna yerimiş, cəmiyyətin hər bir sahəsinə nüfuz etmiş, rəhbərlik yaramaz və nadan adamlara tapşırılmışdı.

Ömər in təşkil etdiyi şurada Qüreyş sərmayədarı Əbdürrəhman ibni Ovf Əli (ə)-a təklif etdi ki, əgər Allahın Kitabına, Peyğəmbər (s)-in sünnəsinə və Şeyxeynin üslubuna əməl etsə, ona beyət edəcəkdir. Lakin Əli (ə) onun şərtini qəbul etmədi və buyurdu: Kitab, sünnə və öz elmim əsasında əməl edəcəyəm, iki xəlifənin üsulu əsasında yox.

Əli (ə)-in Əbdürrəhmanın təklifini rədd etdiyinə görə yenidən on iki il müddətində hökumətdən məhrum oldu və Osman rəhbərliyi əlinə aldı. Amma İmam (ə) rəhbərliyi əlinə aldığıda artıq beytül-malın bölüşdürülməsi barədə Peyğəmbər (s) sünnəsinə dirçəltməyin vaxtı gəlib çatmışdı. Peyğəmbər (s) heç vaxt beytül-malı yığıb saxlamır, hamısını müsəlmanların arasında bərabər şəkildə bölüşdürür və ağla qara, ərəblə əcəm arasında heç bir fərq qoymurdu.

BEYTÜL-MALİ BÖLÜŞDÜRMƏZDƏN ƏVVƏL ƏLİ (Ə)-İN XÜTBƏSİ

Əli (ə) beytül-malın bölüşdürülməsinə dair əmr verməzdən əvvəl belə bir xütbə buyurdu: "Ey camaat! Heç kəs anadan qulam və ya kəniz doğulmamışdır. Hamı azaddır. Allah sizlərdən bəzisində bol nemət bağışlamışdır. Çətinlikdə olanlar gərək səbirli olsun, həm də öz səbirliliyi ilə Allaha minnət qoymasın. İndi Beytül-mal bizim yanımızdadır və onu hamının arasında bərabər şəkildə böləcəyəm."¹

İmam (ə)-in sözü bura çatanda Mərvan üzünü Təlhə və Zübeyrə tutub dedi:—"Əli bu sözləri ilə sizi nəzərdə tutur. Sizin başqaları ilə fərqliniz olmayacaq."

Əskafi "Nəqzü-Osmaniyyə" kitabında (bu kitabda Cafizin yazdığı "Osmaniyyə" kitabının iradlarına cavab vermişdir) İmam (ə)-in sözlərini daha ətraflı şəkildə şərh edərək yazır: "Əli (ə) beyətin ikinci günündə (35-ci hicri ilin zilhəccə ayının 19-u, şənbə günü) minbərə çıxdı və uzun bir çıxışda belə dedi:—"...Camaat! Mən sizi Peyğəmbərin aydın yoluna vadar edir və öz əmrlərimi cəmiyyət arasında icra edirəm. Mən deyənlərə əməl edin, qadağan etdiyim şeylərdən özünüzü qoruyun. (Sonra minbərin sağına-soluna baxıb buyurdu:) Ey camaat! Əgər mən bu dünyada batıb qalan suya, mülkə, yorğa minik heyvanlarına, qulamlara və gözəl kənizlərə sahib olan şəxsləri bu işlərindən çəkindirsəm və pis əməlləri ilə tanış etsəm mənə qarşı çıxmasınlar və deməsinlər ki, Əbu Talibin oğlu bizi öz hüquqlarımızdan məhrum etdi. Hər kəs ki, Peyğəmbər (s)-lə müsahib olmağına görə başqalarından üstün olmasını güman edirsə, bilməlidir ki, üstün olmağın meyarı tamamilə başqa bir şeydir. Üstünlük o şəxsə məxsusdur ki, Allahın və Peyğəmbərin (s) çağırışına müsbət cavab verib islamı qəbul etmiş olsun. Belə olan halda hüquqi baxımdan hamı bir-biri ilə bərabər olacaqdır. Siz Allahın bəndələrisiniz, mal da Allahın malıdır, o sizin aranızda bərabər şəkildə bölüşdürüləcəkdir. Heç kim (bu işdə) başqasından üstün deyil. Beytül-mal sizin aranızda bölünəcək və bu bölgüdə ərəblə-əcəm eyni səviyyədə olacaqdır."²

BEYTÜL-MALIN BÖLÜNMƏ QAYDASI

İmam öz katibi olan Əbdüllah ibni Əbu-Rafeyə³ göstəriş verdi ki, mühacir və ənsarın hər birinə üç dinar versin. Bu vaxt Səhl ibni Hənif Ənsari etiraz edib dedi:—Heç rəvadırmı ki, mən dünənə kimi öz qulamım olmuş qara bir adamla bərabər olum?!

İmam (ə) buyurdu: Allahın Kitabında İsmail övladları ilə İshaq övladları arasında heç bir fərq görmürəm!

¹ "Kafi", 8-ci cild, səh.68

² "Nəhcül-bəlağə"nin şərhini, (İbni Əbil-Hədid), 7-ci cild, səh.37

³ Əbu Rafenin özü və ailəsi ilk gündən etibarən Peyğəmbər (s)-in dostlarından və əli TM-ı sevənlərdən idi.

ƏVVƏLKİ VALİLƏRİN İŞDƏN GÖTÜRÜLMƏSİ

İmam (ə)-in çıxardığı siyasi qərarlardan ən mühümü başda Müaviyə olmaqla əvvəlki xəlifənin təyin etdiyi hakimləri vəzifədən götürmək idi. Əli (ə) xilafəti qəbul etdiyi ilk gündən etibarən qərara aldı ki, Osmanın dövründə müsəlmanların beytul-malını və ümumi əmlakını özlərinin siyasi məqsədlərinə xərcləyən, yaxud onu özlərinin və övladlarının ixtiyarına keçirən, özləri üçün Kəsra və Qeysər hökumətləri kimi bir hökumət düzəldən bütün hakimləri işdən götürsün. İmam (ə)-in Osmana etdiyi etirazlarından biri də Müaviyənin Şamda hakimiyyətdə qalması idi. Camaat bu etirazı Əli (ə)-in dilindən dəfələrlə eşitmişdilər. İmam (ə) 36-cı hicri ilin əvvəlində layiqli və səlahiyyətli şəxsləri böyük islam əyalətlərinə hakim təyin etdi. Osman ibni Hünəyfi Bəsrəyə, Əmmar ibni Şəhabı Kufəyə, Übeydullah İbni Abbası Yəmənə, Qeys ibni Sədi Misrə və Səhl ibni Hənifi Şama göndərdi. Yolun yarısından qayıdan Səhl ibni Hənifdən başqa hamısı tam müvəffəqiyyətlə göndərildikləri məntəqəyə daxil oldular və oranın idarə olunma işlərini öz əllərinə aldılar.¹

Keçmiş valilərin, xüsusilə də Müaviyənin işdən götürülməsi barədə elə o günlərdə və ondan sonra da söz-söhbət gedirdi. Uzaqgörməyən, mövcud şərait və vəziyyətdən ağah olmayan şəxslər bu işi Əli (ə)-in siyasi işlərdə və ölkə idarə etməkdə bir zəifliyi, onun hökumətində nöqsanlı hal hesab edərək deyirdilər ki, Əli (ə) siyasət, məkr və hiylə əhli olmadığına, onun əxlaqi və siyasi əqidəsində yalan və zahirpərəstliyin qeyri-mövcudluğuna, eləcə də əvvəlki valilərin öz yerlərində qalmalarını Allahın razılığına zidd hesab etdiklərinə görə Müaviyə və onun kimiləri vəzifədən götürmüş, nəticədə acıncaqlı hadisələrlə qarşılaşmışdır; əgər o, əvvəlki valiləri işdən çıxarmasaydı və vəziyyəti nəzarət altına alana qədər onları öz işlərində saxlayıb sonra işdən çıxarsaydı, onda heç vaxt Cəməl, Siffeyn müharibələri kimi hadisələrlə qarşılaşmaz, öz hakimiyyətində daha da artıq müvəffəqiyyət qazanardı. Bu təzə bir söz deyildir. İmam (ə)-in hakimiyyətinin ilk günlərində də bəziləri Əli (ə)-a bunu təklif etdilər, lakin o bunu qəbul etmədi. Ərəb aləmində dörd məşhur siyasətçidən biri olan Müğeyrə ibni Şöbə İmam (ə)-in qərarından xəbərdar olanda o həzrətin evinə getdi, onunla müzakirəyə başladı və dedi:–Məsləhət görürəm ki, Osmanın təyin etdiyi valiləri bir il müddətində öz məqamlarında saxlayasan; camaatdan sənin üçün beyət alındıqdan, sənin hakimiyyətin şərqdən tutmuş Baxtərə kimi olan islam ölkələrində bərqərar olandan, vəziyyəti tam nəzarət altına aldıqdan sonra hər kəsi istəsən işdən çıxar və hər kəsi də istəsən öz məqamında saxla.

İmam (ə) cavabında dedi:–Allaha and olsun, mən öz dinimdə yaltaqlıq etmərəm, ölkənin idarə işlərini alçaq, yaramaz adamlara tapşırıram!

Müğeyrə dedi:–İndi ki, Osmanın hakimlərinin hamısı barəsində dediyim sözü qəbul etmərsən, heç olmazsa Müaviyə ilə mülayim rəftar et, qoy hələlik o, Şam camaatından sənin üçün beyət alsın, sonradan rahatlıqla və xatircəmliliklə onu vəzifəsindən azad et.

İmam buyurdu: Allaha and olsun, heç iki gün də icazə vermərəm ki,

¹ "Tarixi-Təbəri", 5-ci cild, səh.161

Müaviyə camaatın malına və canına hakim olsun!

Müğeyrə Əli (ə)-a təsir edə bilmədiyindən məyus oldu. Sabahı gün yenə də Əli (ə)-in evinə gəlib o həzrətin Müaviyəni işdən çıxarmaq barəsində olan rəyini təsdiq etdi və dedi:–Həyatda hiyləyə və yalana əl atmaq sənin məqamına layiq olan bir iş deyildir. Nə qədər gec deyil, Müaviyəni vəzifədən azad et!

Ibni Abbas deyir: Mən Əli (ə)-a dedim ki, Müğeyrə Müaviyənin yerində saxlanmasını təklif etdikdə xeyirxahlıqdan və məsləhətli fikirdən başqa bir məqsədi yox idi, lakin ikinci təklifində məqsədi onun əksinədir. Məncə, yaxşı olardı ki, Müaviyəni işdən götürməyəsən. Özü sənə beyət etdikdən, Şam camaatından da sənə üçün beyət aldıqdan sonra onu Şamdan çıxarmaq mənim öhdəmdə qalsın.

Lakin Imam (ə) bu təklifi də qəbul etmədi.¹

İndi keçmiş valilərin, xüsusilə Müaviyənin işdən çıxarılması məsələsini siyasi qanunlar, ictimai şərait, eləcə də həm islam cəmiyyətinin məsləhətləri, həm də Imam (ə)-in şəxsi məsləhətləri əsasında araşdırırıq. Əvvəlki valilərin öz yerlərində saxlanılmasının müsəlmanların və islamın mənafeyinə zidd olduğunu nəzərə almaqla, belə bir sual yaranır ki, görəsən siyasi qanunlar və ölkə idarəçiliyi nöqtəyi-nəzərindən onların vəzifədə saxlanması məsləhət idi mi, yoxsa burada təqva ilə siyasətin yolu bir idi?! Əgər Imam (ə)-dan qeyrisi də xilafətdə olsaydı, onda onun sabiq valiləri işdən çıxarmaqdan başqa bir çıxış yolu olmazdı mı? Əgər Osmandan sonra Müaviyə xilafətə seçilsəydi onun başqa bir rolu olmayacaqdı mı?

MÜAVİYƏNİ İŞDƏN GÖTÜRMƏKDƏ İMAM (Ə)-İN TƏLƏSMƏSİNİN SƏBƏBİ

Şəkk yoxdur ki, Müaviyə kimi mənfur şəxslərin mövqeyini möhkəmləndirmək Imam (ə)-in məşhur olduğu təqvaya, doğruluğa və paklığa zidd bir iş idi. Lakin əsas məsələ belə şəxslərin yerində saxlanılmasının siyasətə və tədbirə uyğun, uzaqgörənliklə yanaşı olub-olmaması idi. Əgər təqvasız bir adam Imam (ə)-in mövqeyində olsaydı və onun iş üstünə gətirildiyi həmin adamların vasitəsi ilə hakimiyyətə gəlsəydi, onda görəsən belə şəxsləri öz məqam və mənəblərində saxlayardı mı, yoxsa Imam (ə)-in (təqvəsi və islamın ali mənafeyini nəzərə almasından əlavə) şəxsi biliyi, uzaqgörənliyi və məsləhətləri də bu cür şəxsləri öz məqam və mənəblərindən uzaqlaşdırıb, islamın əsas məqam və mənəblərini müsəlmanların və inqilabçıların razı olduqları şəxslərə tapşırmağı tələb edərdi? Birinci nəzəriyyənin tərəfdarı deyirlər ki, Imam (ə)-in təqvəsi bu cür şəxsləri islami mənəblərdən uzaqlaşdırmasına səbəb oldu. Halbuki onun şəxsi mənafeyi Siffeyn, Nəhrəvan müharibələri kimi hadisələrlə qarşılaşmaması üçün Müaviyə ilə heç bir işi olmamasını, bir müddət onunla əməkdaşlıq etməsini tələb edirdi. Lakin Misirli alim və "Əbqəriyyə-tül-İmam Əli" kitabının müəllifi mərhum Abbas Mahmud Əqqad və müasir yazıçı

¹ "Tarixi-Təbəri", 5-ci cild, səh.160

Həsən Sədr kimiləri ikinci nəzəriyyəni təsdiq edir və dəlil gətirməklə göstəririlər ki, əgər İmam (ə) bundan başqa bir yol seçsəydi, daha çox çətinliklərlə qarşılaşacaqdı. Müaviyə kimilərin işdən çıxarılmasını həm o həzrətin təqvası gərəklili bilirdi, həm də axır-aqibəti fikirləşmək, uzaqgörənlik və ölkə idarə etmək kimi işlər bu fəsad ünsürünü xilafət hüdudlarından uzaqlaşdırmağı tələb edirdi. Düzdür ki, İmam (ə) Müaviyəni vəzifədən azad etdikdən sonra şamlıların müxalifəti ilə qarşılaşdı, lakin onun vəzifədə saxlanması təkcə bu qrupun deyil, həm də İmamı iş üstünə gətirən və əvvəllər zülmə məruz qalan inqilabçıların müxalifətinə səbəb olan, müxalifətlər və müşküllər günbəgün artar, islam cəmiyyəti daha da artıq iğtişaş və təfriqəyə düşər olardı.

İndi bu nəzəriyyəni araşdırırıq.

1. İmam (ə) məhrumiyyətdə olan, zülm altında inləyən və Osmanın məmurlarının zümlərindən cana gələn inqilabçıların vasitəsi ilə xilafətə seçilmişdi. Nəhayət, inqilabçılar Mədinədə bir yerə yığılaraq Osmanı öldürdülər. Məhrumiyyətdə olan xalq kütlələrinin qəzəb və tüğyanının qüdrəti elə bir həddə idi ki, Təhlə və Zübeyr kimi şəxsləri sükuta və Əli (ə)-la beyət etməyə vadar etdi. Bu inqilabçılar beyət əlaməti olaraq İmam (ə)-in əlini ona görə sıxırdılar ki, islam ölkəsində olan özbaşınalıqlara son qoysun və hakim sinfin fəsad və pozğunçu əməllərinin yolu bağlansın. Səhabənin yaxşı əməl sahibləri bu qrupla yanaşı idi. Bunlar da əvvəlki xəlifədən tamamilə narazı idilər, lakin sakit və bitərəf qalmış və xəlifənin qətindən sonra İmam (ə)-la beyət etmişdilər.

Digər tərəfdən də Müaviyənin törətdiyi fitnə-fəsad və diktatorçuluq heç kəsə gizli deyildi. Əgər Əli (ə) onun barəsində etinasızlıq etsəydi, onda bu iş Müaviyə ilə bir növ saziş, eləcə də inqilabçıların və əməlisaleh səhabələrin məqsədlərinə məhəl qoymamaq kimi cilvələndi. Müaviyə kimi alçaq bir şəxsin mövqeyinin möhkəmlənməsi İmam (ə)-a sadıq qalan fədakarların nəzərində bir növ siyasi saziş və riyakarlıq sülhü hesab olunardı. Müaviyə də bu işdən özünə bəraət qazandırmaq üçün nə qədər istifadə etsəydi, Əli (ə) da bir o qədər ziyana düşərdi. Camaatın tufana bənzər və barışmaz həyəcanlarını Əbu Süfyanın oğlunun hakimiyyətdən çıxarılmasının elan edilməsindən başqa heç nə yatıra bilməzdi. Əgər İmam (ə) Müaviyə ilə saziş etsəydi, elə hakimiyyətin ilk günlərindən etibarən öz tərəfdarlarının əksəriyyətini əldən verər, onların üsyankarlıq ruhiyyələri yenidən təhrik olunar, Əli (ə)-la müxalifətin əsası qoyular və yalnız hər bir şəraitdə İmam (ə)-in sözlərinə təslim olan azsaylı şəxslər ona vəfadar qalardı. Nəticədə, islam hökumətinin mərkəzində dərin ixtilaf yaranardı, İmam (ə)-in arxasında olan mütəşəkkil kütlələr onunla müvafiq və müxalif olan dəstələrə bölünərdi, Əli (ə)-in hökumətinin ömrü elə ilk günlərdə bitərdi.

2. Zülm ilə barışmayan inqilabçıların İmam (ə)-in Müaviyə ilə sazişini qəbul edəcəklərini, Əli (ə)-in müttəfiqləri cərgələrində ixtilaf və ikitirəliliyin qarşıya çıxmasını fərz etsək belə, görəsən Müaviyə İmam (ə)-in əməkdaşlığa və həmkarlığa dəvəti qarşısında nə kimi əksül-əməl göstərirdi; görəsən, o, Əli (ə)-in dəvətini qəbul edib Şam əhalisindən onun üçün beyət alacaqdımı və nəticədə İmam (ə)-in Şam nahiyəsindən fikri rahat

olacaqdımı?! Yoxsa Müaviyə özünün xas ayıqlığı və uzaqgörənliyi ilə bu saziş və əməkdaşlığın bir neçə gündən artıq çəkməyəcəyini, Əli (ə) islam hökumətinin hüduqlarında tamamilə möhkəmlənib hakim olduqdan sonra onu işdən götürəcəyini və onun özbaşınalıqına son qoyacağını dərk edəcəkdidi?! Müaviyənin hiyləgərliyi heç kimə gizli deyildi. O, Əli (ə)-ı hamıdan çox tanıyır və bilirdi ki, onun hökuməti sayəsində özbaşınalıq edərək beytül-malı öz siyasi qərəzləri yolunda xərcləyə bilməyəcəkdir. Həmçinin o bilirdi ki, İmam (ə) onu həmkarlığa dəvət edərsə, onda bu məsləhətli və müvəqqəti bir sazişdən başqa bir şey ola bilməz, sonralar onu tam qüdrətlə məhv edəcək, böyük Şam vilayətini əməlisaleh şəxslərə tapşıracaq. Qeyd olunanlara diqqət yetirməklə məlum olur ki, Müaviyə heç vaxt İmam (ə)-ın dəvətini qəbul etməyəcəkdidi, şamlılar arasında ondan "Osmanın köynəyi" kimi öz mövqeyini möhkəmlətmək, Əli (ə)-ı Osmanın qətlində əli olmasında müttəhim etmək üçün istifadə edərdi. İbni Abbas İmam (ə)-a həтта mövcud qarışıq şəraitə hakim olacağı bir vaxta kimi saziş təklif edirdisə, Müaviyə Əli (ə)-ın onunla sazişinin müvəqqəti olduğunu ondan da yaxşı bilirdi və o halda İmam (ə)-ın dəvətini heç bir vəchlə qəbul etməz, bir çarə fikrinə düşərdi.

ƏLDƏN ÇIXMAQDA OLAN FÜRSƏT

Müaviyənin əlinə düşən böyük fürsət və bəhanə Osmanın qətli idi. Əgər o elə ilk günlərdə bu fürsətdən lazımınca istifadə etməsəydi, daha heç vaxt istifadə edə bilməyəcəkdidi. Müaviyə xəlifənin qanlı köynəyini, onun arvadı Nailənin kəsik barmaqları ilə birlikdə (o barmaqlar öz ərini müdafiə edən zaman kəsilmişdi) şamlıları Osmanın intiqamını almağa təhrik etmək üçün Şamda minbərin yuxarısından asmışdı. (Müaviyə iddia edirdi ki, Osman Əli (ə)-ın təhriki ilə öldürülmüşdür.) Əgər o elə ilk günlərdə Əli (ə)-ın dəvətini qəbul etsəydi, artıq Osmanın qətlini İmam (ə)-ın boynuna ata bilməyəcək və onun "məzlumiyəti"ni o həzrətin əleyhinə bir bəhanə edə bilməyəcəkdidi. Osmanın öldürülməsi yeganə bir tarixi fürsət idi ki, Müaviyə ondan Əli (ə)-ın əleyhinə bir kəsici silah kimi istifadə edə bilərdi. Bu silahdan istifadə olunması məhz o vaxt mümkün olardı ki, Əli (ə)-ın dəvətini qəbul etməsin. Əgər qəbul etsəydi, bu işi ilə o həzrətin rəhbərliyi təsbit olunur, Osmanın qanı da arada batır, fürsət əldən çıxırdı.

İRSİ BİR HÖKUMƏTİN PLANLAŞDIRILMASI

Müaviyə uzun illər boyu xüsusi bir zirəkliklə və saysız-hesabsız bəxşişlər etməklə, həmçinin onun hökuməti ilə razılaşmayan şəxsiyyətləri sürgün etməklə, təbliğatlar aparmaqla və dövrün xəlifəsinin razılığını cəlb etməklə irsi bir səltənətin müqəddiməsini hazırlamışdı. O, özünün çoxdankı arzularını həyata keçirmək üçün həmişə Osmanın ölümünü gözləyirdi. Buna görə də, həтта xəlifənin evinin mühasirəyə alınmasından xəbər tutandan sonra belə, ona kömək etmədi ki, Osmanın kölgəsi tez bir zamanda onun üstündən çəkilsin və o öz arzusuna çatsın. Belə bir adam heç vaxt Əli (ə)-ın dəvətini qəbul etməzdi, əksinə bu hadisədən öz xeyrinə və İmam (ə)-ın zərərinə istifadə edərdi. Tarixdə qeyd olunur ki, xəlifə Müaviyədən kömək

istədi, lakin o, xəlifənin ağır vəziyyətindən tamamilə xəbərdar olduğu bir halda ona kömək etmədi. Əmirəl-möminin Əli (ə) Müaviyəyə yazdığı məktublardan birində belə yazır: "*Sən Osmana o vaxt kömək etdin ki, kömək etmək yalnız sənın xeyrinə idi; o vaxt onu xar və zəlil etdin ki, kömək etmək yalnız onun xeyrinə idi.*"¹

Əmirəl-möminin Əli (ə) başqa bir məktubda ona belə yazır: "*Allaha and olsun, sənın əmioğlunu səndən başqası öldürmədi. Mən ümidvaram ki, onun günahı kimi səni də onun dalınca göndərəm.*"²

Ibni Abbas Müaviyəyə bir məktubda belə yazırdı: "*Allaha and olsun, sən Osmanın ölümünü gözləyirdin, onun məhv olmasını istədiyən üçün camaatı ona kömək etməyə qoymadın. Onun kömək istəyən məktubu sənə gəlib çatdı, lakin ona etina etmədin. Halbuki camaatın onu öldürməyincə ondan əl çəkməyəcəklərini bilirdin. Osman məzlumcasına öldürülüb, deməli ən böyük zülmkar sən olmusan.*"³

Görəsən, onun öz arzusuna çatmaq üçün xəlifənin ölümünü, yaxud qətlini gözlədiyi bu vəziyyətdə İmam (ə)-in dəvətini qəbul edər və ruzgarın ona verdiyi fürsəti əldən verərdimi?

BEŞİNCİ FƏSİL:

MÜAVİYƏNİN ÇOXDANKI XİLAFƏT ARZUSU

Qeyd olunan dəlillər isbat edir ki, Müaviyə kimi mənfur üsürlərin xilafətdən kənar edilməsi tək-cə doğruculuğun, pərhizkarlığın tələbi deyildi, həm də aqibəti düşünmək, uzaqgörənlik, elm, siyasət, mümkün qədər ən az ziyana düşmək də elə onu tələb edirdi. İmam (ə)-in seçdiyi yol həqiqəti dərk edən bir siyasətçinin seçə biləcəyi ən düzgün yol idi. Müaviyə ilə əməkdaşlıq etməyin çoxlu ziyandan başqa nəticəsi olmazdı. İbni Abbasın İmam (ə)-a özünün qədim düşməni ilə əməkdaşlıq və mülayim rəftar etməsini tövsiyə etməsi də, həqiqət-görənlikdən uzaq idi. Tanınmış ərəb siyasətçisi Müğeyrə ibni Şöbənin də İmam (ə)-a əvvəlcə Müaviyəni hakimiyyətdən salmamasını tövsiyə etməsi, sonrakı gün bunun əksinə danışıaraq "onu işdən çıxarması məsləhətə uyğundur" deməsinə gəldikdə isə onun bu sözlərin hansını sədaqətlə deməsi məlum deyildi. Bəzi sadəlövlər təsəvvür edirdilər ki, Müaviyənin öz məqamında saxlanılması Əli (ə)-in şəxsən öz xeyrinədir. Lakin İmam (ə) haqq yolunu hər şeydən üstün saydığına görə işin nəticəsini nəzərə almadan, onun hərbi və siyasi nəticələrini araşdırmadan Müaviyənin işdən götürülməsinə dair hökm verdi. Bu şəxslər Müaviyənin xəbis ruhiyyəindən, xilafətə çatmaq üçün məkrli tədbirlərindən, üçüncü xəlifənin dövründəki fəaliyyətlərindən, Osmanın qətlindən sonra məktublar yaymasından, İmam (ə)-in tərəfindən onun işdən çıxarılması hökmündən və s. xəbərdar deyildilər və məsələni çox səthi şəkildə araşdırmışlar. İndi bu məsələnin tarixi dəlillərindən bəzilərini nəql

¹ "Nəhcül-bəlağə", 37-ci məktub

² "Əl-iqdül-fərid", 2-ci cild, səh.225

³ "Nəhcül-bəlağə"nin şərh, (İbni Əbil-Hədid), 4-cü cild, səh.58

edirik. (Bu dəlillər göstərir ki, Müaviyənin zahirdə islami olan bir imperiyanın təşkil edilməsindən başqa bir məqsədi yox idi, əgər İmam (ə) Şamın hakimiyyətini ona tapşırınsaydı belə, buna qane olmayacaq və ondan sui-istifadə edəcəkdə.)

Xəlifənin qətlindən sonra Nöman ibni Bəşir Osmanın qanlı köynəyini və onun arvadının məktubunu özü ilə götürüb Şama yola düşdü və Mədinədəki vəziyyəti məlumat verdi. Müaviyə minbərə çıxıb Osmanın köynəyini əlinə aldı, onu camaata göstərib hamını xəlifənin intiqamını almağa çağırdı. Camaat xəlifənin qanlı köynəyini görüb hönkür-hönkür ağlaşdılar, sonra dedilər: "Sən xəlifənin əmioğlusu, onun şəri (və qanuni) qəyyumusan. Biz də sənə kimi onun intiqamını almaq istəyirik."

Daha sonra onu Şam məntəqəsinin əmiri kimi qəbul edib beyət etdilər. Müaviyə Şamın görkəmli şəxsiyyətlərini məsələdən agah etmək üçün adamlar göndərdi, Həms şəhərinin nüfuzlu şəxsiyyəti sayılan Şərhbil Kindiyə də bir məktub yazıb, Şamın "əmirəl-mömini" olaraq onunla beyət etməsini təklif etdi. O, cavabda yazdı: "Sən böyük bir səhvə yol vermişən! Mənə deyirsən ki, sənənlə bir "əmirəl-möminin" kimi beyət edirəm. Keçmiş xəlifənin intiqamını məntəqənin əmiri yox, yalnız müsəlmanların xəlifəsi ala bilər. Buna görə də, mən sənənlə Şamın deyil, bütün müsəlmanların xəlifəsi kimi qəbul və sənə beyət edirəm."

Şərhbilin məktubu Müaviyəyə çatanda çox xoşhal oldu və məktubu Şam əhalisinə oxudu, onlardan özünə, müsəlmanların xəlifəsi kimi beyət aldı. Sonra isə Əli (ə)-la yazışmağa başladı.¹

Tarixin bu hissəsi göstərir ki, Müaviyə xilafəti qəbul etməyə o qədər hazır idi ki, hətta Həms şəhərinin nüfuzlu bir şəxsiyyətinin beyət etməsi ilə dərhal özünü xilafətə namizəd göstərdi, Şamda bu məsələni ortaya atdı və elə oradaca camaatdan inqilabçıların, xüsusilə mühacirin və ənsarın Əli (ə)-la beyətinə etina etmədən özünə beyət aldı. O, uzun illər boyu elə şərait hazırlamışdı ki, beyət məsələsinin irəli çəkilməsi və beyət alınması elə bir yığıncaqdaca başlanıb qurtardı.

2. Müaviyə Mədinə camaatının Əli (ə)-la beyət etməsindən xəbərdar olduqda, hələ İmam (ə)-dan ona məktub gəlib çatmamış, iki məktub–birini Zübeyrə, digərini isə Təlhəyə yazdı və hər ikisini İraqın iki böyük islami şəhəri olan Kufə və Bəsrəni ələ keçirmək üçün təhrik etdi. O, Zübeyrə belə yazmışdı: "Mən Şam camaatından sənənin üçün beyət almışam. Tez bir zamanda Kufəni və Bəsrəni ələ keçirmək üçün özünü hazırla. Səndən sonra da Təlhə ilə beyət etdim. Tez olun, Osmanın intiqamını almaq üçün qiyam edin, camaatı da bu işə dəvət edin."

Zübeyr məktubdan çox xoşhal oldu, Təlhəni də bu işdən xəbərdar etdi. Hər ikisi qərara aldılar ki, İmam (ə)-ın əleyhinə qiyam etsinlər. Müaviyənin Təlhəyə yazdığı məktub Zübeyrə yazdığı məktubdan tamamilə fərqli idi. O, bu məktubda belə yazmışdı: "Mən xilafəti sizin hər ikinizə eyni səviyyədə verirəm. Sizin hər biriniz xilafəti digərinə versə, onun vəfatından sonra müsəlmanların xəlifəsi olacaq."

¹ "Əl-İmamətu vəs-siyasət", 1-ci cild, səh.69-70

Şübhəsiz, Təlhə və Zübeyri xilafətə və Kufə ilə Bəsrənin işğal olunmasına təhrik etməkdə məqsəd yalnız Əli (ə)-in mövqeyini zəiflətmək və Şamda özlərinin mövqeyini möhkəmlətmək, nəticədə İmam (ə)-in tərəfdarları arasında ixtilaf yaradaraq o iki nəfərin həmkarlığı ilə rəhbərliyi Əli (ə)-in əlindən almaq idi. Sonra isə Təlhə və Zübeyrə (bu iki dünyapərəst və sadələvh adama) qələbə çalmaq çox asan bir iş idi.

3. Müaviyə işin əvvəllərində və Siffeyn müharibəsinin ortalarında İmam (ə)-a təklif etdi ki, Şam və Misri muxtariyyət şəklində ona tapşırınsın, bu iki məntəqənin vergisi onun ixtiyarında olsun və İmam (ə)-in vəfatından sonra o, müsəlmanların xəlifəsi olsun.

İndi bu mətləbi bir az da izah edirik: İmam (ə) xilafətin əvvəlində tanınmış şəxsiyyət olan Cərir Bəcliyə bir məktub verib Şama göndərdi. O məktubda yazılmışdı: "Əbu Bəkr, Ömər və Osmanla beyət edənlər mənimlə də beyət etmişlər. Mühacir və ənsarın hamılıqla mənim xilafətimə beyət etmələrindən sonra başqasının xilafətə seçilməyə haqqı yoxdur—istər beyət vaxtı Mədinədə olmuş olsun, istərsə də olmasın."

Cərir Şama daxil oldu və məktubu Müaviyəyə verdi. Lakin o, cavab verməkdə bəhanə gətirdi, Ütbə və Əmr-As kimi şəxslərlə məşvərət etdi. Nəhayət, öz qəlbində gizlətdiklərini aşkar edib bildirdi ki, əgər Əli Şam və Misri ona həvalə edib onların gəlirini onun öhdəsinə qoysa, bu halda onun xilafətini qəbul edəcək.

İmam (ə)-in səfiri bir məktub yazaraq Müaviyənin fikrini o həzrətə xəbər verdi. İmam (ə) da ona məktub yazaraq buyurdu: "Müaviyə mənimlə beyət etməmək və nəhayətdə öz məqsədinə çatmaq istəyir. O, vaxtı yubatmaqla və Misrin, Şamın muxtariyyət məsələsini irəli çəkməklə yerini möhkəmlətmək istəyir. Əgər o beyət etsə, daha yaxşı. Əks halda Şamı tərk et və bizə tərəf gəl."¹

İmam (ə)-in verdiyi cavabdan məlum olduğu kimi, Müaviyənin bu təklifi irəli sürməkdə məqsədi bu idi ki, Əli (ə)-la beyət vasitəsilə itaət etməyə iltizamlı olmasın və o, müstəqil şəkildə Misir və Şam kimi böyük məntəqələrə rəhbərlik etsin, İmam (ə) da heç vaxt oranın işlərinə və məmurlarının təyin edilməsinə müdaxilə etməsin. Müaviyənin bu məntəqədə yerini bərkidəndən sonra İmamın əleyhinə və onun hökumətini devirmək üçün necə planları olduğunu təkcə Allah bilir! Bundan əlavə, bu nə əqlin, nə də şəriətin rəsmi şəkildə qəbul etmədiyi "ikihakimiyyətlik" tezisidir. Bunun nəticəsi isə İslam hökumətinin parçalanmasından başqa bir şey olmayacaqdı.²

Müaviyənin İmam (ə) tərəfindən bir nümayəndə deyil, bütövlükdə xilafəti ələ keçirmək istəməsinin şahidi Əli (ə)-in ona yazdığı məktubdakı bir cümləsidir: ***"Ey Müaviyə, bil ki, sən "azad olunmuşlar"dansan ki, xilafət onlara caiz deyil, onların beyət etməsi ilə heç kəs xilafətə çatmaz və***

¹ "Əl-İmamətu vəs-siyasət", 1-ci cild, səh.89; "Vəqətu-Siffeyn", səh.538

² "Əl-İmamətu vəs-siyasət" 1-ci cild, səh.87

onların şurada üzv olmağa haqları yoxdur."¹

"OSMANIN QATİLLƏRİ" ADLI BƏHANƏ

Müaviyə İmam (ə)-in xilafəti dövründə hər şeydən çox "Osmanın qatilləri" məsələsini irəli çəkir və Əli (ə)-dan onları (qatilləri) təhvil verməsini istəyirdi. O yaxşı bilirdi ki, Osmanın qatilləri bir-iki nəfər deyil ki, İmam (ə) onları tutub təhvil verə bilsin. Çünki Mədinə şəhəri, Misir və İraq əhalisindən təşkil olunan böyük bir qrup xəlifənin evini mühasirəyə alıb onu öldürmüşdülər. Onları tək-tək axtarıb tapmaq da mümkün deyildi. Müaviyənin məqsədi tək-cə xəlifənin qətlinə iştirak edənlərin yox, hücumçuların hamısının tutulması idi. Bundan əlavə, bu kimi işlər barəsində təhqiqat aparmaq xəlifənin əmioğlusunun deyil, islam xəlifəsinin işi idi. Xəlifənin qatillərinin tutulub Müaviyəyə təhvil verilməsi də bir növ onun xilafəti kimi cilvələndirdi.

İmam (ə) Müaviyəyə yazdığı məktublardan birində buyurur: *"Osmanın qatilləri barəsində həddindən artıq israr edirsən. Əgər öz nadürüst fikrindən dönsən, həm sənin, həm də başqalarının barəsində Allahın Kitabı əsasında rəftar edəcəyəm. Amma sənin istədiyən şey (Şam və Misrə hakimlik) uşağın ana döşü ilə aldanmasına oxşayır."*

Başqa bir məktubda isə belə yazır: *"Bil ki, həsrətlə tələb etdiyən şey "azad olunanlar"a çatmaz ki, müsəlmanların rəhbəri olsunlar, onların xilafətseçmə şurasına üzv olmağa haqları yoxdur."*

Osmanın intiqamının alınması və qatillərinin təhvil verilməsi məsələsinin yalnız bir bəhanə olmasının və Müaviyənin bundan istifadə edərək xilafətə keçmək istəməsinin aydın dəlili budur ki, Əli (ə) şəhadətə çatandan və Müaviyə xilafəti ələ keçirəndən sonra unudulan ilk şey elə Osmanın intiqamı və qatillərin tutulması məsələsi idi. Hətta Osmanın qızı Müaviyənin ətəyindən yapışıb atasının intiqamının qatillərdən alınmasını tələb etdikdə o belə cavab verdi: "Bu iş mənim əlimdən gəlməz, sənin müsəlmanların xəlifəsinin əmiqızısı olmağın kifayətdir."

ALTINCI FƏSİL

NAKİSİNLƏRLƏ MÜHARİBƏ (CƏMƏL MÜHARİBƏSİ)

Ənsar və mühacirdən ibarət olan səhabələrin Əli (ə)-la beyət etmək üçün misli görünməmiş dərəcədə çalışıb haqq-ədalət hökumətinin bərqərar edilməsini tələb etmələri nəticəsində İmam (ə) rəhbərliyi əlinə aldı və camaatla islam qanunlarına və Peyğəmbər (s) sünnəsinə müvafiq şəkildə rəftar etməyə başladı. Onun beytul-malı bölüşdürməkdə seçdiyi yol həmişə ədalətin və gözəl qanunların bərqərar olmasından narahat olan, ayrı-seçkiliyin tərəfdarı olan və özlərinin qeyri-məhdud nəfsani istəklərini, maddi tamahlarını təmin etmək istəyənləri qəzəbləndirdi. İmam (ə) özünün beş illik hakimiyyəti dövründə itaətsizliklərinin və üsyankarlıqlarının həddi-hüdudu

¹ "Tüləqa" (yəni azad olunmuşlar) Məkkənin fəthində Peyğəmbərin əfv edib bağışladığı şəxslərə deyilir.

olmayan üç inadkar qrupla üz bəüz oldu. Onlar Osmana məxsus olan hökumət qaydalarının yenidən bərpa edilməsini, yersiz bəxşişləri, israfçılıqları, Müaviyə kimi nalayiq adamların hakimiyyətdə saxlanmasını, keçmiş xəlifənin dövründəki valilərin rəhbərliklərinin möhkəmləndirilməsini və s. tələb edirdilər. Müsəlman qardaşların qanının axıdıldığı bu müharibələrdə Ühüddə və Bədrdə iştirak edib islam tarixinin ən çətin vaxtlarında Peyğəmbər (s)-in önündə qılınc çəkən səhabələr bu dəfə o həzrətin həqiqi xəlifəsinin önündə döyüşərək Imam (ə)-in ali məqsədlərini həyata keçirmək yolunda canlarını qurban etdilər. Bundan əlavə, Imam (ə)-in layiqli insanlar yetişdirməsi, ümmətin hidayəti və islam təlimlərinin öyrədilməsinə sərf olunması qiymətli vaxtı müqəddəs ideyalar qarşısında bir əngəl olan bu üç qrupun şərinin dəf edilməsinə sərf olundu, nəhayət Imam (ə), özünün islami sünnə və qanunlar əsasında olan dünyəvi bir hökumət qurmaq kimi son məqsədinə yetişməzdən əvvəl, hakimiyyət günəşi beş il nur saçıqdan sonra qüruba endi. Islam hökuməti onun şəhadətindən sonra irsi bir səltənət şəklinə düşdü, Ümyyəyə və Abbas övladları onu bir-birinə ötürdülər və həqiqi islam hökuməti möminlərin qəlbində bir arzu olaraq qaldı.

Bu üç qrup aşağıdakılardan ibarət idi:

1. "Nakisin", yaxud əhd-peyman pozanlar

Bu qrupun başçıları, xüsusilə Peyğəmbər (s)-in zövcəsi Ayişənin himayəsi və Əli (ə)-in hökumətində hər şeydən məhrum olan Bəni-Ümyyənin saysız-hesabsız yardımları ilə Bəsrə və Kufə şəhərlərini ələ keçirmək üçün böyük bir ordu yaradaraq, özlərini Bəsrəyə yetirdilər və oranı işğal etdilər. Imam (ə) onları təqib etməyə başladı və tərəflər arasında baş verən qanlı döyüşdə Təlhə və Zübeyr öldürüldü, onların ordusu darmadağın edildi. Onlardan bəziləri əsir düşdülər və sonralar Imam (ə) onları əfv etdi.

2. "Qasitin", yaxud zülmkarlar və həqiqət yolunu azanlar

Bunların başçısı Müaviyə idi. O, hiylə və məkrə, aldadıcı səhnələr yaratmaqla iki ilə yaxın və hətta Imam (ə)-in ömrünün axırına kimi o həzrəti rahat qoymadı. Siffeyn müharibəsi İraqda Şam arasında olan bir məntəqədə baş verdi. Bu döyüşdə yüz mindən artıq müsəlmanın qanı axıdıldı. Bundan sonra Müaviyənin Şamda guşənişin olmasına baxmayaraq Imam (ə) özünün son məqsədinə çatmadı.

3. "Məriqin", yaxud dindən çıxanlar (xəvariclər)

Bunlar Siffeyn müharibəsinin sonuna kimi Əli (ə)-in tərəfində olub o həzrətin önündə qılınc vururdular. Lakin Müaviyənin məkrli siyasətləri onların öz imamlarına qarşı qiyam etmələrinə, həm İmamın, həm də Müaviyənin əleyhinə olan üçüncü bir qrupun təşkil edilməsinə səbəb oldu. Bunların islama, müsəlmanlara və Imam (ə)-in hökumətinə qarşı törədəcəyi təhlükə ilk iki qrupun törətdiyi təhlükədən qat-qat artıq idi. Əli (ə) onlarla Nəhrəvan adlı bir yerdə qarşılaşdı və onlardan çoxunu dağıtdı. İkinci dəfə olaraq Şamda fitnə-fəsadın kökünü kəsmək üçün özünü hazırlamaq istəyəndə, xəvaricdən olan bir nəfərin əli ilə öldürüldü və şəhadət şərbətini içdi. Bunula da insaniyyət özünün ən şərəfli və ən əziz şəxsiyyətlərindən birini, islam isə Peyğəmbər (s)-dən sonra özünün ən ləyaqətli şəxsiyyətini

itirdi, ədalət çırağı həzrət Məhdi (ə)-in zühuruna qədər söndü. Bu kədərli hadisədən öncə İmam (ə) onun baş verəcəyindən agah idi. Buna görə də Osmanın qətlindən sonra inqilabçılar onun evinə axışaraq ona beyət etmək istədikləri zaman həzrət buyurdu: **"Məndən əl çəkib başqasının sorağına gedin, çünki biz elə hadisələrlə qarşılaşırıq ki, qəlblər və aqllar heç vaxt onlara tab gətirə bilməz."**¹

İmam (ə) Peyğəmbər (s)-in verdiyi xəbər əsasında bu kədərli hadisələrdən agah idi. İslam hədisçiləri Peyğəmbər (s)-dən nəql edirlər ki, o həzrət, Əli (ə)-a belə buyurdu: **"Ey Əli! Sən əhd-peyman pozanlarla, zülmkarlarla və dindən xaric olanlarla vuruşacaqsan."**

Bu, hədis və tarix kitablarında müxtəlif formalarda nəql olunmuşdur, hamısının da məzmunu eynidir. Hətta nakisinlərin başçıları da (tarixdə onlara "Cəməl əshabı" deyilir) Peyğəmbər (s)-dən onların Əli (ə)-a qarşı vuruşacaqlarını eşitmişdilər və Peyğəmbər (s)-in özü şəxsən Zübeyrə və Ayişəyə bu barədə ciddi şəkildə xəbərdarlıq etmişdi. Lakin hakimiyyətə vürğunluq onları dünyanın müvəqqəti və maddi arzularına elə məftun etmişdi ki, heç vaxt düz yola qayıtmaq istəmirdilər. Onlar sonu ilahi qəzəb, Allaha qarşı üsyankarlıq və günah olan bir yolu seçərək bu yolla irəliləməkdə idilər. (Peyğəmbər (s)-in Cəməl hadisəsi barəsində buyurduğu sözləri öz yerində qeyd edəcəyik.) Çox kədərli haldır ki, islamın çiçəkləndiyi, haqqın öz sahibinə qayıtdığı və elə ilk gündən rəhbərliyə təyin olunmuş şəxsin hakimiyyəti ələ aldığı, islamın maddi və mənəvi cəhətdən inkişaf edəcəyi, islam hökumətinin kamil surətdə İmam (ə)-in qüdrətli əlləri ilə yeniləşdiriləcəyi və nəticədə onun hökumətinin gələcək üçün kamil bir nümunə olacağı vaxt, fürsətdən sui-istifadə edən bir dəstə onun əleyhinə qiyam edib müharibəyə qalxdı. İmam (ə) öz xütbələrinin birində bu hadisədən təəssüflənib buyurur: **"İşləri idarə etməyə başlayan vaxt bir dəstə mənimlə beyəti pozdu, bir dəstə Allah dinindən çıxdı, başqa bir dəstə də haqq yolundan xaric oldu. Sanki onlar Allahın buyurduğu "əbədi axirət dünyası yer üzündə fəsad etmək istəməyən şəxslərə məxsusdur"–kəlamını unutmuşdular. Xeyr! Allaha and olsun, onu eşidib əzbərləmişdilər, lakin dünya onların gözlərində gözəl göründü və dünya bər-bəzəkləri onları aldatdı."**²

GÜLÜNC BƏHANƏLƏR

Əhd-peyman pozanlar, yəni Təlhə, Zübeyr və onların havadarları Əli (ə)-la aşkar şəkildə beyət etmişdilər. Belə ki, ümumxalq kütlələrinin göstərdiyi təzyiq, mühacir və ənsarın hücumu onları beyət etməyə vadar etmişdi. Lakin müxalifətə başlayan vaxt iddia etdilər ki, Əlinin hökumətinə biz zahiri şəkildə və dildə beyət etmişdik, ona səmimi qəlbədən rəy verməmişdik. İmam (ə) onlara belə cavab vermişdir: **"O özünün beyət etdiyini etiraf etdi, lakin (indi) iddia edir ki, batində onun əksini gizlətməmiş imiş. O ya gərək bu**

¹ "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, səh.156

² "Nəhcül-bəlağə", 4-cü xütbə

mətləbə dair şahid və sübut gətirsin, ya da öz beyətinə qayıtsın."¹

NİFAQ VƏ İKİÜZLÜLÜK

Təlhə və Zübeyr (qiyamdan əvvəl) İmam (ə)-in hüzuruna gəlib dedilər: "Biz sənə beyət etdik ki, rəhbərlikdə sənənlə şərik olaq."

İmam (ə) onların şərtlərini təkzib edib buyurdu: "(Xeyr) siz mənəmlə beyət etdiniz ki, lazım olan vaxt mənə kömək edəsiniz."²

İbni Qüteybə özünün "Xüləfa" adlı kitabında onların İmam (ə)-lə müzakirələrini nəql edərək belə yazır: Onlar Əliyə dedilər: Sən bilirsənmi, biz sənənlə hansı əsasda beyət etmişik?

İmam buyurdu: Əlbəttə ki, bilirəm! Siz mənə itaət etmək əsasında beyət etmişiniz. Elə Əbu Bəkr və Ömər də bu əsasda beyət etmişdiniz.

Zübeyr güman edirdi ki, İmam (ə) İraqın hakimiyyətini ona verəcək. Təlhə də fikirləşirdi ki, Yəmənə hökuməti onun olacaqdır. Lakin İmam (ə)-in beytül-malı bölməkdə seçdiyi üsul və islam əyalətlərini idarə etmək üçün onları deyil, başqalarını göndərməsi onları öz arzularına çatmaqdan naümid etdi. Buna görə də Mədinədən qaçıb İmam (ə)-in əleyhinə hiylə qurmaq qərarına gəldilər. Qaçmazdan əvvəl Zübeyr Qüreyşin ümumi yığıncağında dedi:—"Bizim haqqımız elə budurmu?! Biz Osmanın əleyhinə qiyam etdik və onun qətlinə şərait yaratdıq, halbuki Əli o vaxt evdə oturmuşdu. Rəhbərliyi əlinə alandan sonra işi başqalarına tapşırıd!"³

"NAKİSİN"LƏRİN QİYAMININ KÖKLƏRİ

Təlhə və Zübeyr Əli (ə)-in hökumətində hansısa bir məntəqəyə hakim seçiləcəklərindən məyus oldular. Digər tərəfdən, Müaviyədən onların hər birinə təqribən eyni məzmununda bir məktub gəlib çatdı. O, məktubda onları "əmirəl-möminin" kimi vəsf etmiş, Şam əhalisindən onlar üçün beyət aldığı vurğulamış, Kufə və Bəsrəni tez bir zamanda—Əbu Talibin oğlu bu iki şəhərə hakim olmazdan əvvəl—işğal etməyə təşviq etmişdi. Onlara məsləhət görmüşdü ki, hər yerdə şüarları "Osmanın intiqamını almaq" olsun, camaatı da bu işə dəvət etsinlər.

Bu iki sadələvh səhabə Müaviyənin məktubuna aldanıb qərara aldılar ki, Mədinədən Məkkəyə gedib orada adam yığsınlar, müharibə təbliğatına başlasınlar. Onlar Müaviyənin məkrli planını icra etmək üçün İmam (ə)-in hüzuruna gəlib dedilər:—Osmanın vilayət və hökumət barəsində etdiyi zülmkarlıqları gördün; o, Bəni-Üməyyədən başqa heç kimə diqqət yetirmirdi. İndi ki, Allah xilafəti sənə nəsis etmişdir, bizi Bəsrə və Kufəyə hakim seç.

İmam (ə) buyurdu:—Allahın sizə nəsis etdiyi şeylərə razı olun, mən də bu barədə fikirləşim. Ağah olun və bilin ki, mən yalnız dinlərinə, əmanətdarlıqlarına arxayın və ruhiyyələrinə agah olduğum şəxsləri

¹ Yenə orada, 8-ci xütbə

² "Nəhcül-bəlağə", "Kəlimate qısar", 198-ci nömrə

³ "Tarixi-Xüləfa", 1-ci cild, səh.49, Misir çapı

hakimiyətə təyin edirəm.

İmam (ə) onlarla açıq danışdığı üçün bu sözü eşitməklə daha da məyus oldular, başa düşdülər ki, onlara etimad eləmir. Buna görə də sözü dəyişib dedilər:–Belə isə icazə ver ümrəyə getmək üçün Mədinədən çıxmaq.

İmam (ə) buyurdu:–Ümrəyə getməkdə sizin başqa məqsədiniz vardır.

Onlar Allaha and içib dedilər ki, ümrədən başqa heç bir məqsədləri yoxdur. İmam (ə) buyurdu:–Siz hiylə qurub beyəti pozmaq istəyirsiniz.

Onlar yenə də and içdilər və beyəti təzələdilər. Onlar Əli (ə)-in evindən çıxandan sonra İmam orada olanlara buyurdu: Mən görürəm ki, onlar bir fitnədə öldürüləcəklər.

Oradakılardan bəziləri dedilər:–Onları səfərə çıxmağa qoyma!

İmam (ə) buyurdu:–İlahi təqdir və qəzavü-qədər həyata keçməlidir.

İbni Qüteybə yazır: "Onlar Əlinin evindən çıxandan sonra Qüreyşin iclasında dedilər: "Bu bizim mükafatımız idi ki, Əli bizə verdi. Biz Osmanın əleyhinə qiyam etdik və onun öldürülməsi üçün şərait yaratdıq, halbuki Əli öz evində oturmuşdu. İndi ki, xilafətə çatdı, başqalarını bizdən üstün sayır."

Təlhə və Zübeyr İmam (ə)-in evində israrla və dəfələrlə and içmələrinə baxmayaraq, Mədinədən çıxandan sonra Məkkə yolunda hər kəslə görüşdükdə Əli (ə)-la beyətlərini inkar edirdilər.¹

AYIŞƏ YOLDAN MƏKKƏYƏ QAYIDIR

Əvvəllər qeyd edildi ki, Osmanın evinin misirli və iraqılı qiyamçılar tərəfindən mühasirə edildiyi vaxt Ayışə Həcc məqsədi ilə Mədinədən çıxmışdı. Məkkədə Osmanın qətlə yetirilməsi xəbərini eşitdi, bundan sonra xilafətin nə yerdə olduğundan bir xəbər tutmadı. Buna görə də Mədinəyə getməyi qərara aldı. Sərf mənzilində İbni Ümmü Kəlab adlı bir nəfərlə rastlaşdı və Mədinənin vəziyyətini soruşdu. O dedi ki, xəlifənin evinin mühasirəsi səksən gün çəkdi, sonra onu öldürdülər və bir neçə gündən sonra Əli (ə)-la beyət etdilər. Ayışə mühacir və ənsarın hamısının Əli (ə)-la beyət etmələrindən xəbərdar olduqda özündən çıxdı və dedi: "Kaş göylər başıma töküləydi!" Sonra əmr etdi ki, kəcavəsini Məkkəyə qaytarsınlar. Artıq o, Osman barəsindəki fikrini dəyişərək deyirdi: "Allaha and olsun ki, Osman məzlumcasına öldürülmüşdür! Mən onun intiqamını qatillərdən alacağam!"

Bu xəbəri gətirən kişi üzünü ona tutub dedi:–Sən camaata deyirdin: "Osman kafir olmuşdur, qiyafədən yəhudi kişisinə oxşayır, onu öldürün!" - deyən ilk adam idin, indi nə oldu ki, əvvəl dediyin sözdən döndün?!

O dedi:–Osmanın qatilləri ona tövbələtmə verdilər, amma sonra öldürdülər. Hamı Osmandan danışdı, mən də bəzi sözlər deyirdim. Amma mənim axırıncı sözüüm əvvəlki sözümdən daha yaxşıdır.

O kişi Ayışənin bəhanələrinin əsassız olduğuna dair bir şer oxudu, bu şerin bəzi beytlərinin tərcüməsini veririk: "Xəlifənin qətlinə fərman verdin və bizə dedin ki, o, Allah dinindən çıxmışdır. Sözsüz ki, biz onu öldürməkdə sənə fərmanına qulaq asdıq. Bizim fikrimizcə, onun qatili elə onun qətlinə

¹ "Nəhcül-bəlağə"nin şərh-i, (İbni Əbil-Hədid), 1-ci cild, səh.231-232; "Əl-İmamətu vəs-siyasət", 1-ci cild, səh.49; Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, səh.163

fərman verən şəxsdir!"

Ayişə Məscidül-Həramın qarşısında kəcavədən endi, "Hicri-İsmail"ə gedib orada bir pərdə asdı. Camaat onun ətrafına yığışdı. O, camaata xitab edərək deyirdi: "Camaat! Osman nahaq yerə öldürülmüşdür və mən onun intiqamını alacağam."¹

İMAM (Ə)-İN MÜXALİFLƏRİNİN MƏRKƏZİ

Osmanın qətlindən və camaatın Əli (ə)-la beyət etməsindən sonra Məkkə o həzrətin müxaliflərinin mərkəzi oldu. Əli (ə)-la müxalif olanlar, yaxud onun qəzavətindən qorxanlar, xüsusilə də Osmanın təyin etdiyi valilər (bunlar İmam (ə)-in onların əmlakını müsadirə edəcəyini, onları etdikləri xəyanətlərə görə cəzalandıracağını bildirdilər) qaçıb Məkkədə, Allahın əmin-amanlıq hərəmində bir yerə yığışdılar və Cəməl müharibəsinin planını çəkdilər.

CƏMƏL MÜHARİBƏSİNİN XƏRCLƏRİ

Cəməl müharibəsinin xərclərini Osmanın hakimiyyəti dövründə beytül-malı qarət edib külli miqdarda sərvət əldə edən hakimlər ödədilər. Məqsədləri də Əli (ə)-in təzə təşəkkül tapmış dövlətini əvvəlki hala salıb onu devirmək idi. Bu müharibənin ağır xərclərini təmin edənlərdən bir neçəsinin adını qeyd edirik:

1. Əbdüllah ibni Əbu-Rəbiə. (Osmanın Yəməndəki (Sənadakı) valisi.) O, Osmana kömək etmək məqsədi ilə Sənadan çıxdı, amma yolda onun qətlə yetirilməsindən agah olduqda Məkkəyə qayıtdı. Ayişənin Osmanın intiqamını almaq üçün camaatı dəvət etdiyini eşitdikdə məscidə daxil oldu, taxtın üstündə oturub qışqırdı: "Hər kəs xəlifənin intiqamını almaq üçün cihadda iştirak etsə, mən onun yol xərcini təmin edəcəyəm!" O, döyüşdə iştirak etmək üçün çoxlarını yaraqla təmin etdi.

2. Yəli ibni Üməyyə. (Osmanın qoşun sərkərdələrindən biri idi). O, Əbdüllahın sözü ilə bu yolda külli miqdarda pul xərclədi, altı yüz dəvə alıb Məkkədən hərəkət etmək üçün hazırladı. Dəvələrin hər birinə bir nəfər mindirdi və müharibə xərclərinin təmin olunması üçün on min dinar pul verdi.² İmam (ə) onun bəxşislərindən xəbərdar olanda buyurdu: "Üməyyənin oğlu on min dinarı haradan gətirmişdir?! O, bunları yalnız beytül-maldan oğurlamışdır! Allaha and olsun, əgər onu və Əbu Rəbiənin oğlunu tutsam, sərvətlərini müsadirə edib Beytül-mala qaytaracağam."³

3. Əbdüllah ibni Amir (Bəsrənin valisi) O, özü ilə külli miqdarda mal-dövlət götürüb Bəsrədən Məkkəyə qaçmışdı.⁴ Bəsrənin işğal olunması planını da elə o təklif etmişdi. O, həm də Təlhəni, Zübeyri və Ayişəni bu

¹ "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, səh.172

² "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, səh.166

³ İbni Qüteybənin nəql etdiyinə görə, o, Zübeyrə altmış min dinar, Təlhəyə isə qırx min dinar pul vermişdi. Bax: "Əl-Cəməl", səh.123-124; "Tarixi Xülfə", səh.57

⁴ "Tarixi-Təbəri" 3-cü cild, səh.166; "Əl-imamətu vəs-siyasət", 1-ci cild səh.55

əyaləti almaq üçün təşviq edirdi. Osmanın fərari valiləri Məkkədə bir yerə yığılmışdılar; Əbdüllah ibni Ömər və onun qardaşı Übeydullah, həmçinin Mərvan ibni Həkəm, Osmanın övladları, qulamaları və Bəni-Üməyyədən bir qrup onlara qoşulmuşdular. Amma bu tanınmış şəxslərin çağırışları xalq kütlələrini Məkkədən və yolun yarısından Əli (ə)-in əleyhinə qiyam etməyə təhrik edə bilmirdi.¹ Buna görə də onlar hökmən Osmanın işdən çıxarılmış hakimlərinin və Bəni-Üməyyənin bəxşişləri ilə yığılan adi döyüşçü qüvvələrinin yanında mənəvi arxaya malik olmalı idilər ki, bu yol boyu yaşayan ərəblərin həyəcanlarını təhrik edə bilsin. Buna görə də Ayişə və Həfsəni, bu qrupun mənəvi rəhbərliyini öhdələrinə alaraq onlarla birlikdə Bəsrəyə tərəf hərəkət etməyə dəvət etdilər.

Düzdür ki, Ayişə Məkkəyə daxil olan vaxtdan etibarən Əli (ə)-lə müxalifətə başlamışdı, lakin öz müxalif fikirlərini keçirmək üçün heç bir əsaslı tədbiri yox idi. Qoşuna rəhbərliyi öhdəsinə alıb Bəsrəyə yola düşəcəyi fikrindən belə keçməmişdi. Buna görə də Zübeyr öz oğlu Əbdüllaha (Ayişənin bacısı oğlunu) onun evinə göndərdi ki, Ayişəni qiyam edib Bəsrəyə getmək üçün təşviq etsin. O Əbdüllaha belə cavab verdi: Mən heç vaxt camaata qiyam əmri verməmişəm. Mən Məkkəyə gəlmişəm ki, camaata onların imamlarının necə öldürülməsini elan edəm və bir qrupun xəlifəni tövbələtdirdikdən sonra öldürməsinə deyəm ki, camaatın özü xəlifəyə hücum edib onu öldürənlərə və rəhbərliyi məşvərətsiz olaraq əlinə alanlara qarşı qiyam etsin.

Əbdüllah dedi:—Əgər Osmanın qatilləri və Əli barəsindəki fikrin belədirsə, onda nə üçün Əlinin əleyhinə olaraq bizə kömək etməkdən çəkinirsen?! Halbuki müsəlmanların bir qrupu qiyam üçün öz hazırlıqlarını bildirmişlər.

Ayışə dedi:—Bir az gözlə, bu barədə fikirləşim.

Əbdüllah onun sözlərinin mənasından razı olduğunu duydu. Buna görə evə qayıdanda Təlhə və Zübeyrə müjdə verdi ki, Ümmül-möminin bizim istəyimizi qəbul etdi. Sabahısı gün də Ayişənin yanına getdi və onun tam və qəti razılığını cəlb etdi. Carçı məsciddə və bazarda Ayişənin Təlhə və Zübeyrlə birlikdə çıxacağını elan etdi, beləliklə də Əli (ə)-in əleyhinə qiyam və Bəsrənin işğal olunması qəti tədbir oldu. Təbəri qiyamçıların çağırışlarını belə nəql edir: "Ağah olun və bilin ki, Ümmül-möminin, Təlhə və Zübeyr Bəsrəyə yola düşürlər! Hər kəs islamı əziz etmək, müsəlmanların qanını halal edənlərlə döyüşmək və Osmanın intiqamını almaq istəyirsə, bu dəstə ilə hərəkət etsin. Hər kəsin atı və getmək pulu yoxdursa, bu onun atı, bu da onun səfər xərci!"²

Siyasət oyunbazları camaatın dini hisslərini daha çox təhrik etmək üçün Peyğəmbər (s)-in o biri zövcəsi Həfsəni də qiyama qoşmaq istədilər. O dedi:—"Mən Ayişəyə tabeyəm. O, səfərə çıxmağa hazırdırsa, mən də hazırım." Amma hərəkət vaxtı çatanda qardaşı Əbdüllah onu səfərdən saxladı. Həfsə Ayişəyə belə bir xəbər göndərdi: "Qardaşım məni sizinlə

¹ "Əl-Cəməl", səh.121

² "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, səh.167

birlikdə hərəkət etməyə qoymadı."

YEDDİNCİ FƏSİL

NAKİSİNLƏRİ ƏLƏ KEÇİRMƏKDƏ İMAM (Ə)-İN TƏDBİRİ

Əmirəl-möminin Əli (ə)-in hakimiyyətin ilk günlərindəki əsas və mühüm vəzifəsi beytül-malı öz şəxsi əmlakına çevirən, onun mühüm bir hissəsini xəzinə kimi toplayıb digər bir hissəsini də öz şəxsi işləri üçün xərcləyən özbaşına hakimləri islam cəmiyyətindən təmizləmək idi. Onların hər biri təklidə qarətçi və fitnə-fəsad, iğtişaş törədən hakim idilər. Onların başında Əbu Süfyanın oğlu Müaviyə dururdu. O, ikinci xəlifənin dövründən etibarən Qeysərin (Romanın) qonşuluğunda yerləşdiyini bəhanə edərək onlara məxsus olan qəsrlərdə naz-nemətə qərq olmuşdu, hər kəs onun əleyhinə bir söz desəydi, dərhal onu ya sürgünə göndərər, yaxud da fiziki cəhətdən məhv edirdi. Şamın özbaşına hakiminin tüğyançılıq və itaətsizlik xəbəri İmam (ə)-a çatanda dərhal qərara aldı ki, öz əsgərlərindən təşkil olunmuş bir ordu ilə Müaviyənin bu kimi işlərinə yaxşı bir cavab versin. O həzrət bu fikirdə ikən Haris ibni Əbdül Müttəlibin qızı Ümmül-Fəzlin məktubu təcili göndərilən qasid vasitəsi ilə gəlib çatdı. Bu məktubda Təlhənin, Zübeyrin əhd-peyman pozması və onların Bəsrəyə tərəf hərəkət etməsi bəyan edilirdi.¹

Məktubun çatması ilə İmam (ə) birinci qərarını dəyişdirdi və Şama göndərilən qoşunla Bəsrəyə tərəf hərəkət edib əhd-peyman pozanları yolda ikən ələ keçirmək və fitnəni beşikdə ikən boğmaq qərarına gəldi. Buna görə də Abbasın Təmmam adlı bir oğlunu Mədinəyə, Qəsm adlı başqa bir oğlunu isə Məkkəyə hakim təyin etdi, yeddi yüz nəfər fədai ilə birlikdə Mədinədən Bəsrəyə doğru yola düşdü.² Rəbəzəyə çatdıqda xəbər tutdu ki, əhd-peyman pozanlar yolda tutulacaqlarını ehtimal edərək bəzi şəxslərin bələdçiliyi ilə dolayısı yolla Bəsrəyə getmişlər.³

Əgər İmam (ə) onların hərəkətlərindən tez xəbərdar olsaydı, onları yolda tutar və bu iş də asan olar, heç bir müqavimətlə rastlaşmazdı. Çünki Təlhə və Zübeyr zahirdə bir idilər, batində isə hər biri rəhbər olub digərini aradan götürmək istəyirdi. Onların arasındakı nifaq elə bir həddə yetişmişdi ki, elə Məkkədən hərəkətə başlayan vaxtdan etibarən aralarındakı ixtilafın əks-sədası aşkar oldu. Hətta Bəsrə yolunda namazda İmam olmaq məsələsi ilə əlaqədar aralarında ixtilaf yarandı. Onların hər biri namazda öz yoldaşlarının imamı olmaq istəyirdi. Məhz bu ixtilaf nəticəsində hər ikisi Ayişənin fərmanı ilə camaat namazında İmam olmaqdan məhrum edildilər və namaz Zübeyrin oğlu Əbdüllahın imaməti ilə qılındı. Məaz deyir: "Allaha and olsun, əgər bu iki nəfər Əliyə qələbə çalsaydılar belə, heç vax xilafət

¹ "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, səh.167 (Misir çapı)

² Yenə orada, səh.169; "Əl-imamətu vəs-siyasət", səh.169. "Tarixi-Təbəri"nin nəql etdiyinə görə onların sayı doqquz yüz nəfər idi.

³ "Tarixi-Təbəri", 5-ci cild, səh.169

məsələsində bir-biri ilə razılığa gələ bilməyəcəkdilər."¹

Imamın dostlarından bəziləri təklif edib dedilər ki, Təlhəni və Zübeyri təqib etməkdən əl çəksin, lakin Imam (ə) bu təklifi qəbul etmədi. Əli (ə) bu barədə buyurmuşdur: *"Allaha and olsun, mən heç də tütək səsini eşitməklə sakitləşib öz yuvasında yatan və qəfildən ələ keçən kaftar kimi deyiləm. Mən əcəlīm gəlib çatana kimi haqq tərəfdarlarının iti qılıncları ilə haqqa arxa çevirənləri vurur və valilərin qollarının köməyi ilə asiləri və şəkk edənləri geri oturduram."*²

Əli (ə) bu sözlə öz məqsəd və məramını elan etdi və yağılardan, bac-xərac alanların qarşısında sükut etməyi rəva görmədi və məqsədin həyata keçirilməsi üçün öz ordusunu təşkilati cəhətdən yenilətmək fikrinə düşdü.

ORDU TƏŞKİLATININ YENİLƏŞDİRİLMƏSİ

Imam (ə) nakisirlərin işlərindən xəbərdar olduqdan sonra qərara aldı ki, onları Bəsrəyə kimi təqib etsin, lakin o həzrətin köməkçilərinin sayı yeddi üz (yaxud doqquz yüz) nəfərdən çox deyildi. Onların çoxunun ənsar və mühacirin seçmə döyüşçülərindən (onların bəziləri Bədr döyüşündə iştirak etmişdilər) təşkil olunmasına baxmayaraq bu say, döyüş üçün muzdlarla tutulmuş və Bəsrənin ətraf qəbilələrini özlərinə qoşmuş bir ordu qarşısında kifayət deyildi. Buna görə də Imam (ə) öz ordusunu yenidən təşkil edərək öz tabeçiliyində olan ətraf qəbilələrdən kömək almağı qərara aldı. Bu məqsədlə Ədi ibni Hatəm öz qəbiləsinə (Teyy qəbiləsinə) doğru gedərək onları Əli (ə)-in əhd-peyman pozanların qiyamını yatırmaq üçün hərəkət etməsindən əgah etdi. O, qəbilə başçılarından iştirak etdiyi iclasda dedi: "Ey Teyy qəbiləsinin ağsaqqalları! Siz Peyğəmbərin zamanında onunla döyüşmək istəmədiniz, Allaha və Onun Peyğəmbərinə "mürtədlər" hadisəsində kömək etdiniz. Bilin və əgah olun ki, Əli gəlib sizə çatacaqdır. Siz cahiliyyət dövründə dünya üçün vuruşurdunuz, indi isə islam əsrində axirət üçün vuruşun. Əgər dünyanı istəyirsinizsə, bilin ki, Allah yanında bol qənimətlər var. Mən sizi dünya və axirət səadətinə dəvət edirəm. Hal-hazırda Əli və ənsar, mühacir, Bədr döyüşçülərindən və s.dən ibarət olan böyük islam mücahidləri ilə birlikdə sizə tərəf gəlir. Onlar bura daxil olacaqlar. Nə qədər ki, gec deyil, qalxın və İmamı qarşılamağa tələsin!" Ədinin sözləri o iclasdakıların arasında qərribə bir canlanma yaratdı, hər tərəfdən alqış səsləri ucaldı və hamılıqla Imam (ə)-ə kömək etmək üçün öz hazırlıqlarını elan etdilər. Imam (ə) ora gəlib çatanda qoca bir kişi o həzrətin qarşısında dayandı və ona belə xoşgəldin dedi:—"Afərin sənə, ey Əmirəl-möminin! Allaha and olsun, əgər sən ilə bəyət etməsəydim belə, sənə Peyğəmbərlə qohumluğuna və gözəl keçmişinə görə yenə də sənə kömək edərdik. Sən cihad et, bütün Teyy qəbiləsi sənə arxandadır. Onların heç biri sənə orduda xidmət etməkdən imtina etməz. Ədinin bu ağıllı tədbiri nəticəsində bir dəstə süvari Imam (ə)-in ordusuna qoşuldu və o həzrətin ordusu yenidən quruldu. Bəni-Əsəd qəbiləsi Teyy qəbiləsinin yaxınlığında yaşayırdı. O qəbilənin başçılarından

¹ "Tarixi-Təbəri", 5-ci cild, səh.169

² "Nəhcül-bəlağə", 6-cı xütbə

Zəfər adlı bir nəfər Mədinədən İmam (ə)-in yanında idi və həzrətdən icazə aldı ki, o da öz qəbiləsinin üçün gedib onları İmam (ə)-a kömək etmək üçün dəvət etsin. O, öz qəbiləsi ilə müzakirə edəndən sonra onların bir qrupunu İmam (ə)-a kömək etmək üçün hazırlayaraq o həzrətin düşərgəsinə gətirdi. Əlbəttə, Zəfərin bu işi müvəffəqiyyət baxımından Ədi kimi deyildi. Çünki Ədi tayfa əsil-nəsəbinə və atası Hatəmin etdiyi bəxşiş və ehsanlara görə öz qəbiləsində böyük nüfuza malik idi. Amma bu nüfuz Zəfərdə yox idi. Bundan da əlavə, Teyy qəbiləsi islami inzibat və əqidə möhkəmliyini "mürtədlər" hadisəsində gözəl şəkildə göstərmişdi. Belə ki, Peyğəmbər (s)-in vəfatından sonra onlardan bir nəfər belə mürtəd olmadı, halbuki, Bəni-Əsəd qəbiləsi mürtəd olmağa üz qoydu və Teyy qəbiləsinin göstərdiyi səylər nəticəsində yenidən islam dininə qayıtdılar.¹

NAKİSİNLƏRİN BƏSRƏ YOLUNDAKİ SƏRGÜZƏŞTLƏRİ

Təlhə və Zübeyrin Peyğəmbər (s) səhabələrindən olmalarına baxmayaraq, təklidə mərkəzi hökumət əleyhinə qiyam edib bir ordunu Məkkədən Bəsrəyə gətirməkdə rəhbərlik edə bilmək üçün o qədər də qüdrət və nüfuza malik deyildilər. Əgər Peyğəmbər (s)-in zövcəsi Ayişə onların içində olmasaydı və əməvilərin külli miqdara pulları və imkanları onların ixtiyarında qoyulmasaydı, onların məkrli tədbirləri elə Məkkədə ikən alt-üst olardı. Nəhayət, onlar Osmanın intiqamını almaq bəhanəsi ilə, həmçinin Əli (ə)-in onun qatili, yaxud qatillərinin havadarı adlandıraraq Məkkədən Bəsrəyə tərəf hərəkət etdilər və yol boyu müntəzəm olaraq "Ya ləsarati Osman!" (Ey Osmanın intiqamını alanlar, ayağa qalxın!) şüarını səsləndirirdilər. Amma bu şüar o qədər məzhəkəli idi ki, hətta Osmanın yaxın adamları belə ona gülürdülər. Qeyd edəcəyimiz bu iki hadisə müddəanı təsdiq edir: Səid ibni As Zatü-irq adlı məntəqədə Təlhə və Zübeyrin başçılıq etdiyi nakisinlər karvanı ilə rastlaşdı. Səid (o, Bəni-Üməyyədən idi) üzünü Mərvana tutub dedi:–Hara gedirsən?

Mərvan dedi:–Mən gedirəm Osmanın intiqamını alam.

Səid dedi:–Niyə uzağa gedirsiniz?! Osmanın qatilləri elə sizin arxanızca gələnlərdir. (Yəni Təlhə və Zübeyrdir).²

İbni Qüteybə bu məsələyə daha aydınlıq gətirərək yazır: "Təlhə, Zübeyr və Ayişə Xeybərin Əbu-Tas adlı məntəqəsində mənzil saldıqları zaman, Səid ibni As (Müğeyrə ibni Şöbə də onunla yoldaş idi) əlindəki qara kamanla Ayişənin yanına gedib dedi:–Hara gedirsən?

Ayışə dedi:–Bəsrəyə.

Səid dedi:–Nə istəyirsən?

Ayışə dedi:–Osmanın intiqamını almaq istəyirəm.

Səid dedi:–Ey Ümmül-möminin, Osmanın qatilləri elə sənin gözünün önündədir!

¹ "Əl-İmamətu vəs-siyasət", səh.53-54

² "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, səh.472

Bunu deyib Mərvanın yanına getdi və onunla da eyni qaydada danışdı və dedi:–Osmanın qatilləri elə Təlhə və Zübeyrdir ki, onu öldürməklə hökuməti ələ keçirmək istəyirdilər. Lakin öz məqsədlərinə çatmadıqları üçün qanı qan ilə, günahı da tövbə ilə yumaq istəyirlər.¹

Müğeyrə ibni Şöbə Əli (ə)-in şəhadətindən sonra Müaviyənin sağ əli sayılırdı, o günlərdə camaata deyirdi:–Ey camaat, əgər Ümmül-mömininlə birlikdə çıxsanız, onun üçün yaxşı bir aqibət istəyin. Əgər Osmanın intiqamını almaq üçün qiyam etsəniz, bilin ki, Osmanın qatilləri elə sizin başçılarıңызdır. Əgər Əlini tənqid etmək məqsədi ilə yola düşsəniz, deyin görək onda hansı bir irad tutursunuz?! Sizi and verirəm Allaha, bir il ərzində iki fitnə salmaqdan (Osmanın öldürülməsi və Əli ilə müharibə) çəkinin!"

Lakin nə Səidin, nə də Müğeyrənin sözləri onlara təsir etmədi. Sonra Səid Yəmənə, Müğeyrə də Taifə doğru yola düşdülər və Cəməl və Siffeyn müharibələrində iştirak etmədilər.

HƏRƏKƏTDƏ TƏLƏSMƏK

Təlhə və Zübeyr Əli (ə) tərəfindən tutulmamaq üçün Məkkə-Bəsrə yolundakı mənzilləri sürətlə ötüb gedirdilər. Buna görə də, yorğa yerişli dəvə tapmaq fikrinə düşdülər ki, mümkün qədər tez bir zamanda Ayişəni Bəsrəyə çatdırsınlar. Yolda Rənyə qəbiləsindən bir kişini gördülər. O, yorğa bir dəvəyə (erkək dəvəyə) minmişdi. Ona dedilər ki, dəvəsini satsın. O, dəvəsinə min dirhəm qiymət qoydu. Müştəri etiraz edib dedi:–Dəli olmusanmı?! Harda görmüsən ki, bir dəvənin min dirhəm qiyməti olsun?

Dəvənin sahibi dedi:–Sən onu tanımırsan! Heç bir dəvə onunla yarışa girə bilməz!

Müştəri dedi:–Əgər bu dəvəni kimin üçün almaq istədiyimizi bilsən, heç bir dirhəm də almadan onu bağışlayarsan.

Soruşdu: Kim üçün alırsınız?

Dedi:–Ümmül-möminin Ayişə üçün.

Dəvənin sahibi Peyğəmbərə olan sədaqət və ixlas üzündən dəvəni təmənnəsiz onlara verdi. Müştəri ondan bələdçi kimi istifadə etmək üçün onu Ayişənin karvanının endiyi yerə apardı və o erkək dəvənin əvəzində ona bir diş dəvə, üstəlik dörd yüz (yaxud altı yüz) dirhəm pul verdi, ona dedi ki, çölün bu yerini keçib getməkdə kömək etsin. O da razılıq qəbul etdi. Bələdçi bu məntəqəni hamıdan yaxşı tanıyırdı. O deyir: "Hər abadlıqdan və su quyusunun yanından keçəndə Ayişə oranın adını məndən soruşurdu. Nəhayət Hovəb məntəqəsindən keçəndə oranın itlərinin səsi ucaldı. Ümmül-möminin başını kəcavədən çıxarıb soruşdu: Bura haradır? Dedim:– "Hovəbdir." Ayişə bu adı eşidən kimi fəryad etdi, dərhal dəvənin ayağından vurub onu yatırdı. Sonra dedi:–"Allaha and olsun, mən (Peyğəmbərin buyurduğu) o arvadam ki, o, Hovəbdən keçir və oranın itləri onun dəvəsinə hürürlər." Bu cümləni üç dəfə təkrar etdi və qışqırıb dedi ki, onu geri qaytarsınlar. Ayişənin dayanması ilə karvandakılar da dayandı və dəvələrini yatırdılar. Hərəkət etmək üçün israr etməyin heç bir nəticəsi olmadı. Bir

¹ "Əl-imamətu vəs-siyasət", 1-ci cild, səh.58

gün orada qaldılar. Nəhayət Ayişənin bacısı oğlu Əbdüllah ibni Zübeyr gəlib dedi:–Tez ol hərəkətə başla, Əli bizi təqib edir! Ola bilsin ki, hamımız onunla müharibədə ələ keçək.¹

Təbəri təəssüb üzündən həqiqəti gizlədir və baş verən əhvalatı yuxarıda nəql olunan sadəliklə yazır. Lakin ondan qabaq yaşamış İbni Qüteybə (276-cı hicri qəməri ilində vəfat etmişdir) yazır: "Ümmül-möminin Hovəb adını eşitdikdə, Təlhənin oğluna dedi:–"Mən hökmən qayıtmalıyam! Çünki bir gün Peyğəmbər öz zövcələri ilə danışdı. Mən də onların içində idim. Həzrət buyurdu: "Mən görürəm ki, sizlərdən biri Hovəb məntəqəsindən keçir və oranın itləri onun üstünə hürür." Sonra üzünü mənə tutub dedi:– "Hümeyra, məbada sən elə o arvad olasan!" Bu vaxt Təlhənin oğlu ondan yola davam etməsini istədi, lakin heç bir faydası olmadı. Onun bacısı oğlu Əbdüllah ibni Zübeyr münafiqəsinə and içib dedi:–"Buranın adı Hovəb deyil. Biz Hovəbi gecənin əvvəlində keçdik." Bu sözlə də kifayətlənməyib çöl ərəblərindən bir neçəsini gətirib onları yalandan and içirdi ki, bu məntəqənin adı Hovəb deyil. (Bu cür yalan şəhadət islam tarixində görünməmişdir.) Bundan sonra karvan hərəkətə başladı və Bəsrəni ələ keçirmək üçün şəhərin yaxınlığında düşərgə saldılar. (Osman ibni Hənif Əli (ə) tərəfindən orada hakim idi)²

ƏHD-PEYMAN POZANLAR BƏSRƏYƏ YAXINLAŞIR

Nakisinlər karvanı Bəsrənin yaxınlığına çatanda Təmmim qəbiləsindən bir nəfər Ayişəyə dedi ki, Bəsrəyə daxil olmazdan qabaq oranın başçılarını öz məqsədindən agah etsin. Ayişə Bəsrənin böyük şəxsiyyətlərinə çoxlu məktublar yazdı, özü isə "Hüfeyr" adlı bir məntəqədə oturaq salıb məktubların cavablarını gözləməyə başladı. İbni Əbil-Hədid Əbu-Müxnəfdən nəql edir ki, Təlhə və Zübeyr də Bəsrənin hakimi Osman ibni Hənifə məktub yazıb ona təklif etmişdilər ki, darül-imarəni onlara təhvil versin. Bu məktub Osman ibni Hənifə çatdıqda o, Əhnəf ibni Qeysi çağırır hadisənin nə yerdə olduğunu ona dedi. Əhnəf ona məsləhət verib dedi:– "Osmanın intiqamını almaq" adı ilə qiyam edənlərin özləri onun qanını axıtmışlar. Mən məsləhət görürəm ki, onlara lazımı cavab vermək üçün döyüşə hazırlaşasan. Sən hakimsən, camaat sənə sözünü eşidər. Onlar gəlib bura çatmamış sən onlara tərəf hərəkət et.

Osman dedi:–Mənim də fikrim belədir, lakin İmam (ə)-ın əmrini gözləyirik.

Əhnəfdən sonra Hükeym ibni Cəbəllə Əbdi gəldi. Osman Təlhə və Zübeyrin məktubunu ona da oxudu, o da elə Əhnəfin sözünü təkrar edib dedi:–İcazə ver, mən onların qarşısına çıxım. Əgər Əmirəl-möminin (ə)-a tabe olsalar, lap yaxşı; əks halda onlarla döyüşərəm.

Osman dedi:–Əgər onlarla qarşılaşmaq lazım gəlsə, mən özüm bu iş üçün daha yaxşıyam.

Hükeym dedi:–Nə qədər ki, gec deyil, tədbir gör. Əgər nakisinlər

¹ "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, səh.975

² "Nəhcül-bəlağə"nin şərhü , (İbni Əbil-Hədid), 9-cu cild, səh.312

Bəsrəyə daxil olsalar, Peyğəmbər (s)-in zövcəsi onlarla birgə olduğuna görə camaatı öz tərəfinə çəkəcəklər, səni də işdən çıxaracaqlar.

Bu zaman İmam (ə)-dan Osman ibni Hənifə bir məktub gəldi. Məktubda Təlhə və Zübeyrin əhd-peymanı pozmaları və Bəsrəyə tərəf hərəkət etmələri bildirilmişdi. Həmçinin ona əmr olunmuşdu ki, onları öz əhdlərinə sadıq qalmağa dəvət etsin, qəbul edəcəkləri təqdirdə onlara qarşı yaxşı rəftar etsin, əks halda işi müharibə yolu ilə bitirsin. Allah onlarla Osmanın arasında qəzavət edər. İmam (ə) məktubu Rəbəzədən göndərmişdi. Məktub o həzrətin diktəsi və onun katibi Übeydullahın xətti ilə yazılmışdı.¹

İmam (ə)-ın məktubu Bəsrənin hakiminə çatandan sonra o, öz dostları ilə məsləhətləşdi və dərhal Bəsrənin hörmətli şəxsiyyətlərindən olan İmran ibni Həsən və Əbül-Əsvəd Düəlini² çağıraraq onlara göstəriş verdi ki, nakisinlərin Bəsrənin kənarındakı düşərgəsinə gedib Zübeyr və Təlhə ilə görüşsün və Bəsrəyə hansı məqsədlə qoşun yeritmək istədiklərini öyrənsinlər. Onlar da dərhal nakisinlərin düşərgəsinə getdilər. Ayişə, Təlhə və Zübeyrlə görüşdülər. Ayişə onlara belə cavab verdi: Bir neçə nəfər müsəlmanların imamını təqsiri olmadan öldürmüş, əziz qanını nahaq yerə axıtmış, haram (toxunulmaz) malı qarət etmiş və haram aylara olan hörmətə sadıq qalmamışlar. Mən bura gəlmişəm ki, bu şəxslərin günahlarını aşkar edib camaata bu iş qarşısında nə edəcəklərini deyim. (Başqa bir rəvayətə görə sonra dedi:) Mən bura gəlmişəm ki, bir qoşun yaradam və onun köməyi ilə Osmanın düşmənlərini cəzalandıram.

Bu sözlərdən sonra hər ikisi Ayişənin hüzurundan çıxıb Təlhə və Zübeyrin yanına getdilər və onlara dedilər:–Bura nə üçün gəlmisiniz?

Onlar dedilər: Osmanın intiqamını almaq üçün.

Valinin nümayəndələri dedilər: Məgər siz Əli ilə beyət etməmişdinizmi?

Dedilər: Biz Əştərin qılıncının qorxusundan beyət etdik.

Bu söhbətdən sonra nümayəndələr geri qayıtdılar və hakimi nakisinlərin fikir və məqsədlərindən xəbərdar etdilər. O qərara aldı ki, hərbi qüvvələrlə onların Bəsrəyə yaxınlaşmasının qarşısını alsın. Carçılar şəhərdə və onun ətraf yerlərində car çəkərək camaatı məscidə dəvət etdilər. Hakimin carçısı iz itirmək üçün özünü Kufəli və Qeys qəbiləsinin bir üzvü kimi təqdim edib dedi:–Əgər bunlar "biz öz canımızın qorxusundan Bəsrəyə gəlmişik" deyər iddia etsələr, onda əsassız bir söz demiş olarlar, çünki onlar ilahi hərəmdə (Məkkədə) idilər. Ora elə bir yerdir ki, hətta havada uçan quşlar da əmin-amanlıqdadırlar. Əgər Osmanın intiqamını almaq üçün bura gəlmiş olduğunu desələr, yalandır, çünki Osmanın qatilləri Bəsrədə deyillər ki, onlar bura gələlər. Ey camaat, onlara qarşı qiyam edin və onları gəldikləri yerə qaytarın!"

Bu zaman Əsvəd adlı bir kişi ayağa durub dedi:–Onlar bizi Osmanın qatilləri hesab etmirlər. Onlar bizim köməyimiz ilə Osmanın intiqamını almaq üçün buraya gəlmişlər.

Camaatın əksəriyyəti Əsvədin sözünə qarşı çıxsada, məlum oldu ki,

¹ "Əl-İmamətu vəs-siyasət", -ci cild, səh.59

² Əli TM-in nümunəvi şagirdi və nəhv elminin banisi

Təlhə və Zübeyrin Bəsrə əhalisi arasında müəyyən qədər havadarları vardır. Nakisinlərin karvanı düşərgə salıb əyləndikləri yerdən Bəsrəyə tərəf, Osman ibni Həniif də onları qarşılayıb geri qayıtmaq üçün hərəkət etdi. Hər iki qoşun "Mərbəd" adlı məntəqədə qarşı-qarşıya dayandı. Təlhə və Zübeyrin qoşunu həmin yerin sağında, Osman ibni Həniifin qoşunu isə solunda yerləşirdi.

Təlhə ilə Zübeyr Osmanın fəziləti və məzlumiyyəti barədə danışaraq camaatı onun intiqamını almağa çağırtdılar. Öz tərəfdarlarının "təsdiq" səsləri ucaldı. Bu zaman hakimin tərəfdarları o iki nəfərin sözlərini təkzib etdilər və beləliklə, tərəflər arasında müharibə başlandı. Amma Osman ibni Həniifin tərəfdarları arasında azacıq belə, narazılıq yaranmadı. Vəziyyətin belə olduğunu görən Ayişə sözə başlayıb dedi:–Həmişə camaat Osmanın ətrafındakı məmurlardan şikayətlənər və çətin məsələlərini bizimlə müzakirə edərdilər. Biz buna görə ağlamadıq. Biz onun günahsız, pərhizkar, vəfadar, xəbərçilərin isə hiyləgər və yalançı olduğunu anladıq. Onu tənqid edənlər gücləndikdə, onun evinə hücum edib qanını haram ayda, özü də günahsız olaraq axıtdılar. Sizin vəzifəniz budur ki, qatilləri tutub onların barəsində Allah hökmünü icra edəsiniz.¹

Ayişənin sözləri Osman ibni Həniifin qoşununda çaxnaşma saldı. Bəziləri Ayişənin sözlərini təsdiq, bəziləri isə təkzib etdi, sonra bir-birlərinə torpaq, daş atmağa başladılar. Bu vaxt Ayişə "Mərbəd"dən çıxıb Dəbbağın adlı bir yerə getdi. Hələ də, Osmanın qoşununda ikitirəlik hökm sürürdü. Nəhayət, bir qrup onlardan ayrılıb nakisinlərə qoşuldu.

NAKİSİNLƏRİN SÖZLƏRİ

Ayişənin düşərgə saldığı yerdə Bəni-Səd qəbiləsindən bir nəfər ondan məsələyə aydınlıq verməsini istəyib dedi:–Ey Ümmül-möminin! Bizim üçün Osmanı öldürmək sənə evdən çıxıb bu məlun dəvəyə minməyindən çox asan idi. Allah tərəfindən sənə üçün ehtiram və hörmət pərdəsi var idi, lakin sən öz hörmət pərdəni yırtdın və öz hörmətini aradan götürdün.² Əgər öz xoşunla gəlmisənsə, elə buradanca qayıt; yox əgər zorla gətirilmisənsə, onda biz sənə kömək edərək.

Həmin qəbilədən bir nəfər Təlhə və Zübeyrə xitab edərək dedi:–Ey Zübeyr, sən Peyğəmbərin həvarilərindən sayılırsan. Ey Təlhə, sən isə öz əlinlə Allah Rəsulunu təhlükədən qorudun. Ananızı (Ayişəni) sizinlə birlikdə görürəm. Deyin görüm, arvadlarınızı da özünüzlə gətirmisinizmi?

Onlar dedilər: Yox.

Həmin cavan dedi:–Mən elə bu andan etibarən sizdən ayrılıram.

Sonra bir şer oxudu, onun ilk beyti belədir:

"Öz arvadlarınızı pərdə arxasında oturtdunuz, lakin öz ananızı (bu işə) sövq etməsiniz.

Allaha and olsun, bu çox insafsızlıq əlamətidir."³

¹ "Ali-İmran" surəsi, ayə:23

² Peyğəmbərin zövcələri barəsində nazil olan ayədir ("Əhzab" surəsi, 33)

³ "Əl-Kamil" (İbni Əsir), 3-cü cild, səh.213-214; "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, səh.482

Bu vaxt Hükeym ibni Cəbəllə Əbdi öz adamları ilə birlikdə İmam (ə)-in Bəsrədəki hakiminə köməyə tələsdi. Onlarla Təlhə və Zübeyrin tərəfdarları arasında şiddətli toqquşma baş verdi. Ayışə bu döyüşə son qoymaq üçün həmin yerdən "Bəni Mazən" qəbiristanlığına tərəf getməyi əmr etdi. Ora çatanda tam qaranlıq idi. Gecənin qaranlığı döyüşün dayanmasına səbəb oldu, hakim də şəhərə qayıtdı. Ayışənin adamları gecə ikən Darür-rizq adlı bir yerə yığılaraq döyüşə hazırlaşdılar. O günün sabahı Hükeym ibni Cəbəllə onlara həmlə etdi və tərəflər arasında güclü toqquşma baş verdi. Hər iki tərəfdən çoxlu adam öldürüldü və yaralandı.

TƏRƏFLƏR ARASINDA MÜVƏQQƏTİ SÜLH

İslam tarixçilərinin hamısı bura qədər baş verən hadisələri yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi yazmışlar. Əsas məsələ hadisənin gedişatının sonrakı mərhələsi, yəni hər iki tərəfin nə üçün döyüşdən əl çəkib gözləmə mövqeyində dayanmaq üçün razılığa gəlməsidir. Burada Təbəri və ona tabe olan Cəzəri ("Kamil" kitabında) bu məsələni iki cür yazmışlar. Hər iki nəzərlə tanış olduğdan sonra ikincinin həqiqətlə uyğun olduğu hiss olunur. Buna baxmayaraq biz hər iki nəzəri qeyd edirik:

a) Təlhə və Zübeyr necə beyət etmişdi?

Təbəri yazır: Tərəflər razılaşırdılar ki, Mədinə əhalisinə bir məktub yazıb Təlhə və Zübeyrin Əli (ə)-la necə beyət etmələrini soruşsunlar. Əgər Mədinə əhalisi onların könüllü və tam azad şəkildə beyət etməsinə şahidlik etsələr, bu zaman ikisi də oradan Mədinəyə qayıtsın və Osman ibni Hənifə qarşı çıxmasınlar. Əgər mədinəlilər onların məcburiyyət və qorxu əsasında beyət etmələrinə şahidlik etsələr, bu halda gərək Osman Bəsrəni tərk etsin və darül-imarəni (hökumət evini), beytül-malı və hökumətə aid olan şeyləri Təlhə və Zübeyrin ixtiyarında qoysun.

Təbəri bu sülhnaməni öz tarix kitabında göstərmiş və əlavə olaraq qeyd etmişdir ki, Kəb ibni Sur onu götürüb Mədinəyə yola düşdü. Cümə günü Mədinə məscidində Bəsrə əhalisinin sözünü mədinəlilərə çatdırdı. Lakin Üsamə adlı bir nəfərdən başqa heç kəs ona cavab vermədi. Üsamə dedi:– Onların beyəti öz arzuları ilə deyil, məcburiyyət və qorxu üzündən olmuşdu. Camaat bu sözdən o qədər qəzəbləndi ki, hətta onu öldürmək belə istədilər. Əgər Süheyb və Məhəmməd ibni Məsləmə kimi adamlar onun köməyinə çatmasaydılar, onun qanı axıdılacaqdı.

Kəb Bəsrəyə qayıdıandan sonra Mədinə məscidində gördüklərini söylədi. Buna görə də, Təlhə və Zübeyr Osman ibni Hənifə bir məktub göndərərək ondan tələb etdilər ki, darül-imarəni tərk etsin. Çünki o iki nəfərin beyəti könüllü və azad şəkildə qəbul etmədikləri sübut olundu. Sülhlə bağlı müqavilənin səbəbinin məhz bu olması aşağıdakı səbəblərdən çox da ağlabatan deyil və həqiqətdən uzaqdır:

1. Onu söyləyən Seyf ibni Ömərdir ki, təhlilçilər və təhqiqatçılar onu saleh və doğruçu hesab etmirlər. Lakin çox təəssüflər olsun ki, "Tarixi-Təbəri"-nin bir hissəsi (11-36-cı hicri ilinin hadisələri) onun söylədiyi hadisələrlə doludur.

2. Bəsrədən Mədinəyə gedib-qayıtmaq çox vaxt istəyirdi və nakisinlər

bilirdilər ki, İmam (ə) Mədinədən hərəkət edərək onları təqib etməkdədir. Buna görə də əhd-peymanə xəyanət edənlər belə bir təhlükənin yaxınlaşdığını bildikləri halda şəhəri ələ keçirmədən və hakimi aradan götürmədən məktubun cavabının gəlməsini oturub gözləməyi məsləhət bilməzdilər.

3. Belə bir şərti o adamlar qəbul edər ki, Peyğəmbər (s)-in dostlarının o iki nəfərin könüllü şəkildə beyət etmələrinə şahidlik edəcəklərinə arxayın olsunlar. Halbuki bu arxayınçılıq onların əleyhinə idi. Buna görə də Təbərinin Seyf ibni Ömərə istinadən nəql etdiyinə görə, yalnız İmam (ə)-la beyət etməyən bir nəfər o iki nəfərin məcburi olaraq beyət etdiklərini təsdiq etmişdir. Seyfin özünün nəql etdiyinə əsasən, başqaları cavab verməyib sükut etmişdilər.

4. Onların beyətinin məcburi olmamasının ən yaxşı dəlili budur ki, Səd Vəqqas, Əbdüllah ibni Ömər, Üsamə, Həssan və s. kimilər beyətdən imtina etdilər, heç kəsin də onlarla işi olmadı. Əgər Təlhə və Zübeyr də beyət etməyə razı olmasaydılar, beyət etməyənlərin cərgəsində ola bilərdilər. Belə ki, İmam (ə) bu məsələdən agah olanda Zübeyrin barəsində buyurdu: **"Zübeyr güman edir ki, zahirdə beyət etmiş və batində müxalif olmuşdur. O, hər bir halda öz beyətini təsdiq etmişdir, amma iddia edir ki, batində onun əksini gizlətməmişdir. Bu sözlər üçün gərək şahid gətirsin. Əgər şahid olmasa, onda onun beyəti əvvəlki kimi qalır və tabe olub itaət etməsi gərəkdir."**¹

Sonralar, əhd-peymanı pozanlar öldürülən zaman İmam (ə) o iki nəfərin vəziyyətini belə şərh edir:

"İlahi, Təlhə və Zübeyr mənimlə əlaqələrini kəsdilər və mənə zülm etdilər. Öz beyətlərini pozdular, camaatı mənim əleyhimə qaldırdılar. İlahi, onların bağladqları şeyləri aç, onların toxuduqlarını möhkəm etmə, arzu etdikləri və gördükləri işin cəzasını onlara göstər. Mən müharibəyə başlamazdan əvvəl onlara möhlət verdim ki, etdikləri beyətə qayıtsınlar. Lakin nankorluq etdilər və hər iki dünyanın sağlamlığını əldən verdilər."²

b) İmam (ə)-dan vəzifənin nə olduğunu öyrənmək.

Bu razılışma ilə əlaqədar başqa rəvayətdə deyilir ki, Osman ibni Hənif nakisinlərə xitab edərək dedi ki, o, Əli (ə)-ın məmurudur və İmam (ə)-a məktub yazıb öz vəzifəsinin nə olduğunu öyrənməyincə onların istəklərini qətiyyəq qəbul edə bilməz.³

İbni Qüteybə "Əl-İmamətu vəs-siyasət" kitabında əlavə edir: "Tərəflər razılaşdılar ki, Osman ibni Hənif öz vəzifəsində qalsın və darül-İmarə, məscid, beytül-mal onun ixtiyarında olsun. Təlhə və Zübeyr də Əli (ə)-dan bir xəbər gəlib çatana qədər istədikləri yerdə düşərgə salsınlar. Əgər İmam (ə)-la razılaşsalar heç, əks halda hər kəs özünə yol seçməkdə azad olacaq.

¹ "Nəhcül-bəlağə"nin şərhı (Əbdüh)

² Yenə orada, 133-cü xütbə

³ "Nəhcül-bəlağə"nin şərhı, (İbni Əbil-Hədid), 3-cü cild, səh.216; "Kamil", 3-cü cild, səh.486; "Tarixi-Təbəri", 9-cu cild, səh.319 (Axırncı kitab müqavilənin mətnini də nəql etmişdir)

Sonra bu barədə əhd bağladılar və hər iki tərəfdən bir neçə nəfəri şahid tutdular.¹

Hadisənin bu cür nəql olunması onun daha düzgün olduğuna inam yaradır. Əlbəttə, bu, nakisinlərin başçılarının bu razılaşmanı səmimi qəlbədən qəbul etməsi demək deyildir. Əksinə, onlar müqaviləni zahirdə qəbul etmiş və qərara almışdılar ki, elə yaranan ilk fürsətdə qəfil hücum edərək darül-imarəni ələ keçirib Osman ibni Hənifi Bəsrə hakimiyyətindən kənarlaşdırsınlar. Buna görə də Ayişə Zeyd ibni Suhana bir məktub yazaraq onu özünə "övlad" hesab etdi, onların dəstəsinə qoşulmasını, yaxud heç olmazsa, evində oturub Əliyə kömək etməməsini istədi. Zeyd onun cavabında yazdı: "Allah Ümmül-möminə rəhm eləsin! Ona öz evində oturmaq, bizə isə cihad etmək əmr olunmuşdur. O, öz vəzifəsini yerinə yetirməyib bizi öz vəzifəsinə (evdə oturmağa) dəvət edir. Digər tərəfdən, o, bizə aid olan vəzifəni yerinə yetirmək üçün qiyam etmişdir və bizi öz vəzifəmizə əməl etməyə qoymur."

Ibni Əbil-Hədid belə nəql edir: Nakisinlərin başçıları bir-biri ilə məşvərət edib dedilər ki, zəif olduqlarına görə, əgər Əli öz ordusu ilə gəlib çatsa, onların işi bitəcəkdir. Buna görə də ətrafdakı qəbilə başçılarına məktub yazdılar, bəzi qəbilələrin razılığını (Əzb, Zəbbəh, Qeys ibni Qeylan kimi) cəlb edə bildilər, bəzi qəbilələr də Əli (ə)-a sadıq qaldılar.²

SƏKKİZİNCİ FƏSİL

QANLI ÇEVRİLİŞ

Belə bir şəraitdə nakisinlərin başçıları cürətləndilər. Osmanın məktub göndərməsindən çox keçməmiş soyuq və küləkli bir gecədə, xiftən namazı vaxtında (başqa bir rəvayətə görə sübh namazı vaxtı) darül-imarənin məscidinə hücum etdilər. Məscidin, darül-imarənin və zindanın keşikçilərini öldürəndən sonra (öldürülənlərin sayı müxtəlif cür nəql olunmuşdur) şəhərin ən mühüm yerlərini ələ keçirdilər. Sonra camaatın diqqətini cəlb etmək üçün başçılardan hər biri çıxış etdi. Təlhə öldürülən xəlifəni tərifləyərək dedi: "Xəlifə günaha batmışdı və buna görə də tövbə etdi. Əvvəlcə biz onu tənbeh etmək istəyirdik, lakin səfehlər bizə imkan verməyib onu öldürdülər."

Onun sözü bu yerə çatanda camaat etirazla başlayıb dedi:—Səndən xəlifə barəsində bizə gəlib çatan məktubların məzmunu indi dediklərinin tam əksinə idi. Sən bizi onun əleyhinə qiyam etməyə dəvət edirdin."

Bu vaxt Zübeyr ayağa durub özünə bəraət qazandırdı və dedi:—Məndən sizə heç bir məktub gəlməyibdir."

Əbdül-Qeys qəbiləsindən bir kişi ayağa durub dörd xəlifənin hər birinin tarixini araşdırdı və dedi: "Bütün xəlifələrin seçilməsi siz mühacir və ənsarın vasitəsi ilə olurdu və bizimlə heç vaxt məşvərət etməyirdiniz. Əli ilə də bizim rəyimizi soruşmadan beyət etdiniz. İndi ona nə kimi irad tutursunuz?! Məgər o, ümumxalq əmlakını mənmsəyibdirmi?! O, haqdan qeyri bir şeyə əməl

¹ Əl-İmamətu vəs-siyasət -ci cild, səh.64

² "Nəhcül-bəlağə"nin şərhü (İbni Əbil-Hədid), 9-cu cild, səh.320-321

etmişdirmi?! Qanunsuz bir iş görmüşdürmü?! Əgər bu işlərdən heç biri baş verməmişdirsə, onda nə üçün qiyam etmisiniz?!

Kişinin cəsəətli və güclü məntiqlə yanaşı olan fikri maddiyyata uyanların qəzəbini coşdurdu, onu tutub öldürmək istədilər, lakin qəbiləsi bu işə mane oldu. Sabahı gün yenidən o kişinin üstünə töküldülər və onu müdafiə etmək istəyən yetmiş nəfərlə birlikdə qılıncdan keçirtdilər. Sonra namazda imamətdən tutmuş beytül-mala kimi bütün işləri əllərinə keçirərək öz arzularının bir qisminə çatdılar.¹

ŞƏHƏR HAKİMİNİN TALEYİ

Əli (ə)-ın mövqeyini qorumaqda hakimin göstərdiyi sədaqət nakisinləri bərk qəzəbləndirmişdi. Buna görə də onu tutan kimi bərk əzişdirdilər, başının və üzünün tüklərini yoldular. Sonra onu öldürüb-öldürməmək barədə məsləhətləşdilər. Nəhayət onun qardaşı Səhl ibni Hənif Mədinədə bunun əvəzini çıxma biləcəyindən qorxaraq onu buraxmağı qərara aldılar. Osman ibni Hənif Əli (ə)-la görüşmək üçün Bəsrədən çıxdı. Əli (ə) onu bu vəziyyətdə görəndə zarafatla buyurdu: *"Bizim yanımızdan qoca bir kişi kimi getdin, indi isə cavan bir oğlan camalında qayıtmısan!"* Sonra hadisəni İmam (ə)-a söylədi.

Bu qanlı çevrilişdə öldürülənlərin sayı müxtəlif nəql edilmişdir. Təbərinin öz "Tarix"ində və Cəzərinin "Kamil"də nəql etdiyinə görə öldürülənlərin sayı qırx nəfər idi, lakin İbni Əbil-Hədid onların sayını yetmiş nəfər qeyd etmişdir. Əbu Müxnəfin "Cəməl" kitabında nəql etdiyinə görə isə dörd yüz nəfər öldürülmüşdü.²

Nakisinlər məscidin, darül-imarənin və zindanın keşikçilərinin hamısını hiyləgərliklə ələ aldılar və sonra hamısının başını faciəli surətdə kəsdilər.

HÜKEYM İBNI CƏBƏLLƏNİN QIYAMI

Hükeym ibni Cəbəllə Osman ibni Hənifin acınacaqlı şəkildə işdən çıxarılmasından və keşikçilərin faciəli şəkildə qətlə yetirilməsindən bərk narahət oldu. Qərara aldı ki, Əbdül Qeys qəbiləsindən olan üç yüz nəfərlə köməkləşib onlarla döyüşsün. O, dörd dəstə təşkil etdi, özünün üç qardaşını da dəstələrə sərkərdə təyin edərək nakisinlərə həmlə etdi. Nakisinlər təbliğat yolu ilə camaatı Hükeymin əleyhinə qaldırmaq üçün ilk dəfə olaraq Peyğəmbər (s)-in zövcəsini dəvəyə mindirdilər və onun mövqeyindən sui-istifadə edərək camaatın diqqətini özlərinə cəlb etdilər. Buna görə də Hükeymin qiyam etdiyi günü kiçik "Cəməl günü" adlandırdılar. Bu döyüşdə Hükeymin ətrafında olan üç yüz nəfər və onun üç qardaşı öldürüldü. Beləliklə, də Bəsrənin rəhbərliyi heç bir ciddi maneə olmadan Təlhə və Zübeyrin ixtiyarına keçdi. Onların da hər biri rəhbərliyi öz əlinə almaq istəyirdi. Buna görə də namazda imamət etmək üstündə kəskin mübahisə

¹ "Əl-İmamətu vəs-siyasət", 1-ci cild, səh.65; "Kamil", 3-cü cild, səh.217; "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, səh.485

² "Nəhcül-bəlağə"nin şərhə, (İbni Əbil-Hədid) 9-cu cild, səh.321

saldılar, çünki birinci gündə kimin (namazda) Imam olması sonrakı rəhbərliyin əlaməti idi. Ayışə bu ixtilafdan xəbər tutduqda hər ikisinin kənara çəkilməsini əmr etdi, namazın imamətini də Təlhənin və Zübeyrin oğlanlarına tapşırdı: bir gün camaat namazını Əbdüllah ibni Zübeyr, bir gün isə Məhəmməd ibni Təlhə qılırdı.

Beytül-malın qarısını açdıqda gözləri müsəlmanların gülli miqdarda sərvətdən ibarət olan xəzinəsinə sataşdı. Bu vaxt Zübeyr bu ayəni oxudu: **"Allah sizə bol qənimətlər əldə edəcəyinizi vəd etmişdi və bu qənimətləri tezliklə verdi."**

Sonra dedi: "Biz bu sərvətə sahib olmaq üçün bəsrəlilərdən daha irəliyə". Bunu deyib bütün mal-dövləti və sərvəti zəbt etdi. (Imam (ə) Bəsrəyə hakim olandan sonra onların hamısını müsadirə edib beytül-mala qaytardı.)¹

ƏLİ (Ə) BU ÇEVİRİLİŞDƏN XƏBƏR TUTUR

Rəbəzə məntəqəsi xatirələrlə dolu bir yerdir. Imam (ə) qədim zamanlardan bu məntəqə ilə tanış idi. Xüsusilə də o həzrətin sadıq dostlarının biri—Peyğəmbər (s)-in yaxın səhabəsi Əbuzərin hakim quruluşda israfçılıq və ayrı-seçkiliyə qarşı etirazlı çıxışlar etdiyi üçün o məntəqəyə sürgün olunduğu vaxtlar daha çox xatirəli günlər idi. Uzun illər keçəndən sonra ilahi qəzavü-qədər Əli (ə)-ı bu məntəqəyə gətirmişdi: O, əhd-peyman pozanları ələ keçirmək üçün qüvvə toplamaq məqsədi ilə buraya gəlmişdi. Imam (ə) bu məntəqədə olanda nakisnlərin çevriliş etməsini eşitdi və bildi ki, Təlhə və Zübeyr Bəsrəyə daxil olmuş, darül-imarənin, məscidin, beytül-malın və zindanın keşikçilərini öldürmüş, yüzlərlə insanın qanını axıdaraq şəhəri ələ keçirmiş, onun təyin etdiyi hakimi döyüb-təhqir etdikdən və baş və saqqalını yolduqdan sonra oradan qovmuş, zəhərli təbliğatlarla Bəsrə qəbilələrindən bəzilərini öz tərəflərinə çəkə bilmişlər. Imam (ə) nakisnləri darmadağın etmək üçün Kufə camaatından kömək almaq fikrində idi, çünki İraqda onun üçün qalan yeganə səngər Kufə şəhəri və onun ətraf qəbilələri idi. Lakin Kufənin valisi Əbu Musa Əşəri bu yolda böyük bir maneə idi, çünki o, hər cür qiyamı fitnə təsəvvür edir, camaatın Əli (ə)-a kömək etməsinə mane olurdu. Əbu Musa mühacir və ənsarın Imam (ə)-la beyət etməsindən qabaq Kufənin valisi idi və o həzrət xilafətə gələndən sonra Malik Əştərin məsləhəti ilə öz vəzifəsində qalmışdı. Malikin məsləhətindən əlavə, Əbu Musanın beytül-malda israfə yol verməməsi, zülm etməməsi və dünya malına rəğbət göstərməməsi Imam tərəfindən onun həmin vəzifədə saxlanmasına səbəb oldu. Əbu Musa bu xüsusiyyətlərinə görə Osmanın təyin etdiyi başqa hakimlərdən fərqlənirdi. Beləliklə, Imam (ə) qərara aldı ki, bəzilərini Kufəyə yollasın, Əbu Musaya və Kufə camaatına məktub göndərsin, onlar da ora qüvvə göndərmək üçün şərait yaratsınlar; əks halda valini azad edib yerinə başqasını təyin etsin. İndi Imam (ə)-ın bu tədbirlə bağlı gördüyü işləri şərh edirik.

¹ "Nəhcül-bəlağə"nin şərh, (İbni Əbil-Hədid) 9-cu cild, səh.322; "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild; "Kamil", 3-cild

1. MƏHƏMMƏD İBNİ ƏBU-BƏKRİN KUFƏYƏ GÖNDƏRİLMƏSİ

İmam (ə) bir məktub yazıb Məhəmməd ibni Əbu-Bəkri və Məhəmməd ibni Cəfərlə Kufəyə göndərdi ki, ümumi bir yığıncaqda o həzrətin kömək istədiyini Kufə camaatına çatdırsın. Lakin Əbu Musanın öz fikrində nadancasına ısrarı hər iki nəfərin bu tədbirlə bağlı səylərini nəticəsiz etdi. Camaat Əbu Musaya müraciət edəndə o deyirdi: "Evdə oturmaq axirət yolu, qiyam etmək isə dünya yoludur (hansını istəsəniz seçin)."

İmam (ə)-in nümayəndələri heç bir müsbət nəticə əldə etmədən Kufəni tərk etdilər və "Ziqar" adlı bir məntəqədə o həzrətlə görüşüb baş verən hadisələri ona söylədilər.¹

2. İBNİ ABBASIN VƏ ƏŞTƏRİN GÖNDƏRİLMƏSİ

Başqa vaxtlarda olduğu kimi, bu məsələ barəsində də İmam (ə)-in fikri bu idi ki, mümkün olan vaxta qədər məsələni sülh və razılaşma yolu ilə həll edib müharibəyə əl atmasın. Buna görə də Əbu Musanı işdən götürməzdən əvvəl daha iki nəfər sözü keçən və nüfuzlu şəxsi—İbni Abbası və Malik Əştəri Kufəyə göndərdi ki, məsələni müzakirə yolu ilə həll etsinlər. O həzrət Malikə buyurdu: "Heç bir nəticə əldə edilməsə, gərək onun qüsur və nöqsanlarını aradan qaldırasan."

Onlar Kufəyə yola düşdü və Əbu Musa ilə görüşüb məsləhət etdilər. Bu dəfə Əbu Musa sözünü dəyişərək dedi:

"Bu elə bir fitnədir ki, onda yuxulu insan oyaqdan, oyaq oturandan, o da ayaq üstə durandan, o da süvaridən və süvari olub tələsən adamdan yaxşıdır."

İmam (ə)-in nümayəndələri bu dəfə də çox çalışdılar, lakin heç bir nəticə əldə etməyib məyus halda qayıtdılar və İmam (ə)-i Əbu Musanın inad və əks mövqe tutmasından xəbərdar etdilər.²

3. İMAM HƏSƏN (Ə) VƏ ƏMMAR YASİRİN GÖNDƏRİLMƏSİ

Bu dəfə İmam (ə) öz sözünü çatdırmaq üçün daha yüksək vəzifəli, ehtirama layiq şəxslərin köməyindən istifadə etməyi qərara aldı. Bu iş üçün ən ləyaqətli şəxs o həzrətin böyük oğlu həzrət Müctəba (ə) və Əmmar Yasir idi. Birincisi Peyğəmbər (s)-in nəvəsi idi. Peyğəmbər (s) həmişə ona mehriyyə göstərirdi. İkincinin tərifi isə müsəlmanlar Peyğəmbər (s)-in özündən çox eşitmişdilər. Onlar İmam (ə)-in yazdığı bir məktubla Kufəyə daxil oldular. Əvvəlcə həzrət Müctəba (ə) məktubu camaata oxudu. Onun məzmunu belə idi: *"Allahın bəndəsi Əli Əmirəl-möminindən Kufə camaatına, şərafli və yüksək mənsəbli ərəb dostlarına salamlar olsun! Mən sizi Osmanın (qətl) məsələsindən elə agah edim ki, onu eşitməyiniz görməyiniz kimi olsun. Camaat onun işlərinə irad tutdu. Mən də*

¹ "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild səh.393 və 496

² Yəni orada, 3-cü cild, səh.497

mühacirdən olan bir nəfər kimi çalışırdım ki, onu az danlayaraq düz yola dəvət edim. Lakin Təlhə və Zübeyr kimiləri ona qarşı hürkmüş bir dəvə kimi idilər ki, dəvəyə azacıq təzyiq göstərilməsi onun sürətlə getməsinə, yavaş sürülməsi isə onun xoşagəlməz "hədə" səsinə (karvanı sürmək üçün çalınan musiqi səsi) səbəb olur. Bu iki nəfərdən başqa, Ayişə də qəfildən onun üstünə qəzəbləndi. Nəhayət, bir dəstə adam ona hücum edib öldürdülər. Bu vaxt camaat əsla tərəddüd etmədən, tam rəğbətlə mənə beyət etdi. Ey camaat! Hicrət etmək üçün (Mədinə) öz əhlini çölə qovmuş, qaynar qazan halına düşmüş, fitnə qopmuşdur. Öz rəhbərinizə tərəf gəlin və düşmənlərinizlə cihad etməyə tələsin!"¹

Imam (ə)-in məktubu oxunandan sonra nümayəndələr həqiqəti camaata söyləmək üçün sözə başladılar. Imam Həsən (ə) danışmağa başlayanda gözlər ona dikildi. Dinləyicilər dodaqaltı ona dua edir və Allahdan onun məntiqini möhkəmləndirməsini istəyirdilər. Həzrət Müctəba (ə) nizəyə söykənmiş halda öz sözünə belə başladı: "Camaat! Biz gəlmişik ki, sizi və müsəlmanlarla beyət məsələsində Allahın Kitabına, Onun Peyğəmbərinin sünnəsinə ən bilikli, ən ədalətli, ən yaxşı və ən mətin bir şəxsə tərəf çağırıq. Sizi elə bir şəxsə tərəf dəvət edirik ki, Quran ona irad tutmamış, sünnə onu inkar etməmişdir. O, iki cəhətdən (iman və qohumluq) bağlılığı olan şəxsə (Peyğəmbərə) hamıdan əvvəl iman gətirmiş və heç vaxt onu tək qoymamışdır. Camaat onun (Peyğəmbərin) ətrafından dağıldığı vaxtlarda Allah onu, Peyğəmbər (s)-in köməkçisi hesab edirdi. O, başqaları müşrik olan zaman Peyğəmbərlə birlikdə namaz qılırdı. Camaat, indi belə bir şəxs sizdən kömək istəyir, sizi haqqa dəvət edir və istəyir ki, siz ona arxa duraraq əhd-peymanlarını pozan, o həzrətin əməli saleh dostlarını öldürüb beytül-malı qarət edən şəxslərə qarşı qiyam edəsiniz. Ayağa qalxın! Allahın rəhməti sizə olsun, Ona tərəf hərəkət edin və yaxşı işlər görüb, pis işlərdən kənar olun, yaxşı adamların hazırladığı şeyləri siz də hazırlayın!"

Ibni Əbil-Hədid Imam Həsən (ə)-in iki çıxışını məşhur tarixçi olan Əbi Müxnəfin dilindən nəql edir. Biz onların birinin tərcüməsi ilə kifayətlənirik. Həzrət Müctəba (ə)-in düşünən insanları hərəkətə gətirən və Əli (ə)-in mövqeyini açıqlayan hər iki çıxışı tamamilə möcüzəlidir.²

Həzrət Müctəba (ə)-in sözü sona çatdıqda Əmmar Yasir ayağa qalxdı. O, Allaha həmd-səna edib Peyğəmbərə salavat göndərdikdən sonra belə dedi: "Camaat! Peyğəmbərin qardaşı və əmioğlusunu sizi Allah dininə kömək etməyə çağırır. Sizin imamınız qanunsuz bir iş görmür. O, təlim görməyə ehtiyacı olmayan bir alim, heç vaxt qorxmayan bir qüdrət sahibi, parlaq keçmişə malik olan bir şəxsdir ki, heç kim iman, elm və fəzilətdə onunla ayaqlaşma bilməz. Əgər onunla görüşsəniz, həqiqəti sizin üçün aydınlaşdırar."

Onların sözləri qəlbləri və yatmış vicdanları ayıltı, sadələvh hakimin yaratdığı vəziyyəti tamamilə dəyişdi. Çox keçmədən xalq kütlələri arasında böyük bir canlanma yarandı. Xüsusilə, Zeyd ibni Suhan Ayişənin

¹ "Nəhcül-bəlağə", birinci məktub

² "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, səh.499-500; "Nəhcül-bəlağə"nin şərh, (İbni Əbil-Hədid), 14-cü cild, səh.11-14

məktubunu Kufə camaatına oxuyanda hamını heyrət bürüdü. Ayışə o məktubda Zeyd yazmışdı ki, öz evində otursun və Əliyə kömək etməsin. Zeyd məktubu oxuyandan sonra fəryad çəkib dedi: "Camaat! Ağah olun! Ümmül-mömininin vəzifəsi evdə oturmaq, mənim vəzifəm isə döyüş meydanında vuruşmaqdır. İndi o, bizi öz vəzifəsinə dəvət edir, özü isə bizim vəzifəmizi öhdəsinə götürür."

Bu hadisələrin məcmusu vəziyyəti İmam (ə)-in xeyrinə dəyişdirdi və böyük bir dəstə-təqribən on iki min nəfər o həzrətə kömək etmək üçün öz hazırlıqlarını bildirdi. Əbu Tüfeyl deyir: "Kufə döyüşçüləri yola düşüb hələ İmamın ordusuna gəlib çatmazdan əvvəl İmam mənə dedi ki, Kufədən gələn köməkçilərin sayı on iki min bir nəfərdir. Onlar gələndən sonra hamısını saydım, o həzrətin dediyi rəqəmdən nə bir nəfər az, nə də ki, çox idi." Amma Şeyx Müfid Kufədən İmam (ə)-in ordusuna qoşulanların sayını altı min altı yüz nəfər qeyd edərək yazır: "İmam (ə) İbni Abbasa dedi ki, iki gün müddətində qeyd olunan sayda adam ona tərəf gələcək, Təlhə və Zübeyri öldürəcəklər. İbni Abbas da dedi ki, gələnlərin sayı dəqiqləşdirildi və altı min altı yüz nəfər olduğu məlum oldu.¹

ƏBU MUSANİN YERSİZ SƏYLƏRİ

Əbu Musa Kufə əhəlisinin fikrinin dəyişməsindən bərk qəzəbləndi və üzünü camaata tutub dedi:–Peyğəmbərdən eşitmişəm ki, tezliklə elə bir fitnə baş verəcək ki, o fitnədə oturan ayaq üstə olandan və hər ikisi süvaridən yaxşıdır. Allah-təala bizim mal-dövlətimizi və qanımızı bir-birimizə halal etməmişdir."

Əmmar ciddi bir görkəmlə dedi: "Bəli, Peyğəmbər səni nəzərdə tutmuşdur. Sənin oturmağın qiyam etməyindən yaxşıdır, başqalarının yox!"²

Qeyd edilən hədis bəzində bir qədər mülahizə etmək lazımdır: Peyğəmbərin belə bir hədisi buyurmasını fərz etsək belə, o həzrətin məqsədinin məhz Cəməl hadisəsi olması haradan məlumdur?! Görəsən hakimiyyəti ələ keçirmək üçün dörd yüz nəfərin başını qoyun başı kimi kəsən bir qrupun təcavüzünün qarşısını almaq necə fitnə ola bilər ki, bu fitnədə oturmaq durmaqdan yaxşı olsun?! Peyğəmbər (s)-in vəfatından sonra Səqifədən tutmuş Osmanın qətlinə qədər çoxlu hadisələr baş vermişdi. Nə üçün Peyğəmbər (s)-in buyurduğu hədis bu kimi hadisələrə şamil olmasın?! Tarixdə 11-35-ci illərin hadisələrini nəzərdən keçirdikdə o hadisələrdən bəzilərinin çox təəssüf doğuran olmasını görürük. Məgər Malik ibni Nüveyrənin başına gətirilən kədərli hadisə qarşısında sakit dayanmaq, üçüncü xəlifənin dövründəki hadisələri, o cümlədən saleh şəxslərin döyülüb təhqir olunmasını yaddan çıxarmaq olarmı?! Nə üçün bu hədis Müaviyənin, Əbdül Malikin, Mərvanın xilafət dövrlərinə şamil olmamalıdır?! Bundan da əlavə, islamın bəzi danılmaz və möhkəm qanunlarını, o cümlədən "ulul-əmr"ə itaət etmək məsələsini heç bir vəchlə nəzərdən qaçıрмаq olmaz. Allah tərəfindən təyin olunan, yaxud mühacir və ənsar tərəfindən seçilən xəlifəyə

¹ "Əl-Cəməl", səh.157

² "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, səh.498

itaət etmək islami bir vəzifə olub hamılıqla qəbul olunmuşdur. Əbu Musa da İmam (ə)-ı "vəliyyəi əmr" kimi tanıyırdı, çünki o həzrətin fərmanını qəbul edib Kufənin valisi vəzifəsində qalmışdı, sonralar da hər bir işi Əli (ə)-in təyin etdiyi vali ünvanı ilə yerinə yetirirdi. Bu halda aşkar Quran ayəsinin əvəzində sənədi və məzmunu məlum olmayan bir hədisi əsas tutaraq Quranın aşkar göstərişi ilə müxalifət etməməli idi.

ƏBU MUSANIN VƏZİFƏDƏN ÇIXARILMASI

Nümayəndələrin göndərilməsindən və göstərilən səylərin nəticəsiz qalmasından sonra İmam (ə) Əbu Musanı öz vəzifəsindən azad etmək məcburiyyətində qaldı. O həzrət əvvəllər də bir məktubda höccəti ona tamam etmiş (bəhanə yollarını kəsmiş) və yazmışdı: "Mən Hişam ibni Ütbəni göndərdim ki, müsəlmanların bizə kömək etməsinə şərait yaradasan. Buna görə də gərək onunla həmkarlıq edəsən. Biz səni bu vəzifəyə qoymuşuq ki, haqqın tərəfdarı olasan." İmam (ə) məktubları və tanınmış şəxsiyyətləri göndərməklə valinin rəyinin dəyişmədiyini görüb məyus olduqda Əbu Musaya bir məktub yazaraq onu rəsmi şəkildə hakimlik vəzifəsindən azad etdi, Qürzət ibni Kəbi də onun yerinə vali təyin etdi. İmam (ə)-in məktubu belə idi: "Məsləhət görürəm ki, bu vəzifədən kənara çəkiləsən. Sənin bu vəzifədə qalmağın üçün Allah heç bir bəhanə yolu qoymamışdır. Allah məni sənin etdiyən zidd hərəkətlərin (pis) nəticəsindən saxlayar. Mən Həsən ibni Əlini və Əmmar Yasiri göndərdim ki, camaatı bizə kömək etmək üçün səfərbər etsin. Qürzət ibni Kəbi də şəhərin valisi seçdim. Məzəmmət olunmuş və qovulmuş bir adam olduğun halda bizim (təyin etdiyimiz) vəzifədən çıx." Məktubun məzmunu şəhərdə yayıldı, çox keçmədən Malik Əştər könüllü olaraq yenidən Kufəyə göndərildi və darül-imarəni Əbu Musadan təhvil alıb təzə hakimin ixtiyarına verdi. Əbu Musa bir gecə Kufədə qaldıqdan sonra oranı tərk etdi.

DOQQUZUNCU FƏSİL

İMAM (Ə)-İN ZİQARDAN BƏSRƏYƏ TƏRƏF HƏRƏKƏTİ

Əli (ə) Rəbəzədə olanda nakisinlərin çevrilişindən xəbərdar oldu, Ziqarda olanda isə qiyamçıları tənbeh etmək üçün qəti qərara gəldi. Həzrət Müctəba (ə) və Əmmar kimi şəxsiyyətlərin Kufəyə göndərilməsi əhali arasında dərin və həyəcanlı bir dəyişiklik yaratdı və nəticədə İmam (ə) Ziqarda ikən bir dəstə adam onun düşərgəsinə tələsdi. Bundan sonra Əli (ə) əvvəlkinə nisbətən daha artıq hərbi qüvvə ilə Ziqardan Bəsrəyə tərəf hərəkət etdi. Peyğəmbər (s) kimi, o həzrət də döyüş meydanında qarşılaşmazdan əvvəl həqiqətin onlar üçün aşkar olmasına baxmayaraq, müxaliflərə axırıncı dəfə olaraq nəsihət etmək və höccəti tamamlamaq istəyirdi. Buna görə də nakisinlərin başçılarının hər birinə (Ayişə, Təlhə və Zübeyrə) ayrılıqda bir məktub göndərdi, hər üç məktubda onların əməllərini ədalətsiz və nahaq bir iş hesab etdi; Bəsrədə darül-imarənin, beytül-malın keşikçilərinin öldürülməsinə şiddətlə etiraz etdi, Osman ibni Hənifə qarşı rəva görülmə

zölmə görə onları bərk məzəmmət etdi. İmam (ə) hər üç məktubu Səsəə ibni Suhanın vasitəsi ilə göndərdi. Səsəə deyirdi: "Əvvəlcə Təlhə ilə görüşdüm və İmam (ə)-in məktubunu ona verdim. O, məktubu oxuyandan sonra soruşdu: "Müharibə Əliyə təzyiqlə göstərdiyinə görə hüsn-rəğbət göstərirmi?!" Sonra Zübeyrlə görüşdüm, o, Təlhəyə nisbətən çox mülayim idi. Sonra Ayişənin məktubunu özünə verdim, lakin o müharibə və fitnə törətmək üçün hamıdan həris idi. O dedi: "Mən Osmanın intiqamını almaq üçün qiyam etmişəm. Allaha and olsun, bu işi hökmən görəcəyəm!"

İmam (ə) Bəsrəyə daxil olmamış onun hüzuruna çatdım. O, məndən "arxada nə xəbər var?" - deyərək soruşdu, mən dedim: Elə adamları gördüm ki, onların səninlə müharibə etməkdən savayı ayrı istəkləri yoxdur.¹

Əli (ə) nakisin başçılarından qəti qərarını bildikdə, İbni Abbası çağıraraq dedi: "Bu üç nəfərlə görüşüb boyunlarında olan beyət haqqına görə onlarla söhbət et."

O, Təlhə ilə görüşüb onun İmam (ə)-la beyət etməsini xatırladanda Təlhə dedi:—Mən başımın üstündə qılınc olan halda beyət etdim.

İbni Abbas dedi:—Xeyr! Mən özüm gördüm ki, sən tam azad şəkildə beyət etdin və beyət vaxtı Əli sənə dedi: "Əgər istəyirsənsə mən səninlə beyət edirəm." Sən dedin ki, "yox, mən səninlə beyət edirəm."

Təlhə dedi:—Düzdür, Əli bu sözü dedi, lakin o vaxt bəzilərinin onunla beyət etdiyinə görə mənim müxalifət etməyə imkanım olmadı... (Sonra dedi:) Biz Osmanın intiqamını almaq istəyirik. Əgər sən əmioğlun müsəlmanların qanının axıdılmamasını istəyirsə, Osmanın qatillərini təhvil versin, özü də xilafətdən geri çəkilsin ki, xilafət şüranın ixtiyarına keçsin. Şura hər kəsi istəsə seçsin. Əks halda bizim ona verəcəyimiz hədiyyə qılıncdır.

İbni Abbas fürsətdən istifadə edib həqiqəti aşkar etdi və dedi:—Yadımdadır, sən Osmanı on gün mühasirədə saxladın və evin içinə su aparılmasına mane oldun?! Əli sənə "icazə ver, Osmanın evinə su aparsınlar" deyərək məsləhət verəndə, sən razı olmadın?! Misirlilər bu müqaviməti görəndə evə daxil olub onu öldürdülər. Elə o vaxt camaat parlaq keçmişə, aşkar fəzilətlərə, Peyğəmbərlə yaxın qohumluğa malik olan şəxslə beyət etdilər. Sən və Zübeyr də tam azad və könüllü olaraq beyət etdiniz, indi isə o beyəti pozdunuz. Əcəba! Sən əvvəlki üç xəlifənin dövründə sakit və təmkinli idin, amma növbə Əliyə çatanda özündən çıxdın! Allaha and olsun, Əli sizlərdən əsla geri qalmır. "Osmanın qatillərini təhvil verməlidir" - deyirsən, halbuki, sən özün onun qatillərini hamıdan yaxşı tanıyırsan və bunu da bilirsen ki, Əli qılıncdan qorxmur.

Bu vaxt İbni Abbasın məntiqli sözlərindən batində xəcalət çəkən Təlhə müzakirəni qurtarıb dedi:—İbni Abbas, bu mübahisələrdən əl çək!

İbni Abbas deyir: "Mən dərhal Əli (ə)-in yanına gəldim və müzakirənin nəticəsini ona dedim. O həzrət mənə buyurdu ki, Ayişə ilə də məsləhət edirəm və ona belə deyirəm: "Qoşun yeritmək qadınlara yaraşan iş deyil və sən heç vaxt bu işə məcbur edilməmişən. Lakin bu işə qoşularaq başqaları ilə

¹ "Əl-Cəməl", səh.168

birlikdə Bəsrəyə gəlmisən, müsəlmanları öldürüb dövlət işçilərini vəzifədən çıxarmısan, qapını zorla açıb müsəlmanların qanını halal saymısan. Özünə gəl və bil ki, sən Osmanın ən qatı düşmənlərindən idin." İbni Abbas İmam (ə)-in sözlərini Ayişəyə çatdırdı, o isə dedi:–Sənin əmioğlun belə fikirləşir ki, şəhərləri fəth etmişdir. Allaha and olsun, onun əlində bir şey varsa, bizim ixtiyarımızda olanlar ondan da çoxdur.

İbni Abbas dedi:–Əli böyük fəzilətə və parlaq keçmişə malikdir, o din yolunda çoxlu əzab-əziyyətlər çəkmişdir.

Ayişə dedi:–Təlhə də Ühüd döyüşündə çox əzab-əziyyət çəkmişdir.

İbni Abbas dedi:–Güman eləmirəm ki, Peyğəmbərin səhabələri arasında bir kəs Əlidən çox islam yolunda əzab-əziyyət çəkmiş olsun.

Bu vaxt Ayişə bir az insafa gəlib dedi:–Əlinin bundan başqa da məqamları vardır.

İbni Abbas fürsətdən istifadə edib dedi:–Səni and verirəm Allaha, müsəlmanların qanını axıtmaqdan çəkin!

O dedi:–Müsəlmanların qanı Əli və onun dostları özlərini öldürən vaxta kimi axıdılacaq.

İbni Abbas deyir: "Ümmül-mömininin məntiqsiz sözlərinə görə gülümsünüb dedim: Əli (ə)-la birlikdə olan və öz qanlarını bu yolda axıdanlar bəsirətli adamlardır. (Bunu deyib ondan ayrıldı.)

İbni Abbas deyir: "Əli (ə) mənə tövsiyə etmişdi ki, Zübeyrlə də danışıq aparım, imkan daxilində onunla təklidə görüşüm və oğlu Əbdüllah da orada olmasın. Mən onunla təklidə görüşmək üçün yenidən qayıtdım, lakin onu tək tuta bilmədim. Üçüncü dəfə onu tək tapdım. O öz xidmətçisinə demişdi ki, heç kəsə daxil olmaq icazəsi verməsin. Mən sözlərimi tənzimlədim. O əvvəlcə qəzəbli idi, amma tədricən onu sakitləşdirdim. Xidmətçisi mənim sözlərimin ona təsir etdiyini görəndə dərhal onun oğluna xəbər verdi. Oğlu məclisə daxil olduqda mən sözümlü kəsdim. Zübeyrin oğlu atasının haqlı olaraq qiyam etməsini sübut etmək üçün xəlifənin qanı və Ümmül-mömininin qiyama razılaşmasını ortaya atdı. Mən dedim: "Xəlifənin qanı sənin atanın boynundadır: ya onu öldürmüş, ya da heç olmazsa ona kömək etməmişdir. Ümmül-mömininin də razılığı onun tutduğu yolun düz olmasına bir əsas ola bilməz. Onu öz evindən çölə çıxartdınız, halbuki Rəsuli-Əkrəm ona demişdi: "Ayışə, məbada bir gün gəlib çata ki, Hovəb itləri sənin üstünə hürələr." Axırda Zübeyrə dedim: "Allaha and olsun, biz səni Bəni-Haşimdən hesab edirdik. Sən Əbu Talibin bacısı Səfiyyənin oğlu və Əlinin bibisi oğlusan. Elə ki, oğlun Əbdüllah böyüdü, bizimlə qohumluğu kəsdin."¹

Lakin Əli (ə)-in "Nəhcül-Bəlağə"də bəyan edilən sözlərindən aydın olur ki, o həzrət Təlhənin düz yola gələcəyindən çox məyus oldu, buna görə də İbni Abbasa dedi ki, yalnız Zübeyrlə görüşüb məsləhətləşsin. Mümkündür ki, bu iş İbni Abbasın ikinci dəfə getdiyi vaxt olmuşdur. İndi İmam (ə)-in bu barədə buyurduğu gözəl sözü qeyd edirik: ***"Təlhə ilə görüşmə, çünki onunla görüşsən, onun buynuzları qulaqlarına dolamış bir inək kimi olduğunu görəcəksən. O, əhliləşməmiş bir ata minib, onun əhliləşmiş və***

¹ "Əl-Cəməl", səh.167-170

ram olmuş bir at olduğunu deyir. Amma Zübeyrlə görüş, çünki o, daha mülayimdir. Ona de ki, sənin dayın oğlun deyir: "Məni Hicazda tanıdın və İraqda inkar etdin. Sənin ilk dəfə tanımağına sonralar nə mane oldu?!"¹

QƏQA İBNI ƏMRİN GÖNDƏRİLMƏSİ

Peyğəmbər (s)-in tanınmış səhabəsi olan Qəqa ibni Əmr Kufədə yaşayırdı. Onun öz qəbiləsi arasında xüsusi hörməti var idi. İmam (ə) ona əmr etdi ki, nakisnlərin başçıları ilə görüşsün. Onun nakisnlərin başçıları ilə apardığı müzakirəni Təbəri öz "Tarix"ində, Cəzəri isə "Kamil"də nəql etmişlər. O, xüsusi bir məntiqlə söhbət edərək nakisnləri ələ almış, onları İmam (ə)-la sülh bağlamağa razı sala bilmişdi. Sonra Əli (ə)-ın yanına qayıtdı və müzakirənin nəticələri barədə məlumat verdi. Bu vaxt Əli (ə) onların yumşalmasından təəccübləndi.²

Bu vaxt Bəsrə camaatından bir dəstəsi Əli (ə)-ın və o həzrətə qoşulan öz kufəli qardaşlarının fikirlərini öyrənmək üçün İmam (ə)-ın düşərgəsinə gəldilər. Onlar Bəsrəyə qayıtdıqdan sonra İmam (ə)-ın əsgərləri ilə söhbət etdilər, sonra isə o məntəqəni tərk edib "Zaviyə" adlı bir yerdə düşərgə saldılar. Təlhə, Zübeyr və Ayişə də öz yerlərini dəyişib Əbdüllah ibni Ziyadın sonralar qəsr tikdirdiyi yerdə düşərgə salaraq Əli (ə)-ın ordusu ilə qarşı-qarşıya dayandılar. Hər iki orduda sakitlik idi. Əli (ə) öz adamlarını göndərirdi ki, məsələni sülh və məşvərət yolu ilə həll etsinlər. Hətta bir dəfə xəbər göndərdi ki, əgər Qəqaya verdikləri sözün üstündə dursalar, fikir mübadiləsinə başlasınlar. Lakin mövcud şahidlər göstərirdi ki, bu məsələ müzakirə yolu ilə həll olunmayacaqdır və hiylə ilə yögrulmuş xəyanəti aradan qaldırmaq üçün mütləq silahdan istifadə edilməlidir.

DÜŞMƏN QÜVVƏLƏRİNİ AZALTMAQ İMAM (Ə)-İN SİYASƏTİ İDİ

Əhnəf ibni Malik öz qəbiləsinin rəisi olmaqdan əlavə, qonşu qəbilələr arasında da sözükeçən və nüfuzlu bir şəxs idi. Osmanın evi mühasirə ediləndə o, Mədinədə idi və həmin günlərdə Osmandan sonra kimə beyət etmək lazım olduğunu Təlhə və Zübeyrdən soruşmuşdu. Onların hər ikisi İmam (ə)-ı göstərmişdilər. Əhnəf Həcc səfərindən qayıdanda Osmanın artıq öldürülmüş olduğunu gördü və İmam (ə)-la beyət edib Bəsrəyə qayıtdı. Təlhə və Zübeyrin xəyanətindən xəbərdar olduqda heyrətləndi. Ayişə onu köməyə dəvət edən vaxt onun istəyini rədd edib dedi:–Mən o iki nəfərin təsdiq etdiyinə əsasən Əli ilə beyət etmişəm və heç vaxt Peyğəmbərin əmioğlusunu ilə vuruşmağa razı olmaram. Lakin bitərəf mövqə seçirəm. Sonra İmam (ə)-ın hüzuruna gəlib dedi:–Mənim qəbiləmdə deyirlər ki, əgər Əli qələbə çalsa, kişiləri qırıb qadınları əsir tutacaq.

İmam (ə) buyurdu:–Mənim kimilərdən gərək qorxmayasan. Bu iş o kəslərə qarşı edilir ki, islama arxa çevirib kafir olsunlar, halbuki bu qrup

¹ "Nəhcül-bəlağə", 31-ci xütbə

² "Kamil", (İbni Əsir) 3-cü cild, səh.29

müsəlmandır.

Əhnəf bu sözləri eşitdikdən sonra İmam (ə)-a dedi:–Mənim barəmdə iki işdən birini seç: ya sənin tərəfində vuruşum, ya da on min nəfər cəngavərin şərini səndən uzaqlaşdırım.

İmam (ə) buyurdu:–Yaxşı olar ki, bitərəflik barədə verdiyin vədinə əməl edəsən.

Əhnəf öz qəbiləsində və ətraf qəbilələrdəki nüfuzu sayəsində onların hamısını Əli (ə)-in əleyhinə müharibədə iştirak etməkdən saxladı. Əli (ə) qələbə çalandan sonra hamılıqla beyət edib o həzrətə qoşuldular.

İMAM (Ə)-İN TƏLHƏ VƏ ZÜBEYRLƏ GÖRÜŞÜ

36-cı hicri ilinin cəmədiyüs-sani ayında İmam (ə) iki ordunun arasında nakisinlərin rəhbərləri ilə görüşdü. Tərəflər bir-birinə o qədər yaxınlaşmışdılar ki, atların qulaqları bir-birinə dəyirdi. İmam (ə) əvvəlcə Təlhə, sonra isə Zübeyrlə belə danışmaq apararaq buyurdu: İndi ki, silahlanıb piyada və süvari qüvvələri hazırlamısınız, bu iş üçün bir dəlil və bəhanəniz vardırsa, söyləyin. Əks halda Allahla müxalifət etməkdən qorxun. Öz toxuduğu ipləri yenidən açıb pambığa döndərən arvad kimi olmayın (Zərbül-məsəl). Mən sizin qardaşınız deyildimmi?! Sizin qanınızı haram (toxunulmaz) hesab etmirdimmi, siz də mənim qanıma möhtərəm hesab etmirdinizmi? İndi hansı işə görə mənim qanıma halal hesab edirsiniz?!

Təlhə:–Sən camaatı Osmanı öldürmək üçün təhrik etmişən!

İmam (ə):–Əgər mən belə bir iş görmüşəmsə, (bilin ki,) Allah-təala müəyyən olunmuş bir gündə hamını öz əməllərinin cəzasına çatdıracaq və o vaxt haqq hamıya aydın olacaqdır. Ey Təlhə, sən Osmanın intiqamını almaq istəyirsən?! Allah Osmanın qatillərinə lənət etsin! Sən Peyğəmbərin zövcəsini gətirmişən ki, onun sayəsində vuruşasan. Halbuki öz arvadını evində saxlamısan. Məgər mənimlə beyət etməmişdinmi?!

Təlhə:–Beyət etdim, amma başımın üstündə qılınc var idi.

Sonra İmam (ə) üzünü Zübeyrə tutub dedi:–Bu qanunsuz işlərin səbəbi nədir?

Zübeyr:–Mən bu iş üçün səni özümdən layiqli bilmirəm.

İmam (ə):–Məgər mən bu işə layiq deyiləm? (Zübeyr altı nəfərlik şurada Əlinin xeyrinə rəy vermişdi). Biz (əvvəllər) səni Əbdül Müttəlib övladlarından hesab edirdik. Elə ki, oğlun Əbdüllah böyüdü, bizim aramızda ayrılıq saldı. Yadındadırmı, Peyğəmbər (s) Bəni-Ğənəm qəbiləsindən keçəndə mənə baxıb güldü, mən də güldüm. Sən Peyğəmbərə dedin ki, Əli öz zarafatından əl çəkmir. Peyğəmbər sənə dedi: "Allaha and olsun, ey Zübeyr, sən onunla vuruşacaqsan və o zaman günahkar sənsən."

Zübeyr:–Düzdür. Əgər bu hadisə yadımda qalsaydı, heç vaxt bu yola düşməzdim. Allaha and olsun ki, sənənlə vuruşmayacağam.

Zübeyr Əli (ə)-in sözlərinin təsirlənərək Ayişənin yanına qayıtdı, hadisəni ona dedi. Əbdüllah hadisədən xəbərdar olduqda onu bu fikirdən daşındırmaq üçün danlayıb dedi:–Bu iki ordunu burada yığıb saxlamısan. İndi ki, tərəflərin biri gücləndi, o biri tərəfi buraxıb gedirsən?! Allaha and olsun, sən Əlinin qaldırdığı qılıncdan qorxursan. Çünki bilirsən ki, o

qılıncları mærd kişilər gæzdirir.

Zübeyr dedi:–Axı mæn and içmişəm ki, Əli ilə vuruşmayım? Indi nə edim?!

Əbdüllah dedi:–Onun əlacı kəffarə verməkdir. Yaxşı olar ki, bir qul azad edəsən.

Zübeyr öz qulamı Məkhulu azad etdi.

Bu hərəkət Zübeyrin hadisələrə çox səthi yanaşmasını göstərir. O bir tərəfdən Peyğəmbər (s)-dən bir hədis gətirməklə Əli (ə) ilə vuruşmamağa dair and içir, sonra isə öz oğlunun təhriki ilə Peyğəmbər (s)-in sözünü nəzərə almayaraq kəffarə verməklə öz andını ayaq altına salır.

HƏRBİ TOQQUŞMA LABÜDDÜR

Nakisinlər öz qüvvələrini gücləndirməyi qərara aldılar. Əhalisi qəbilə şəklində yaşayan məntəqələrdə rəhbərlik qəbilə rəisinin əlindədir və onun sözü qeydsiz-şərtsiz qəbul olunur. Bəsrənin ətraf qəbilələri arasında Əhnəf adlı bir şəxs var idi. Onun nakisinlərə qoşulması ilə böyük bir qüvvə onlara qoşulacaq və nakisinlərin bayrağı altına altı min nəfərdən çox adam gələrək onların sayını daha da artıracaqdı. Lakin Əhnəf dərk edirdi ki, onlarla həmkarlıq etmək nəfsani istəklərə tabe olmaqdan başqa bir şey deyildir. Osmanın intiqamını almaq da sadəcə olaraq bir bəhanədir, həqiqətdə isə onlar hörmət qazanıb Əli (ə)-ı xilafətdən kənarlaşdırmaq və xilafəti ələ keçirmək məqsədi güdürlər. Buna görə də o, İmam (ə)-in göstərişi ilə kənara çəkildi, bununla da öz qəbiləsindən və ətraf qəbilələrdən altı min nəfərin nakisinlərə qoşulmasının qarşısını aldı. Onun geri çəkilməsi nakisinlər üçün çox baha başa gəldi. Bundan əlavə, onlar Bəsrənin qazisi Kəb ibni Sura da ümid bağlamışdılar. Lakin ona xəbər göndərəndə, o da nakisinlərə qoşulmaqdan imtina etdi. Bundan xəbər tutduqdan sonra onunla üz-büz görüşüb bu işi həll etmək qərarına gəldilər. Lakin o görüşə razı olmadıqda çıxış yolunun yalnız Ayişənin özünün onunla görüşməsində olduğunu gördülər. Ayişə bir qatıra mindi, bəsrəlilərin bir qrupu da onun yanında qazinin iqamətgahına getdi. Qazi Əzud qəbiləsinin rəisi idi. O, Yəmən əhalisi arasında böyük nüfuz malik idi. Ayişə daxil olmaq üçün icazə istədi və ona icazə verdilər. Ayişə onun kənara çəkilməsinin səbəbini soruşdu. O dedi:–Mənim bu fitnəyə qarışmağıma heç bir ehtiyac yoxdur.

Ayışə dedi:–Oğlum! Qalx ayağa, mæn elə şeylər görürəm ki, siz onları görmürsünüz. (Onun məqsədi "möminləri", yəni nakisinləri himayə etmək üçün gələn "mələklər" idi) Mæn Allahdan qorxuram, çünki o, şiddətlə cəzalandırandır.

Beləliklə də o, nakisinlərə qoşulmaq üçün Bəsrənin qazisinin razılığını aldı.

ZÜBEYRİN OĞLUNUN ÇIXIŞI VƏ HƏZRƏT MÜCTƏBA (Ə)-İN CAVABI

Zübeyrin oğlu ordunu nizamlayandan sonra nitq söylədi. Onun sözləri İmam (ə)-in qoşunu arasında yayıldı. Bu vaxt həzrət Müctəba (ə) bir xütbə

söyləməklə onun sözlərinə cavab verdi. Sonra məharətli bir şair İmam (ə)-in oğlunun mədhində bir şer qoşdu. Bu şer oradakıların idrak qüvvəsini oyatdı. Müctəba (ə)-in sözləri və o şairin şeri nakisnlərin ordusunu təəssürləndirdi. Çünki Müctəba (ə) Təlhənin Osmana qarşı mənfi mövqeyini aydınlaşdırmışdı. Buna görə Təlhə sözə başladı və Əli (ə)-in ətrafındakıları münafiq hesab etdi, bu sözlər onların Təlhənin qoşunundakı yaxın adamlarına ağır gəldi. Birdən bir kişi ayağa qalxıb dedi:–Təlhə! Sən Müzər, Rəbiə və Yəmən qəbilələrini söyürsənmi?! Allaha and olsun, biz onlardan, onlar da bizdəndir." Zübeyrin adamları onu tutmaq istədilər, lakin Bəni-Əsəd qəbiləsi mane oldu. Sonra Əsvəd ibni Ovf adlı bir nəfər qalxıb onun sözünü təkrar etdi. Bu hadisələrin hamısı Təlhənin cəngavər olsa da siyasətdən (özü də həssas bir şəraitdə) xəbərsiz olduğunu göstərirdi.

İMAM (Ə)-İN ÇIXIŞI

İmam (ə) bu cür həlledici anlarda belə bir xütbə buyurdu:–Təlhə və Zübeyr Bəsrəyə daxil olub oranın mənim beyətimdə və tabeçiliyimdə olan əhalisini mənə qarşı müxalifətçiliyə və itaətsizliyə çağırıldı. Kim onlara qarşı çıxdısa, onu dəvhal öldürdülər. Hamınız bilirsiniz ki, onlar Hükeym ibni Cəbəlləni və beytül-malın keşikçilərini öldürüblər, Osman ibni Hənifi təhqiramiz surətdə Bəsrədən qovublar. İndi də onlar iç üzlərini aşkar edib müharibəyə başlamışlar.

İmam (ə)-in sözləri sona çatdıqda Hükeym ibni Mənaf o həzrətin mədhində bir şer oxumaqla orduya təzə bir ruhiyyə verdi. O şerin iki beyti belə idi:

"Ey Əbəl-Həsən! Yatanları oyatdın, haqqa dəvət olunanların hamısı qulaq asmır.

Sən elə bir kişisən ki, kamallardan hər birinin ən yaxşısı sənə verilmişdir.

Allah hər kəsə istəsə, bəxş edər, yaxud hər kəsdən istəsə, geri alar."

İmam (ə) nakisnlərə öz müxalifətçiliklərindən əl çəkib o həzrətə itaət etmələri üçün üç gün möhlət verdi. Amma onların yola gəlmədiyini görüb məyus olduqda öz dostlarının arasından bir xütbə buyurdu və nakisnlərin törətdikləri ağır faciələri şərh etdi. İmam (ə)-in sözləri sona çatdıqda Şəddad Əbdi ayağa qalxıb özünün Peyğəmbər (s) Əhli-beyti barədə olan mərifətini qısa şəkildə belə şərh etdi:–Xətakarlar çoxalanda və inadkarlar müxalifətə qalxan vaxtda biz Peyğəmbər (s) Əhli-beytinə pənah apardıq. Ey camaat, siz gərək onların ətəklərindən yapışıb, sağa-sola yuvarlananları tərk edəsiniz. Qoyun onlar zəlalət girdabının dərinliklərinə qərq olsunlar.¹

Otuz altıncı hicri ilinin cəmədiyül-əvvəl ayında, cümə axşamı İmam (ə) öz qoşununun qarşısında dayanıb buyurdu:–Tələsməyin, qoyun axırıncı dəfə olaraq bunlara öz inadkarlıqlarını izah edim.

Sonra Quranı İbni Abbasın əlinə verdi və buyurdu:–Bu Quranla birlikdə nakisnlərin başçılarının yanına get və onları bu Qurana dəvət et, Təlhəyə və Zübeyrə de ki, məgər mənimlə beyət etməmişdilərmi?! Nə üçün onu

¹ "Əl-Cəməl", səh.178-179

pozduklar?! Qoy Quran bizimlə sizin aranızda hakim olsun.

Ibni Abbas əvvəlcə Zübeyrin yanına gedib Imam (ə)-in sözünü ona çatdırdı. O, Imam (ə)-in sözünə belə cavab verdi:–Mənim beyətim könüllü olmayıb və Quranın da mühakiməsinə ehtiyacım yoxdur.

Ibni Abbas sonra Təlhənin yanına getdi və dedi:–Əmirəl-möminin soruşur ki, beyəti nə üçün pozdun?

Təlhə dedi:–Mən Osmanın intiqamını almaq istəyirəm!

Ibni Abbas dedi: Onun intiqamını almaq üçün oğlu Əban hamıdan irəlidedir.

Təlhə dedi:–O, bacarıqsız bir adamdır, biz ondan bacarıqlıyıq.

Nəhayət, Ibni Abbas Ayişənin yanına getdi və gördü ki, o, dəvənin üstündəki kəcavənin içindədir; dəvənin yüyənini Bəsrənin qazisi Kəb ibni Sur tutmuş, Əzd və Zəbbə qəbiləsindən olan bir neçə nəfər onu dövrəyə almışdır. Ayişə Ibni Abbası görəndə dedi:–Nə üçün gəlmisən?! Get və Əliyə de ki, bizimlə onun arasında qılıncdan başqa bir şey yoxdur!

Ibni Abbas Əli (ə)-in yanına qayıtdı və gördüklərini və eşitdiklərini ona söylədi. Imam (ə) bir daha onların tərsliyini açıqlayıb, sonra aydın əsas üzündən qılınca əl atmaq istədi. Bu dəfə buyurdu: Sizlərdən kim bu Quranı onlara tərəf apara bilər? Əgər onları Qurana dəvət edərkən, onun bir qolunu qılıncıla vursalar, o biri əlində tutsun və əgər hər iki qolunu vursalar, onu ağzında tutsun!

Bir cavan ayağa durub dedi:–Mən bu işə hazırım, ey Əmirəl-möminin!

Imam (ə) yenidən sualını təkrar elədi, həmin cavandan başqa heç kəs cavab vermədi. Sonra Quranı ona verib dedi:–Quranı onlara təqdim et və de ki, bu Kitab əvvəldən axıra kimi bizimlə sizin aranızda hakim olsun.

O, Imam (ə)-in fərmanı ilə Quranı götürüb düşmən qoşununa tərəf yollandı. Onları haqqa dəvət etdikdə onun hər iki qolunu qılıncıla vurub saldılar. O, Allahın Kitabını son nəfəsinə kimi dişində tutdu.¹

Bu hadisə müharibəni qətiləşdirdi və nakisirlərin inadkarlığını aşkar etdi. Əli (ə) yenə də mərd-mərdənəlik və alicənablıq göstərərək hücumdan əvvəl buyurdu: Mən bilirəm ki, Təlhə və Zübeyr qan tökməyəncə öz işlərindən əl çəkməyəcəklər. Amma müharibəni siz yox, qoyun onlar başlasın. Qaçanları təqib etməyin, yaralıları öldürməyin və öldürülənlərin paltarını soyundurmayın.²

ONUNCU FƏSİL

ƏLİ (Ə)-İN QOŞUNUNUN GÖSTƏRDİYİ RƏŞADƏTLƏR VƏ CƏMƏLİN SÜQUTU

Dünyanın böyük sərkərdələri arasında bir nəfər belə görünməyib ki, düşmənə Əli (ə) qədər möhlət versin, hörmətli adamları göndərib onları Quranın hökmünə dəvət etsin, döyüşü başlamaqda bu qədər səbir etsin. Imam sədaqətli dostlarının şikayət səsləri ucalan vaxta qədər gözlədi, sonra

¹ "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, səh.250

² "Kamil" (Ibni Əsir), 3-cü cild, səh.243

öz ordusunu nizama salaraq sərkərdələri aşağıdakı kimi təyin etdi: İbni Abbas ön cəbhənin, Əmmar süvarilərin, Məhəmməd ibni Əbu-Bəkr piyadaların sərkərdəsi oldu. Bundan sonra Müzhəc, Həmdan, Kində, Qüzaə, Xüzaə, Əzd, Bəkr, Əbdül Qeys və s. qəbilələrinin süvari və piyada bölmələrinə bayraqlar təyin etdi. Həmin gün Əli (ə)-in bayrağı altında döyüşə hazır olan piyada-süvarilərin sayı on altı min nəfərə çatırdı.¹

NAKİSİNLƏR HÜCUMA BAŞLAYIR

İmam (ə) öz ordusuna hərbi əmrlər verdiyi halda düşmən tərəfindən ox yağdırılmağa başlandı və o həzrətin köməkçilərindən bir neçəsi, o cümlədən Əbdüllah ibni Bədilin oğlu öldürüldü. Əbdüllah oğlunun cənazəsini İmam (ə)-in yanına gətirib dedi:–Hələ də səbir edək və düşmən bizi bir-bir öldürsün?! Allaha and olsun, əgər məqsəd höccəti tamam etməkdirsə, sən onlara höccəti tamam etmişən.²

Əbdüllahın bu sözlərindən sonra İmam (ə) döyüşə hazırlaşdı. O, Rəsuli-Əkrəm (s)-in zirehli paltarını geydi, onun qatırına mindi (onu özü ilə gətirmişdi) və öz köməkçilərinin qarşısında dayandı. Qeys ibni Səd ibni İbadət İmam (ə)-in ən səmimi dostlarından biri idi. O, Həzrətin özü və qaldırdığı bayraq barəsində bir şer qoşdu ki, onun iki beyti belədir:

"Ətrafına yığışdıqımız bayraq həmin bayraqdır ki, Peyğəmbər zamanında onun ətrafına yığışdıq, o gündə Cəbrail bizim köməkçimiz idi.

Ənsar bir kəsin sirdaşı olsa, başqalarının ona kömək etməməsinin zərəri yoxdur."

İmam (ə)-in əzəmətli və nizamlı ordusu nakisirləri pərən-pərənə saldı. Ayişəni dəvəsinin üstündəki keçavə ilə birlikdə döyüş meydanına gətirib yüyənini Bəsrənin qazisi Kəb ibni Sura verdilər. O, boynuna bir Quran asdı. Əzd və Bəni-Zəbbəh qəbilələrindən olan şəxslər dəvəni dövrəyə almışdılar. Əbdüllah ibni Zübeyr Ayişənin dəvəsinin qabaq tərəfində, Mərvan ibni Həkəm isə sol tərəfində idi. Qoşunu Zübeyr idarə edirdi, Təlhə süvarilərin, onun oğlu Məhəmməd isə piyadaların sərkərdəsi idi. İmam (ə) Cəməl günündə bayrağı öz oğlu Məhəmməd ibni Hənəfiyyənin əlinə verdi və ən yüksək hərbi şüar olan cümlələrlə ona xitab edib buyurdu:

"Dağlar öz yerindən qopsa da, sən öz yerində möhkəm ol, dişlərini bir-birinə sıx. Başını Allaha tapşır, ayaqlarını yerə mıxla. Gözün həmişə qoşunun arxasına dikilmiş olsun (ora qədər irəlilə) və gözlərini yum. Bil ki, qələbə Sübhən olan Allah tərəfindəndir."³

Camaat Məhəmməd Hənifədən "İmam (ə) nə üçün səni meydana göndərdi, lakin Həsən və Hüseyini göndərmədi?" - deyə soruşanda, o cavabında dedi:–"Mən atamın əliyəm, onlar isə gözləridir. O, əli ilə

¹ "Əl-Cəməl", səh.172

² Şeyx Müfidin "Cəməl" kitabında Qeys ibni Übadənin adı çəkilir ki, ehtimal üzrə Qeys ibni Səd ibni Übadədir.

³ "Nəhcül-bəlağə", 11-ci xütbə

gözlərini müdafiə edir."¹

Ibni Əbil-Hədid hadisəni Mədaini və Vaqidi kimi tarixçilərdən belə nəql edir: Imam "Küteybətül-xəzra" adlanan bir dəstə ilə (onun üzvlərini mühacir və ənsar təşkil edirdi) düşmənə həmlə etmək istədi. Həsənlə Hüseyn də onun yanında idi. Bayrağı öz oğlu Məhəmməd Hənəfiyyəyə verib irəliləmək əmri verdi və dedi:—"O qədər irəli get ki, onu (bayrağı) Cəməlin gözünə sox!"

Imam (ə)-ın oğlu hücum etmək istədi, lakin yağış kimi yağdırılan oxlar mane oldu. O bir neçə anlığa dayandı, oxlar azaldı. Bu vaxt Imam yenidən ona irəliləmək əmri verdi. Amma onun gecikdiyini hiss edib, bayrağı ondan aldı. Qılıncı sağ əlinə, bayrağı isə sol əlinə alıb özü həmləni başladı və düşmən qoşununun içərilərinə qədər irəlilədi. Sonra qılıncı əyildi, onu düzəltmək üçün geri qayıtdı. Əmmar, Malik, Həsən və Hüseyn Imama dedilər: Biz hücum edərik, siz burada dayanın.

Imam onlara cavab vermədi, hətta onlara baxmadı da. Çünki qəzəbli şir kimi nərə çəkirdi, bütün diqqəti düşmən ordusuna yönəlmişdi. Ətrafında olanları sanki görmürdü. Bu vaxt bayrağı yenə də öz oğluna verdi, yeni bir həmləni başladı və qoşunun içərisinə doğru irəlilədi. Qarşısına çıxan hər kəsi qırıb tökdü. Düşmən qoşunu onun qabağından qaçıb ətraf yerlərə sağınırdı. Bu həmlədə Imam o qədər adam öldürdü ki, yer qan ilə qızardı. Sonra qayıtdı, qılıncı da əyilmişdi. Qılıncı dizində sıxıb düzəltdi. Bu vaxt o həzrətin dostları onun ətrafına yığışdılar və Allaha and verdilər ki, təklildə həmlə etməsin, çünki onun öldürülməsi islamın məhv olmasına səbəb ola bilər.

Imam buyurdu: Mən Allah xatirinə vuruşuram və Onun razılığını əldə etmək istəyirəm.

Sonra öz oğlu Məhəmməd Hənəfiyyəyə buyurdu: Bax gör necə həmlə edərlər!

Məhəmməd dedi:—Kim sənin işini yerinə yetirə bilər, ey Əmirəlmöminin?!

Bu vaxt Imam Əştərə xəbər göndərdi ki, düşmən qoşununun sağ cinahına həmlə et. Sol cinahın sərkərdəsi Hilal bu həmlədə öldürüldü. Dəvənin yüyənini əlinə alan Bəsrə qazisi Kəb ibni Sur, həmçinin Cəməl ordusunun qəhrəmanı sayılan və uzun müddət Osman tərəfindən Bəsrənin məhkəmə işlərini öhdəsinə alan Əmr ibni Yəsribi də öldürüldülər. Bəsrə qoşunu Ayişənin dəvəsinin həmişə ayaq üstə olmasına çalışırdı, çünki bu onlar üçün müqavimət rəmzi idi. Buna görə də İmamın dağ kimi qoşunu Ayişənin dəvəsinə tərəf həmlə etdi, onlar da şiddətlə müdafiəyə qalxdılar. Onun yüyənini saxlamaq yolunda yetmiş nəfər öz əlini itirdi.²

Başlar bədəndən ayrılıb uçuq, qollar bədənlərdən ayrılır, ürəklər və bağırsaqlar qarınlardan çölə tökülürdü. Bununla belə nakisilər dəvənin ətrafında möhkəm durmuşdular. Bu vaxt Imam (ə) fəryad çəkib dedi:—"Ayişənin dəvəsinə məhv edin! Çünki o, şeytandır. Nə qədər ki, bu dəvə var,

¹ "Nəhcül-bəlağə"nin şərh, (İbni Əbil-Hədid), -ci cild, səh.244

² "Nəhcül-bəlağə"nin şərh, (İbni Əbil-Hədid), 1-ci cild, səh.265

qılınclar müntəzəm olaraq qalxıb enəcəkdir."¹

ÖZ QOŞUNUNDA YÜKSƏK ƏHVAL-RUHIYYƏ YARATMAQ ÜÇÜN İMAM (Ə)-İN SEÇDİYİ YOL

İmam (ə) öz ordusunun əhval ruhiyyəsini gücləndirmək üçün bəzi vaxtlar şüarlardan istifadə edirdi. Bu şüarlar Peyğəmbəri-Əkrəm (s)-in ilk dəfə verdiyi şüarlar idi və müşriklərlə döyüşdə onlardan istifadə olunurdu. Bu şüarlar düşmənin əhval-ruhiyyəsini zəiflətməklə yanaşı, qərribə bir təsir də buraxırdı. Çünki bunlar müsəlmanların müşriklərlə vuruşmasını xatirələrdə canlandırır.

Ayişə də öz qoşununun əhval-ruhiyyəsini gücləndirmək üçün belə şüar verdi: "Övladlarım! Səbirli olun və həmlə edin, mən behiştə sizə zəmanət verirəm!" Bu şüardan sonra onun ətrafını daha da şiddətlə mühafizə etməyə başladılar və irəliləyərək İmam (ə)-in qoşununun bir neçə metrliyinə gəlib çatdılar. Ayişə öz tərəfdarlarını təhrik etmək üçün bir ovuc torpağı İmam (ə)-in dostlarının üstünə atdı və dedi:—"Üzünüz qara olsun!" O bu işlə Peyğəmbər (s)-i təqlid etdi, çünki, o həzrət də Bədr döyüşündə bir ovuc torpaq götürüb düşməyə tərəf atmış və elə həmin cümləni demişdi, Allah da bu barədə aşağıdakı ayəni nazil etmişdi: "*Bunu atanda, sən atmadın, onu Allah atdı!*"²

İmam (ə) Ayişənin bu hərəkətini gördükdə dərhal buyurdu:—Peyğəmbər (s)-in barəsində "Allah əli" onun paltarının qolundan zahir olmuşdu, Ayişənin barəsində isə şeytanın əli onun paltarının qolundan zahir oldu.

DƏVƏNİN SÜQUTU

Ayişənin dəvəsi dili-ağzı bağlı bir heyvan idi ki, öz şər məqsədlərinə çatmaq üçün ondan istifadə edirdilər. Ayişənin kecavəsini onun üstünə mindirməklə ona bir növ müqəddəslik bəxş etmişdilər. Bəsərə qoşunu onu qoruyub ayaq üstə saxlamaq üçün çox çalışdı, çoxlu əllər onun yolunda qurban getdi. Bir qol kəsilirdisə, digəri yüyəni əlinə alırdı. Amma axırda dəvənin yüyəni sahibsiz qaldı və heç kəs onu əlinə almaq istəmədi. Bu vaxt Zübeyrin oğlu onu əlinə aldı, lakin Malik Əştər bir zərbə ilə onu yerə sərtdi. Zübeyrin oğlu Malikin əli ilə öldürüləcəyini hiss edəndə qışqırıb dedi:—"Camaat, hücum edin! Hətta mən öldürülsəm də belə, Maliki öldürün!"

Malik onun üzünə bir zərbə vurub buraxdı. Nəhayət, camaat Ayişənin dəvəsinin ətrafından dağılışdı. İmam (ə) düşmənlərin Ayişənin dəvəsini görüb yenidən ona tərəf qayıtmamaları üçün Cəməli peyləmək əmrini verdi. Dəvə yerə yıxıldı və kecavə aşıb yerə düşdü. Bu vaxt Ayişənin ucadan qışqırıq səsi hər iki qoşunda eşidildi. Məhəmməd ibni Əbu-Bəkr İmam (ə)-in fərmanı ilə özünü bacısının kecavəsinə yetirdi və onun bəndlərini açdı. Bu vuruşmada bacı-qardaş arasında bir söhbət oldu, onu qısa şəkildə nəql edirik:

¹ Yenə orada, səh.257-267

² "Ənfal" surəsi, 17

Ayişə:–Sən kimsən?
Məhəmməd ibni Əbu-Bəkr:–Sənin ailəndə sənə qarşı ən qatı düşmən!
Ayişə:–Sən Əsmənin oğlu Xüsəmiyyəsen?
Məhəmməd:–Bəli, lakin o sənin anandan heç də əskik deyildi.
Ayişə:–Doğrudur, o şərəfətli arvad idi. Bundan keç Allaha şükür olsun ki, sən sağ qalmısan.
Məhəmməd:–Amma sən mənim sağ qalmağımı istəməirdin.
Ayişə:–Əgər istəməseydim, belə bir söz deməzdim.
Məhəmməd:–Sən qələbəni istəyirdin, hərçənd mənim qanımin bahasına olsaydı belə.
Ayişə:–Mən onu istəyirdim, lakin mənə nəsib olmadı. İstəyirdim ki, sən sağ qalasan. Belə sözlər danışma və çox danlama. Necə ki, atan da belə deyildi.
Əli (ə) özünü Ayişənin kəcavəsinə yetirdi və öz nizəsini ona vurub dedi:–Ayişə, sənin bu işini Rəsuli-Əkrəm (s) tövsiyə etmişdimi?!
Ayişə dedi:–Ey Əbəl-Həsən, indi ki, qələbə çaldın, bağışla.
Bir azdan Əmmar və Malik Əştər də özlərini Ayişənin kəcavəsinə yetirdilər. Onların arasında belə bir söhbət oldu:
Əmmar: Anacan! Bu gün övladlarının rəşadətini gördünmü? Gördünmü din yolunda necə qılınc vururdular?
Ayişə özünü eşitməməzliyə vurdu və heç nə demədi. Çünki, Əmmar əziz bir səhabə və tayfa ağsaqqalı idi.
Əştər:–Allaha şükür olsun ki, Öz imamına kömək etdi, onun düşmənlərini isə xar etdi. Haqq gəldi və batil aradan getdi, çünki batil aradan gedəndir. Anacan! Öz işini necə görürsən?
Ayişə:–Sən kimsən? Anan matəmində otursun!
Əştər:–Mən sənin oğlun Malik Əştərəm.
Ayişə:–Yalan deyirsən, mən sənin anan deyiləm.
Əştər:–Sən istəsən də, istəməsən də mənim anamsan.
Ayişə:–Sən həmin adamsan ki, bacım Əsməni oğlu Əbdüllah ibni Zübeyrin matəmində oturtmaq istəyirdin.
Əştər:–Bu ona görə idi ki, Allah qarşısında üzrüm olsun (yəni Allahın əmrini yerinə yetirmək üçün idi).
Sonra Ayişə ata minmiş halda dedi:–İftixarla qələbə çaldınız. Allahın qəza-qədərinin gerçəkləşməsi labüd və qaçılmazdır.
İmam (ə) Məhəmməd ibni Əbu-Bəkrə buyurdu:–"Bacından soruş, gör ona ox dəyibdirmi?" Çünki Ayişənin kəcavəsi çoxlu ox atıldığına görə kirpi şəklinə düşmüşdü. O, qardaşına cavab verdi ki, "başıma bir ox dəyibdir". Məhəmməd bacısına dedi:–Qiyamət günü Allah sənin əleyhinə hökm edəcəkdir, çünki sən, İmamın əleyhinə qiyam edərək camaatı da onun əleyhinə qaldırmısan, Allahın Kitabını görməməzliyə vurmusan.
Ayişə dedi:–Məndən əl çək və Əliyə de ki, məni təhlükədən qorusun.
Məhəmməd ibni Əbu-Bəkr bacısının sağ-salamat olmasını İmam (ə)-a dedi. İmam buyurdu: O bir qadındır və qadınlar məntiq baxımından qüvvəli deyildirlər. Onu mühafizə etməyi öz öhdənə al. Hələlik Əbdüllah ibni Xələfin evinə apar, mən də onun barəsində bir qərara gəlim.

Ayişə Imam (ə)-ın və öz qardaşları tərəfindən əfv edilib bağışlandı, lakin o, Imam (ə)-a qarşı daim qarşı edir və Cəməldə öldürülənlərin bağışlanmasını diləyirdi.¹

TƏLHƏ VƏ ZÜBEYRİN TALEYİ

Tarixçilərin fikrincə, Təlhə Mərvan ibni Həkəmin əli ilə öldürülmüşdür. Belə ki, Təlhə ordunun məğlub olduğunu və özünü həlak olmaq ərəfəsində gördükdə qaçmağa üz qoydu. Bu vaxt Mərvanın gözü ona sataşdı və Osmanın qətlinə onun da mühüm rol oynaması yadına düşdü. Fürsəti əldən vermədən onu bir oxla vurub atdan yerə saldı. Təlhə oxun öz qoşunu tərəfindən atıldığını hiss etdiyindən qulamına dedi ki, onu dərhal başqa bir yerə aparsın. Qulam onu Bəni-Səd qəbiləsinin xarabalıqlarından birinə apardı, damarından hey qan axırdı. O dedi:—"Heç bir böyük adamın qanı mənim qanıma kimi kəsif (aludə) olmamışdır!" Bunu deyib canını tapşırırdı.

ZÜBEYRİN ÖLDÜRÜLMƏSİ

Cəməl döyüşünün ikinci qızırdırıcısı olan Zübeyr məğlubiyyəti hiss edəndə Imam (ə)-ın xeyrinə olaraq müharibəyə girişməkdən imtina edən Əhnəf ibni Qeys qəbiləsinin içindən keçməklə Mədinəyə tərəf qaçmaq istədi. Qəbilənin rəisi Zübeyrin bu namərd hərəkətindən bərk qəzəblənmişdi. Çünki o, insaniyyət qanunlarının əksinə olaraq camaatı özünün şəxsi istəklərinə qurban vermişdi, indi isə meydandan qaçmaq istəyirdi. Əhnəfin dostlarından olan Əmr ibni Cürmuz tökülən qanların intiqamını Zübeyrdən almaq istədi və onu təqib etməyə başladı. Zübeyr namaz qılarkən hücum edib onu öldürdü, atını, üzüyünü və silahını qarət etdi, onun yanında olan cavan oğlanı sağ buraxdı. O oğlan da Zübeyri "Vadiyüs-səba" adlı yerdə dəfn etdi.²

Əmr ibni Cürmuz Əhnəfin yanına gəldi və hadisəni ona xəbər verdikdə o dedi:—"Bilmirəm yaxşı iş görmüsən, yoxsa pis iş." Sonra birlikdə Imam (ə)-ın hüzuruna gəldilər. Imam (ə) Zübeyrin qılıncını görəndə buyurdu: "Bu qılınc dəfələrlə qəm-qüssəni Rəsulullahın çöhrəsindən silmişdir." Sonra onu Ayişəyə göndərdi.

Həzrətin gözü Zübeyrin kəsik başına sataşanda buyurdu: "Sən bir müddət Peyğəmbərlə müsahib və qohum idin. Lakin şeytan sənə əqlinə hakim oldu və sənənin əməlinin aqibətini bura gətirib çıxartdı."³

CƏMƏL MÜHARİBƏSİNDƏ ÖLDÜRÜLƏNLƏRİN SAYI

Tarixdə Cəməl müharibəsində öldürülənlərin sayı dəqiq şəkildə qeyd olunmamış, müxtəlif şəkillərdə nəql edilmişdir. Şeyx Müfid yazır: "Bəziləri öldürülənlərin sayını iyirmi beş min nəfər yazmışlar. Müharibəni alovlandıran Əbdüllah ibni Zübeyr bu sayı on altı min nəfər bilir."

¹ "Əl-Cəməl", səh.196-198; "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, səh.539

² "Tarixi İbni Əsir", 3-cü cild, səh.242-244; "Əl-Cəməl", səh.204

³ "Nəhcül-bəlağə"nin şərh, (İbni Əbil-Hədid), 1-ci cild, səh.235; "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, səh.540; "Əl-Cəməl", səh.209

Şeyx Müfid ikinci nəzəri üstün sayıb deyir ki, öldürülənlər cəmi on dörd min nəfər olmuşdur.¹

Təbəri öz tarixində öldürülənlərin sayını on min nəfər söyləmiş və onların yarısının Ayişənin, yarısının da Əli (ə)-in tərəfdarlarından olmasını demişdir.²

ÖLÜLƏRİN DƏFN EDİLMƏSİ

Cəməl hadisəsi 36-cı hicri qəməri ili, cəmədiyüs-sani ayının onunda, cümə axşamı günü baş verdi.³ Hələ gün batmamışdı ki, müharibə Ayişənin dəvəsinin yıxılması və kəcavəsinin dağılması ilə sona çatdı. Düzgün tədbir görülmədiyinə görə nakisinlərin çoxu qaçmağa üz qoydu. Mərvan ibni Həkəm Ənzət qəbiləsindən bir nəfərin evinə pənah apardı. Əli (ə)-in "Nəhcül-Bəlağə"də qeyd edilən sözlərindən başa düşülür ki, Hüseyin (ə) onun əfv edilməsi üçün Əli (ə)-dan aman istədi. Lakin İmam (ə)-in övladları ona "Mərvan beyət edəcəkdir" - deyəndə, İmam (ə) buyurdu: "Məgər o, Osmanın qətindən sonra mənimlə beyət etməmişdimi?! Onun beyətinə ehtiyacım yoxdur, çünki onun əli yəhudi əlidir. Əgər əli ilə beyət etsə, əməli ilə onu pozar. Onun hökuməti itin dili ilə öz burnunu yalaması qədər olacaqdır. O dörd nəfər "qoç"un atasıdır. İslam ümməti ondan və onun oğlanlarından qan ağlayacaq."⁴

Əbdüllah ibni Zübeyr Əzdiyan qəbiləsindən olan bir nəfərin evinə pənah apardı və öz yerini Ayişəyə xəbər verdi, o da Məhəmməd ibni Əbu-Bəkr İbni Əbdüllahın olduğu yerə göndərdi ki, onu Əbdüllah ibni Xələfin evinə aparsın. (Məhəmməd ibni Əbu-Bəkr İmam (ə)-in əmri ilə Ayişəni mühafizə edirdi və onu Əbdüllah ibni Xələfin evinə aparmışdılar.) Əbdüllah ibni Zübeyr və Mərvan da oraya aparıldı.

İmam (ə) günün qalanını döyüş meydanında keçirdi, Bəsrə camaatını öz ölümlərini dəfn etməyə dəvət etdi. Təbərinin nəql etdiyinə görə İmam (ə) Bəsrə və Kufə əhalisindən olan nakisinlərə meyyit namazı qıldı; öz dostlarından şəhid olanlara da namaz qıldı və hamısını böyük bir qəbirdə torpağa tapşırırdı. Sonra əmr etdi ki, camaatın bütün mal-dövlətini-hökumətə məxsus olan əlamətli silahlardan başqa-özlərinə qaytarsınlar.⁵ Sonra buyurdu: "Ölü müsəlmanın malından heç bir şey o biri müsəlmana halal deyildir." İmam (ə)-in dəstəsindən bəziləri təkid edirdilər ki, nakisinlərlə müşriklər kimi rəftar edilsin. İmam (ə) bu barədə buyurdu: "Məgər sizlərdən kim Ayişəni qənimət kimi qəbul etməyə hazırdır?"

İmam Sadiq (ə) İslam fiqhində "baği" kimi qeyd olunan bu kəslərin hökmünü belə bəyan edir: "**Əli (ə) Bəsrə əhlini onların fitnə-fəsadlarına və**

¹ "Əl-Cəməl", səh.223

² "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, səh.543

³ İbni Əbil-Hədid müharibənin davam etmə müddətini iki gün hesab edir

⁴ "Nəhcül-bəlağə", 71-ci xütbə (İmam bu sözlə bir neçə qeybi hadisədən xəbər vermişdir.)

⁵ "Tarixi-Təbəri", 2-ci cild, səh.543; "Vəsailüş-şiə", 11-ci cild, cihad bölməsi, 25-ci fəsil

*itaətdən çıxdıqlarına görə öldürdü, lakin onların mal-dövlətinə əl vurmadı, çünki müşrikin hökmü bağı (adil Imam əleyhinə üsyan və itaətsizlik edən) müsəlmanın hökmündən fərqlidir. İslam əsgərləri küfr və şirk mühitində hər şeyi ələ keçirərlər, onlara halaldır, lakin islam mühitində olan şeylər heç vaxt halal olmaz. Həqiqətən Peyğəmbər (s)-in Məkkə əhlinə minnət qoyduğu kimi Əli də onlara minnət qoymuşdur."*¹

ƏLİ (Ə)-İN NAKİSİNLƏRLƏ SÖHBƏTİ

Peyğəmbər (s) Bədr döyüşündə kafirlərin cəsədlərini bir quyuya tökdü və onlarla söhbət etməyə başladı. O həzrətdən "məgər ölümlər dirilərin sözlərini eşidirlərmi?" - deyə soruşulanda buyurdu: "Siz heç də onlardan yaxşı eşitmirsiniz!"²

Əmirəl-möminin Əli (ə) Cəməldə öldürülənlərin arasından keçəndə Əbdüllah ibni Xələf Xəzaini gördü. O gözəl paltar geymişdi. Camaat "o, nakisənlərin rəhbərlərindəndir" - deyəndə Əli (ə) buyurdu. "Xeyr, elə deyil. O, şərəfətli və yüksək ruhiyyəli bir insan idi."

Əbdürrəhman ibni İtab ibni Üseydin cəsədini gördükdə buyurdu: "Bu kişi onların dayağı və rəisi idi." Sonra bir az da gəzib Qüreyşdən olan bir neçə nəfərin cəsədini gördü, buyurdu: "Allaha and olsun, sizin vəziyyətiniz bizi narahat edir, lakin mən höccəti sizin üçün tamam etmişdim. Amma siz təcrübəsiz cavanlar idiniz və öz işinizin nəticəsindən agah deyildiniz."

Həzrətin gözü Bəsrənin qazisi Kəb ibni Surun cəsədinə sataşdı, onun boynundan bir Quran asılmışdı. Əmr verdi ki, Quranı təmiz bir yere aparsınlar, sonra buyurdu: "Ey Kəb, mən Allahımın mənə verdiyi vədənin düz olduğunu gördüm. Sən də Allahının sənə verdiyi vədənin düz olduğunu gördünmü?!"³ Sonra buyurdu: "Sənin elmin var idi, kaş (o elm) sənə fayda verəydi! Lakin şeytan səni azdırıb vəsvəşəyə saldı və oda tərəf çəkdi."

Təlhənin cəsədini görəndə buyurdu: "Sənin islamda (böyük) xidmətlərin var idi və sənə fayda verə bilərdi. Lakin şeytan səni azdırıb vəsvəşəyə saldı və oda tərəf tələsdin."⁴

Tarixin bu hissəsində İmam (ə)-ın qiyamçıları məhkum edib cəhənnəm əhlini tanıtdırmasından başqa bir söz deyilmədi. Lakin mötəzilə firqəsinin ardıcılıqları iddia edirlər ki, bunlardan bəziləri ölümlərindən qabaq öz əməllərindən peşman olmuş, tövbə etmişdilər.

Ibni Əbil-Hədid mötəzilə firqəsinin qatı tərəfdarlarından biridir. O yazır: "Alimlər rəvayət edirlər ki, Əli buyurdu ki, Təlhəni oturdun. Sonra ona dedi:—"Mənim üçün acınacaqlı haldır ki, səni səmanın altında və bu çölün ortasında torpağa bulaşmış görəəm. Rəva idimi ki, Allah yolunda cihad edəndən, Peyğəmbəri müdafiə edəndən sonra belə bir iş görəsən?!" Bu vaxt bir nəfər İmamın hüzuruna gəlib dedi:—Mən Təlhənin yanında idim. O

¹ İbni Əbil-Hədid bu barədə başqa bir fikir söyləyərək deyir: İmam döyüş meydanında olanların hamısını götürdü və öz əsgərlərinin arasında bölüşdüdü.

² "Sireyi İbni Hişam", -ci cild, səh.639

³ "Nəhcül-bəlağə"nin şərh, (İbni Əbil-Hədid) -ci cild, səh.348

⁴ "Nəhcül-bəlağə"nin şərh, (İbni Əbil-Hədid), 1-ci cild, səh.348

tanınmaz adam tərəfindən oxlandığıda məndən kömək istəyib dedi:—"Sən kimsən?" Dedim ki, Əlinin dostlarındanam. Dedi: "Əlini mənə ver, sənin vasitənlə Əmirəl-mömininə beyət edim." Sonra əlini mənə verdi və beyət etdi. İmam buyurdu: "Allah istəmişdir ki, Təlhəni mənimlə beyət etmiş halda behiştə aparsın."¹

Tarixdə mövcud olan bu cür şeylər əfsanədən başqa bir şey deyildir. Məgər Təlhə İmam (ə)-in məqamını, şəxsiyyətini və haqlı olduğunu bilmirdimi?! O kəslərin tövbəsi qəbul olunur ki, uzun müddət cəhalətdə qalsın, sonradan həqiqəti dərk etsin. Halbuki Təlhə elə ilk gündən haqqı və batili bir-birindən seçirdi. Bundan əlavə, bu sözün düzgün olmasını fərz etsək belə, Quranın aşkar hökmünə əsasən Təlhənin tövbəsi faydasızdır. Çünki Allah taala belə buyurur: **"Pis işlər görüb əcəli çatan zaman "tövbə etdim" deyənlərin, həmçinin kafir halında ölənlərin tövbəsi qəbul olunmaz. Onlar üçün dərdli əzab hazır etmişik."**

Bundan əlavə, sadəcə İmam (ə)-la beyət etmək onun günahlarını bağışlada bilərmə? O Zübeyr və Ümmül-mömininlə birlikdə Bəsrədə və döyüş meydanında çoxlu nahaq qanlar axıdılmasına səbəb olmuş və hətta onların əmri ilə bəzilərinin başları qoyun başı kimi kəsilmişdi. Bu kimi yersiz səylər Peyğəmbər (s)-in səhabələrinin barəsində irəli sürülən bir sıra fikirlərin nəticəsidir. Belə ki, onların hamısını istisnasız olaraq adil tanıdırmaq istəyirlər.

BƏSRƏNİN SÜQUTU, MƏKTUBLARIN YAZILMASI VƏ AYIŞƏNİN MƏDİNƏYƏ GÖNDƏRİLMƏSİ

Müharibədən əvvəl İslam ordusu ilə əhd-peyman pozanlar arasında hərbi toqquşma ehtimalı ticarət karvanları vasitəsi ilə İslam ölkələrinə yayıldı. (Bu karvanlar vaxtaşırı İraq, Hicaz və Şam səhralarında hərəkət edirdilər.) Müsəlmanlar və Osmanın azsaylı tərəfdarları bu məsələ ilə əlaqədar xəbər gözləyirdilər. Hər iki tərəf üçün qələbə, yaxud məğlubiyyət xəbəri həlledici rol oynayırdı. Buna görə də İmam (ə) öldürülənlərin dəfn olunması barədə fərman verəndən sonra, döyüş meydanında gəzib dolaşdı və əsirlərin bəzisinin aparılmasını əmr etdi, sonra öz xeyməsinə qayıtdı. Öz katibi Əbdüllah ibni Əbu-Rafeni çağırdı, çoxlu məktub yazdırdı. Məktublar həmin dövrdə İslam dünyasının əsas mərkəzləri sayılan Kufə və Mədinə şəhərlərinin əhəlisinə yazılmışdı. Həmçinin öz bacısı Ümmü Haniyə də bir məktub yazdı. İmam (ə) bu məktubları yazmaqla dostlarını sevindirdi, vəzifə ələ keçirmək ümidi ilə müxalifət edənləri məyus etdi. Şeyx Müfid məktublarnın hamısını özünün "Əl-Cəməl" kitabında (səh 211 və 213) kamil şəkildə qeyd etmişdir. Lakin Təbəri öz kitabında məktublarnın içərisindən yalnız Kufə əhəlisinə yazılanları, özü də çox qısa şəkildə əks etdirmişdir. O həm də kitabın bu hissəsində Seyf ibni Ömər in yazdıqlarına istinad edərək, əksər hallarda mətləbin mahiyyətini açıqlamamış, əsas və mühüm məsələlərin üstündən sükutla keçmişdir.

¹ "Nəhcül-bəlağə"nin şərhə, (İbni Əbil-Hədid), 1-ci cild, səh.348

Təbərinin nəql etdiyinə görə, İmam (ə)-in Kufə camaatına yazdığı məktubda hərbi toqquşmanın baş verdiyi tarixin otuz altıncı hicri ilinin cəmədiyül-axir ayının on beşi, döyüş yerinin isə Xəribə adlı məntəqə olduğu qeyd olunmuşdur.

İmam (ə) bazar ertəsi günü Xəribədən Bəsrəyə yola düşdü. Bəsrə məscidinə çatıb orada iki rəkət namaz qıldı və sonra birbaşa Əbdüllah ibni Xələf Xəzainin evinə getdi. Onun evi Bəsrədə ən böyük ev idi və Ayişə orada mühafizə olunurdu. Ömər xilafəti dövründə Əbdüllah Bəsrə divanında katib idi və qeyd edildiyi kimi, o və qardaşı Osman "Cəməl" döyüşündə öldürüldü. Bəziləri deyirlər ki, guya o Peyğəmbər (s)-i görmüşdü.¹

Əli (ə) Əbdüllahın evinə daxil olanda onun arvadı Səfiyyə (Haris ibni Təlhə ibni Əbu Təlhənin qızı) ağlayıb ah-nalə edirdi. O, İmam (ə)-ı təhqir edərək onu "dostların qatili", "cəmi dağıdan" adlandırdı. Lakin İmam (ə) ona cavab vermədi. Sonra Ayişənin otağına daxil olub salam verdi, Səfiyyənin etdiyi təhqirləri xatırlatdı. İmam (ə) evdən çıxanda da Səfiyyə öz təhqirini təkrar etdi. Bu vaxt İmam (ə)-in dostlarının səbir kasası daşdı və Əbdüllahın arvadını hədələdilər. İmam (ə) onların hər cür etirazlarının qarşısını aldı və dedi:—"Bir də sizin qadınlara qarşı hədə-qorxularınızı eşitməyim!"

İMAM (Ə)-İN BƏSRƏDƏKİ ÇIXIŞI

İmam (ə) Əbdüllahın evindən çıxandan sonra şəhərin mərkəzinə getdi. Bəsrə əhalisi özlərinin müxtəlif bayraqları ilə gəlib yenidən beyət etdilər. Hətta yaralılar və müəyyən səbəblərə görə aman verilən şəxslər də ikinci dəfə olaraq o həzrətlə beyət etdilər.²

İmam (ə) Bəsrə əhalisini özlərinin pis işlərindən və cinayətlərindən böyüklüyündən agah etməli idi. O, sözə başladıqda camaatın hamısı ona diqqətlə qulaq asırdı. İmam buyurdu:—"Siz o arvadın ordusu və o dəvənin ardınca gedənlər idiniz. O sizi çağırırdıqda müsbət cavab verdiniz və dəvə yıxıldıqda isə qaçıb getdiniz. Sizin əxlaqınız pis, əhd-peymanınız məkr, dininiz nifaq, suyunuz şordur. Sizin şəhərinizdə yaşayan hər kəs günahlarınızın tələsinə düşər, sizdən uzaq olan hər kəs haqqın rəhmətini tapar. Mən görürəm ki, Allahın əzabı yerdən və göydən sizin üstünüzə gəlir və hamınız qərq olursunuz, yalnız məscidin qülləsi gəminin gövdəsi kimi suyun üzərində görünür. Sizin ölkəniz suya yaxın, səmadan uzaqdır. Ağıllarınız yüngül, fikirləriniz səfehdir. Siz (iradənizin süst olmasına görə) oxçuların hədəfi, müftəxorların yağlı tikəsi, yırtıcıların yemisiniz."³

Sonra buyurdu:—"Ey Bəsrə əhli, indi mənim barəmdə nə fikirləşirsiniz? Bu vaxt bir kişi ayağa qalxıb dedi:—"Özümdə sənə qarşı xeyirdən başqa bir şey güman etmirəm. Əgər bizi cəzalandırısan, tam haqlısan, çünki biz günahkarıq. Əgər bizi bağışlasan, (yaxşı iş görmüş olarsan, çünki) əfv etmək Allah yanında daha sevimli bir işdir.

¹ "Usdul-ğabə", 2-ci cild, səh.152

² "Tarixi-Təbəri",3-cü cild, səh.545

³ "Nəhcül-bəlağə", 130-cu və 515-ci xütbələr

Imam (ə) buyurdu: Hamınızı əfv etdim. Fitnəkarlıqdan uzaq olun. Siz beyəti pozan və ümmətin sütununu iki yerə bölən ilk adamlarsınız. Günahdan qayıdın və tövbə edin.¹

YAXŞI NİYYƏT ƏMƏLLƏ BƏRABƏRDİR

Imam (ə)-in dostlarından biri dedi:–Kaş qardaşım burada olub sənin düşmənlərə qarşı qələbə çalmağını görəydi, cihadın fəzilət və savabında şərik olaydı!

Imam (ə) ondan soruşdu:–Qardaşının qəlbi və fikri bizimlə idimi?

Cavab verdi:–Bəli.

Imam (ə) buyurdu:–Həqiqətdə qardaşın da bu cihadda bizimlə idi (və başqa mücahidlər kimi cihadın əcr və savabına şərikdir). Təkcə o yox, həmçinin o kəslər də ki, hal-hazırda ataların sülbündə və anaların bətnindədir, zaman onları aşkar edəcək; iman onların vasitəsi ilə güclənəcək, bunlar da cihadın fəzilətinə şərikdirlər.²

Imam (ə)-in bu kəlamı göstərir ki, savab və cəza nöqteyi-nəzərindən yaxşı və pis niyyət əməli əvəz edir. "Nəhcül-Bəlağə"nin başqa yerlərində də bu məsələyə işarə olunmuşdur. O cümlədən: *"Ey camaat! Bir əmələ razı olmaq, yaxud ona qəzəblənmək insanları bir bayrağın altına yığır. Səməd qövmünün dəvəsini bir nəfər öldürdü, lakin əzab onların hamısını tutdu, çünki, onların hamısı həmin adamın əməlinə razı idilər."*³

BEYTÜL-MALIN BÖLÜŞDÜRÜLMƏSİ

Bu döyüşdə Imam (ə)-in əsgərləri qənimət olaraq heç bir şey ələ keçirmədilər və onların müharibəsi tamamilə ilahi məqsədlə olan bir müharibə idi. Çünki Imam (ə) düşmənin silahından başqa hər şeyi onların özlərinə qayıtdı. Beytül-mal onların arasında bölüşdürülməli idi. Imam (ə)-in gözləri ona sataşanda əllərini bir-birinə vurub dedi:–"Ğurri ğəyri" (yəni, sən məndən başqalarını aldat!) Beytül-mal altı yüz min dirhəmdən ibarət idi, onun hamısını əsgərlərin arasında bölüşdürdü. Hər kəsə beş yüz dirhəm çatdı. Axırda beş yüz dirhəm qaldı, bu zaman bir nəfər gəlib bu müharibədə iştirak etdiyini, lakin onun adının siyahıya düşmədiyini iddia etdi. Imam (ə) həmin beş yüz dirhəmi də ona verib buyurdu: *"Allaha şükür olsun ki, bu maldan özümə bir şey götürmədim."*⁴

AYIŞƏNİN MƏDİNƏYƏ GÖNDƏRİLMƏSİ

Ayişənin Peyğəmbər (s)-in zövcəsi olduğuna görə, xüsusi bir hörməti var idi. Imam (ə) onun səfər vəsaitlərini - at və yol azuqəsini hazırladı və Məhəmməd ibni Əbu-Bəkrə göstəriş verdi ki, öz bacısını müşayiət edib Mədinəyə çatdırsın. Həmçinin mədinəli dostlarından evlərinə qayıtmaq

¹ "Əl-Cəməl", səh.218

² "Nəhcül-bəlağə", 21-ci xütbə

³ "Nəhcül-bəlağə", 196-cı xütbə

⁴ "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, səh.547

istəyənlərin Ayişə ilə birlikdə getmələrinə icazə verdi. Bununla da kifayətlənməyib Bəsrənin nüfuzlu qadınlarından qırx nəfəri də Ayişə ilə birlikdə Mədinəyə göndərdi. 36-cı hicri ilinin rəcəb ayının biri, şənbə günü yola çıxmaq üçün təyin edildi. Bu vaxt bir dəstə adam onu müşayiət etdi və vidalaşdılar. Ayişə İmam (ə)-ın göstərdiyi ehtiramlardan ixtiyarsız olaraq təsirləndi və camaata dedi:–Övladlarım! Bizim bəzimiz-bəzimizə kobudluq edirik, lakin gərək bu iş hüququn pozulmasına səbəb olmasın. Allaha and olsun, mənimlə Əlinin arasında bir qadınla onun yaxın adamları arasında baş verən hadisədən başqa bir şey olmamışdır. Baxmayaraq ki, mən ona qəzəblənmişəm, amma o, yaxşı adamdır.

İmam (ə) bu sözlərinə görə Ayişəyə təşəkkür etdi və buyurdu:–Camaat, o, sizin Peyğəmbərinizin zövcəsidir.

Şeyx Müfid yazır: "İmam (ə)-ın əmri ilə Ayişəni müşayiət edən qırx qadın kişi paltarını geymişdi ki, yadlar onları kişi hesab etsinlər, onların və Peyğəmbər (s)-in zövcəsi barəsində heç kəs pis fikirləşməsin. Ayişə də təsəvvür edirdi ki, Əli (ə) onu qorumaq üçün kişi mühafizləri seçmişdir, buna görə də bu işdən daim gileylənirdi. Mədinəyə çatıb onların kişi paltarını geymiş qadın olduğunu gördükdə, öz etirazlarına görə üzr istədi və dedi:– "Allah Əbu Talibin oğluna xeyir əcri versin! Çünki o, mənim barəmdə Rəsulullahın hörmətini saxlamışdır."¹

HAKİMLƏRİN TƏYİN EDİLMƏSİ

Osmanın xilafəti dövründə Misrin hakimi Əbdüllah ibni Səd idi. Misirlilərin xəlifə əleyhinə qiyam etmələrinin səbəblərindən biri də onun pis və yaramaz əməlləri idi. Bu yaramaz və nalayiq işlər axırda onun Misirdən çıxarılması ilə nəticələndi. O vaxtlar Misirdə olan Məhəmməd ibni Əbu-Hüzeyfə həmişə Misir hakimi barədə xəlifəyə etirazını bildirirdi. Misirlilər xəlifəni mühakimə etmək üçün Mədinəyə yola düşəndə Misrin idarə olunmasını Məhəmməd ibni Hüzeyfəyə tapşırıdılar. O, İmam (ə)-ın Qeys ibni Səd ibni Übadəni Misir əyalətinin idarəsi üçün göndərdiyi vaxta qədər bu vəzifədə qalmışdı. Təbəri Qeysin Misrə göndərilməsini "Cəməl" müharibəsinin başlanğıcına təsadüf etdiyini deyir, lakin bəzi tarixçilər (İbni Əsir kimi) Qeysin səfər ayında Misrə göndərilməsini yazırlar.²

Əgər bu hadisə 36-cı ilin səfər ayında baş vermiş olsa, onda bu, "Cəməl" müharibəsindən əvvəl olmuşdur. Amma əgər 37-ci ilin səfər ayı olsa, onda bu hadisədən altı ay sonra olmuşdur. Təbəri isə onun "Cəməl" müharibəsinin baş verdiyi ildə, yəni otuz altıncı ildə göndərildiyini qeyd etmişdir.

İmam (ə) Xalid ibni Qürrə Yərbuini Xorasana, İbni Abbası da Bəsrəyə hakim təyin etdi və Kufəyə getmək qərarına gəldi. Bəsrədən çıxmadan əvvəl Cərir ibni Əbdüllah Bəcəlini Müaviyə ilə danışıq aparmaq üçün Şama göndərdi ki, Müaviyə başda İmam (ə) olmaqla mərkəzi hökumətə itaət etsin.³

¹ "Əl-Cəməl", səh.221

² "Tarixi İbni Əsir", 3-cü cild, səh.268

³ Yenə orada, 3-cü cild, səh.545-565

Bəsrənin mühüm və həssas mövqedə olmasına görə Imam (ə) İbni Abbası ora hakim, Ziyad ibni Übeyyəni vergi məmuru, Əbül-Əsvəd Düəlini də onun müavini təyin etdi.¹ İbni Abbası camaata təqdim edəndə Imam (ə) çox şirin və gözəl bir çıxış etdi. (Şeyx Müfid onu "Əl-Cəməl" kitabında nəql etmişdir.)

Təbəri yazır: "İmam (ə) İbni Abbasa dedi:–Sənə itaət edənlərin vasitəsi ilə üsyan edənləri və sənin əmrinə tabe olmayanları vur."²

İmam (ə) Bəsrədən çıxanda Allah ilə belə münacat etdi: "Həmd olsun o Allaha ki, məni şəhərlərin ən xəbisi (natəmizi) olan bir şəhərdən çıxartdı!" Beləliklə, Imam (ə)-in hökumətində baş verən ilk fitnə sona çatdı. O həzrət Müaviyənin təqib olunmasını planlaşdırmaq və geniş islam ölkəsini özbaşnalıqlardan və ləyaqətsiz ünsürlərdən təmizləmək üçün Kufəyə yola düşdü.

ON BİRİNCİ FƏSİL

KUFƏ, İSLAMIN XİLAFƏT MƏRKƏZİ

İslam günəşi Məkkə diyarında parladı və on üç ildən sonra Yəsribin səmasında zahir oldu. On il nur saçdıqdan sonra qüruba endi. Bu zaman artıq yarımada əhalisinin üzünə yeni bir üfüq açmış, Hicaz, xüsusilə Mədinə şəhəri dini və siyasi mərkəz kimi tanınmışdı. Peyğəmbəri-Əkrəm (s)-in vəfatından sonra xəlifənin mühacir və ənsar tərəfindən seçilməsi Mədinənin islam xilafətinin qərargahı olmasına səbəb olmuşdu. Xəlifələr ətraf yerlərə valilər və məmurlar göndərməklə ölkəni idarə edirdilər. Onlar ölkələri fəth etmək, maneələri və sədləri aradan götürməklə həmin məntəqələrdə islamı yayırdılar.

Əmirəl-möminin (ə) Peyğəmbər (s)-in tərəfindən təyin olunmaqla yanaşı, mühacir və ənsar tərəfindən də seçilmişdi. Buna görə də təbii olaraq o həzrət də özündən əvvəlki xəlifələr kimi Mədinəni xilafət mərkəzi seçməli və elə oradan da ölkəni idarə etməli idi. O, xilafətin əvvəllərində elə həmin yolu seçərək məktub yazmaq, layiqli və bacarıqlı şəxsləri göndərmək, dünyapərəstləri işdən götürmək, atəşli və təsirli nitqlər söyləməklə ölkə işlərini idarə edirdi. O həzrət, Əbu Bəkrin xilafətinin əvvəlindən etibarən 25 il müddətində haqq yolundan azmış islam dövlətini islah etməklə məşğul idi. Amma gözlənilmədən "nakisinlər" məsələsi qarşıya çıxdı, yəni o həzrətlə hamıdan əvvəl beyət etmiş olan şəxslər öz əhd-peymanlarını pozdular və imama qarşı qiyam etdilər. Hövlək və ürəkyaandıran xəbərlər ona çatdıqda məlum oldu ki, nakisinlər Bəni-Üməyyənin maddi köməkliliyi və Peyğəmbər (s)-in zövcəsinin hörmət və nüfuzu sayəsində İraqın cənubunda Bəsrəni ələ keçirdikdən sonra Imam (ə)-in dostlarını və təyin etdiyi məmurları nahaq yerə öldürmüşlər. Buna görə də Imam (ə) nakisinləri və onlarla əlbir olanları tənbeh etmək üçün öz ordusu ilə Mədinədən çıxıb Bəsrənin yaxınlığında düşərgə saldı. Imam (ə)-in haqq ordusu ilə nakisinlərin batil ordusu arasında

¹ "Tarixi-Cəməl", səh.324

² "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, səh.546

baş verən müharibədə haqq ordusu qələbə çaldı, qiyamçıların başçıları öldürüldü, çoxları da qaçdılar. Bəsrə yenidən islam hökumətinin ağışına qayıtdı, şəhərin və onun əhalisinin vəziyyəti öz təbii qaydasına düşdü. Məşhur Quran təfsirçisi və İmam (ə)-in seçilmiş tələbəsi olan İbni Abbas oraya hakim təyin olundu. Qayda üzrə İmam (ə) gəldiyi yolla Mədinəyə qayıtmalı, Peyğəmbər (s)-in qəbrinin kənarında və o həzrətin səhabələrinin köməkliyi ilə islam təlimlərini yaymalı, cəmiyyətin xəstə ruhunu müalicə etməli, ucqar məntəqələrə əsgər göndərməklə islamın qüdrət və nüfuzunu genişləndirməli, xilafətin digər işləri ilə məşğul olmalı və hər növ çəkişmələrdən və qarşıdurmadan uzaq olmalı idi. Lakin bunlar hadisənin zahiri idi; zahirə baxan hər bir şəxs İmam (ə)-in vəzifəsinin məhz bunlardan ibarət olduğunu deyirdi. Xüsusilə Mədinə şəhəri xas bir müqəddəsliyə, mənəviyyata malik idi. Çünki islamın həqiqi mərkəzi, Peyğəmbər (s)-in məzarı, mühacir və ənsardan olan səhabələrin mərkəzi idi, xəlifəni seçmək və ya işdən çıxarmaq məsələsi onların əlində idi. Bütün bunlara baxmayaraq İmam (ə) dostları ilə məşvərət etdikdən və fikir mübadiləsi apardıqdan sonra Kufəyə getdi və bir müddət orada qaldı.¹ Bunun da iki səbəbi var idi:

1. Əmirəl-möminin (ə) böyük bir dəstə ilə Mədinədən hərəkət etmişdi və yolda bəzi dəstələr ona qoşulmuşdu. Lakin İmam (ə)-in əsgərlərinin və onun yolunda canından keçməyə hazır olanların əksəriyyətini Kufə və onun ətrafından olanlar təşkil edirdi.² Ona görə ki, İmam (ə) nakisnlərin qiyamını yatırmaq üçün böyük səhabə olan Əmmar Yasir və özünün böyük oğlu Həsən (ə)-in vasitəsi ilə Kufə camaatından kömək istədikdə (Kufə İraqın mühüm mərkəzi idi) oranın əhalisindən böyük bir qrupu İmam (ə)-in çağırışına müsbət cavab verərək onun göndərdiyi nümayəndələrlə birlikdə cəbhəyə yola düşdülər. Amma Əbu Musa Əşəri və onun həmfikirləri kömək etməkdən imtina edib öz sözləri və rəftarları ilə camaatın cihada getməsinə maneçilik törətdilər. İmam (ə) nakisnlərə qələbə çaldıqdan və düşməni məğlub etdikdən sonra haqqı müdafiə etmək üçün əhalinin məişət və həyat şəraitləri ilə maraqlandı, ona cihadda kömək edənlərə təşəkkür etdi, cihadda iştirak etməyib evdə oturanları isə danlayaraq məzəmmət etdi.

2. İmam (ə) bilirdi ki, nakisnlərin qiyamı Müaviyənin günahlarından biridir, çünki onları əhd-peymanı pozmağa məhz Müaviyə təşviq etmişdi və

¹ "Əl-İmamətu vəs-siyasət", səh.85 (Hələb çapı)

² Məsudi İmam TM-a qoşulan kufəlilərin sayını yeddi min nəfər qeyd etmişdir, başqa rəvayətə görə isə altı min beş yüz nəfər olub. Yəqubi də altı min nəfər yazmışdır. ("Murucuz-zəhəb", 2-ci cild, səh.368.)

İbni Abbas deyir: Zi-Qarda düşdüyümüz vaxt İmama TM dedim ki, Kufədən sizin köməyinizə çox az adam gəlmişdir. İmam TM buyurdu: "Nə bir nəfər artıq, nə də ki əskik, düz altı min beş yüz altmış nəfərdir." İmamın bu qədər dəqiq hesabından təəccübləndim və öz-özümə dedim ki, mütləq onları saymalıyam. Ziqarda on beş gün qaldıq, sonra yola düşüb Kufə qoşununu gördükdə onları dəqiq şəkildə saydım, gördüm ki, elə İmam TM buyurduğu qədərdir. Bu vaxt heyrətlənib dedim: "Allahu Əkbər! Sədəqəllahu və Rəsuluh!" "Nəhcül-bəlağə"nin şərh", (İbni Əbil-Hədid), 2-ci cild, səh.187

onları aldadaraq məxfi şəkildə onlarla "beyət" etmiş və hətta Zübeyrə yazdığı məktubda qiyamın yollarını tamamilə göstərərək Şam əhalisindən onun üçün beyət aldığı qeyd etmişdi. Həm də ona məsləhət vermişdi ki, tez bir zamanda Kufəni və Bəsrəni işğal edib Osmanın intiqamını alsın və Əbu Talibin oğlunun o iki şəhərə hakim olmasına yol verməsin. Düşmənin oxunun boşa çıxdığına, qiyam yatırıldığına görə fitnənin kökü tez bir zamanda kəsilməli və Bəni-Üməyyənin məlun şəxəsi islam cəmiyyətindən kəsilib atılmalı idi. Kufə Şama ən yaxın olan məntəqə idi. İraq isə ordu toplama və fədai yetirən bir məntəqə idi. İmam (ə) hər yerdən çox oraya güvənirdi. O həzrət öz xütbələrinin birində bu mətləbə işarə edərək buyurur: "Allaha and olsun, mən sizə tərəf öz meylimlə deyil, çarəsizlikdən gəldim."¹

Buna görə də İmam (ə) Kufəni özünə qərargah seçərək xilafət mərkəzini Mədinədən İraqa köçürdü, 36-cı hicri ilinin rəcəb ayının on ikisində, şənbə günü Bəsrə ağsaqqallarından olan bir dəstə ilə Kufəyə daxil oldu. Quran qariləri və şəhərin hörmətli şəxsləri qabaqda olmaqla Kufə əhalisi İmam (ə)-ı qarşılamağa çıxdılar, onun gəlişini bayram keçirdilər. Onlar İmam (ə)-ın qalması üçün darül-imarəni nəzərdə tutmuşdular. Buna görə də o həzrəti oraya aparmaq üçün icazə istədilər ki, həzrət orada məskən salıb yaşasın. Lakin İmam (ə) əvvəllər zülm və fəsad mərkəzi olan bu qəsəə getməkdən imtina edərək buyurdu: "Qəsəə fəsad mərkəzidir." Nəhayət, Cödət ibni Hübeyrə Məxzuminin mənzilində məskən saldı (o, imamın bacısı Ümmü Haninin bacısı oğlu idi).²

Əmirəl-möminin (ə) camaatla danışmaq üçün geniş bir məntəqə olan Rəhbədə dayandı və atdan endi. Əvvəlcə orada olan məsciddə iki rəkət namaz qıldı, sonra minbərə çıxdı. Allaha həmd-səna etdikdən, Peyğəmbərə salavat göndərdikdən sonra söhbətə başladı: "Ey Kufə camaatı! İslamda sizin üçün bir fəzilət vardır, bir şərtlə ki, onu başqa şəkllə salmayasınız. Mən sizi haqqa dəvət etdim, siz də səsimsə səs verdiniz. Pis bir işi başladınız, lakin onu dəyişdirdiniz. Siz elə kəslərin önündə gedirsiniz ki, onlar sizin dəvətinizi qəbul edib, daxil olduğunuz yerə daxil olmuşlar. Sizin üçün qorxdığım ən pis şey ikidir: nəfsani istəklərə tabe olmaq və uzun-uzadı arzular. Nəfsani istəklərə tabe olmaq (insanı) haqdan saxlayar, uzun-uzadı arzular isə axirəti yaddan çıxarar. Ağah olun (və bilin) ki, dünyaya arxa çevirənlər köç etmiş və axirət intizarında olanlar hərəkətə gəlmişdir; bu iki dəstənin hər birinin övladları vardır. Siz axirət övladlarından olun. Bu gün əməl günüdür, hesab günü yox; sabah hesab günüdür, əməl günü yox. Allaha şükür olsun ki, Öz dostuna kömək edib düşməninə xar, doğruçunu və haqq tərəfdarını əziz, əhd-peyman pozanı və batilə yuvarlananı zəlil etdi. Təqva və pərhişkarlığı özünüzə adət edin. Allah Peyğəmbərinin ailəsinə itaət edən şəxsə itaət edin, çünki bu şəxslər itaət olunmaq üçün özlərini islama və Peyğəmbərə qarşı qoyaraq xilafət iddiası edənlərdən daha ləyaqətlidirlər. Onlar bizimlə qarşı-qarşıya durur, bizdən onlara çatan fəzilətlə özlərini bizdən üstün sayır, bizim məqam və haqqımızı inkar

¹ "Nəhcül-bəlağə", 70-ci xütbə

² "Vəqətu-Siffeyn", səh.8

edirlər. Onlar öz günahlarının cəzasına çatacaq, tezliklə o biri dünyada öz azgınlıqlarının nəticəsi ilə qarşılaşacaqlar. Ağah olun (və bilin) ki, sizlərdən bəziləri mənə kömək etməkdən boyun qaçırdılar. Mən də onları danlayıb məzəmmət edirəm. Onları tərkin edin və xoşlarına gəlməyən şeyləri onlara eşitdirin ki, camaatın razılığını qazansınlar, Allahın hizbi (dəstəsi) şeytanın hizbindən (dəstəsindən) seçilib ayrılınsın.¹

HAKİMLƏR ƏDALƏT ƏSASINDA TƏYİN EDİLİR

İmam (ə)-ın döyüşə gəlməyən Kufəlilərlə mülayim rəftar etməsi bəzi ifratçıların xoşuna gəlmədi, İmam (ə)-ın keşikçi dəstələrinin rəisi Malik ibni Həbib Yərbui ayağa qalxıb etirazla dedi:—Məncə belə cüzi cəza tədbiri onlar üçün çox azdır! Allaha and olsun, əgər mənə əmr etsən, onları öldürərəm!

İmam (ə) "sübhanəllah" - söyləməklə ona xəbərdarlıq edib buyurdu: Həbib, həddini aşdın!

Həbib yenə ayağa qalxıb dedi:—Xoşagəlməz hadisələrin qarşısını almaq üçün həddi aşıb kobud rəftar etmək düşmənlə mülayim davranmaqdan daha təsirlidir!

İmam (ə) özünün hikmətli məntiqi ilə onu hidayət etməyə başladı və buyurdu: Allah belə bir göstəriş verməmişdir. Daha zülm və təcavüz nəyə lazımdır?! Allah-təala buyurur: "Hər kəs günahsız (məzlum) olaraq öldürülsə, onun qəyyumuna intiqam almaq üçün qanuni bir qüdrət bağışlayırıq, amma o, qisas alarkən israf etməməlidir (ifrata varmamalıdır). Həqiqətən öldürülənin qəyyumuna Allah tərəfindən kömək olunur." Qatilin yerinə başqasından intiqam alınıb öldürülməsi qətlə israf hesab olunur.

AÇIQ SIYASI FƏZA

Kufə qanun pozanları keşikçilərin rəisi ilə müzakirədə İmam (ə)-ın ədalətinin şahidi oldular və siyasi fəzanın tam açıq-aydın olduğunu gördülər. Buna görə də özlərinin əks mövqedə dayanmalarının səbəbini açıqladılar. O cümlədən:

1. *Əbu Bərdət ibni Ovf* adlı bir nəfər ayağa durub Cəməldə öldürülənlər barəsində bir sual soruşmaqla İmam (ə)-ın qoşununa qoşulmamasının səbəbini aydınlaşdırdı. O, İmam (ə)-dan soruşdu: Zübeyr və Təlhənin cəsədinin yanında öldürülənləri gördünmü? Onlar nə üçün öldürüldülər?

İmam (ə) onun səbəbini aydınlaşdırmaqla soruşanın etimadını qazandı və dedi:—Onlar mənim hökumətimə tabe olanları və dövlət işçilərini qılıncdan keçirdilər, Rəbiə Əbdi kimi şəxsiyyəti bir dəstə müsəlmanla birlikdə öldürdülər. Çünki öldürülənlər kimi əhd-peymanı pozmayacaqlarını və öz imamlarına qarşı məkr və hiylə işlətməyəcəklərini demişdilər. Mən də nakisinlərə dedim ki, dövlət işçilərinin qatillərini təhvil versinlər, onlardan qisas alınsın. Bu vaxt Allahın Kitabı mənimlə onların arasında hökm etsin. Onlar qatilləri təhvil verməkdən imtina edərək mənimlə müharibəyə başladılar, halbuki (əvvəldə) mənə beyət etmişdilər. Onlar mənim min

¹ "Nəhcül-bəlağə", (Əbdüh), 27 və 41-ci xütbələr; "Vəqətu Siffeyn", səh.3

nəfərə yaxın silahdaşının qanını axıtmışdılar. Mən də qatillərdən qisas almaq və nakisinlərin qiyamını yatırımaq üçün döyüşüb, qiyamı yatırdım. Bu məsələ barəsində yenəmi şəkk-şübhən var?

Cavab verdi: Mən sənə haqlı olub-olmamağına şəkk edirdim, lakin bu açıqlamadan sonra onların məkrli tədbirləri və hiylələri mənə aydın oldu. İndi başa düşdüm ki, sən hidayət olunmuş və həqiqətgörənsən.¹

Bundan da azad və açıq siyasi fəza ola bilərdimi ki, cihaddan boyun qaçıran şəxslər öz qanunsuz işlərinin səbəbini (hakim dövlətin haqq olub-olmamasında şəkk etməyi) İmam (ə)-in dostlarından və yüksək vəzifəli dövlət işçilərindən ibarət olan bir cəmiyyətin içərisində deyib cavabını da alsın?! Sual soruşan şəxs Əli tərəfdarı olmazdan əvvəl Osmanın tərəfdarı idi, sonralar isə Əli (ə)-in tərəfində müharibədə iştirak etdi. Bunlara baxmayaraq batində Müaviyə ilə sirdaş idi. Buna görə də Əli (ə) şəhid olduqdan sonra Müaviyəyə etdiyi xidmətlərin əvəzində Fülucət adlı yerdə geniş bir ərazini ona verdilər.²

2. Süleyman ibni Sürəd Xəzai. O, Peyğəmbər (s) səhabələrindən biri idi, amma "Cəməl" müharibəsində İmam (ə)-ı himayə etməmiş və cihaddan boyun qaçırmışdı. O, İmam (ə)-in yanına gəldi. Əli (ə) onunla görüşüb dedi:–Mənim tutduğum yolun haqq olduğuna şəkk etdin və mənim qoşunuma qoşulmaqdan çəkəndin. Halbuki mən sənə ən doğrucu və mənə kömək etməkdə ən qabaqcıl bir şəxs hesab edirdim. Sən hansı səbəbə görə Peyğəmbərin Əhli-Beytinə kömək etmədin və onlara yardım etmək üçün rəğbət göstərmədin?

Süleyman xəcalətli halda üzrxahlıq edib dedi:–Ötən günləri yada salma (və keçmişdən söz açma) və məni məzəmmət etmə. Mehr-məhəbbət və dostluğumuzu saxla, sənə sədaqətlə kömək edəcəyəm. Hələlik iş sona çatmayıbdır. Daha mühüm işlər var ki, onda yenə də dost-düşməni tanıyacaqsan.

İmam (ə) Süleymanın təvəqqesinin əksinə olaraq onun üzrxahlığı qarşısında sükut edib bir söz demədi. Süleyman bir az oturduqdan sonra ayağa durdu, həzrət Müctəba (ə)-in yanına gəlib dedi:–İmamın məzəmmət və danlağından təəccüb etmirsənmi?!

İmam (ə)-in oğlu mehribanlıqla dedi:–O adamı çox məzəmmət edərlər ki, onun dostluğuna və köməyinə ümid bağlasınlar.

Bu vaxt o səhabə İmam (ə)-in əleyhinə baş verəcək digər qiyamlardan xəbər verdi və dedi ki, o günlərdə Süleyman kimi pak və sədaqətli şəxslərə həmişəkindən artıq ehtiyac var. Sonra belə dedi:–Bəzi hadisələr qarşılıqdır. Düşmən nizələri bir yerə yığışar, qılınclar qımından çıxar. O zaman mənim kimilərə daha çox ehtiyac vardır. Mənim razı olmağımı yalan və xəyanət kimi təsəvvür etməyin, məni bu xeyirxah işdə müttəhim etməyin.

Həzrət Müctəba (ə) buyurdu: Allah sənə rəhmət eləsin! Biz heç vaxt sənə müttəhim etmirik.³

¹ "Nəhcül-bəlağə"nin şərh (İbni Əbil-Hədid), 3-cü cild, səh.104

² Yenə orada

³ "Nəhcül-bəlağə"nin şərh (İbni Əbil-Hədid), 3-cü cild, səh.106

Süleyman ibni Sürəd o vaxtdan etibarən bir an belə, Peyğəmbər (s) Əhli-Beytini müdafiə etməkdən usanmadı. O, Siffeyn müharibəsində Əli (ə)-in tərəfində iştirak etdi və döyüş meydanında Hovşəb kimi adlı-sanlı pəhləvanı həlak etdi. Müaviyənin ölümündən sonra Imam Hüseyin (ə)-a məktub yazıb onu İraqa dəvət etdi. Hərçənd Kərbəlada o həzrətə kömək etmədi, lakin əvəzində "Təvvəbin" (tövbə edənlər) adı altında dörd min nəfərlik böyük bir dəstə ilə Hüseyin (ə)-in intiqamını almaq üçün qiyam etdi və 65-ci hicri ilində "Eynü Əbu-Vərdə" adlı bir məntəqədə Şamdan göndərilən böyük bir qoşunla vuruşub nəhayət, şəhidlik məqamına çatdı.¹

3. Məhəmməd ibni Müxnəf deyir: "Imam (ə) Kufəyə gələndə atamla birlikdə onun yanına getdik. O həzrətin hüzurunda nakisinlərlə cihad etməkdən boyun qaçıran İraqın hörmətli adamları və qəbilə başçıları var idi. Imam (ə) onları danlayıb deyirdi: "Siz ki, öz qəbilələrinizin başçılarısınız, bəs nə üçün geri çəkildiniz? Əgər saymamazlıq üzündən olmuşdursa, onda hamınız ziyankarsınız. Yox, əgər mənim və silahdaşlarımla haqq olmasında şübhəniz vardsa, hamınız mənim düşmənlərsiniz."

Onların hamısı bir ağızdan dedilər ki, biz sənə dostunla dost, düşmənlə düşmənik. Bu vaxt onların hərəsi bir bəhanə gətirdi, bəzisi xəstə, bəzisi isə səfərdə olduğuna görə üzrxahlıq etdi. Imam (ə) onların bəhanələri qarşısında sükut etdi, lakin atamın və bizim qəbilənin etdiyi xidmətləri təqdirəlayiq bilib dedi:—"Müxnəf ibni Səlim və onun qəbiləsi Quranın bu ayədə vəsf etdiyi adamlar kimi deyildirlər: ***"Sizin aranızda bəzi şəxslər (münafıqlar) vardır ki, başqalarını süstlüyə vadar edirlər. Əgər sizə bir müsibət üz versə, deyərlər: Allah bizə bir nemət verdi ki, mücahidlərlə birlikdə olmadıq ki, giriftarçılıqlara şahid olaq və əgər sizə nemət yetişsə, sizinlə onların arasında dostluq əlaqələri olmamışdır kimi, deyərlər: "Kaş onlarla birlikdə olaydıq ki, böyük qələbələrə nail olaydıq!"***

Nəhayət, Imam (ə) sorğu-sual aparıb onların üzrxahlığını qəbul etməklə, yaxud onların qarşısında sükut etməklə bildirdi ki, bu dəfə əfv olundular və üzrləri qəbul olundu, amma gələcəkdə bu kimi işlər təkrar olunmasın. Əgər Imam (ə) onları bu qədər məzəmmət edib danlamasaydı, gələcəkdə də bu cür əks mövqedə dayanacaqları ehtimal olunurdu.²

İMAM (Ə)-İN KUFƏDƏ QİLDİĞİ İLK CÜMƏ NAMAZINDAKİ XÜTBƏSİ

Imam (ə) Kufəyə gəldikdən sonra iqamə qəsdı edərək namazını tamam qıldı. Cümə günü Kufə camaatı ilə cümə namazını qıldı. O, xütbələrindən birində Allaha həmd-səna edib, Peyğəmbərə salavat göndərəndən sonra camaata belə buyurdu:—Sizə təqvalı olmağı tövsiyə edirəm. Təqva Allahın Öz bəndələrinə tövsiyə etdiyi ən yaxşı şey, Allahın razılığını qazanmaq üçün ən yaxşı vasitə və Onun dərğahında ən gözəl aqibət sərmayəsidir. Sizə təqvalı olmaq və yaxşılıq etmək əmr olunub. Allaha itaət etmək üçün

¹ "Murucuz-zəhəb", 3-cü cild, səh.101-102

² "Nəhcül-bəlağə"nin şərhı (İbni Əbil-Hədid), 3-cü cild, səh.106-107; "Vəqətu Siffeyn", səh.10; "Nisa" surəsi, ayə:72-73

yaradılmışsınız... Öz işlərinizi riyakarlıq olmadan, şöhrətpərəstlik məqsədi güdmədən yalnız Allah üçün yerinə yetirin. Hər kəs Allahdan başqası üçün bir iş görsə, Allah onu elə həmin adama tapşırar. Hər kəs də Allah üçün iş görsə, Allah onun əcr və savabını Öz öhdəsinə alar. Allahın əzabından qorxun (və bilin) ki, O sizi əbəs yerə yaratmamışdır. Allah sizin işlərinizdən agahdır və həyatınızın müddətini sizin üçün müəyyən etmişdir. Dünyaya aldanmayın, çünki dünya öz əhlini aldadar. Aldanan o kəsdir ki, dünya onu aldatsın. Axirət həqiqi həyat dünyasıdır—əgər camaat bilsə. Allahdan istəyirəm ki, şahidlərin məqamını, peyğəmbərlərlə birgə olmağı və xoşbəxt insanların yaşayışını mənə nəsib etsin.¹

VALİLƏRİN GÖNDƏRİLMƏSİ

Əmirəl-möminin (ə) Kufədə düşərgə saldıqdan sonra o vaxta qədər öz tərəfindən vali göndərilməyən islami məntəqələrə əməli saleh və müəyyən şərtlərə malik olan şəxslər göndərdi. Tarixdə bu valilərin və onların göndərildikləri məntəqələrin adları dəqiq şəkildə qeyd edilmişdir.²

O cümlədən, Xüləyd ibni Qürrəni Xorasana göndərdi. O, Nişapura çatanda xəbər tutdu ki, camaat Kəsra padşahının Kabulda yaşayan varisləri tərəfindən təhrik olunaraq islam hökumətinə qarşı çıxmağa və müxalifətçiliyə vadar edilmişlər. Əli (ə)-in göndərdiyi hakim ixtiyarında olan qüvvələrlə onları məğlub etdi, bəzilərini isə əsir tutub Kufəyə göndərdi.³

Ətraf yerlərə valilərin göndərilməsi ilə Əli (ə)-in hakimiyyəti islami məntəqələrin hamısında bərqərar oldu. Lakin Şamda Müaviyənin müxalifəti bir yaralı nöqtə kimi qalmağa idi. Onun tez bir zamanda aradan götürülməsi üçün əməlli-başlı bir tədbir həyata keçirmək lazım idi.

Əli (ə)-in hakimiyyətinin bu hissəsini şərh etməzdən əvvəl Kufədə baş verən maraqlı bir hadisəni qeyd edirik. Əli (ə) İraq əhalisi ilə əlaqə yaratmaq üçün onların uzun müddət Kəsra şahlarının istismarı altında olan bir dəstəsi ilə görüşdü. İmam (ə) onlardan soruşdu ki, Kəsra sülaləsindən neçə nəfər sizə hökmranlıq etmişdir? Cavab verdilər: Otuz iki padşah.

İmam (ə) o şahların hakimiyyət üsulu barədə soruşduqda cavab verdilər ki, onların hamısının üsulu bir idi, lakin Hürmüzün oğlu Kəsra özünə xüsusi bir üsul seçmişdi. O, ölkənin sərvətini özünə götürürdü. Bizim böyüklərimiz onunla müxalifətə başladığıda camaatın xeyrinə olan hər şeyi viran etdi, öz xeyrinə olanları isə mənimsədi. Camaatı təhqir edərək Fars millətini qəzəbləndirdi. Camaat da qiyam edib onu öldürdü. Onun arvadları dul, övladları yetim qaldı.

İmam (ə) onlara belə buyurdu: "Allah-təala insanları haqq əsasında yaratdı və hər bir insan üçün haqq əməldən başqa bir şeyə razı olmaz. İlahi

¹ "Nəhcül-bəlağə"nin şərh, (İbni Əbil-Hədid), 3-cü cild, səh. 108; "Vəqətu Siffeyn", səh.14

² "Tarixi-Təbəri", 3-cü cild, səh.332; "Nəhcül-bəlağə"nin şərh (İbni Əbil-Hədid), 3-cü cild, səh.108; "Vəqətu Siffeyn", səh.14-15

³ "Vəqətu Siffeyn", səh.12

səltənətdə, Onun yaratdığı hər bir şeydə bir ibrət dərəsi vardır. O da budur ki, məmləkət tədbirsiz deyildir və hökmən bir hökumət qurulmalıdır. Bizim işimiz o vaxt vəhdətdə olar ki, sonradan gələnlər keçmişdəkilərə bədbinlik etməsinlər. Hər vaxt sonradan gələnlər keçmişdəkilərə bədbin olub onların yaxşı adət-ənənələri ilə müxalifət etmişlərsə, həm özləri məhv olmuşlar, həm də digərlərini məhv etmişlər."

Sonra İmam (ə) onların başçısını-Nərsanı onlara əmir təyin etdi.¹

İMAM (Ə)-İN BƏZİ ŞƏHƏR HAKİMLƏRİNƏ YAZDIĞI MƏKTUBLAR

Kufəyə daxil olduqdan və ətraf məntəqələrə vali göndərdikdən sonra hər şeydən öncə Müaviyənin mərkəzi dövlətə itaətsizliyi İmam (ə)-in diqqət mərkəzində idi. O daim bu iyrənc yaranı islam cəmiyyətindən kəsib atmaq barədə fikirləşirdi. Digər tərəfdən isə bəzi hakimlərin vəziyyəti və onların səmimi olub-olmaması İmam (ə)-a çox da aydın deyildi. Onlar nə özlərinin, nə də öz yerlərinin əhalisinin o həzrətlə beyət edib-etməməsini hələ də bildirməmişdilər. Buna görə də İmam (ə) üçüncü xəlifənin fərmanı ilə iş üstünə gələn bəzi hakimlərə məktub yazıb onlardan tələb etdi ki, öz vəziyyətlərini aydınlaşdırsınlar və həm özlərinin, həm də rəhbərlik etdikləri məntəqələrin əhalisinin beyətini elan etsinlər.²

İmam (ə)-in məktublarından ikisi daha əhəmiyyətlidir. Onların birini Həmdanın valisi Cərir ibni Əbdüllah Bəcəliyə, digərini isə Azərbaycanın valisi Əşəs ibni Qeys Kindiyə yazmışdı. İndi bu iki məktubu qeyd edirik.

İMAM (Ə)-İN HƏMDAN VALİSİNƏ YAZDIĞI MƏKTUB

"Allah-təala bir millətin vəziyyətini, o millətin özləri öz düşüncələrini dəyişməyincə dəyişdirməz. Mən səni Təlhənin və Zübeyrin əməllərindən agah edirəm. Onlar mənimlə beyəti pozub mənim təyin etdiyim valinin—Osman ibni Hənifin başına bəla gətirmişlər. Mən ənsar və mühacirlə birlikdə Mədinədən çıxdım, yol üstündəki Əzib adlı bir məntəqədə oğlum Həsənə, Əbdüllah İbni Abbasa, Əmmar Yasirə, Qeys ibni Səd ibni Übadəyə göstəriş verdim ki, Kufəyə gedib camaatı islam ordusunda iştirak etməyə, əhd-peyman pozanların qiyamını yatırmağa dəvət etsinlər. Kufəlilər bu çağırışa müsbət cavab verdi. Mən Bəsrənin yaxınlığında düşərgə saldım və qiyamın başçılarını üzürlü saydım, onların günahlarından keçdim və yenə də onlara dedim ki, mənimlə olan beyətlərini möhkəmlətsinlər. Lakin onlar müharibədən başqa bir şeyə razı olmadılar. Mən də Allahdan kömək istəyərək döyüşə girişdim. Bəziləri öldürüldü, bəziləri də Bəsrəyə qaçdılar. Bundan sonra mənim müharibədən əvvəl istədiyim şeyi məndən istədilər. Mən də onların sağ-salamatçılığını istədim. Sülh və səfa müharibənin yerinə keçdi. Əbdüllah İbni Abbası oranın valisi təyin edib Kufəyə gəldim. Bu məktubu Zəhr ibni Qeysin vasitəsi ilə sənə göndərirəm. Hər şey barəsində

¹ "Vəqətu Siffeyn", səh.14

² "Kamil" (İbni Əsir), 3-cü cild, səh.141

ondan soruşa bilərsən."¹

Bu məktubda və həmçinin Əşşə yazılan digər məktublarda Qüreyşin adlı-sanlı şəxslərindən olan Təlhə və Zübeyr ilə qarşılaşmasının səbəbinin aydınlaşdırılmasına səy olunmuşdur ki, onların əvvəlcə İmam (ə) ilə beyət edərək sonradan öz əhd-peymanlarını pozması, cəmiyyətin asayiş və nizam-intizamını bir-birinə vurması, iğtişaş və qiyam yaratmaları hamıya məlum olsun.

İmam (ə)-in məktubu Həmdan valisinə çatanda o, camaata üz tutub dedi:—Ey camaat, bu məktub Əmirəl-möminin Əli ibni Əbu Talibdəndir. O, din və dünya işlərində etimadlı bir şəxsdir. Onun düşmənə qələbə çalmasına görə Allaha şükür edirik. Ey camaat, islama ilk iman gətirənlər—mühacir, ənsar və tabeilər onunla beyət etmişdir. Əgər xilafət məsələsini bütün müsəlmanların arasında səsə qoysaydılar, onda onun bu iş üçün ən layiqli adam olması məlum olardı. Camaat, həyatın davam etməsi ictimaiyyətlə qaynayıb-qarışmaqda, fəna və ölüm isə ayrılıq və təfriqədədir. Nə qədər ki, siz haqqa sadıqsınız, Əli sizə rəhbərlik edəcəkdir. Əgər haqq yolundan çıxsanız, o sizi doğru yola qaytarar."

Camaat hakimin sözlərini eşitdikdən sonra dedi:—Biz eşitdik və ona itaət edirik; hamımız onun hakimiyyətinə razıyıq.

Bundan sonra həm hakim özünün, həm də camaatın İmam (ə)-a itaət etməsi ilə əlaqədar o həzrətə bir məktub yazdı.²

Bu zaman Zəhr ibni Qeys (Əli (ə)-in məktubunu gətirən şəxs) yerindən qalxdı, gözəl və şirin bir xütbə oxuyaraq dedi:—Ey camaat! Mühacir və ənsar Əlini kamil bir şəxs kimi tanıdıqlarına və onun Allahın Kitabı haqqında dərin elmə malik olmasına görə onunla beyət etdilər. Lakin Təlhə və Zübeyr nahaq yerə öz beyətlərini pozdular, camaatı qiyama təhrik etdilər və müharibə odunu qızışdırdılar.³

Həmdan hakiminin və islam hökumətinin qərbində yerləşən camaatın beyət etməsi İmam (ə)-in hökumətinin əsaslarını möhkəmlətdi. Bir neçə müddətdən sonra hakim İmamın etimadını qazanmaq üçün Kufəyə yola düşdü.

İMAM (Ə)-İN AZƏRBAYCANIN HAKİMİ ƏŞŞƏ YAZDIĞI MƏKTUB

Əşşə ibni Qeysin keçmiş xəlifə ilə sıx əlaqəsi var idi. Onun qızı üçüncü xəlifə Osmanın oğlu Ömər in arvadı idi. İmam (ə) həmdanlı dostlarından biri olan Ziyad ibni Mərhəbin vasitəsi ilə ona bir məktub göndərdi. Məktubun məzmunu belə idi:⁴ "Əgər səndə (qəlbində) bir şey (şəkk, yaxud kin-küdurət) olmasaydı, mənimlə beyət etməyə tələsərdin. Əgər təqvalı olsan,

¹ "Nəhcül-bəlağə"nin şərh-i (İbni Əbil-Hədid), 3-cü cild, səh.70-71; "Vəqətu Siffeyn", səh.91-92; "Əl-İmamətu vəs-siyasət", səh.82

² "Nəhcül-bəlağə"nin şərh-i, (İbni Əbil-Hədid), 3-cü cild, səh.71-72; "Vəqətu Siffeyn", səh.61

³ "Əl-İmamətu vəs-siyasət", səh.82-83; "Vəqətu Siffeyn", səh.17-18

⁴ "Əl-İmamətu vəs-siyasət", səh.83

bəzi işlər sənə haqqı deməyə məcbur edər. Bildiyin kimi, camaat mənimlə beyət etdi. Təlhə ilə Zübeyr beyət etdikdən sonra öz əhdlərinə xəyanət etdilər və Ümmül-möminini öz evindən çıxarıb Bəsrəyə apardılar. Mən də onlara yetişmək üçün tələsdim və onlara dedim ki, öz beyətlərinə qayıtsınlar, lakin onlar bunu qəbul etmədilər. Mən nə qədər israr etdimsə, bir faydası olmadı."¹

Sonra İmam (ə) özünün Əşşəsə olan tarixi kəlamında buyurdu: "Hakimlik sənənin üçün yağlı bir tikə deyil, bir əmanətdir. Sənənin yanında bir qədər mal var ki, Allah malındandır və sən onu mənə qaytarınca Allah xəzinədarlarındansan. Düz işlədiyən vaxta qədər mən sənə qarşı pis bir xəlifə olmayacağam."²

Hər iki məktub eyni vaxtda yazılmışdı, amma birinci məktub mehri-məhəbbətlə, ikinci məktub isə hiddət və sərtliklə doludur. Səbəbi də iki hakimin düşüncə və əhval-ruhiyyəsidəki fərqlər idi. Əşşəsə camaatdan İmam (ə) üçün beyət almağa və o həzrəti onlara tanıtdırmağa çox da fikir vermirdi. Buna görə də məktub ona çatandan sonra Həmdan hakimi kimi özü Əli (ə)-i tanıtdırmağa və camaatdan onun üçün beyət almağa səy etmək əvəzinə susdu. Buna görə də İmam (ə)-in nümayəndəsi və məktubu gətirən Ziyad ibni Mərhəb ayağa qalxdı, Osmanın qətli, Təlhə və Zübeyrin əhd-peyman pozmaqlarını söyləyib sonra dedi:—"Camaat! Hər kəsi az söz qane etməsə, çox söz də qane etməyəcəkdir. Osmanın məsələsi elə bir şey deyildir ki, o barədə söz demək sizi qane etsin. Lakin şübhəsiz hadisəni eşidənlər heç də onu əyani şəkildə görənlər kimi deyildir. Ey camaat, aqah olun və bilin ki, Osmanın qətindən sonra mühacir və ənsar Əliyə beyət etdilər. O iki nəfər (Təlhə və Zübeyr) nahaq yerə öz beyətlərini pozdular və nəhayət, Allah Əlini yer üzünün varisi etdi. Yaxşı aqibət müttəqilər üçündür."³

Bu vaxt Əşşəsə çarəni yalnız tam laqeydliklə və çox qısa sözlərlə mühacir və ənsarın seçdiyi hakimə itaət etməsini bildirməkdə gördü. O, ayağa qalxıb dedi:—"Camaat! Osman bu əyalətin (Azərbaycanın) hakimliyini mənə bağışlamışdı. O vəfat etdikdə buranın hökuməti də mənim əlimdə idi. Camaat Əli ilə beyət etmişdir, bizim ona tabe olduğumuz elə əvvəlkilərə tabe olduğumuz kimidir. Onunla Təlhə və Zübeyr arasında olan hadisəni eşitdiniz. Əli bizə məlum olmayan işlər barəsində etimadlı bir şəxsdir."⁴

Hakim sözlərini bitirib evinə daxil oldu, dostlarını çağıraraq dedi:—"Əlinin məktubu məni dəhşətə saldı. O, Azərbaycanın sərvətini məndən alacaqdır. Yaxşı olar ki, Müaviyəyə qoşulum.

Lakin müşavirləri onu məzəmmət edib dedilər: Sənənin üçün ölüm bu işdən qat-qat yaxşıdır. Öz qəbilə və diyarını buraxıb şamlıların ardınca düşürsənmi?!

¹ "Vəqətu Siffeyn", səh.20-21; "Əl-İmamətu vəs-siyasət", səh.83

² İbni Qüteybə "Əl-İmamətu vəs-siyasət" kitabında (1-ci cild, səh. 83) Nəsr ibni Müzahimin nəql etdiyini qeyd etmişdir. Həmçinin, "Məsadirü Nəhcül-Bəlağə", 3-cü cild, səh. 202; "Nəhcül-Bəlağənin şərhi" (İbni Meysəm), 4-cü cild, səh. 350

³ "Əl-İmamətu vəs-siyasət", 1-ci cild, səh.83; "Vəqətu Siffeyn", səh.21

⁴ "Əl-İmamətu vəs-siyasət", 1-ci cild, səh.82

O, müşavirlərin sözlərini qəbul etdi və əlaqələri yaxşılaşdırmaq üçün Kufəyə yollandı.¹

¹ "Vəqətu Siffeyn", səh.21; "Əl-imamətu vəs-siyasət", 1-ci cild, səh.83-84